

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

BUDENZ JÓZSEF.

TIZENHETEDIK KÖTET.

ELSŐ FÜZET.

BUDAPEST, 1881.

A M. TUDOM. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

T A R T A L O M.

Orosz-lapp nyelvtani vázlat. — <i>Dr. Halász Ignác</i>	1
A magyar gyakorító és mozzanatos igék képzése. — II. A mozzanatos képzők. — <i>Simonyi Zsigmond</i>	46
Magyar elemek a déli szláv nyelvekben. — <i>Munkácsi Bernát</i>	66

Ismertetések és bírálatok :

Ahqvist Ág., Ueber die Sprache der Nord-Ostjaken. — <i>Budenz József</i>	127
--	-----

Kisebb közlések :

A jakut genitivus. — <i>Munkácsi Bernát</i>	149
Magy. leány. — <i>Kúnos Ignác</i>	156
Egy adat a mordvin hangtanhoz. — <i>Kúnos Ignác</i>	158
A csuvas többes-szám. — <i>Patrubány Lukács</i>	159

OROSZ-LAPP NYELVTANI VÁZLAT.

A Nyelvtudományi Közlemények XV. kötetében Genetz Arvidtól mintegy hetvenöt lapnyi orosz-lapp szöveg jelent meg. E közlés úgy szólván egyedüli ismeretforrásunk az orosz-lapp nyelvről. Genetz egyszersmind egy lpK. (= kólai félszigetbeli, vagyis orosz-lapp) nyelvtant is dolgozott ki, valamint egy lpK. szótárt is. Minthogy azonban a közel jövőben egyik munka megjelenése sem várható, elhatároztam, hogy addig is kísérletképpen egy kis vázlatot állítok össze a kólai lapp nyelvről. Legalább másnak, a ki e nyelvvel foglalkozni akar, megkönnyítem a dolgot és megkímélem azon nagy vesződéstől és fáradságtól, melyen magamnak át kellett mennem, midőn minden segítség nélkül a közlött szövegek olvasásához fogtam. A hangtant csak érintem, a szóképzésből is csak a legszükségesebbet adom. Vázlatom alapjául a kildini nyelvjárást vettem, melyen a legtöbb szöveg (Máté evangéliumának 22 fejezete) jelent meg. A többi orosz-lapp dialectusra csak annyiban terjeszkedem ki, a mennyiben egyes kildini alakokat megvilágítanak vagy azoktól eltérnek.¹⁾

¹⁾ A szövegben előforduló rövidítések: lpK. = kólai félszigetbeli, vagyis orosz-lapp; lpS. = svéd-lapp; K. = kildini nyelvjárás; Kl. = a kildini nyelvjárásnak lovozerszki tájbeszéde; A. = akkalai nyelvjárás; T. = ter-lapp nyelvjárás; TJ. = a ter-lappnak jokongai tájbeszéde; N. = notozéri nyelvjárás. — A mely szónak tövét, illetőleg azon alakját, melyből a tövet kifejtettem, a szövegben nem találtam, annak tövét analogia folytán magam reconstruáltam és zárjel közt a ragos szó után tettem.

I. Hangtan.

Az orosz-lapp hangtan megírása a legnehezebb föladatok közé tartozik. Fel kell itt tüntetni az egyes orosz-lapp dialectusok tetemes hangtani eltérését és a ragozásban valamint a szóképzésben nyilvánuló számos hangváltozást. Én sem az egyikre, sem a másokra nem vállalkozhattam. A nyelvényagnak teljes szótári földolgozása és az alaktan minden tüneményének részletes összefoglalása nélkül ehhez fogni nem lehet. Minthogy nekem sem az egyik, sem a másik nincs rendelkezésemre, a következőkben csak röviden utalok azon mással- és magánhangzó-változásokra, melyek az alaktan terén legszembetűnőbbek.

1. Mássalhangzók változása.

Mássalhangzók erősbülése és gyöngülése. Az erősbülés abban áll, hogy eredetileg rövid mássalhangzók hosszúakká lesznek, némely mássalhangzó elé pedig *h* járul; pl. *murfa* (lpS. *muora*); *kütt* kéz (lpS. *käte*); *kütte*-, *käfte*- köszönni (lpS. *käte*-, *käfte*-); *cqrr* (or. царь) király; *nomm* (f. *nime*) név; *ūtte*- (lpS. *ode*-) alunni; *pqhp* pap stb.

A gyöngülés alatt értjük az orosz-lappban a tövégi *t*, *tt*, *k*, *kk*, *s* v. *ss*, *š* v. *šš*, *cc*, *čč*-nek a név- és igeragozás bizonyos eseteiben és személyeiben *d*, *đ*, *g*, *γ*, *z*, *ž*, *z*, *ž*-re változását; pl. *vqldij* vett: *vālte*-; *kīđ*' kezét: *kütt* kéz; *vūlgij* ment: *vūlke*-; *lqrest* fődélben: *lqkk* fődél; *vanzijn* sajkával: *vans* sajka; *rāz'* magot: *rāss* mag; *služij* szolgált: *slušše*-; *sārmužest* mondástól: *sārmuš* mondás; *čā cc* víz: *čāž'* vizet; *kožij* kérdezett: *kočče*- kérdezni; *ačž'* atyát; *ačč* atya. — E változás azonban nem egész rendszeres. Számos szó egyszer követi, máskor meg nem. Azt is látjuk, hogy *kk*, *tt*, *ss*, *šš*, *čč* erős hangoknak megfelelő *γ*, *đ*, *z*, *ž*, *ž* gyöngülések mellett egy fokkal erősebb *g*, *d*, *s*, *š*, *č* is gyakran előfordúlnak, a *t*, *k*, *s*, *c*, *š* pedig sokszor megmarad; másrészt szintoly gyakori, hogy *t*, *k* is *đ* *γ*-vé gyengül.

A gyöngülés egy neme az is, midőn az előbbiekhöz hasonló alkalmakkor *mm*, *nn*, *rr*, *ll*-ből *m*, *n*, *r*, *l* lesz, a *hč*, *hp*, *ht* mellől pedig a *h* elmarad; pl. *nom'* nevet: *nomm* név; *sānest* szótól:

sā,nn szó; *polij* félt: *pollo-* félni; *mūrijn* fával: *mūrr* fa; *tātax* akarsz: *tāhte-* akarni; *pqp* papot: *pqhp* pap.

A gyöngfélést a név- és igeragozás tárgyalásánál, különösen a paradigmákban a mennyire lehetett, mindenütt föltüntettem, de csak a rendes változásokra voltam tekintettel és nem tartottam szükségesnek, hogy ugyanazon szó egyes alakjának többféle változatát is kitegyem.

2. Önhangzók változása.

Az orosz-lappban van az önhangzók egy sajátos elváltozása, mely hasonlít némileg a német ablauthoz. Ilyen, hogy az *ie*, *uo* tőhangzós főnevek e hangzót az egyes-számi allativusban *ea*, *oa-ra*, az *ī*, *uo*, *ū*, *ie* tőhangzós igék e hangzókat a jelen idő egyes-számában *ie*, *oa*, *uo*, *ea-ra* változtatják; azon kívül eredeti *ā* gyakran mély *q-ra*, *a* *o-re*, *o* pedig *a-ra* változik; pl. *ienn* anya, *allat. eanna*; *kuotte* ház, *allat. koatte* | *titte-* tudni: *tiedam*, *tiedax*, *tielt* tudok, tudsz, tud; *vūlke-* menni: *vuolkam* megyek stb.; *puotte-* jönni: *poadam* stb.; *cie,lhke-* mondani: *cealkam*.

Ennek ellenkezője az *ie*, *uo* ikerhangzónak összevonása *ī*, *ū*-ba; pl. *cie,lhke-*, múlt: *cālkim* mondtam; *pū,ttem* jöttem: *puotte-*.

Egyike a legsajátosabb tüneményeknek az orosz-lappban, hogy bizonyos képzőkkel (*st*, *ht*, *s*) ellátott igéknél a képző előtti tövégi magánhangzónak mélyebb v. magasabb hangú vocalisatiója fejezi ki a jelentő mód jelen és múlt ideje közti különbséget; pl. *uopeast* tanít: *uope,st* tanított (tő: *uopeste-*, *uopse-*); *vūlkaht* küld: *vūlkeht*, *vūlgeht* küldött (tő: *vūlkehte-*, *vūlke-*); *kqvvas* megtér, megfordúl: *kōvvés* megfordult (tő: *kqvse-*, *kōvse-*); *tūjašt* tesz, cselekszik: *tūješt*, *tūjišt* tett (tő: *tūješte-*, *tūješe-*).

Mind e hangváltozásokat egész terjedelmükben feltüntetni és megállapítani azomban csak Genetz van hivatva.

II. A l a k t a n.

Névszó.

1. §. Névragozás.

Az orosz-lappban a minden ragozható névszóhoz járuló viszonyesetek a következők:

1. N o m i n a t i v u s. — Az egyes-számban a kildini nyelv-

járásban ugyanaz, mint a végönhangzóját vesztett névszótő; pl. *nomm* név (lpS. *namma*); *a,łk* fiu (lpS. *alke*); *pā,ŕn* fiú (lpS. *pārdne*); *tā,št* csillog (lpS. *taste*); *mūr* fa (lpS. *muora*). — A többi lpK. dialectusban a végönhangzó gyakran megmarad, pl. a Ter-lappban *a,łke* fiu; *na,ŕte* állat; *lo,ŕte* madár; *piejve* nap; *iojve* fej. — A többes-szám nominativusának képzője elveszett. Nyomát a kildini nyelvjárásban legtöbbsnyire csak egy már félig néma önhangzó, melyet Genetz hiányjellel jelöl és a gyöngülésre alkalmas szavaknál a mássalhangzó gyöngülése mutatja; pl. *a,łm*: *a,łm* ég; *sam*: *samm* erő, csoda; *čūhpoj*: *čūhpoj* arató | *a,łg*: *a,łk* fiú; *pīñg*: *pīñk* szél; *kīd*: *kīt* kéz; *lo,ŕnd*: *lo,ŕnt* madár; *rie,łk*: *riełk* bűn; *pap*: *pahp* pap. — Csak kevés szó van, a hol a többes-számiban a végönhangzó is megmaradt, mint: *alge* 8, 12; *pārna* 22, 24; *lajže*: *lajž* adomány 5, 12.

Jegyzet. Az akkakai és a ter-lappban *i*, *ı* képzővel is találunk többes nominativust; pl. *o,łgi*: *o,łk* fiú 23, 31; *ku,vdi*: *ku,vd* kigyó; *kirji*: *kirj* írás A. | *viertazi*: *viertaz* forgács; *olmı*: *olmuj* ember T.

2. Accusativus. — Ragja az egyes-számiban elveszett. Nyomát a rá alkalmas szavaknál a mássalhangzó-gyengülés mutatja; pl. *pā,ŕn*: *pā,ŕn*; *tā,št*: *tā,št* csillog | *nom*: *nomm* név; *mūr*: *mūr* fa; *čūv*: *čūvv* világosság; *kū,ł*: *kū,łł* hal; *jīn*: *jīnn* hang; *vén*: *vinn* bor | *nījō*: *nijt* leány; *su,đ* v. *sūd*: *sū,tt* ítélet; *kīd*: *kīt* kéz; *a,łg*: *a,łk* fiú; *a,łž*: *a,łč* atya; *rā,z*: *rā,ss* mag; *ārvdoz*: *arvdos* példabeszéd; *vū,žyemuž*: *vū,žyemuš* jel; *kūžtemplo,ŕ*: *kūžtemplo,łk* tizenkettő. — Végző önhangzóval: *lā,vvedvūde*: *lā,vvedvūtt* irgalom; *uojna,łtemvūde*: *uojna,łtemvūtt* erőtlenség, betegség; *kūžtemplo,ŕe*: *kūžtemplo,łk*.

Jegyzet. — A ter-lappban egyetlen egyszer előfordul a hajdani *m* (*im*) accusativusi rag is a *nījtim*: *nijt* leány szón (*karabe,łšehk vālt močče,ł nījtim kápkenes* a kapitány elveszi a szép leányt nejeül). Több szón a tö végönhangzójának *i*-re változása mutat a hajdani *m*-re; pl. *kari*: *karr* hég; *lāñki*: *lāñgij* sógor; *nījti* (l. *nījtim*); *kīdi*: *kīt* kéz; *mīri* fát (nom. *mīrr*?).

A többes-számi accusativus ragja *ijt*, *ijt*, *jt*; pl. *kobijt*: *kob* betegség; *pīñkijt*: *pīñk* szél, ventus; *lajžijt*: *lajž* adomány; *tūjijt*: *tūj* cselekedet, dolog; *reaklajt*: *reakla* gonosz. — Gyakran önhangzó és néha mássalhangzó-változás is történik, mint: *čel,mijt*:

ča,lm szem; lijbjjt: lejp kenyér; čū,rtijt: čuorht ördög; rikijt: riehk bűn; tītijt: tīht jel; ārvdozijt: ārvdos példabeszéd | vujñsijjt: vujñas lélek; uopsurjijt: uopsurvoj tanítvány.

J e g y z e t. — A többes-sz. accusativus ragjának a többi dialectusokban *ijd, it, oit, t, od, d* változatát is találjuk, pl. *čuoldijđ: čuold karó; peastagijđ: peastag vesszőkötél; čo,lmijđ: čo,lm szem, N. | o,lgit: o,lk fiú; sānit: sānn szó; na,pit i juodit tálakat és poharakat, A. | porto,t: port ház; kīdo,t: kīt kőz, A. | kīmčt: kīmč medve; vierta,t: viertaz forgács; mī,rt: mīrr (?) fa, T. | pukod v. pukod: puk mind; kuytōd: kuyt kettő, A.*

3. Genitivus. — Az egyes-számiban olyan mint az accusativus; pl. *ō,ssol': ō,ssol számár; nom': nomm név; cqr': cqrr király; āđ': ātt pokol; peald': pealt szántóföld; a,ǰ': a,čč atya; lqγ': lqkk tető; sārnuž: sārnuš mondás.*

A többes számi genitivus ragja *ij, ij, j* ugyanolyan hangváltozásokkal, mint a többes-sz. accusativusánál; pl. *olmij v. olmuj: olmo ember; viercij: vierc edény; lo,nnij: lo,nn v. la,nn város; čuorhtlaj: čuorhtla ördögös; pārnaj: pā,rn fiú; sijđij: sijt falu; mūrij: mūrr; lo,ndij: lo,nt madár; lqγij: lqkk tető; šerij: ša,kk disznó | uopsurjij: uopsurvoj tanítvány; vujñsij: vujñas lélek; čuhksij: čuokas út; lāmpsij v. lāmsij: lampas juh; pīlij: pielj fül; čū,rtij: čuorht ördög.*

J e g y z e t. — Egyéb dialectusokban *i, o* ragos többes-számi genitivus is előfordúl, mint *mīkij v. mīkki: miekk kard; tuvsnikij: tuvsnik lámpás; pajki: pajk hely; pākaldōo: pākaldos szolga, A. | tīlji: tīlje toll, T.* — Megjegyzendő e ragja vesztett többes-sz. genitivus: *vuopnadij v. vuopnadōj: vuopnattij v. vuohpnadōj tanítvány, A.*

4. Comitativus. — Ragja az egyes-számiban *ijn, ijn, ju, in, in*, rendszerint mássalhangzó-gyöngüléssel, pl. *Abrāmin, Isākin, i Jqhkijn: Abram, Issak, Jāhk v. Jāk; olmujn: olmo; ovtijn nqpijn egy pohárral; ovt egy; nqpp (?) pohár; ovtin līpin egy kenyérral; ovt, lejp; tōlijn: toll tűz; mūrijn: mūrr; pīngin: pīnk szél; kulmužijn: kulmuš hallás; kā,hpjōzin: kā,hpjōs kereskedő; pūlvdoγin: pūlvdōkk nemzetség.*

J e g y z e t. — A ter-lapp dialectusban ezen kívül még egy comitativusi rag maradt fenn, *l: vanzel: vans sajka (ja,vre milte vā,łki vanzel a tavon elindult a sajkával); nieskemel: nieskem hu-*

soló kés (*nieskemel kovta iocce čački* egy husoló késsel keresztül vágta a homlokát). — Egyszerű *n* raggal is találunk e dialectusban comitativust: *nījdn: nījt* leány (*jiellegiodij nījdn tajn* élt a leánnyal együtt).

A többes-szám comitativusának nincs ragja. Összetétellel képezik a többes-sz. genitívusával és a *guojm*, akkakai *vujm*, ter *gjojm* «-vel» viszonzyszóval; pl. *pūljij guojm* fülekkel; *čelmij guojm* szemekkel, *pārnaj guojm* fiúkkal.

5. **Essivus.** — Ragja az egyes-számban *n*; pl. *čqrr* (*Arzelaj Judējest tī čarren* Arkhelaus van Judeában királyúl); *leasken: leask* özvegy (*nelj ee l. iellim* négy évig mint özvegy éltem, N. 151. l.), — Translativus értékkel: *mūrren: mūrr* (*čunčuv mūrren* fává lesz); *vīlkden: vīlked* fehér; *čqhpden: čqhped* fekete (*ikk uoj ni ovt vūpt tuj'šed vīlkden ili čqhpden* nem tehetsz egy hajszálat sem fehérré vagy feketévé); *nāzaretlinčen: nāzaretlanč* (?) nazareti (*son leanč kohčjed n. n.-nek* fog hivatni).

J e g y z e t. — Az akkakai nyelvjárásban az essivus ragja rendszeren *in*; pl. *ēžin: ič, jēč, ečče* atya 23, 9; *oļgin: oļk* fiú 23, 15; *koļlin: koļ* arany 23, 16; *cerkvin v. cerkven: cerkov* templom.

A többes-számi essivus ugyanolyan, mint az egyes-számi; pl. *su,djen: su,děj* bíró (*sij līnčēn tije su,djen* ők nektek bírókül lesznek); *a,ļken: a,ļk* (*što šontčipped a,ļm-ažant a,ļken* hogy égi atyátok fiaivá legyetek); *šillijen: šillej* halász (*mun tienijt tuj'ša olmuňč-šillijen* én titeket ember-halászokká teszlek).

6. **Inessivus és elativus.** — Mind a kettőnek közös ragja az egyes-számban *st* (*est, e, st*), a többes-számban pedig *ijn, ijn, jn, in*. — Példák az egyes-számra: *kū,tkest: kū,tk* szív; *sajest: saje* hely; *la,nnest: la,nn* város; *rīndest: rīnt* part; *olmu,st: olmo*; *ča,ļme,št: ča,ļm* szem; *po,rtē,št: po,rht* ház | *iemnjest v. iemnest: iemnej v. iemne* föld; *vujūsest: vujūas* lélek; *Ovnest: Ovvan* János | *tīvdasvūdest: tīvdasvūt* teleség, tele volta; *kīdest: kīt* kéz; *a,žest: a,čč* atya; *nomest: nomm* név. — Példák a többes-számra: *olmijn v. olmujn: olmo*; *lo,nnijn: lo,nn, la,nn* város; *po,rteijn: po,rht* ház; *pījvijn: piejv* nap; *jurteijn: jurtej* okos; *uopsuvijjn: uopsuvvoj* tanítvány; *sinagōgin v. sinagōgijn: sinagōkk* zsinagóga.

7. **Allativus, illativus.** — Ragja az egyes-számban legközségesebben *e, a* és néha *o, u*; pl. *nomme: nomm* név; *mie,rrē: mierr* tenger; *čqrrē: čqrr* király; *pulvdō,kke: pulvdōkk*

nemzetség; *sinagō,kke*: *sinagōkk*; *n̄jte*: *nijt* leány | *siev̄ndesse*: *siev̄ndes* sötétség; *k̄ih̄čelemu,šše*: *k̄ih̄čelemuš* kísértés | *vonse*: *vons* és *vonnas* hajó; *Orne*: *Orvan* János | *čū,tsiñčē*: *čuotsañč* százados || *a,čča*: *a,čč*, *ajč* atya; *ajhta*: *ajht* csűr; *nalma*: *nal*m száj; *lanna*: *la,nn*, *lo,nn* város; *alma*: *a,lm* ég, *coelum* | *pealja*: *pielj* fül; *juolka*: *jū,lk* láb | *iemnja*: *iemnej* föld; *Abrmā*: *Abram*; *voltra*: *voltar* oltár; *slušja*: *sluššej* szolga; *uopsurja*: *uopsurvoj* tanítvány | *carstvo*: *carstva* ország; *q̄tto*: *q̄tt* (*q̄tta* ?) pokol; *p̄lto*: *pealt* szántó-föld | *r̄intu*: *r̄int* part. — Találtam még egy *i* illativusi ragot is a kildini nyelvjárásban, de csak ez egy szón: *p̄q̄hpi*: *p̄q̄hp* 8, 4, és néhány példán *s* ragot is: *lajnas*: *lajna* (*lajnas* *vā,lted* kölesön venni 5, 42); *peajvas*: *piejv* (*mien' t̄armjeñč lejv' a,nt mije t̄ann* *peajvas* a mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ezen napra 6, 11); *keazas*: *kiečče* (?) (*majt tij tū'γa čuoñčbetteđ t̄a,št* *keazas piejv'* mit álltak itt tétlenül a nap végeig 20, 6). Ugyancsak az *s* illativusi rag eléfordúl több illativus-alakú névutón, határozón és személyragok előtt.

Jegyzet. — A ter-lappban gyakori az *i*, *i* ragos illativus, mint: *vanz̄i*: *vans* csónak, hajó; *jo,kki*: *jo,kke* folyó; *uksi*: *uks* ajtó; *čuccīji*: *čiozaj* nyáj, csorda; *av̄ti*: *avt* egy; *r̄inti*: *r̄int* part; *konaga,ssi*: *konagas* király.

A többes-számi illativus ragja ugyanaz, mint a többes-sz. accusativusáé; pl. *olm̄ijt* v. *olmujt*: *olmo*; *s̄amaj̄t*: *s̄amm* csoda, erő; *j̄iñk̄ij̄t*: *j̄iñk* lélek; *j̄ū,lk̄ij̄t*: *j̄ū,lk* láb; *puođej̄ij̄t*: *puođej* jövő | *sij̄đij̄t*: *sij̄t* falu | *j̄ā,m̄ej̄j̄t*: *j̄ā,m̄ej* halott; *čūhp̄j̄ij̄t*: *čūhpej* arató; *lāmpsij̄t*: *lāmpas* juh.

8. Partitivus. — A többi három fő lapp nyelvjárás ezt már nem ismeri. Ragja az egyes számban *đ*, *etted*, *etted*; pl. *ša,k̄ked*: *ša,k̄k* disznó (š. *šurr čucco* nagy disznócsorda); *pr̄orokked*: *pr̄orok* próféta (*šū,reamp p.* nagyobb a prófétánál); *s̄ammed*: *s̄am* erő, csoda (*s̄on' s̄ammed ienam̄p* több csodája); *ė,k̄ked*: *ė,k̄* év (*kūztemplo,je* *ė,k̄ked* húsz évig); *m̄itta,red*: *m̄itta,r* vámos, publikanus; *reakliñčed*: *reaklañč* bűnös (*iennyer m̄itta,red i reakliñčed* sok p. és b.); *lejp̄ed*: *lejp* kenyér (*tonn viert l.* annyi kenyeret, finn: *niin monta leipää*) | *cirkvetted*: *cirkev* templom (*šū,reamp c.* nagyobb a templomnál); *pr̄oroketted*: *pr̄orok* próféta; *lāmpsetted*: *lāmpas* v. *lāmpes* juh; *uopsurjetted*: *uopsurvoj* (*kūztemplo,k̄k u.* húsz tanítvány); *čūpjetted*: *čūpej* arató (*lejp-sujned iennyer, a čūpjetted vā-*

nas az aratás sok, de az arató kevés); *iemnjetted*: *iemnej föld*; *lo_{nt}né_tted*: *lo_{nt}* (dimin. *lo_{nt}nej*) madár (*tij liepped pu_{reamp} ien_{ne_r} u_{cc} lo_{nt}né_tted* ti jobbak vagytok sok kis madárkánál); *olm_{ie}t_{te}d*: *olmo* (dim. *olm_{ne}j*).

Jegyzet. — Az akkalai és ter-lappban az egyes-számi part. ragja *t*; pl. *jennoj niezanot* sok asszony: *nieszan*; *vit talantet* öt talentum: *talant*, A. | *sist ču_ttet akca* náluk kilencz csúd van: *ču_tte* csúd T.

A többes-számban a partitivus ritkábban fordul elő. Ragja *ijt* (az akkalai és notozeroiban *it*), *ij*, *ij*, *j*; pl. *qsgijt*: *qsser* (csak többes-számban) ruha (*jī_{nk} ijja lea šu_{reamp} pō_rmuššēd i ro_{nk} ijja lea šu_{reamp} qsgijt* a lélek nem több [tkp. nagyobb]-e az eledelnél és a test nem több-e az öltözetnél? 6, 25); *siemaj*: *siema* mag; *pukij*: *pukk* minden (*lī u_{cmus} pukij siemaj* legkisebb minden magnál 13, 32); *sentijj*: *sontej* fű 13, 32 | *akce kār_nassijt* kilencz holló: *kār_nas* T. | *jenap ko_ztaplōgit legiōnit a_njelijit* többet tizenkét légio angyalnál 26, 53. A. — *iannij lī tu_jijt mu_{anne}* sok fáradtságom van nekem: *tuj*, *tuoj* fáradtság, N.

9. A b e s s i v u s. — Az orosz-lapp abessivus se más, mint a névszó genitivusának összetétele a *χā*, *χα* elkopott viszonyzóval; pl. *tūj'χα* dolog nélkül: *tūj*; *cistχα* tisztelet nélkül: *cist*; *jū_lkχα* láb nélkül: *jū_lk*; *kīd'χα*: *kītt* kéz. — A többes-számban: *nīznijχā*: *nīzan* asszony (többes-sz. genit. *nīznij*); *pār_najχā*: *pār_n* fiú (többes-sz. gen. *pār_naj*).

2. §. A névszóhoz járuló viszonyesetek áttekintése.

E g y e s - s z á m.		T ö b b e s - s z á m.
Nom.	—	—, ' A. <i>i</i> , T. <i>i</i>
acc.	—, ' T. <i>im</i> , <i>i</i>	<i>ijt</i> , <i>ijt</i> , <i>jt</i> N. <i>ijd</i> , A. <i>it</i> , <i>o_t</i> , <i>o_d</i> , <i>o_d</i> , T. <i>t</i>
gen.	—, ' T. <i>i</i>	<i>ij</i> , <i>ij</i> , <i>j</i> A. <i>i</i> , <i>o</i> , T. <i>i</i>
com.	<i>ijn</i> , <i>ijn</i> , <i>jn</i> , <i>in</i> , <i>in</i> T. <i>l</i> , <i>n</i>	[<i>ij guojm</i> A. <i>ij</i> v. <i>i -vujm</i>]
ess.	<i>n</i> A. <i>in</i>	* <i>n</i> A. <i>in</i>
iness. } elat. }	<i>st</i> (<i>est</i> , <i>e_{st}</i>)	<i>ijn</i> , <i>ijn</i> , <i>jn</i> , <i>in</i>
allat. } illat. }	<i>e</i> , <i>a</i> , <i>i</i> , <i>s</i>	<i>ijt</i> , <i>ijt</i> , <i>jt</i> stb. mint az accusativusban.

part.	<i>ð, etted, etted</i> A., T. <i>t</i>	<i>ijt, ij, ij, j</i> A. N. <i>it</i>
abess.	[<i>χā, χa</i>]	[<i>ijχā, ijχa</i>].

3. §. Paradigmák a névragozásról.

A) Egyes-szám.

Nom.	<i>vīlj</i> fitestvér	<i>cqrr</i> király
acc.	<i>vīlj'</i>	<i>cqř'</i>
gen.	<i>vīlj'</i>	<i>cqř'</i>
com.	<i>vīljijn</i>	<i>cqrijn</i>
ess.	<i>vīljen</i>	<i>cqrrēn</i>
iness. } elat. }	<i>vīljest</i>	<i>cqřest</i>
allat. } illat. }	<i>vīlje</i>	<i>cqrra</i>
part.	<i>vīljed</i> v. <i>vīlje,tted</i>	<i>cqrrēd</i>
abess.	<i>vīljχa</i>	<i>cqřχa</i>

Nom.	<i>porht</i> ház	<i>kītt</i> kéz
acc.	<i>porht'</i>	<i>kīd'</i>
gen.	<i>porht'</i>	<i>kīd'</i>
com.	<i>porhtijn</i>	<i>kīdijn</i>
ess.	<i>porhtēn</i>	<i>kīttēn</i>
iness. } elat. }	<i>porhtest</i>	<i>kīdēst</i>
allat. } illat. }	<i>porhte</i>	<i>kītte</i>
part.	<i>porhted</i>	<i>kīttēd</i>
abess.	<i>porhtχa</i>	<i>kīd'χa</i>

Nom.	<i>pūlvōokk</i> nemzetség	<i>a,čč, ajč</i> atya
acc.	<i>pūlvōoř'</i>	<i>a,čž'</i>
gen.	<i>pūlvōoř'</i>	<i>a,čž'</i>
com.	<i>pūlvōořin</i>	<i>a,čžin</i>
ess.	<i>pūlvōokkēn</i>	<i>a,ččen, ajčen</i>

iness. } <i>pūlvδo₁rest</i>	<i>a₁žest</i>
elat. }	
allat. } <i>pūlvδo₁kke</i>	<i>a₁čča, ajča</i>
illat. }	
part. <i>pūlvδokked</i> v. <i>pulvδo₁ke, t-</i>	<i>a₁ččed, ajččed</i>
	<i>ted</i>
abess. <i>pūlvδo₁χa</i>	<i>a₁ž'χa</i>

Nom. <i>rā₁ss</i> mag	<i>sārnmuš</i> mondás
acc. <i>rā₁z</i> v. <i>rā₁z'</i>	<i>sārnmuš</i>
gen. <i>rā₁z</i> v. <i>rā₁z'</i>	<i>sārnmuš</i>
com. <i>rā₁zijn</i>	<i>sārnmušijn</i>
ess. <i>rā₁ssen</i>	<i>sārnmuššen</i>
iness. } <i>rā₁zest</i>	<i>sārmužest</i>
elat. }	
allat. } <i>rā₁ssa</i>	<i>sārnmušše</i>
illat. }	
part. <i>rā₁ssed</i>	<i>sārnmuššed</i>
abess. <i>rā₁zχa</i>	<i>sārnmušχa</i>

Nom. <i>uopsuvvoj</i> tanítvány	<i>ienn, iēnn, anya</i>
acc. <i>uopsuvvoj'</i>	<i>ienn</i>
gen. <i>uopsuvvoj'</i>	<i>ienn</i>
com. <i>uopsuvjijn</i>	<i>īnnijn</i>
ess. <i>uopsuvjen</i>	<i>iennen</i>
iness. } <i>uopsuvjest</i>	<i>ienest</i>
elat. }	
allat. } <i>uopsuvja</i>	<i>eanna</i>
illat. }	
part. <i>uopsuvje, tted</i>	<i>ienned</i>
abess. <i>uopsuvvojχa</i>	<i>ien'χa</i>

B) Töb b e s - s z á m.

Nom.	<i>lajχ', lajχe adomány</i> (<i>lajχ</i>)	<i>mūr' fa (mūrri)</i>
acc.	<i>lajχijt</i>	<i>mūrijt</i>
gen.	<i>lajχij</i>	<i>mūrij</i>
com.	<i>lajχij guojm</i>	<i>mūrij guojm</i>
ess.	<i>lajχen</i>	<i>mūrren</i>
iness. } elat. }	<i>lajχijn</i>	<i>mūrijn</i>
allat. } illat. }	<i>lajχijt</i>	<i>mūrijt</i>
part.	<i>lajχijt, lajχij</i>	<i>mūrijt, mūrij</i>
abess.	<i>lajχijχa</i>	<i>mūrijχa</i>
<hr/>		
Nom.	<i>kīd' kéz (kītt)</i>	<i>pārri', pārna fiú (pārri)</i>
acc.	<i>kīdijt</i>	<i>pārnajt</i>
gen.	<i>kīdij</i>	<i>pārnaj</i>
com.	<i>kīdij guojm</i>	<i>pārnaj guojm</i>
[ess.	<i>kītten</i>	<i>pārren]</i>
iness. } elat. }	<i>kīdijn</i>	<i>pārnajn</i>
allat. } illat. }	<i>kīdijt</i>	<i>pārnajt</i>
part.	<i>kīdijt, kīdij</i>	<i>pārnajt</i>
abess.	<i>kīdijχā</i>	<i>pārnajχā</i>
<hr/>		
Nom.	<i>nīzan' asszony (nīzan)</i>	<i>a,lg', alge fiú (a,lk)</i>
acc.	<i>nīznijt</i>	<i>a,lgijt, o,lgijt</i>
gen.	<i>nīznij</i>	<i>a,lgij, o,lgij</i>
com.	<i>nīznij guojm</i>	<i>a,lgij v. o,lgij guojm</i>
[ess.	<i>nīznen (nīzanen?)</i>	<i>a,lken]</i>
iness. } elat. }	<i>nīznijn</i>	<i>a,lgijn v. o,lgijn</i>
allat. } illat. }	<i>nīznijt</i>	<i>a,lgijt v. o,lgijt</i>
part.	<i>nīznijt, nīznij</i>	<i>a,lgijt v. o,lgijt</i>
abess.	<i>nīznijχā</i>	<i>a,lgijχā, o,lgijχā</i>

4. §. Névutók.

a) Genitivussal járók:

1. *a₁ln*, A. *a₁ln* -n, ra; *ol'*, *ol* -ra.

2. *bajas* -ról (*kāldij sīnijt sārmen ižes bajas* megtiltotta nekik, hogy róla beszéljenek).

3. *čod'*, T. *čot* által, keresztül (a ter-lappban elativussal is: *čot tāvtest* a csonton keresztül).

4. *gieččen*, *gieččen* -tól, ért, -úl (*olmij gieččen* emberektől; *tonn gieččen* azért; *uopsevūd' g.* bizonyosságul 10, 18.)

5. *guojk* -ért, miatt.

6. *guojm*, *kuojm* T. *giojm* A. *vujm* -val, -vel.

7. *gorren*, *gorren* ról, felől, től; A. *ga₁rn* -nál; *gūrest* -n, mellett, -nál (*čuškas g.* az ú'on, út mellett); *gorra*, *korra*, A. *gāra* -hoz (*tōn'gorra* hozzád; *ižes korra* magához 3, 7; A. *tijji gāra* hozzáatok; *māgojid gāra* az árusokhoz 25, 9); Kl. *monij kuotte-gurris* ment a háza közelébe.

8. *kaska*, T. *kaski* közepett, közepén, közben; *koskest*, A. *koskost* között; *ko₁ske*, *koski* közé.

9. *lu₁nn*, A. *lu₁n* -nál; *luz'*, *luz* -hoz.

10. *mietta* mentében, T.

11. *nalla* (csak bizonyos adverbialis kapcsolatokban: *ieres nalla* másképpen, különben; *ovt nalla* hasonló, tkp. egyre; *tūt nalla* teljes).

12. *ovtel* és *ovdest* előtt; -ért, helyett, -nek; *o₁vte*, *evte*, T. *a₁vti* elé.

13. *pajjel*, A. *pejjil*, T. *pijjele*, *pijjele* által, át.

14. *pírr* körül.

15. *rajest* -tól fogva (*ted' rajest* attól fogva, azonnal; A. *an₁rečē* r. mostantól fogva, отнынѣ); *rajje* v. *rajja* -ig.

16. *sajja* -ért, helyett (*ča₁lm ča₁lm sajja i pā₁nn pā₁n' sajja* szem szemért és fog fogért).

17. *sisn*, T. *sizn* -ben, -ből; T., N. *si₁t* ben (közt); *size*, *siz*, T. *siz* (ter-lapp *siz* illativussal is: *nārodu siz* a nép közé: *nārot*) be (közé).

18. *tieht*, *dieht* N. -ért, A. *det*.

19. *tū₁kken* -n túl, mögött; -n *Jordan tū₁kken* a Jordánon

túl; *k̄r̄šel' mun' tū,ikken* könyörülj meg rajtam); *tuokka* mögé, tulsó félre.

20. *v̄aras* ért, végett, miatt.

21. *vuoln* alatt, alól (Kl.), A. *vo,ln*, T. *vi,ln*; — *vuolla*, A. *volla*, N. *vuolla*, *vuoll'*, T. *vi,le*, *vi,l* alá.

b) Viszonyszók genitivussal, elativussal és partitivussal:

22. *mañña* után.

23. *p̄ā,le*, *p̄ā,l'*, *b̄ā,l'* -kor (*tānn p.* akkor); *pa,lest* -től fogva (*teð' p.* ettől fogva).

24. *m̄ilt*, Kl. *milti*, A. *melt*, *mielt*, T. *m̄ilte* szerint, mentében, után, -vel.

c) Viszonyzók illativussal és partitivussal:

25. *a,lt* -nál, mellett, hosszában, mentében (partitivussal); -hoz (illativussal); *a,l̄tla* -hoz (*m̄i,nne a,l̄tla* hozzám 15, 8).

d) Viszonyzók illativussal:

26. *ra,ste*, T. át, fölött (*ra,ste mieri* a tengeren át, *ra,ste kimne az üst* fölött).

27. *p̄i,ijas* föl, fölfelé (*p. jogi* a folyón fölfelé), T.

J e g y z e t. Genitivussal van az utóbbi kettő?

e) Viszonyzók genitivussal és illativussal:

28. *vuosta*, T. *vi,osta* ellen, elé.

5. §. Igehatározók.

A) Helyre vonatkozók:

1. *ko* (kérdő névmástő): *ko,st*, Kl. *ko,ste* hol, a hol; *'koñg'*, a hol; *k̄öz'*, Kl. *kozo*, T. *k̄öz*, *kozi*, N. *k̄ös* hová, a hová, T. *ni kozi-gen* sehová se.

2. *to*, *tu* (mutató névmástő): *to,γ'*, T. *togo* oda (*togo-že* ugyanoda); *to,mpe* onnét, A. *tombe* ott, amott; T. *t̄obelt*, *tobelt* ott, onnan; *tu,mpla* onnét el; T. *tu,mpelā* odább.

3. *ta*, *tø* (mutató névmástő): *tā,st*, N. *to,st* itt, ott; T. *ta,ssi*,

ta,sse oda; *ta,mpe* ott; *ta,mpet*, *ta,mbet*, *ta,mpeð* onnan, ott; Kl. *tā,le*, *ta,l* ott (*ta,lli* ott van).

4. *te* (mutató névmástő): *test* itt, innen, onnan; *tēre*, T. *tiege* ide.

5. *čorast* oldalról, *čorro* félre, N.

6. *ku,hken* távol, messze; A. *ku,keldago,št* távolról; T. *kukkiž* messzire.

7. *lāhptest* mellette, közel, T.

8. *māst*, Kl. *māzo*, *māz'*, A. *māsa,t*, N. *māsat*, T. *māzīt* vissza.

9. *olguš*, *olkuš*, A. *olgas*, T. *olkis*, *olkuzi* ki; *olge,lt*, A. *olgo,lt* kívül, kívülről; A. *olg-bie,lt* kívülről; (A. *olg-ga,šn* távolról).

10. *a,lt*, A. *o,lt* közel.

11. *ovdos* tovább.

12. *pajjel*, A. *pejžil* át (*vūjjed p.* átúszni, -hajókázni).

13. *paγo*, Kl. *pagu*, T. *pāgi* el, weg (f. *pois*).

14. *pīrr* körül (*p. monned* k. menni).

15. *sīrdi* előtte, N. (149. l.)

16. *sisn* bent, belül; *sīst* belül A.; *siskelt* belül, belülről, A.; *size* be.

17. *volas*, T. *violas* le, lefelé.

18. *pajas* föl, T. *pejas* fölfelé.

19. *vuosta*, A. *vosta*, T. *viosta* vissza.

20. *kīytlas* kétfelé, T.

21. *kuo,dest* otthon; T. *koatta,s* haza.

B) Időre vonatkozók :

1. *kuo,ss*, T. *kio,ss*, N. *kua,ss*, *kue,ss* mikor, valamikor; — *ni kuo,ss* soha.

2. *tiošs* akkor T. (*tiošs-a,l-kiošs* valamikor, tkp. akkor vagy mikor).

3. *tanna* akkor; *tā,l*, T. *ta,lle*, *ta,le*, N. *to,lle*, *tol*, Kl. *taγ* ekkor, akkor | *tonn vuor'* akkor | *dé hát*, akkor.

4. *tel* Kl., *te* most, N.; *testyana*, *tedexanna* mindjárt.

5. *tula*, T. *tu,l* régen, hajdan | *ju,kke vuor'* mindig; A. *ju,kk bā,l* mindenkor.

6. *a,tt*, T. *a,tte* most.

7. *ākša* megint, T.; *ovta*, T. *avta* megint, ismét; A. *das* ismét; *vā,št* ismét | *veal'*, T. *veala* még.

8. *jie,χxe* mindig T.
9. *juš* Kl., *jū* T. már; *uže*, T. *ušte* már.
10. *keačča* végre.
11. *ku,kke* sokáig, T.; *kū,kk* id., N.
12. *mañña*, *maññelest*, *maññlest*, *mañña test*, A. *mañña dost* azután; T. *maññelest* utoljára; — *mañ'mu,ssse*, A. *majimu,ssse*, T. *maññemi,s* végre, utoljára.
13. *moññed* későn.
14. *ovtel*, T. *avti,le* előbb, inkább; *ovtlest*, N. *ovdlest* előbb, először.
15. *tovj'* gyakran.
16. *vaktiñne* azonnal; *vaktamp*, A. *viktap* hamar; *tovda* mindjárt.
17. *inccekk*, *incék*, Kl. *inciejk*, *incejka* T. *jintsiejke*, N. *iedesin* reggel; *piejvaga* nappal, T. *iekna*, *ieknañ*, N. *iehke,ld*, *iehkild* este; *ikka*, A. *jehka*, T. *jekka*, *jikka* éjjel; *tā,rm* ma; *jenta* holnap; *talva* télen.

C) Módhatározók:

1. *aktis* egybe, össze, T.; *oχto* egyedül, külön; *ovtest* együtt.
2. *aštu* igazán, valóban T. *ošte* valóban, Kl.
3. *čevta*, *čuovta*, A. *čotta*, T. *čitta*, *čitte* igen, nagyon.
4. *dā* igen (ja).
5. *iesk* (tel *iesk* csak most) Kl.; *jiesk'* csak T. (*ta,ł* j. csak akkor).
6. *koχt*, *koht* mint, a mint | *monn* mint 18, 13.
7. *korsiñne* nagyon.
8. *kuvtit*, *kuvti,t* T. ketté | *kaskit* ketté, T.
9. *lapta* külön.
10. *nitt* így, úgy.
11. *maχt*, *maht*, A. a mint, a hogyan.
12. *losdiñne* gonoszúl | *tuvta* sebesen T. | *mealgaj* halkán T. *kommat* fölfordítva T. | *vovse* egészen N. | *pureap* inkább A.
13. *ma,ne*, *ma,n* miért Kl.

6. §. Birtokos személyragok.

A casusragokhoz járuló birtokos személyragok az orosz-lappan ezek :

Egyes-szám.	Többes-szám.
1. szem. <i>m, n</i>	1. szem. <i>n</i>
2. » <i>nt, t</i>	2. » <i>nt</i>
3. » <i>s</i>	3. » <i>s</i>

Mínt hogy nem minden casusban találkoztam birtokos-ragos szókkal, nem is adhatok rendszeres paradigmákat, hanem csak a talált alakok legföltűnőbb példáit sorolom föl.

A) Egyes-számi birtokosragokkal:

1. Egyes-számi I. személyre.

Egyes-sz.

- Nom. *a,žńam, a,ččan* atyám, T. *vĭlĭm* bátyám; *ĭorpnam* hugom.
 acc. *a,łkan* fiamat | *nĭjtĭm* a leányomat T.
 gen. *a,ččan* 10, 33 | N. *ajjĭzan* atyácska, T. *jeačan, jeanan* atya, anya.
 com. *kū,tkĭjnan* szív | N. *sejbinam* fark, T. *ĭorpnan* hug (*ĭorpen*).
 iness.-elat. T. *nakkareastan* és *nakkareasan* álmomban.

2. Egyes-számi II. személyre :

Egyes-sz.

- nom. T. *ĭorpnat* hugod; N. *neažžaht* anyád.
 acc. *łajĭant* adomány; *a,žant* atya.
 állat.-illat. *koatsant* házadba, haza.
 com. *vĭljĭnant* testvér; *ujvinant* fej | T. *ĭorpnant* (*ĭorpen*) hug.
 iness.-elat. T. *nakkareasant* álmodban.

3. Egyes-számi III. személyre :

Egyes-sz.

- nom. T. *ā,łkes* (*ā,łke*) feleség; *nĭjtĭs, nĭjtĭs* leány; *ajges* nagypapja.
 acc. *a,žés* atya, *ĭā,łkes* lélek | T. *ā,łkes* feleség; *nĭjtis, nĭjts* leány, N. *čolmēs* szem.
 gen. *iennēs* anya, *vĭljes* testvér.
 com. *ĭnnĭjnis* anya | T. *ĭienĭjnes* anya, *ajĭjĭnes* öregatyja | T. *kū,łes* kezével (*kĭtt*).
 ess. T. *kāpkenes* feleségül.

iness.-elat. *kqpkestes* feleség, *slā,veses* dicsőségében 6, 29 | T. *ajges* nagyapa (*ajge*); *vī,ssises* zsák (*viss*); *vīljes* bátya.
 allat.-illat. *vīljes* 18, 35; *vīljis* 5, 22, *vīljes* 22, 24 testvér; *jīnko,s* lélek | T. *jeāčča,s* atya (*jiečče*); *iörpnes* (*iörpen*); *kāpkis* feleség (*kāpke*); *vanzis* csónak (*vans*).

Többes-sz.

nom. T. *pārna,s* gyermekei; *čieles* belei.
 acc. *kīdijdis* kezeit | T. *nīrijdes* kötél; *čē,lmides*, N. *čilmeas* szem.
 com. N. *juo,ljines* lábaival.
 allat. illat. T. *nijtis* leányaihoz.

B) Többes-számi birtokosragokkal.

1. Többes-számi I. személyre :

Egyes-sz.

Többes-sz.

ess. N. *nuorrenen* fiatal ko- allat.-illat. *vealglajdan* adósaink-
 runkban. nak.
 allat.-illat. N. *portsēn* házunkba.

2. Többes-számi II. személyre :

Egyes-sz.

Többes-sz.

gen. *a,lm-ažant* égi atya 5, acc. *qsrijđant*: *qseř* ruha 5, 40.
 45. gen. *vīljent* *guojm* testvéreitekkel
 5, 47.

3. Többes-számi III. személyre :

Egyes-sz.

Többes-sz.

nom. T. *a,lkes* fiúk; *mīris* —
 fájuk.
 acc. *vonsēs* hajójukat; *a,žes* *kīdijdis* kéz; *sqjmijdis* háló
 atya | T. *nijts* leány, N. (*sqjm*); *kāsvajdis* orcza.
sejbes fark.
 gen. — *kīdijdis* *a,ln* kezeiken 4, 6.
 com. *ožijnis* atyukkal; *jīnkij-* *nq,lmis* *guojm* szájaikkal 15, 8.
nis lélek.
 allat.-illat. T. *jeanna,s* anyjuk-
 nak.

Az orosz-lappban is találunk viszonzyszókat birtokosragokkal: *vuolnan* alattam; *mieltant* magaddal, *mīlđes*, T. *mīlđes* magá-

val, vele; *kosknés, kosknis* magukban, egymás közt 21, 25.; T. *tiokkenant* mögötted.

Jegyzet. A birtokos személyragok helyett a lpK-ban is sokkal gyakrabban használatos az illető szó a személynévmás genitivusával vagy elativusával és néha a refl. névmás gen.-val összekötve; pl. *mun' sluššej* szolgám; *tōn' roñk* tested; *sōn' kqmgijt* saruit; *mien' ajč* v. *ačč mīnest* atyánk; *tien' ajč* atyátok; *ku,tk tienest* szívetek; *sien' ča,lm'* szemek.

7. §. Névmások.

A) Személynévmások.

A lpK.-ban, a többi lappsággal ellentétben, a duális teljesen kiveszett. Csak egy helyen találtam nyomát, midőn a többeszámot és dualist egy-képen jelölő *sij* 3. személyű névmás mellett *sonaj* alakra is akadtam, még pedig tisztán dualis értékkel: *sonaj lejjēn kū,ll-šilej* ők [ketten] halászok voltak 4, 18. Többször sem ezen, sem más dualis alak a közlött szövegekben sehol sem fordul elő.

A lpK.-ban a személy-névmások ragozása a következő:

	Egyes-sz.	Első személy.	Többes-sz.
nom.	<i>mun, mon</i>	<i>mij</i>	
acc.	<i>mūn', mun', Kl. muno A. mū T. muni</i>	<i>mienij, mienij N. mijjit</i>	
gen.	<i>mūn', mun', Kl. muno A. mū, T. muni</i>	<i>mienij, mīnij, mien', mīn T. mīni, A., N. mij</i>	
com.	<i>munijn A. mujn</i>	<i>mīnij goojn</i>	
iness.-elat.	<i>munest, munst A. mu,st, T. must</i>	<i>mīnest A., T. mīst</i>	
allat.-illat.	<i>mu,ne, mī,ne, Kl. minni, minne T. mī,ni, menne</i>	<i>mijje, Kl. mijji A., N. mijjit.</i>	
part.	<i>munneō</i>		

Második személy.

	Egyes-sz.	Többes-sz.
nom.	<i>ton</i>	<i>tij</i>
acc.	<i>tōn', Kl. tonō T. toni, A., N. tū</i>	<i>tienij, tienij A. tijjit, tijjid</i>

gen.	<i>tōn'</i> T. <i>toni</i> , A., N. <i>tū</i>	<i>tienij</i> , <i>tīnij</i> , <i>tiene</i> , <i>tien'</i> , <i>tīn'</i> A. <i>tijje</i> , <i>tijji</i>
com.	<i>tōnijn</i> A. <i>tujn</i>	A. <i>tijji-vujm</i>
iness.-elat.	<i>tōnst</i> , <i>tonst</i> A. <i>tu_ist</i> , N. <i>tust</i> , T. <i>tost</i>	<i>tiene_ist</i> , <i>tīne_ist</i> A. <i>tīst</i> , <i>tīst</i>
allat. illat.	<i>to_inne</i> T. <i>to_inni</i> , A. <i>tu_inne</i> .	<i>tijje</i> A. <i>tijjī_it</i> , <i>tijjī_id</i>
part.	—	<i>tijjed</i> .

Harmadik személy.

	Egyes-sz.	Többes-sz.
nom.	<i>sonn</i> , <i>son</i>	<i>sij</i>
acc.	<i>sōn'</i> T. <i>soni</i> , A. <i>sū</i>	<i>sieni_it</i> , <i>sīni_it</i> , <i>sīni_it</i> A. <i>sijjī_it</i> , T. <i>sieni</i>
gen.	<i>son'</i> T. <i>soni</i> , A. <i>sū</i>	<i>sieni_ij</i> , <i>sienej</i> , <i>sīni_ij</i> , <i>sien'</i> , <i>sīn'</i> A. <i>sijjī</i> , <i>sij</i>
com.	<i>sōnijn</i> , <i>sōnijn</i> , <i>sōnin</i> A. <i>su_jn</i> .	<i>sīni_ij guojm</i> A. <i>sijjī-vujm</i>
iness. elat.	<i>sōne_ist</i> , <i>sōnst</i> , <i>sonst</i> A., N. <i>su_ist</i> , T. <i>sost</i>	<i>sieni_est</i> , <i>sienest</i> , <i>sīne_ist</i> , 10, 26. <i>sienij_n</i> A., T. <i>sist</i>
allat. illat.	<i>so_inne</i> , <i>su_inne</i> T. <i>so_inni</i>	<i>sijje</i> , Kl. <i>sijjī</i> T. <i>sijj'</i> , A. <i>sijjī</i> , <i>sijjī_it</i> , <i>sijjī_id</i>
part.	<i>sōnne_d</i> .	<i>sieni_it</i> 6, 26; <i>sijjed</i> 22, 28.

Harmadik személyű dualis nominat. *sonaj* 4, 18.

B) Reflexiv névmás: *ičč*, A. *ič*, *īž*, T. *jīčč*, *jīč*, N. *jīehč* a mondatbeli alanynak megfelelő személyragokkal. A nominativusban rendszeren nem veszi föl a személyragokat. Genetz szövegeiben a következő esetekben fordul elő:

Első személy. Egyes-sz. nom. *mon ičč*, N. *mon jīehč*; gen. *iččan*, A. *ičen*. A többes-számiban nem fordul elé.

Második személy. Egyes-sz. nom. *ton ičč*; acc. *īžant*; gen. *īžant*; elat. *īž'sant*, all. *ičsant*, A. — Többes-sz. nom. *īžant*, A.; gen. *īžant*, A. *īžit*; iness.-elat. *ičsant*; allat. *ičsant*.

Harmadik személy. Egyes-sz. nom. *son ičč*, N. *jijjis* (152. lap); acc. *jijjes* N.; gen. *īžes*; com. *ičnis*; iness. *ičnis* 12, 26 (*ju_ikke carstva, kŭ rqt_ikj ičnis* minden ország, mely megoszlott magában v. meghasonlott magával, *всякое царство, раздѣлившея само въ себя* 12, 25); allat. *iččis*, T. *jīččis*, A. *ičses*;

part. *iččedes* 12, 45. — Többsz. nom. *īža*, acc. *īžes* (*īža īžes* önmagukat) 19, 12; gen. *īžes*, *iččes*, *iččis*, *iččes*; allat. *iččes*, *īžijdis*. — Többsz. iness. vagy comitativus? *ičnis* külön, finn *erinnänsä*, or. *наединѣ* 17, 19.

Nyomatékos refl. alakok: *šqbešt īžant ałtmuš goitt ičč īžan* szeresd felebarátodat mint tenmagadat 19, 19; *ič ičsant tenmagadnak* 27, 40; *ič ičses* önmagának 27, 42.

C) Mutató névmás.

1. *tātt* ez, az.

Egyes-sz.

Többsz.

nom. *tātt*, Kl. *taitte* | T. *taittē* *tākk* | T. *taikke*, *tāk*, A. *tak*

acc. *tānn* | A., N. *tan*, T. *tājt*, *tāit* | A. *tajd*

taimme

gen. *tānn* | T. *tānne*, *taanne*

com. *tājn*

iness.-elat. *tāiđ'*, *tađ'* | T. *taist*, *tājn*, *tajn*.

taide

allat. *taissi* T.

part. *tāđ'*, *tāiđ'*.

2. *tott*, T. *toitte* az, ez (egyes-sz.: acc. *tonn*, *ton*; gen. *tonn*, *ton*; iness.-elat. *toist*; allat. *tos*. — Többsz. nom. *tokk*; acc. *tojt*; gen. *toj*; iness.-elat. *tojn*; allat. *tojd*, A.).

3. *tu,tte* amaz, T. (gen. *tun* Kl.; iness.-elat., *tu,đ'*; part. *tu,đ'*. — Többsz. nom. *tukko* Kl., *tukke* T., *tuk*, *tok* N.).

4. *tett* (?) ez, az, (iness.-elat. *ted'* *test*, *test*; part. *ted'*).

5. *to-lahte* 18, 4, *to-lajte* 13, 34, *to-lajne*, *to-lajn'*, 20, 14; 7, 12. ez; (A. *tāllan šond ol* ezen nemzetségre 23, 36).

6. *mukka*, *muka*, A. *mokkam* ilyen; *tēle-mukkem* ilyen (csak többsz. genitivusban találtam: *tēle-mukmij lī ałm-carstva* ilyeneké a mennyország, *таковыхъ есть царство небесное* 19, 14).

D) Kérdő és relativ névmások.

1. *mī* mi, a mi (acc. *monn*; T. *mom*; gen. *monn*; com. *mijn*, *mojn*, T. *majn*, *maile*; iness.-elat. *maist*, *mast*, T.; allat. *mos*, *moz'*, *moz*. — Többsz. nom. *mokk*, acc. *mijt*, *mojt*, T. *majt*; gen. *moj*; iness.-elat. *mojn*).

2. *kie*, *kī* ki, a ki (acc. *kienn*; gen. *kienn*, *kien*; com. *kiejn*,

kienn; iness.-elat. *kiest*, *kie, st*; allat. *kiez*. — Többes-sz. nom. *kiekk*; acc. *kiejt*).

3. *kū*, *ku ki*, *a ki* (acc. *konn*, *kon*; gen. *konn*, *kon*; iness.-elat. (adverbiumpként) *ko, st* hol, honnan; allat. *kōz*, *koz*. — Többes-sz. nom. *kūkk*, *kukk*, *kokk*, A. *kok*; acc. *kojt*; gen. *koj*; iness.-elat. *kojn*).

4. *kuoŋoč a ki* A. (com. *kōbo, n a ki* által 26, 24; iness.-elat. *kōbest*, *kobest* 25, 28).

5. *koambaj* melyik, melyikük, T.

6. *ma, nte*, A. *mo, ntem* milyen, a milyen.

7. *koňka a mennyi*, T.

8. *momet hány* A. (*momet vārr* hányszor 23, 37).

E) Határozatlan névmások.

Kie, kī valaki; *mī nī* valami (*go, tt kie cūlkinč* tije *mojt nī* ha valaki mondana nektek valamit 21, 3); *ni-kie*, A. *ni-kī* senki; *nī mī* semmi; *ju, kja*, *ju, kjaŋč*, *ju, kke*, *ju, kjenče*, N. *juo, kke*, A. *jukikanč*, *joksoŋč* (all. sing. *jokseŋče*) minden, mindenki; *kuolea-kokk* 12, 38 és *kuolea kiekzenn* némelyek 16, 28.

Névmásszerű fő- és melléknévek: *pūkk* mind, minden, egész; *ienneŋ*, T. *jiennij*, A. *jennoji*, N. *iannij*, *jennaj* sok, sokan (*ienamp* több); *vāras* kevés; *kāžno*, Kl. *kāžnoj*, *kāžnij*, minden, mindenki; *mutam* valaki, némely, A. *muottam* némely, T. *muttam* néhány, K. *muta* néhány; *mutta, m* másik, T. (*mutta, m a, vti* karra b a másiknak eleibe futnak. — Az akkalaiban: all. s. *motne* a másiknak 25, 15); *ie, res*, *iers*, T. *jieres* más, egyéb, a többi (plur. nom. *earras* 22, 6); *nu, mp*, *nu, mb*, T. *nu, mpe* másik, más (*oxti* az egyiknek, *numpa* a másiknak 8, 9. — A. *juo, gest ovtet* numbin elválasztja egyikeket a másiktól 25, 32; — *nu, mp nu, mpas* egyik a másiknak 21, 38); *kā, nce* *kā, nces* T., *ka, nce* *ka, nzes*, A. egymással; *ju, kke-nalšem* mindenféle; *lišša kie* bárki (*kōpčēn pūhk*, *kiejt lišša kō, vnēn* összegyűjtöttek mindenkit, bárkit [a kit csak] találtak 22, 10); *lišša mī* bármi (*lišša son mojt āna, hč* bármit kérne is 14, 7).

8. §. Számnevek.

A) Alapszámnevek: 1. *oxt*, *ovt*, T. *akt*, *avt* (afti *kār-nast* egy hollótól); 2. *kūxt*, *kūjt*, Kl. *kū, it*, A. *koxt*, *kuoxt*, T. *kīkt*, *kīxt*, *kī, tt* (elat. *kī, vte*); 3. *kolm*; 4. *nielj*, T. *nielje*, N. *nelj*; 5. *vitt*,

A. *vīt*, N. *vīht*; 6. *kutt*; 7. *kiččem*; 8. *kāvc*; 9. *aγc*, T. *akca*, *akce*; 10. *lo_{kk}*; 100 *čūtt*; 1000 *tōfant*, *toafant*.

Szerkesztett tőszámnevek: 11. *oγtomplo_{kk}*; 12. *kūγtomplo_{kk}*; 13. *kolmomplo_{kk}*; 14. *nieljemplo_{kk}*; 15. *vittomplo_{kk}*; 16. *kuttemplo_{kk}*; 17. *kīžemplo_{kk}*; 18. *kāvcemplo_{kk}*; 19. *aγcemplo_{kk}*; 20. *kūγt-lo_{kk}*; 21. *kūγt-lo_{kk} oγt*; 30. *kolm-lo_{kk}*; 40. *nielj-lo_{kk}* és *nieljemplo_{kk}*; 90. *aγc-lo_{kk}*; 99. *aγc-lo_{kk} aγc*.

Jegyzet. — A tőszámnevek az egyes-sz. iness.-elativusában nem *st*, hanem *ō* ragot kapnak; pl. *oγtēd la_{nnest}* egy városban 10, 23; *mañña kutted piejvest* hat nap mulva 17, 1.

B) Sorszámnevek az 1. és 2.-on kívül az alapszámnevekből *nt*, az akkalaiban *t* képzővel alakúlnak: 3-dik *koalmant*, A. *kolmat*; 4-dik *nieljant*, A. *nieljat*; 5-dik *vidant*, A. *vīdat*; 6-dik *kudant*, A. *kūdat*; 7-dik *kiččant*, A. *kīžat*; 8-dik *kāvcant*, A. *kavcat*; 9-dik *avcant*, A. *avcat*; 10-dik *loγant*. — Az «első» *vūsmus*, *aγtmus*, *aγdmuñč*, *aγtmuñč*, *oγtlinč*; a «második» *nu_{mp}*; az «utolsó» *maññemus*, *maññmuñč*.

Szerkesztett sorszámnevek: 11-dik *oγtomploγant*; 12-dik *kūγtomploγant*; 17-dik *kīžemploγant*; 20-dik *kūγtloγant*; 21-dik *kūγt-loγant oγt*; 22-dik *kūγt-loγant nu_{mp}*; — az akkalai nyelv-járásban 23-dik *koγt-lo_{kk}-kolmat*; 24-dik *koγt-lo_{kk}-nieljat* stb.

C) Collectiv számnevek. — *kūjtas* (acc. *kuohtas* 11, 2; elat. *kuoγtsest* 21, 31), Kl. *ku_{tes}*, A. *koγttest* 24, 20 (elat. *kuo_{test}* 27, 21), T. *kiōfta* ketten, двое; *kolmas* hárman; *vittas*, *vīts* öten, Kl. — *kūγto* mind a kettő, оба 9, 17, T. *kukt* beide.

D) «hányszor» kérdésre csak egy képzett számnevet találtam az akkalai nyelvben: *kolmoēst* háromszor 26, 34. — Egyébként a *vuorr* szóval összetéve alkotják: *čū_{de}-vuorred* ienamp százszor több 19, 27; *kiččem vuorred kiččo_{γe} rajja* 77-szerig; *kiččem vuor' rajja* hétszerig 18, 21.

E) A «hányszorosan» kérdésre megfelelő számnevek: *čuotsiñče* százszorosan; *kuttlo_{γe}linč*e hatvanszorosan; *kolmlo_{γe}linč*e harminczszorosan. Ezek tkp. allativusi alakok. Nominativusok, egyéb analogiák szerint: *čuotsañč* (ilyen alakban, de «százados» jelentéssel többször előfordúl), *kuttlo_{γe}lañč* hatvanzoros; *kolmlo_{γe}lañč* harminczsoros volna (v. ő. *sā_{mla}ñč*, allat. s. *sā_{ml}inč*e lapp ember).

I g e.

9. §. Igeragozás.

A) I n d i c a t i v u s (jelentő mód). Külön módképzője nincsen. — A p r a e s e n s b e n a tőhöz (mely több személyben gyöngülni is szokott) járúlnak hozzá a személyragok. Az egyes-szám első személyének ragja *m* (*am*, a ter.-lappban *im* is); pl. *sārnam*: *sārne-*; *tuj'sam*: *tuj'se-* | *cealkam*: *cielhke-* mondani; *oajam*: *uojje-* birni, posse | *tātam*: *tāhte-* akarni; *kītam*: *kītte-*, *kīhte-* köszönni; *antam* és *andam*: *ante-* adni; *ko,žam*: *ko,čče-* kérdezni || *toskjadim*: *toskjade-* búsulni; *manim*: (*manne-*) menni, T. — Az *m* rag néha el is maradhat: *cealhka* (v. ö. *cealkam*); *mun poada*: *puo,tte-* jönni | T. *nūji* lemegyek: (*nūje-*); *čāñi*: (*čāñe-*) lépni, merülni.

A többes-szám 1. személyének ragja *p*; pl. *vū,łkep*: *vū,łke-* menni; *monnep*: *monne-* menni; *uojjep*: *uojje-*; *cie,łhkep*: *cielhke-* mondani; *tātep*: *tātte-* tudni, ismerni. — A notozeroi dialectusban a *p* előtt hosszú *ē*-t is találunk: *sierēp*: (*sierre-*, *sirre-*) játszani; *ūrēp*: *ūrēe-* futni; *jōrēp*: *jorre-* (*jōre-*) leesni.

A p r a e s e n s 2. személyének ragja *χ* (*aχ*), a többi dialectusokban (a lovozerszkiban is) mindenütt eredetibb *k*; pl. *tuj'saχ*: *tuj'se-* cselekedni; *sānaχ*: *sārne-* mondani | *ko,čaχ*, *ko,ččaχ*: *ko,hče-* hívni; *pūtaχ*: *pū,tte-* vinni; *tātaχ*: (*tāhte-*) akarni; *oajaχ*: (*uojje-*) birni; *poadaχ*: *puo,tte-* jönni; *antaχ*, *andaχ*: *ante-*; *tiedaχ*: *tātte-* || A. *čūppak*: *čūppe-* aratni, T. *tātak*, N. *kirjtak*: *kirjtemegczifráz*.

A többes-sz. 2. személyének ragjai *be,tted*, *bētted*, *bo,tted*, *be,tted*, *βo,tted*, *bītted*, *buotted*, N. *vettet*, A. *vētte*, *vette*, *viette*, továbbá *epped*, A. *eppe*; pl. *vā,łtbētted*: *vā,łte-* venni; *ujnbe,tted*: *ujne-* látni; *uojβe,tted*: (*uojje-*); *sūtbo,tted*: *sūtte-* itélni; *ielbitted*: (*ielle-*) élni | N. *sirvetted*: *sirre-* játszani, A. *tātvētte*: *tāhte-* akarni; *porvette*: *porre-* enni; *ujneviette*: *ujne-* látni. — *tuj'seped*: *tuj'se-* tenni; *pa,žyeped*: *pa,žye-* bőjtölteni; *vū'łyeped*: (*vū'łye-*) aggódni; *mie,rdeped*: *mie,rde-* mérni | A. *tujješeppe*: *tujješe-* tenni; *močideppe*: (*močide-*) ékesíteni.

A p r a e s. egyes-sz. 3. személyének nincs ragja. Némely igenél magánhangzóváltozás történik; pl. *sārn*: *sārne-*; *vikk*:

vikke- vezet; *occe*: *occe*- keres; *čuoňč*: *čuoňče*- állni; *porr*: *porre*- enni; *jukk*: *jukke*- inni | *poatt*: *puo,tte*- jönni; *oast*: *ū,ste*- venni, emere; *kuott*: *kū,tte*- elhagyni; *vuolk*: *vū,lke*- menni, indúlni; *luošt*: *lū,šte*- elbocsátani; *miekk*: *mīkke*- eladni; *liext*: *līyte*- kimenni; | *mann*: *monne*- menni; *kavn*: *kqvne*-, *kōvne*- találni | *uopeast*: *uopse*- (*uopeste*-) tanítani; *tūjašt*: *tūj'se*- (*tūjēšte*-) tenni; *vūlkaht*: *vūlkze*- (*vūlkehte*-) küldeni; *koccall*: *koccolle*- fölkelni; *kqvvas*: *kōvse*- megtérni; *vōttatt*: *vōttotte*- járni (v. ö. præt. s. 3.)

— A többi dialectusban az egyes-sz. 3. sz. gyakran teljesebb a végű alakot tüntet föl, mint *pitta*: *pítte*- (K. *bitt*) kelleni; *cealka* mond; *alka*: *alke*- (K. *a,lk*) kezdeni, Kl. | *sārna* mond; *porra* eszik; *poatta* jön; *violka* indúl; *oajja* bír, T. | *kahča*: (*kahče*-) kérdez; *poahta* v. *poaht* jön; *oajna* v. *oajn* lát (T. *ujna*, K. *ujn*) N.

A többes 3. sz. ragja a kildini lappban *b*, gyakrabban β , β , a ter-lappban *b*, *v*, az akkalaiban *t*, a notozeroiban semmi; pl. *a,anneb*: *a,anne*- bírni; *orreb*: *orre*- ülni, maradni, lakni; *sārneβ*, *sārneβ*: *sārne*-; *ujneβ*, *ujneβ*: *ujne*-; *cielhkeβ*: *cielke*- mondani *puotteβ*: *puo,tte*- jönni; *šqb'se,β'*: *šqb'se*- szeretni | *ko,ččeb*: *ko,čče*- kérdezni; *piottev*: *piotte*- jönni; *manniv*: *manne*-, *manni*- menni, T. | *cełket*, *cielket*: *cielke*-; *sarno,t*: *sarno*-; *pījjet*: *pījje*- tenni; *puo,det*: *puo,de*- jönni A. | *cie,lke* mondanak; *ka,vne*: *ka,vne*- találni; *sierre*: *sierre*- játszani; *poarre*: *porre*- megenni; *avē*: (*avve*-) kinyitni, N.

Az indicativus praeteritum jele *ij*, *i*, *é*.

A præt. egyes-sz. 1. sz. ragja *em*, *em*, *m*; pl. *pū,ttēm* v. *pū,ttēm* jöttem; *vū,lkēm*: *vū,lke*- menni, járni; *tuj'sēm*: *tuj'se*- tenni. — A többi dialectusokban sűrűn találunk *im* ragot is: *cilkim* mondtam: *tittim*: *tütte*- tudni; *vu,lkim*: *vū,lke*- menni, A. | *vī,lkim* indultam; *šīžnim* szerteszét jártam; *tīdim* tudtam, T. | *iellim* éltem; *kieltim* megtagadtam, N. — Néha a személyrag el is marad: *puhti* hoztam, Kl.; *mun űkku* álmodtam, T.

A több. 1. sz. ragja *ijm*, *jm*, *im*, *ém*, *m*; pl. *tuj'sijm*: *tuj'se*-; *vuojxijm*: *vuojze*-, *vujze*- kihajtani | *ujnim*: *ujne*-; *vū,lkim*: *vū,lke*-; *qntšim*: *qntše*- érteni | *pū,đim*: *puo,tte*-; *kū,đim*: *kū,tte*- hagyni | *sārnajm*: *sārne*-; *ńurgajm*: *ńurge*- sípolni; *kū,ndēm*: *kū,nde*- viselni; *lavlom*: *lavle*- dalolni.

A præt. egy. 2. személye *ix, êx, ez*, a többi nyelvjárásokban *ik*; pl. *vierjix*: *vierje*- hinni; *pâhtix*: *pâhte*- elrejteni; *pũttêx*: *pũtte*- jönni; *tuj'sez*: *tuj'se*- tenni | *cilkik* mondtál; *tãttik* ismertél, A. — *ka,vnik* találtál, *nikkuk* álmodtál, T. — *ma,nnik* megcsaltál, N.

A többes-sz. 2. személyének ragja *ijt, ijt*; pl. *kulijt, kulijt*: *kulle*-; *vũlkiyt*: *vũlke*- menni; *vãltiyt*: *vãlte*- venni; *qntsiyt*: *qntse*- érteni; *vqrdiyt, vqrdiyt* menni. — Az akkai nyelvjárásban más rag *van*: *in, en*, az *it* ritkán fordul elő; pl. *ku,ddin*: *ku,dde*- elhagyni; *va,ldin*: *va,lde*- befogadni; *kĩčcin*: *kĩčče*- nézni, látogatni; *jugoten*: *jugote*- itatni; *tievv'ten*: *tievv'te*- befödözni; *kullo,n*: *kullo*- hallani | *tij ko,ndit* megöltetek 23, 35.

A præt. egyes-sz. 3. személyében *ij, ij, i, j* a rag, néha pedig semmi rag se látszik; pl. *kommordolij*: *kommordole*- könyörögni; *ujnij*: *ujne*-; *lũvtij*: *lũvte*- kimenni | *vujgij, vujkij*: *vujke*- kinyújtani; *šondij, šondi*: *šonte*- lenni, születni; *šontij*: *šontte*- szülni; *vũlgij, vũlkij*: *vũlke*- menni | *kulij*: *kulle*- hallani; *polij*: *polle*- félni; *monij*: *monne*- menni; *tãtaj*: *tãhte*- akarni; *pu,tij*: *pu,tte*- hozni | *pũdij*: *pũtte*- jönni; *tĩdij*: *tĩtte*- tudni, ismerni; *ũdij*: *ũtte*- aludni; *kũdij*: *kũtte*- elhagyni; *vi,rij*: *vikke*- vinni; *mĩ,rij*: *mĩkke*- eladni; *slu,žij*: *slu,žse*- szolgálni; *ko,žij, ko,čče*: *ko,čče*- kérdezni | *vãldij, vãltij*: *vãlte*- venni; *q,lgij, q,lkij*: *q,лке*- kezdeni, fogni; *vã,ncij*: *vã,nce*- menni, járni; *o,ntij, o,ndij*: *a,nte*- adni; *kolvij*: *ka,lve*- vetni, säen; *bẽdij*: *bitte*-, *bitte*- kelleni; *ẽdij*: *itte*- megjelenni | *ãnaj*: *ã,nne*- kérni; *sãrnaj*: *sãrne*-; *kocaj*: *kocce*- fölkelni, fölébredni; *pãkaj*: *pãkke*- parancsolni; *oraj*: *orre*- maradni | *šondi*: *šonte*-; *ujni*: *ujne*-. Különös præt. alakok, melyekben a képző előtti tövégző magánhangzón van megjelölve a múlt képzés funkciója: *tũjišt* v. *tũješt* cselekedett 13, 28 és 21, 33; *salĩšt* könyörült 14, 14; *vãlmišt* készített 20, 23, *tĩdist* tudott 12, 14; *kĩčĩšt* nézett 19, 26; *o,ldint* kinyújtott, простеръ 14, 31; *putta,sm* megtisztult, очистилъ 8, 3; *mahcẽl* visszatért 21, 18; *vũlgeht* küldött 21, 1; *uope,št* tanított 5, 2; *q,ve,đ* kinyitott 5, 2; *kõrvẽs* megfordult 9, 22 (v. ö. præsens sing. 3. sz.: *tũjašt* tesz; *ka,vvas* megtér, megfordul; *uopeast* tanít; *vũlkaht* küld stb. és Hangtan). — A notozeroiban is: *pĩj*: *pẽj* tette; *vuelk* elment; a lovoszerszkiban: *koccest* fogta. — A többi dialectusok is úgy ké-

pezik a praet. 3. személyét, mint a kildini, csak hogy az *ij* mellett az *i* gyakrabban előfordúl.

A többes-sz. 3. sz. ragja *in, in, én, en, n*; pl. *jammin*: *jam-me-* meghalni; *vū,łkēn, vū,łken*: *vū,łke-*; *pū,ttēn, pū,ttēn*: *puo,ttē-* jönni; *mo,nnēn*: *monne-* menni; *tāttēn*: *tātte-* megismerni | *ču,ńcūn*: *ču,ńće-* állni; *ōrrun*: *ōrre-, orre-* lenni, maradni, lakni, letelepedni; *luńńun*: *luńńe-* nevetni | *qnnun*; *ā,anne* kérni; *sqrnun*: *sārne-*; *q,łken*: *a,łke-* kezdni, fogni; *tqhtun*: *tahte-* akarni | *cīłhken*: *cie,łhke-* mondani; *pū,ttēn*: *puo,ttē-* jönni. — A terlappban *in, in*, a lovozerszkiban is gyakran *in*, az akkalaiban *iš, eš, š (oš)*, a többes 3. sz. ragja, a notozeroiban pedig elveszett és csak a végmagánhangzó megnyújtása mutatja a nyomát; pl. *illin* éltek; *cīłhkin* mondtak, Kl. | *kiptin*: *kepte-* főzni; *iottin*: *iotte-* alunni; *porrin*: *porri-* enni; *vī,łkīn, vīłkin, vī,łke*: *vī,łke-* indúltni; *lioptin*: *liopte-* elvégezni, T. | *ištiš*: *ište-* ülni; *porriš*: *porre-* enni; *vałtiš*: *vałte-* venni; *sarnuš*: *sarno-, sarne-*; *takkuš*: *takke-* ostorozni, ütni; *pu,ttēš* jöttek; *o,ntoš* adtak; *pajnoš* föltámadtak, A. | *šo,ttē* lettek; *sij vuejžilē* hajtani kezdtek; *tierlē* elszöktek, N.

10. §. Az igékhez járuló személyragok áttekintése.

1. Praesens.

	Egyes-szám.	Többes-szám.
1. szem.	<i>m (am, T. im), — (a, p (ep), N. ep</i> <i>T. i).</i>	
2. »	<i>χ (ax) k (ak)</i>	<i>be,tted, bētted, bo,tted, be,tted,</i> <i>βe,tted, bitted, buotted N.</i> <i>vettet, A. vētte, vette, viette;</i> <i>— epped A. eppe.</i>
3. »	<i>— — (a).</i>	<i>b, β', β T. v, A. t, N. — (e, ē).</i>

2. Praeteritu m.

	Egyes-sz.	Többes-sz.
1. szem.	<i>m (ēm, em) in, i, —</i>	<i>m (ijm, jm, im, em)</i>
2. »	<i>χ (iχ, ēχ, eχ) k, (ik)</i>	<i>t (ijt, ijt) A. jt (it), n (in, en)</i>
3. »	<i>— (i, ij, i, j).</i>	<i>n (in, en, en) T. in, in, A. iš,</i> <i>š, N. — (ē, e).</i>

Paradigmák az indicativus praesens és praeteritumbeli ragozásról (*ujne*- látni; *sārne*- mondani; *puotte*- jönni; *vū, lke*- menni; *cie, lhke*- mondani; *tuj'se*- tenni).

Praesens.		Praeteritum.	
Egyes-sz.		Egyes-sz.	
1. sz. <i>ujnam</i>	<i>sārnām</i>	<i>ujnēm</i>	<i>sārnēm</i> (<i>sarnum</i> ?)
2. » <i>ujnaγ</i>	<i>sārnaγ</i>	<i>ujnéγ, ujniγ</i>	<i>sārnéγ</i>
3. » <i>ujn</i>	<i>sārn</i>	<i>ujnij</i>	<i>sārnaj</i>
Többes-sz.		Többes-sz.	
1. sz. <i>ujnep</i>	<i>sārnep</i>	<i>ujnim</i>	<i>sārnajm</i>
2. » <i>ujneβted</i>	<i>sārnβted</i>	<i>ujnijt</i>	<i>sārnajt</i>
3. » <i>ujneβ', ujneb</i>	<i>sārneβ</i>	<i>ujnén</i>	<i>sārnun.</i>

Egyes-sz.		Egyes-sz.	
1. sz. <i>poadam</i>	<i>vuolkam</i>	<i>pū, ttem</i>	<i>vū, lkēm</i>
2. » <i>poadaγ</i>	<i>vuolkaγ</i>	<i>pū, ttéγ</i>	<i>vū, lkéγ</i>
3. » <i>poatt</i>	<i>vuolk</i>	<i>pū, dij</i>	<i>vū, lkij, vūlgij</i>
Többes-sz.		Többes-sz.	
1. sz. <i>puottep</i>	<i>vū, lkép</i>	<i>pū, dim</i>	<i>vū, lkim</i>
2. » <i>puotteβted</i>	<i>vū, lkβted</i>	<i>pū, dijt</i>	<i>vū, lkijt</i>
3. » <i>puotteβ</i>	<i>vū, lkéβ</i>	<i>pū, ttén</i>	<i>vū, lkén.</i>

Egyes-sz.		Egyes-sz.	
1. sz. <i>cealkam</i>		<i>cālkēm</i>	
2. » <i>cealkaγ</i>		<i>cālkéγ</i>	
3. » <i>cealk</i>		<i>cālkij</i>	
Többes-sz.		Többes-sz.	
1. sz. <i>cie, lhkep</i>		<i>cālkim</i>	
2. » <i>cielkβted</i>		<i>cālkijt</i>	
3. » <i>cie, lhkeβ</i>		<i>cālkén.</i>	

Egyes-sz.		Egyes-sz.	
1. sz. <i>tuj'sam</i>		<i>tuj'sēm</i>	
2. » <i>tuj'saγ</i>		<i>tuj'séγ</i>	
3. » <i>tujašt</i>		<i>tujišť, tuješt</i>	

Többes-sz.	Többes-sz.
1. sz. <i>tuj'šep'</i>	<i>tuj'šijm</i>
2. » <i>tuj'šeppeð</i>	<i>tuj'šijt</i>
3. » <i>tuj'šepʒ'</i>	<i>tuj'šen, tuj'šin</i>

B) Imperativus (fölszólító mód). — Mődjegye *k* (*ekke*), mely azonban csak a többes-sz. 1. és 2. személyében lép föl.

A fölszólító mód egy.-sz. 1. személyére csak egy példát találtam a kildini lappban: *što i mun monam* hogy én is menjek 2, 8; és egyet a ter-lappban *kozi manim* hova menjek. Ragja tehát *m*. — A 2. személyben nincs személyrag és sok esetben csak a gyöngülés vagy a tö véghangzójának megmaradása mutatja a hajdani teljesebb alak nyomát; pl. *lū,št*: *lū,šte*- elbocsátni; *čūp*: *čūhpe*- vágni; *vā,lt*: *vā,lte*- venni | *cielk*, A. *celk*: *ciellhke*-mondani; *mōn'*, *mon'*: *monne*- menni; *pūt*: *pūtte*- vinni; *kīč*: *kīčče*- nézni; *ko,č*: *ko,hče* hívni; *poz'*: *posse*- mosni, megmosni; *mīγ'*: *mīkke*- eladni; *kūd'* v. *kū,de*: *kū,tte*- hagyni, megbocsátni; *puo,de*: *puo,tte*- jönni | *vujke*: *vujke*- kinyújtani; *kocco*, *kocc'*: *kocce*- fölkelni; *suo,hpe*: *suo,hpe*- vetni.

A 3. személyt összetétellel képezik a jelentő mód jelen idő egyes-sz. 3. személyével és az *q,nn*, A. *a,n* szóval; pl. *q,nn paɣɣw* szenteltessék meg; *q,nn poatt* jöjjön; A. *a,n son koll* halljon (inf. *kullo,t*) 25, 30; *a,n poatta* jöjjön 23, 35.

A többes-sz. 1. személyének ragja *p*, *aka*, A. *ekkep*, T. *a*, *akka*; pl. *vuolkep*, *kontaka sōn' i vāltaka sōn' kuotjej eal'* menjünk, öljük meg őt és vegyük el az örökségét 21, 38 | A. *va,nlekkap* menjünk el 26, 46 | T. *rajknatkīottep* szúrjuk egymást; *vanlahtap* nyújtuk; *lieɣta olkīs*, *vī,lšeakka* menjünk ki, nézzük | N. *vuolkap*, *vuolkahp* menjünk.

A többes-sz. 2. személyének ragja a kildini nyelvjárásban *ð*, *ekkeð*, (*jekkeð*); az akkalaiban *d*, *ekked*, *ekked*, *iekked*, *ekke*, *jekke*, *iekke*, *ikke*, *ēppe*, többször pedig semmi rag; a ter-lappban *d*, *t*, a notozeroiban *t*, *ð* és semmi rag; pl. *monneð*: *monne*-; *cie,lhked*: *cie,lhke*-; *puo,tted*: *puo,tte*-; *vīččed*: *vīčče*- futni | *kīčšekked*: *kīčše*- nézni; *qntšekked*: *qntše*- érteni; *vuj'zekked*: *vuj'že*- kiüzni; *vīlšekked*: *vīlše*- tekinteni; *ealzekked*: *ealže*- föltámasztani; *kuotjekked*, *kuotjekked*: *kuotje*- maradni 10, 11 és 5, 48 | *suohp*-

je,kked: *suohpe-* vetni (*suohpe-* vettetni) 22, 13; *kocje,kked*: (*kocce-*) fölkelni. (Lehet különben, hogy az utóbbi két példában a *j* nem is tartozik az imperativusi képzőhöz, hanem a passiv, illetőleg inchoativ igetűhöz; — v. ö. szóképzés) || A. *va,lted*: *va,lte-* venni; *kiccéd*: *kiccé-* látni | *vuor,tlékked* maradatok, legyetek 26, 38. *vuop'stiekked*: *vuopeste-* tanítani | *valvotékke*, *valvodékke*: *valvoté-* vigyázni; *su,hp'jekke*: *su,hpé-* vetni; *koccojékke*: *kocco-* fölkelni; *kicstiekke*: *kicste-* nézni; *vuopestiekke*: *vuopeste-*; *vāredikke*: *vārete-* óvakodajtok, берегитесь, 24, 4. | *rukk'deppe*: *rukkedo-* megtartani 23, 3 | *vu,ste*: *vu,ste-* venni, emere 35, 9; *puo,tte*: *puo,tte-* jönni 25, 34; *va,lte*: *valte-* venni 24, 32 || T. *ma,nned* menjetek; *pihted* hozzatok; TJ. *viččet* fussatok; *kohčat* hívjatok || N. *čuovet* gyújtsatok; *pijijit* tegyetek; *poahted* jöjjetek; *kuotte* vigyetek.

A többes-sz. 3. személyére csak az akkai dialectusban találtam példát. Szintén úgy képezik, hogy a jelen idő többes-sz. 3. személye elé *a,n*-t tesznek: *a,n určet* fussanak 24, 16.

C) **Conjunctivus.** — Módjegye *hč*, *č*, (*či*, *čé*, *če*). Gyakran előfordúl föltételes mondatokban is. Az igetűben előforduló magán- és mássalhangzózaváltozások olyanok, mint a jelentő mód jelen idő egy.-sz. 1. és 2. személyében láttuk.

Egy.-sz. 1. sz. *če*, A. *čim*; pl. *što mun sienijt tīrvyatče* hogy meggyógyítsam őket 13, 15 | *kon tātvette, što b mun luošč'čim tijjūt* kit akartok, hogy eleresszek nektek 27, 17.

2. sz. *čič*, *čéč*: *što ton poad'čič* hogy te jöjj 8, 8; *lajč jimla tott, mojn ton oajčéč munst vie,kčuvvod* ajándék az istennek, a mit (tkp. a mivel) te tőlem élvezhetsz, чемъ бы ты отъ меня пользовался 15, 5.

3. sz. *hč* (*ahč*, *a,hč*), A. *čij*, *či*, *č*; pl. *lišša son mojt āna,hč* bármit kívánjon is 14, 7; *što son vuolka,hč* hogy menjen 8, 34; *što son vülkča,hč* hogy küldjön 9, 38; *što šontahč* hogy beteljesesdjék, hogy legyen 2, 15 | A. *što lečči kuot-čozjin tied'či*, *kon vartjem-bāl sul pōtt, tanna son valvočij i ij andočij kojvod ižes kuod* hogyha tudná a házi gazda, mely órában (tkp. őrállás-kor) jön a tolvaj, akkor ő vigyázna és nem hagyná (tkp. adná, дагъ бы) aláásni az ő házat 24, 43; *što ujnočij kieže* hogy lássa a végét 26, 58; *lečči mu,nne galgōč i jāmmed tujn* ha nekem meg kellene is hálnom veled 26, 35.

Többes-sz. 1. sz. *čep*; pl. *tātčep mij tonst ujnēd vūzχemuž* akarnánk (хотѣлось бы намъ) töled jelt látni 12, 38.

2. sz. *čipped*, *čeppeđ*, *čeppeđ*, *ehčbe,ttēđ*; pl. *što tij tiedčipped* hogy ti tudjátok 9, 6.; *što šontčeppeđ a,lm-ažant a,ken* hogy legye-tek égi atyátok fiaivá 5, 45; *go tij tied'čeppeđ mī tātt lī . . . to ieppeđ vier'zehčbe,ttēđ vierχemmes olmujt* ha ti tudnátok mi az . . . nem itélnétek el az ártatlan embereket 12, 7; *mojt tij ānošgoad'čeppeđ, leańč tije mun' a,lm-a,žest* a mit kértek (чего бы ни попросили), meglesz nektek égi atyámtól 18, 19.

3. sz. *čhčēn*, *čēn*, *čīn*, *čēn*, A. *čīs*; pl. *što āvnēhčēn mīnest ča,lm* hogy megnyílnak szemeim 20, 33; *što sij vuolg'čēn . . . i oast'čēn* hogy elmenjenek . . . és vegyenek 14, 15; *što olmo eal'čēn* hogy az emberek cselekedjenek (tkp. éljenek) 7, 12; *što ujnčēn tienijt* hogy lássanak titeket 6, 1 | A. *što šondočīs prōrokit kirji* hogy beteljesedjenek a proféták írásai 26, 56; *štobi ujn'čīs sijit olmu* hogy lás-sák őket az emberek 23, 5; *štobo olmu ko,ččičīs sijit* hogy az emberek hívják őket 23, 7.

Jegyzet. A notozeroi nyelvjárásban *hč* (*hči*), *iš*, *iž* mód-jegyvet találunk, eltérő személyraggal; pl. *ūdehčim mon* adnék én; *ūttišūt mu,ņne puje-ronn'* adnátok-e nekem egy kövér meddő réntehenet; *ūdižit mu,ņne puojt-rōn'* ha adtok nekem egy kövér meddő réntehenet; többes-sz. 2. személyére példa: *šall'jehčevēhtēđ* méltóztassatok.

D) Előfordúl egy alak, melyet minthogy *što* «hogy» után soha, föltétes mondatokban azonban gyakrabban előfordúl, c o n d i t i o n a l i s n a k (föltétes módnak) nevezhetünk. Mójjegye *ińč*. Egyedül a kildini nyelvjárásban és ott is csak az egyes-sz. 2. és 3. személyében találtam; pl. 2. szem. *ińčij*: *go ton vujexinčij mienijt* ha te kihajtasz bennünket 8, 31; *mun pūkk to-lajte to,ņne andam, būdi ko,ņmerinčij mī,ņne juolka* mind ezt neked adom, ha lábam-hoz borúlsz 4, 9. — 3. sz. *ińč*: *go,tt kie cūlkińč tije mojt ni* ha valaki mond(ana) nektek valamit 21, 3; *go,tt son kōvnińč sōn'* ha megtalálja őt 18, 13; *būdi sū,ll kādχińč sāmajdis* ha a só elveszti erőit 5, 13 | *kie peahtođińč munest* a ki megtagad engemet (wer sich lossagt von mir, кто отречется отъ меня) 10, 33; *mī tije vū,lginč, antam tije* a mi nektek jár, megadom nektek 20, 4; *kuo,ss pūđińč vēnn-ažd'* *χo,χjen* mikor eljő a szöllő gazdája 21, 40.

E) C o n c e s s i v u s. — Azért nevezem így, mert alak s néha

jelentés szerint is hasonlít a finn concessivushoz. A többi lapp nyelvjárás ezt a módot nem ismeri. Módjegye: *ń* (*ńe*, *ńi*).

Egyes-sz. 1. sz. *ńem*: *što kűskńiem sńń' qsz'įjt, to tanna mun tńrvxvam* hacsak érintem is ruháit, hát akkor meggyógyulok 9, 21.

2. sz. *ńiħ*: *go ton tătńiħ lied' tńvt nalla* ha tökéletes akarsz lenni 19, 21; *mun vuolkam tńń' műlt, ħoš ton kńőz' mńń'ńiħ* veled megyek, bárhová mégy (куда бы ты ни пошелъ) 8, 19; *tătńiħ, mij vűlķep* akarod-e, elmegyünk (хочешь ли) 13, 28; *mńjt kńń'ńiħ iemmej a,ln, tott leańč i o,lmijn kńńmańč* a mit megkötsz a földön, az meg lesz kötve az egekben is 16, 19.

Többes-sz. 2. sz. *ńűpped*, *ńépped*, *ńépped*: *go,tt tij cűlķńűpped mń,ńne* ha megmondjátok nekem 21, 24; *q,ńeš'űű'ńűpped vier'* ha hitetek lesz, если будете имѣть вѣру 21, 21; *mńjt tij ńń'-ńépped ... vűlķbetteđ* a mit ti kértek (чего ни попросите), megkapjátok 21, 22: *go,tt tij tătńépped vűlķteđ* ha el akarjátok fogadni 11, 14; *bűđi tij q,lgńépped olmńjt pro,štjed sien' rűkkįjt* ha meg fogjátok (tkp. kezditek) az embereknek bocsátani az ő bűneiket 6, 14.

11. §. Határozatlan többesi alanyra mutató igeragozás.

a) Jelentő mód. — 1. Jelen idő. Ragja *tt*, *t*; pl. *a,ńtett man* gibt: *a,ńte*- adni 13, 12; *va,łtett man* nimmt: *va,łte*- venni, elvenni 13, 12; *sűrne,tt*: *sűrne*- mondani 11, 18; *puo,łtett*: *puo,łte*- megégetni 13, 40; *ű,ńsett*: (*ű,ńse*-) elvenni 9, 15; *vűlett*: *vűle*- önteni 9, 17; *ie,łe,łt*: *ie,łle*- élni 22, 30; *q,űđett*: (*q,űđe*-) kinyitani; *lo,űo,łt*: (*lo,ķke*-) számlálni, tartani, 21, 27; *tűđett*: *tűtte*- megismerni 12, 33. (cselekvő jelentéssel: *kuo,ss ű,łķett vűj'ħeđ tienįjt* midőn titeket tűzni fognak (tkp. kezdenek) 10, 23; *ie,łe,łt go,tt jimnel ieńkał' a,łmest* élnek mint isten angyalai az égben 22, 30; *kuo,ss tienįjt a,ńteš'űűo,đett* midőn titeket átadnak 10, 19. — Szenvedő jelentéssel: *műħeđatt* gyötrődik, *vűivataań* 8, 6; *műrr tűđett šantaĵ műlt a* fa megismertetik gyümölcséről; — az akkalaiban: *kńbest lű*, *o,ńtlat ... a kńbest elleak, su,št valtlat i tot, mi lű* a kinek van, annak adatik... és a kinek nincs, attól elvétetik az is, a mi van 25, 29. — Az utóbbiak azonban aligha tartoznak ide, hanem minden valószínűség szerint igazi szenvedő alakok (v. ö. Szóképzés); mert ezen ragozásnak, nem úgy mint a finnben, e most felsorolt példákön kívül mindenütt cselekvő jelentése van.

b) Múlt idő : *iš, eš, eš* raggal ; pl. *pu_ihtiš man brachte : pu_ihte- ; o_intiš : a_inte (i pu_ihtiš son' uojv' jū_id' a_iln, i o_intiš nįjte és hozták az ő fejét tálon és odadták a leánynak 14, 11) ; *ištiš : ište* ülni 13, 48 ; *kissiš : kisse*- húzni ; *köpčiš : kōpče*- kiválasztani (*kuo_iss son šondįj tįvt, kįssiš rįntu, di ištiš i kōpčiš šįr kųlijt q_istja* mikor tele lett, kihúzták a partra és leültek és kiválasztották a jó halakat az edénybe 13, 48) ; *ko_iččēš* kérdezték : *ko_ičče- ; tuj'šēš : tuj'še*- tenni 17, 12 ; *pu_ihtēš* v. *pu_ihteš* : *pu_ihte*- hozni 12, 22. — Különös alak : *a sienest ku_ihken pi_inēš ša_ikkeđ šųrr čūce* és tőlük távol legelt egy nagy csorda disznó 8, 30.*

J e g y z e t. Az akkai dialectusban a határozatlan többesi alanyra mutató ragok kiszorították a praesens és praeteritum többes-sz. 3. sz. ragját és most annak a funkcióját is végzik. — A ter-lappban is találjuk már e ragokat határozott alanyra mutatóval : *olmuj va_ilteš, vikkeš sōn', avta rāppuš kīččem solleđ* emberek fogták, vitték őt, verembe ásták hét ölnyire. — Ugyancsak a ter-lapp jokongoi dialectusában a praeteritumban *iž* ragot találunk : *soni vāltiž ja ujniž* őt meglátták (tkp. vették v. fogták és látták) ; *nārot pik sįjniž* a nép mind nevetett.

c) Kötőmód : *sluščēš (olmo a_ilk ij tōnn vāras poatta_ič, što so_inne sluščēš* az ember fia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak 20, 28) ; *kōrčiš (tos' lehč pu_ireamp, go kōrčiš so_inne mielnehc rājk-kiedg' pįrr čāpo_it* annak jobb volna, ha malomkövet kötnének nyaka köré 18, 6).

12. §. A *lie* ige ragozása.

Praesens.

Egyes-sz.	Többes-sz.
1. sz. <i>leam</i> T. <i>lam</i>	
2. » <i>leax</i> A. <i>leak</i> , N. <i>leahk</i>	<i>liepped</i> A. <i>lēpped</i>
3. » <i>lā</i> A. <i>lij</i> , N. <i>lea</i>	<i>lieβ', lieβ</i> A. <i>lēb, leb, lēv, lev,</i> <i>liet, lie</i> T. <i>liev.</i>

Praeteritum.

Egyes-sz.	Többes-sz.
1. sz. A <i>lejm</i> , <i>lejjim</i>	
2. » A. <i>lejik</i>	
3. » <i>leaj</i> T. <i>lej, liej</i> , N. <i>laj</i>	<i>lējjen, lējjun, lijjen</i> T. <i>līn</i> , A. <i>lejjis.</i>

Imperativus.

A *lie*- ige imperativusa a lpK.-ból kiveszett. Helyette az egyes és többes-sz. második személyében a conjunctivust, az egyes-sz. 3. személyében az *q,nn*-nal összekötött futurumot használják; pl. *lēχčēχ mijje lā,ved* légy nekünk irgalmas 9, 27; *lehčebetteđ jurtej go,tt kū,vō* legyetek okosak, mint a kigyók 10, 16; *q,nn leańč* 6, 10, A. *a,n leńč* 23, 11, legyen.

Conjunctivus.

Egyes-sz.	Többes-sz.
1. sz. —	—
2. » <i>lehčēχ, lēhčēχ</i>	<i>lehčebetteđ</i>
3. » <i>lēhč</i>	<i>lehčēn, lehčēn</i> N. <i>lehče</i> (föltétes mondatban).

Conditionalis.

A *lie*- igének conditionalisa csak az akkalai nyelvjárásban maradt meg e jelentéssel és a következő alakokban találjuk: egy.-sz. 2. sz. *leńžak* (l. *jumme,l o,ik* ha isten fia vagy 27, 40); 3. sz. *leńži, leńči, ležži, lečči* (*leńži tot pākaldos kaχn* ha azon szolga gonosz 24, 48; *leńči son Izrail car* ha ő Izrael királya 27, 42; *pōreap lečči ton olmože* jobb volna azon embernek 26, 24. — Többes-sz. 1. sz. *leńžim* (l. *mij ičēn ječčēn pejvid* ha atyáink napjaiban lettünk volna, если бы мы были 23, 30). — A harmadik személyű *lečči, ležži*-nek már egész kötőszói értéke lett «ha» jelentéssel és az egyes és többes-számban ragozott ige van utána: *ležži ki cealk tijjit* ha valaki mondja nektek 24, 23; *lečči ce,łket tijjit* ha mondják nektek 24, 26.

Az eredeti conditionalisnak a kildini nyelvjárásban és nagyobbára az akkalaiban is, oda módosult a functiója, hogy futurum lett belőle. Ragozása e szereplésében a következő:

Futurum.

Egyes-sz.	Többes-sz.
1. sz. <i>lińčem, lińče</i>	
2. » <i>lińčēχ</i>	<i>lińčebetteđ, lińčebetteđ</i> A. <i>leńživette</i>
3. » <i>leańč, lińče</i> A. <i>leńč</i>	<i>lińčēn, lińčēn</i> A. <i>leńžet</i> .

Személytelen *lińčis*.

Jegyzet. — Az akkalaiban az egyes-sz. 3. személyében egyszor (23, 26) *leńči*, is előfordúl, de «legyen» jelentéssel.

A *lie*-nek még egy föltétes alakját találjuk, de csak a többszám 3. személyében *lĕkkus* alakban (*go,tt Tĕrest i Sidonest vūzȳaňĕ lĕkkus sām'...to tula sij lĕkkus kajĕotmaňĕ* ha Tirusban és Sidonban történtek volna csodák ... hát régen bűnbánatot tartottak volna (покаяться) 11, 21. — E *lĕkkus*-ban valószínűleg a hajdani imperativus nyoma maradt fönn, és ép úgy vált föltétesé, mint a kötő-mód.

Az ige névszói alakjai.

13. §. Participiumok.

1. Participium praesentis képzőjéül az orosz-lappban *-j* szerepel; pl. *oĕcej* kereső; *uoĕsej* tanító; *uoĕsuĕvej* v. *uoĕsuĕvej* tanítvány; *puottej* jövendő; *kĕhĕlej* kísértő; *ka,ĕvej* magvető; *annoj* kérő. — Az akkalaiban a *j* mellett *ij*, a notozeroiban csak *ij* képzős jelen idejű igenév fordul elő, mint: *lokkij* olvasó; *o,ntij* adó, geber; *vuopnattij* tanítvány, A. | *ĕacc-kuoddij* víz-hordó; *puollij* égő; *šĕlij* halász; *pōrij* evő, N.

2. Participium praeteriti képző a kildini nyelv-járásban négy is van.

a) *m*. Ez csak ritkán fordul elő; pl. *šq,b'šem*: *šq,b'še*, *šq,bešte*-szeretni (*tātt lĕ mūn' šq,b'šem a,ĕk* ez az én szeretett fiam 3, 17); *mu,rtem*: *mu,rtē*- törni (*košk-mu,rtem sujn* eltörött nád 12, 20); *peacluššem* siralmas, печальный 11, 17.

Az akkalai dialectusban ez igenévi alak már gyakrabban előkerül s megtaláljuk a notozeroiban is; mind a kettőben azonban *a* van az *m* előtt: *antam*: *ante adni*; *kirjetam* írott, írva; *vuopeŕtam* tanított, tanítva A. | *prohpam* dőglött N.

b) *ma*. Ez is ritka. Csak a kildiniben találjuk s egyszer *amma* alakban az akkalaiban is; pl. *ĕikjuĕma* elrejtett 10, 26; *vier'ĕuma* kárhoztatott, kárhoztatva 12, 37; *suohpma* vetett, vetve 13, 47; *sūtma* ítélve 7, 1; *kovnma* talált, találva 21, 19 | *vulgotamma* küldött 23, 37, A.

c) *maňĕ*: *ko,ĕmaňĕ* meghívott (*ĕie,ĕkĕd k. olmĕjt* mondjátok a meghívott embereknek 22, 4); *kātmaňĕ* elveszett (*k. lām-psij gorra* az elveszett bárányokhoz 10, 6); *luoňmaňĕ* megcsalva (*Irod tanna ujni ižes luoňmaňĕ* Herodes ekkor magát megcsalva látta 2, 16). Ez, és

d) *añč* a kildini nyelvben leggyakrabban előforduló múlt idejű igenévképzők. Az *añč* is előfordul jelzőként és önállóan; pl. *čqjdañč* eltévedt: *čqjjede-* (č. *lāmpas* eltévedt bárány 18, 12); *kalvaníč* elvetett (*k. pealt* elv. föld 12, 1); *šqβ'sañč mun' pārn* szeretett fiam 12, 18; *leaníč vāltañč* lesz elvéve, elvételik 21, 43.

A *lie-*, A. *leajje-* «lenni» igének múlt idejű igenévét csak az akkalaiban találtam *leamañč* és a notozeroiban *leamma*, *leameš* (v. ö. lpS. *lāmač*) alakban: *sarnatiš šořmuš pāpōt puk mī lī leamañč* elmondtak a fő papoknak mindent, a mi történt 28, 11.

Jegyzet. — A *mañč* képzős part. praet. a kildinin kívül csak még az akkalaiban, az *añč* képzős pedig egyedül a kildiniben fordul elő. — A ter-lappban mind e most felsorolt part. praet. képzői közül egyet sem ismernek. Alakja ott *majjn*, *mijn*; péld. *kiptemajjn* megfőzve: *kipte-*; *piohtamajjn* hozva, hozott: *pihte-*; *poattamajjn* jött: *piotte-* | *pormijn* evett; *šantmijn* születve, született; *pijmijn* téve; *roñkmijn* kiásva. — Jelzőkül e participialis alakokat a ter-lappban nem láttam alkalmazva.

Az összetett múlt csak igen ritkán használatos. Ilyenkor, mint a lpS.-ban, a *lie-* igét találjuk összekötve a múlt idejű igenévvel, még pedig a kildiniben csak a *mañč*, *añč* képzőssel; péld. *kāđ'xañč lī* elvesztette 10, 39; *leaj antañč* adott volt 9, 8 | *leaj sontmañč* történt 18, 31; *lējjen nealkmañč* megéheztek 12, 1. — A ter-lappban: *mun lam poattamajjn* jöttem; *pallamajjn lī* megölte; *mun lam šičkantmijn*, *mun lam porstičmijn* megfáztam, megéheztem. (Ez utóbbiak tkpen mind gerundialis alakok); — a notozeroiban: *prohpm lī* megdöglött. — Az akkalaiban nem láttam összetett múltra.

A *lie-* ige a múlt idejű igenévvel összekötve rendszeren a szenvedő alakot fejezi ki; pl. *lī kirjxañč* írva van; *leaj peajhtañč* el volt rejtve (elrejtetett): *mökk lējjen kalvaníč* a mik elvettettek; *leaníč tije antañč* lesz nektek adva (adatik); *pohtañč lējjen so, nne pārna* hozva voltak (hozattak) hozzá gyermekek | *pūkk lieβ lokmañč* mind megszámláltattak 10, 30; *līñčōtteđ sūtmañč* el lesztek ítélve (eliteltettek) 7, 2; *līñčēn suohpmañč* lesznek kihajítva (kihajítatnak) 8, 12 | *lī suohpma* vettetett 13, 47; *līñčix vier'xuvma* lesz kel kárhoztatva (kárhoztatol) 12, 37.

14. §. Gerundiumok.

A) Az infinitivus. Képzője a kildiniben δ (*d*), az akkالاiban δ , *t*, δ , a notozeroiban δ , *d*, *t*, a ter.-lappban *t* (*et*, *it*), *d*; pl. *vū,łkeđ* menni; *mūhced* kínozni; *cie,łhkeđ* mondani; *pōrred* enni; *sārned* mondani; *pa,šyed* bőjtölni | *sarnod* mondani; *pōrred* enni; *juhkeđ* inni; *sarnet* mondani; *čojetet* megmutatni; *kullo,t* hallani; *va,łted* venni, A. | *še,łled* halászni; *vā,cced* jární; *juhkeđ* inni; *kuotteđ* és *kuetteđ* hordani, vinni; *sirret* játszani, N. | *suktet* evezni; *lıoptet* elvégezni; *tievtet* megtölteni; *vikkít* vinni; *ussít* szedni; *ocčít* keresni; *vī,zeded* mutatni; *porrid* enni, T. — A létigének infinitivusa a kildiniben *lieđ*, az akkالاiban *leajjed*, *leajd*.

Az infinitivust a *lie*-igének futurumával összekapcsolva alakúl a jövő idő; pl. *ton lūčič so,anne sārned nom'* te fogod neki mondani a nevet 1, 21; *leaič son sotteđ a,łr'* fog ő szülni egy fiút 1, 21; *čelmij guojm lūčbetteđ kīhced* szemekkel fogtok nézni 13, 14; *lūčen vikked tienijt* fognak titeket vinni 10, 18. — Néha a jövő idő kifejezésére az *a,łke*-igét kapcsolják össze az infinitivussal; pl. *nu,mp alk sq,š'šed* a másikat fogja szeretni 6, 24; A. *ā,łget sarnet* fogják mondani 24, 5.

B) *mm*, *m* képzős gerundium; pl. *vā,ncemm* jární (*son' ujnēn mier' mīlt vā,ncemm* őt látták a tengeren jární 14, 26); *vqrdemm* jární (*sij ieβ' ujn olmo pā,rn vqrdemm* ők nem látják az ember fiát menni 16, 28) | *monnem* menni (*son polij to,r' monnem* ő félt oda menni 2, 22); *sārnem* beszélni, *vottotem* jární, *ujnem* látni (*olmo tovtu,ššēn, go ujnēn ū,žēma,htmijt sārnem .. lohkšijt vottotem i ca,łmzemijt ujnem* az emberek csodálkoztak, midőn látták a némákat beszélni... a sántákat jární és a vakokat látni 15, 31); — *va,łtam* venni (*son' uopsuvvoj' oaj,łtohtēn vā,łtam libijt* tanítványai elfelejtettek kenyeret venni 16, 5).

E gerundiumnak ragos alakjai: a) *emmen*; pl. *pōtlemmen* (*ielled ca,pced sīnijt pōtlemmen mun' gorra* ne tiltsátok őket hozzáj jönni 19, 14; *mā,hclemmen* (*što sij... mā,hclemmen ieβ kīškīehče tienijt* hogy ők... visszafordulván el ne szaggassanak titeket 7, 6).

b) *men*; pl. *sārmen* (*kīlōij sīnijt sārmen ižes bajas* megtiltotta nekik [tkp. őket], hogy róla beszéljenek 12, 16); *kīhčmen*

(*majt tij vqrđijt pu,št sajest kähēmen mit mentetek a pusztában látni 11, 7*); *liešmen (ujnij sön' vuonna,m liešmen pū,lle kobest látta az ő napát feküdni láz betegségben [въ горячкѣ] 8, 14*); *pūcmen (leaj p. beteg volt 9, 20)*; *leanč ielmen eleven lesz 9, 18*; *polmēn kukχol'skū,ttēn félvén kiáltoztak 14, 26*; *koccaj Uo,sk uo,t-men fölébredt József az álomból 1, 24.* (az akkالاiban: *kavnač sijjīt uo,dmen* találja őket alva 26, 40).

Jegyzet. — A ter-lappban is megtaláljuk a *men* (rövidülve *me, ime*) végű gerundiumot; de ezen kívül *majn, mijn* alakúra is akadunk. Ez utóbbi azonban, mint említettük, nagyobb-részt participialis szerepű lett.

C) Sajátságos gerundialis alak még ez is: *vā,ngznelle* gyalog (tkp. járván), *vā nce-* járni igétől (*olmo...vū,łken lo,nnijn vā,ngznelle sön' milt* az emberek elindultak a városokból gyalog utána, народъ... пошелъ за нимъ изъ городовъ пѣшкомъ 14, 13).

15. §. Tagadó ige.

Egyes-sz.	Többes-sz.
1. sz. <i>im</i> A. <i>jim, im</i>	<i>iepp, ie,pp, iep</i> A. <i>jēp, jep, N. ichp, je</i>
2. » <i>ikk, Kl. ik</i> A. <i>jik, ik</i>	<i>iepped, ie,pped</i> A. <i>jēpped, jēppe, jeppeđ, jiepped, jieppe</i>
3. » <i>ij, Kl. i</i> T. <i>jī, A. ī.</i>	<i>ieβ' ieβ, Kl. ieb</i> T. <i>jieb, jiev</i> A. <i>jē</i>

Imperativus.

Egyes-sz.	Többes-sz.
2. sz. <i>iel', Kl. iel</i> A. <i>jel, T. jiel</i>	<i>ielled, ielled</i> A. <i>jelled, jelled, jelle, jielled, N. iele.</i>
3. » <i>jeallas</i> (csak az akkالاiban).	

Személytelen: *ie,tt, A. jet.*

16. §. Tagadó igeragozás.

1. A tagadó ige önállóan: *mun pū,ttēm ko hēđ im vūjk olmujt, a reaklajt* jöttem hívni nem az igaz embereket, hanem a bűnösöket 9, 13; — *ton leaχ a,li ikk te vacy-e vagy nem*; — *oskbe,ttēđ, iepped, što mun oajam tojt tūjšēđ* hiszitek-e (vagy) nem,

hogy én meg bírom ezt tenni 9, 28.; T. *vāncin jieb kukkiz* mentek nem messze.

2. A személyragos tagadó ige után a lpK.-ban is nagyobbára a főige módalakjának töve (a hol lehet, gyöngült töve) járúl.

a) Jelentő mód. — Jelen idő: 1. *im tāt* nem akarok; 2. sz. *ikk a_{nt}* nem adsz; 3. sz. *ij vā_{lt}* nem vesz; *ij bēd* nem kell (*bitte-*); *ij pōr' da ni jur' ij* se nem eszik, se nem iszik; többes-sz. 1. sz. *ie_{pp} tād'* nem tudunk vagy ismerünk; 2. szem. *iepped ujn* nem láttok; *iepped tīde v. tīd'*; 3. sz. *ieβ šabešt* nem szeretnek; *ieβ rā_β' i suolent ie_β* ki nem ássák és el nem lopják (*rāppe-, suolne-*); *ieβ uoj' ko_{nted}* nem ölhetik meg.

A tagadó alak m űltj á t úgy képezik minden dialectusban, hogy a személyragos tagadó igét összekapcsolják valamelyik múlt idejű igenévvél; pl. egyes-sz. 1. sz. *im kq_{ma}nč* nem találtam; *im poattanč* nem jöttem; 2. *ikka ton siehtma_{nč} munijn o_zted dinārējest* nem szerződte-e velem egy denárban? 20, 13; *ikk ton... kalva_{nč}* nem vetette-e? 13, 27; 3. *ij tūstma_{nč}... ko_ččed* nem mert... kérdezni 22, 46; *ni kie ij oajja_{nč} cīl_hked* senki se mondhatta meg 22, 46; *sonst ij kov_nma ni mojt go ovtij_t lostij_t* rajta nem talált semmit mint csak leveleket 21, 19; — többes-sz. 1. sz. *mij lij_bij_t iep vā_lta_{nč}* mi kenyereket nem vettünk; 2. *tij iepped lokma_{nč}* ti nem olvastatok; 3. *sij ieβ kulma_{nč}* ők nem hallották; *ieβ ujna_{nč}* nem láttak; *sij ieβ jā_kz_olma tonn* ők nem hallgattak erre 22, 5.

b) Főlszólító mód. — Egyes-sz. 2. sz. *ie_l ko_{nt}* ne ölj; *ie_l' vī_r' mienij_t kihč_elemu_šše* ne vigy minket kísértetbe; 3. sz. csak az akkalaiban: *tot jeallas luoš_tlat* az le ne szálljon 24, 17; *tot jeallas po_nlat mā_sa_t* az vissza ne térjen 24, 18; — a többes-sz. 2. személyében a főige személyraga is megmarad: *ie_lled kō_pčed* ne gyűjtsetek; *ielled polled* ne féljete_k | *ielled ont_le_kked* ne adjatok 7, 6; *ie_lled vū_l'zekked* ne aggódjate_k.

c) Kötő mód: egyes-sz. 2. sz. *ik ton kūs_kče keadga jū_lgij_nant* ne botolj kőbe lábaddal 4, 6; 3. sz. *što ni kie ij tied'č_e* hogy senki se tudja 9, 30; A. *ni-kī ij kē_zoči tij_jit* senki el ne tévelyítsen titeket 24, 4; *i šondači* ne legyen 24, 20; — többes-szám 2. sz. *što tij... iepped rā_d'č_e* hogy ti...ki ne gyomláljate_k 13, 29; A. *što jē_ppe vār'č_i kūt_almu_že* hogy ne essete_k kísértetbe 26, 41; 3. sz. *tonn-vā_ras što ieβ ujnč_e č_elmij guoj_m, i ieβ kul'č_e*.

pilji guojm, i ieβ qnšéhčé kūt,kiynis, i ieβ macče, što mun sienijt tšrvzatče azért, hogy ne lássanak szemükkel és ne halljanak fülükkel és ne értsenek szívükkel és meg ne térjenek, hogy őket meggyógyítsam 13, 15.

Találunk a kötő módban egy-két olyan példát is, a hol a főigén is megmaradt a személyrag; pl. többes-sz. 2. sz. *go tij tied'čeppeđ, mī tātt iī...to ieppeđ vier'žehčeb,ted viežzemmes olmajt* ha ti tudnátok, mi az, nem kárhoztatnátok az ártatlan embereket 12, 7; — személytelen: *sudj ij antčé tōn' slušja, i tōn' iett ištžehčiš turma* a bíró ne adjon téged a szolgának és tégedet ne vesse nek a tömlőczbe 5, 25; — többes-sz. 3. A. *ko,t jē uonnadaččiš tok pejv, ij pastodoči ni oyt lešk'* ha meg nem rövidültek volna azon napok, nem szabadúlna meg egy test sem 24, 22.

d) Conditionalis: egyes-sz. 3. sz. *gott kie...ij kūtlińče tien' sggijt* ha valaki... meg nem hallgatja szavaitokat 10, 14; — többes-sz. 2. sz. *gott tij ieppeđ kovsinčé* ha ti meg nem tértek 18, 3.

e) Concessivus: egyes-sz. 3. sz. *gott ij jākžol'ne sīnijt* ha meg nem hallgatná őket 18, 17; *gott kie tienijt ij vq,ltńe* ha valaki titeket nem fogad be 10, 14; — többes-sz. 2. sz. *a ieppeđ q,lgńe pro,štjed olmijt sien' rīkkijt* de ha nem fogjátok megbocsátani az embereknek bűneiket 6, 15. — A lovozerszki kildini nyelvjárásban: *ik moneni ortel muno* ha (talán) nem mégy előbb nálamnál 147. l.

3. A tagadó ige személytelen alakja: *eałjem-pā,l iett nažhtlottut i iett monnut kujjo, a iele,t gott jimmel ieńkal' ałmest* a föltámadáskor nem házasodnak és nem mennek férjhez, hanem élnek mint isten angyalai az égben 22, 30; *i nitt-še iett vq,lo vors ven' uo,mm vierc size* és szintígy nem öntenek új bort régi edénybe 9, 17; A. *jet tujjed* nem cselekszik 23, 3; — *iett tīđ'žanč sōn'* nem ismerték őt 17, 12; A. *jet jortmańč* nem gondolták 24, 39. (l. még föntebb a tagadó kötő módot).

4. Passiv v. reflexiv igével összekötve: *ij ontod so,ńne ie,řes vū,žyemuš* nem adatik neki más jel 12, 39; *tīht ij onto sijje* jel nem adatik nekik 16, 4; *ij eallo föl* nem támad (*eałjed* föltámadni) 17, 9; *ij teavto* be nem teljesedik 5, 18.

5. A tagadó ige a *lie-*, A. *leajje* «lenni» igével összekötve. — a) Jelen idő: egyes-sz. 1. szem. *jim leakku* nem vagyok, A. 26,

11; *im mon leakku vier* nem vagyok bűnös, A. 27, 24; 2. sz. *ik lea* nem vagy; 3. sz. *ij iennez lea* nem sok van 7, 14; *illea šureamp* nem nagyobb 10, 24; *kie st illea* a kinek nincs 13, 12; *kie ij leaz* a ki nincs 12, 30; *illeaz* 18, 4; 22, 17; A. *tāt veal elleak kieč* ez még nem a vége 24, 6; T. *jella, jillak* nem, nem van (*ni kiotte jillak, ni m̄-gen jillak* se lappház nincs, se semmi sincs); — többes-sz. 3. sz. *ieʒ leaz* nincsenek 2, 18; 12, 5; *ie-leaz* 9, 36. — b) Múlt idő: egyes-sz. 3. sz. *ij līnč* nem volt 9, 33; *kozt sonst illiñč mojn maxsed* midőn neki nem volt miből fizetni 18, 25; — többes-sz. 3. sz. *ieʒ līnč* nem voltak 22, 8; 22, 25. — Az akkalaiban és a notozeroiban a tagadó múltat így találjuk kifejezve: *elmañč* nem volt 24, 21, A. — a notozeroiban: *je mij kūhk leamma* nem sokáig voltunk és *iehp kūhk leammeš* nem sokáig voltunk. — c) Jövő idő: egyes-sz. 3. sz. *ij liñče ienamp* nem lesz több 5, 20; *illiñče ni m̄* nem lesz semmi 17, 20; *a illiñče q'ʒej* de ha nem lesz méltó 10, 13; *tijje ij ličče p̄ā, lhk* nektek nem lesz jutalmatok 6, 1; — többes-sz. 2. sz. *go,tt tij...iepped liñče muka kozt p̄arna* ha ti... nem lesztek olyanok mint a gyermekek 18, 3. — Conditionalis: *leñzim mij ičen ječčin pejvid, jep leñzim ovtšanč sijji prorokij vorr vāllest* ha atyáink napjaiban lettünk volna, nem volnánk részeseik (tkp. részeseek nekik) a próféták vérenek kiontásában, A. 23, 30.

17. §. Mondatszerkesztő segédszók (nyomatékosító particulák, kötőszók).

A) Encliticus conjunctiók és nyomatékosító particulák:

1. *-že, še* ugyan, szinte, pedig (*tūješt tonn-še* tedd ugyanazt; *nitt-še* szintúgy; *Orvan-že* Iván pedig); T. *tozo-že* szintén (*kona-gaz n̄jt s̄ijnij tozo-že* a király leánya nevetett szintén).

2. *gen «is»* tagadó mondatban a ter-lappban: *ajges jillak, ni kiotte jillak, ni m̄-gen jillak* nincsen se nagyapja, se lappház, semmi sincs.

3. *-kas, -gas «is»* a ter-lappban: *koalmant-kas vintim piōdij* harmadik kérő is jött; *ta ssi-gas* annak is.

4. *ja, a, T. ga «-e»* kérdő szócska: *l̄ija v. l̄ijja tienij kos-kest mukka olmuñč* van-e köztetek olyan ember 7, 9; *iepeda tij lokmañč* nem olvastátok-e? — T. *piejvaga p̄ašta* nap süt-e.

B) Önálló kötőszók: *i*, T. *ja, ji, ju* és; *de, di* és, *is*; *a* és, *de*, pedig; *mieltsat* szintén, T.; *ili, ili, a- , T. a vagy, oder; *ni*, T. *ni* sem; *ni-ni* sem-sem; *što*, T. *ušta*, A. *štobi, štobe* hogy; T. *a,tte* hogy; *tonn guojk što, tonn milt što*, A. *ton-det što* mert; *tā,št-γo* mert; A. *mojt* mert (23, 23; 25, 27); *tōnn-milt, tānn milt*, A. *ton-det* azért; *go,tt, go*, A. *ko,t, T. ko,tt* midőn, mikor, ha, mint; *ko,xt* a mint, mint; *monn* mint (18, 13); *būdi, buđi* ha; *to* akkor, hát, úgy; *kuo,ss*, N. *kue,ss*, A. *ko,s* midőn, mikor; *konn* míg; *ovtel konn, ovtel tonn kuo,ss* mielőtt; *γo,t* noha, ámbár 26, 60; *dā* igen; *γošše, γoš* bár, ámbár; *nu* no; *vaj', vaj* N. *voj* vaj, vajjon, vagy; *ovt* csak (ragozva: *ovt so,nnne služ'* csak neki szolgálj 4, 10; *ovtijt papijt* csak a papoknak 12, 4).*

S z ó k é p z é s.

Csak azon névszó- és igeképzőket akarom felsorolni, még pedig csakis a kildini nyelvjárásból, melyeknek functiója világos s a melyek a szövegben gyakrabban előfordúlnak. A szóképzők teljes összeállítása, mint már a bevezetésben is említettem, szótár nélkül lehetetlen.

18. §. Névszóképzés.

I. Névszótötől névszótő.

a) Kicsinyítő névszó (nom. diminutivum). 1. *-ńc* képzővel; pl. *olmuńc*: *olmo* ember: *uczańc* (essivus: *uczińcén*): *ucza* kicsiny; *viljińc*: *vilj* testvér (*kūxt viljińc*. — v. ö. lpS. *väl-jecéh*). — 2. *-j* képzővel; pl. *olmuj*: *olmo*. — Gyakoribb e képző a ter-lappban: *kállazaj*: *kā les* férj; *ākaj*: *ā hke* feleség; *nijđij*: *nijt* leány. — 3. *-ńe* (*nej*) képzővel, melyet csak ragok előtt talál-tam: *lonńe-* (partit. *lonńetted*): *lo,nt* madár; *a,žńe-* (*a,žńam* atyám): *a,čč*; *nějńe-* (*nějńam* leányom, T. *nijńis* leánya): *nijt*.

b) Nomen possessorist jelentő képzők: 1. *-s* (*as*): *türvas* egészséges: *türv* egészség. — 2. *-jés*: *sqmjés* erős: *sāmm* erő. — 3. *-la, lańc*: *kob'la, kob'lańc* (allat. *kob'lińce*) beteg: *koš'* betegség; *kūxtla, kūxtlańc* képmutató: *kūxt* kettő; *vealgla, veal-glańc* adós: (*vealg* adósság); *vā,nn-vierla* kis hitű: *vierr* hit; *kuo,tla* lakós: *kuo,tt* ház; *vāltlańc* hatalmas: *vā,lt* hatalom; *vuost-lańc* (essiv. *vuostlińcén*) ellenség: *vuoste* ellen.

c) «Valamihez tartozót» jelentő névszó: 1. (a) *ñé* képzővel; pl. *čuōtsañé* százados: *ču tt* száz (collectiv alak volna: *čuittas, čuottas*). — 2. *-jeñč, -jiñč* képzővel időt jelentő szók mellett; pl. *tārmjeñč* mai: *tārm* ma; *jentjiñč* holnapi: *jenta* holnap.

d) «Valamiféle állapotot» jelentő névszó. 1. *-os* képzővel; pl. *peajhtos* titok: *peajht* titkos; *sievñdos* sötétség: *sievñed* sötét. — 2. *-vütt* képzővel; pl. *lāp'ðesvütt* irgalom: *lāp'ðes* (*lāpved*) irgalmas; *sievñedvütt* sötétség: *sievñed* sötét; *uojnahtemvütt* erőtlenség: *uojnahtem* erőtlen. — 3. *koñt* (f. *kunta*) összetétellel: *iemñe-koñt* tartomány.

e) «Valami nélkül valót» jelentő névszó (nomen caritivum) *-zemm, zem, zemmes, zemes, htem* (*ahtem*) képzőkkel; pl. *čalmzemm, čalmzem* vak: *čalm* szem; *sām'zemes* erőtlen: *sāmm* erő; *zākonzemmes* törvénytelen: *zākon* törvény; *čāz'zemes* víztelen: *čāz* víz; *nūxčmahtem* néma: *nūxčem* nyelv.

f) Hasonlítást, fokozást jelentő névszók: 1. Középfok (comparativus) *-amp, A. -ap*. 2. fölső fok (superlativus) *-mus* képzővel; pl. *šureamp* nagyobb; *šuremus* legnagyobb: *šurr* nagy; *pureamp* jobb; *puremus* legjobb: *pu'rr* jó; *ienamp* több: *iennyer* sok; *kiehpsamp, kiepsamp* könnyebb: *kieppés* könnyű; *nūozēamp* rosszabb: *nūozēs* (*nūozs*) rossz; *altmus* felebarát (tkp. legközelebbi): *alt* közel; *poarsemus* legöregebb: *poares* öreg. — A *pureamp* mellett ilyen középfokot is találtam: *pu'rea* 18, 8 és 18, 9; — a *mañemus* utolsó és *avtmus* első superlativusi alakok mellett *mañ'muñč* és *avtmuñč* alakok is használatosak (12, 45).

II. Igetőtől névszótól.

a) Cselekvőt jelentő névszó (nom. agentis v. actoris) *-j* képzővel (l. participium praesentis).

b) A cselekvést vagy a cselekvés tárgyát, eredményét jelentő névszó (nom. actionis v. acti).

1. *-m* nom. actionis képzővel; pl. *čūhpem* aratás: *čūhpe* aratni, vágni; *lujhkem* sirás: *lujhke* sirni; *uoņem* tanítás: *uoņse* (*uoņeste*) tanítani; *sūttoțtem* törvénykezés: *sūttoțte* törvénykezni; *majkem* elvesztés, megölés: *majke* elvesztetni, megölni.

2. *-muš* képzővel; pl. *šontmuš* születés: *šonte* születni; *pāhkmuš* parancsolat: *pāhke* parancsolni; *pōrmuš* étel: *pōrre* enni; *sārnumuš* mondás: *sārne* mondani; *kulmuš* hallás: *kulle* hallani.

3. *-us, os* képzővel; pl. *šontus* fajzat, порождение: *šonteszületni*; *ārvdus, ārvdos* példázat, притча: (*ārvvede-?*); *törtmus* megfertőztetés: *törtme-* (— v. ö. *törtmaht* megfertőztet 15, 18).

4. *-lvos* (tkp. *vos*) képzővel: *pakolvos* szolga: *pāhke-* parancsolni.

c) Fosztó képzés igéktől:

1. *-na,htem* képzővel; pl. *ku'na,htem* siket: *kulle-* hallani; *ujna,htem* erőtlen: *uo'jje-* bírni.

2. *-χanna* képzővel; pl. *χākχanna* (*tien' a,č' pākχanna* a ti atyátok akarata [parancsa] nélkül): *pāhke-* parancsolni: *uo,ste-χanna* ingyen, даромъ: *ū,ste-* (*uo,ste-*) venni; *pōr'χanna* étlen: *pōrre-* enni.

19. §. Adverbiumképzés.

Csak a módhatározó képzőkről (illetőleg ragokról) szólunk. Legközönségesebb *-st*; pl. *vujkest* igazán: *vujk* igaz; *puorest, puora,st* jól: *pu,rr* jó; *peajhta,st* titkon: *peajht* titkos. — 2. a superlativusból a módhatározó *te* (*hte*)-vel készül, de ekkor a superl. végső *s*-je elmarad; pl. *puremu,hte* nagyon jól, gondosan: *puremus* legjobb. — 3. *iñie*; pl. *lōsdiñie* gonoszúl: (*lōssed?*); *vāk-tiñie* azonnal (v. ö. *vaktamp* hamar).

20. §. Igeképzés.

I. Igetőtől igető.

Az eredeti vagy továbbképzett igetőtől következő igetők származnak:

a) Visszaható igető (verbum reflexivum) *-uvve* (*uvvu*) képzővel; pl. *uopsuvve-* tanulni: *uopse-*, *uopeste* tanítani; *vū, z-χuvve-* mutatkozni: *vū zχe-* (*vū zeh-te-*) mutatni; *tūj'šuvve-* készülni, történni: *tūj'še-*, *tūješte-* készíteni, cselekedni.

b) Szenvedő igető (verbum passivum) 1. *-je* képzővel; pl. *kontje-* megöletni: *ko,nte-* ölni; *kohčeje-* hivatni: *kohče-* hívni; *mākje-* eladatni: *mākke-* eladni; *kuotje-* megbocsáttatni: *kütte-* hagyni, megbocsátani, erlassen. — 2. *-tte* (*otte*) képzővel; pl. *tovv'notte-* öltözni, ruháztatni (v. ö. *tov'naht* ruház); *loktotte-* számláltatni: *lōkke-* számlálni; *antotte-* adatni (*ij antōd so,ñne* nem adatik neki 12, 38): *a,nte* adni. — 3. *-s* képzővel; pl. *ko,čse-* neveztetni 10, 25: *ko,čče-* hívni.

Szenvedő és visszaható képzők összetétele: *-suvve*, *-šuvve* és *-juvve*; pl. *porsuvve*- megehezni: *pörre*- enni; *mühkšuvve*- fáradozni, vesződni (v. ö. *muhce*- kínozni); *suohpjuvve*- vettetni: *suohpe*- vetni, hajítani.

c) Míve ltet ő iget ő (verbum causativum):

1. *-de*, *-te* képzővel; pl. *jā,m'de*- megölni: *jā,mme*- meghalni; *a,v'de*- (præs. egyes-sz. 1. sz. *a,v'dam*) kinyitni: (v. ö. *āvne*-nyílani); *pie,ste*- szabadítani: *pie,se*- szabadúlni; *šontte*- szülni: *šonte*- születni.

2. *-hte* (a ragozás legnagyobb részében *χe* alakú képzővel); pl. *puttesma,hte* megtisztítani: *puttesme*- megtisz-túlni; *vülkhte*-, *vülgehhte*-, *vülkχe*- küldeni: *vū,lke*- menni; *jugahte*- itatni: *jukke*- inni.

d) Gyakorító iget ő (verb. frequentativum, continuativum):

1. *-dotte* (*d + tt*) képzővel; pl. *āndotte*- könyörögni (præt. sing. 2. *āndō,ttēχ*; sing. 3. *āndōdij*): *ā,ņne*- kérni.

2. *-le*, *-lle* képzővel; pl. *vīčle*- futni: *vīčče*-; *ontle*-: *a,ņte*-adni; *ju,rtele*-gondolkodni: *ju,rte*-gondolni | *tomsall* megvall, *tomsolam* megvallom 10, 32 | *vülkχolam* küldök; *vülkχal* küld: *vülkχe*-küldeni.

e) Hirtelen beálló v. egyszeri cselekvést jelentő iget ő (verb. nomentaneum): 1. *-lle* képzővel; pl. *koccolle*- föltámadni: *kocce*-ébredni (præs. sing. 3. *koccall* 12, 42). — 2. *-st* képzővel; pl. *tātaste*-: *tāhte*-akarni. — 3. *-ne* képzővel; pl. *vijđene*-: *vijđe*-kimenni.

f) Kezdő cselekvést jelentő iget ő (verbum inchoativum):

1. *χuo,tte*, *-χo,tte*, *-kuo,tte* megelőző *š* frequentatív képzővel; pl. *a,ņtešχuo,tte*-átadni, elárulni: *a,ņte*-adni; *cie,lkešχuo,tte*-: *cie,lke*-mondani; *ānešχuo,tte*-: *ā,ņne*-kérni; *ko,ččešχo,tte*-: *ko,čče*-hívni; *ristleškuotte*-: *ristle*-megkeresztelni; *piņeškuo,tte*-: *piņe*-elszenved, elszível.

2. *-je* képzővel; pl. *ealje*-föltámadni: *ie,lle*-élni; *koccaje*-fölbredni: *kocce*-ébredni.

3. *ealsolle*-föltámadni (*jāmm-olmo eal,olle,š* a halottak föltámadnak 11, 5): *ielle*-élni.

II. Névszótötől iget ő.

a) Valamit-tevést, csinálást, valamivel-tévést, bánást, ellátást jelentő iget ő:

1. *-e* (*-te?*) képzővel; pl. *sütte*- itélni: *sütt* itélet; *ristte*- keresztelni: *rist* kereszt.

2. *-de* képzővel; pl. *mie,rde*- mérni: *mürr* (*müerr?*) mérték.

3. *-χα,hte*, *-χatte* képzővel; pl. *türvχα,hte*, *türvχatte*- meggyógyítani: *türv* egészség (præt. s. 3. *türvχottij*).

4. *-še* (*-šte*) képzővel; pl. *tuj'se*- tenni: *tuj* dolog (præs. s. 3. *tujašt*; præt. s. 3. *tujışt*).

5. *-nte*, *-ne* képzővel; pl. *suolente*- lopni: *süll* tolvaj (negat. imperat. s. 2. *ie,l' suolent* ne lopj, præs. többes-sz. 3. sz. *su,ne?* lopnak 6, 19 és 20); *čüvne*- fényleni, világítani: *čüvv* világosság, fény.

b) Valami vé válást jelentő igető:

1. *-m* képzővel: pl. *puttesme*- megtisztulni (præt. s. 3. *put-ta,sm*): *puttes* tiszta.

2. *-ne* képzővel; pl. *altne*- közeledni: *a,lt* közel.

Az *nt*, *št*, *st*, *ht* képzős igéknek e teljesebb alakja megmarad még a nyelvtanban fölemlített eseteken kívül, az imperativus egyes-sz. 2. személyében és a tagadó ragozás jelentő mód jelen idejében; pl. *tüješt* tedd: *tüjše*- (*tüješte*-) tenni; *vu,zeht* mutasd; *vu,zχe*- (*vu,zχehte*-) mutatni; *ie,l' šqbešt* ne szeress: *šqbeše*- (*šqbešte*-) szeretni. — A tagadó ragozás jelentő mód jelen idejére l. egy-két példát a 38. lapon.

Pótlások.

5. lap, a genitivushoz. Az akkakai nyelvjárásban a többes-sz. genitivusának egy *-it* ragját is találunk; pl. *pākaldozit*: *pākaldos* szolga (*tojt pākaldozit χozjin* ezen szolgáknak gazdája 25, 19); *prōrokit*: *prōrok* próféta (*što šondočis prōrokit kirji* hogy beteljesedjenek a próféták írásai 26, 56). — Valószínűleg genitivusi alakok ezen időhatározók is: *tojd pejvid* azon napokban 24. 9; *Noj pejvo,t* Noé napjaiban 24, 37 (v. ö. kildini: *toj pājvij* azon napokban 3, 1. és lpS. *tāi pejvi* id., melyek kétség kívül genitivusi alakok).

6. lap, inessivus-elativushoz. Az egyes-számi iness.-elativusban a főnév előtt álló számnévi jelző rendszeren, a melléknévi jelző pedig néha a rendes *-st* helyett *đ* ragot kap; pl. *oχted la,nnest* egy városban (l. 22. lap) | *šūrred slā veses* nagy dicsőségében: *su,rr* nagy 6, 29. — A többes-sz. iness.-elativusában pedig a szokott *-ijn* helyett egyszer *-ist* ragot találunk: *jotksist* az utcákon, на улицахъ: (*jotkas*) utca 6, 2. — Lehet különben, hogy ez is csak egyes-számi alak (v. ö. 11, 16. *jotksist* az utcán, на улице).

Dr. HALÁSZ IGNÁCZ.

A MAGYAR GYAKORÍTÓ ÉS MOZZANATOS IGÉK KÉPZÉSE.

B) A mozzanatos képzők.¹⁾

Élénken érezhető mozzanatos jelentéssel a mai magyarságban csak négy képző dívik: <an en, <int, <ít, <all ell; péld. *suhan csattan, érint emelint kavarint, emelít kaparít pödörít, lövell rivall.* — Mi az elsorolt öt ug or képző alá csoportosítjuk a hátralevő adatokat, s itt tárgyaljuk egyúttal az illető mozz. képzőknek gyakorítókkal való kapcsolatait is.

VII. -m (-n).

65. -m.

Egyszerű -m alakjában e képző talán csak a *töm tom nyom* igékben maradt fenn, l. B.; mert már az <am-végű igékben is valószínűleg más képzővel van összeforrv. — Van azonban két főnévképző, melyeknek első elemében úgy látszik az egyszerű mom. -m lappang: *-mány -mény* és *-más -més*, l. Ny. V. 100—101.

¹⁾ Az I. részt l. a NyK. XVI. kötetében 237—269. — Újra ide iktatjuk a leggyakrabban előforduló rövidítéseket: Ny. = *Magyar Nyelvőr*, MNy. = *Magyar Nyelvtud.* NyK. = *Nyelvtud. Közlemények*. Erd. = *Erdélyi, Népdalok és Mondák*. K. = *Kriza, Vadrózsák*. Kr. = *Kresznerics szótára*. Mt. = *Molnár Albert Kresznericsnél*. T. v. Tsz. = *Társzótár*. B. v. Bud. = *Budenz Magyar-Ugor szótára*. Be. = *Bécsi codex*. M. = *Müncheni codex*. F. = *Faludi*. A. = *Arany Költeményei* (csal. kiad. három köt.). Vör. = *Vörösmarty Munkái* (csal. kiad. hat köt.).

66. -n.

Magában szintén csak kevés szóban maradt fönn, s ezek közül is csak kettőnek van élő alapszava: *csap* — *csapon(ik)* GKat., Ny. II:117, *csaponyón* MNy. VI:319. *összecsaponyuló* Ny. IV. 70; *csök(ik)* — *csökön(ik)* PPáp. lat. s. v. *vacuus* || a többi: *köszön*, *gyapon*, *gyón*, *hány*, l. B. | *oson?* | *esennen*: *esengve*, **esén-vén?* | *dagonag*: *daganat* Wp. 81 | *ilon-káz* Ny. IV:172, V:182 | *iszon-kod-ni*: a jégen csuszkalni III:232 | *iszonyú*, *iszonyod(ik)*, *iszonkod(ik)* l. B. | *szürönköd(ik)* MNy. VI:351 | *fonnyad* l. B.; *pirnyad* a. m. *pirkad* 91. sz., *pirosodik* | *rikkongat* Erd. II:211 | *kotonoz* (*kotomáz* AL. népm. 173), *motonoz* | *hadonáz*, v. ö. *hadaz* | *sékonyál* Ny. II:45, v. ö. *sékod-*, *síkolt* | ? *sajnál*, v. ö. a 27. képzőt.

Csaponó mellett van *csapinó*, *csapinós* is; és ugyanezen hangváltozással: *csorinkál* BSzemle 1:177; *bilinkel*: *billegve jár* MNy. VI:319 | *szabinál*, *lóginal* Ny. II:277.

Omlik ont, *bomlik bont*, *romlik ront*, *önt*, *dönt*, *számlik szánt*: l. Bud. *Hasonlik*, *azelőtt hasonlik*.

67. -v.

Az er. *m h. v* alakban jelenik meg e mom. képző a -*mány* -*mény* egyértékűjében: a névképző -*vány* -*vény*-ben; továbbá a névképző -*val* -*vel*-ben, melynek ragos alakjai az *ir-ván* és *ir-va(v)*-féle igenevek, l. Ny. IV:343. — Hasonló szerepe van még e *v*-nek a *sérvés* = *sérés* főnévben (Pázm. öt lev. 234, MNy. V:127, Ny. IV:277), a *folyvást lépvést*-féle határozókban (l. Ny. IV:101), s a *gyülevész* és *gyüjtevész* (Ny. VIII:567) szókban.

Megtaláljuk még e *v*-t különféle gyakorító képzők előtt: *örvend*,¹ v. ö.: *öröm*, *örül* || *letyved* (*letyhed*, *lettyed*) | *hervad*, *sorvad*, l. B. | ? *szenved*, *senyved*: v. ö. *sín(lik)*, *sind(ik)*, *csün(ik)* B. | ? *posvad* (*poshad*, *possad*) SK. || *sindevész*, *csenevész* B. = *sanyavész* ? (v. ö. *sanyar-*) | *csökevész* melléknév, l. Ny. V:150.

68. <ám.

A gyak. -*j* beolvadásával: *vyllyamat fulgur* Ehr. 138, *villamnak* 3. pl. Zr. 1:91; *villámó*, -*ás* MA. | *csillám-ik*, *csillámó* micans, *coruscus* MA, *csillám-lik*, *csillám-pol*, *csillám-poz-ik*, *székely* | *falámol*: fal Debr. Ny. VII:189.

69. <án.

Bocsánat, rég. *megbocsánja*, *bocsánandó bűn*: v. ö. *bocsát*, *búcsú* | *kíván* Bud.

Továbbképezve: *siván-koz(ik)*, *botrán-koz(ik)* **botl-án-koz-*, *nyulánkoz-* MNy. VI:243, *iszánkóz-* Ny. IV:284, *dőlénkez(ik)* III:355, Mikes | *ficán-kol* A. II:251; ? *csimbánkul* Ny. III:178 | ? *tikán-csol*, v. ö. *tikog*, Ny. VI:425; *pisláncsol*, Belényesi kar. én. 7, 41. — Csakhogy ezek ép oly jól lehetnek (*l: n* változással) <ál <él-képzős gyakoritók továbbképzései; v. ö. fönt a 27. és 52. képzőt.

70. <am, <em.

Az <ám <ém rövidülése, v. ö. a régi *villám(ik)*, *csillám(ik)* igéket (68. sz.). — Az <am <em képzős igék ma mind elavultak s csak továbbképzésekben maradtak fenn:

futam Gyöngy. 1:93 (*futamatnyi föld*; *futamat*, Abonyi A mi nót. II:116; különben ma csak *futamodik*, *futamlik*) | *folyam-* (*folyamat*: kis hegyi patak, deésaknai szó. Ny. 1:381, különben ma csak *folyamodik*, *folyamlík*) | *félem(ik)* Be. M. | *élem(ik)* = *élemedik*; *megélemet* étellel való férfiú: *vir ætate prove-tus* Be. 90; *megélemet*: *processit* M. 107; *élemetes* | *uszam(ik)* SzD. *uszamás* MA. SzD. | *csuszam(ik)*: folytonosan (?) *esúszik*, *sikamlík*, *csuszamít* [F.]: eszközli, hogy vmi *esuszamjék*, *csuszamékos*, *csuszamós*: *csuszós*, *sikamlós* CzF; rendszeren *csuszamodik*, *csuszamlík* || *forramat*: *folyameredet*, *székelyeknél* Ny. 1:381 | *út válamat-ja*, *székely*, MNy. VI:353 | *hegy nyilamat-ja*, *nyiladéka*, *székely*, K. | *írlemet* Kiszf. S. bold. szer. 115. dal || *fogamzik* || *iszamos* A. = *izamtekos* Ku. c. 79 ||

loham(ik) Ny. II:328, v. ö. *lohamodik*, *lohad* | *ficamik*, v. ö. *ficánkol*, *fickándoz*.

71. <an, <en.

Élő alapszóktól: *fog* — *fogan* (v. ö. *fog* és *fogad* u. a. jelentéssel Be., s másutt, és viszont *fogan* „fogad” jelentésével ebben: «*foganatos* a szüzesség istennek előtte» Erd. 149. stb. = *acceptus*) | *hull*: a visszaeső vízcepek hullanása Jók. Erd. 159 | *ri*: a mely kutyát éri a kő, az *rivanik* el Erd. közm.; *megrian* Kiszf. S. kes. szer. 163. dal; a Balaton *rianása* | *sí*, *sívít*: *sivan* T., *sian* szék. | *szív*: *szívanó* (*szérvonó*-ból elváltozva?) Ny. IV:183.

Elavúlt alapszóktól: *dagad* — *dagan-at*; v. ö. *daonag* 66. sz. | *borzad*: *borzanat* Kazinczy | *cselleg*, *csellen* Bud. 400 | *csattog*, *pattog*: *csattan*, *pattan* | *horkol*, *horkan*; *meghorkanyodik* Ny. III:182 | *pihég*: *pihen*, *tulajdk. lélekzetet vesz*, p. PG. 129 | *zuhog*: *zuhan* | *rohan* | *duzzog*, *duzzad*: *fel-duzzan-kodik* Érs. 840 | *illog*, *bolyog*, *illaszt*, *szalaszt*: *illan* | *virrog*: *virran* MNy. VI:355 | *göbbedez*: *el-göbben*, *elmerül* K. | *héppég*, *lassan jár*: *le-heppen*, *leesik* K. | *rostan*- Ny. II:467; v. ö. *rastagott* u. o. | *harsog*: *harsan*; *oh te semmirevaló!* mondja föl *harsanva* az anyja K. 483 | *meg-torpanik*: *meghökken* a ló Ny. I:333 | *gerjenetbe hozni*: *anblasen* Kaz. m. VIII:125.

Bökken *bukkan* *csökken* *csukkan*(ás Ny. III:226) a *bök* *buk* *csök* *csuk* igéktől, melyeknek eredetibb alakja **bökk* **bukk* **csökk* **csukk*, ill. **bövk-* **buvk-* (a *búv-* *buj* igétől) **csövk* *csuvk*. *El-lappan*, *el-szellent* (szelet *bocsát* Ny. II:325, v. ö. *szellentyű*) *h-hépzős* denominatív igék származékai; a denom. *-h* látható még a *verhenő*, *derhenő* szókban M. 44.

Valami közbevetett deverb. képző lappanghat a nagyszámú *csörren* *dörren* *mozzan*-féle igékben az *<an* *<en* képző előtti mássalhangzónyújtásban (talán a 67. sz. a. tárgyalt *v?* vagy a gyak. *j*-nek egy *h* változata? ¹⁾). Példák:

önállóan is élő alapszóktól: *csúsz-* *bele-csússzan* a rák a csöbörbe, Gyulai Költ. 243 | *lök*, *lük* (így Kecskeméten): *lükken* Tsz., *elé-lükken*: véletlen előáll K. | *roggyan* PG., Kónyi J.; *roggyan* s *omlik* F. 66; *olyat* int, hogy a parasztnak *megroggyan* a lába, Györy V. «Havi Szemle» 1:47 | *sül*: *megsülent* a puliszka K:398 | *é-zök-ik* Ny. II:176: *megzökken* o. 86 ||

önállóan nem élő alapszóktól: *bugyog*: *buggyan* | *csurog*: *könnye csurran* BSzemle 17:380 | *fityeg*: *fittyen* | *hibog*, *hibbad*: *hibban* K. | *leffég*: *leffen* T. | *libég*, *libbég*: *libben*, *libbent* T. | *lobog*: *lobban*, *lobbant* | *meg-mozzan*, Kemény Zs. Er. és ill. 15 | *rézég*: *rézzen* | *szotyog*, *szotyolog*, *szotyong*: *szottyán*; *megszottyán* Ny. III:182 | *topog*: *toppan* | *zörög*: *zörren* | *zubog*: *zubban* III:375 | *zupog*: *zuppan* stb. számos egyéb *-g*-végű gyakorító mellett, v. ö.

¹⁾ Ilyen deverbális *h*-nak van néhány nyoma: *törheszt* Kr., *verhődöm* és *verhüdöm* SK., *sérhüdik* (vagy tán volt egy **sér* főnév is? v. ö. *sérez*).

a 18. számot || *röpül, röpköd, röpít*: *röppen* | *burunkozik*: dong a cserebogár MNy. VI:318: *burran* ‚*röppen*‘ u. o. | *iramodik, iron-gál*: *el-irran, elillan*‘ o. 323 | *csikorog*: *csikkan* o. 319 | *vigyorog*: *viggyan* K. || *rokkan (lerokkan* Ny. III:182, *rokkant*), v. ö. *rogy*, l. Bud.

72. <aml(ik), <eml(ik).

Hogy <áml(ik) <éml(ik) elrövidülése, azt bizonyítják a még hosszú hangzóval megmaradt *villámlik, csillámlik*, melyek a *villámik, csillámik* igék *l*-képzős gyakorítói. Az <aml(ik) <eml(ik) képzős igék mind inchoativ-értékűek; ma legközönségesebbek: *szólamlik, félemlik, vetemlik, futamlik* (p. Kaz. munk. VI:189), *csuszamlik*, és nem élő alapigéktől: *sikamlik* (v. ö. *siklik*, l. Bud.), *ficzamlik* || *folyamlik* 1780-ból idézve Ny. IX:326 | *nyilamlik* MNy. VI:323: 1) hirtelen megnyílik, 2) a székelyeknél a. m. előre nyulamodik, a ló elényilamlott vagy nyilamodott (K) CzF. | *meggyükemlik* a lába: félre csuklik, Borsod, Ny. IX:332; v. ö. *gyökint, gyökent* | *háramlik*, v. ö. *hárúl, hárít* | *gyülemlik* a holló (nagy tömegben összegyűl), Vajda J.

73. <amod(ik) <emed(ik).

Van *villog* és *villámlik* mellett *villamod(ik)* Pz. MA. és *vilámod(ik)* T., *meg-vilámodik*: megvilágosodik hirtelen NyK. III:13; az <ám képzőhöz itt a gyakorító *d* járult. Nyilván ezen <ámód(ik) rövidülése az <amod(ik) képző, mely — mint <amlík — ma csupa kezdő igében fordul elő. — Ma legszokottabbak: *futamodik folyamodik vetemedik iramodik* (v. ö. *irongál, el-irran*) *ficzamodik* | *élemedett*: éltes; *élemedik* Batsányinál költ. 38 a. m. éled | *uszamodik*: uszásnak indul, úszni kezd CzF. | *csuzsamodik*: csuszásnak indul, csúszni kezd CzF. | *iszamodik* u. a. | *sikamodás*, Brassai Szép. Figyelő 1:289, a m. *sikamlás* | *nyilamodik* a. m. *nyilamlik* 72. sz. | *jutamodol*: ibis 1780-ból Ny. IX:325 | *hülemédni* kezdett «Ébresztő kakasszó» 1707. címlap; meghüleme-dett a vére Czegl. En. III:20; Megy. zsin. 5; Emb. GE. 151 stb. | *hullamodik* SK. | *lohamodik* MNy. VI:338; v. ö. *lohamik, lohad* 80. sz. | *füremedik*: *fürge* Ny. II:345; megelevenedik, frissen megindul K:364; *meg-füremít*: *fürgít* u. o. — V. ö. *ánd, énd* 46. sz.

73. -mol -mél -möl.

A gyak. *l* képzővel.

Törmöl : morzsol MNy. VI:352, Ny. II:32 (v. ö. *zsúr-mol*?) | *gyurmol* Lőrincz Károly Ny. II. | *vermel-ödik* SzD. Magy. vir. told. || *mormol*, v. ö. *morog* | *dörmöl*; *dörmölődik* A. | ? *zékmelődik* MNy. V:160.

Ide tartozik a régieknél *hasoml(ik)*, ma *hasonl(ik)*: v. ö. *hasad hasít hasáb*.

Denom. *bajmol*, *bajmolódik*; *káromol*, v. ö. *kárhoztat* denominativ *h*-val.

Az *l r*-re váltva és tovább képezve: *keczmérég*, *keczmerkedik* (*keczmeredik* Ny. 1:279), v. ö. *kecel*, *keczél keczeficzél* ,szalad, ugrál'.

Az *m*-nek kasonló továbbképzése, de gyak. *g*-vel: *szusz mog*, a. m. *szuszog*, *szoszmotol*, *szöszmötöl*; *piszmog*?

75. -mál -mél.

A gyak. <*ál* <*él* képzővel.

Szuszmál-kodik, v. ö. *szuszmog*, *szuszog* | *duzmál* Ny., *duzmálódik* K., v. ö. *duzzog*, *duzmad* | *kászmálódik* Mer. Er. népm. 106, v. ö. *kászolódik* | ? *kuszmál* a. m. *kuszál* SK. | *kegymél* «elkényeztetni v. gondosan növelni» moldvai csángó szó Ny. V:378, talán abból a *kegy*-igétől, melytől *kegyelem* s a HB.-beli *kegigen* | ide tartozhatik a *becsmél* ige is, mert az alapül szolgáló *becs*-igéből magyarázható a *becsü* főnév is; az *l : r* hangváltozással lett *becsmérel* és *böcsmérez* F. (tehát nem a *mér* igével). — *Fitymál* talán abból a *fitymá*-tól származik, mely a Bc.-ben praeputiumot jelent. Az *eszmél* igeről l. Bud.

76. -mad -med.

Támad dermed förmed l. Bud. V. ö. *támaszt dermeszt förmeszt*.

VIII. -t.

77. -t.

Élő alapszóktól: *félt*, *irt* (v. ö. *irdatlan* ,faragatlan'; *irdal* ,meghasogat' T.; az *ir* szóhoz csatolnám, mert ez is jelenthetett bevésést, rovást; *irt* mellett van *ort* és *orot* : *orotás*, *orotvány*, *ortovány* T., K.; az *orot*-féle két-magánhangzós alak ellene

szól Budenz azon véleményének, hogy *irtani a rittani* metathesise | *kísért* a. m. kísér, Esztergom, B.-Gyarmat || *hánytorog, hánytorgat*.

Más képzésekből könnyen kifejthető alapszókakal: *kiált, kajált*, v. ö. *kajabál, és kajál-bajál* MA., Zvon. | *hajt a szavára* a. m. *hajol a szavára* | *sejt: sejdít* | *sért: sérés, sérelem* stb. | *tilt: tilos, tilalom, tilódik* | *árt: ármány; ár-ik, romlik* a csángóknál, Simonyi Tanulm. 1:94 | *siet: sied* («ne siedjen: ne siessen» K. Szép. Figy. II:2:14), *sieszt*.

Nyelvhasonlítás útján kifejtett alapszókkal: *jut fut süt* (lesüti szemét, *sötét*), *tet-ik tetszik, lót lát tát, sujt, tart, fest* (*feseték* Ehr., *fesető* M. c.), *csatangol csótolog kótorog v. kujtorog tántorog*: mindezekről l. Bud.

Némelyek csak továbbképzésekben élnek: a) az álló helyében, p. AL. népm. 199; *ültő* helyén Ny. III:31, 361, IV:419, Abonyi A mi nót. II:122; egész *létűő* [*létő*, azaz *lévő, álló*] nyárba MNy. V:160 || b) *akartva* Ny. III:354, *kész-a*; *vélte* és *el-vétve* **véltve* ? || c) cselekvést jelentő névszók: <al <el képzővel (mint *fonal, lepel*): *étel ital tétel vétel létel vitel hitel* | <alom <elém képzővel: *tételem*: Ehr., *ótalom: óvni* | *-mány, -mény*: „*kértemény* PP. s. v. *petitum*; ... olyan a szintén régi *tétemény, szötemény, étmény*“ Ny. III:500 | <ék (v. ö. *maradék, keverek*), és röv. <ék <ok (v. ö. *rejték: rejtek, ajándék: ajándok*): *érték mérték, éték, birtok*.

78. <at <et.

Valószínűleg <ajt <át rövidítése, melynek rendes mai alakja <ít, l. alább. Valóban hosszú hangzóval találjuk a szerét igét a Peer- és Sándor-codexben, l. Sim. Tan. 1:25. — Ide tartoznak: *sirat, szeret: szerelem, vezet: vezér, nevet*, l. Bud., illet l. Bud. 893. sz. | ? *büzlet* MNy, VI:318. — Továbbképzéssel: *hullatszik* (szenvedő <at- ?), *havatozik* SK. | *csalatozik* (*csalatozik* Ny. IV:412, *csalat-ság* o.), *nyilatkozik, szövetkezik* (v. ö. *szövet-ség* és *ismeret-ség* ?), *fogatozik, fogyatozik* (v. ö. *fogyat-ék*), *hagyoatozik* Ny. V:37, (v. ö. *hagyaték*), *hivatkozik* (v. ö. *hivatás* ?) *vonatozik, unatozik, keletkezik, ? szabatozik* Ny. IV:376, v. ö. *szabódik*. — Névszói továbbképzések: *hivatal hozatal menetel jövetel* | *hagyaték fogyaték*.

A *vágtat rugtat léptet-félék* valószínűleg csak a műveltető képzés különös alkalmazásai.

79. -lat -let.

Azaz *l+at et*. A *-lat -let* végzet egységes képzőnek látszik a következőkben: *vizslat* SzD. *vislat* MA.; v. ö. *vizsgál* | *kóslatok*: *divagor* SK., *koslat*: *kószlál* T. | ? *nyaslat*: *koslat*, *peslet*, *járkál* T. | *nyüslat*: *ide-oda jár* Ny. VI:272; v. ö. *nyüzsög* ? | ? *caflat*: *haszontalanul jár-kél* o. 273; *caplat*: u. a. II:135 | *baklat*: *koslat* T.; v. ö. *baktat*, *bagdácsol* | ? *iklat*: *ösztönöz*, p. *ökröt* T. | *zaklat* ?

Íde tartoznak talán *l:r* változással a következők is: *katrat*: *apróságot keres*, *szedeget* K. v. ö. *katat*, *katat*, *kotonoz* | ? *dékret*, *dökret*: *zörget*, *zakatol* K. | ? *satrat*: *ide s tova kap*, *kikap* T.; *nyüstöl*: a *fejérnép*, mikor mindenféle *satrat* o.

80. -gat -get.

Hosszú hangzóval van *halgaat* a Peer- és *yaygaat* a Sándor-codexben (l. Sim. Tan. 1:25), tehát *gat* = *g+át*, mely utóbbi a mozzanatos *<at et* föltehető régibb alakja. Mai nyelvünkben legélénkebben érzett s legkiterjedtebb használatú gyakorító képzőnk. Példák:

a) A kéttagúak ritkák: *duggat* (és *dugogat*); *lüget*: *taszít*, *üt*, *dob* Tsz. azaz **lük-get*: *lük*, *lök*; ? *nézget*: *idem ac nézeget* F.-ból Kr.; *csóggat* ,*csókolgat* l. Ny. VI:193; *lyuggat* l. c). — Leginkább az *indulatszókból* származók: *jajgat*, *jujgat*, *ugat*, *búgat* (a *dobosgém*), *béget*, *böget* SK., *csáгат*, *csíгат*: *csítit*, *hóгат* MNy. VI:333, *nóгат*, *ühm-get* és *hm-get* A., *ünet*, *hünet* SK. (de *ümmöget* Tompa), *krú-gat* Tompa 1:299, *höget* Lisznyai | *té-get* ,*tégez*, *téz* Gyarm. Nyelvm. 1:148, Tsz. — Az *aggat faggat-féléket* l. alább a c) pontban.

b) Háromtagúak egytagú alapigétől: *tész*: *tévéget évéget ivogat* (Kisf. S. kes. szer. 122. dal) — Örségben: *meg-ijogat tééget lééget vééget mééget* e h. **ménéget* Ny. VII:469, Göcsejben: *lööget vööget mööget* Ny. III:179, 180, II:44 — *észéget* (csángó *észéget*, l. Sim. Tan. I.) *iszogat tészéget* (Dunán túl) — végre *élléget illogat* freq. *l-lel* a. m. *eveget*, *ivogat* | *jövöget* BSzemle VI:147; *szövöget*, *rovogat* | *hivogat szivogat*, *rivogatás* Ny. III:359 | *kéréget veréget*

irogat töröget varrogat; járogat Ny. III:375, SI, «megérem még azt az időt, j.-sz a házam előtt» Népd. | *csalogat*; Göcsejben: *lölögeti a hideg* Ny. VII:86, és *éleget* 1:376, émez a csángóknál is, Sim. Tan. I.; *állogat* Kaz. lev. 1:150 | *nyomogat, vonogat; hunyogat* | *huzogat rázogat nézéget; mosogat, nyeseget* | *lopogat, szopogat* | *rakogat* | *hagyogat; adogat; tudogat* csáng. Sim. Tan. I. | *látogat; tátogat* Kisf. S. kes. szer. III. én.; *kötöget; ütöget; ötüget, öntözget* Ehr. | *öntöget, döntöget, bontogat; rántogat* Erd. nd. II:22; *bántogat* MA, Pázm. | *hajtogat, bujtogat, uyujtogat, gyujtogat; gyűjtöget, rejtöget* | *mártogat, sértöget, oltogat* | *osztogat, fosztogat, vesztöget* | *foldogat*. — Névi alapszóval (v. ö. Ny. VI:193): *csövöget* lactat, Káldiból Kr.; *gyorsogat* Ballagi; *sulyogat* Vör. — Indulatszók től: *ümmöget, ejh-jeget* Tompa; *pisszéget; hësséget*; v. ö. a c) pontot.

c) Háromtagúnak kéttagú alapigétől, sokszor gyakoritótól: *cirögat*: v. ö. *cirökál* | *kapargat, kavargat, keverget, takargat, tekerget, csavargat* | *ápolgat, beszélget* (reciprocum jelentésével), *csókolgat, dörgölget* Ny. III:178, *felelget, irkálgatás* III:356, *járkálgat* Mer. Dun. 1:55, *kapálgat, lakálgat* Ny. IV:239, *nézelget* III:35, *szörpölget, szurkálgatás* III:359, *törölget, találgat* (conativ jelentéssel), *vizsgálgat; készülget, tanulgat; nehezülget* Gyulai | *izenget, köszönget* | *kérdézet, példázgat* | *halászgat* Gyulai, *vadászgat* | *okvasgat, rakosgat; rebesget*, v. ö. *rebég* | *áztatgat* Kaz. c. 130, *siratgat, mutatgat; szaggatgat* N. II:167 | *aprítgat* o. 385, *simítgat, tisztítgat, öblítget, fordítgat, készítget; Aeskulap^hkevesítgeté* a Tartarusz országát Kaz. 1:362; *tanítgat* Kaz. Berzs. 189; *visítgat* Kaz. lev. 15 | *halasztgat, meresztget; élesztgeté* virágait Jókai Népy. II:8; én impertinenciának nézem vendégemet *marasztgatni* Kaz. Berzs. 185 | *tekintget, kacsintgat*.

A t-végű alapszók ilyenkor különféle rövidítéseket is szenvednek: 1. at-végűekből *mutat-gat* h. *mutogat, fitat-gat* h. *fitogat, hullat-gat* h. *hullogat, áztat-gat* h. *áztogat* Kr., *siratgat* h. *sirogat* Ny. II:421 | 2. ít, rég. ojt, éjt-végűekből: *simojtgat, simítgat* h. *simogat, tisztít: tisztogat, aprít: aprogat, puhít: puhogat* (Balaton mell.), *öblít: öblöget, borít: borogat, hasít: hasogat, szárít: szárogat, terít: teréget, fészít: fészéget; hurít: hurogat; említ: emleget; fenyít: fenyéget; szépít: szépeget; ? lapít: a gyermek fejét meglapogatta*, Belényesi Kar. én. 125, 127; ? *enyhít: enyéget*; — még

további rövidítéssel van *hasogat* h. *hasgat* (p. Abonyi, A. mi nót. II:101), **szakojt-gat* **szakogat* h. *szaggat*; v. ö. a 3. pontot; — az *o-gat é-get* hangja az alapszó mai *i* hangjához alkalmazkodik néhol a népnyelvben: *tisztít: tisztigat*, Veszprém; *hasít: hasigat* N. II:275; *terít: teríget* Ny. V:89 | 3. aszt eszt-végűekből: *halaszt-gat* h. *halaszgat* stb. főleg a népies kiejtésben; *terjeszget* Kónyi, Ábel h. 97, *éleszget* Kármán, Fanni L. stb.; aztán az *sz* is elvész: *halaszt: halogat*, *választ: válogat*, *tapaszt: tapogat*, *borzaszt: borzogat*, *virraszt: virrogat* SI. Kaz. Berzs. 126. *ébreszt: ébréget* Tel. ev. 32, SI., *ereszt: eréget*, *terjeszt: teréget* Csokonai; *riaszt: riogat*; — további összerántással: **akaszt-gat* **akogat* h. *aggat*, *fakaszt: faggat*, *lyukaszt: lyuggat*, *ragaszt: raggat*; *nyegget* ? | 4. nt-végűekből: *tekint-get* h. *tekinget*, *kacsint: kacsingat*, *kacsongat*, *orront: orrongat* MNY. VI:343, *kurjant: kurjongat*, s ezeknek analogiájába átmenve *borzogat* (**borzasztgat*) mellett is dívik *borzongat*; — tovább rövidülve van *kurjongat* mellett *kurjogat* (Dunán túl), *pillantgat* h. *pillogat* SK., A. III:235, *rézzenget* h. *rézzenget*, *hörpöntget* h. *hörpöget*, *szörpöntget* h. *szörpöget*; végre **nyakont-gat*: **nyakogat* h. *nyaggat* (ezen föltevés mellett nem volna szükség a Budenztól föltételezett **nyakojt* igére; a **nyakont* alapszóra nézve v. ö. a meglevő *nyakint* igét).

Névi alapszóval (l. Ál-deverb. képzések Ny. VI:193): *előget*, *igazgat*, *édésget*, *ékésget*, *csinosgat*, *hímésget*, *üresget* (tszó Ball.); *karajgat* Ball.; *bátorgat* Dank.; *hamargat* Biró Mból Kr.; *égyenget*, *bizongat*, *istenget* Ny. IX:478; vereséggel illeték osztán haza *szégyengeték* PG. mes. 57; *közelget*; *szelédgeti* a lovat Com. jan. 88. — Indulatszófélékből: *óbé-gat*; *mió-gat* 'nyávog'; *tüllü-get* Ny. II:563; *kurráh-gat* «Ellenör» IX:484; *nosza: noszo-gat*, az *ümmöget-félék*hez hasonló alakkal.

d) Négytaguak háromtagú alapszótól: *igazítgat*, *parancsolgat*, *tatarozgat* stb. | *egyenesget* Vitk. cod.

Némely igéknek a *-gat*-képzős alak mellett egyszerű *g*-képzős alakjuk is van: p. *bég: béget*, *bög: böget* SK., *búg: búgat*, *zúg: zúgat* (zúgatni kezdik, hogy ma-holnap papnak teszik. K. 478); *jajog: jajgat*, *pisszeg: pisseget*, *tüsszög: tüsszöget*, (*ujjong: ujjongat*) | *tátog: tátogat*, *bólog* Kr.: *bólogat*, *vonyogó* (l. 18. sz.): *vonogat*, *enyelég: enyelget* 'tréfál' Ny. IX:376. — *Közelget* mellé újabban keletkezett *közelég*.

Vannak más ilyen párok is, de az <at et végzetük míveltető képző; így mozog: mozgat, rézég: rézget, csöng: csönget, inog: ingat, zörög: zörget; lóg: lógat; sürög: sürget, *kerég: kerget, bolyog: bolygat | suhog: suhogat, kopog: kopogat, kótog: kóto-
gat, kocog: kocogat | nyomorog: nyomorgat, sanyarog: sanyargat, háborog: háborgat, agyarog: agyargat stb.

81. <it.

Azelőtt -jt: ajojt, ajejt stb., ma ahít, áhít(at-os); alojt alajt, később alít; v. ö. még hurít mellett huro(jt)gat, fenyít: fenyé(jt)-get. Megmaradtak ohajt sohajt felejt (v. ö. feled); taszít is még néhol taszajt Halász szerint Ny. IV:213. Elavúlt vellett 'vesz' a vev-többlől gyakorító l közbejöttével (»ég kiéinded úgodalumnak vtanna esmeg ég kiéinded erőt velleythe«, Nádor c. 359). — Más-kép fejlődött bocsajt: bocsát (v. ö. bocsánat, bocsánandó, búcsú, — bulcsú: bulcsát HB.), és sirat, szeret stb. I. 78. sz. Talán ugyanez az -át lappang a rováték: hagyaték, fuját: fuvat, jelönét szerzét nemzét stb. (I. Simonyi Tanulm.-ban I:27): jelénet szerzet nemzet-féle képzésekben, ha föl vesszük Budenzzel, hogy az <at et névképzőben mozzanatos képzést kell látnunk, mely mellett az igazi névképző v (ildetv, kezdetv, hitves) elveszett.

Az -ít képzővel ma nem igen alakulnak új szók (minő pl. vetít azaz projiciál a geometriai műnyelvben), de mozzanatos jelentése — különösen a még élő alapszavúakban — élénken érezhető.

a) Élő alapszóval:

mer: merít; sí: sivit (v. ö. visít); nyom: nyomít Ny. I:222 («Czifra bunda válla hegyét nyomítja, a sallangja lába fejét borítja» pusztai dal, CzF.); szop: szopít székely; hagy: hagyít, hajít; told: tódit; tosz: toszít, taszít; vág: vágít ebben: favágító Ny. VI:325, VII:189; szól: szólít; vár: várít (várét Tsz., ién aztot hallottam, hogy a Mikluósiék asszonya váriétt te rád MNy. V:161); von: vonít a kutya, «hidegen vonítás vállat» A. II:161, elővonít vmit PG.; húný: szöm-hunyítás Ny. VIII:85 | ? áll: beállít vhová, belép, megjelenik ||

emelít PG.; ízelít Ny. IV:373; színelít o. 121 | takarít (takarító: nagy kendő 1:422), vakarít kaparít kuporít csavarít csikorít tekerít; megkavarít Tsz.; zavarít turbulento PP., fölzavarít Gvad. p. för. 23; sodorít Ny. III:95; pödörít, pöndörít.

b) Elavúlt alapszóval:

hunyorit nyomorit sanyarit kanyarit vigyorit vicsorit ||
ásit fenyit menyit nyerit segit (segéd segédelem) sejdít l. Bud.;
konyit Ny. III:540; ? *sandit bandsit* (v. ö. *sandal sanda, bandsal*);
szundit, v. ö. *szunnyad szunyókál*; *be-támít*, váratlan bemegy, Ny.
 II:135, (ellenben 'támaszt' jelentésű, mivelteő *támít* VII:125):
 v. ö. *támolyog tán-torog*; *el-tökít*, ellop' v. ö. ugyanolyan jelentés-
 sel *eltökél*, azaz eltesz, félretesz a *té(sz)* igéből; *csatít* lármáz
 VI:137: v. ö. *csataj, csataráz, csattog* stb. | ? *lombít* a tűz Ny.
 IX:137; ? *csahít*: nicto SK.; *kuhít* MA.: v. ö. *kuhant* SI. | *hurít*,
 v. ö. *hurogat, uszít* | *kukorit*: egyet kukorekol, Dunán túl.

82. -nt.

Mozz. *n + t*: *fogont-ozik* K. 441, Ny. IV:183; *kacsont*, köszön:
köszönt, oson: *osont* l. Bud.; *iront* és *iron(t)gál*: v. ö. *iramodik*,
irran; *boszont*: v. ö. *boszú*. — V. ö. 84. sz.

83. <ánt ént.

A 69. sz. alatti <án + t: *ér*: *érent* MA.; *tet(szik)*: **tetént*:
teként(él MA.); *illetént*- és *mondánt*- Geleji Katonánál; *segéd segit*:
segeench meg Érd. 594 b | az őrségi nyelvjárásban: „*fujánt*: egyet
 fuj, *hujjánt*: felkiált egyszer, p. lakodalmon, *kurjánt* v. *kurjant*:
 kiált» Ny. VIII:469. — V. ö. 85. sz.

84. <ant ent.

Az így végződő igék közül némelyik csak az -nt-képzős
 -ont-végű szók nyiltabban ejtett alakja, így fogantyú = *fogantó*
 Ny. II:93, v. ö. *fogantozik*, *boszont*: *bosszant*. De a nagyobb rész
 valószínűleg <ánt ént-képzős ige rövidítése; v. ö. *kurjánt* és
kurjant.

Élő alapszóval: *csíp*: *csippent*, Abonyi, A mi nót. II:127,
el-csippent «Havi Szemle» 1:154; *si*: *sivan* Tsz.: *sivant*; *hal*: *ha-*
lantoz- Ny. II:522.

Nem élő alapszóval: *illan*: *illant*; *ussant* SK. = *osont*;
irant: *biczeg* Ny. 1:279, v. ö. *irran* 71. sz.; *horkan*: *horkant*,
 Kálmány Vadvir. 207, a magyarnak elég egy *horkantás* Erd. köz-
 mond.: v. ö. *horkol, hortyog*; *hörpent* | *csillent* ,esen', **csen-*

l-en-t ? | *meg-illent* : berühren, Kaz. munk. 1:338. 342 | *ujjant* Ny. V.272 : v. ö. *ujjong* ; *suppant* : csapint II:89.

(Ezekkel nem tévesztendőek össze az <an en-végű igéktől -t képzővel származó míveltető igék, minők *pattan* : *pattant*, *durran* ; *durrant*, *böffen* : *ki-böfönt* ; *leheppen-t-i magát* K. ; *döllen-t* : félre billent MNY. VI:322 ; *csubban-t* : csubbot üt úszva o. 320).

85. <int.

Élénken érezhető momentán értékkel dívik (legnagyobb kiterjedéssel a székelységben), de csak újabb időben keletkezett, még pedig — úgy látszik — három különböző módon.

a) Némely igékben a régi <ont végzet (82. sz.) újabb változata, így *kacsont* : *kacsint*, *osont* : *usint* (*kiusint* Ny. VI:179), *boszont* : *boszint* (így ejtik p. Veszprémben), **nyakont* : *nyakint*, v. ö. **nyako(nt)gat* : *nyaggat* 80. sz., **bólon* : *bólint*, v. ö. **bólo(nt)gat*. A hangváltozás ugyanaz volna, mint a *szállong* : *szállingózik*, *abroncs* : *abrincs*, *asszony* : *achscin* (*grádus* : *grádic*, *poczok* : *poczik*) stb. példákban. De lehet, hogy az idézett igék nem egyszerű ngváltozás útján keletkeztek, hanem csak a b)-pontbeliek analog ja alatt.

b) Másokban régibb <ánt ént vagy <ant ent végzet képviselője s ilyenkor <ént-ből keletkezhetett a szokott é : i változással ; így lett a régi *érént*, *teként* igékből *érint*, *tekint* ; így sorakozik az őrségi *fujánt* mellé a székel *fuvint* K. 428, 439, N. 1:177. Így van továbbá *kollant* h. *kollint* MNY. VI:335, *toppant* h. *toppint* K. 441, *kortyant* : *kortyint*, *leggyent* SK. : *legyint*, *gyökkent* : *gyökint*, *lökcent* : *lökint*, *illent* (? Kazinczynál a. m. *illet*) : *illint*, *koppint* K., *el-surran* és *el-suhan* mellett *el-surrint*, *el-suhint* K., *kuhant* SI. mellett *kuhint* Pósházi, Matkó. — (Még a míveltető <an-t en-t-féle igéknek is fejlődtek ilyen mellékalakjaik újabban ; így *zuhan* : **zuhan-t* : *zuhint* SK., A. II. ; *suhan* : *suhint* SK. ; *koczczan* : *koczczant* : *koczczint* ; *csattan-t* : *csattint* ; *pattan-t* : *pattint* BSzemle 1:189 ; *koppan-t* : *koppint* Üstökös 1874. aug. ; *komman-t* : *kommint* ; *réccsent* : *réccsint* Ny. IX:565 ; *pécczent* : *pécczint* o.

c) Végre némelyekben újabban a 81. számú mozz. <ít végzet helyébe lépett, még pedig a mozz. -nt <ánt ént <ant ent végűek hatása által, vagyis az *ít*-végű igék fölverték az *n* hangot

az *-nt*-végű mozz. igék jelentésbeli rokonsága miatt. Így a *kuhint* ige talán *kuhít*-ből lett a *kuhant* analogiája miatt. Így lett újabban *hagyít*-ből *hagyint*, *taszít*: *taszint*, *nyomít*: *nyomint* (leniter, molli-ter premit Kr.; MNy. VI:337; vmit kis nyomással illet, Háromszék, Ny. III:373), *vonít*: *vonint*, *várít*: *várint* („*várints!* — felelet: *várintok*“ Göcsej, Ny. II:473 | *emelit*: *emelint* («felemelinté magát az ágyból» Dugonics, Szer. 345); *izelit*: *izelintő* «Ellenőr» XIII:237. sz. 3. l.; *vakarít*: *egy vakarintás* BSzemle V:157; *csavarít*: *csavarint* Ny. IV:141; *csikorít*: *csikorintom* torqueo SK. II:127; *kavarít*: *kavarint* A. II:215; *sodorít*: *sodorint* «Fővárosi Lapok» XVII:1341; *pödörít*: *pödörint*; *tekerít*: *tekerint* Ny. VI:280. — (Az imént idézettek mintájára még miveltező *-ít* végű igék is átváltoztatták képzőjüket *-int*-re, így *térít*: *térint*, *fordít*: *fordint*, *hárít*: *hárint*, *fitít*: *fityintsd* Ny. III:181, *kényszerít*: *kényszerint* már Matkónál, stb.; sőt denominatív igék is: *búsít*: *búsint* [busintó Ny. IV:383], *hibít*: *hibint* Ny. IV:229 stb.).

Így fejlődött nyelvünkben lassanként a különálló *-int* képző. A következő példák közül lehet, hogy némelyek azelőtt szintén *-ít* végzettel voltak használatosak, csak hogy erre nézve bizonyító adatok nincsenek rendelkezésünkre, de a nagyobb rész a már önállóvá fejlődött *-int* képző odaragasztásával keletkezett:

tap (SI. említ egy régi *tap* ‚csap‘ igét — ?): *tapint* | *hal-
lint*, foghegygyel *hallint* K., MNy. VI:330; *verint* SI.; *csapint* SzD.; *dobint* K.; *húz*: *huzint* «huzines kü az asztalfiát» Ny. VII; *köppinteni* (köpni ?) székely, Ny. V:175; *lépint* gradior SK., *lépint* Ny. II.; *lopint* már Matkónál Ny. II:120; *nyalint* K.; *rázint* («megrázintván kaczagányát» Fazekas, Ludas Matyi I.; «megrázintá fejceskjét» Abonyi, A mi nót. IV:38; *rázintás* «Üstökös» 1874. aug.) | *körmölint*: *körmöl* egyet MNy. VI:336; *meg-szémélint* o. 341; *büzölint* o. 319; *ferralint* K.; *kotorint* Ny. V:124 || névszók tól: *lappint* ‚lapjával üt‘ (v. ö. *lapogat*, *lappogat*: ütöget vmely lapos tárgygyal Ny. IX:563), *lábbint* v. *lábint* ‚lábával nyomint‘ MNy. VI:397 (a második a *lább-ani* ige származéka is lehet) *le-kaszarint*: *leszel*, p. kenyeret, Ny. III:87, v. ö. *kaczor*: ágnyeső görbe kés | *el-gágintotta magát* a lúd K. 203.

Úgy látszik, hozzájárult e képző néhány nem-élő alapszóhoz is, úgy hogy ezeknek végéről előbb egy-egy másféle képző elmaradt s mintegy helyet engedett az új képzőnek; így *ill-ogát*;

illint ,kortyant' K.; *csikl-and*: *csiklint* Ny, V:181; *kacz-ag*: *kaczintani* ,gyengén kaczagni, rövid kaczagás' Ny. III:229.

Továbbképző szótagok mássalhangzója előtt elmarad az <int t hangja: *kacsin(t)gat*, *hajin(t)gál*, ? *kérin(t)csél* K.

86. -tol.

Mozz. -t+ gyak. -l: *csevetől* Veszprémben a. m. *csevég*; *lefetél*, *lafatol* Tsz.: *lefég*, *lepetyől* Ny. II:92; *rököl* és *rökötöl* Tsz.; *supától* = *supákol* K. 425. | homályosabbak, de talán szintén ilyen képzésűek: *habatol* Tsz., *hebetel* Ny. IV:330, *hepedel* II:136; *kahitol* 1:279; *letyető* azaz *letyetől* IV:514; *meszetől* V:12; *zakatol* IV:329, *zökötöl* stb. | *szöszmötöl*- IV:521, *szoszmotol*; *kasmatol*, *piszmatol* SK.; *izmatúnyi* azaz *izmatolni* Dunán túl stb. | *csótolog* l. Bud. || *léletélék*: *lélekzek* Tsz.; *neszetél* v. *neszlet*: zajt csinál MNy. VI:342.

Kótolog és *kótorog*, *kujtorog*; **tám-tol-og* *tántorog* l. Bud.; *hánytorog* *hánytorgat*; *kustorog* Ny. II:131: v. ö. *kushad*; ? *hentéreg*.

87. -tál.

Mozz. t+ gyak. <ál: *szab*: *szabítál* Ny. III:177; *tapog*: *tapotál*; *kapar*: *kapirtyal* a tyúk Pázm. pr. 175; *kentefítél*, **kentélfentél* ? azaz *keneget-feneget* Ny. IV:520, SK.; *kolotál* (kolt, koczog a ló) Ny. IV:420; *csahítál* Tsz.; *lómbítál* Ny. II:372; ? *börbitél* V.175 || *fiaz*: *fiaztal* Ehr.; *nehéz*: *neheztel* ?

IX. -p, -b.

88. -p.

Tisztán kiváló alapszóval: *hagy*: *hagyap* ,köp' a nyelvemlékekben; *állap* (*állapot*, -at, mív. *állaptat*, *állapít*) u. o., ma továbbk. *állapodik*: *ülep* főnév, talán képzővesztett származéka a föltehető **ülep*-igének, melyet ma *ülepédik* és *ülepszik* helyettesít (újabb szótárainkban *ülepül*, *ülepít*, *ülepeszt* is található); *hülepedik* Tel. ev. 172, K. 730 | *csempész* talán a *csen* igétől.

Már nem élő alapszóktól: *harap* l. Bud. | *terped* *terpeszt* úgy látszik a *terjed*, *tér* igék rokona, *terepéd(ik)* SzD., s a **terep*-igéből *terepélyes* v. *terebélyes* és *terepes* vagy *terebes* (úgy látszik, ide való a *Terebes* helynév is, mely mellett *Terebesd*, *Terebő* is van,

ez utóbbi tiszta igenév volna) | *teleped(ik) telepít*: v. ö. *televény föld* | *csillapod(ik) csillapsz(ik) csillapít*: v. ö. *csillaszt* MNy. VI:320 | *csillámpol csillámpoz(ik)* o. 219. a. m. *csillámlik csillog* | *csiápol* Ny. V:180, talán **csi-ál-pol a sí (sívít)* igéből | *csörömpöl*: v. ö. *csörög*, mozz. *m-mel* | *szörpöl, hörpöl*.

89. -*bol*, -*ből*.

A *-p*-nek lágyabb *-b* alakja leginkább a gyakorító *-l* és *-ál* társaságában fordul elő; máskép ritkán: *löcsbötöl* Ny. II:336, a. m. *löcsből, löcsköl, locsol*; *hörbötél* a. m. *hörpöl*; *túr*: *turbikol* SK. *turbokol*; ? *bób-iskol* a. m. *bólogat, bó-kol* | *terebélyes, terebes* l. 88. sz.; ? *les-b-eteg*: *farkas, lupus, székely* sz. Tsz.

A *-bol* *ből* képzővel: *ziürből*: *szürcsöl, tájszó*, v. ö. *szörpöl*; *zurbol* SK., MNy. VI:355; *löcsből* NyK. II:377: *locsol*; *sarabol*: v. ö. *sarval*, l. Bud.; „*begy-bel-ék: böngy-ül-ék*“ Ny. II:171; **bugybol-ék: bugyborék*, v. ö. *bugyog, buggyan*; *tombol*: v. ö. *tom*, *nyom, töm*, *tomakodik, tolakodik*; *rombol*, v. ö. *romlik, romt*: *ront* | mozz. *m-mel*: *zörömböl*: *zörög*; *dorombol, dörömböl (doromb fn.)*, v. ö. *dorol*, *dong* a légy, *székely* szó, *dörög* stb.: v. ö. *csörömpöl* 88.

90. -*bál*.

Nyír: *nyirbál*; *lóg* *lő-dúl*: *lóbál*: *kajdász, kajált kiált: kiabál* (talán csak újabban esatlakozott az itt tárgyalt igék analógiához, v. ö. *kajabajál* Tasi Gáspárnál, *kajál-bajál* Zvonaricsnál Kr. idézete szerint); *sí, sík-at, sikkán, sikit*: *sikobál* Ny. X.; *hin-tó hin-ta*: *him-bál, -ódzik*; ? *fel-tambalodot*: *fellábadott*, Dávid Ferenczből id. Ny. VI:358, *támbálódni (fel)* Tsz.: v. ö. *föltámad, betámít* 81. sz. b); ? *kaczimbálni*: *rángatni, húzkodni*, Békésben és Félegyházán Ny. III:525, IV:559; *csimbál csimbá(l)kol*: v. ö. *csimpaszkodik*; *locsbá(l)kol*: *locskol*, *szatmári* szó | e gyakorító *-bál* végű igék mintájára van Dugonicsnál módosítva a (*kaszab* névszótól képzett) *kaszabol* ige ezzé: *le-kaszabál* Dugonics, Szer. 403 s többször.

X. -*k*.

Többnyire gyakorító képzőkkel szövetkezve gyakorító igékben fordul elő, csak néhány szóban maradt fenn tisztán vagy más mozzanatos képzővel folytatva.

91. -k.

A *csök- csuk buk* (födre *bukka* K. 92) igéket s a képzővesztett *nyak titok szitok* névszókat (*nyakint, nyaggat*) I. Bud. szót. : mozz. továbbképzéssel *csökken csukkan bukkán | serken, serked* v. ö. *serény sűrög* stb. | *ri, riv-* : *rikkan, mív. rikkat* SK., *rikat* ; *si, sív-* : *sikkan, sikolt, sikít, síkat* | *hortyog* : *horkol, horkan* | *rogy* : *rokkán* Bud. | mozz. <at képzővel: *részket *részket*, v. ö. *rézég rézdül, viszket* ? : Dunán túl *részked viszked* | *pirkad* : *pirosodik, pirkál* : *pirít* | *szakad szakasz szakaszt szakít szaggat* | *pörzsöl, pörgöl* : *pörköl* ; *el-pörkent* a hajdina MNy. V:163.

92. -dok -dök -dék.

Gy. *d + m. k.* — Elavult s ma továbbképzés nélkül nem használt igék: *esdekem* SK., *esdekve* még A. II:341 ; *érdeknie kezdik* BB. 192 ; hozzá *faldok* Gyöngy. II:21, „ismét régi okadását *faldokja*“ Matkó, GKat. ; *jövdök-ni* szintén GKat. (Ny. III:499) ; *öldök* : *öldökend* M. 21, *ember-öldökések* M. 43, *öldöktet* Döbr. c. | ? *nyomdokóra* egy gyermekversben Pap palócz népk. 146.

93. -dokol -dököl -dékél.

Mindenekelőtt mint az előbbi *-dok-végűek* újabb származékai lépnek föl: *esdekél érdekel faldokol* (Ny. V:255) *öldököl*. — Egyebek talán ezeknek mintájára egyszerre a *-dokol* képzőt vették föl: *neldecles* Nyelvemléktár II:IX. ; *haldokol* (*haldoklik* Ny. III:228) ; *fuldokol* ; *tündököl* ; *ondokol* : nyugtalankodik, Hétfalu, Ny. V:377 : *onszol, unszol* ? ; *hajdokol* : hajlogatni magát MNy. VI:329 ; *búdokol* Ny. III:355 ; *nyildokol* Vör. 1:62, II:418 ; *bukdokol* SzD. ; *sérdekel* SI.

94. -kol -köl.

M. *k + gy.l* ; gyakorító igék képzésére szolgál: *tudokol, nyomkol, tosz* : *tuszkol, jár* : *járkol* Ny. IV:372, *ri* : *riakol*, N. 1:53 ; *tapikol* Ny. III:565 | *títkol* I. Bud. ; *pörköl* v. ö. *pörken, pörzsel* ; *burkol* : v. ö. *burít, borít* ; *bókol* : v. ö. *bólogat, bóbiskol* ; *zavukol* Tsz. v. ö. *zavar* | hangutánzóok : *dávorikol* Ny. III:564 : v. ö. *dávorig* IV:66 ; *csubokol* : *csubbol* MNy. VI:320 ; *tüszköl* : *tüsszög* ; *horkol* : *hortyog*, v. ö. *horkan* ; *bulikol* | ? *zöcsköl, röcsköl* SK. | ? *vezekél, bandúkol* Abonyi, A mi nót. IV:174 | *zihá(l)kol* Ny. IV:379, *csim-*

bá(l)kol, locsbá(l)kol: l. 90. sz.; *sikál-kol: sikánkol, csuszkál SK. | pipákol Belényesi kar. ének 101, u. a. BSzemle III:176 | habzsikol SK.: v. ö. habzsol; tapsikol: v. ö. tapsol; bóbiskol, bólogat' 89. sz.; dömösköl, dömöcsköl, dömöszköl Bud. 230; töcsköl (*tömöcsköl?) Ny. IV:328, V:570; méreceskönyi azaz méreceskelní, Bakony vid., ész-méricskelés Dug.; tör, dörgöl, dörzsöl: döröcsköl, összezúz, gyúr, töm' SzD.; lopocskol Balásfinál Ny. III:405; lubicskol, lubiczkol, = habuczkol Gvad.; türiücsköl Ny. IV:560; kepiczkel, lipiczkel SK. | pöfékél AL. 248; szunyákol Ny. IV:446; supákol K.; toporzékol: v. ö. toborzó; turbékol | bilinkel: billegve jár MNy. VI:319; nyulánkol *nyulál-kol? | budákol K. 417: *búdál-kol?

Továbbképzések:

hánykol-ódik, leskel-ódik; csapkol-ódik Ny. II:474; kóstaukolaudik azaz kóstolkol-ódik, Ny. |

-kol-ál h. -kor-ál: úszkorál (Kr.), csuszkorál (SK.), mászkorál Ny. I:378; mászkirál II:468; iszkurál Tsz.; sütkörél MNy. VI:348 |

-kol-ász h. -kor-ász: sütkörész Tsz.; futkorász Brassai; hajkurász Ny. II:369: fütükörésznek a madarak SzD.

95. -kál -kél.

A -gat -get után legelevenebb gyakorító képzőnk:

Leginkább egytagú igékhez járúl: *tökél a té(sz) igétől; síkál* l. Bud. | *járkál, irkál (firkál; belőlük elvonva írka-fírka), turkál, szurkál; nyirkál* MNy. V:82; *mérkél* Kisf. Sán. bold. szer. 147. dal | *nyulkál* AL. 185, «Ellenőr» IX:251. sz. | *bujkál; vájkál; fujkál* Gogol beszélyei 31 (innen *fujkás*), *fúkál* Belényesi kar. ének 71 | *nézkél-ódik* N. I:507; *uszkál, csuszkál, mászkál* | *véskél* F. ue. 47, *áskál* F. ue. 47, Kisf. S., *eskél* SzD. || *kókál* Ny. I:280, v. ö. *kolt, kollant* stb.; *kurkál* Ny. III:181; *fitykél* V:380; *péskél* || *rikácsol* *ri-kál-csol ||

Kéttagú igéktől: *evezkél* Ny. V:379; *botol-: botorkál* | *sánti(t)kál, sandi(t)kál* Tsz., *kandi(t)kál?*; *szundi(t)kál* Ny. II:189, Abafy tréf. népd. 85 | *szunyókál, czirókál* N. I:427; v. ö. *cziróogat*, elvonva belőle: *cziróka* | *matikál* Tsz. v. ö. *matat, motoz*; ? *móczi-kál* Ny. III:182; *danikál: danol* MNy. VI:321; *penzíkél: cubo, jaceo, mollitor* SK. = *penzél-* | *szapirkál* Ny. IV:378; *szaporá-ból*, v. ö. *kapargál* h. *kapirgál*.

Irocskálás Thewrewk J. nykincsek 35; *lapocskál* Ny. III:556; *kukucskál* Abafy tréf. népd. 78 = *kukucsál*; *dugucskál* Ny. II:181; — a többi mind *i* hanggal: *vájicskál* SI.; *fujicskál* Ny. III:178; *szopicskál* II:277; *tapicskál* K. 393; *kapricskál* Ny. IV:142 (másképp keletkezett *faricskál* = *faracskál*, hangátvetéssel ebből: *faragcsál*) || *eviczkél*: v. ö. *evez*; *epeczkél* SK.; *tepeczkél* Ny. II:358; *bóczikál* 1:424: v. ö. *bódáz*; *ráncczigál* h. is *ráncczikál* SK. || *turbi-kál*, v. ö. *turbikol*, *turbokol*.

Továbbképzések: *-kál-ol* h. *-károl*: *sikárol* Gvad. RP. I:1, v. ö. *sikál*, *sikáll* | *-kál-oz* h. *-károz*: *futkároz*; *sütkérez*- Tsz.; *nevetkérez* Ny. IV:521.

96. *-kod*, *-kéd*, *-köd*.

Csap-kod, *kap-kod*, *csip-kéd*, *nyom-kod*; *töm-köd* Borsszem Jankó 480:2. — *Cselekéd-ik* *veszekéd-ik* *verekéd ik* stb. inkább a visszaható *-kod-ik* *-kéd-ik* (*er. *-kód-ik* *-köd-ik*) képzővel magyarázhatók.

97. *-kos*.

Úgy látszik, csak a *futkos* szóban.

98. *-koz*.

Fut-koz; *átkoz* **áld-koz*; ? *szitkoz-ódik* **szid-koz-ód-ik*; *tudakoz(ódik)*, *tudakozá* A. II:123.

99. *-kász*, *kész*.

Tur-kász = *tur-kál*; *kurkász*: v. ö. *kurkál*; *fürkész*: v. ö. *fü(r)tet* Ny. IV:330, *firtat* o. 425; ? *csürkész* K.

100. *-kotál*.

Mozz. *k* + mozz. *t* + gyak. *-ál*: *jár-kotál*: *járkál*; *vi-kotál-ód* és *víkotol* ‚veszekedik‘ Tsz., K. 464 «ne sokat víkotálódj» | *szirkotál* Tsz.; *szérkétél* Ny. IV:121.

X. *-l*.

Kétféle alakban fordul elő, t. i. erősítve (talán vmi lappangó képzővel) *-ll*, és a mozz. *t*-vel bővítve *-lt*.

101. <all ell.

Fú: *fuwall*, *fuall* M.; *rí*: *rívall*, *meg-rívallik* Matkónál Ny. 1:166; *sí*: *sivall* Tsz., «Duka Jancsi megsivalla: várj meg nagy ajakú czafra» K. 91; *sir*: *sirall*- Tsz.; *szív*: *szivallás* GKat. Corp. gram. 328; *lő*: *lövel*, *lövell*; *súg*: *sugall*; *fog*: *fogall* NyK. II:467; *szök-ell*; ? *nézell*, *aspectat*, *inspectat*, *meg-n.* *perspeculatur* | Ruffinus, hogy fejét fősöllené, éré *meg-nyuzallani* fejét a fősőnek foga Lép. hal. 31 | *emel* l. Bud.

102. -lt.

Ezt a képzőt látja Budenz a *kiált*, *rikolt*, *sikolt*, *süvölt* (*si*? v. ö. *sütyőt* Ny. III:181), *üvölt* igékben.

SIMONYI ZSIGMOND.

MAGYAR ELEMEEK A DÉLI SZLÁV NYELVEKBEN.

I. A nyelveknek egymásra való hatása nem történik mindig egyoldalúlag. A népeknek azon szoros érintkezése, melyet minden nyelvbéli kölcsönvétel feltételez, már eleve is természetessé teszi, hogy egy műveltségben aránylag hátramaradott nép is gyakorolhat bizonyos viszonyos ellenhatást a népre és nyelvére, melytől műveltsége első elemeit s kultúrshavait elsajátította. De különösen áll ez az eset, ha a szellemileg befolyásolt népnek vannak egyes nemzeti, sajátos ügyességei, melyek tekintetében a reá hatást gyakorló fölött kitűnik, vagy — a mi szintén gyakori — ha politikai és társadalmi viszonyai helyezik emennek föléje. Az orosz általában nagy mértékben szolgáltatott jövevényszókat az altaji nyelveknek; a magyart kivéve, minden ugor nyelvben kimutathatók elemei s a tatár nyelvek jó része is megőrizte az e népek között lezajlott százados sűrűlódások nyomait. Azonban félre ismerhetetlenül mutatkozik az ellenkező irányú kölcsönzési befolyás is azon számos török átvett szóban, mely az orosz nyelv szókinésében található s egyes szólásokban, melyeknek mást, mint ugor eredetet aligha tulajdoníthatunk, (minő pl. az, hogy a szlávos *имѣю* «habeo» helyett az *у меня есть*, finn „*minulla on*“—féle kifejezés mód van használatban). Még nagyobb arányban tűnik élénk e viszonyos kölcsönzési áramlat a szláv s altaji nyelvcsoporthok két más tagja, a szerb (úgyszintén bolgár) és oszmán török nyelvek között. A déli szlávok sok tekintetben volt közvetítője az európai törökségnek a nyugati műveltséggel s nem egy szava került épen amannak révén nyelvébe; de ezekkel ellentétben százakra rúg azon déli-szláv kölcsönzők száma, melyek a törökségből jutottak oda emennek nem magasabb szellemi fejlettsége,

hanem politikai és társadalmi fensőbbsege következtében. Ilyen kölcsönös egymásra hatás tényét lehet megállapítanunk a magyar és szláv nyelvek viszonyában is. Eddigelé ha nem is teljesen kielégítőleg, de mindenesetre méltatva volt e viszony kérdésének azon része, mely a szláv nyelveknek a magyarra irányult hatására vonatkozik; beható nyomozások alapján kitűnt, hogy az európai civilizáció megismertetésében a déli szlávok voltak első mesterünk. De egyáltalában nem irányult a figyelem a kérdésnek másik részére, hogy t. i. vajjon azon évezredes együttlét, mely e két faj történetét együvé fűzi, s melynek folyamában a magyarság a mellett, hogy állandóan az uralkodó elemet képezte, egyes kulturai tényekben pl. mezőgazdaságban s némely iparágban felül is múlta mestereit — vajjon nem hagyta-e ez meg a maga nyomát a szlávok nyelvében is, nem találhatók-e benne magyar eredetű elemek? Pedig e kérdés korántsem jelentéktelenebb az előbbinél; mert ha elfogadjuk bizonyos kriteriumok döntő erejét a nyelvbeli hatások nagyságának megítélésében, úgy van okunk, melynek alapján vélhetjük, hogy a magyarság hatása, ha nem is nagyobb, de legalább nem sokkal is csekélyebb fokú a szlávokénál. Ez t. i. azon tény, hogy míg a magyarban összesen csakis egy ígét bizonyíthatunk kétségtelenül szláv eredetűnek, addig csak a déli-szláv nyelvek szókinésében 14 ige és 3 kötőszó fordul elő, melyeknek magyar részről való származása elvitázhatatlan — mi elég nyomós körülmény, hogy egy másiknak erejét, mely szerint a magyarból átment szavak csak harmadrésnyi számát teszik ki a szláv kölcsönzőknak, ellensúlyozhassa.

De bármily kevésbé is volt méltányolva a feladatnak ezen része, nem mondhatjuk, hogy minden előmunkálat nélkül állunk. Legalább ilyenekül tekinthetjük a szláv-magyar egyezéseknek mindazon összeállításait, melyeket a szláv hatás kutatói is kútforrásaikúl vallanak, s melyek nem tekintve a szempontra, hogy sok esetben a magyar is lehet kölcsönadó fél, általában oly kritikátlanul járnak el a gyűjtött anyag feldolgozásában, hogy a magyar hatás vizsgálója is haszonnal tanulmányozhatja. Már Verancsicsnál is — ki tudvalevőleg 1595-ben megjelent szótárának függelékében korához képest csodálatosan kevés hibával állította össze dalmát-magyar egyeztetéseit — több hasznavehető adatot találunk tárgyunkra nézve. Ott leljük már meg a magyar

beteg, bírság, kép, kutya, lopó, ország, rovás, sátor, város megfelelő szláv kölcsönszavait. Már sokkal kevésbé jelentősek a debreczeni grammatika és Gyarmathi gyűjteményei, de annál inkább kiemelendő mint hálás forrás Dankovszky, kinek czélunkhoz képest éppen hibája vált jelességévé, a mennyiben figyelmét nehezen kerülhette ki magyar szó, melyre a «slavica primitiva» bélyegét rá süthette s így még a legvilágosabban magyar eredetű szó mellé (pl. *bánt-, enged-, viraszt-*) sem mulasztotta el a megfelelő — véleménye szerint eredetibb — szláv alakot oda tenni. Nem így Leschka, ki jóval előbb megírt Elenchus-ában kora nyelvtudományi viszonyaihoz képest megemlítésre méltó tiszta felfogással lép elének a nyelvek egymásra való hatását és a kölcsönszók természetét illetőleg. Ő sem ment ugyan a tévedésektől, s mint a részletes tárgyalásból kitűnik, éppen ezeknek vettük kiváló hasznát; de hogy általában mily helyes elveket vall, jellemzőn mutatja azon nézete, melyet műve védelmében a debreczeni grammatika ellen hoz fel; a «testrészek»-ről szólva ugyanis kimondja, hogy «In hisce nullum est peregrinum, quia hæc omnia iam in Scythia habuerunt maiores Magyarorum; sed simul ac artibus, opificiis et oeconomiae semet dediderunt, illico ab aliis gentibus, a quibus artes, opificia atque oeconomiam didicerunt, vocabula etiam ad susceptum hoc vel illud negotium pertinentia acceptarunt, genioque linguæ suæ accomodarunt». — A déli szláv nyelvekben előforduló magyar elemekkel érdemlegesen csak is egy munka foglalkozik, Miklosich «Die Fremdwörter in den slawischen Sprachen» című értekezése (Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Classe XV. köt.), melyben a legkülönfélébb eredetű szláv kölcsönszók sorában több magyar származásút is felvett. De ezen mű is, a mellett, hogy alig öleli fel tárgyalása keretébe az átment magyar szókinés felényi részét is, mint Budenz ismertetéséből (Ny. Közl. VI. 299.) kitűnik, sok tévedést tartalmaz, úgy hogy a kérdésnek újból való felvetését s magyar szempontból történő önálló vizsgálatát egyáltalában nem tehetné fölöslegessé.

II. A kölcsönvételeknek egyik legtanúlságosabb oldalát teszik a rajtuk mutatkozó hangváltozások. Érdekesek a kölcsönvevő nyelvre, melynek hangtani természetét legvilágosabban bizonyíthatják; de érdekesek a kölcsönadóra is, melynek gyakran értékes

maradványait, teljesebb alakjait őrizik meg. A szláv kölcsönszók terén is vizsgálni fogjuk tehát mindenelőtt, minő hangalakok állanak szemben a megfelelő magyar szavaknak s mit lehet azokból a régiség hagyományának tartani. A rendszeres tárgyalás szempontjából itt lesz egyúttal helyén tekintet alá venni a jelentés és szóképzés körében felmerülő változásokat is s kiemelni az azokon észlelhető régiség nyomait — A hangváltozásokat illetőleg következő esetek érdemelnek kiválóbb említést:

A. Szókezdő *h* többnyire elesik; így lesz: hadnagy: *adnađ*, halász: *alas*, háló: *alov*, hajma: *alna*, hám: *am*, hant: *anta*, hordó: *ardov*, harmincz: *armicija*, haszon: *asna*, huszár: *usar* || hegedű: *egede*, hintó: *intov*. Ugyanily eljárást tapasztalunk más idegen nyelvekkel szemben is, így pl. az oszmanli *zazine*, *hejvan*, *zaber*, *hamal*, *hambar*, *hanžar*, *žaraž* szavaknak a szerbben *azna*, *ajvan*, *aber*, *amal*, *ambar*, *anžar*, *arač* alakok felelnek meg. — De nem kevésbé gyakori a szókezdő *h*-nak megmaradása is; így a fentebbi példák közül is előfordúlnak: *hordov*, *harmicija*, *hasna*, *halov*, *hegede*, *hintov*; ezeken kívül: *harcz*: *harc*, *herczeg*: *herceg*.

Szókezdő *k* *t*-vé változik e szókban: kába: serb *taba* és kard: szerb *torda*. Az ilyféle hangváltoztatás szintén kimutatható több példában is; így az oszmanli *kitab*, *kejf*, *köprü*, *kesse*, *kebe* szavak is a szerbben *titap*, *tef*, *tuprija*, *tesa*, *tebe* alakot öltöttek.

A déli szláv nyelvek hangbeli természetével össze nem férő szókezdő *f* az átment magyar szókban *v*-re változott: -féle: *vela*, fertály: *vertal*, font: *vunta*. Erre is találunk jó számú analogiát; török *faide* a szerbben *vajda*, olasz *fazzolo*: *vatel*, német *feldscher*, *fährich*, *freicorps*: *velčer*, *venrik*, *vrajkor* (Nyelvőr X, 388.).

Szókezdő magánhangzó elé *j* van toldva e kölcsönszókban: *jezero*: ezer, *jarek*: árok és *japa*: apa. Zártabb hang van az *oproda*: apród, nyiltabb az *ardov*: hordó szláv szavakban, viszonyítva a köznyelvi magyar alakhoz. Magashang mélyhangba csapott által ez esetben: *arñevi*: ernyő. — A kezdőhang elisiójának érdekes példája az ószlovén *rusag*: ország, HB.-beli *uruság*. Efféle tünevény — különösen *r* hang előtt — nem éppen ritka a déli szláv-ságban; ilyen a *remeta* szó: v. ö. gör. ἐρημίτης; horv. *rečin* ohrgehänge: v. ö. olasz *orecchino*; horv. *red* heres: v. ö. olasz *erede*; ószerb *revitš* v. ö. gör. ἐρέβινθος (l. Mikl. Fremdw. 121.).

B. A szóközépi mássalhangzóváltozások közt érdekes a

magyar *t*-nek *č*-vé és *đ*-vé változása ezekben: *fačuk*: fattyú, *kuče*: kutya, *pačolat*: patyolat || *konda*: konty. Jésetetlen *t* áll vele szemben e szlovén alakban: *foživ*: fattyú. — Magyar *ń*-nek *n* felel meg, *kormanoš*: kormányos, v. ö. *korman*; *kasarna*: kaszárnya. — *v* mutatkozik *f* helyett: *provonta*: prófont; *j h* helyett: *mijol*: műhely. — Közbeszúrást tapasztalunk ez adatokban: *aršov*: ásó és *tolnač*: tanács.

Nagyobb számban találkoznak a szóközépi magánhangzó-változások. A köznyelvi magyar hangzáshoz képest *a) z á r t a b b* vocalisuak, még pedig *a* helyett *o*-val valók ezek: *foživ*: fattyú, *korda*, *torda*: kard || *šilbok*: silbak | *inoš*, *virostuvati*, *parlog*. — *á* helyett *o*: *radoš*: ráadás. — *o* helyett *u*: *bussia*: bosszú, *čunta*: csont, *durunga*: dorong, *gumb*: gomb, *šura*, *sura*: sor, *šunka*, *šunkaš*, *tutlav*: totyó || *doput*: gyapot, *orgunaš*: orgonás, *šipuš*: sípos, *satura*: szatyor. — *é* helyett *i*: *bir*: bér, *bileg*: bélyeg, v. ö. *belega*, *kip*: kép, *rif*: réf, rőf, *riteš*: rétes || *dumbir*: gyömbér; *mertik*: mérték; *tašir*: tányér, *tindir*: tündér, *točir*: töcsér. — *b) Nyil-t a b b* hangzót látunk a következőkben: *o* helyett *a*: *kapov*: kopó, *taraš*: torony, *funtaš*: fontos, *cukar*, *sarampov*. — *i* helyett *e*: *heus*: hiúz. — *c) Egyéb* változások, jelesen a szlávnaak alkalmazatlan magy. *ö*, *ü* főváltása: *e* helyett *a*, *o*: *talek* telek, *mijol* műhely; *é* helyett (illetőleg *ö*, *o* helyett) *u*: *mertuk* mérték (mértök), *surduk*, *szurdék* (szurdok); *o*, *u* helyett *e*: *hasen* haszon, *jarek* árok, *feletar* fullajtár; — *ö* helyett *e*: *beden* bődöny, *terkul* törköly; *ö*, *ü* helyett *u*: *biruš* bérös (béres), *gudura* gödör, *menuš* ménös (ménés), *terkul* törköly, *sursabov* szürszabó; *ö h. i*: *siraj* sőre; *ö h. o*: *točir* töcsér; *ü h. i*: *tindir* tündér, *fizer* füzér. — *d) magánhangzó* van közbeszúrva e szlovén szóban *tolovaj*: tolvaj (v. ö. *doloman* és tör. *dolman*, orosz *golova* és *glava*: fej).

C. Kiválóan tanulságosak azon hangalakulások, melyek a szlávba átment magyar kölcsönvételek végső szótagjain történnek. Sok mássalhangzón végződő névszót a szláv főnevek analogiájára szóvégi *a* hanggal találunk megtoldva, így: *hant*: *anta*, *bakkancs*: *bakkanča*, *bélyeg*: *belega*, *konty*: *konda*, *kenőcs*: *keňača* sor: *šura*, *fiók*: *fioka*, *perecz*: *pereca*, *harmincz*: *harmica*, *prófont*: *provonta*, *bitang*: *bitanga*, *kincs*: *kinča*, *csont*, *čunta*, *palaczk*: *palacka*, *dorong*: *durunga*, *kard*: *korda*, *apród*: *oproda*, *font*: *funta*, *gödör*: *gudura*, *taraczk*: *taracka*. Valószínűleg más eredetű vég-

hang és pedig a magyar egyes-számi 3. személy ragja van ezen kölcsönszókbán: *fara*: hajófara, *sara*: csizmaszára és *asna*: v. ö. *hasen*. Más véghanggal mutatkoznak ezek: *šarke*: sark, *rojte*: rojt és *jezero*: ezer. Sajátságos változáson ment át e szó *čuka* (gen. *čukla*, adj. *čuklav*): csukló.

Egyéb mássalhangzó-változások a szóvégen: *g* helyett *k*: *verak*: virág; *biršak*: birság; *č* helyett *d*: *dold*: gyolcs és *kin-duriti*: ékesíteni, ebből *kinča*; *v* helyett *l*: *sabol* v. ö. *sabov*; *š* helyett *ž*: *derež*: deres. A végső hangelem elkoptatása látszik e szókbán *čalar*: csalárd, *maj*: majd. — Szóvégi hosszú hangzóval bíró magyar szó legtöbbször *v* mássalhangzóval bővített alakban szerepel a déli szlávországban; így a magy. -ó = szláv -ov: *alov*: háló, *ašov*: ásó, *čakov*: csákó, *birov*: bíró, *čatlov*: csatló, *dakov*: dákó, *kankov*: kankó, *kapov*: kopó, *koršov*: korsó, *latov*: látó, *lopov*: lopó, *logov*: lógó, *sajtov*: sajtó, *sorompov*: sorompó, *sabov*: szabó; de *csomó*: *čom*. — Magy. -ő = szláv -evo: *mezevo*: mező; -ő helyett -evi: *arševi*: ernyő; -ő h. -ov: *merov*: mérő, *meredov*: merengyő, merettyű; de *keszkenő*: *keskene*. — Magy. ú-nak megfelel szláv -ov és -iv ezekben: *valov*: válú és *fativ*: fattyú; azonban az elvárható *egeduv* helyett van *hegeda* és *egede*: hegedű; de hegedűs: *egeduš*.

Tapasztaljuk ezen *v*-féle járulékmássalhangzót még némely oly magyar kölcsönszó végén is, melyek ugyan a mai magyar nyelv egész területén csak rövid véghangzóval ejtetnek; de nyelvemlékeink tanúságai s a szófejtés követelményei szerint régebben okvetetlenül hosszúval hangzottak, ilyenek *tušav*: stumpsinnig v. ö. *tunya*; *šantav*: sánta; *gingav*: träge, v. ö. *gyenge*. Analog ezekkel e szó is: *širaj* söre, mely más alakulatot mutat, mint egyéb hasonló végű szavak, melyeknek *šeka*: cseke, sekély és *kecela*: kezele.

Az igék általában az -ovati képzővel alakulnak s a jelenidő 1. személyében -ujem-nek hangzanak pl. áld: *aldovati*, *aldujem*; bánt: *bantovati*, *bantujem*. Mint érdekes továbbképzések emelhetők ki még: *fačuk*: fattyú; *kučak*: kutya; *šorak*: sor, v. ö. *fativ*, *kuče*, *šura* alakjaikat és *ajduk*, hajdú; továbbá; *hamišija*: hamiság, *bussia*: bosszú és *armicija*: harminczadivatal, melyeknek megfelelő magyar szavaik csak is ily alakban fordulnak elő.

Jelentésváltozásokat illetőleg kétféle tüneményt

tapasztalhatunk a magyar-szláv kölcsönvételekben. 1. Teljes jelentés-változást, még pedig a fogalom-együttjárás, metonymia útján, ilyenek: *gingav* «träge» Pop. és Wesz.; de még Jambressichnél «tener, debilis», v. ö. m. *gyenge*; *tuívar* «stumpfsinnig, blöd» v. ö. m. *tunya* (analog e jelentésfejlődéssel az észtt *toğu*-é, melynek értelme: träge, schläfrig, einfältig Bud. MUSz. 224.); *čalov* Mikalja szótárában (1649) «dolosus»-szal van visszaadva, de már a szerb *talov*, horv. *čalov* «dummkopf» jelentéssel bírnak; a régi írók *lopó*: dieb szava csak e főnévi származékokban *lopovstvo*, *lopovluk*, *lopovština* jelent «dieberei»-t, egyébként csak «schurke, «schelm» értelmű || *beteg* már a régibb szótárakban is «infirmitas, morbus» szókkal van fordítva, tehát eredetibb konkrét jelentése absztrakttá vált || a magy. *bosszú* a szl. *bussia*-ban «insidiæ» jelentését vette fel, míg *vár* a talán eredetibb «turris»-t tartotta fönn. 2. Részleges jelentésváltozást a fogalomkör megszorítása alapján; ilyenek: *čom* «ein päckchen tabak» Wesz. v. ö. *csomó*; *čopor* csak «grex porcorum,» de pl. PP. szerint *tsoport* «rotte, versammlung,» s ezenkívül: «erdscholle». Ilyenek továbbá *engeduvati* «concedere» Jambr., míg a szerbben csak «laxare» (Mikl. Fremd. 86.); *fara* specialiter «hintertheil des schiffes» Pop. Wesz.; *fioka* csak is «asztalfiók»; *funtaš*: flachs, der pfundweise verkauft wird Pop. Wesz. v. ö. m. *fontos*; *fizer* «frontale» Jambr., v. ö. m. *füzér*; *đam* szűkebb körű, mint a m. *gyám*, a mennyiben csak «querholz am boden grosser wannen» Pop.; *anta*: markhaufen, v. ö. m. *hant*; *kenőcs* a szerb *keñača* szóban kiválólag a «wagenschmiere»-t jelenti; *kinč* a mai illirben «schmuck, zier» Fil. Wesz.; de még Jambressichnél »thesaurus»; *šarke* csupán türangel Wesz.; *vagaš*: geleise Pop., v. ö. *kerékvágás*, *vèrak* «alchemilla vulgaris» Pop., v. ö. *virág*.

Ime azon változások, melyekkel a magyar eredetű kölcsönzők déli szláv alakjaikban élénk tűnnek. Ha ezek után végig nézünk rajtuk s vizsgáljuk, mit lehet belőlük a magyar nyelvrégiség maradványának tartanunk, valóban megütközünk a csekély eredményen, melyet észlelhetünk. Mert még több oly eset is, mely látszólagosan ilyenre vall, jobban szemügyre véve, elveszti ebbeli értékét. Így volt többek között az a vélemény, hogy a szláv *ov*, *-ev* végzet ezekben: *sabov*, *birov*, *mezevo* stb. megfelelne ugyanannak, mely a HB. *uolov*, a Bcod. és Mcod. *előuek*, *utouak*, *ejenlőuek* alakjaiban mutatkozik (Nyőr. X, 99.); de ellene szól azon körül-

mény, hogy ilyen megfelelést találunk aránylag újabb keltű magyar kölcsönszókban is, melyek előbb sohasem hangzottak *-ov*-val, mint *čakov* csákó, *dakov* dákó, *ringlov* ringlő, *reine claud*e, *šorompov* sorompó, s ezenkívül, hogy *-a*, *-e*, végűek is nyerhetnek ily alakot, mint *tuňav*, *šantav*, *šunjav*, *gingav*. Az sem kétségtelen, hogy a *rusag* adatban a HB. *uruzag* második *u*-ja maradt fenn, mert a szókezdő hangzó elisióján kívül lehetett akár metathesis is, mely szerint *rusag* ebből vált: *ursag*; legalább erre is találunk analogiát a déli szláv nyelvekben: szlov. *raka* «sepulcrum» = gót *arka*, ófeln. *archa*, *arche*; *ramen* vehemens = ófeln. *irmin* magnus; *rake* rechen im flusse = középfeln. *arch* vorbereitung zum fischfange. (Mikl. Fremdw. 121.) Önként következik ezekből a tanulság, hogy a magyar kölcsönszók legnagyobb része aránylag csak az utóbbi századok folyamában kerülhetett által a déli szlávsvágba; de hogy ama nyelv hatása már régibb időktől fogva történik, bizonyítja nemcsak azon körülmény, hogy néhány magyar kölcsönszó, mint *ur*, *varoš*, *rusag* már a régibb szláv nyelvemlékekben is előfordul, hanem néhány elavult kifejezés is, melyeknek egy része még legrégebb történeti emlékeinkből sem mutatható ki, de mégis a magyar szókinés egykori elemének bizonyul. Ilyenek *aldov* sacrificium, holocaustum Jamb.; *latov* aufseher bei der maut und überfuhr Wesz.; *lopov* schurke Pop., für Mikl.; *vagov* art wiegemesser Pop., *meredov* fischhamen Fil. Ezek közül a két első (*áldó*, *látó*) legalább ily jelentésben nem fordul elő nyelvemlékeinkben; a *lopó* előfordul ugyan, de csak régibb íróinknál, míg a *vágó* ma csak ezen összetételben: *vágó* kés s a *meredő* (? *merető*) ezen másaiban: *meregyő*, *merettyü*. — A magyar nyelvtörténetben a magánhangzók fejlődése a zártabb fokról a nyílt felé történik, ennél fogva régibb hangállapot képviselőinek tekinthetők e zártabb hangzójú alakok: *bussia*, *rusag*, *gumb*, *šunka* || *đoput* (v. ö. tör. *japuk*), *šipuš*. — *oproda* || *virostuati*, *inoš*, *parlog* — *gingav*. Ilyenek e nyiltabbak is: *verak*, *heus* (hiúz). — Eredetibb hosszú véghangzónak nyoma van a következőkben: *tuňav*, *šantav*, *gingav* és *širaj*.

Dialektikus alakok: *bir* bér, *kip*, *rif* réf, *rőf*; *riteš*, *mijol* || *mertik*, *taňir*, *dumbir*, *točir* || *durung*. — *vapa* vápa, *láp*; *maj*: majd, *keňača*: kenyőcs, *alma*: hajma, *gingav* genge, *armicija*: harmicz-, *bapka*: batka.

III. A tényezőket, melyeknél fogva egyik népnek és nyelv-

nek a másakra való hatása történik, legvilágosabban mutatják ki azon főbb fogalomkörök, melyekbe kölcsönszavaik csoportosúlnak. Tárgyalásunk anyagában ezeket a következőképp állíthatjuk össze:

1. Ház i és mezőgazdasági fogalmak, még pedig a) a talaj elnevezései: *mező, tanya, telek, parlag* || *szurdék, kerékvágás, gödör* || *láp, vápa, seke, sziget* || *lugas*. — b) épület és részei: *kastély, szállás: meierhof, szoba, tár* || *sark, rostély*. — c) gazdasági s egyéb állatnevek: *marha, söre, (birka),¹⁾ barna der gaul, kópó, kutya,* || *ménes, csorda, csoport grex porcorum* || *nyuszt, oroszlán, hiúz* || *túzok, csóka, szarka, héja, (gém)* || *ikrás t. i. hal*. — d) gazdasági növénynevek: *virág, koró, bokor* || *hagyma, lapú, futó, vargánya*. — e) gazdasággal foglalkozók: *gazda, béres, csikós, csordás* — f) gazdasági eszközök: *vágókés, ásó, dorong, hordó, tölcser, karika abroncs, sajtó, törköly, válú, baglya* || *hintó, lógó (t. i. lógós ló), hám, ernyő t. i. szekéernyő, kantár, rúd, saráglya, csatló, kenőcs*. — g) házi eszközök: *asztal, fiók, tükör, tányér, palaczk, korsó, bödöny, kép, szatyor* || *vánkos, dunha*. — h) öltözéknevek: *keczele, keszkenő* || *kincs ékszer, fűzér, rojt, gomb, szár csizmaszár* || *konty*. — i) ételnevek: *paprikás, rétes, gánicza, perecz, (cipó)*.

2. Törvénykezésre vonatkozó és jogfogalmak: ú. m. a) törvénykezési terület: *ország, vármegye, város, sor uccza, határ* || *Erdély*. — b) a törvény eszközlői: *császár, herczeg, úr* || *biró, esküdt* || *hajdú, (pandúr), hóhér, bakter, látó*. — c) a törvénykezés módjai: *bánt, fegy, rendel, ment, enged, vall, fundál* || *tanács*. — d) törvénykező eszközök: *harminczad, birság, bér, bélyeg* || *sorompó, deres*. — e) mértékek: *mérték, mérő, akó, meszely* || *font, fontos, rőf* || *hant határdomb* || *fertály, ezer*. — f) pénznemek: *máriás, fillér, forint, batka*.

3. Hadakozási fogalmak és pedig a) hadiszemélyek: *hadnagy, kapitán, káplár, huszár, baka* || *silbak, sipos, fullajtár*. — b) hadi eszközök: *kard, pallos, bárd, pajzs, taraczk, kartács, dob, síp* || *csákó, bakkancs* || *prófont*. — c) hadihelyek és műveletek: *vár, sereg, kaszárnya* || *harcz, csata*.

4. Kereskedelemre és iparra vonatkozó fogal-

¹⁾ A zárójelbe foglalt névszók azon szláv-magyar egyező szók osztályába tartoznak, melyekre nézve nincsen kriteriumunk, hogy melyik a kölcsönadó fél s melyik az átvevő nyelv.

m a k, mint a) képviselői: *kofa* || *mester*, *szabó*, *szürszabó*, *varga*. — b) tárgyai: *gyapot*, *gyölcs*, *patyolat*, *bársony*, *karmazzin*, *perém* || *gyöngy*, *zománcz* || *gyömbér*, *czukor* || *remek*. — c) helye és eszközei: *vásár*, *műhely* || *szerszám*, *rovás*, *csomó* || *haszon*, *ráadás*.

5. Vízi műszerek és foglalkozás: *hajós*, *kormányos*, *inas* t. i. *hajósinas*, *halász*, *sajkás* || *kerep* || *kormány*, *fara* || *háló*, *merettyű*, *komp*.

6. Testi és lelki állapotok: *betegség*, *kín* || *tunya*, *totyó*, (*mamlasz*), *gyenge*, *kába* || *sánta*, (*kankó*) || *ún*, *bosszú*, *hamis*, *bátor*.

7. Vallás és néphit: *áld*, *áldó*, *áldomás*, *tündér*, *báj*, *óriás* || *barát*, *érsek*, *orgonás*, *remete*.

8. Vegyesek, nevezetesen a) testrészek: *csont*, *csukló*. — b) rokonság: *apa*, *sógor*, *fattyú*. — c) foglalkozás: *apród*, *koldus*, *koldúl*, *lopó*, *tolvaj*, *bicskás*, *bitang*. — d) kötőszók és határozó: *bátor*, *bár*, *bezzeg*, *majd*.

IV. A kölcsönszavak felosztását illetőleg legtermészetesebb alapúl kínálkoznak azon kriteriumok, melyeknél fogva azok eredetibb hovátartozósága eldönthetővé válik. Ezek szerint négy fő osztályba sorozhatjuk a déli szlávtságba átment magyar szókat: A) Vannak ugor eredetű magyar szók, azaz olyanok, melyeknek magyarsága kétségtelen, a mennyiben még megfelelő másaik a rokon nyelvekben is kimutathatók. Ezek a) igék, b) névszók. — B) Magyar szók, melyeknek ugor eredete nincs kimutatva ugyan, de a melyeknek magyarsága a szlávval szemben többféle kriteriummal megbizonyítható. Ezen kriteriumok lehetnek 1. hangtaniak pl. a *fattyú* és *kába* szóknál; 2. alaktaniak, mint a *béres*, *birság*, *város* stb. példákban; 3. jelentéstaniak, midőn pl. a magyar egész kiterjedt jelentés-ágazattal bír, míg a szláv ennek csak egy specialis részét mutathatja fel, (minő a *gyenge* szó, mely a szerbben csak *lustá-t* jelent, vagy *hant*, mely ugyanitt csak a «határdomb»-ot fejezi ki); szolgálhat végre kriteriumúl a magyarság mellett azon körülmény is, hogy míg valamely szó a magyarban az egész nyelvterületen ismeretes, addig a déli szlávtságban csak egy dialektusra szorítkozik (megvan pl. a szerbben, de nincs meg a szlovénben, a hogy ezt többek közt a *mező* szónál tapasztaljuk). Ezen csoportban is különválaszthatjuk a) az ige b) a névszók osztályát. — C) Magyar szók idegen ere-

dettel és pedig *a)* török, *b)* német, *c)* latin, *d)* szláv származású szók (mely utóbbiak tehát a szlávban visszakölcsönzött szók); *e)* melyeknek idegen eredetét ugyan nem mutathatjuk ki, de a melyek jelentésüknél fogva a magyarban is kölcsönözteknek tekinthetők (pl. *baka*, *bakkancs*). A kriteriumok ez osztályban ugyanazok, mint az előbbiben. — *D)* Egyező magyar-szláv szók az eredetibb hovátartozás kriteriumai nélkül.

A) Ugor eredetű magyar szók.

a) Igék.

1. áld- MUSz. 795.¹⁾ — szlov. *aldovati* ein unblutiges offer darbringen Kleinm.; *aldujem* offero, sacrificio, immolo; *alduvanye* oblatio, sacrificatio; *alduvecz* sacerdos, oblator Jambr., Mikl. Dank.

2. bán- MUSz. 479. — horv. *banovati se*, bulg. *banuva*-Mikl.; *banujem* bánom Dank. — rut. *banovati* sich sehnen. Mikl.

3. bánt- MUSz. 479. — *bantovati* stören Wesz.; *bantujem* offendo, molesto, impedio, *bantuvanye* offensio, *banta* id. Jambr., Bell.; bulg. *bantura*. Mikl. ó-serb *bantova* id. — rut. *bantavati* Csop.

4. enged- MUSz. 857. — *engedujem* concedo, *engeduvanye* cessio Jamb.; bulg. *enjeduva*-Mikl.; serb *engedujem* laxare Mikal. — rut. *engedavati*, *engedlavati* Csop.

5. fegy- Bc. Mc.: increpare, arguere, MUSz. 526. — *fégam* objurgo, reprehendo, *féganye* objurgatio, *fégavecz* objurgator Jambr.

6. felel- MUSz. 536. — serb *felelovati* cavere Mikal. E jelentés ugyanaz, mely a «felelek érte, felelős» szólásban mutatkozik.

7. koldúl- MUSz. 43. — szlov. *koldüvati* mendicare; *koldovati* koldúl Dank. Az előbbi alakot Miklosich hozzá fel a szlávból ájtott magyar kölcsönszók tárgyalásában a *koled* szó származékának tekinti; holott emennek sokkal jobban megfelel a *koledovati* és *kolendati* «um das neue jahr von haus zu haus gehen und ge-

¹⁾ E számok Budenz «Magyar-ugor összehasonlító Szótára»-nak czikkeire vonatkoznak. — Alább, e közlemény végén, a rövidítések teljes jegyzéke található.

wisse lieder singen.» Az *-l* hang hiányát a szláv alakban megmagyarázza a dunántúli *koldúni*.

8. *men t-* MUSz. 651. — horv. *mentovati* befreien, losmachen, zuvorkommen, berauben; (*mentovao me je moga dobra er beraubte mich, mentuj bog gott behüte!*) Fil.; szlov. *mentovati*, *mentujem* berauben Kleinm.; szerb *mentovati* berauben, verlieren, entbehren Pop.; bulg. *mentuva* Mikl.

9. *ún-* MUSz. 964. — *unovati*, *unujem* fastidio Lesch., Dank. — rut. *vnavati* Csop.

10. *vall-* *fateri* MUSz. 590. — szlov. *valovati* bekennen Wesz.; *valujem fateor*, *valuvanye* professio. Jambr.

11. *virraszt-* MUSz. 619. — *viroosztujem* vigilo; *viroosztuvanye* vigilantia, *viroosztujuchi* vigil Bell. Jamb.; horv. *virost* vigiliae Mikl. Dankovszky is felhozza mint illir szót.

b) Névszók.

12. *apa* MUSz. 807. — *japa*, *japek*, *japicza* pater Jambr.; szerb *japa* väterchen Pop.; szlov., vend., horv. *japek*, *japa* papa Fil. Wesz. Dank.

13. *apród* MUSz. 809. — szlov. *oproda*, *oprodnik* waffen-träger Kleinm., *oproda* armiger Marc.

14. **áldó* MUSz. 795. — szlov. *aldov* ein unblutiges opfer, *aldovina* opfergeld Kleinm.; horv. *aldov* das opfer Fil. Wesz.; *aldov* holocaustum Jambr. E magyar szó nem maradt fenn ezen jelentéssel, de a melléknévi igenév ily használata a legközségesebbek egyike (v. ö. *vető* mag, *ivó* víz stb.)

15. *áldomás* MUSz. 795. — *aldomás* honorarium Jamb.; szerb *aldumaš* trinkgeld Pop.; horv. *aldumaš* id., leihkauf Fil. — rut. *aldamaš* és *odomaš* Csop.

16. *ásó* MUSz. 820. — horv. szerb. *ašov* eiserne schaufel Fil., Pop.; *aršov* id. Wesz.; szerb *ašo* ligo Mikal. — rut. *aršiv* id. Csop.

17. *baglya* MUSz. 488. — szerb *bagla* büschel heu und stroh, *baglati* heubüschel machen Pop. Wesz.; horv. *bagla* id., *baglič* ein kleiner heuschober.

18. *beteg* krank, MUSz. 485. — *beteg* infirmitas, *betežam* ægroto, *betežen* æger, infirmus Jambr.; *betegh* betegsegh Ve-

rancs.; szlov. *beteg* krankheit, *betegovati* kränkeln Kleinm.; horv. *beteg* id., *betežnik* ein kranker Wesz.

19. *bíró* judex, MUSz. 486. — szerb *birov* der richter Pop.; szlov. *birov* dorfschulze Kleinm.; horv. *birov* dorfrichter (in Syrien und Banat) Fil. — rut. *bêrov* id. Csop.

20. *bosszú* rache, MUSz. 497. — *bussia* insidiæ, *bussiu chinim* insidior Jambr.; *busija* hinterhalt Wesz.; horv. *busija* versteck, wegelagerung, hinterhalt (*naíci na bušiju* in den hinterhalt geraten) Fil. Ide tartozik-e *busiti* «aufstören, aufscheuchen» Fil.?

21. *esomó* MUSz. 395. — horv. *čom* bund, pack Fil., szerb *čom* ein päckchen tabak Pop. Wesz.

22. *csukló* gelenk, kniebug MUSz. 403. — szerb *čukaľ* gen. *čukla* kniebug, *čuklaiv* pferd, welches im laufe die knie an einander reibt; horv. *čukaľ* kniebug, schinkenbein Fil.

23. *dob* MUSz. 262. — szerb *dob* trommel, *dobovati* trommeln Pop. Wesz.; horv. *dobar* trommelschläger, *dobovañe* das trommeln. Különös, hogy *doboš* a szótárák egybehangzó tanúsága szerint «die trommel-»t jelenti, holott egyebütt az <os nak nom. possessoris értéke megmaradt. V. ö. a 244. czikket.

24. Erdély Transylvania. Ösmagyar szó, melynek részei *erdő* és *elve*. MUSz. 864. 848. — *Erdély* Transsylvania Jambr.; szerb *Erdel'* Pop.; szlov. horv. id.; slavice etiam *Erdiel* Lesch.

25. *ernyő* MUSz. 868. — szerb *arñevi* dach eines, sonst offenen bauerwagens von reifholz und rohrmatten Wesz. Pop.; horv. *arñevi* id. Fil.

26. *esküdt* MUSz. 873. — szerb. *eškut* dorfschulz, geschwornor Pop., Wesz.; horv. *eškut* id. Fil. — rut. *eškil* id. Csop.

27. *falat*¹⁾ MUSz. 519. — *falat* frustum, *falachez* frustulum Jamb.; horv. *falat* stück, bissen Wesz., Fil., Dank.; szerb *falat* buccella Mikal. — rut. *falat* Mikl.

28. *far* hintertheil, MUSz. 522. — szerb *fara* hintertheil des schiffes Pop., Wesz.; horv. *fara* id. Fil.

29. *féle* art, gattung MUSz. 533. — *fela* species, genus

¹⁾ Dankovszky «a *fal* «paries» szó mellett egy illir *fol* azonos jelentésű szót hoz föl sőt a *folyosó*-nak is ismeri mását a *folas*-ban; de a szótárák egyikét sem ismerik.

Jambr.; szerb *fela*, *vela* art, gattung Pop., Wesz.; horv. *fela* die sorte Fil.

30. fiók asztalfiók MUSz. 552. — szerb *fijoka* tischlade Pop., *fioka* fach Wesz. — rut. *fioka* schublade Csop.

31. futó MUSz. 573. (föf-futó növény). — szerb *fatačica* ackerwinde Pop. Ez alak e helyett van: *futavčica*, mely éppen úgy van képezve mint a legtöbb növénynév, v. ö. *popačica* leontodon taraxacum Pop., *ivičica* art apfel Pop., *jabučica* schweinbrod Pop. *zubačica* klette.

32. fúzér MUSz. 580. — *fizèr* frontale Jambr.

33. hadnagy MUSz. 89. 415. — szerb *adnađ* gendarme, lieutenant Pop., Wesz.; *adnađ* id. Fil.

34. hajós MUSz. 96. — *hajoš* bootsknecht, matrose auf den flüssen Wesz.; szerb *hajoš* schiffsknecht Pop.; horv. *ajoš*, *hajoš* matrose Fil. — rut. *hajiv* schiff Csop.

35. halász MUSz. 98. — szerb *alas* der fischer Pop.; horv. *allas* ribar Fil. — rut. *halas* id. Csop.

36. harminczad MUSz. 111. — *harmicza* tricesima Jambr.; szlov. *harmicza* zoll, *harmičar* zöllner, zolleinnehmer, *harmičarnica* zollhaus Kleinm.; horv. *harmica*, *harmičar* id. Fil. Wesz.; szerb *armicija*, *harmicija* dreissigstamt, zollhaus Pop.

37. haszon MUSz. 115. — *haszen* utilitas, *hasznim* prosum, *hasznovit* utilis Jambr.; szlov. *hasek*, *hasen* nutzen, *hasliv* nützlich, *hasnost* nützlichkeit, *hasnovati*, *-iti* nützen, zuträglich sein, *hasniv* nützlich, vortheilhaft Kleinm.; horv. *hasna* der vortheil, nutzen, gewinn, *hasniti* nutzen, frommen, fruchten, zu gute kommen, conveniren (*ovaj će liek hasniti* diese arznei wird gut thun) Fil.; szerb *asna* nutzen, *hasna* id., *asniti*, *hasniti* nützen, *asnovit*, *hasnovit* nützlich Pop.; bulg. *hasna*: id. Mikl. — rut. *chosen*, gen. *chisna* nutzen, *chisnovati* nützen Mikl.

38. háló MUSz. 103. — szerb *alov* grosses fischernetz Wesz.; *halov* id. Pop.

39. hordó fass, MUSz. 140. — *hordòv* dolium Jambr.; *hardov* id., *ardavica* id. Mikal; szerb *ardov* fass, *hordov* id. Pop.; horv. *hardov*: *bačva* Fil.; bulg. *vordov* id. Mikl. — rut. *hordüv*, *ordiv* Csop.

40. inas MUSz. 896. — *inoš* bedienter, kammerdiener Wesz.; horv. *inaš* der lakai, nachtreter Fil. Dank. — rut. *inaš*,

inašiti Csop. Nincs összefüggésben az ószlov. *junoša* jüngling szóval; v. ö. ugor alakjait: vog. *mañ* klein, lapp *māna* infans, osztj. *moña* jüngerer bruder, melyek ellene szólnak, hogy a magyarban egy régibb **junoš* alakot tegyünk fel (a mint pl. a régi *jonkább* = mai *inkább*). Ki is mutatható még ez utóbbi szónak családja a szlávban: *juna* jüngling, *junak* wackerer kriegler, held, diener, *junac* der junge ochs, *junost* jugend stb.

41. *karika* MUSz. — szerb *karika* ring, glied in einer kette, reif, *karikača* art runder mütze Pop.; horv. *karika* reif, ring am gewehre, kettenglied, gelenk, die haft, rinke, *kariklija* eine art runder mütze der Herzegowiner. — rut. *karika* ring Csop.

42. *keszkenő* MUSz. 31. — vend *keszkene* Dank.

43. *kettős* egy neme a táncznak, szokottabban «kállai kettős»; MUSz. 31. — szerb *ketuš* art serbischen tanzes Pop.

44. *kofa* anus, vetula MA., MUSz. 42. — szerb *kofa* kufe, höckerweib Pop., Dankovszky is felemlíti mint illir szót.

45. *koldus* MUSz. 43. — horv. *kolduš* mendicus Mikl., Denk. *koldiški* adj. mendici Mikl. — rut. *kolduš*, *koldoš* id. Mikl.

46. *kutya*, dial. *kucsa*, MUSz. 75. — *kuchya*: dalm. *kuchya* Verancs.; szerb, horv. *kuće* hündchen, *kučak* hund, *kučov* id., *kučif* hündchen, *kučka*, *kučica* hündin Pop., Fil. Leschka szerint «apud pleras gentes slavicas occurrunt vocabula *kutya*, *kutyka*, *kotyuha* ... in Moravia et Hungaria *kotya*»; de e szó elterjedtsége korántsem oly nagy a szlávországban: nincs meg a déli szláv dialektusok közül a szlovénban (hol a déli szlávországban közkeletű *pes*, gen. *psa* van használatban); nincs meg az oroszban, hol *cočaka* a közönséges kifejezés a kutya jelölésére s így a vog. *kuša*, votj. *kuča*, mord. *kučka* ugarságát s ezekkel együtt a *kutya* magyar eredetét kétségessé nem teheti.

47. *lapú* MUSz. 735. — *lopuh* lappa Jambr. szlov. *lopúh* grosse klette Kleinm.; horv. *lopuh* klettenartige pflanze, klette, grosse klette, rossklette, *lopušac* huflattig, *lopušje* krautblätter, Fil.; szerb *lopuh* id. Mikl. — rut. *lopuch* id. Mikl. Leschka s utána Dankovszky és Miklosich is e szót a magyarban szláv kölcsönvételnek tekintik; ez utóbbi különösen a szlávban is idegennek s a középkori latin *lapatica*, *lapatiuum* szóktól származtatja. E nézetükben nyilván az lehetett irányadó, hogy a lengyelben és oroszban is fellelhetők másai *lopuch*, *lapuch*, *lopian* alakokban. De nem vették

tekintetbe, hogy míg szláv téren e szó minden további rokonság nélkül áll s etymonját sem lehet meghatározni, azalatt a magyarban s rokon nyelveiben igen kiterjedt jelentéskörrel bír, melynek a szláv jelentés csak igen kis része. Kétségtelen ugyanis, hogy a *lapú* ép úgy kicsinyítő képzése a magy. *lap* «fläche, blatt,» szónak, mint a székely-csángó *lapi baumblatt, krautblatt*. Képzésének világos analogiái vannak a *hattyú, odú, nedű, fiú, hosszú, keserű* s számos más példában, melyet a szófejtés ilyenül mutatott ki. De még specialis jelentésének kifejlődése is igen régi korra vezethető vissza, a mennyiben különféle ugor nyelvek egyező alakokat, egyező jelentéssel őriztek meg; így említi Budenz a vog. *luopta blatt*, levél, (*iu-l.* falevél, *kanzin-l.* virág, tarka levél); vogK. *lupte* id.; mord. *lopa blatt*, laub (l. MUSz. 683. l.) alakokat. Az tehát, hogy az oroszban és lengyelben is vannak hasonló alakok, nem lehet más mint ugor nyelveknek, talán épen a magyarnak hatása. A lengyelben különben is több magyar szó található, az oroszhoz pedig, ha más nem, alkalmas közvetítő nyelvül szolgálhatott a kis-orosz vagy a rutének nyelve is. Az sem teheti a dolgot kéteessé, hogy a szláv alakok végén gutturalis hangot találunk; efféle eset nem épen példátlan: így felel meg *fattyú*-nak *fačuk*, *kutya*-nak *kučak*, sőt *sor*-nak is *sorak*. Továbbá vegyük figyelembe, hogy a magyar hosszú zárt véghangzókat egyéb esetekben is egy végző spiranssal adják vissza a szláv nyelvek, t. i. *-ov, -ev* szóvéggel s hogy a gutturalis spirans itt épp ily szerepű lehet (v. ö. erre nézve Dankovszkynál és Leschkánál *batoh* batú, *battyú* és *kotyuha* kutyó). De még mindezek felül van egy hangtani körülmény, mely a magyar alaknak szlávból való származtatása ellen döntőleg nyilatkozik, t. i. az, hogy a magyar szóban nincs nyoma a szláv végső χ hangnak, mely egyebütt fenn szokta magát tartani; azaz hogy nem mondjuk a többesben s egyes accusativusban: *lapuhok, lapuhot* (mint ez pl. történik a szláv *měhъ* (cseh *mech*), *мъхъ, pyh* (cseh *puch*), **дъхъ, плъхъ* (cseh *plch*), orosz *potroch* szavaknak megfelelő magy. *méh, moh, pih, doh, peleh, potroh* másaiban: v. ö. *méhek, mohot, pihes, potrohon, peléhes, pelyhes* stb.).

48. l. a p MUSz. 736. — horv. *lap* weicher boden, wässeriger boden, moorboden, quellboden Fil.; szerb *lap* id., *lapav* morastig Pop.

49. *látó der seher (aufseher); MUSz. 738. — horv. *latov*

aufseher bei der maut und überfuhr, zollbereiter, überreiter Fil.; szerb *latov* id. Pop.

50. lógó das beipferd; MUSz. 764. — szerb *logov* beispannerpferd, freigerinne bei der mühle Pop.; horv. *logov* id. Fil. — rut. *logošnyj* lógós Csop.

51. luga s laube, MUSz. 773. — szerb *lugoška* grosse weinranke Pop.; horv. *lugoška* eine grosse weinrebe, die sich an häusern, bäumen hinaufrankt Fil. Nem fűgg vele össze a szerb-horv. *lug* forst, wald, hain, gehölz, rohr, röhrig Fil., mint ezt Dank. hiszi s töle Miklosich átvette.

52. majd MUSz. 634. — bulg. *maj fast*: *beh maj na griž* ich besorgte fast Mikl — rut. *maj aliquanto*: *maj bilšyj* aliquanto major, *majže fere*. A végső mássalhangzó elkopására nézve v. ö. *csalárd* és szlov. *čaler* homo fraudulentus.

53. *meredő, merergyő, merettyű, (*meringlő*): rúdra kötött zsákhaló Simai; azon zsákforma háló, melylyel a halat a bárkából kivesszik, kimerítik; MUSz. 655. — horv. *meredov* (in Baranya) der fischhamen Fil.; szerb *meredov* id. E szónak a *mer-* igével való összetartozása alig vonható kétségbe.

54. mérő metzen, kübel, MUSz. 657. — szerb *merov* ein getreidemass von 80 oka im Banat Wesz.; id. metzen Pop.

55. mérték MUSz. 657. — *mertuk* mensura Jambr.; szlov. *mertuk* massstab, richtschnur Wesz.; szerb *mertik* mass Pop.; horv. *mertuk* landmass, *mertik* weindeputat Fil.; ó-szerb *měrtikъ hlěbnyj i vinnyj* Mikl., *mirtuk* glagol. Mikl. — A ruténban csak *mireš* mérés, de a szláv nyelveken át eljutott az új görögbe is *μερτικόν* alakban. Alapszavát hibásan tartja Miklosich szláv eredetűnek, l. erre nézve MUSz. 617. l.

56. műhely MUSz. 684. 160. — szerb *mijol'* werkbank Pop. Wesz.; horv. *mijol'* id. Fil.

57. nyuszt zobel MUSz. 454. — szlov. *ňust* zobel Kleinm. Dankovszky ismeri a vendben is mását.

58. ország, HB. uruzag MUSz. 966. — dalm. *ruszag* ország Verancs.; *ország* regio, *orszachki* provincialis Jambr.; szerb *rusag* staat, geleite Pop.: horv. *rusag* die provinz, region, *rusačie* eine kleine provinz, *orsag* land Fil. — rut. *orsag*, *arsag* ország, országút Csop.

59. óriás MUSz. 966. — *oriaš* gigas Jambr.; horv. *orijaš*

riese, hüne, koloss, recke, *orijašica* riesin Fil.; szerb *orijaš* id.; szlov. *orjak* riese, *orjina* riesin, *orjaški* riesenartig Kleinm. — A különös alakulású szlovén szókra nézve l. a *szürke* czikket, 75. szám alatt.

60. r á a d á s MUSz. 668. 779. — szerb *radoš* aufgabe, zugabe Wesz. Pop.; horv. *radoš* nachlass, erlassung, zugabe, aufgabe, drangabe, rabat Fil. — *radaš* id. Csop.

61. r e m e k, r e m é k: *mester-remék* specimen opificii (MUSz. 698.). — horv. *remek* meisterstück, meisterwerk Fil.; szerb *remek* id. Pop.

62. r o j t MUSz. 718. — szerb *rojte* falten, fransen, Pop., Dank.; horv. *rojte* garnitur, troddel, fransen, quasten, tressen, *rojtica* quästchen, *rojtas* fransig. Ezekhez tartozik valószínűleg e növénynév is: *rojtaš* kragenblume Fil. — rut. *rojta* franse Csop.

63. r o v á s MUSz. 710. — dalm. *rovas* rovas Verancs.; *rovàs* crena Jambr.; horv. *rovaš* kerbe, kerbholz, einschnitt am ohr (z. b. des schweins als kennzeichen), ohrmal (*na moj rovaš* auf meine gefahr, auf meine rechnung), *rovašac* kerbezahn, *rovašie* das gekerbe, zeichnen, markiren, *rovašiti* kerbeln, *rovašiti uho* ein ohr schlitzen Fil.; szerb *rovaš*, *raboš* id. Pop.; szlov. id. Kleinm. — rut. *ravaš* id. Csop.

64. s a j t ó MUSz. 337. — szerb *šajtov* schraube Pop.; horv. *šajtom* (!) id. Fil.

65. s a r k MUSz. 338. — szerb *šarke* türangel und türband Pop., Wesz.; horv. *šarke* id. Fil. — rut. *šarka* id. Csop.

66. s e k é l y, c s e k e untiefe, vadum MUSz. 347. — horv. *sèka* untiefe Fil.; szerb *sèka* id. Pop. A kezdő mássalhangzó elváltozására nézve v. ö. *sor* (azaz *šor*) és szerb *sura* Reihe.

67. s o k MUSz. 358. — szlov. *šok* haufe, eine ziemliche anzahl; vend *šok* id. Dank.

68. s o r Reihe, loos MUSz. 359. — horv. *šor* gasse, *šorak* loos Fil., Wesz.; szerb *šor*, *šorak* id., *sùra* Reihe, *sùra drva* Reihe klafferholz Fil. — rut. *šar* id. Csop.

69. s ő r e gemästetes rindvieh. MUSz. 362. — horv. *širaj* ein ochs mit weit auseinander laufenden hörnern Fil.; szerb *širaj* id. Pop. Itt a jelentés leírásában a szótárírók nyilván a *šir*, *širok* breit szóra lehettek tekintettel.

70. s z a b ó MUSz. 269. — szerb *sabov* schneider Pop.; horv.

sabol id. Wesz.; *sabov* schneider für gröbere arbeiten, *sabovka* die schneiderin Fil. A szlovénban a közkeletű *krojač* mellett a »szabó« kifejezésére ez alak is dívik *sambol* schneider Kleinm. Ebben alig tarthatjuk az *m* hangot egyébnek, mint afféle járulék mássalhangzónak, minő pl. van az *eplény* szó tájdivatú *emplény*, vagy a *pázsit*-nak *pázsint* alakján, v. ö. szláv *oplin* és *pažitī* (l. Nyör VI. 448). Magyar nyelvrégiségnek semmi esetre sem tekinthetjük: v. ö. ugor alakjait vog. *sup*, *šup*, oszjt. *šub*, mord. *šapi-*, lapp *cape-* (l. MUSz. 263). — rut. *sabüv* id.

71. szállás herberge, gasthof MUSz. 276. — szerb *salaš* maierhof, fruchtscheuer Pop.; horv. *salaš* meierhof Fil.; szlov. *salašuvati* habitare Mikl. — rut. *salaš* quartier Csop.

72. szár, pl. csizma szára MUSz. 279. — szerb *sara* stiefelröhre; horv. *sara* stiefelschaft, pumpenstiefel, pumpencylinder Fil.; *sare*, *sari* plur. id. Kleinm. Wesz. — rut. *sara* id. Csop.

73. sziget; Bc. *széget* insula MUSz. 285. — Leschka szerint „*sziget* derivatur quidem in gramm. Debr. a radice *szeg*, *szezet* postea *sziget*; sed gentes slavicae, utut *ostrow* habeant, etiam dicunt *sziget*, . . . *szyhót*“. E két alakot Dank. is ismeri. — rut. *sihat* insel Csop., tót *sihot* (Jancs., Loos).

74. szurdék engpass, ofenwinkel, schlupfwinkel. MUSz. 312. — szerb *surduk* hohlweg Pop. Wesz.; horv. *surduk* die bergrieise Fil. «etiam slavi dicunt *szurdek*, *szurdjk*, *szurdok*“ Lesch. — rut. *surdek* winkel Csop.

75. szürke MUSz. 329. — horv. *surkast* graulich Fil.; Wesz.; szerb *surkast* id. Pop.; horv. *surkac* (konj) braunschimmel, *surka* ein brauner rock || *sur* braun, blass (v. d. farbe), dunkelgrau, *surina* brauner rock, bauernrock, *surinac* brauner rock, art mantel Fil.; szlov. *surka* ein oberkleid der südslaven. — Kétségtelen, hogy mindez alakoknak alapszava azon *sur* névszó, mely hangbelileg teljesen megegyezik a magy. *szürke* alapszavával (v. ö. szürszabó *sursabov*, ménös *menuš*, gödör *gudura*) s mint a «blass, dunkelgrau» értelemből a *surkast* «graulich», a *surkaé* «schimmel» jelentéséből kiténik, jelentésbelileg is. Itt nyilván kölcsönzéssel van dolgunk, csak az a kérdés, melyik nyelvben kelljen a szót eredetinek tartanunk? Első tekintetre a szlávtság részére itélők oda az ősiséget; itt van még a származék mellett a szónak alaptője is, míg a magyarban csak is továbbképzésében fordul

elő; azután meg a szlávtság amúgy is adott már egyéb színnevet is a magyarnak, minő a *barna* szó a *rós*, *róska* (rötlich) s milyen valószínűleg a *piros* is. De vizsgáljuk az ügyet kissé közelebbről. 1. A magy. *szürke* szónak ugor etymológiája egyike azoknak, melyekhez a legcsekélyebb kétség sem fér; társalakjai az osztj. *sur* grau, zürj. *zor* id., lapp *čuorkok* id. hangbelileg s jelentésileg teljesen megfelelői; 2. míg a magyar *szürke*, habár csupán e származékban is, az egész nyelv területen el van terjedve s *szölke*, *szöke* teljesen megfelelő mellékalakja is van (v. ö. *szőkéllik* az ég e. h. virrad, Szolnok vidékén); azalatt a horv. *sur* még csak legközelebbi testvérdialektusaiban, a szerbben és szlovénban sem mutatható ki s még kevésbé a távolabbi, északi szláv nyelvekben, pl. az oroszban. Nagyobb területen — s ezen is csak a szerbet és horvátot értve — csak a képzett *surka* és adjectivuma *surkast* «graulich» ismeretes,¹⁾ mely körülmények világosan arról tanuskodnak, hogy valójában a magy. *szürke* ment át a déli szlávtságba; de itt aláesett az analogia hatásának, a mennyiben eredeti alakjának és jelentésének megtartása mellett, mellékalak gyanánt egy dialektus több más hasonló, párosan (kicsinyítő képzővel és a nélkül) előforduló alakok mintájára az elvont *sur* tőszót is alkalmazásba hozta. Az alapszóknak ily elvonása nem tartozik ugyan a szokottabb jelenségek közé, de megbizonyul az néhány a szlávból átjött magyar kölesönszón, pl. a *palaczka* poloska szón, «melynek tájbeszédileg rövidített *palacz*, *palacz-féreg* mása is divatozik, úgyszintén ezeken: *poszáta*, *porzsáva pipacs*, *pizsitnek*, *permete*, melyekből a *posza*, *poszka*, *porzsa*, *pip*, *pizsit* és *perme* alakok elvonvák» (Nyör X. 342.). Ilyen a szlov. *hasek* nutzen, az általános déli szláv *hasen*: *haszon* alak mellett (l. 37. czikk), *oroslavnica*: *oroslan* mellett és végül ilyennek mutatkozik az is, hogy a világosan ugor eredetű *óriás* szó, mely az egész déli szlávtságban csak *orijaš* alakban ismeretes, az egy szlovén dialektusban még *orjak* és *orjina* alakokban is fordul elé (l. az 59. cikket).

76. s z ű r s z a b ó MUSz. 269. — szerb, horv. *sursabov* grob-schneider.

77. t e h e r, t e r h MUSz. 210. — *térh* onus Jambr.; szlov.

¹⁾ Nem vehető itt tekintetbe a szlovén *surka*; mely Kleinm. szerint «ein oberkleid der südslaven», e nyelvben csak mint horvát kölesönszó él.

terh last, ladung; horv. *terah* last, fracht, *teret* last, fracht, frachtgut, beladung, beschwerlichkeit, z. b. *bez tereta* unbeschwert, lastfrei, *javni tereti* öffentliche lasten stb., *teretan* beladen, belastet Fil.; szerb *teret*, *teretan* id. Pop. E szónak kétségtelen magyarságát a szláv ellenében Halász Ignác mutatja ki (Nyör X. 352.). Bizonyításához hozzá járulunk még azzal, hogy a magyarban (Szatmár vidékén) él még egy alak, mely a rokon nyelvi vog. *tarvit*, finn *tärkeä*, cser. *šerge*, osztj. *tägert* alakokhoz közelebb áll: ez a *tergenyös* szó, melynek *tergenye* alapszavát is ismeri Leschka s mely (Nyör X. 441) így van magyarázva: «megrakodott, pakkos.»

78. *tolvaj* MUSz. 231. — *tolvaj* praedo, latro, *tolvajstvo* praedatio, latrocinium Jambr.; szlov. *talovaj*, *tolovaj* räuber, *tolovajka* räuberin Kleinm., *tolvaj* razbojnik, lupež, hajduk Wesz.; vend *tolovaj* id. Dank. Miklosich a török *tolvaj* dieb, räuber szótól származtatja, holott ez kétségtelenül újabb időben átment magyar kölcsönszó (Zenker szótára is magyarnak jelzi).

79. *tölcser* MUSz. 214. — szerb *točir* trichter Pop. — rut. *tivčarj* id. Csop. Képzésére és a *tölt*-igével való egybetartozására nézve l. Halász «Ritkább és homályosabb képzők» (Nyör VII, 62); v. ö. még *tötike* lihu (Somogym.) Nyör X, 477. Nincs köze tehát a szláv *točiti* schenken, einschenken igével, melytől különben a magy. *tölcser* hangalakja sem volna magyarázható s mely ellen az is szól, hogy a szláv *točir* csakis a szerb nyelvterületen ismeretes.

80. *tunya* faul, träge, MUSz. 232. — szerb *tuňav* stumpfsinnig, blöd Pop.; horv. *tuňav* id., *tuňavost* stumpfsinn Fil.

81. *tündér* die fee MUSz. 221. — szerb *tindir-grad* zauberschloss Pop. Képzését s a *tün* igével való egybetartozását l. Halász «Ritk. képzők» cikkében (Nyör VII, 62.). Budenz valószínűleg a török *tün*-«fenylik, ragyog»-ra való tekintetből a magy. *tün*-igét kihagyta szótárából, holott igen világosan tűnik elénk mint mom. képzése azon ugor *t_{sg}*-«fényleni» igének, melyből a *teként*-, *tet*-, *tetsz*-magyar képzések is valók s annál kevésbé tartható kölcsönvételnek, minthogy *tündököl*, *tünedez*, *tünet* PP. ritkább képzései is vannak. Ilyeneket a török kölcsönvételeknek határozottan kimutatható igéken nem találunk; úgy hogy a török *tün*-igével való viszonya, mint sok más esetben, legfeljebb csak ösrokonságinak tartható.

82. ú r MUSz. 966. — óbulg. *урѣ* «wahrscheinlich dominus: *sarakinstii urove bell. troi. 18. 36. urove gr̄estii 23. 25. urove gr̄ectii 36. 37. šest̄b urov̄ gr̄ěb̄skyh̄b̄ urove gr̄ěctii 37. 40. velma-žiei urove 40.» Mikl. (Slav. elem. im Magy.)*

83. v á g á s, k e r é k - v á g á s MUSz. 583. — horv. *vagaš* spur, geleise Fil.; szerb *vagaš* geleise, *vagašliv* voll geleise Pop. — rut. *vagaš* holzschlag Csop.

84. v á g ó, v á g ó - k é s MUSz. 583. — szerb *vagov* art wiegemesser, fig. dumm, tölpel. Pop. Wesz. — rut. *vāgókés* hackmesser Csop.

85. v á p a lacuna MUSz. 736. — ószláv *vapa* stagnum Mikl. — rut. *vapa* pfütze Mikl. Ez adatokat Miklosich a magy. *vápa* szlávságának bizonyítására hozza fel; de nézetének ellene szól a kétségtelenül hozzá tartozó *láp* alak s ennek rokonyelvi másai; továbbá hogy a *vápa* jelentése tágabb körű, t. i. annyit is tesz, mint «höhlung», pl. a *kanál vápája*.

86. v a r g a MUSz. 595. — szerb *vorga* sutor Mikal. — rut. *varga* gärber Csop.

87. v i r á g MUSz. 618. — szerb *verak* alchemilla vulgaris Pop.

88. v i r r a s z t ó v i g i l MUSz. 619. — *virostov* vigil Jambr., *virostov nochni* Bell.

B) Magyar szók az ugor eredet kriteriumai nélkül.¹⁾

a) Ige.

89. c s a l. — szerb *čalovati* decipere Mikal. — rut. *čalavati* id. Csop.; Magyar eredetét mutatja két képzőstül átment származéka is, a *csalárd* és *csaló*.

b) Névszók:

90. b i r s á g g e l d s t r a f e. — *biršak* multa, multa, *biršažim* mulcto Jambr.

¹⁾ Azaz olyan magyar szók, a melyeknek ugor eredete *egyelőre* még nincs biztosan kimutatva (a melyeket jelesen Budenz «Magyar-Ugor-Szótára» még nem vehetett föl). Igazi magyarságukat, legalább a szláv ellenében, részint képzésük, részint egyéb, főleg hangalaki momentumok mutatják meg.

91. **b o k o r** gebüsch, bund, strauss. — horv. *bokor* das büschel, *bokor od cvieća* blumenstock, staude, *bokorenje* die bestaudung, *bokoriti* sich bestauden, bestocken, *bokoríaca* staudgewächs Fil.; szerb *bokor* büschel, blumenstrauss, bouquet, staude, *bokoriti* sich bestauden Pop. — Teljesen magyaros képzésű szó, épp úgy viszonylik a *bog* névszó alapjául szolgáló ugor *b_og_s*-igéhez (MUSz. 488.) mint a kimutatható ugor *s_og_s*-hoz a *csokor*, v. ö. még *batyu* és *butyor*; ezenkívül van még egy ritkább származéka is, mely magyarsága mellett szól: *bokréta* e h. **bokréka* v. ö. *csukorék* innen: *csukor*. Tekintetbe veendő még a magyar jelentés szélesebb köre is, v. ö. *bokrot kötni* és *bokros ló*.

92. **c s a l á r d.** — *chalaren astutus*, *chalaria fraudulentia*, *dolus*, *astus*, *chalarim fraudo*, *chalaro* fraudulenter Jambr.; szlov. *čaler* homo fraudulentus Mikl., *čalaren* eitel, leer, *čalarija*, *čalarnost* eitelkeit, leere Kleinm. Képzésének magyar voltát Halász fejtegeti Nyőr. VIII, 293. l.

93. **c s a l ó.** — szerb *čalovno* dolose Mikal, szerb *čalov* dummkopf Pop.; horv. *čalov* budala: narr, thor Fil. — rut. *čalivnyj* csaló. A régibb «*dolosus*» értelemnek mai «*narr*» jelentésre való átmenetelét a szlovén *čalaren* «eitel, leer» értelme világosítja meg.

94. **c s o n t.** — szlov. *čunta* knochen, *čuntovina* knochenteil Kleinm.; vend *čunta* id. Dank. A szó alakja, jelentése, elterjedési köre egyképpen a szláv eredet ellen szól.

95. **f a t t y ú.** — *fachuk* nothus, spurius Jambr.; szlov. *fačuk* bastard uneheliches kind Wesz., *fativ* id. Mikl. — rut. *fattiv* id. Csop., *fativ* famulus Mikl. A szónak szláv eredetével a kezdő ajakhangú spirans ellenkezik.

96. **g o m b** knopf, knoten. — *gumb* nodus *gumbar* nodifex Jambr.; szlov. *gumb*, *gumba* knopf, *gumbar* knopfmacher, *gumbati* knöpfeln, *gumbnica* knopfloch Kleinm.; horv. *gumb* der knopf, *gumbača* spännadel, *gumbačnik* brief (von stecknadeln), *gumbar* schnürmacher, *gumbnica* stecknadel Fil.; szerb *gomba* geschnürter knopf, *gombar* knopfmacher Pop. Miklosich mind e szókat az új-görög *κομπή, κομπή* szóból magyarázza, holott ennek ily alakot kellett volna felvenni a szlávtságban **kumpia*, v. ö. oszmanli *bički*, *deli*, *harami* és szláv *bičkia*, *delia*, *haramia*. Más részről a magy. *gomb* alig választható külön magashangú párjától, a *gömb*

szótól, melynek pedig *gömbölyü*, *gömbölyeg* stb. magyaros képzései vannak. V. ö. még *gombolyít* és *gömbölyít*.

97. *gödör* grube; tal (csángó: Nyör. X. 154). — horv. *gudura* gebirgspass, die schlucht, bergschlucht (*gudura medu stienami* felsental) Fil.; szerb *gudura* enges, tiefes tal, schlucht Pop. Csak a magy. *gödör* alak változhatott a szlávban *gudura*-ra; mert szláv *gudura* a magyarban is csak *godora* maradt volna, v. ö. *csutora* és szláv *čutura*, *kuszióra* és szerb *kustura*, *peltura* és szláv *polъ vьtora*.

98. *gyám* támasztó, erősítő, tartó rúd; vormund. — horv. *dam* querholz am boden grosser wannen; szerb *dam* id. Magyarságát a ritkább képzésű *gyámol* főnév (pl. *gyámol-talp*, *gyámolt vet*) s *gyámolit* származéka bizonyítja, melyhez még a magyar jelentés szélesebb köre is tekintetbe jöhet.

99. *gyenge* schwach, zart (dial. *genge*). — *gingav* tener, debilis Jambr.; szlov. *gingav*, *gingavast* schwächlich, kraftlos Kleinm.; horv. *gingav* id.; zart, häcklig, dösig, pimpelig, träge, *gingavac* schwächling, zärtling, *gingavost* schwächlichkeit, häkligkeit, trägheit. Fil.; szerb *gingav* träge. Pop. — rut. *denglyvyj*. Magyar eredetét bizonyítják az egész magyar nyelvterületen használt, eredetibb *gyenge* alak s a csupán ennek megfelelő *zsenge*-féle hangváltozás; továbbá e ritkább képzés: *gyengéded*. Budenz (Verzweig. der ugr. spr. 68. l.) vog. *üemisch* dünn, osztj. *üamik* szókkal yeti egybe.

100. *hamis* falsch. — szlov. *hamičija* hinterlist, *hamičen* hinterlistig, *hämisch*, *hamičnost* hinterlistigkeit Kleinm.; horv. *hamišija* malitia Mikl. — rut. *hamišnyj* falsch Csop. Miklosich a német *hämisch* szóból származtatja mind ez alakokat a magyarral együtt, de ellene szól a HB. *homus* adata; a mi pedig a szláv alakokat illeti, azok úgy hangzásban mint jelentésben szorosabban egyeznek a magyar *hamis*-val, mintsem a német *hämisch* szóval.

101. *hant* rasen. — horv. *anta* markhaufen, *antañe* das setzen der markhaufen, *antati* markhaufen setzen Fil.; szerb *anta*, *antañe*, *antati* id. Pop. — rut. *hanta* határdomb Csop. Magyar eredetének kriteriuma a szláv szó alakján mutatkozó hangfogyatkozás s annak szűkebb jelentésköre.

102. *hintó*. — *hintov* carpentum Jambr.; szerb *intov*, *hintov* kutsche Pop.; horv. *hintov* kalesche, kutsche, staatswagen Fil. —

rut. *hintüv* id. Csop. A magyarban rokon jelentéssel *hinta* mellékalakja is van, melytől a denom. *hintáz-* és *hintál-* származékok erednek. Ezek a *himbál-* igével együtt az ugor *k_sg_s* «moveri» (currere, fluere) alapigéhez vonhatók, melyhez a m. *hajt-* «agere» is tartozik. Erre a teljesebb *hilyinta*, *hilinta* hangalak is látszik mutatni, mely ebből válhatott **hijinta*, **hajinta*.

103. k á b a blödsinnig, dumm. — szerb *taba* dummkopf Pop. Szláv szókezdő *t* sohasem válhatik a magyarban *k*-vá, míg az ellenkező eset, hogy t. i. egy szókezdő *k* a szerbben *t*-vé változott, számos analogián mutatható ki. (l. fentebb 69. l.)

104. k e n ő c s e salbe, schmiere. — horv. *keňača* die wagenschmiere, die zwischen der achse und nabe sichtbar wird Fil. Wesz.; szerb *keňača* id. Pop. — rut. *keňöč*, *sekërkeňöč* Csop. V. ö. *ken-*, *kendő*.

105. k o m p p fähre, überfuhrplatte, fährkahn. — szerb *kompá* fähre Pop.; horv. *kompá* fliegende, schwimmende brücke Fil. A szláv véghangzónak hiánya a magyar alakon mutat a magyarból való kölcsönvételre.

106. k o n t y haube, schöpf. — szerb *konda* zopf Pop. A szláv alak csak igen kis nyelvterületen ismeretes és jelentés tekintetében is sokkal specialisabb a magyarénál.

107. l o p ó dieb; heber. — horv. *lopov* schurke, schelm, kujon, schlechter kerl (*lopov svih lopova* ausbund aller schelme), *lopovstvo* schelmerei, dieberei, *lopovština* id. Fil.; szerb. *lopov*, *lopovstvo* id., *lopovluk*, *lopovština* diebstahl. V. ö. *lop*.

108. m e z ő. — horv. *mezevo* die au Fil.; szerb *mezevo* weites feld. Pop. E szó magyar származásának egyetlen kriteriuma, hogy a szlávágnak csak aránylag kis részében ismeretes.

109. m é n e s stuterei. — szlov. *koňski menuš* equaria Habd. — rut. *mineš* Csop. V. ö. *mén*.

110. s á n t a. — *šantav* claudus, *šantam* claudico, *šantanye* claudicatio Jambr.; szlov. *šantati* hinken, krumm gehen, *šantav* hinkend, krumm, *santavec* hinkender, *šantavost* krummheit Kleinm.; horv. *šantati*, *šantav*, *šantavac*, *šantahe* id. Fil.; szerb *šantati*, *šantav*, *šantahe* id. Pop. Leschka azt írja róla, hogy «*peris gentibus slavicus usitatum est, inprimis in Hungaria; sed neque Bohemis, Russis, Moravis atque Polonis ignotum*»; de orosz szótárban, mit itt különösen számba kellene vennünk, nem találtam

s Miklosich sem hoz fel rá adatot összeállításában, noha e szót ő is idegennek tekinti a szláv téren. Tekintetbe veendő itt az egészen magyaros szöveg s azon körülmény, hogy a szlávból átjött *šantav* alak a magyarban csakis *sántó*-vá lett volna. (L. Nyőr VIII. 102. l.)

111. *síp*. — *šip* tibia Jambr. A szlovén nyelv társdialektusai sem ismerik már e szót s ez magában véve elég kritérium idegen eredetére; de számba vehető még, hogy van egy ugor *s₂g₂*-«sonare» ige (magy. *szó*), melyhez a *sipog*-, *sipút*-igék mint momentán képzésű származékok csatlakoznak (v. ö. *hugyap*-, *ülep*); úgy hogy a *síp* szó ép oly képzővesztett nom. verbale lehet, mint *híd*, *gond* stb. V. ö. *sipos* cikkét.

112. *sipos*. — *šipuš* tibicen Jambr. Az hogy a *šip* szó mellett határozottan magyar képzésű *šipuš* alak is előfordul, szintén erős bizonyítékot szolgáltat e szók magyar eredetére nézve.

113. *satyor* handkorb. — szerb *šatura* brodkorb Pop. Hangzására nézve egyezik a *butyor* szóval, melynek szintén hasonló *butura* alak felel meg a szlávban; l. 94. szám alatt.

114. *telek* grundstück. — illir *talek* telek Dank. — rut. *telek* id. Csop. Dankovszky adata nem fordul elő egyéb szótárakban s Miklosich sem ismeri; ¹⁾ ebből nyilván következik, hogy ha egyáltalában használatban van az illir nyelvekben, csak igen kis körben lehet ismeretes s így vele szemben a közdivatú magyar szót semmiesetre sem lehet szlávból eredt kölcsönszónak tartanunk.

115. *toty* a plump, träge, faul. — horv. *tutlav* träge, unkundig Fil.; szerb *tutlav* id. Pop. Magyaros képzést tüntet fel s alapszava is összevethető azon ugor *t₂g₂* «stare, cessare» igével, mely az észti *toğu* träge, schläfrig szóban, továbbá a lapp *tokkones* inutilis, finn *tuhma* stupidas, magy. *tohányu*, *tunya*, *gyáva* alakokban maradt fenn (l. MUSz. 232.)

116. *vár* festung, burg. — *var* castula Bell.; bulg. *vari* (plur.) turris Mikl. A ritkább képzésű *várad*, *várda* bizonyítják régi elemnek a magyar szókincsben.

117. *város*. — *váraš* civitas, urbs, *váraška* hisa praetorium Jambr.; dalm. *varos* varos Verancs.; szlov. *varoš* stadt Kleinm.; horv. *varoš* id., *varošac* städchen, *varošanče* stadtkind, *varošanka*

¹⁾ E szót t. i. felhossa a kölcsönvételek közt, de csak rutén alakját említi.

städterin, *varošić, varošica* städchen Fil.; szerb *varoš, varošica, varoška, varošanka* id. Pop.; bulg. *varoš* Mikl. — rut. *varoš* id. Mikl.

118. *vár megye* komitat, gespanschaft. — szlov. *varmeda* gespanschaft Kleinm.; horv. *varmedija, varmeda* komitat, gespanschaft Fil.; szerb *varmeda* id. Pop.

C) Idegen eredetű magyar szók.

a) Török eredetűek:

119. *árok* der graben, kanal. — *járek* vallis Jambr.; szlov. *jarek* graben, wiesenfurche Kleinm.; szerb *jarak* graben, *jalak* graben, kanal Pop. — csag. *arík* kanal Vámb.; oszm. *arug* graben Zenk.; kojb. *érek* riss, spalte Cast.; oszm. *jaruk* spalte, furche, ritz, wunde Zenk.; kaz.-t. *jarik* hasadék, repedés Bál.; v. ö. köztörök *jar-* hasít. — Nem tekinthető a magy. *árok* kölesönvételenek a szlov. *jaruga* bergschlucht, graben Kl-inm.; szerb-horv. *jaruga* id. Pop. Fil., melyek alkalmasabban felelnek meg az oszm. *arug* alaknak.¹⁾

120. *báj* incantatio, magia PP. — ószlov. *bajati* incantare, *fabulari* Mikl.; újszlov. *baja* zauber, reiz, loos, *bajati* zaubern, löseln, *fabeln* erzählen, *bajavec* zauberer, *bajaven*, zauberisch, gauklerisch, reizend, *bajilo* zauberstoff, zaubermittel Kleinm.; horv. *baj* die mythe, märchen, *baj* reiz, anmut, kinderschrecken, *bajač* zauberer, besprecher, *bajalač* beschwörer, zauberer, *bajalo* id. (magy. *bájoló?* v. ö. *mazalo* anstreicher), *bajanie* das zaubern, *bajati* *fabeln* erzählen, *bajan, bajevan* mythisch, *fabelhaft* Fil.; szerb *bajati, bajanie, bajan, bajač* id. *bajka* fabel. — csag. *baj* varázslat, *bübáj*, turkom. *bájü, büjü* id. Vámb. Az oszmanliban csak származékalakokban (*bajil-, bajgin, bajliš*) s tovább fejlődött «ohnmacht» jelentéssel fordul elő, minélfogva közvetlen török kölesönvételeknek a szláv alakok nem tekinthetők. De a magy. *báj* sem tartható szláv eredetűnek, mint Miklosich állította; mert míg a magyarban már a legrégebb emlékekben előfordul a *bájos* névszó s az összeforrt

¹⁾ S nem *jaruk*-nak, mint Mikl. hiszi; mely bár rokon az *arug* alakkal, mégis specialisabb jelentésű s értelme nem «árok», hanem «hasadék vágás, seb».

*büvösbáj*os ikerszó, az ószlovénben, honnan pedig kölcsönszavainknak legnagyobb részét vettük, csak *bajati* igei alakja található, s nem egyszersmind a **báj* névszó. Ellene szól a szláv kölcsönvételnek a teljesebb, mai déli szláv *baja* alak is, melyből a magyarban csak is *baja* vagy *bája* hangzású szó válhatott volna, minélfogva a szó vándorlásának útja csak is úgy képzelhető, hogy a keleti törökségből a magyar, ettől a szláv vette át.

121. *bátor* tapfer, kühn. — *batriv* audax, animosus, *batrivost* audacia, animositas, *batrivo* animose Jambr.; horv. *batriviti* mut einfloessen, ermuntern Fil.; szerb *batriti* aufmuntern Pop. — csag. *batir* tapfer Vámb.; kaz. *batir* bátor, hős Bál.; ujj. *batur* brav, tapfer Vámb.; csuv. *pattir*, *pader* сильный, герой erős, hős; v. ö. mong. *baγadur* hős.

122. *bátor*: ám-bátor. — *bátor* omnino, sane Jambr.

123. *bár* — *bár* saltem, dummodo, *barem* saltem, dummodo Jambr.; szlov. *bar*, *barem* wenigstens, mindestens Kleinm.; horv. *bar*, *barem*, *barema* wenigstens, mindestens, wenn schon; *bar si mu kazao* du wirst es ihm doch gesagt haben Fil.; szerb *bar* wenigstens Pop. V. ö. *bátor*.

124. *bélyeg*, *billeg* kennzeichen, merkmal. — dalm. *biligh* bileg Ver.; ószlov. *bělegъ* signum Mikl.; ujszlov. *bileg*, *bilega* kennzeichen, merkmal *biležiti* anmerken, bezeichnen, notiren, *biležnik* notar Kleinm.; *bileg* zeichen, merkmal, stempel, *bileg prema viednosti* wertstempel, nota, postzeichen, marke; *bilega* abzeichnen, ein weisser fleck, *listovna bilega* briefstempel, *bilegovati* bestempeln, *bilegovan* bezeichnet, *bilegovina* stempelgeld Fil.; szerb *belega*, *belegovina* id., *beležiti* bezeichnen, *beleženje* das aufzeichnen, *beležnik* notar, *beleška* anmerkung im buche. — csag. *bilgü* jel, bélyeg Abus.; oszm. *bilgü* zeichen, merkmal Zenk.; ujj. *belkü* jel, nyom Vámb.; jak. *belü* zeichen, kennzeichen Böht.; alt. *pilek* знакъ, задатокъ: jel, felpénz Alt. gramm; csuv. *palla* знакъ, примѣта, клеймо: jel, bélyeg Zolot.; v. ö. tör. *bil-* «tudni». A szláv alak nem lehet az oszmán-törökből való, mert annak *bilgü* szava a szlávban csak *bilgija* hangzással lehetne meg. A magyar közvetítést a csuvas *palla* alak is megerősíti, mely nyílt véghangzójával a többi törökség *bilgü* alakja ellenében épen egy régibb **beleg*, **belek*-re utal, a milyent az altaji dialektusban (v. ö. *pilek*) meg is találunk. A csuv. *palla* véghangzójára nézve v. ö. csuv. *pola* hal és

tör. *balik*, *çürä fark* és *kujruk*, *tupra föld* és *toprak*, *ora láb* és *atak*, *azak*, *ajak*; továbbá, hogy a magy. *sereg* a csuvasban *šara*,

125. *bér* (*urbér*, papi *bér*) zins, dienstlohn. — dalm. *bir* birsag Verancs.; szlov. *bir*, *bira* abgabe Kleinm.; horv. *bira* steuer, abgabe, pfarrzehent, grundzins Fil.; szerb *bir* abgabe, steuer Pop.; bulg. *bir* id. Mikl. — rut. *byr* census Mikl.; — csag. *birgu* adomány, adó Vámb.; oszm. *vergü* gabe, geschenk, steuer, zoll Zenk; **bere*: kaz. *birüse* (3. szem.) adósság Bál., oszm. *veresi* credit, Übergabe, Überlieferung; jak. *berik* geschenk, *biärī* das geben, gabe Böht.; alt. *perū* даръ, жертва adomány, áldozat Alt. gramm.; csuv. *paru* милостыня alamizsna, adomány Zolot. — V. ö. tör. *beradni* A kezdő media csupán a keleti törökségben ismeretes, minélfogva a déli-szláv nyelvekbe csak is magyar közvetítés útján kerülhetett.

126. *béres* mietling, knecht, ackerknecht. — *biruš* boarius Jambr. — rut. *bérés* id. Csop.; — v. ö. *bér*.

127. *csikós* pferdehüter. — szerb *čikoš* aufseher der jungen, ungezähmten pferde auf der heide Wesz. Pop. — rut. *čikoš* id. Csop. — csuv. *tiga*, *tiga* ¹⁾ жеребенокъ csikó Zolot.; jak. *tii* ein füllen im zweiten jahre Böht.; alt. *taj* 2 éves csikó Alt. gramm.; kaz. *taj* id. Bál.; oszm. *taj* füllen Zenk.; csag. *taja* kalb Zenk.

128. *csoport*, *csopor* ein erdklos, eine erdscholle, *csoportgyülekezet* eine rotte, versammlung. PP. — horv. *čopor* die herde, horde, trifft, rotte, rudel; *čopor cigana* zigeunerbande, *č. sviňa* eine schweinherde, *na čopore* rudelweise Fil.; szerb *čopor* eine herde vied Wesz. Pop. — csag. *čopor* gomoly, rakás, *čoporos* egy rakásra jönni. Az oszmanliban nincs meg e szó, tehát csak magyar kölcsönvétel lehet; hiszen a magyarban teljesebb hangalakkal és jelentéskörrel is szerepel.

129. *ezer*. — dalm. *jezero* ezer Verancs.; *jezero* mille Jambr.; szlov. *jezer* id. az eredeti *tisoč* és kölcsönvett *tavžent* mellett, *jezer-nica* zahl tausend Kleinm.; horv. *jezero* id. Mikl., Wesz.; a szerben egy másféle kölcsönszó használtatik e fogalomra, a görög eredetű *çiljada*. — rut. *ezerj* id. Csop. — perzsa *hezār* tausend Zenk.,

¹⁾ E csuvas alak mindenesetre többet foglal magában, mint a köztörök *taj* s valószínűleg egy dimin. **tajgak* kopott mása.

a mely török úton kerülfhetett a magyarba. Bár a perzsa *hezār* az oszmanliban is használatos, a szláv *jezero* nem tartható ez alak átvételének; mert 1) ama szó csak is az irodalmi nyelvben szerepel; 2) éppen a nyugati törökséggel közvetlen, földrajzi érintkezésben álló szláv népek, pl. a szerb, nem bírják szókinsükben a *jezero* szót; 3) hangtanilag egy oszmanliból eredt *hezār*-nak a szlávban ily alakot kell vala felvennie: *hezara*, *ezara*, de semmiesetre sem változtatta volna kezdő mássalhangzóját *j*-vé; míg más részről több példa bizonyítja (l. fennebb 69. l.), hogy átvett magánhangzón kezdődő szó elé éppen szokásos a *j*-nek elibetoldása; a szláv *jezero* tehát csak is a magy. *ezer*-nek lehet a mása.

130. gy a p o t. — *gyopot* gossipium Jamb. — csag. *japuk* ¹⁾ gyapjú, lótarakó Vámb., oszm. *japuk* pferdedecke, satteldecke Zenk.; csag. *japak* die zusammengeklebte wolle am rücken des schafes, welche als watta gebraucht wird Vámb.; kún **jabov*: *jabovli* lanatus cod. Cum. A szókezdő és végző mássalhangzó változása csakis a magyar nyelv területén történhetett meg; v. ö. tör. *jinži* és magy. *gyöngy*; továbbá *pamuk* és *pamut*.

131. gy ö n g y. — *gyungy* gemma, unio Jambr. — rut. *dōnd* id. Csop. — csag. *jinžü*; ujj. *jünžü* id. Vámb.; oszm. *inži*, *inči* id. Zenk.; kojb. *nindī*, *néndī*, *tindī* Castr., kún *ingcu* gemma cod. Cum.; alt. *jinji*, *inji* жемчугъ id. Alt. gramm. A szláv szónak egész hangalakja a török szónak csupán magyar közvetítéséből magyarázható.

132. h á m kummet. — *hám* helcium Jambr.; szlov. *ham* pferdekummet, joehgeschirr Kleinm.; horv. *ham* id., *hamovi* pferdegeschirr; *hamar* geschirrmeister, *hamiti* einspannen, anschirren, Fil.; szerb *am* geschirr des wagenpferdes, *ham* pferdekummet, Pop. — rut. *zama* id. Csop. — alt. *zom* яrho iga, *zomit* ²⁾ хомутъ

¹⁾ A magyar *gyapot* «baumwolle» szó jobban megfelel a török «schafwolle» értelmű *japuk* szónak, mint a *gyapju*, mely egy eredeti török *japku* alakra utal. A *gyapju* szóval azonos végű *borju* azonban *bozgu*, *bozagu* alakból ered.

²⁾ E szó a keleti szláv nyelvekbe kerülvén át, lassanként egész Európában elterjedt; tőle valók az orosz *zomutъ*, szlov. *homot*, bulg. *homъt*, szerb *homot*, cseh *homout*, lengy. *zomat*, *zomato*, s valószínűleg ebből a lett *kamantai*; továbbá középfi. *komat*, ujf. *kummet*. A törökben etymológiája is van, de meg azon-

hám Alt. gramm.; kaz. *kamit* lóiga Bál.; v. ö. tör. *kam-* kötni és magy. *kötőfék*. Miklosich e szláv alakok s a magy. *hám* mellett az ófelnémet *chamo* s a középfelnémet *kam* «zaum» szavakat hozza fel, de ezek hangtanilag nem egyeztethetők sem a magyar, sem a szláv alakokkal. A magyart illetőleg csak a középfeln. alak vehető tekintbe, mert szorosabb érintkezés csakis e kor óta áll fenn e két nép között s egyéb német kölcsönszavaink is legfeljebb idáig vezethetők vissza; már pedig *kam*-ból a magy. nyelv újabb korában nem igen válhatott *hám* alak. De a szlávban sem válhatott a német alakokból *am* és *ham* (hanem a korhoz képest, melyben a német kölcsönvételnek történnie kellett *hamo* vagy *hama*, *kam* vagy *kama*. Úgy hisszük nem merész feltevés, ha éppen ellenkezőleg fogjuk fel a dolgot, vagyis a német *chamo* alakban mását látjuk egy magyar **chamo*-nak, mely a mai *hám*-ot megelőzte. Erre nézve számba vehető, hogy a magyarság Európában való megjelenésekor, különösen mint lovas nép gerjesztett félelmet s hogy ebbeli kiváló ügyessége mindenkor nagy hírben állott.

133. k a n t á r halfter, zaum. — *kantár* capistrum Jamb. — rut. *kantar*, *kantarj* id. Csop. — csag. *kantar* das kurze leitseil Vámb.; jakut *zantarga* ein riemen, der vom gebiss des pferdes zum sattel geht und durch den der kopf bei gebogenem halse in die höhe gehalten wird Böht.; mongol *zantarga* id. Kowal.; v. ö. mong. *zantarku* traben Schmidt.

134. k a r d. — szlov. *kord*, *kordeč*. *kordež* dolch, degen Kleinm.; szerb *torda*, *đorda* säbel Pop.; horv. *čorda* sabla Fil. — perzsa *kārd*, *kard* culter. — Az oszmanli népnelvben a török *kılıç* van használatban; ennél fogva a felhozott déli-szláv alakok nem eredhetnek közvetlen érintkezésből. Az éjszaki szláv nyelvekben ugyan szintén előfordúl e szó (orosz és lengyel *kord*, litván *kardas*), de ezekben lehet az külön kölcsönvétel szintén török népek útján; a déli-szláv nyelvekre nézve, a magyar közvetítés onnan világlik ki, hogy a szót még nem találjuk az ószlovénban, sem az éjszaknyugati cseh, morva stb. dialektusokban. ¹⁾

felül pl. a kazáni *kamit* nem lehet orosz kölcsönszó, mert orosz *хомутъ* *chomut*-nak maradt volna meg (v. ö. *хозяинъ* és *chozijn*, *хозя* és *chozü*).

¹⁾ Miklosich a magy. *kard* szót szláv kölcsönszónak nézi; de 1) az ószlovénban nem mutatható ki; 2) a déli szláv nyelvek-

135. kép bild. — dalm. *kyp* kip Verancs.; *kip* icon, imago, effigies Jambr.; szlov. *kip* bild, bildsäule, *kipar* bildhauer, *kipati* bilden, *kipčić* bildchen Kleinm.; horv. *kip* bild, standbild, statue, *kipac* ein kleines bild, *kipar* bildformer Fil.; szerb *kip* bild Pop; ó-szerb *kip* vultus, persona. — kojb. *kip*, kar. *kep* vorbild, form Cast.; ujb. *kep* form, bild Vámb.; jak. *kiüb* form, gestalt Böht.; oszm. *gibi* -képpen; mong. *keb* form, vorbild Schmidt.

136. kín. — horv. *kina* marter, peinigung, plage, qual, *kinac* peinigter, *kinba* plagerei, *kiniti* peinigten, martern, Fil.; szerb *kititi*, *kinba* id. Pop. — csag. *kin* kín, gyötrellem Vámb.; ujb. *kin* plage, marter, qual Vámb.; kún *kin*: *kinov* cruciatus, *kinaidilar* cruciaverunt, *kinadi* torsit, *kinalip* affligens se cod. Cum.; alt. *kijn* myenie kinzás, kín Alt. gramm. Mint a *kép*, úgy a *kín* szó is csakis a törökség keleti ágaiban ismeretes, minélfogva csak a magyarság útján jöhettek a szlávba.

137. kincs der schatz. — *kinch* thesaurus, *kinchim* orno Jambr., *kinč* schmuck, *kinčarija* verzierung, *kinčati* schmücken, zieren, *kinčnica* schmuckkästchen Kleinm.; horv. *kinč* schmuck, zier, *kinčéne* das schmücken, zieren, *kinčiti* schmücken Fil., *kinčuriti* sich putzen Wesz. — perzsa *genž* schatz, insbesondere ein verborgener Zenk. — E perzsa szó az oszmanliban is előfordúl, de a szlávok mégsem vehette innen által; mutatja az, hogy a *kinč* a törökséghez legközelebb élő szerb nyelvben nem ismeretes; továbbá bizonyítja a kezdőhangokon mutatkozó változás, mely egy a magyar nyelv történetében lefolyt hangfejlődés eredménye, a mennyiben a régi emlékek a perzsa *genž* szónak még hübb *kéncs* mását is fenntartották.

138. kóró. — horv. *korov*, *korovina* unkraut Fil.; szerb *korov* id. Pop. — Hogy e szláv szavak kétségtelenül magyar eredetűek, bizonyítja a *kóró*-nak e nyelvben való szélesebb jelentésköre (a mennyiben nemcsak gazos kóró van, hanem pl. kukoriczakóró, czi-rokkóró is) s az egész nyelv területén való használata. De kimutatásra

ben (a szlovénban is) a *korda* alak s változatai vannak általánosán elterjedve, míg a *kord* csak egy igen kis vidékre szorítottik mellékalakfépen; már pedig e *korda* alakból a magyarban is *korda* vált volna; 3) hátra volna éjszakiszláv nyelvek hatását felvenni, de ez egyéb esetekben nem mutatható ki.

szorúl, hogy e szó a magyarban is csakugyan idegen, még pedig különösen török kölcsönvétel. Vámbéry felhossa «magyar és török szóegyezés»-eiben s az ujj. *kuruk* üres, száraz, csag. *kuruk* id., oszm. *kuru* id. szokat állítja melléje; de Budenz birálatában azon jelentésbeli különbség miatt, hogy «a magyar szóban lényeges fogalom: szár, sarj» elvetette. Azomban kérdés, vajjon ezen mai főjelentés nem lehet-e másodlagos, vagyis hogy a *kóró* szó eredetileg kiválólag száraz növény szárakra vonatkozva nem alkalmaztatott-e csak később egyéb növény szárakra is? Tényleg a népnyelv csakis oly kisebb növények hajtását jelöli vele, melyek nagyobb-részt száraz, lágybelsejű, üres száruaknak mutatkoznak; így van *boqácskóró*, *ökörfarkkóró*, *tengeri kóró*, de sohasem *nyirkóró*, *fűzkóró*, *szőlőkóró*, még ha magában álló, egyes hajtások is. Márton is így fordítja a *kórot* «der dürrer stängel» és Fogarasi is mint első jelentést említi ezt «der dürrer stängel der pflanzen»; hasonlóképpen tartja a Tájszótár különösen kiemelendőnek, hogy a «a széke-lyeknél a kóró a plántáknak nemcsak asszú, hanem nyers szárát is teszi.» Már csak ezeknek alapján sem lehetne teljesen hibásnak tartanunk a török *kuru* száraz és magy. *kóró* összehasonlítását; de a kettő egybetartozásáról teljesen meggyőz bennünket azon tény, hogy különböző tatár nyelvekben elő is fordul a *kuru* száraz szónak ily alkalmazása «száraz növény szár»-ra; így: csuv. *χura* сухая трава, száraz fű (v. ö. *χuruk* *torat* сухой сучокъ, száraz ág), s ugyancsak csuv. *korik* трава fű, *korik-udî* зеленика, lycopodium complanatum Zolot.; kaz. *kura* üres növény szár, *kura* málna bokor Bál.; kún *kovra* dumus, tövisbokor.

139. orosz slán. — szlov. *oroslan* löwe, *oroslanka* löwin Kleinm., *oroslavnica* id. Mikl.; horv. *oroslan* lav Wesz. — csag. *arслан* Vámb.; oszm. *arслан*, *aslan* Zenk.; kaz. *arслан* Bál.; kún *astlan* cod. Cum.; alt. *arслан*, *arsil-aju*; mong. *arsalan* id. Schmidt. Miklosich a fentebbi szláv kölcsönzőkat a magyarral együtt közvetlen török hatásnak tulajdonítja, holott nem érthető, minő hangtani törvény kényszerítette volna a szláv nyelveket a török alaknak ily nemű elváltoztatására, midőn a szerb és bulgár nyelv *arслан* alakban megtarthatá. A magyarban pedig az *oroszlán* szó előfordul már az újabb (szláv révén jött) oszmán-török hatás előtt is ily alakban s hívebben felel meg a csuv. *aríslan*-nak, mint az oszm. *arслан*-nak.

140. sárga: *sárga-répa*. — horv. *šargarepa* gelberübe, carotte, möhre Fil. — csag. *sariġ* Vámb.; oszm. *sari* Zenk.; kaz. *sari* id. Bál.; kún *sarog*, *sare*, *sari* flavus cod. Cum.; alt. *sari* és csuv. *sara* желтый, русый, рыжий: sárga, szőke, vörös Alt. gramm. és Zolot.; jak. *ari* geschmolzene, russische butter (v.ö. tatár *sari maj* vaj) Böht; mong. *šira* gelb Schmidt.

141. sárkány drache. — szlov. *šarkan draco* Mikl. — rut. *šarkan* id. — kún *sazagan* (*sazagan*) draco, serpens Cod. cum.

142. sereg. — *šereg junachki exercitus* Jambr.; szlov. *šereg* heer, rotte, tross Kleinm.; horv. *šereg* compagnie, *šerežan* serežaner Fil.; szerb *šereg*, *šerežanin* id. Pop. — csag. *čerig* Vámb.; oszm. *čarik*, *čeri* Zenk.; kaz. *čireü* id. Bál.; jak. *sārī* heer, krieg Böht.; alt. *čerü* войско, полкъ id. Alt. gramm.; csuv. *sara* id. Zolot.; mong. *čarik* kriegsmacht, kriegsheer. Megvan az éjszaki szláv nyelvek közül is az oroszban: *šerenga* «reihe, zug (soldaten)», kis oroszban és lengyelben *šereg* id. Ezek magyar kölcsönvételeknek mutatkoznak kezdő mássalhangzójuknál fogva.

143. tanács rat. — *tolnach consilium*, *tolnachim* interpres, *tolnachenye* interpretatio, *tolnachnik* consiliarius, interpres, *tolnachtvo* consultatio Jambr.; szlov. *tanáč* reichstag Kleinm., *tolnačiti* beratschlagen Wesz.; horv. *tolnač*, *tanáč* consilium Mikl. — rut. *tanáč* rat Csop. — A török *tani-* ismerni igétől származó szó, bár a megfelelő képzés a török nyelvek ismeretes szókincséből nem mutatható ki (v. ö. MUSz. 179. l). — Magyar-ságát a szláv alakok ellenében ama nyelvbeli szélesebb jelentésköre is (v. ö. csángó *tanáč* beszéd, *tanáč*zol beszéll) bizonyítja s azon körülmény, hogy a szlávtság csak aránylag igen kis területen ismeri. V. ö. régi *tanács* alakját.

144. tűzok. — «illyr. et croat. *túzok*» mondja Leschka, e magyar szónak szláv eredetét akarván kimutatni, holott kétségtelen, hogy a magyarban régi török kölcsönvétel s épp úgy felel meg a csag. *tugdak*, *tujdak* alaknak, mint a búza a tör. *bogdaj*-nak. Az oszmanliban nem találjuk e szót ily alakkal, minélfogva a déli szlávtság *tuzok* szava csakis magyar kölcsönszónak tekinthető.

145. tűkör. — ószlov. *tykrъ* spiegel Mikl. — csuv. *tügür* és *tügürt* зеркало, tűkör. A régi *tiker* (*tikre-t*) alak még hívebben egyezik a szláv szóval.

146. v ál ú. — szerb *valov* schweintrog Pop. — rut. *valiv*,

valov rinne, trog Mikl. — csuv. *volak* корыто, колода, válú Zolot.; kaz. tat. *ulak* abrakválú, esatorna Bál.

147. *vásár* markt, handel. — horv. *vašar* der markt, die messe, marktgeschenk, *vašareće* das markten, *vašarište* ort, wo markt gehalten wird, *vašariti* markt halten, *vašardžija* marktfahrer marktgast Fil.; szerb *vašar*, *vašareće*, *vašarište*, *vašariti*, *vašaržija* id. Pop. Wesz. — rut. *vašar* markt Csop. — perzsa *bāzār* markt, kauf, handel. — Alig vonható kétségbe, hogy a perzsa *bāzār* és a magy. *vásár* közt kölcsönzési viszony forog fenn; de nyilván való egyszersmind, hogy a perzsa szó nem a magyarban nyerte először azon elváltozott alakját, mellyel e nyelvben mutatkozik, hanem csakis egy harmadik, közvetítő nyelv terén. E közvetítő nyelvet illetőleg három esetet lehet felvennünk: 1) lehetett azon kiveszett, ó csuvasfele török nép nyelve, melytől a magyar egyéb török kölcsönszavait is nyerte; ez esetben a szláv *vašar* magyarból eredt kölcsönvétel; 2) szolgálhatott ilyenül az oszmanli is, melyben megvan a *bazar* szó s mely mint számos más szót, ezt is átadhatta; ezen felvétel mellett a szláv változtatta volna el a *bāzār* alakot *vásár*-ra s a magyarban szlávból eredt kölcsönvétel lenne; végül, 3) lehetett közvetítő nyelv egy előttünk ismeretlen, kiveszett nép nyelve, melylyel a szlávtság régibb történetében érintkezett s az ettől átvett kölcsönstót átadhatta a magyarnak is. Az utóbbi esetet nem lehet elfogadnunk, mert akkor megkellene e szónak lenni az ó-szlovén szókincsben, a melyben pedig nem találjuk. De nem állhat a második eset sem; a *bazar* szó ugyan átment a törökségből a déli szlávtságba, de nem *vašar* hanem megfelelőbb *pažar* alakban; már pedig, hogy ennek mellékalakjául tekintsük a *vašar*-t arra semminemű analogiánk nincsen. Ezek után leginkább még az első eset fogadható el, vagyis hogy a szláv *vašar* magyarból eredt kölcsönvétel. Nem szól ennek ellene, hogy valamint az oszmanliban *bazarži* kaufmann, händler szó van, a szlávtságban is található *vašaržija*; mert a török *-ži* képző is át van már véve, illetőleg ilyen képzésű szókról elvonva, pl. *bolta* mellett van: *boltažija* (szintígy a *-luk* képző: *gazdaluk* gazdaság, *lopovluk* dieberei)¹⁾

¹⁾ Ki kellett hagynunk a török eredetű kölcsönstók sorából a *szán* és *tolmács* szókat, melyek a magyarban kétségtelenül tatár népek nyelvveiből kerültek be (v. ö. kirgiz *san*, *sanak*, csuv. *šona*,

b) Német eredetűek:

148. b a k t e r. — szerb *bokter* nachtwächter Pop. — ném. *wachter, wächter*. A szókezdő *v*-nek *b*-vé változása, továbbá a szóközépi *γ*-nak felcserélése *k*-val magyar közvetítést bizonyít, v. ö. *Valentin* és *Bálint*; *riktájk, hapták*: ném. *richtet euch, habt acht*.

149. b á r s o n y. — *bársun* holosericum Jambr.; szlov. *baršun* sammet, *baršunast* sammten Kleinm.; horv. *baršun* sammet, *sammethaar*, *baršunka* sammetgras, *baršunar* sammetmacher Fil.; szerb *baršun* purpurfarbes tuch, sammet. — rut. *baršan, baršun*, id. Mikl. — Ezen elterjedt európai szót¹⁾ a magyar közvetlenül az újfelnémet **barchen* (v. ö. középfeln. *barkan*), *barchent* alakokból vette által *š*-vé változtatván el a palatalis *γ*-t s illeszkedőkké alakítva a magánhangzókat. A szláv alakok magyar eredetét különösen ez utóbbi hangváltozás mutatja.

150. c z u k o r. — *czukor* sacharum Jambr.; szerb *cukor, cukar* id. Pop., Mikl. — rut. *cukar* id. Csop. — Az arab *sukkar*, perzsa *šakar* kezdő mássalhangzójának *c*-vé való változása a németben történt, hol már az ófelném. korban van *zukura* alak, közép s újfeln.-ben *zucker*. A szláv nyelvek *cukor* szava azonban nem felel meg az ófelném. *zukura*-nak, mert ez így megmaradt volna, a mint csakugyan a szerbben a *cukor, cukar* s az oszmani-
ból került *šeter* mellett *cakara* és *sahara* is található; de nem felel meg a későbbi *zucker* alaknak sem, mert nem érthető, miért változott volna a második vocalis mélyhangúvá, midőn ez alak a szlovénban *cuker*, a lengyelben *cukier* s a kisoroszbán is *cuker*

kún *tolmac, telmač, csag. tilmanč*) és általánosak a déli szláv-
ságban is, az első *sani*, a másik *tolmač* és *tomač* alakban. Előfordul-
nak ugyanis a legtöbb éjszaki szláv nyelvekben is, pl. az oroszban
azonos alakban (azonkívül a *tolmács* a németiségben), minél-
fogva kizárólagosan magyar kölcsönvételeknek nem bizonyít-
hatók.

¹⁾ Az arab *berkán*-ból származik; ebből lett az olaszban *baracane*, francziában *baracan*, középlatinban *barracanus, parchanus*, a középfelnémetben *barkan*, az újfelnémetben *barchent*. Diez, Wörterb. I. 51.

kiejtéssel maradhatott fenn. Csak a magyar önhangzó-illeszkedés nyújt itt felvilágosítást, minélfogva a fentebbi szláv alakokat magyar kölcsönvételeknek kell tartanunk.

151. fertály. — *fertaly* quadrans Jambr.; szerb. *vertal* viertel Wesz. Egészen véve magyaros elváltoztatása a ném. *vierteil* szónak; v. ö. *ortály* és ném. *urteil*, *fortély* és *vorteil*.

152. fillér, *fülyér*. — illir *füyer* id. Dank.; bulg. *füler* numus Mikl. — ném. *vierer*. A hangváltozás magyarosságára nézve v. ö. *fullajtár* és ném. *vorreiter*; *kalomár*: *krämer*, *kramer*; *polgár*: *bürger*, *purger*; *mordály*: *mörder*; *fülmendör*: *vormünder*; *pellengér*: *pranger* stb. analogiákat (l. Nyelvőr VII. 105).

153. font. — szlov. *funt* pfund, *funtnica* pfuntbirn, *funten* pfündig Kleinm.; horv. *funt* pfundgewicht, *funtenača* pfundbirne Fil.; szerb *funta*, *vunta*, *funat* pfund, *funtarka* art birne, *funtača* art apfel; — rut. *funt* id. Csop. — A *pf* hangsoportból a magyar inkább a spirans, a szláv az explosiva hangot tartja meg különösen a szó kezdetén. Így ném. *pfaster*: magy. *flaszter*, *flastrom*; *pfannkuch*: *fánk*; *kipfel*: *kifli*; míg a szlávban a ném. *pfug* szónak *plug*, a *pflegen*-nek lengy. *pielegować*, sőt magának a *pfund*-nak is a szerbben *pund*, lengyelben *pudek*, oroszban *puđ* felel meg. Mennyire nem szeretik a déli szláv nyelvek a dentilabialis kemény spiranst szókezdőül használni, legjobban régiebb kölcsönvételeik bizonyítják, melyekben a magánosan álló *f* kezdőhangot is *p*-re változtatták; így lesz az ófelném. *fila* fűrész: szláv *pila*; ném. *folc*, *volk*: lengy. orosz *polk*, ószlov. *plъкъ*; ném. *fasta*, *faste*: szláv *postъ*; ném. *phlaster*: ószlov. *plastyr* emplastrum; ófelném *flasca*: ószlov. *ploskva* palaczk; ófelném. *frisc*: ószlov. *prěsenъ* recens; olasz *focaccia*: illir *pogača*; lat. *frigere*, olasz *friggere*: szerb *prigati*; olasz *fazzolo*: szerb *patel*, m. *fátyol* (Mikl. Fremdwörter). Ezek után alig lehet kétség, hogy a szláv nem változtatta el a német *pfund* szót *funt* alakúvá, hanem ez elváltozással vette a magyartól által.

154. fontos. — horv. *funtaš* eine einpfündige sache, ein pfund schwer, einpfündig, *funtuš* pfundleder Fil.; szerb *funtaš* flachs, der pfundweise verkauft wird, pfundwage Pop. V. ö. *font*.

155. forint. — horv. *forint*, *forinta* guldenstück, *forintača* guldenschein Fil.; szerb *forinta* gulden Pop. — Az olasz *florino*-nak megfelelő német *florin* a magyarban nyerte végső

járulékmássalhangzóját, v. ö. *rozmarint*, *rubint*, *tulipánt* stb. (Nyelvőr VI. 450).

156. *fullajtár*. — *feletar* subauriga Jambr. — ném. *vorreiter*. A magyar közvetítésre nézve l. *fillér*.

157. *gyömbér*. — *gyumbër* zingiber Jambr.; szerb *đumbir* ingwer Pop. — A latin *zingiber* szó a középfelném. *gingebër* közvetítésével került a magyarba olyféle hangváltozással, minövel a *genge* alakból *gyönge* lett. A szláv alakok nem lehetnek egyenes német kölcsönvételek; mert ekkor nem érthető az első szótag mély hangzója, mely azomban igen alkalmasan válhatott magy. ö-ből, mint több más példában (v. ö. *đund* gyöngy, *eskut* esküdt stb.).

158. *harcz*. — *harcz* certamen, *conflictus*, *harczujem* pugno, *confligo*, *harczuvanye* velitatio Jambr. Bell.; szerb *harc* kampf Pop.; «olim apud slavos in usu fuisse *hartz*, sed nunc iam obsoletum esse videtur». Leschka. — Miklosich ellenében, ki e szót még «Fremdwörter in den slav. Spr.» művében magyar kölcsönvételeknek tartotta, de «Slav. elem. im Magyarischen» értekezésében mint szláv kölcsönszót hozza fel, Mihály József mutatta ki német eredetét a *hetz*, dial. *hatz* szóból, melyből épp úgy alakult, mint *sarcz* a *schatz*-ből, *piarcz* az olasz *piazzo*-ból. Az *r* közbeszűrt mássalhangzó a szláv alakokat kétségtelenül bizonyítja magyar kölcsönvételeknek (l. Nyelvőr X. 53).¹⁾

159. *herczeg*. — *herczeg* princeps Jambr.; horv. *herceg* herzog, *hercegiña* die herzogin, *hercežki* herzoglich Fil.; szerb *herceg* herzog Pop. — A ném. *herzog* szón végrehajtott magánhangzói illeszkedés magyar közvetítésre utal.

160. *hóhér*, régibb nyelvben *hóhár*, *hahár* MA., Zrinyi, Veráncs; Bornem. Nyelvőr VII. 105. 242. — *hahar*, *haharicza* carnifex, *haharia* carnificia, *haharim* carnifico Jambr., horv. *hahar*: *vješar* hänger Fil., — rut. *hovherj*, *hovhera* id. Csop. — Középfeln. *hahaere*, *haher*; «mely osztrák kiejtéssel *háher*, *hohernek* hangozhatott». A kriterium, melynél fogva a szláv alakok

¹⁾ Szilasi (Nyelvőr X, 495) nem fogadja el e magyarázatot s a német *herzen*, *hurzen*, *hürzen*, *harsieren*, *hersieren*, *herczieren* «galopp reiten» jelentésű szókkal veti egybe. Ezek közül csak a *harsieren* és a *hurzen* alak egyeztethető a *harczol* alapszavával, de *harsieren* előfordúl a magyar *harszir* (Heltai) alakkal, a *hurzen* pedig mély magánhangzója miatt ne illik a *harczol*-hoz.

magyar kölcsönzéseknek tekinthetők, itt is a magánhangzói illeszkedés.

161. kapitány, kapitán. — kapitàn capitaneus Jambr.; szlov. kapitan kapitän Kleinm., szerb kapetan hauptmann, kapetanica frau des hauptmanns, kapetanija kommando, kapetanstvo hauptmannschaft Pop. — Mint a legtöbb újabbkori hadi fogalom, úgy a kapitány is közvetlenül a németből került át hozzánk, hol a középletin capitaneus a francia capitain közvetítésével kapitännek hangzik. Ennek csak is a magyarban kellett okvetetlenül kapitán-vá változni.

162. karmazsin. — szerb karmažin carmesin Pop. — A szlovénban karmezin alakban van meg, de ez, mint a magyar, egyenes kölcsönvétele a német karmesin szónak, mely ismét a középletin carmesinus-ból való. A szerb szónak magyar részről való közvetítését a magánhangzói illeszkedés s a ž hang mutatja, mely kiválóan magyar hangváltozás (v. ö. József, Izsák, ízsóp).

163. kartács. — szerb. kartač kartätsche Pop., horv. kartača id., kartačnica kartätschen-kasten Fil. — ném. kartätsche. — A magyar közvetítés bizonyítékai ugyanazok, mint a kapitan szónál.

164. kastély. — kastely (olv. kaštel) castellum Jambr.; kastel (olv. kaštel) castrum Bell. — ném. kastell. — A szövegző liquida jésítése magyar sajátság v. ö. füstély: fustel, pendely: bendel, tégely: tiegel, sindely: schindel stb. (l. Nyelvőr VII. 243).

165. kaszárnya. — horv. kasarna kaserne Fil.; szerb kasarna id. Pop. — Ném. kaserne. V. ö. kapitány.

166. káplár. — horv. kaplar der korporal, kaplarija korporalschaft, kaplarovica korporalin Fil.; szerb kaplar, kaplarija, kaplarovica id. Pop. — ném. korporal, kaporal, kapral. Bár az r—l-féle metathesisre több magyar analogiát hozhatni fel, mint léra e. h. réla, petlóreum, kaláris e. h. koralis (klat. corallus) stb. (Nyelvőr VII, 348), a kaplar szónak közvetlen magyar részről való kölcsön vételét mégis főképp jelentéséből következtethetjük (v. ö. kapitány, kaszárnya, harcz, sereg stb.).

167. mester. — szlov. mešter artifex, meštrija handwerk Mikl., szerb mešter meister Pop. — A német meister szó közvetlen átvételéből más alakok származtak e nyelvekben; így szlov. mojster, mojstria Kleinm., szerb majstor, majstorija, majstorica

stb. Pop., minélfogva a fentebbi alakok magyar réven jötteknek tekinthetők. Jóformán hozzájuk tartozik a horv. *meštar* szó is, tekintve, hogy a déli szlávsnak sok *-tar* végű szava van, melyeknek analogiájára az eredetileg *mešter* hangzású szó átalakulhatott.

168. *meszely*. — szerb *mesel* seidel Pop. — rut. *mésel* id. Csop. — ném. *mással*, v. ö. *massel*. V. ö. *fertály*.

169. *pallos*. — szerb *paloš*, *palošina* pallasch Pop.; horv. *paloš* ein langes schlachtschwert der reiterei, die fuchtel, *palošina* die fuchtel. — ném. *pallasch*, franczia *pallache*, olasz *palascio* Diez Wörterb. A magy. *pallos* hosszú mássalhangzója nyilván mutatja, hogy e szó közvetlenül a németből került át hozzánk; de nem tartható ilyennek a szláv *paloš*, második szótagjának zártabb hangzója miatt, mely hangváltozás a számos *-os* végű szók analogiájára főképp a magyarban keletkezhetett. Tekintetbe vehető itt a jelentés is: v. ö. *kard*, *hóhér* stb.

170. *pántlika*. — szerb *pantlika*, *pantlike* art mehl-speisen, band, bandwurm, *pantlikara*, *pantličara* bandwurm, *pantličica* bandgras Pop.; horv. *pantličica* spanisches gras Fil. — rut. *pantlik* id. Csop. — osztrák *pantel* band. — A német *-el* végű szavak *-li* végűre való változtatása kiválólag magyar sajáttság, v. ö. *mantel*: *mándli*, *leibel*: *lajbli*, *glasel*: *glázli* stb. (I. Nyelvőr VII, 245). Miklosich alap nélkül tartja a magyarban szláv kölcsön-szónak.

171. *perecz*. — *perècz* spira Jambr., horv. *perec* bretzel, *perecar* bretzelbube, *bretzelmann*, *perecnik* bretzelbäcker Fil.; szerb *pereca* bretzegebäck, *perečija* bretzenverkäufer Pop. — osztr. *pretz*, *bretze*. A kezdő mássalhangzó világosan mutat magyar közvetítésre.

172. *prófont*. — szerb *provonta* proviant Pop.; horv. *profunt*, *profunta* kommisbrod, pumpernickel Fil. — német *proviant*. — Hadi fogalom; ezenkívül számba jöhet a szláv *profunta*, *provonta*-nak magánhangzós vége.

173. *réf*, *rőf*. — *rèff* ulna Jambr.; szerb *rij* elle Pop., Wesz. — rut. *réf* id. Csop., *rif*, *rjaf* Mikl.; — ném. *reiß* abroncs, mérő eszköz Sanders. A kizárólagos «elle» jelentés, továbbá a szerb *rif* magánhangzója a magyarság bélyegét viseli magán.

174. rostély. — *roštělý crates* Jambr.; horv., *roštil* rost, rostgestell Fil.; szerb *roštil* rost zum braten Pop. — ném. *röster*, *rost*, **roster*. A végső mássalhangzó elváltozása kétségtelenül magyaros (Nyelvőr VII, 105); v. ö. a *kastély*, *meszely*, *fertály* cikkeket.

175. rúd. — *rudo temo* Jambr.; *rúdo* deichsel Kleinm.; horv. *rúda* deichselstange am pferdewagen Fil.; szerb *ruda* deichselstange Pop. — rut. *rud* id. Csop.; — ném. **rut*, *rute*, középfeln. *ruote*, ó-felném. *ruota*. A magyar és szláv alakok a német ellenében egy közös hangváltozást mutatnak, t. i. a kemény explosiva lágyítását, a mi aligha lehet esetleges találkozás. A magyar pedig nem vehette a *rúd*-at át a szlávból, mert akkor a szláv véghangzót is megtartotta volna, s így csak a másik eset állhat, hogy t. i. a szláv vette át a magyartól. Erre mutat azon körülmény is, hogy míg a magy. *rúd* általánosabb «stange» értelmű, a szláv *ruda* specialisabb fogalmat («szekérrud»-at) jelöl.

176. silbak. — szerb *šilbok* schildwache Pop. — német *schildwache*. — Jelentése s a *v—b* változás bizonyítja magyar kölcsönvételnek.

177. sógor. — szerb *šogor* schwager Pop.; horv. *šogor* id., *šogorica* schwägerin Fil. — rut. *šogar* id. Csop. — ném. *schwager*. — E német alak összes változásai csakis a magyar hangtani törvényekkel magyarázhatók.

178. s o r o p ó, *sarampó*. — szerb *šarampov* eine art verschanzung Wesz. Pop.; horv. *šarampov* id. Fil. — Valószínűleg a ném. *schranke*, *schränkenbaum* elrontása, mely azomban csakis a magyarban történhetett, mit a kezdő mássalhangzó-csoport szétbontása bizonyít.

179. szoba. — szlov. *soba* zimmer, *sobica* zimmerchen, *kämmerlein* Kleinm.; horv. *soba* zimmer, appartement, kammer, *sobar* zimmerkellner, *sobarica* stubenmädchen Fil.; szerb *soba*, *sobar*, *sobarica* id., *sobica* kleines zimmer, *sobnik* stubenkamerad. — rut. *sobajanka* stubenmädchen Csop. — ném. *stube*; v. ö. *szobor* és szl. *stobor*. Miklosich «Fremdwörter in den slaw. Spr.» tanulmányában (1867) még felveszi a szlávba jutott idegen elemek közé; de midőn négy évvel utóbb a magyarba átjött szláv kölcsönzőkat kutatja, az idézett szókat, az egész déli szlávtságban általánosan használt ószl. *istъba*, szlov., szerb, horv. *izba* zelt (szintén

kölcsönvétele a német *stupa, stube* szónak) mellékalakjaiúl tekinti s a magyar *szoba* szót előbbi nézetével éppen ellenkezőleg szlávól eredt kölcsönszónak. De a szláv *istba* szóból a magyarban semmi esetre sem válhatott volna más, mint egy *isztoba, osztoba*, vagy legfeljebb még a *szikra*: *iskra* változás mintájára *szitoba* alak; más részről nem találunk analógiára, mely a szlávban *istba, izba*: *soba*-féle hangváltozást igazolna, s így az egyetlen elfogadható magyarázat, hogy az illir *soba* német forrásból magyar révén jött kölcsönvétel.

180. tányér. — horv. *tañir, tañur* teller, *tañirac* tellerchen, *tañiraća* tellerapfel, *tañiriak* tellerschrank Fil.; szerb *tañir, tañur, tañiraća* id. Pop. — rut. *tañir* id. Csop. — A német *teller* szónak, a mint ezt e nyelvből közvetlenül átvett szlov. *talér*, déliszerb *talar*, orosz *talir, taril, tarelka*, lengy. *talerz* kölcsönvételek, de különösen az olasz *tagliere* (melyből maga is elváltzott) bizonyítják, valamikor **taljer, *talér* hangzásúnak kellett lenni. Ezen **taljer* alakból igen természetesen válhatott a magy. *tányér*, régibb *tálnyer* alakja is, épp úgy, mint a *borju, varjú, sarjú, perje* szavakból *bornyú, varnyú, sarnyú, pernye* lett; de egyszersmind a *tángyer* alak is e h. **táljér, tánjér*, v. ö. ugyancsak *borgyú, vargyú, sargyú*. A *j*-nek ezen erősbülése folyékony hang után kiválóan magyar sajáttság s így a fentebbi szláv szók is magyar kölcsönvételek.

181. torony. — horv. *toran* turm, kirchturm, kloster-turm Fil.; szerb *toran* id. Pop. — rut. *toron* id. Mikl. — közép-felném. *turn* id. Ha a déli szlávok közvetlenül veszi át e szót a németből, épp úgy változtatja volna át, mint a szlovén, t. i. *turen* alakúvá; csak a magyar nyelvtörténeti hangfejlődéssel egyezik meg az *u*-nak nyiltabbá válása s a végső *ú* fejlesztése; v. ö. *dögöny*: *degen, bókony (balkon)*: *balken, hókony*: *hacken* stb. (Nyelvőr VII, 246).

182. törköly treber, trester. — szerb. *tèrkul* weintreber Wesz. *trkul* id. Pop. — bajorném. *torkel*, olasz *torcolo* Mikl. A magyar *törköly* alakilag teljesen megfelel a ném. *torkel* szónak (v. ö. *törtöly*: *turtel-taube*) s jelentésbelileg is egyeztethető, ha felteszszük, hogy mint több más analog esetben előbb a *törkölyszőlő, törkölybor, törkölypálinka*-féle összetételek voltak használatban s ezekből vonatott el az eredetileg «sajtó»-t jelentő *törköly*

«treber» értelemmel. A szerb *terkul'* azonos jelentésű a magyar szóval s e körülmény már maga utal arra, hogy onnan eredt kölesönvételnak tekintsük; de bizonyítja ezt e szó hangalakja is, mely ha közvetlenül jön a németségből, csakis *torkla*, *torkula* lehetne (v. ö. szlov. *torkula* ölpresse).

183. *zománecz*, *zsománecz*, *zomalczos* (Radvánszky lev. gyűjt.) — horv. *žumance*, *žumanac* der dotter im ei, das gelbe im ei, leindotter, *žumančast* dottergelb Fil.; szerb *žumance* id. Pop.; dalm. *xomalceze*: (olv. *žomalce*) Verancs. — ném. *schmelz*. Miklosich ellenében, ki a *zománecz*-ot szlávból eredt kölesönszónak tartja Simonyi mutatta ki helyesen e szó eredetét s vándorlása útját (l. Nyelvőr X, 98.). Magyarázataihoz még megjegyezzük, hogy a *žumanac* úgy alakult az eredetibb *zsománecz*-ből, mint *tanac*, *fűnat* a *tanz* és *font* szóból s hogy a képzőknek oly elvonása és mással való helyettesítése, minővel a *žumanak*, *žumanac* szót magyarázza, több más analógiában is előfordúl, v. ö. *szürke* és *óriás*.¹⁾

c) Latin eredetűek.

α) Igék.

184. *formál*-. — szlov. *formalivati* creare Mikl. — lat. *formare*. Miklosich a névszói *forma* alakot állítja melléje, de ebből *formáz*-lett.

185. *fundál*-.: szlov. *fundalivati* fundare Mikl. — lat. *fundare*.

β) Névszók.

186. *kezele*, *keczelye* Dunántúl «kötény, ruha», a székelységben «felső asszonyi köntös» Tájsz. — horv. *kecela* die schürze, *kecelica* dim. id. Fil.; szerb *kecela*, *kecelica* id. Pop. — latin *casula* misemondó ruha, v. ö. *kantus* és *köntös*, továbbá Pázmány használatát «A Calvinisták Váradon a kelyhekből serlegeket, a *keczelék*ből rokolyákat, a papi öltözetekből szoknyákat

¹⁾ De nem helyesíthető a felhozott «*lőcza*: *lőka*»-féle példa, mert ezek külön-külön alakokkal fordulnak elő a szlávban is, amaz = *lavica*, ez = *lavka*.

és fardagályokat csinálának» (Nyelvtud. Közl. XV, 342), melyben a *keczele* még azonos értelmű a *casula*-val. Hogy e szláv alak nem közvetlen, hanem magyar úton jött latin kölcsönvétel, legjobban bizonyítja a délszláv *košula*: «hemd» szó, mely a *casula*-nak egyenes átvétele.

d) Szláv eredetű, azaz visszakölcsönzött szók.

α) Ige.

187. *rendel.* — szlov. *rendeluvati*, *-ujem* «docere»; bulg. *rendeluva* Mikl. — ószláv *redъ* reihe, illir *red*.

β) Névszók.

188. *akó*. — horv. *akov* eimer, ahm, ohm, *akovće* eimerfass Fil.; szerb *akov*, *akovće* id. Pop. — rut. *akiv* id. Csop. — A régi szláv *okov* még most is megvan ily alakban s eredeti «beschlag» jelentésével e nyelvekben, csak a magyarban változott *akó* alakúvá s «folyadékmérték» jelölőjévé. Egyéb *o* kezdetű szláv szók is így maradtak meg az illirben. v. ö. *ocel*, *ocet*, *oblok*, *obrok* stb.

189. *asztal*. — horv. *astal* der tisch Fil.; szerb. *astal* id. Mikl. — ruténban csak *astalaš*. — szláv *stolъ*, mely maga is él még, de a szerbben már csak továbbképzésekben. V. ö. egyéb ily kezdetű ószláv szókat, ószl. *stog*: szerb *stog*, ószl. **straga* (esz-trenga): szerb *struga*, ószl. *straža*: szerb *straža* stb.

190. *barát* mönch. — «Das aus dem magy. zurückentlehnte *barát* bedeutet im osten des neuslov. sprachgebietes mönch». Mikl. — rut. *barat* freund Csop. — ószl. *bratъ*. V. ö. ószl., újszlov. *brazda*, *britva*, *bręgъ* stb.

191. *barna*. — horv. *barna* der gaul Fil.; szerb *barna* id. Pop. — rut. *barna* braun Csop. — szl. *brna* fuscus; v. ö. *barát*.

192. *batka*, *bapka*. — szerb *bapka* eine alte münze Pop.; horv. *bapka* id. Fil. — szláv *bobъ* bohne, mely a mai illyrben is így hangzik még; v. ö. *forint*, *máriás*, továbbá *akó*.

193. *bárd*. — szlov. *barda* ascia Mikl. — ószl. *brady* culter etc. Mikl. V. ö. *barna*, *barát*.

194. *bödöny*. — szlov. *beden* tönnehen Mikl. — rut. *deben* id. Csop. — szerb. horv. *badan* bottich, tonne Fil., Pop. —

(S nem ném. *butten*, mint Simonyi hiszi; ebből *puttony* lett a magyarban, míg a *bodony*, *bödöny* szóközépi mediája szláv közvetítésre utal). Az eredetibb *bodony* alaknak magashangú *bödöny*-vé változása magyar sajátosság.

195. *csata*. — szlov. *čata insidiae* Mikl. — ószl. *četa* cohors Mikl.; de v. ö. *čeljad* (familie, magy. *család*) s ugyancsak *četa* rotte Kleinm.

196. *császár*. — szlov. *časar kaiser* Mikl. — ószl. *cěsarъ*; v. ö. *csata*.

197. *csorda*. — horv. *čorda* eine rinderherde, herde Fil.; szerb *čorda* herde Pop. — ószl. *čreda* id. Mikl. A kezdő mássalhangzó-csoport szétbontása magában véve még nem bizonyítja a magyarból való visszakölcsönzést; ilyen tünetény mutatkozik a szlávtságban is, különösen ha a második consonans folyékony hangú, pl. ószl. *bluža*: szlov. *bolha*, szerb, horv. *buha*; ószl. *člbnъ* szlov. *čoln*, *čolnek*, horv., szerb *čunak*; tót *tlumač*, szlov. *tolmač*; szlov. *črepati* és *čerpati* schöpfen Kleinm.; hozzá kell járúlni egyéb kritériumoknak is, minő itt a mássalhangzói illeszkedés.

198. *csordás* — horv. *čordas* der herdenhüter Fil.; szerb *čordas* herdeführer Pop. V. ö. *csorda*.

199. *csóka*. — horv., szlov. *čoka* corvus monedula Bell., Mikl. — szlov. *kavka*, horv., szerb *čavka* id.

200. *daróc*. — szerb *doroc* art oberkleid Pop. — ószlov. *daravъъ*: *derati* lacerare Mikl. V. ö. *csorda*, *csóka*.

201. *dorong*, *durung* Tjsz. — szerb *durunga* stange Steph. — ószl. *drag*, szlov. *drôg*. Az ószláv orrhangú magánhangzó a lenyelt kivéve az összes szláv nyelvekben elváltozott, de fenntartotta nyomát a magyar kölcsönszókban; ha tehát egy ószláv nazalizált magánhangzóval szemben mai déli szláv szóban orrhangot találunk, az aligha lehet más, mint magyar kölesönszó. A visszakölcsönzésre nézve számba jöhet ez esetben a szláv alak véghangzója is, mely egy rövidebb magyar alak mellett többnyire átvételre mutat.

202. *dunya*, *dunnya*. — horv. *duña* das federbett, dunnenbett, tuchet Fil.; szerb *duña* obertuchet Pop. — horv., cseh, tót *dužna*, *duhna*: id. Kiválóan magyar hangsajáttság a szóközépi *hú* hangcsoport metathesise és assimilatiója, így lett a balatonmelléki *tohonya* alakból *tonyhó*, *tunya*, a csángóságban

fennmaradt *lohány*-ból *lanyha*, a nyelvemlékek *ehnyit* szavából *enyhít*, a szláv *kužna*, *duxna*, *vižnie*-ből: *konyha*, *dunya*, *dunnya*, *vihnye*; de a déli szlávtság kedveli e hangcsoportot s nem csak *kuhna*, *kuhna*, hanem maga a *duxna* is megvan a horvátban. E szerint a *duña* alak visszakölcsönzés a magyarból.

203. érsek. — *ersek* archiepiscopus Jamb. — Az egyházra vonatkozó elnevezéseket a magyar általában a szlávtól vette, v. ö. *pap*, *püspök* s így valószínű, hogy az *érsek* is a szláv *arxiepiskup* elrontása s magyarosítása. Leschka szerint «formatum est secundum gallicum *archevêque*», csakhogy minő közvetítéssel, midőn a németben *erzbischof* használatos?

204. gazda. — szlov. *gazda* herr, *gazdar* hauswirt, hausvater, hausherr, *gazdarica* hausfrau, haushälterin Kleinm.; horv. *gazda* haushalter, quartierträger, landwirt, *gazdaluk* das vermögen eines gazda, *gazdarica* haushälterische frau, *gazdovati* wirtschaften, *gazdovañe* das wirtschaften Fil.; szerb *gazda*, *gazdaluk*, *gazdarica*, *gazdovati*, *gazdovañe* id. Pop. — rut. *gazda* id. Csop. — szláv *gospoda*, mely a déli szlávtságban is általánosan ismeretes. E szónak összerántásából a szláv nyelv területén csak *gozda* alak válhatott volna, míg a *gazda* nyiltabb hangzója világos bélyegét viseli magán a magyar nyelvtörténeti hangfejlődésnek. Magyar kölcsönszónak bizonyítja e szót a szláv *gazdašag* is.

205. gazdaság. — horv. *gazdašag* das vermögen eines gazda Fil.; szerb. *gazdašag* id. Pop. V. ö. *gazda*.

206. gánicza kukoriczalisztból készült száraz eledel Marczal vidékén Tajsz., *gránicza* izsgáncz, puliczka, mamaliga Tjsz., *gánicza* breiknödelchen Fogar. — magy. szlov. *ganica* breiknödelchen Mikl. — nyugati szlov. *zganec*; szerb, horv. *zganeci* id. Mikl. A magyar *izsgáncz* mellékalak bizonyítja, hogy a *gánicza* és *gánicza* csakugyan a szláv *zganec* megfelelői és úgy vannak magyarosítva, mint *skadarka*, magy. *kadarka* eine art traube, *skalice*: *gálicz*, *шоръць*: *kopacz* eunuch, *škatula*: *katulya* Mikl.

207. határ. — horv. *atar*, *hatar* das gebiet Fil.; szerb *atar* ager, fines Steph., *hâtâr* markung, gebiet, *hâtâriti* grenzstein setzen Pop. — Miklosich e szót nem veszi fel a szláv kölcsönvételek sorába, holott az egész déli szlávtságban — bárhonnan is került oda — el van terjedve egy szó, mely alakilag megfelel a *határ*-nak s mivel tágabb jelentésű, kétségkívül kölcsönvételi

viszonyban áll vele: ez a *kotar* zaun um den heuschober, gebiet, kreis, bezirk Pop. Fil.; szlov. *kotâr* territorium Jambr., mely az ószlovén valamely dialectusában *ȳotar*-nak is hangozhatott (v. ö. orosz *хуторъ* vorwerk, meierei) s a magyarban **hotár*, *határ* alakot ölthetett. A szerb *hâtâr*, mely már csakis a magyar speciálisabb jelentéskörrel bír, alakilag sem megfelelője ama régi alaknak; bizonyítja az első szótag nyiltabb hangzója, mely hangfejlődés nem szokott a szlávtságban, míg a magyar nyelvtörténetben rendes jelenség; továbbá az *atar* mellékalak, melynek leginkább újabb kölcsönvételekben van analógiája (l. fönnebb).

208. hiúz, *héúz*. — *heusz* lynx Jambr. — szlov. *hevec* luchs Kleinm.; v. ö. szláv *paveza* és *paizs*, *pavuz*: *pózna*, *čavka*: *csóka* stb. analógiákat. Miklosich e szót sem említi a szlávból eredt magyar kölcsönvételek között.

209. huszár. — szerb *usar* husar, räuber, *husar* id. — szerb *gursar*, *gusar*, *husar* «seeräuber, strassenräuber». Csakis a magyar nyelv fejlődésében nyerte a szerb *husar* «lovas katona» jelentését, a mennyiben eredetileg, mint Pesty Frigyes adata bizonyítja (Nyelvör VI, 26), e nyelvben is még «prædo» értelmű volt. Azt tehát, hogy a szerb alakhoz ma a «lovas katona» jelentése is hozzáfűződik, nem lehet másnak tulajdonítani, mint magyar nyelvi hatásnak.¹⁾

210. ispán. — szerb *išpan* oekonomieverwalter, *išpanovica* frau des išpan's Pop. — rut. *išpan* gespannt Csop. — szlov. *župan*, régebben valószínűleg **žpan* v. ö. *istáp*, *iskátulya*, *iskola*, *izsgáncz* stb.

211. katona. — horv. *katana* ein kriegler zu pferd, *katanija* die kriegler zu pferd Fil.; szerb *katana* reiter, husar, *katanija* coll. id. Pop. — rut. *katuna*, *katona* id. Csop. — Budenz szerint «homályos eredetű szó, melyre nézve az ószl. *katunъ* castra is tekintetbe jöhet». A magyarban e szónak semmi etymonja sem mutatható ki, tovább nem családósítható s így eredetére nézve

¹⁾ Ezen esetet épp úgy lehet visszakölcsönzésnek tekinteni, mint mind azokat, melyekben a kölcsönszó csupán elváltozott alakokkal kerül vissza, pl. *csóka*, *asztal*, *császár* stb.; a különbség csak az, hogy amazoknál hangtani, itt jelentésbeli az egyedüli kritérium, mely az idegen nyelv hatását bizonyítja.

idegennek lehet tartanunk, még pedig a szlávól, honnan egyéb «katona» értelmű szót is vettünk át (*huszár, levente, poroszló, vitéz* stb.) s hol a fentebbiek szerint éppen egy alkalmas szó kínálkozik, melyből a «katona» alapértelme «táborbeli» is kiválik. A mai szerb-horv. *katana* azonban nem megfelelője a régibb szláv alaknak, a mennyiben az *-a* véghangzó már magán viseli a magyar átalakítás bélyegét. De a *katana*-nak középső hangzója is inkább a magyar *katona* szóénak felel meg, mint a *katun*-énak, melytől nyíltság tekintetében két érezhető hangfoknyi távolságban van, mi még oly nyelvben is, hol a nyiltabbá válás rendes hangfejlődési törvény, pl. a magyarban ritkaság (v. ö. *muganek* HB. és *maga*). V. ö. még a szó jelentésére nézve: *káplár, hadnagy, huszár* stb. ugyane fogalmi körhöz tartozó kölcsönszavakat.

212. *kerep, kerép, keréb* fahrschiff PP. — horv. *kerep* mehrere an einander gebundene schiffe zur überfuhr; schiff auf welchem die wassermühle ruht, *kerepica* dim. id. Fil.; szerb *kerep* id. Pop. — szerb *korab* schiff, ószl. *korabъ* id. Mikl. V. ö. *bödöny*. Visszakölcsönzést bizonyít a végső mássalhangzó megkeményítése is, mely mint a *keréb* alak bizonyítja, a magyarban történt meg.

213. *kormány* steuerruder PP. — horv. *korman* steuer-ruder, *deichsel*, *kormaniti* steuern, *kormaneće* das steuern Fil.; szerb *korman*, *kormaniti* id. Pop.; szlov. *korman*, *kormaniti* id. Kleinm. — szerb *krma* hinterteil eines schiffes, steuerruder Pop. A magy. *kormány* úgy viszonylik a szláv *krma*-hoz, mint *mortovány* a magy. *mortova*, szláv *mrtva* alakokhoz; az tehát, hogy az illirben *krma* mellett *korman* is előfordúl csak a magyarból való visszakölcsönzés felvételével érthető. De erre mutat azon magánhangzó is, mely a kezdő mássalhangzó-csoportot felbontja; mert az ily bontás a déli szlávban a liquida *r* mellett *tompa è* közbeszúrásával szokott történni, pl. *kréma* és *kèrma* schenke Wesz., *kréag* és *kèréag* krug, *krst* és *kèrst* kreuz Wesz., sőt maga a *krma* is megvan *kèrma* alakban; az tehát, hogy a *korman* még azonfelül magánhangzói illeszkedést is mutat a magyarból való visszakölcsönzésnek eredménye. V. ö. *kormányos*.

214. *kormányos*. — szerb *kormanos* steuermann Pop.; horv. *kormanos* id. führer Fil.; szlov. *kormanús* id. Kleinm. V. ö. *kormány*.

215. k o r s ó. — horv. *koršov* krug Fil.; szerb *koršov* id. Pop. — ószl. *krъčagъ*, tót *krčah* id. Mikl. Lehet, hogy nem szláv eredetű visszakölcsönzött szó, hanem török származású magyar kölcsönvétel mint a *kóró*, *oroszlán* stb.. v. ö. török *korčak*, *kurčak* kasgari *kugurčak* «báb» és cserem. *korčák* «báb» és «fazék». Ebből jöhetett az orosz *ропшкѣ* «fazék» szó is (l. Ny. Közl. VI, 307).

216. m a r h a. — *marha* pecus Jambr.¹⁾; horv. *marha* rindvieh, hornvieh, hausvieh Fil. — rut. *marha* id. Csop. — szlov. *mrha* pecus, merx; ófelném. *merhá* Mikl. A szlovén *merha* «aas» alakja világosan mutatja, minővé kellett volna a régi szláv *mrha* szónak az egész déli szláv nyelvterületen változni, ha fejlődése eme nyelv történetében történik; v. ö. *kormány*. A magyarból való visszakölcsönzésre vonatkozólag számba jöhet még az idézett szók kizárólagos «pecus» jelentése is, mi tudvalevőleg magyar nyelvtörténeti fejlemény.

217. p a j z s. — szlov. *paiž* schild Mikl. — cseh, tót *pavéza* id. olasz *paves* Mikl. V. ö. *hiúz*.

218. p a l a c z k f l a s c h e — szerb *palacka* patrontasche Pop. — ószl. *ploskva* flasche, ófelném. *flasca* Mikl.

219. p a r a s z t. — szerb *parasnik* bauersmann, *parasnica* bauerin Pop.; horv. *parasnik* id. Fil. — ószl. *prostъ* simplex, rudis Mikl. Az eredeti alak is megvan a déli szlávtságban, de nem a specialisabb «bauer» jelentéssel; így szerb *prost* frei, los, einfach, einfältig, gemein Pop.

220. p a r l a g. — horv. *parlog* ein verwahrloster weinberg, *parložiti* vernachlässigen den weinberg *parložkinja* der grosse brachvogel Fil.; szerb *parlog*, *parložiti* id. Pop. — rut. *palag* lehde Mikl. — szlov. *prêlog* abacker Mikl., horv., szerb *prelog* brachmist Fil. Pop. V. ö. *kormány*.

221. p a t y o l a t. — *pacholat* calantica Jambr. — rut. *patolat* feine leinwand Csop. — szerb *patel* brautschleier, olasz *fazzolo* kendő (Nyelvőr X, 385).

¹⁾ Miklosich «Fremdwörter in den slav. Sprachen» cz. értekezésében mint Jambressich közlését fölhozza ezt: „*marha velika* armentum»; pedig Jambr.-nél voltaképen ezt találjuk: «Armentum: chreda *velike marhe*. Nagy marhából álló tsorda», melyben az «armentum» nem a *marha*, hanem a *chreda* szónak felel meg.

222. *perém, prém.* — *perem* fimbria Jambr.; horv. *perem* gebräme Mikl. A horvátban és szerbben nem fordul elő az eredetibb *prem* alak is s így a kezdő mássalhangzó-csoport szétbontása csakis a magyar nyelvfejlődésben történhetett.

223. *remete.* — *remete* eremus Jambr. — szlov., szerb, horv. *remeta* id., olasz *romito* id. Mikl.

224. *rétés art kuchen* PP. — *rites* artolaganus Jambr. — illir. *red* rend, sor, rét; ószl. *redь* id. Mikl.

225. *sarka elster.* — horv. *sarka* eine art wildente Fil.; szerb *sarka* bläshuhn, bläsente Pop. — szerb *sraka* elster, szlov. *sraka* id. Közönséges eset állat- s növénynevek átvételénél, hogy más hasonló fajtákra is alkalmazzák, sőt csakis azokra foglalják le (l. a *pipacs* szó eredeti és származott jelentéseit, Nyelvőr X, 340.).

226. *tanya ort zum fischen* PP. — szerb *taña* ort, wo fische gedörnt werden, *tañar* fischer auf der tanja Pop.; horv. *taña, tañar* id. Fil. — cseh *táne* vertiefung im flusse; v. ö. közép-lat. *tunna* Mikl.

227. *tara czk böller.* — szerb *taračka* böller Pop.; — szlov. *trásk* krachen, *tresk* id., donnerschlag Kleinm.; cseh *tresk* fulmen Mikl. Alakváltozás s fejlődött jelentés egyaránt mutatja a magyar visszakölcsönzést.

228. *tár, társzekér.* — horv. *tarni* fracht- (in zusammensetzungen), *tarna kola* frachtwagen, *tarnice* fuhrmannswagen, lastwagen Fil.; szerb *tarin, tarnice* id., *tarnični* wagen- Pop. — ószláv *tovar* onus, merx, v. ö. tör. *tavar* pecus Mikl. Az ajakhangú lágy spirans beleolvasztása a magánhangzóba főképp magyar sajáttság, v. ö. *csóka, pajzs, daróc, hiúz.*

229. *tompá.* — szlov. *tumpast* stumpf Kleinm. — ószláv *tapь* hebes, újszlov. *tóp* id. Mikl.; l. *dorong.*

230. *vánkos.* — szerb *vankoš* kopfkissen Pop. — horv., szlov. *vaňkuš* polster, kopfkissen Kleinm.; ném. *wangeküssen.* A szerb alak második hangzójának nyiltabb volta szemben a társdialektusok alakjaival, továbbá jésitetlen *n* hangja visszakölcsönzésre mutat. Miklosich ismeri az eredeti szerb *vaňkuš* alakot is.

231. *vargánya* egy gomba neme Tájsz. — szerb *vargañ* pfefferschwamm Pop.; *vargañ* art essbarer schwämme Wesz. — Az illirben *vergañ* alak is szerepel, mely még eredetibb *vrgañ*-ra

utal, a mihez képest a fentebbi alakokban a magánhangzói illeszkedés csak magyar hatásnak lehet eredménye; v. ö. *kormány*.

Pusztán képzőjüknél fogva mutatkoznak kölcsönzötteknek a következők:

232. *bandás*. — szerb *bandaš* bandist Pop. — szlov. *banda* bande, Kleinm. Lehet egyenes német kölcsönvételnek is tekintenünk é szót.

233. *bicskás*. — horv. *bičkaš* liederlicher mensch Fil., Wesz. — A magy. *bicska* alak valószínűleg csak a *bicskia* török eredetű szláv kölcsönszó változata e h. *bicskja*, v. ö. *haramja*.

234. *dereš*. — szerb *dereš* prügelbank Pop.; szlov. *dereš* id. Mikl.; horv. *derež* prügelbank, folterbank Fil. — rut. *dereš*, id. Csop. — v. ö. szláv *derati* schinden, losschlagen. A szlovénban *dereš* annyit is tesz, mint «menschenschinder»; de ez alighanem csak származott értelem, v. ö. *derešnik* henker, schinder, *derešija* schinderei, henkerei Kleinm.

235. *dudás*. — *dudaš* lyripiparius Jambr.; horv. *dudaš* dudler, sackpfeifer, bockpfeifer. Fil. — szláv *duda* rohrflöte Fil.

236. *ikrás*. — szerb *ikraš* rognier Pop.; horv. *ikraš* der lauchkarpfen. Fil. — szláv *ikra* fischrogen. Fil.

237. *koczkás*. — *kockkàš* aleator Jambr.; — szláv *kostka* csontocska, *kocka* würfel Kleinm.

238. *máriás*, *márjás*. — szerb *marjaš* der ziebzeher, münze und rechnungsgeld von 10 para Pop.; horv. *marjaš* id. Fil. — lat. *Maria*, szláv. *Marja*.

239. *orgonás*. — *orgonàš* organarius Jambr. — rut. *argana* id. Csop., v. ö. lat. *organum*.

240. *pajtás*. — szerb. *pajtaš* kamerad, *pajtašica* kameradin Pop.; horv. *pajtaš* gesellschafter, *pajtašica* gesellschafterin Fil.; szlov. *pajdaš* gefährte, *pajdašica* gefährtin, *pajdašiti* sich beigesellen, *pajdaštvo* bekauntschaft, *pajdašina* kameradschaft Kleinm. — rut. *pajtaš*: id. Csop. — V. ö. szláv *pojata* domus Mikl.

241. *paprikás*. — szerb. *paprikaš* fleischspeise mit paprika gewürzt Pop.; horv. *paprikaš* id. — illir *paprika* beissbere, pfeffer; lat. *piper*.

242. *sajkás*. — szlov. *šajkaš* schaikenzieher Kleinm.; szerb *šajkaš* tschaikenschiffer, tschaikist Pop.; horv. *šajkaš* id. Fil. —

illir *šajka*, *čajka* schiffchen, orosz *šajka* geschirr um wasser zu schöpfen oder zu tragen Schmidt.

243. talyigás. — szerb *taligaš* einspänner Pop.; horv. *taligaš* gabelpferd Fil.; szlov. *taligaš* karrengaul. — illir *talige* der karren, ósl. *telęga* id. Mikl.

244. Ime egész sora a szlávból eredt magyar kölcsönvételeknek, melyek ama nyelvbe a «valamivel birót, foglalkozót» jelentő magyar -s képzővel kerültek vissza (v. ö. még *csordás*). Kiténik, hogy magyar alapszavuk többnyire -a végű, mely az -s képzővel -ás végzetet alkot; nem lesz ennélfogva talán merész a felvétel, hogy mindazon, különösen horvát és szerb -as végzetű szók, melyek fő szavukhoz képest általában «valamivel birót, foglalkozót» jelentenek, tulajdonképen ezek analogiájára alakultak; vagyis hogy e nyelvekben az -as végzet kölcsönvettképző. Azonos értékű és alakú képző nem mutatható ki a szlávtság ősi birtokágyánánt; mert az éjszaki nyelvek közül csakis egy dialektusban fordul elő, a ruténben (Ny. Közl. XVI. 292.), a melyről pedig ki van mutatva, hogy annyira hatása alatt van a magyarságnak, hogy még az utóbbi évtizedekben alkotott szókból is átvett pl. *százalék*, *honvéd*, *választmány*, *napló* (PP. 1801-iki kiadásában még csak *naplókönyv*). Példák e képzésre: *šubara* pelzmütze és *šubaraš* der eine pelzmütze trägt Pop.; *orgule* orgel: *orgular*, *orgulaš* orgelspieler Fil.; *tambura* tamburin: *tamburaš* tamburinspieler Kleinm.; *kèrst* kreuz: *kèrstaš talér* kreuztaler, *kèrstaš vojnik* kreuzfahrer Wesz; *čerga* zigeunerzelt: *čergar* és *čergaš* der unter dem zigeunerzelte wohnt Pop.; *gajde* dudelsack: *gajdaš* dudelsackpfeifer; *meda* grenze: *medaš*, *medar* angränzer, nachbar Pop.; de ezek ellenében v. ö. *dobaš* trommel; l. *dob*.

e) Kétes eredetű magyar kölcsönszók.

245. b a k a infanterist. — szerb *baka* ungarischer infanterist Pop. Újabb katonai műszó s így az egyetlen szláv dialektusban, a melyben előfordul, magyarból eredt kölcsönszónak tartható. V. ö. ném. *wache* őr.

246. b a k k a n e s. halbstiefel. — szerb *bakkanča* bandschuhe Pop. — rut. *bokanči*, *boğanči* id. Csop. — A szláv alak szóvégi hangzója s a szó jelentése magyar kölcsönvételnek bizonyítja. V. ö. dial. *bokancs*, *bokancz*.

247. *bitang* hin und her schweifend, vagabund, herrenlos. — horv. *bitanga* vagabund, strolch, faulzenzer, ein herrenloses pferd, *bitanže* das vagabundiren, faulzenzen, *bitanžiti* vagabundiren, faulzenzen Fil.; szerb *bitanga* faulzenzer, herrenlos Pop. — rut. *betanga* taugenichts Csop. Magyar voltát bizonyítja nemcsak a nyelvben való tágabb jelentése, hanem kétségtelen egybetartozása a *bitol* igével, melynek jelentése «bitangol, jogtalanul él valamivel». Ezeken kívül alaki tekintetben is a magy. *bitang*-ból igen is válhatott a szláv *bitanga*, míg egy szláv *bitanga* a magyarban is csak ilyen véghangúnak maradt volna meg.

248. *bútor* möbel, gepäck, *bugyor*, *butyor*. — szlov. *bútara* Bürde Kleinm.; horv. *butura* ballen (eine waare) pack, packet, *buturica* id. Fil.; szerb *butura* pack, packete Pop. A bővebb szláv alak a rövidebb magyar mellett csak az utóbbi átvételével magyarázható alkalmasan; de a magyarban is aligha eredeti, mint ezt a *batyú*, *motyó* szókkal való hangbeli rokonságából következtethetnők;¹⁾ mert az oroszban is előfordul *буторъ* «hab und gut» jelentéssel (Orenburg környékén).

249. *csákó* soldatenmütze. — szerb *čakov* czako Pop. V. ö. *baka*.

250. *csatló* leiste. — szerb *čatlov* querstange beim wagen Pop.; horv. *čatlov na kolih* die sperrleiste am wagen Fil. V. ö. *csat* fibula.

251. *gyolcs*. — *gyolgy* syndon Jambr. — rut. *đovč*, *đoč* id. Csop; Mikl. Miklosich a szlávban idegennek tartja.

252. *hagyma*, *hajma*. — szerb *alma* eschlauch Pop. A magyar szó teljesebb hangtestű s így a szerbre nézve kétségkívül kölesönvétel; Vámbéry (NyK. VIII, 149) török eredetűnek tekinti.

253. *hajdú*. — szerb *ajduk*, *hajduk* räuber, pandur, gerichtsdienner, weinheber, *hajdukovati* ein hajduk sein, *hajdučina* räuberhandwerk, *hajdučica* räuberin, eine pflanze: lychnis coronaria, *hajdučka trava* achillea millefolium, *hajdučka opita* daphne mezereum, *hajduštvo* räuberei Pop., horv. *ajduk*, *hajduk* id. *hajdučija* die

¹⁾ Képzésre nézve a *batyu* és *butyor* úgy viszonylanék egymáshoz, mint *odú* és *odor*; v. ö. még a *pender*, *csokor*, *bokor* szókat rokon nyelvi másaikat.

heiducken, *hajdučica* räuberin, *hajdučiti* sich als heiduck gesellen, *hajdučičte* räuberhöhle, *hajdukanie* räuberleben Fil.; szlov. *hajdúk* pandur, räuber Kleinm. — Homályos eredetű szó, de a szláv nyelvekbe nyilván csak a magyarból került. Szarvas kimutatása szerint (Nyelvőr VI, 444.) eredeti régibb jelentése: «barompásztor»; ebből fejtett a «katona, poroszló» értelem s ebből végül a szláv nyelvekben «rabló;» de mint Filipovics megjegyzi, itt is előbb enyhébb árnyéklattal («in den türkischen provinzen weniger abscheulich und näher dem heldentume»). Nem okozhat nehézséget a szóvégző *k*; ennek megvannak analogiái a magyarból átment kölcsönszavak közt (l. a bevezetésben 71. l.).

254. *h e g e d ű*. — horv. *hegede*, *egede* geige, *egedati* spielen auf der deutschen geige, *hegedanie* das spielen etc. Fil.; szerb *hegede*, *egede* geige. Magyar származására nézve tekintetbe vehető a képzőstül is átment *hegedüs* szó.

255. *h e g e d ű s*. — szerb *egeduš*, *egedaš*, *hegeduš*, *hegedaš* geiger Pop.; horv. *egeduš* der violinspieler Fil. V. ö. *hegedű*.

256. *k o c s i*. — *kochie* vehiculum, curriculum, rheda Jambr.; szlov. *kočija* kutsche, *kočijaš* kutscher, *kočijašiti* kutschieren Kleinm.; horv. *kočija* wagen, kutsche, *kočijaš* pferdenlenker, fuhrmannknecht, *kočije* der bauernwagen mit zwei pferden Fil.; szerb *kočija*, *kočijaš*, *kočijašiti* id. Pop.; bulg. *kočijъ* id. Mikl. — rut. *kočija*, *kočika* id. Csop. A szó eredete bizonytalan; megvan a németben is *kutsche*, az olaszban *cocchio* alakkal; v. ö. még francia *coche*. De a szláv alakok *-ija* végzete nyilván a magy. *koči* szó véghangzójából való; v. ö. török *harami*, *bički*, *deli* és szláv *haramia*, *bičkia*, *delia*. Maga a magyar szó, ha ugyan egyáltalában pannoniái kölcsönvétel,¹⁾ semmiképp sem származhatik rövidebb alakjánál fogva sem a szlávból, sem az olaszból s legfeljebb csak a német *kutsche* alakkal volna összevethető.

257. *k o c s i s*. — *kochis* auriga Jambr. — rut. *kočiš* id. Csop. v. ö. *kocsi*. Nem vonható ide a szláv *kočijaš*, mely a már szlávósított *kočija*-nak származéka, bár valószínűleg szintén magyar eredetű képzéssel.

¹⁾ Újabb értesülésem szerint egy magyar *Kocs* nevű helység nevéből ered, melynek kocsigyártmányai a külföldön is hírre verődtek. E magyarázat oklevélbeli adatokkal is bizonyítható.

D) Egyező magyar-szláv szók az eredetibb hovatarozás
kritériumai nélkül.

258. b i r k a. — horv. *birka art schafe* (in der Bácska) Fil.; szerb *birka* id. Pop.

259. c z i p ó. — horv. *cipov weisses weizenbrod, cipovka kleiner laib brod auf die reise* Fil.; szerb *cipovka, cipovčica* id. Pop. — rut. *cjipiv, ficjiv* id. Csop.

260. g é m. — horv. *gem pelikan, sackgans* Fil.; szerb *gem* id. Pop.

261. h é j a. — szerb *eja eule, häher* Pop.; horv. *eja eule*. A magyar alak ugyan ma teljesebb; de számos példáját látjuk annak is, hogy szókezdő *h* idő folytán eltűnhetik a déli szlávban.

262. k a n k ó. — szerb *kankov gonorrhoea* Pop.; horv. *kankov* Fil. Természetesen más a székely *kankó*, mely Kriza szerint «akárminemű fa, vas horog v. kapocs.»

263. k a p o c s. — szerb *kopča heftel, kopčati hefteln, kopčar heftelhaken* Pop.; szlov. *kopča schnalle, kopčati hefteln* Kleinm.; horv. *kopča heftel, ohr, gesperre, kopčanica türband, kopčati mit knöpfen spielen* Fil. — rut. *kapča* id. Csop. Miklosich az ófelném. *kafsa*, középfelném. *kafetze, kafse*, lat. *capsa* szókkal egyeztette; de Budenz (NyK. VI, 307) figyelmeztet a nagyobb jelentésbeli eltérésre (*kafse* «reliquienkapsel»),

264. k o p ó. — szerb *kapov fanghund* Pop. — rut. *kopiv, kapiv* id. Csop.

265. m a m l a s z. — szerb *mamlaz dummkopf* Pop.; horv. *mamlaz dummkopf, geck, mamlazovati schlingeln, mamlaztina schlinge*lei. V. ö. szlov. *mamiti locken, betäuben, täuschen*.

266. p a n d ú r. — szerb *pandur wächter der öffentlichen sicherheit, gerichtsdienner, pandurovati pandurendienst tun, pandurnica pandurenhütte, wachthaus* Pop.; horv. *pandur, pandurovati* id. *pandurija* amt des pandurs Fil.; szlov. *pandur* id. Kleinm. E szó nyilván idegen a magyarban is; de mint több hasonló jelentésű szónál lehet a magyar közvetítő a szlávásra nézve.

267. s á s. — *šas carex* Jambr.; szerb *šas ried, rietgras, maisstroh* Pop.; horv. *šas rietgras, die stängelblätter am kukurutz, šasa, šasak* id. Fil. Miklosich a szót szlávól eredt magyar kölcsönszónak tartja, de etymont a szlávban sem mutathat ki; másrésről v. ö.

nád, mely szintén vízi növény s ugor szó. A votjákban van is egy azonos jelentésű *šas* alak, mely nem lehet orosz kölcsönvétel, mint-hogy itt e szó elő sem fordul. V. ö. még tör. *saza rét*; *nád*.

P ó t l á s o k.

268. *sátor*. — szerb *šator* zelt, *šatorište* ort, wo einst ein zelt gestanden, *šatorje* gezelt, *šatra* markthütte, *šatrica* kleine markthütte Pop.; szlov. *šator* tentorium, conopeum Jambr. — perzsa *čadır*. E szó előfordúl ugyan az oszmanliban is *čadur*, *čadir* alakban, de hogy a déli szláv nyelvek még sem vehették innen által, mutatja a szókezdő *š*, mely egyenes oszmanli kölcsönvételekben nem váltakozik *č*-vel (v. ö. szerb *čizma* stiefel, *čibuk* pfeifenrohr, *čok* viel = tör.); továbbá a szóközépi kemény mássalhangzó. De kétségtelenné teszi a dolgot az, hogy elő is fordul az oszmanli *čadur*-nak kölcsönvétele a szerbben, de *čador*-nak hangzik.

269. *bika*. — horv. *bika* taurus Mikl. szlov. *bika* id. Jambr.; szerb *bika* Mikl. — rut. *bika*. A török *buka*, *buga* ellenében a magyar alak közösen a szláv *bykъ* (ószl. *bykъ*, bolg. *bik*, szerb *bik*, szlov. *bik*, orosz *быкъ*) alakkal *u: i (i)* változást mutat fel, mi azt mutatja, hogy a magy. *bika* nem a török, hanem a szláv szó átvétele. A *bikъ*-nak szorosán megfelelő szerb alak csak *bik*; látni való tehát, hogy a magyar — mint több példában kimutatható — a szláv -ъ végvocalist -a-ra változtatta s az így származott *bika* alakot a déli szlávtság visszakölcsönözte.

270. Városnevek közül kétségtelenül magyar eredetűek a következők: szerb *Tur* Győr, máskép *Janok*-nak hívják; *Varad* Nagyvárad; *Sentandrija* Szent-Endre; *Sentomaš* Szent-Tamás; *Sečuj* Székcső; *Hercegsuloš* Herczegszöllös; *Čalokez* Csallóköz; v. ö. még *Erdel*-t, l. föntebb Pop.

Helyreigazítás. Fentebb a *bársony* szót tárgyazó cikkben (101. l.), elfogadva Miklosich egybevetéseit, a német *barchen*, *barchent* szóból származtatam a magyar alakot. Ez ellen tiltakozik a csuvas *porzen* шелкъ (seide), mely a perzsa *beršim* «seide» mása s mely mindenesetre jobban megfelel a *bársony*-nak, mint a fentebbi német szó. A szláv alakok magyar eredete ezzel még inkább meg van erősítve.

R ö v i d í t é s e k.

Bál. Szentkatolnai Bálint Gábor. Kazáni-tatár nyelvtanulmányok, Budapest 1877.

Bell. J. Bellostenece, Gazophylacium seu Latino-illyricorum onomatium ærarium. Zagrabie, 1740.

Böht. Otto Böhtlingk, Über die Sprache der Jakuten. St.-Petersburg, 1851.

Bud. Budenz József, Magyar-ugor összehasonlító szótár, Budapest, 1872—1881. — Miklosich «Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen» művének ismertetése. Nyelvtudományi Közlemények VI, 299 s köv., Budapest, 1867. — Jelentés Vámbéry Á. magyar-török szövegezéséről, u. o. X, 67. s köv., 1873.

Cast. Alexander Castrén, Versuch einer koibalischen und karagassischen Sprachlehre. St.-Petersburg, 1857.

Cod. Cum. Codex Cumanicus bibliothecæ ad templum divi Marci Venetiarum, ed. Comes Géza Kuun, Budapestini, 1880.

Csop. Csopey László, Magyar szók a rutén nyelvben. Nyelvtud. Közl. XVI, 270. Budapest, 1881.

Dank. Gregorius Dankovszky, Magyaricæ linguæ lexicon critico-etymologicum. Posonii, 1833.

Fil. Iván Filipović, Neues Wörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache, Agram. 1875.

Gramm. Alt. Грамматика алтайскаго языка, составленная членами алтайской миссии. Казань, 1869.

Habd. J. Habelič, Dictionar ili reči slovenske etc. u Nemškem Gradcu 1670. E munkát csak Miklosich idézetei után használhattam.

Jambr. Andreas Jambressich, Lexicon Latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica etc. Zagrabie, 1725.

Kleinm. Jul. Kleinmayr, Anton Janežičev slovensko-nemški slovar, u Celovcu, 1874.

Lesch. Stephanus Leschka, Elenchus vocabulorum europæorum cum primis slavico-magyarici usus etc. Budæ, 1825.

Mikal. J. Mikalja, Thesaurus linguæ illyricæ. Laureti, 1649. E munkát is csak Miklosich idézeteiből ismerem.

Mikl. Franz Miklosich, Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen. Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaften,

philosophisch-historische Classe XV., Wien, 1867. — Die slavischen Elemente im Magyarischen u. o., 1871.

MA. Molnár Albert, Dictionarium Latino-ungaricum. Heidelbergæ, 1621.

PP. Franciscus Páriz Pápai, Dictionarium Latino-hungaricum. Posonii, 1801.

Pop. Georg Popović, Wörterbuch der serbischen u. deutschen Sprache. Pančova, 1881.

Schmidt J. J. Schmidt, Mongolisch-deutsch-russisches Wörterbuch. St.-Petersburg, 1855.

Steph. Lupi Stephani F. Lexicon Serbico-germanico-latinum. Wien, 1818.

Vámb. Vámbéry Ármin. Magyar és török-tatár szóegyezések, Nyelvtud. Közl. VIII. k., Budapest, 1870. — A török-tatár nyelvek etymologiai szótára, Nyelvt. Közl. XIII. Budapest, 1877. — Čagataische Sprachstudien, Leipzig, 1867. — Ujgurische Sprachmonumente, Innsbruck, 1870.

Verancs. Faustus Verantius, Dictionarium quinque nobilissimarum Europæ linguarum, latinæ, italicæ, germanicæ, dalmaticæ et ungaricæ. Venetiis, 1559. Ujra kiadta Thewrewk József, Pozsony, 1833.

Wesz. Rud. V. Veselić, Rečnik ilirskoga i nemačkoga jezika, u Beču. 1853.

Zenk. J. Th. Zenker, Dictionnaire turc-arab-persan. Leipzig, 1866.

Zolot. Н. Золотницкий, Корневой чувашско-русский словарь, etc., Казань, 1875.

ószl. ószláv, *szlov.* szlovén, *horv.* horvát, *dalm.* dalmát, *bulg.* bulgár, *rut.* rutén, *lengy.* lengyel, *or.* orosz, *ófelném.* ófelnémet, *középfelném.* középfelnémet, *újfelném.* újfelnémet, *ném.* német, *oszm.* oszmanli, *kaz.* kazáni tatár. *kojb.* kojbál, *karag.* karagasz, *jak.* jakut, *alt.* altaji tatár, *turk.* turkoman, *csag.* csagataj, *csuv.* csuvas; *HB.* Halotti beszéd, *Bc.* Bécsi codex, *Mc.* Müncheneri codex, *Nyelvör* (v. *Nyör*) Magyar Nyelvör, *Ny. Közl.* Nyelvtudományi Közlemények.

SZÓMUTATÓ.¹⁾

<p>1 *akó 109.
apa 77.
apród 77.
*asztal 109.</p>	<p>30 béres 94.
*bicskás 116.
birka 120.
bitang 117.
bíró 78.</p>	<p>*deres 116.
dob 78.</p>
<p>5 áld- 76.
áldomás 77.
áldó 77.
árok 92.
-ás (képző) 117.</p>	<p>35 bírság 87.
bokor 88.
bosszú 78.
*bödöny 109.
bútor 117.</p>	<p>60 *dorong 110.
*dudás 116.
*dunya 110.</p>
10 ásó 77.	<p>40 czipó 120.
czukor 101.
csal- 87.
csalárd 88.
csaló 88.</p>	<p>enged- 76.
Erdély 78.</p>
<p>baglya 77.
baka 117.
bakkanacs 117.
bakter 101.</p>	<p>45 *csata 110.
csatló 118.
csákó 118.
*császár 118.
csikós 94.</p>	<p>65 ernyő 78.
esküdt 78.
ezer 94,
érsek 111.</p>
<p>15 bandás 116.
*barát 109.
*barna 109.
*batka 109.
báj 92.</p>	<p>50 csomó 78.
csont 88.
csoport 94.
*csorda 110.
csordás 110.</p>	<p>70 falat 78.
far 78.
fattyú 88.
fegy- 76.
felel- 76.
fertály 102.</p>
<p>20 bán- 76.
bánt- 76.
bár 62.
*bárd 109.
bársony 101, 121.</p>	<p>55 *csóka 110.
csukló 78.</p>	<p>75 -féle 78.
fillér 102.
fiók 79.
font 102.
fontos 102.</p>
<p>25 bátor (audax) 93.
bátor (ám-bátor) 94.
beteg 77.
bélyeg 93.
bér 94.</p>	*daróc 110.	<p>80 forint 103.
formál 103.
fullajtár 103.
fundál- 108.
futó 79.</p>
		85 fűzér 79.

¹⁾ A csillaggal jelzett szók a magyarban szláv eredetűek, de melyeket a szlávok ismét visszakölcsönözött. A számok a lapokra vonatkoznak.

- *gazda 111.
 *gazdaság 111.
 *gáncza 111.
 • gém 120.
 90 gomb 88.
 gödör 89.
 gyapot 95.
 gyám 89.
 gyenge 89.
 95 gyolcs 118.
 gyömbér 103.
 gyöngy 95.
- hadnagy 79.
 hagyma 118.
 100 hajdú 118.
 hajós 79.
 halász 79.
 hamis 89.
 hant 89.
 105 harc 103.
 harminczad 79.
 haszon 79.
 *határ 111.
 háló 79.
 110 hám 95.
 hegedű 119.
 hegedűs 119.
 herczeg 103.
 héja 120.
 115 hintó 89.
 *hiúz 112.
 hordó 79.
 hóhér 103.
 *huszár 112.
- 120 ikrás 116.
 inas 79.
 *ispán 112.
- kankó 120.
 kantár 96.
 125 kapitány 104.
 kapocs 120.
 kard 96.
 karika 80.
- karmazsin 104.
 13 kartács 104.
 kastély 104.
 kaszárnya 104.
 *katona 112.
 kába 90.
 135 káplár 104.
 kezele 108.
 kenőcs 90.
 *kerep 113.
 keszkenő 80.
 140 kettős 80.
 kép 97.
 kincs 97.
 kín 97.
 *koczkás 116.
 145 kocsi 119.
 kocsis 119.
 kofa 80.
 koldtúl- 76.
 koldus 80.
 150 komp 90.
 konty 90.
 kopó 120.
 *kormány 113.
 *kormányos 113.
 155 korsó 114.
 kóró 97.
 kutya 80.
- lapú 80.
 lép 81.
 160 látó 81.
 lopó 90.
 lógó 81.
 lugas 87.
- majd 82.
 165 mamlasz 120.
 *marha 114.
 *máriás 116.
 ment- 77.
 merettyű (mereggyö) 82.
 170 mester 104.
 meszely 105.
- mező 90.
 ménes 90.
 mérő 82.
 175 mérték 82.
 műhely 82.
- nyuszt 82.
- orgonás 116.
 oroszlán 98.
 180 ország 82.
 óriás 82.
- *pajtás 116.
 pajzs 114.
 *palaczk 114.
 185 pallos 105.
 pandur 120.
 *paprikás 116.
 *paraszt 114.
 *parlag 114.
 190 *patyolat 114.
 pántlika 105.
 perez 105.
 *perém prém. 115.
 prófont 105.
- 195 ráadás 83.
 remek 83.
 *remete 115.
 *rendel- 109.
 réf róf 105.
 200 rétes 115.
 rojt 83.
 rostély 106.
 rovás 83.
 rúd 106.
- 205 sajkás 116.
 sajtó 83.
 sark 83.
 santa 90.
 sárga 99.
 210 sárkány 99.
 sás 120.
 sátor 121.

	sekély, cseke 83.		*talyigás 117.		úr 87.
	sereg 99.		tanács 99.		vall- 77.
215	silbak 106.	235	*tanya 99.		varga 87.
	síp 91.		*taraczk 115.	255	*vargánya 115.
	sípos 91.		tányér 107.		vágás 87.
	sok 83.		*tár 115.		vágó 87.
	sor 83.		teher 85.		válú 99.
220	sorompó 106.	240	telek 91.		*vánkos 115.
	sógor 106.		tolvaj 86.	260	vápa 87.
	sőre 83.		*tompá 115.		vár 91.
	szabó 83.		torony 107.		vármegye 92.
	*szarka 115.		totya 91.		város 91.
225	szatyor 91.	245	tölcsér 86.		vásár 91.
	szállás 84.		törköly 107.	285	virág 87.
	szár 84.		tunya 86.		virraszt- 77.
	sziget 84.		túzok 99.		virrasztó 87.
	szoba 106.		tündér 86.		
230	szurdék 84.	250	tűkőr 99.		zománcz 108.
	szürke 84.				
	szűrszabó 85.		ún- 77.		

MUNKÁCSI BERNÁT.

ISMERTETÉSEK ÉS BIRÁLATOK.

Über die Sprache der Nord-Ostjaken — von Dr. Aug. Ahlqvist:
I. Spachtexte und Wörtersammlung. — Helsingfors 1880.

Végre megindultak Ahlqvistnak közlései az osztják nyelvről s reményljük, hogy nem soká tartogatja már a vogul nyelvről valókat sem. Mind ezeket az ugor összehasonlító nyelvészet munkásai várva várják, mint eredeti önálló kutatások eredményeit, melyek az e nyelvekről való amúgy sem igen bőséges ismereteinket kiegészíteni s megigazítani fogják. Ahlqvist, ki már 1858-ban járt a vogulok és osztjakok földjén, — s újra megint 1877-ben s utoljára még egyszer 1880-ban, nyomozásainak közzétételét eddig nyilván csak azért halasztotta, hogy még nem eléggé teljeseznek s tökéleteseknek vélte; ámde ez a teljesség és tökéletesség relativ becsléssel kellék, melyet örökké lehet fokozni s örökké el nem értnék találni. Fontosabb dolog, a mi nyelvészetünk szempontjából, hogy hiányos ismereteink újabb, önállóan gyűjtött és a kellő gonddal pontosan följegyzett anyaggal gazdagodjanak, a melyet azután a szükség kívánta módon föl lehet dolgozni s a mely különösen az eddigi ismeretnek bírálatára is képesít.

De ne pöröljünk a kutatóval, hogy mért nem adta még mind azt, a minek már régen jó hasznát vettük volna; inkább vegyük köszönettel az imitt nyújtott adományt, a mely ezutánra még többet ígér.¹⁾

¹⁾ Meg kell jegyezni, hogy az 1858—1880. évek között Ahlqvistnak egyéb fontos munkálatai is megjelentek: «Läran om verbet i mokscha-mordvinskan» 1859; — «Versuch einer mokscha-mordwinischen Grammatik nebst Texten und Wörterverzeichniss» St. Petersburg. 1861; — «Anteckningar

Az osztják nyelvnek északi dialectusát, a melyre Ahlqvistnak fentírt közlése vonatkozik, eddig jobbadán csak a Vologodszki-féle orosz-osztják szótár meg a Máté-evangéliom első 10 fejezetének szintén Vologodszki szerzette fordítása alapján ismerjük. Ezekből kellett Hunfalvynak is az éjszaki-osztják nyelv leírását kifejtenie (NyKözl. XI.), csakhogy még Regulynak egy kis osztják szójegyzékét is használhatta, a melyben némi nyelvtani adatok is találhatóak. Igaz, hogy a Vologodszki munkálataiban foglalt nyelvanyag terjedelemre sem megvetendő (vagyis a mint Ahlqvist is megengedi «nicht ganz unbedeutend»), kivált a szótára, mely elég bőven hozza a származékokat és még itt ott egy kis mondatot is fölvett; de némi kívánni valót hagy az orosz betűvel eszközölt hangjelelése, noha azt egészben véve eléggé megfelelőnek kell találnunk. Sőt meglátszik, hogy Vologodszki az orosz írásjegyeknek különös czélra való elégtelenségén segíteni iparkodott; így pl. az úgyn. aspirált *l* hangot (melyet Castrén szerint a szurguti dialectusban *tl*, *thl*-nek, illetőleg *dl*, *dhl*-nek ejtenek, természetesen a dentalis előhang kellő reductiójával) az *л* mellé vetett spiritus asper-féle jeggyel tünteti föl — *л*, s megjegyzi hogy «эта литера произносится съ приложеніемъ языка къ небу плотно, такъ чтобы вышло сл (azaz: e betűt kiejtik, a nyelvet szorosán az ínyhez illesztve, úgy hogy *sl*-féle hang eredjen)»; — az egy hangzónak ejtendő *ng*-t (= gutt. nasalis *ñ*) fölibe vetett félkör-jeggyel írja: *ñr*. Bizonytalan ejtést a Vologodszki-féle írásmód tkp. csak a következő esetekben hagy fönn: 1. szókezdő *и* lehet akár *i*, akár *ji*, pl. *илби* = *ilbi al*; *инкъ* = *jink víz*; — 2. *н* következő *e*, *и* előtt lehet *n* is meg *ñ* is (*ne*, *ni* vagy *ñe*, *ñi*): *немъ* = *nem* név, *нел* = *ñel*-nyelni (Ahl.); *нижи* = *niži* halászó horog (Ahl. *niši*, *niš*), *ниръ* = *ñir* nyári saru. — Kiteszi Vologodszki rendszeren az accentus-jegyvet

i Nordtschudiskan» 1859; — «Muistelmia matkoilta Venäjällä vuosina 1854—58» 1861; — «Suomalainen runousoppi kielelliseltä kannalta» 1863; — «Om Ungerska sprakets förwandskap med Finskan» 1863 (Suomi); — «Suomalainen Murteiskirja» 1869; — «De vestfinska sprakens kulturord» 1871; — ugyanaz németül «Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen» 1875; — «Suomen kielen rakennus» 1877 (ismertetve NyK. XVI, 295—312); 1871—75 kiadta s jórészben maga írta a «Kieletär» füzetait (megjelent I, 1—6. füz., II, 1. füz.).

is, de ennek czélja nem lehet csupán csak a hangsúly helyének feltüntetése, (hiszen egytagú szókon is találjuk), hanem egyszersmind, legalább részben, a szótagbeli vocalis nyújtott voltát is jelöli, a mint Ahlqvist közlésének egybevetésével láthatjuk: *sōrim*, A. *sōrim* száraz; *ādīm*, A. *ādīm* rossz; *ēdir*, A. *ēdir* derű; *līlīn*, A. *līlīn* eleven, lelkes; *mūgol*, A. *mūgol* máj (mogol mellett) || *ḡannēḡo*, A. *ḡannēḡo* ember (tkp. összetétel: *ḡanda-nē-ḡo*); *pozāl*, A. *pasāl*-meghalni; *ulām*, A. *ulām* holmi, ruha; *urā*, A. *urā* veszekedés; *votás* (így is: *vōtas*), A. *votás* szélvész; *ḡorás*, A. *ḡōrās* kép. Többnyire az első szótagon találjuk Vol.-nál a hangsúly-jegyét, s Ahlqvist közlése szerint e szótag sokszor rövid vocalisú; az első szótagon túl A.-nál is ritka a hosszú vocalis; leggyakoribb még az *ī*, összevonva *iji*-ből, pl. *šavīta-ḡo* őrző = Vol. *šavījita-ḡo*. — Egyébként Vologodszki hosszú vocalis jelölésére kettős betűvel is él: *zūu* hosszú = *ḡū* A., *tīim* született = *tīim* A.

Ahlqvist közlésében a hangjelölés természetesen még pontosabb s következetesebb. Kiemeljük, hogy kétféle *l*-jeggyel él: a közönséges *l* mellett, középen finom vonalkával jelzett *l*-vel, melynek amattól való különbségét nem igen könnyen veszi ki szemünk; írjuk helyette alul ponttal, ezt: *ḷ*. Ez utóbbi az aspirált (illetőleg affricata-féle) *l*-nek jegye, mely igen általános használatú, úgy hogy a tiszta *l* szerepét aránylag igen csekélyre szorította. Fölvethetjük itt mindjárt a kérdést, hogy fontos-e a kétféle *l* megkülönböztetése? Fontos az mindenestre a tényleges ejtés hí visszaadása tekintetében s azon lehetőségre nézve, hogy ez ejtésbeli különbség különböző hangfejlődéssel áll kapcsolatban. Eddig ugyan annak ily etymologiai fontosságát még nem sikerült fölfedeznünk: van olyan *ḷ* szó elején és közepén, mely a rokon nyelvek szerint eredeti *l*, s van szintén *l*, mely régibb *d* (*t*)-nek helyébe lépett: pl. *ḷiḷ* lélek = vog. *lil*, *lili*, zürj.-votj. *lol*, *lul*, m. *lélek*, finn *löyly* | *ḷū* csont = vog. *lu*, f. *luu*, cser. *lu* | *ńol* nyíl = vog. *ńāl*, lp. *ńuol*, finn *nuole*, m. *nyil* | *pālīn* felhő: f. *pilve*, mord. *pele*, cser. *pil* | *ḡul* hal = f. *kala*, lp. *kuele*, mord. *kal* stb. || *ḷē*-enni = vog. *tē*-, mord. *seve*-, finn *syö*-, *sö*- | *ḷōn* ér, ín = vog. *tān*, zürj. *sōn*, f. *suone*, *sōne* | *vēlīm* velő = vog. *valem*, finn *üdime*, mord. *udime*, lp. *aōdem* | *nal* nyél = vog. *näll*, mord. *nede*, lp. *nadda*, finn *lüde*. Látni való, hogy az *ḷ*-nek még nem lehet valami különös hangtörténeti értéket tulajdonítani, s így megkülönböztetését (pl. a MUGSzótárban)

bátran mellőzhettem, annyival inkább, mert Reguly osztB. szójegyzékében sem érezte azt szükségesnek. Az affricált *l*-hangot épen csak különös osztják fejlődésnek kell tartanunk, mely végpontját az osztIrt. *d* (*t*)-ben érte, a mennyiben ez eredeti *l* helyére is került. Legfeljebb azt lehet sejteni, hogy a tisztán maradt *l* az osztjákban inkább eredeti, semhogy *d*-ből való *l*: pl. *pēlek* oldal (Irt. *pēlek* s nem *pēdek*) fél, oldal = lp. *pele*, mord. *pälä*, cser. *pēle* | *lang*-fedni (Irt. *lañ*-, S. *link*-): l. MUGSz. 760. sz. De azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az ilyen *l* is már ingadozó-nak mutatkozik Ahlqvistnál: pl. *langol* (Obd. alak) és *langil* fedél, *lālem* (Obd.) és *lālem* eszem.

Továbbá megkülömböztet Ahlqvist kétféle *g*-t: *g* és fölibe vetett ponttal *ǰ*; ez utóbbi lágy gutturalis spirans (γ), mely csak két vocalis között fordul elé s érintkező consonans előtt χ -vá lesz, pl. *ńoŕa* hús, *ńoŕos* (v. *ńoŕos*) nyuszt, *ōŕol* szán, *moŕol* máj, *joŕotlem* jövök, *taŕa* ort, *tōŕol* toll (*toŕlñ* tollas), *tūŕorlem* zárok (*tuxŕip* záró, retesz). Azt látjuk, hogy leginkább *o*, *u* mellett divatozik a γ , azaz határozottan mélyhangú szókban; gutt. nasalis (\tilde{n} : Ahlqv. \tilde{n}) után mindig *g* van, valamint magashangú vocalis mellett, pl. *meǰil* (*mevil*, *meil*) mell, *šigil* tapló; *uñgil* száj, *voñgemalem* megvágók, *eñgilem* leoldok. Külön hangtörténeti értéket nem tulajdoníthatunk a γ -nek, s megkülömböztetését csak az ejtés hű leírása ajánlja. Egyes esetekben még váltakozik is Ahl. közlése szerint *g* és γ (*šagam* és *šaŕam* dohány, *loǰitlem* és *loŕotlem* mosok, *jogan* és *joŕan* kis folyó); Reguly csak egyféle *g* jeggyel él (pl. *togol*, *ńogos*), és ezzel beéri Castrén is az osztIrt. nyelv leírásában (megjegyzésén, hogy *a o u* előtt, szintilyen előző vocalis után a *g* «aspiráltak», azaz tkp. spiransnak hangzik = \acute{c} a törökben).

A gutt. nasalist (\tilde{n}) Ahlqvist fölül pontos \tilde{n} -vel jelöli. Tekintve hogy ezen az osztjákban is csak szóközepén és végén előforduló hang részben az $\tilde{n} + g$ -nek (*ng*) utódjának mutatkozik, érdekes hogy Ahlqvist közlésében még gyakran a teljes $\tilde{n}g$ -vel való alakokat találjuk: *puñgil* fél, oldal (de: *puñla* félre; osztIrt. *puñat* oldal); *uñgil* és *uññil* száj; *loñgim* bemenet (*loñlem* bemegyek), *voñgema* = *voñema* - Volog. (v. ö. *vág*- MUGSz. 583. sz.) stb. De a szóvégén mindig csak \tilde{n} fordul elé; ilyen jelesen a birtokosnévképző \tilde{n} (*tiniñ* áros, drága, *toŕlñ* tollas, *eplñ* szagos stb.), a melynek a vogulban \tilde{n} és *n* felel meg. Erről a képzőről pedig épenség-

gel nem tudjuk, hogy előbb *ŋj* volt volna, s így nem helyeseltetjük Hunfalvy írásmódját (NyKözl. XI, 34), ki még ezt is *ng*-vel adja (pl. *tohling*), úgy mint a többi esetekben, a hol legalább történeti alapja van.

Legfontosabb Ahlqvist közlése hangtani tekintetben, a nyújtott (hosszú) vocalisok rendes jelölése által, — fontos annál fogva, mert a vocalis-hosszúságnak gyakran nyelvtörténeti alapja van a régibb teljesebb alakot sejtet. Ilyen jelentőségű az osztB.-ben a hosszú vocalis, mely pótló nyújtásból való: pl. *señs* mellett, *sēs* hárs; *kēn* könnyű (vogK. *kigne*), *sēm* szem (ug. *s₂lm₂*), *tēl* teli (vogK. *tagle*, finn *tüüde*) stb. De sokszor a hosszú vocalist oly szóalakban találjuk, mely amúgyis teljesebb mint a rokonnyelvekbeli másai, úgy hogy pótlásról nem is lehet szó; e mellett számba kell venni, hogy az első szótagbeli vocalis hosszúsága ahhoz van kötve, hogy utána egyszerű consonans következik, s mihelyt több lesz a consonans, az a vocalis is rövid alakban lép föl: pl. *tōgol* toll mellett: *toxlīñ* | *sāχis* v. *saysi* zsír, *saysañ* zsíros | *tūgorlem* zárok; *tuxrep* záró | *ēbel*: *epliñ* szagos | *jūlip* új: *jilpa* újra | *jōlīχ*: *jolχīñ* hüvös, nyirkos | *nōmis*: *nomsīñ* okos | *ōmislem* ülök: *omsim* ült | *rōgip*: *rogpiñ* hazug | *nōlīm* seb: *nolmīñ* sebes | *ōlīm* álom: *olmīñ* álmos, *olmālem* álmodom stb. A vocalist követő *ŋj* még megengedi a nyújtást, de rendszeren mégis csak rövid vocalis van *ng* előtt: *pūngil* és *pungil* oldal (de csak: *puñla*), *lōnga-jogan* és *laññal-jogan*. Ezen, az első szótagban, bizonyos kedvező föltétel mellett (egyszerű consonans következtével) mutatkozó vocalisnyújtást jobbadán a hangsúly hatásának kell tulajdonítanunk. Szintígy igen sűrű Castrén jelzése szerint az osztIrt. dialectusban is ezen vocalisnyújtás, s itt még a következő több consonans sem látszik akadálynak: pl. *ōdam* álom: *ōtmañ* álmos | *ōmsem* ültem | *ēbet* szag: *ēpsend*-szagolni.

Az Ahlqvist közlésében foglalt osztják szövegek közt természetesen leginkább az eredetiek vonják magukra figyelmünket. Hiszen ezek az első eredeti osztják nyelvmutatványok, a melyek egyáltalában megjelentek; mert Castrén grammatikája annyira tisztán alaktan, hogy alig egy-két kis mondatot találunk benne (pl. 67. l. *ma tau erekte i met en tajdam* ausser dem pferde besitze ich nichts; 32. l. *tau sāgarīvet keres* das pferd ist grösser als die kuh; *nānk jugodīvet ar* der lärchenbaum ist von den bäu-

men der grösste), — a Reguly hozta osztják énekek pedig még megfejthetlenség és kiadatlanok (alakjukról szól, némi kis mutatvány mellett Hunfalvy: NyK. XI, 218. skk.). Nem sok ugyan A.-nak eredeti szövege; mindössze öt kis mese, 53 találós mese, s 4 dal; de ez is elég arra, hogy némileg megítélhessük, mennyire alkalmazkodnak a fordított textusok az orosz eredetihez. De azt is látjuk belőlük, mint szerepelnek ezekben is a nyelv eredeti sajátosságai, melyek jobbadán a vogul nyelvvel közösek, pl. a szenvedő (passivum) és a tárgyas igeragozás. Nem lehet itt föladatnom, hogy belőlük alaktani vázlatot állítsak össze; hiszen Ahlqvist a jelen közlését csak I. résznek czímezi, a melynek kiegészítő II. része nem lehet más mint az osztják nyelv grammatikája. Csak egy részletet hadd emeljek itt ki, mely szintén osztják-vogul egyezéstül tűnik föl. A *-na* ragos casusalak, melyet grammatikáink (Castrén és Vologodszki textusai alapján Hunfalvy) csak locativusnak (s innen instrumentalisnak) ismernek, az Ahlqvist közlötté mesékben előfordul mint *l a t i v*-értékű *casus* is (illativus, allativus): Ahl. 3. *mantseñen orna* menének (ketten) az erdőbe (in den wald); *juganna pitseñen* a folyóra estek; 4 l. *juz puina joxtas* a fa tövéhez érkezett; *žatna loriseñen* a házba gördültek (bele); 6. l. *žatna loñnes* házba bement; 7 l. *amsäten kat lanžremna* üljetek két vállamra; 9. l. *mandlemen pūgolna* menjünk a faluba; 11. l. *sēpna pontsale* zsebre (zsebbe) tette. E szerint helyes Regulynak e példája is (Hunfalvy, NyK. XI, 79.): *ma vasne mensem* «én a városba mentem» (e mellett: *ma vasne ollem* én a városban lakom). Szintigy pedig *n*-ragos az északi-vogulban mind a locativus, mind a lativus (illativus, allativus), az utóbbi nagy ritkán még végvocalissal (*-ne*); a kondai-vogulban meg *-n* locativus, *-ne* lativus-értékű.

A fordított textusok egyik része, 5 darab a bibliai történetből, Ahlqvistnak 1877-ben volt osztják szolgája- és tolmácsától, Morochovtól ered, a ki írástudó (azaz írni-olvasni tudó, грамотный) ember volt. A ennek orosz leiratát magának megint tollba mondatta s ejtés szerint pontos hangjelöléssel leírta. — A textusok másik része új kiadása a Vologodszki-féle fordításoknak: Máté evangéliom első 10 fejezete, a Tizparancsolat, Hitvallás (Symbolum fidei). Ezeket a szent-pétervári akadémia könyvtárában őrzött Sjögrén-féle kézirat (másolat)-ból először Wiedemann adta ki 1868-ban (a Lucian Bonaparte-féle gyűjteményben), s e kiadásból átvette Hunfalvy,

saját transcriptióját alkalmazva, a NyKözl. XI. kötetébe. Ahlqvist külön másolatot vett a Sjögrén-féle kéziratról, s a textus átírására az osztják ejtéséről szerzett saját tapasztalatait is alkalmazta. Ahlqvistnek ezen új kiadásában tehát a Vologodszki műve tökéletesebb külalakot nyert. De a két kiadást, az Ahlqvistét meg a Wiedemann, illetőleg Hunfalvy-félet egymással egybevetve, különböző írásmódon (átíráson) kívül is találunk itt-ott eltérést szóalakokra és különböző nyelvtani alak használatára nézve; itt ott van egy kis kihagyás is (a W.-H. kiadásban), mely jobbadán szedőhibának mutatkozik, a milyen különben is mind a két kiadásban fölmerül egynéhány. Úgy látszik, hogy Wiedemann Vologodszki textusán némi változtatást is tett, bizonyos alakok következetes egyformaságát szerezvén (vagyis hogy «revideálta», a mint ő az efféle kiadások cím lapján ki is szokta tenni); de meglehet hogy Ahlqvist is egyet-mást igazított rajta.

Az említett eltérések közül lássuk először a szóalakra vonatkozókat. Ilyen mindjárt az, hogy A. az *l*-végű ige-tők (pl. *ul*-, *esl*-) ind. præs. egyes-sz. 3 szem. alakján nem írja ki külön még a præsens-jelölő *l*-t: *ul*, *esl* (tkp. *ul*, *esl*), míg H. a lappangó jelentős elemet föltünteteti: *ull*, *esll*. — A parancsoló mód több. 2 szem. -t és teljesebben -*ti* (*tí*); A. is ismeri mind a kettőt, de többször -*él* a -*tí*-vel, kivált rövidebb ige-tőkön, hol H.-nál csak -*t* van: pl. *vogati* (H. *vogat*) 7, 7; *manati* 9, 13; *manati*, *longati* 10, 5; *al xurijati* 10, 31. stb. — A személy-névmások dativusa A.-nál többnyire az illető személy ragjával végződik, utána következő *a* casusrag nélkül, mely teljesebb alak rendszeren található W.-H.-nál. Így A. *luel* «neki» (H. *luela*): 1, 25. 2, 5. 11. 3, 15. 4, 6. 7. 8. 9. 10. 11. 5, 32. 39. 40. 8, 2. 4. 7. 8. 15. 19. 20. 21. 22. 28. 9, 9. 18. | A. *liel* «nekik» (H. *liela*) 8, 32. 9, 24. 28. 10, 1. 15; (H. *luela*, hiba e h. *liela*) 4, 19. 8, 26. 9, 12—15. | A. *manēm* «nekem» (H. *manema*) 2, 18. 3, 14. 4, 9. 7, 21. | A. *neñēn* «neked» (H. *nñēna*, írva: *nñēna*) 2, 13. 4, 9. 5, 30. 6, 6. 18. 8, 29. De meg kell jegyezni, hogy a személynévmásoknak *a* végű dativusuk is előfordul A.-nál: pl. *luela* neki 5, 31; *liela* nekik 9, 18. 10, 5; *manēma* nekem 10, 34. 38; *neñēna* neked 8, 13. 9, 2; *neñilana* (csakis így) nektek 5, 18. 20. 34. 44. 6, 14. 9, 29. — Személynévmásnak accusativusa: A. *lielal* (H. *liel*) 4, 21. 24. 5, 2. 6, 2. 26. 10, 21. — Genitivus-értékű alak, birtokszó (illetőleg postpositio előtt): A. *neñilan* tí (H. *nen*, helyesen *neñ*, nominativus

alak) 3, 9, 5, 44. 48. 7, 15. 16, 20. Hunfalvy kiadásában általában *nen* áll = «ti», pedig a szem. névmásokról szóló §-ban ugyancsak *neñ*-nek hangzik a «ti», úgy mint A.-nál is. — Egyéb esetek: 2, 11. *mojlipsa* A., *majlipsa* H. («даръ, подарокъ, ajándék» Volog. szótárában is csak *mojlipsa*) | A. *joutla* (H. *jutla*) 3, 10. 7, 19; *joutsajin* (H. *jutsajin*) 5, 25; *joulma* (H. *julma*) 5, 29. 30; *joulmala* (H. *julmala*) 7, 31; *joulmata* (H. *julmata*) 5, 22; *joultalajit* (H. *jul*-). 8, 12. (a *jout*- és *joul*- «dobni, vetni», ige Volog. szótárában is csak így, nem *jut*-, *jul*-) | A. *pis* 7, 22. 9, 33; H. *pos* (két külön szó *pis* «csoda» és *pos* «jegy, jel, czél» Volog.; a szövegbe inkább *pis* illik | A. *puśl* potest 5, 14. 36. 6, 24. *puślem* possum 9, 28; H. *pusl*, *puslem* (Volog. szót. szerint is helyes az *ś*-vel való alak; más a *pus*- ige: «fejni») | A. *lavittotet* (*lavittotet*) «káromlók, átkozók» 5, 44; H. *lavittodet* (Ahl. szótárában a *lavit*- igét egybefogja az Obd. *lau*-val s így fordítja «sprechen; schimpfen, schmähen;» Vologodszki szótárában külön ige: *lavit*- «бранить, ругать», és *lob*- «говорить» = A. *lop-lem*; Reguly szójegyzékében: *lauet*- «böse sein» és *lau*- «sprechen»; e szerint a *l*-vel való alakhoz nem fér kétség, sőt a vogulban is találjuk a mását: *laut*-) | A. *logita* 6, 17; H. *logita* (Ahl. szót. *logit*-, *logot*- waschen, spülen; schleifen, schärfen); Volog.-nál ez két ige: *logit*- «waschen» és *logot*- «schleifen», szintígy Reg. *logit*- és *logot*-; itt tehát az *l*-vel való alak kell) | A. *pulañ* 5, 25. 9, 3. 32; H. *pulañ* (*pulang*): (Vol. szót.-ban ugyan *pulañ*, vagy akár *puläñ*, de H. szót.-ban mégis *pulañ*) | A. *sõmitsata*, *sõmitta* 6, 25. 28; H. *lumitsata*, *lumitta* (Ahl. is él a *sõmit*- «induere» igének *l*-es alakjával: 6, 29. *lumitl̄s*, a mely helyen H.-nál még egy harmadik változata kerül elé, *luñit*-: *lungitl̄jis*; a kétféle, nyilván azonos alak a kezdő *l*-nek, illetőleg az *l̄*-nek *sl*-féle ejtéséből magyarázható; Reg.-nál *s*-vel: *somet*-, Castrénnál az osztIrtban *tũmd*-) | A. *tās* «сокровище, kincs» 6, 19. 20; H. *taś* (Volog. *taś* és *tas* «birtok, vagyon, gazdagság», de a «kész: bereit, vorrätig» jelentés mégis a *taś* alakot illeti, a *tašta*-приготовлять, *taštipsa* припасъ szókban; e szerint, úgy látszik, igaza van Ahl.-nak, a ki szótárában kétféle ilyen szót különböztet meg: *tās* «herde, eigentum, vermögen, waare» [csak hogy a szót.-ban ezt is *ś*-vel írja: *tāś*, de származéka: *tāsiñ* «reich, vermögend»] és *taś* «fertig» | A. *unlt̄ita* (*χο v. jaχ*) tanítvány, ученикъ 10, 42; H. *unlt̄ijilta* (helyes mind a két alak; Volog. szót.-ban azomban:

unltijta *üaviremet* ученики, de meg: *unltijilta* *zot* tanuló- v. tanítóház, iskola; 9, 37. 5, 1. *unltiita* *jaj* A.: *unltim* *jaj* H.) | 9, 16. *jolipta* «lappen, fleck» A.: *jolipsa* H. (itt bajos megmondani, melyik a helyes alak; Volog. szót.-ban csakugyan ez van: *jolipta*, de az *-ipsa* igen közönséges nom. verbale-képző; a kifejthető *jol-*igének mása a vogulban: *lol-* «foltozni», innen *loltä* «folt». | A. *kalliptim* 1, 18; H. *zadliptim* (írva *hadliptim*, sajtóhiba e h. *kadliptim*, a mint H. szótára mutatja) (*Osip* panna *kalliptim* *jupina* v. *kadliptim* *jubina* ennek fordítása: по обручении съ Иосифомъ «nach der verlobung mit Josef»; обручение «verlobung»-ot pedig Volog. szótára szerint nem a pusztá *kallipta-* v. *kadlipta-* ige jelent, hanem ez: *još kadlipta-*, szószerint: «kezet fogatni» [v. ö. kézfogó]; az idézett helyet tehát mind A. mind H. kiadásában meg kell igazítani a *još* szó betoldásával; maga a *kadlipta-* ige causativuma a *kadl-* v. *katl-* «fogni, tartani» igének, a mely pedig a már az osztB.-ben nem használatos *kat* «kéz»-től származik, tkp. «kezeleni» [v. ö. finn *käsittä-* manu capere, captum tenere; mente capere, comprehendere]; megtetszik tehát, hogy a *kadliptim* alak még jobban tünteti föl a szó eredetét, mintsem A. *kalliptim*; de megtetszik az is, hogy A. szótára hibásan értelmezi a *kalliptim* szót «vereinigung»-nak, meg a *kallipta-* igét «verbinden, vereinigen»-nek; ez Volog. szót.-ban így van: *jega kadlipta-* сочетать, tkp. «össze-fogatni». | A. *kat jaj-apsisañen* 4, 18: H. *kad jaj-apsisañen* «két testvért» (nem hiba-e az *apsisañen* alak, a dualis-képző előtt való *s*-jével? vagy olyan, csak a dualis számára való bővebb *tö-e* a *jaj-apsis-*, a milyen a vogulban eléfordúl *-nš*, *-nč* képzővel: vogK. Máté 20, 24. *kit jegepüvinč* két testvér; 4, 18. *kit jegepüvinčagme* két atyafiát; meg pluralisban: 23, 8. *jegepüvinčet*?) | A. *li vörinelna* 5, 10: H. *li vorelna* (az A. *vorinelna*-ban kétszer van meg a *vörna* postpositio casusragja) | A. *arattëlna* 10, 22.: H. *arattina* (*arattina*) (Volog. szót. szüneten a teljesb hangú *arattelna* alakot adja). | H. rendszeren *olinpela* (névutó «-ért, végett, ról, felől»): A. *olinpela*.

Más-más nyelvtani alakot találunk a következőkben: A. *jastal* (præs., говорить) 3, 2: H. *jastas* (præt.) | A. *luel eslale* (eresztette őt) 3, 15: H. *luel eslale* (ereszti, допускаетъ) | A. *li at vantset* (præt. alak, úgy mint az oroszban: чтобы они видели) 5, 16: H. *li at vandlet* (ut videant) | ib. *at sįjalset* (чтобы прославляли): H. *at sįjallet* | A. *li at vantset* 6, 1: H. *li at vandlet*

(úgy mint 5, 16) | A. *mas* (præt. alak, potentialis kifejezésére: по-далъ бы, адна) 7, 9. 10: H. *mal* (præs.) | A. *at neriset* (чтобы посту-пали) 7, 12: H. *at nerijilet* (hogy cselekedjenek) | A. *kuš-γolta neñ al mansen* (wohin du immer gingest) 8, 19: *kušγolta niñ al manlen* (akárhova te még, куда ты ни пойдешь; az *al* tiltó szó «ne» itt az orosz ни-nek felel meg, mely helyett не is fordul elé; v. ö. hasonlót a mordvinban Нук. XVI, 325) | A. *an usltilet* (не по-стятся, nem börtölnek) 9, 14: H. *usltijiset* (ez a præt. sehogysem érthető; jóformán sajtóhiba) | A. *at usis* (чтобы погибъ) 5, 30: H. *at usl* (hogy elveszen). A praeteritum-alaknak potentialis kifejezésében való használatára nézve meg kell azonban jegyeznünk, hogy az a W.-H. kiadásban is található: 10, 25. *at us* чтобы онъ былъ; 10, 26. *madot jelba an edis* что бы не открылось, *madot an leramis* что бы не было узнано. Úgy látjuk, hogy A. a præt. alakot Vologodszki szerint tartotta meg, Wied. pedig azt néha præsensre igazította át. — A *nelχōsjañ rutet* (plur.: tizennégy nemzetségek) 1, 17: H. *nelχōsjang rud* (sing.: t. nemzetség) | A. *sitet katχōsjañ Isus kits* 10, 5: H. *si katχōsjang Isus kits* (e tizenkettőt elküldé Jézus) | A. *lonχmanna* bemenvén (ti), bemenvétek 10, 12: H. *longtanna* (-ta képzős nom. verbale; de 10, 14. *etmanna* kimen-vén ti) | A. *si χojen panna* 5, 24: H. *si χo panna*.

Más-más szót használ a két kiadás: 1, 20. *kabašas* (явился, megjelent) A.: *kažasašas* H. (Volog. szót.-ban a «megjeleni, явятся, появляться» értelemlre *kabasi-j-* van; *kažasaš-* elé sem fordul, hanem csak *kažula-* увидѣть, meglátni, A. *kašala-*) | 5, 20. *jorašta jaχ* A., *orkašta jaχ* H. (mind a kettő «kérkedő, kevélykedő, nagykodó nép» a «farizeusok» kifejezésére; *jorašta* величаться, важничать [gross-tun, wichtig-tun: *joriñ* гордый, stolz], *orkašta* гордиться, stolz sein, sich brüsten; alább 7, 29. A.-nál is *orkašta jaχ*) | 9, 11. *mola verta* (для чего, miért, tkp. «mit tenni» = mi célra): H. *mola vorna* (H.-nak saját igazítása, de a melyre nincs szükség; Volog. a «miért»-et *vorna*-val kifejezve így adja: *muj vorna*, s a *muj verta*-t berezovinak jelzi) | 10, 10. *juš-su* (посохъ, stab) A., *još-su* H. (*juš* út, *još* kéz: A. *juš-sū*-ját «wanderstab»-nak értelmezi; *još-sū* meg tkp. «kézi bot»; ez utóbbit találjuk Volog. szót.-ban) | 10, 23. *an jetšalta . . lakka kertta* (не успѣете обойти нем értek v. érkeztek megkerülni = mind el nem járjátok, Izráel városait), H. *an soχnīp-taletta . . lakka kertta* (tkp. «nem végezték megkerülni»; mégis

jobban illik az infinitivushoz a *jetša-*, mintsem a *soynipta-* ige; Volog. szót.-ban ez utóbbinak fordításául nem is találjuk az *успѣвать* orosz igét) | 5, 45. *jažet* (népek) A., *žojet* (emberek) H. | 4, 21. *katten i-jī-požņen* A., *kad i-jī-požņen* (jelzőül a «két» az eredeti szövegekben is *kat* : *kat žoj* két ember).

Egyéb eltérések: 3, 16. *luel tūrum-žāret punžāsset* («neki» az egek megnyitlak, *отверзлись небеса*): H. *lu oxtina t. p.* («fö-lötte») | 5, 14. *neñ mura novī jukana ulleta* *вы свѣтъ мира, vos estis lux mundi*; *novī jukana* tkp. «világosságúl, vil. gyanánt», szintígy 5, 13. *sol jukana* «sóúl»): H. *neñ mura novī ulleta* | 6, 18. *neñ asen si, an-ñitot vanttott* A., *niñ azen, si an-ñitot vanttott* H. (A. tehát a *si* mutató névmást, mint valamely utó-articulust, az *asen*-hez csatolja, H. pedig mint elő-articulust a következő appositíóhoz; A. fölfogása mellett szólhat 6, 6. *neñ si asen, žanižot vanttott* «te az atyád, titkost látó» = «a te atyád . . .»; ez H.-nál is így: *niñ si azen . . .* | 6, 34. *žoleit-žatl lu-lu nōmisata pitl lu muklal olīņpēla* (a holnap nap maga gondolni fog az ő bajairól) A.: *ž.ž. lu nomisata pitl lu-lu muklal olīņpēla* (a kettős *lu-lu* nyilván a «maga»-t fejezi ki, s így helyesen áll az első helyen, *nōmisata* előtt) | 9, 27. *sēmlī katten* («vak kettő» : két vak) A., *kad sēmla* (két vak) H. (az oroszban: *двое слѣпыхъ*; az A. *katten* nyilván ennek a collectivum-féle *двое*-nak felel meg, s így alkalmasint Vologodszki textusából való, kinek szótárában *kadn* «два, двое, пара») | 10, 25. *luel ūnlata-žo lampa at us* (öt tanító ember félévé hogy legyen) A., *lu unltata-žožel lamba at us* («az ő tanítója-félévé hogy legyen»; ez utóbbi jobban megfelel az orosznek is: *чтобы онъ былъ, какъ учитель еро*) | 4, 23. *ūnlaman tom nūbit olīņpēla* («tanítván amaz ország-ról» = *predikálván евангеліе царствія*) A., *unltaman nubit olīņpēla* (A. betoldotta a *tom*-ot; talán még jobb lett volna *tūrum-nubit* «mennyország»). | 6, 1. *žojet sēmet jelpina* (emberek-szemek előtt) A., *žojet semat* H. (emberek szemére = e. láttára; az orosz textusban: *предъ людьми*, emberek előtt; a *semat* [nem *semet*] alak nyilván casus-alak, jóformán prolatív értékű; lásd alább, 145. l., a *vītat*-ról való jegyzetet).

Együttal kijegyezzük azon kihagyásokat és egyéb hibákat, melyek A. kiadása szerint a H. közölte textusban vehetők észre; ezek részint nyilván sajtóhibák, részint kerülhettek bár a Sjögrén-féle másolatból. Kihagyások: 4, 5. *žot langil oxtija* H. (*jemīñ-žot*

l. o. szentház, templom tetejére) | 5, 22. *χοη jastal: niñ sump-χο* (A. a *χοη lu lampa χοηα jastal: a kto skazhetь брату своему*) | 5, 32. *lu imel panna krek vermel sajit* (A. *lu imel panna anta pa-χο panna krek vermel sajit* съ женою своею не за прелюбодѣянiе) | 6, 28. *nomisna űugasleta* (A. *muj nomisna űukasleta* что заботитесь) | 8, 8. *tob jasta jaziñ* (A. a *top jasta jasiñ* а только скажи слово) | 9, 4. *admas samlanna nomisleta* (A. *neñ atmas s. n.*) | 9, 7. *lu lermipsajel visle* (A. *lu kilis, lu lermipsajel visle* он всталъ, взявъ одръ свой) | 9, 30. *nem χοjatna al usla* (A. *χurijati, nem χ. a. u.*) | 10, 13. *neñ χοζα jogo kertsal* (A. *neñ χοζα jogo at kertsal* къ вамъ да возвратится) | 10, 33. *i ma an usta jersalem* (A. *i ma tomija an usta j.*) — De van A.-nál is egy-két kihagyás: 7, 7. *ova senkati, i puslet* (H. *ova senkat, i niñilana puslet*, и отворять вамъ) | 8, 29. *roman uvitta pitsset* (H. *li roman u. p.*) — Betűhibák, H.-nál: 3, 12. *sitaml tisztit* (olv. *sistaml*) | 4, 18. 19. *veltaslata* (*χul v. halászó*): olv. *velpaslata* A. (*veltaslata nem sajtóhiba, mert H. a szótárába is fölvette; Volog. szót. csak a p-s alakot ismeri, s csakis ez helyes azért is, mert ez ige velpas «fang, jagd, jagdbeute»-től való származék*) | 5, 14. *omisla* (olv. *omilta* A. «wird gesetzt»: *omitsetzen* | 5, 39. *χadnal* (ударить, üt: A. *χatéal*; ez ind. præs. alak, *χatća*-igétől, melyet Vog. szót. *χatśa* nak is ír; a *χadnal* alkalmasint onnan eredt, hogy a Sjögrén-féle másolatban *χatéal* helyett *χadéal* volt írva, orosz *дч-vel*, a mit nem gondos kéziratban könnyen *дн (dn)*-nek nézhetni; elesik ezzel H. szót.-ban a *χad*-ige, s alapját vesztette H.-nak abbeli gyanítása (NyK. XI, 147), hogy *χadnal* egy kis nyoma az *n*-képzős conjunctivusnak [potentialisnak]) | 5, 45. *lu nagla* (солнцу своему: olv. *najla* A.) | 5, 45. *jim χanneχοjet oxtina* (jó emberekre: olv. *oxtija*, úgy mint e vers végén: *veskatla χοjet oxtija*) | 7, 23. *leramlem* (объявлю: olv. *leramtem* A.) | 8, 4. *vanltijisa* покажись: olv. *vanltijisa = vanltisa* A.) | 8, 26. *ševinga (ševiña) jis* (csendessé lett: olv. *teviña jis*; Volog. szót.-ban csak *teviñ*; v. ö. vogul *täuänt-, tavent-* csendesedni; H. szót. a *ševiñ*-et csak is e helyből vette) | 9, 2. *jeζasa* (légy bátor, bízzál: olv. *jeζasa = jeśasa* A.) | 10, 17. *χotlana* (az ő házaikban; olv. *χotlalna*). — Hibák A.-nál: 4, 5. *kulna* (olv. *kulna*) | 5, 36. *i-ūbit* (olv. *i űbit*) | 5, 42. *pitsaja* (olv. *pitsaja*) | 6, 5. *al vantlajit* (olv. *at vantlajit*) | 6, 12. *i muñ eslilu kũteuna kreklau* (mi is bossátjuk ellenségeinknek vétkeiket: olv. *kreklal* H.) | 6, 25. *šuksimati*

(olv. *šuksimati*; mindjárt következik *šukašat*) | 6, 26. *neñ il kinsá* (olv. *neñ li kinsá*) | 10, 7. *žolš* (olv. *žolš*) | 10, 34. *seviranta* (olv. *sevirantta*). — Megjegyzem, hogy 4, 2 *lanɣmats*, melynek helyébe H. *langmas*-ot kíván, A.-nál is így van: *lanɣmats*.

Vologodszki műveiből fölvette Ahlqvist még a Hitvallás és Tíz-parancsolat fordítását; de ezeket már ő is derekasan «revideálta», félig-meddig egészen újra fordította. Föltűnő, hogy A. a határozó -o- képzőt, melyet a Máté-fordításban megtartott, itt *at-ra* változtatta (*nítat, katltat, etimat* stb.). Imitt egybeállítjuk, részletező egybevetés helyett, e két rövid szövegdarabot Vol. (Hunf.) és Ahl. szerint.

a) Hitvallás (Symbolum fidei).

1. (Vol.) *Ma evillem i torim azija, izagat kadltoda, num turum i mū verimota, i izagat sit muj muñ arateuna nidot i an-nidot* | (Ahl.) *ma evillem i torim asija, i-sagat katltata, tūrum pa mū tīltimata, pa i-sagat sit muj muñeu nítat i an-nítat.*

2. *izidi evillem Jisusa Xristaja, torim poga, ita timota, madot azi elta tiis izagat ulta nobdet elbina, novija novi elta tiimota, jena torima jena torim elta ultoda, tiimota [evillem] a antom verimota, i-kem azel panna vultoda, i lu veelna izagat vul | i-sidi evillem Isusa Xristaja torim poga, it sēma pitimata, matat asi-elta sēma pits i-sagat-ulta nuptet jelpi, navija navi-elta etimata, jena torima, jena torim-elta taimata, a antu tīltimata; evillem i-kem asel panna ultata, i lu veielna i-sagat ul.*

3. *ma evillem, što (что) si torim poz' nomilta sagat vozlas mū oxtija, žanne-žojet pada, i muñeu ilbatta krekiñ sorom elta, i žannežoj noga lu-lu oxtela vis jemiñ lil elti, jemiñ evi elta, i žannežoja jis | ma evillem, si torim poz' numilta-sagat vozlas mū oxtija, muñ žannežojet vorna pa muñeu ūnltata kreket-elta, pa žannežoj el lu-lu oxtija vis, jemiñ lil-elta, jemiñ evi Marija-elta, i žannežoja jis.*

4. *ma evillem, što si Jisus Xristos muñ krekiñ jaz vorna perna oxtina kardī lunketna senkim us, šogasis i mua šamiltim us | ma evillem, si Isus Xristos muñ krekiñ jaz vorna perna oxtija kartilunketna senkim us, šukasis i mūva šamiltim us.*

5. *i evillem, što lu nož jilbalas sorim elta žolmit žadlna, žodi žemiñ nepketna sit olīnpela žanzim | pa evillem, lu sorim-elta nož jilpalas žolmet žatlna, žoti jemiñ nepketna sit olīnpēla žanzim.*

6. *evillem, što lu num turmet oxtija (—), i omisl torim azel jem pelak sagat | evillem, num-turmet oxtija etlas, i omisl lu torim asel zoša jim-pelak sagat.*

7. *izidi evillem, što si Jisus Xristos pa jogodl nomilta suditta liliñodet i užimodet, i žana ulta pidl vek-keša | i-sidi evillem, si Isus Xristos pa jogotl num-turum-elta suditta liliñatet pa pasālīmatet, pa žāna ulta pitl vek-keša.*

8. *ma izidi evillem jemiñ lila, madot lu torim veelna ulipsa i lil izagata mal, i lu torim azi elta etl; luel izidi mosl poiksata i čes mata, žodi malu jia i poga, lu laltipsajelna jemiñ jaž [jel nubitna muj tiil] potarset | ma i-sidi evillem jemiñ lila, matat lu torim veielna volta līl i-sagata mal, pa torim asi-elta etl, luel poiksata i sījaltata mosl jina pa požna, lu laltipsajelna jemiñ jaž potarset.*

9. *ma evillem i jemiñ žoda, mada Jisus Xristos kitim jažna i lu zoša unltilim jažna mū lovatna omīssa | ma evillem i jemiñ-žōta, mata Isus Xristos kitim-jažna pa lu zoša unltita-jažna mū lovatna omīssa.*

10. *ma evillem i pernaja longiltipsaja, madotna žannežo krek sistansāl | ma evillem i pernaja-longiltipsaja, matatna žannežo krek sistansāl.*

11. *evillem, što pozalimodet nož jilbalalet | naitšalem, pasālīmatet jilpalalet.*

12. *i lavillem jogot nubit volipsa, amin | pa lavillem jogot ulta nūbit-volipsa: jena.*

b) A. tíz parancsolat:

1. (Vol.) *Ma niñ tormen ullem; al ullet niñ zoša pa tormet ma tombemna | (Ahl.) ma neñ tormen ullem; al ullet neñ zoša pa tormet ma tompina.*

2. *al vera niñena luñet nemolti si žorazibot, muj numin vandlen, muj mū oxtina i muj jinketna i mū ilbina; al poikša i al jirašla | lonž neñena al vera, nem-molti si žorpi, muj noman vantlen, muj mū oxtina, pa muj jinket lipina i mū lipina; al poikša i al jirašla.*

3. *al kašta niñ tormen nem takila | al kašta tormen nem tākila.*

4. *nomisan taja jemiñ žadl, jemiñ volpasna i jim veretna siršna ulta mosl; žut žadl vera, i si žadletna izagat ulta žodiñ verlan sožnipta, a labitmit žadl torim pada | jemiñ žadl nomman taja, jemiñ*

*volpasna pa jim verctna si zatlna ulta most ; žōt žatl vera, i si žat-
letna ī-sagat ulta žōtīn verlan sožnīpta, a lābīmet žatl tōrim vōrna.*

5. *nīn jīin šavījiman taja i anken, sīršna ojaña mū ožtīna
volta pidlen i žū-nobteña jilen | asen jīma taija pa anken, sīršna
ojaña mū ožtīna volta pitlen i žuv-nuptīña jilen.*

6. *žannežo al vela | žannēžo al vela.*

7. *pa-žo imi panna i evi panna krek al vera | pa-žo imi panna,
evi panna mujpa ragīm nē panna al jourtēja.*

8. *al lolma | al lolma.*

9. *ulti sagat nīn ložsen ožtija rogop kol al jasta | ložsen ožtija
rōgīp-jāsiñ al jasta.*

10. *al lita ražtoden imi, al lita ložsen žod, anta lu mūl, anta
lu robotajel i lu ord-nīngel, anta kalañel, anta lu lovīl i izagat ulta
voj-žolel i izagat sit mola pa-žoja pidl | al lita ražtaten imi, al lita
vanna-tajtata-žoijen žōt, anta lu mūl, anta lu level pa ort-nēl, anta
lu kalañel, anta lu lovel i ī-sagat-ulta voj-žulel pa ī-sagat sit muj
pa žoija žitl.*

Végül átveszek itt Ahlqvistnak eredeti és fordított textusai-
ból egy-egy mutatványt; a két elsőt hű fordítással, mely Ahlqvist-
nak német fordításától csak itt-ott valamicskét eltér, a mit a
jegyzetekben igazolok. Átírásomban az *l* és *g* (*γ*)-nek *l* és *g*-től
való megkülömböztetését mellőztem; megjegyzem, hogy az 1. sz.
mutatványban (obdorszki nyelvjárás szerint) Ahlqvist sem él külön
l-vel. A többi darabok berezovi nyelvjárás szerint valók.

1.

Az erdei-ördög (*menk*).

*Kat žoj mantseñen orna. orna jogotseñen, lēbes-žāt vertseñen.
žāt jetsas, put kavīrtta pitseñen ; līvman jetsasñen, žojeñen. un žoj
jastal : „minēmen tada olta ant ragīl“. lin ālīñ sagat kiltseñen,
logoteta pitseñen. lin žāt-evīlt etseñen. un žojl lavol : „tam-žatl
velpaslalta mandlemen“. aj žoj jastal : „kat tagaina mandlemen
velpaslalta“.*

Két ember az erdőbe ment. Az erdőbe jutottak (érkeztek),
kunyhót (tkp. galy-házat) csináltak. A kunyhó elkészült, kezdtek

ételt főzni (tkp. üstöt főzni); megétkeztek, lefeküdtek. Az öregebbik ember (tkp. nagy ember) szól: «nekünk itt lenni nem alkú (nem alkalmas, nem jó).» Ők (ők ketten) reggel fölkeltek, megmosdottak. A konyhóból kiléptek. Az öregebbik ember azt mondja: «ma vadászni megyünk.» A fiatalabbik ember (a kis ember) szól: «két helyre (azaz: külön-külön h.) menjünk vadászni».

aj ʒajl ošas evtim nōgor-juʒ, paltamata pites. lu vantlale: evtim juʒ pa-ʒōrpi, neñ-ʒojna evtim ant ol, or-menkna sēvrīm si juʒ; por-mim tagael lōr vītat. aj ʒoj jogo kerlas, jojtas ʒātna. ješa os (us), un ʒojl jojtas, langi velmal. un ʒoj lavol: „vensen pa-ʒōrpi, mala vantsen?“ aj ʒoj jastal: „minēmen tada olta ant ragil; mandlemen pugolna; tam tagana ʒallemen“. līta āmasseñen. un ʒoj jastal: „min mandlemen tam jugan sagat niǵis; oltēm sagat noǵa līvman ʒaslem, ʒul līvman ant ʒaslem“. aj ʒol lavol: „ʒul ʒoltša ošlemen?“ „ošlemen, ant ošlemen, ma verem“.

A fiatalabbik ember talált (látott) egy levágott czédrusfát, megijedt (megfélemltet). Ő megnézi: a levágott fa másféle (másképű); embertől (tkp. nő-férfi-től) levágva nincs, erdei-ördögtől (*menk-től*) van levágva az a fa. Lábnyma (tkp. lépett-helye) a mocsár partján (szélén el) [van] ¹⁾. A fiatalabbik ember visszafordult, a konyhóhoz érkezett. Egy keveset volt, megjött az öregebbik ember, evetet ejtett volt el (tkp. evet az elejtettje). Az öregebbik mond: «arczod megváltozott (másképű), mit láttál?» A fiatalabbik szól: «nekünk itt lenni nem alkú; menjünk a faluba; e helyen meghalunk.» Leültek enni. Az öregebbik ember szól: «menjünk e folyó mentében lefelé; egész életemben (tkp. életem szerint, éltemen át) [csak] húst tudok enni, halat enni nem tudok (=szoktam enni, .. enni nem szoktam)».²⁾ A fiatalabbik azt mondja: «halat hol találunk?» «Találunk, nem találunk, az az én dolgom».

lojseñen, jugan sagat mantseñen. si jugan Asna etes. lin niǵis vantleñen: verim pol ūla. un ʒoj lavol: „pol ʒoša mandlemen“. pol ʒoša jagotseñen. juʒ-pon amtīm As vītat. šangam rep-evīlt nimlañ ʒoj ʒatmal. un ʒoj jastal aj ʒoj pēla: „si pon onʒ sevrā“. apsel lavol: „malaj sevīrlem?“ un ʒoj lajem neremas, lu sevīrtsale. juʒ-pon noʒ ālīmteñen: pon lipina it uns, it soʒ. si ʒulñen sara kim taltseñen; selta naǵasseñen; līta pitseñen. it pul evtas, semlal paitas vītīs: nimlañ ʒoj si jil, ūla, jādopsañal nūvīñ ʒōl-juʒ. lin ʒošain jojtas menk; lavol: „nin līlten?“ „alt līlmen, sāmlamen vaʒlaten.“

„*sāmlan vaḡimat, ʒundi amtimat juʒ-ponlan?*“ „*min ant ossemen, neñ juʒ-ponlan*“.

Fölállottak, a folyó mentében indultak. Az a folyó az Ob-ba szakadt (tkp. kiment). Ők lefelé néztek: kész (megcsinált) halrekesz látható. A nagyobbik ember mond: «menjünk a halrekeszhez». A rekeszhez érkeztek. Vessző-rekesz van az Ob partja mellett lerakva (ültetve). A hegy oldaláról³⁾ egy hótalpas ember hajt le. Az öregebbik ember szól a fiatalabbikhoz: «e halrekeszen léket vágj.» Az öccse azt mondja: «minek vágjam?» Az öregebbik ember megragadta a fejszét, ő (maga) vágta. A vessző-rekeszt fölemelték: a rekeszben egy lazacz (нелма), egy tokhal [volt]. E két halat mindjárt kihúzták; azután letisztították; kezdtek enni. Egy falatot lemetszett [az egyik], szeméit a partnak vitte: hótalpas ember ime jön, látható, botja ágas fenyűfa. Ő hozzájuk érkezett az erdei-ördög; mondja: «ti (ketten) esztek?» «Hadd együnk⁴⁾, sziveink kívánják (= megéheztünk).» «Sziveitek kívánták (= megéheztetek), [de] mikor rakattak le vessző-rekeszeitek?» «Mi nem tudtuk, [hogy] a te rekeszeid».

menk-igi kat jas sasamdas, kat ʒon-patna taññartsale kitemtak. ʒātna joʒtaptasle, jogo loñset. ʒon-pati-evilt il eslsale. menk put verta pites. put verta sagat karti pailla pites. karti-ūgor paillas, ūgor jetsas, lita āmassat, or-menk ʒolom nāvrem pilna. tūvim ʒojlal lilli ʒojsat, ant lapitsale. āt-kūtīpa jis, menk-igi kīlas, karti-ūgor vīsle, etes kim. un ʒoj kuñs-ōlīñna noʒ potkasle: „kīla, menk si kim etes, si līlaimen“. *aj ʒoj lavol: „līvmemena ʒol mandlemen?“* *un ʒoj loimtas, menk nāvrem ʒoša joʒtas, noʒ ālīmitsale, lu ʒojtel-tagaina pontsale. lu ʒosīngīs ʒois.*

Az öreg *menk* (erdei-ördög) két kezét kiterjesztette, két hóna alá nyomta mindakettőt. A házhoz vitte, bementek. Hóna alól leeresztette. Az ördög kezdett ételt (tkp. üstöt) készíteni. Étélkészítés közben kezdett vasat kovácsolni. Egy vas-horgot kovácsolt, a horog elkészült, leültek enni, az erdei-ördög három gyermekkel. A hozott emberek étlen feküdtek le, nem etette őket. Éjfél lett, az öreg *menk* fölkel, a vashorgot vette, kiment. Az öregebbik ember könyökkel föltasította [a fiatalabbikat]: «kelj föl, a *menk* ime kiment, megsz bennünket (megevődünk)». A fiatalabbik azt mondja: «megevésünkre nézve hova megyünk⁵⁾ (tkp. megevésünknek h. m.)?» Az öregebbik ember fölállott, egy ördög-fíúhoz

odament, fölemelte, a maga fekvőhelyére tette. Maga lefeküdt melléje.

menk-igi žāt-langalna žoññes, vīs veras. karti-ugrel si vīs-evilt il esltsale, si ūgorna tūcīm žojñen kātta utšesle. lu űavremel nož ūgormasle, tom žoj oroñna. nogiš taltel sagat űavremel űvol: „asi, ma“. menk-igi lavol: „asina al evlĭpta“. vīs-evilt ogel nož etes. karti-šākna ož možti žajsa. ož-vĕlĭmlal kim risat; lu līsle: „ma űavremem ĕbĭlna avol“.

Az öreg ördög a háztetőre mászott föl, csinált lyukat, vas-horgát azon lyukon át leeresztette; a horoggal a hozott két embert meg akarta fogni. [Ámde] a maga fiát horgászta föl, amaz ember helyett. Fölhúzása közben a fia ordít: «apa, én [vagyok]» Az öreg ördög azt mondja: «ne hitess az apá-val (az apa szóval).» A lyukon át följött a feje. Vaskalapácscsal a fejét beütötte (tkp. a fej beütetett). Az agyveleje kifreccsent; ő megette: «az én fiam szagával szaglik.»

sara-sara žātna loññas űavremelal vantta. tut kumaldas, norina manas: űavremel antom, tomeñen āmasleñen. menk jastal: „ma űavremem malaj nin žoim-tagainna pontseten?“ „min ant pontsemen“. „nin ant pontseten, žoltša si žožtas? sasā ollaten, ma ninĕn žalĕvat lĭllam“.

Csakhamar a házba bement a gyermekeit nézni. Tűzet gyújtott, a hálópadhoz ment: gyermeke nincs. Az a kettő [ott] űl. Az ördög szól: «az én gyermekemet miért tettétek a tí hálóhelyetekre?» «Mí nem tettük oda» «Tí nem tettétek, honnan jutott hát oda? most⁷⁾ [csak] feküdjetek le, én holnap titeket megeszlek».

žalĕvat žotlas, menk-igi kim etes. aj žoj jastal: „un sot ant tajlem, sisi lĭllĭ tangā žallem“. un žoj jasl luel ponamtsale, jaslna il űartamtsale, ĩ žojl antoma jis. optĭlĭtal žašsat, si optĭt vīsle, sĕpna pontsale. menk-igi ov-evilt aññarmas, jastal: „eta kim“. kim etes, menk-igi lĕšatmal jentta-žār. jentta kātaltseñen jegā soglantata; nem-moltat il ant paitlañen. žandĭ-žo kesina sans soppi katĭltsale. menk lujet žandĭ-žo sans-ňogajna il loñsat. soglantman kitemtak il korĕseñen. menk lavol: „žandĭ-žo, mañĕm esla. lu jastal: „ma neñĕn žoltša esllem? tamotta lausen: ma neñĕn lĭlem“. menk jastal: „si-lovat jim vera, esla“. lu jastal: „mañĕm pa lĭlen?“ „malaj ma lĭlem? masa porana žandĭ-žo vantlem-ke, pun ant nožtalem, žorl vantsem“.

Másnap megvirradt, az ördög kiment. A fiatalabbik ember

szól: «nagy erőt nem bírok, íme étlen talán meghalok»⁸⁾. Az öregebbik a kezét reája vetette, kezével lenyomta; az egyik ember semmivé lett. [Csak] a haja maradt meg; azt a haját fölvette, zsebre dugta. Az öreg ördög az ajtón betekintett, szól: «gyere ki». Ő kiment, az ördög küzdő tért (tkp. játszótért) készít. Összefogódtak⁹⁾ birkozni: egyik sem dönti le [a másikat]. Az osztják ember késsel hátat (t. i. az ördög hátát) keresztül metszette¹⁰⁾. Az ördög ujjai az osztják ember háta-husába behatoltak. Birkozván mind a ketten földre estek. Az ördög mondja: «osztják ember, eressz el engem». Ő szól: «én téged miért eresszelek? Tegnap azt mondád: én téged megeszlek.» Az ördög szól: «annyi jót tégy (=légy oly kegyes), eressz el». Ő szól: «engem még megeszel-e?». «Minek egyelek meg? Ha valamikor osztják embert látok, szőrét sem érintem; tapasztaltam az erejét.»

tom xoj esiltsale. menk sāsna vanzman mandl. itam aj xoj optit-pōgol sēp-evilt kim logoptsale. javolmasle, aj xoj lālaña jis. jōgo mantseñen, itam xolna ollañen.

Amaz ember eleresztette. Az ördög térden csúszva elmegy. Most¹¹⁾ a fiatalabbik embernek a hajcsomóját a zsebéből kivette. Oda dobta, a fiatalabbik ember élővé lett. Haza mentek, még most is élnek.

Jegyzetek. ¹⁾ Ahl. «längs dem sumpfe»; a *vit* szót Ahl. is «ufer»-nek adja (v. ö. vogul *vata, vātū ufer*), s hozzá tartozik *vitñ* «breit» (úgy mint *szél* és *széles*); magát a *vitat* alakot prolatívus-félének veszem («am ufer hin, no bepery»): v. ö. Máté 6, 1. *semat* Vologodszki textusában: *xojet semat* mintegy «emberek szemént» (=e. szeme láttára, = e. előtt); v. ö. *sagat* «szerint», *xuvat* hosszant.

²⁾ Ahl. «mein leben hindurch habe ich fleisch gegessen und kenne [es], fische [aber] habe ich nicht gegessen und kenne [sie] nicht.» A *livman xaslem*-et így fordítván «nem tudok enni», számba vettem a vogul *kās-* (=oszt. *xas-*) «tudok [vmit tenni]» ige használatát *-m* végű (=oszt. *-man*) gerundiummal, pl. *Vāta-kum* 1. *vātalahtim āt kāsī* «kereskedni nem tud», vagy akár: «kereskedni nem szokott».

³⁾ *šangam rēp-evilt* «vom gipfel des berges» Ahl.; szótárában: *šangam* v. *šongam* «berg, hügel» meg *rēp* «hügel»; az utóbbin, melynek itt *šangam* a jelzője, nyilván a hegynek emelkedő elő-

részét kell értenünk: v. ö. Castr. *rēp* «steiles ufer»; így az egésznek jóformán a «hegyoldal» felel meg. Volog.-nál: *rep-šunk* холмъ, пригорокъ (hügel, anberg).

⁴⁾ *alt līlmen* «darum essen wir» A. — Az *alt*-ot egynek veszem azon *at*-val, mely a Volog. textusaiban az indicativus alaknak fölszólító értelmet ad (путь, да): «hadd eszünk, h. együnk». Illenék bár az «igenis» értelem is, melyet szintén az orosz да is fejez ki: «igenis, eszünk, да кушаемъ».

⁵⁾ Ahl. «wenn wir auch aufgefressen werden, wohin gehen wir». A *lēmema* lativ ragos (-a) gerundium itt legalkalmasabban tekintet-határozónak vehető.

⁶⁾ *tut kumaldas* «er schaffte feuer an» A.; nyilván egyenesen maga szerezte a tüzet — vagyis: «gyújtott tüzet». S valóban ezt jelenti a *kumalt*- ige, a mint az osztírt. *kušmett*- (e h. *kušmett*-) «égetni» (*kušm*- égni) bizonyítja. V. ö. a vogulban: *kosemt*- égni (láng nélkül), *kosemt*- égetni.

⁷⁾ A *sasā*-t «most» vagy «most mindjárt»-nak fordítván, azt vélem, hogy az orosz часъ «óra» szótól való, mely Volog.-nál *čos*, *šos* alakkal van meg. V. ö. ceй-часъ «mindjárt», s a zürjénben *čas*-tól *časöd* «sogleich, eben jetzt».

⁸⁾ Így Ahl. szerint. A *sot* «erő» szót Vol.-nál nem találom, sem *tangā* «vielleicht». «Erőt» jelentő közönséges szók: *vei* és *jor*; azonkívül van Vol. *šom* v. *šum* сила; *šumla* erőtlen, gyenge. A *tangā*-ról meg azt gyanítom, hogy *tam-žadl* «hodie» helyett való: «íme étlen ma meghalok».

⁹⁾ Az e mondat élén való *jentta* szó fölösnek látszik; talán kimaradt utána *χārna*: «a küzdő-téren összef. b.»

¹⁰⁾ *katīlsale*: Ahl. szót. *katīl-lem* «entzwei schneiden (Obd.)»; Vol.-nál nincs meg.

¹¹⁾ *itam* = *ittem* Reg., a ki vog. *än*-vel fordítja.

2.

A bűnbeesés.

Xannēxo ulta pada tōrim partas sūniñ tagi miv uxtina; šalta toga laññilsale olīñ χannēxo, nemil Adam. tōrim partas luel šada ulta, rupitta i lavilta si tagi. si sūniñ tagi lipina tīvs ar-sir juχ, i si juχ pēla vantta kaša us; i si juχ uxtina tīvsat ar-sir eplīñ riχt, lēta eumaña us. si juχ kūtīn ātel tīvsañen kat juχ; i juχ nemil us

ʒannēʒo lāl ɔltipsa, kimit juʒ nemil jam-pa-ūdīm uitipsa juʒ. „ʒun ɔlāñ juʒ-evilt lēlten riʒ, nem-ʒuntta palta ant pitleten i sorim ant uitleten“, törim nuʒmīs; a kimit juʒ ɔlāññ törim nuʒmīs: „tam juʒ riʒ-evilt al lēvaten; ʒun lēlten, isi ʒatl ʒaʒ ušleten; si togolpi muj-ārat juʒ riʒ-evilt isat lēta ragil“.

Az ember lakására (tartózkodására) az isten parancsolt egy boldog helyet a földön; azután oda bevezette az első embert, neve Ádám. Isten parancsolt neki ott lakni, dolgozni s azt a helyet őrizni. Abban a boldog helyben termett sokféle fa, s a fákra nézni gyönyörűségül volt, s a fákon termettek sokféle édes bogyók, [azokat] enni jóízű volt. A fák között külön termett két fa; az egyik fának neve volt az ember-élet hosszabbítása (megtoldása), a második fa neve a jó és rossznak megismerésének fája. «Ha az első fáról bogyót esztek, soha nem fogtok félni s halált nem ismeretek», így szólt az isten; de a második fáról isten így szólt: «E fa bogyójából ne egyetek; ha esztek, azon nap meghaltok; ezen kívül¹⁾ valamennyi fának bogyójából mind enni lehet.

ʒannēʒo ulipsaja kuʒ vašmasel; šaltta sagat vers duma ʒannēʒo kareka laññiltta, muj pada piris isat vojť kūtñ šenk rozpiñ voj, jemiñ-voj. lu lipel lañš, simiś lepiltapsaiñ jasiññ nuʒmīs Jeva pēl: „partas-li törim nenān ant lēta matti juʒ-evilt?“ Jeva nuʒmīs: „men isat lēlmen muj-ārat juʒ riʒt; a si juʒ ɔlāññ, matot enmel si sūññ tagi kūtlapñ, törim nuʒmīs: al lēvaten lu-eviltel, lep al raʒaten, aštob nen al ušlaten“. sirtñ jemiñ-voj nuʒmīs: „antom, nen ant ušlaten; a törim űllale, ašto si ʒatl-evilt, ʒun nen lēlten si juʒ riʒt, nen sēmlen punšaʒslaññ, i nen sam torma jilten pa űta pitlaten, muj jam muj ādīm“.

Az embernek [boldog] életére az ördög irigykedik; ennél fogva elhatározta az embert bűnbe bevinni, a mi végett kiválasztotta valamennyi állatok közt a legravaszabb állatot, a kígyót. Ő beleje bement, s ilyen csalfa beszéddel szólt Évához: «parancsolt-e isten nektek valamely fától nem enni?» Éva felelt: «mi egyaránt eszünk valamennyi fa bogyóiból; de azon fáról, a mely e boldog helynek közepén nő, isten így szólt: ne egyetek ő tőle, hozzá ne érjete, hogy meg ne haljatok.» Azután a kígyó szólt: «nem, ti nem haltok meg; de isten tudja, hogy az naptól fogva, hogy azon fa bogyóit eszitek, a ti szemeitek megnyílnak, s ti magatok lesztek istenné s tudni fogjátok, mi jó, mi rossz.»

Imi ankirmas juḡ uḡtija i ḡulimsa ; „ḡoti-sagat jamit si juḡ riḡet“, numsis undrel libin, „ḡun li-eviltel ḡannēḡo si-mort nomsina jil“. pa lu usle riḡ ant-partim juḡ nū-evilt pa lēse. šaltta masle ojgajel, lu pa lēse. sirtin punšajssañen len sēmlal, i tami šos len kajsalaslan, len nār-lomaltañen. len ḡolt jēlemsajñen, pa iḡa jersalasañen molti ārat lipet i antiptilsañen. ḡatl jetna jūm kem. pa ḡullalen tōrim tur-sī, matot šušis juḡt kūtīn. paltap pa jēlem-evilt Adam imel pilna ḡanemasañen tōrim veš-evilt juḡ saiḡa. tōrim voḡsale Adam pa lopis: „Adam, ḡoda neñ?“ Adam ūuḡmīs : „ḡulsem neñ tur-sījen, šaltta paltamasem, sit pada, ma nār-lomalta, i sit-evilt ḡanemasem“. tōrim pa ūuḡmīs luel : „ḡoj lolin neñen lopis, neñ nār-lomalta, jesli lōlin neñ ant lēsen si juḡ-evilt, ma ant-partim juḡ-evilt?“ sirtin Adam ūuḡmīs : „neñ mīm imem manēm masle riḡ si juḡ-evilt, ma pa lēsem“. sirtin tōrim ūuḡmīs imija : „muj verta neñ sidi versen?“ imi ūuḡmīs : „jemīñ-vojn ma ḡušsajem, sit pada ma lēsem“. sirtin lopis tōrim jemīñ-voj pēl : „sit pada muiḡa neñ sidi versen, ojla panda mana ; neñ ḡon-soḡen uḡtina vankila, nupten ḡuvat miv lēva ; kant ponlem neñ kūtān i imi kūta, pa neñ ruten i imi rutel kūta ; tami purmīl neñ oḡen uḡtija pa neñ lu jotlangilel tōgomlen“. imija pa lopis : „neñ uḡtēna kitlem ār kāš-muš, pa lairt kāši kūtīn ev-poḡ tajlen, pa neñ ojgajen neñ numpen un at ul“. Adama pa lopis : „ḡun ḡultmasin imen jasna pa lēsīn si juḡ-evilt, miv ukšima at jil, šogatilman lētat lēlen nupten ḡuvat“. šaltta kim vošatsa tōrimin sūniñ tagi-evilt ; pa tōrim sī losele toḡlīñ-tōrim, matot tutiñ alta-kēšin si ūuḡ laulsale.

Az asszony pillantott a fára s elbájoltatott. «Mennyire jók azon fa bogyói, gondolá magában, ha azoktól az ember annyira okossá leszen.» S vett bogyót a tiltott (nem-parancsolt) fa ágáról s ette. Azután adott belőle a férjének, s ő is ette. Akkor megnyílt nekik (kettőnek) a szemük, s azonnal látták, hogy ők mezítelenek. Ők igen megszégyelték magukat, meg sok levelet össze kötöztek s megövezkedtek [vele].

A nap majdnem estére vált (este-lett + nyi = közel annyira van, hogy este lett). S hallják az isten szavát, a ki elhaladt a fák között. Félelemből és szégyenből Ádám a nejével elrejtöztek Isten színe (arcza) elöl egy fa mögé. Isten hívta Ádámot s mondá: «Ádám, hol vagy?» Ádám szólt: «hallottam a szavadat, aztán megfélemlettem, azért [hogy] én mezítelen [vagyok], s azért elrej-

‘töztem.» Isten megint szólt neki: «Ugyan²⁾ ki mondta neked, [hogy] te mezítelen [vagy], ha ugyan²⁾ te nem ettél arról a fáról, a melyet én eltiltottam (a tőlem nem parancsolt fáról)?» Azután Ádám szólt: «nőm, a kit adtál (a te-adott nőm), nekem adott bogyót arról a fáról, én meg ettem. Akkor isten szólt az asszonyhoz: «miért tettél így?» Az asszony felelt: «a kígyó által csábítottam el, azért ettem.» Azután szólt isten a kígyóhoz; «azért hogy te így tettél, eredj szerencsétlen útra; has-bőrödön másszál, s életeden át földet egyél; haragot vetek te közzéd és az asszony közé, meg a te nemzetséged és az asszony nemzetsége közé; ez rá lép a te fejedre, s te megharapod az ő lába sarkát.» Az asszonynak meg mondá: «te reád küldök sok bajt-betegséget, s nehéz fájdalom között szülsz gyermekeket (leány-fiút), s a te férjed legyen nagy fölötted». Ádámnak meg azt mondá: «minthogy nőd beszédére hallgattál, s azon fáról ettél, legyen a föld átkozottá (utálatossá); kínlódván eszel ételt egész életeden át.» Azután kihajtottak istentől a boldog helyből; és isten oda egy angyalt (tkp. tollas v. szárnyas-istent) állított, a ki a tüzes karddal azt a fát őrizte.

¹⁾ Ahl. «diess ausgenommen» = *si togolpi*. Tekintve, hogy «кромѣ, ausser, -n kívül» egyébként *tombina* (кромѣ toro: *sit tombina*), szószerint: «ama-félen», a *togolpi*-nek is *pi* utórésze tkp. «fél, oldal»-t jelent, a *togol* meg csak «amaz, túlsó, másik» lehet; v. ö. Vol. *tugol-žo* проциū (der übrige, der andere). Észrevevesszük, hogy ennek a *togol*, *tugol*-nak a *to* mutató névmástő az alaprésze, meg hogy az egész *togol*, *tugol* a magy. *túl*-nak a *mísa* (*túl-só*).

²⁾ Így fordítom a *lōlin* szót, melynek különösen a második helyén (*jesli lōlin neñ ant lēsen*) ilyen értelme kifejthető: «bizony, ugyancsak, valóban». Vele egyazonnak látszik Máté 10, 26. *lulna*.

A Máté-fordításból. 2, 1—14.

1. *χun Isus sēma-pitas Viplejem Judej vošna Irod χān ulim-χatletna, sīršna mudra jax χola-pēlak-elta Jerusalim voša jogotset i pōtarlet: (2) χoda jilpa sēma-pitīm Judej χān? muñ lu tūrum-χūsel vantsu χola-pēlakna i jogotsu luela oχ punta. (3) sit χulman Irod χān nōmisna lillas i ī sagat-ulta Jerusalim voš-tel mur lu panna. (4) i ākīts ī-sagat-ulta oχ-pōpet i nepākiñ jax mur-elta, insisas li-eltel: χoda mosl sēma pitta Xristosa? (5) li jastaset lucl: Viplejem*

Judej vošna ; jelli-jastata jemiñ iki nepākna žanžim sidi : (6) i neñ Viplejem Judej mū, nem-moltina aija an ullen Judej ožiñ vošet kinša ; neñ-elta etl lavilta-žo, matot ma Israil murem šavil.

7. sirsna Irod žanija mudra jaž vogimna žus etim-pora li etel purilās. (8) i liel Viplejem voša kitmalna jastas : manat i tariulaman purijāt navirem oliñpēla ; pa žun uitleta luel, ajkol manēm paitat : ma manlem, luela ož ponlem. (9) li, žān partipsa žulmelna, manta pitset, pa si žūs, mata li vantset žola-pēlakna, mans li jelpina, žun jogot jogots i lolintas si taga ožtina, žoda navirem us. (10) žūs lolimtim kašalamna li āmūset šenk ūn āntipna. (11) žōda lonžset, kašalaset navirem lu ankel Marija panna, i šāns-ož ožtija korimna luel ož ponset ; i li tāsel etltimna luel mojlipta tūset : sōrni, jemiñ-onž pa jemiñ-voj.

12. pa oliamna liela partipsa us tōrim elta, an kerlata Irod žoša, pa-sir jušna manset li jirel pēla. (13) li manmel jupina, sī, tōrim-levi Osip žoša oliamna ulman etis pa jastal : kila, navirem pa lu ankel vija, pa žonta Jegipet mūva, pa ula toda si vonta, žun ma neñen jastalem ; Irod žān tam navirem kašta pitl, velta luel. (14) lu kilis, navirem pa luel ankel vis āttije, pa Jegipet mūva mans.

Máté 6, 6—13.

6. neñ žun poikšalen, neñ ādel žōtena longa, pa neñ jupenna ovi tuzrimna, poikšama neñ tōrim asena, matot an űila ; pa neñ asen, žanijot vanttot, sēm vantman neñen mal. (7) poikšatanna moltas jāsīñet al pōtartat, žodi verlet perнала jaž ; li nōmislet, li ār pōtrelna žullajit. (8) li žōrāspija al juvati ; neñ tōrim asen ušl, muj-sir nūša tajlata, neñ lu žoša vožten jelpi. (9) neñ sidi-sagat poikšat :

mun asieu, turmet ožtina ultot ! neñ jemiñ nemen muñ žoša jemiñ at ul ; (10) at jogotl neñ tūrum-nupten ; nen kašen at ul i mū ožtina žodi tūrum ožtina ; (11) űaű muñ mosta lēvipaseu mija muñeu tamžatl ožtija ; (12) i esla muñeu muñ kreklau, žodi i muñ eslilu kūteuna kreklal ; (13) pa al esla muñeu žusipsaja pitta ; no muñeu šavija kul-elta. neñ žoša ul tūrum-nūbit, i vei, i sīmiltipsa nūbit žuvat. jena.

Hátra van még, hogy Ahlqvistnak osztják szógyűjteményéről is szóljak, s jelesen azt az eddig ismert osztják szókincscsel egybevessem. De ezt most máskorra kell halasztanom.

BUDENZ JÓZSEF.

KISEBB KÖZLÉSEK.

A jakut genitivus. Böhtlingk Otto (Über die Sprache der Jakuten. 163. l.) a jakut esetragokról szólván, a genitivusra vonatkozólag ezt mondja: «Für den genitiv findet sich im Jakutischen keine endung, und es wäre nicht unmöglich, dass dieser casus sich im Türkisch-Tatarischen erst nach der spaltung entwickelt hätte.» Ezen tételt munkájának egyéb részében is hangsúlyozza; így mondattanában (251. l.) a birtokosragok tárgyalásánál felhossa, hogy «két névszó között való viszonyulás, melyet számos nyelv a jakutban teljesen hiányzó genitivussal, vagy praepositiókkal szokott kifejezni, a jakutban birtokos ragokkal jelöltetik meg». Ezen állítás, bár a jakut nyelvet épen nem ismerjük fogyatékosabbnak más török nyelveknél, magában véve nem tartoznék a merő valószínűtlenségek közzé. A genitivusi viszony különösebb megjelölése birtokosragokkal bíró nyelvben amúgy is csak fölösleges dúskodás a nyelv háztartásában; mert hiszen a két névszó egymáshoz való viszonyítását a birtokos rag is eléggé megjelöli. Innen van, hogy valamint pl. a magyarban, úgy a török nyelvekben is a genitivus ragja legtöbb esetben el is maradhat a birtokost jelentő szó mellő'; így pl. a kazáni tatárban *keşe žakšilıři* az ember jósága, *aulibiz karti* falunk vénje, *kalayız türäse* városotok birája használtatik zeke helyett: *keşeneñ*, *aulibizniñ*, *kalayızniñ* (Bálint G. Kazáni tatár nyelvtan 103. l.). S noha a genitivusrag alkalmazásának különösebb szüksége egyéb török nyelvekben sem forog fenn, mind a mellett azt tapasztaljuk, hogy kivétel nélkül mindenütt előfordul a *-niñ*, *-iñ* (*-niñ*, *-iñ*) alakú végzet a kérdéses casusviszony szorosabb megjelölésére. Kissé sajátságosnak tűnhetik fel tehát már

eleve is, hogy éppen a jakutban, mely pedig teljesebb casusrendszert tartott fenn, mint bármely más török nyelv, — ne maradt volna meg éppen semmi nyoma sem az általános használatú török genitivusnak, a mint azt Böhlingk kereken kijelenti. S valóban, ha a Böhlingk közölte textusokat szorosabban átvizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a jakutban is előfordul egy, a köztörök genitivusznak alakilag is megfelelő *-in, -in, (-un, -ün)* végzet, mely bár korlátoltabb körben, de mégis ugyanazon funcióval szerepel, mint egyéb török nyelvben a genitivus. Íme a példák.

a) Olyan példák, a melyekben az *-in, -in* végzettel ellátott névszó személyragtalan; vagy első személyű személyraggal való: *k i s i n k ĩd ĩj a r i n k ĩm ĩ a r i s ũ* die zeit, da der winter wütet, währte 8 monate (8. l.); *ıkkis k ũ n ũ n s a r s i n ĩ r d ĩn ĩn ĩt ĩg ĩr ö r ũ s u t a . . .* *t ĩat ĩg a r t ũ ĩb it ĩ* am morgen des zweiten tages erreichte das wasser des flusses . . . den wald (39); *s i r i n m a ĩg it a . . . ĩ r d ĩr r a i* die beschaffenheit dieser gegend sind . . . steine (31); *s i r i n ĩ r ĩj it t ĩn s ĩtt ĩ u o n k ös ũn ĩn a r ĩll a r* wegen der beschwerlichkeit der gegend werden dieselben zu 70 kös gerechnet (31) || *b u s i r g ĩ k ũ l ĩ r b i t i n g it t a* kaum waren wir in diese gegend gekommen (13). (v. ö. köztörök *anıñ bile ö* vele); *b i s i g i b ĩj ĩ b i t i n g it t a ĩl z ĩ ĩs ĩr ũs k ĩl ĩl m n ĩr b i t i n ũt ĩr b i t* wir warfen drei fischernetze aus haar, die wir mit uns führten, aus (38); *m ĩn s o g o t o x r a s a r p i n g it t a r ĩl b i t i m* ich blieb mit meinem kosaken allein zurück (42); *b u t i l i n g it t a b a r b it a* mit diesem worte gieng er (szótár 62. a.) | *t a b a l a r b i t i n s i n ĩt a ĩx t u s p u t u t t a n* damit wir unsere renntiere konnten ausruhen lassen (szótár 110. a.) | *m ĩj ĩg i n k i s i ĩt ĩj ĩj ũj ĩ s u o r u n k u r d u k t a p t ĩll a r a* sie liebten mich auf eine ungläubliche weise (szótár 71. a.) (v. ö. köztörök *anıñ gibi* akképen).

b) Az esetek túlnyomó számában az *-in, -in* genitivusi értékkel bíró végzet harmadik személyű birtokosragos alakokon fordul elő: *s i r i n ũs t a t a k ĩm ĩ s u o x* der umfang des von ihm (bewohnten) landes (ist) maaslos (3); *s i r i n t ĩm n ĩt a . . . k ũs t ĩx* die kälte seines landes ist . . . heftig (3); *k ĩn n ĩr ö l ö r b ũt k i s i l ĩr i n r ĩn n a r a b u r u o l ũ t u r d a r ĩn a* als das blut der von ihnen getödteten menschen dampfte (6); (*Āj ĩg ĩn*) . . . *s i r i n a j ĩl g it a . . . m a n n ĩk* die physiognomie des landes (von Shigansk) ist dieser art (8); *b u l t t a r i n ĩt t a r a b u o l l a r ĩn a* was die namen ihrer jagd anbetrifft (9); *b u ĩm ĩj s i n i . . . b a r ĩ D z o k u s k a i s i r i n S a r ĩt a b ĩl ĩr* diese

alte frau kennen . . . alle Jakuten der umgegend von Jakutsk (11); (11); *öj ün bārdā ḡolobura suoḡa* die vorzüglichkeit ihres gedächtnisses war ohne gleichen (14); *ḡospoḡtorun añardara ḡalara* es blieb von ihren . . . vorratskammern nur die hälfte übrig (14); *bu sir töḡürüm tātın ivāḡa sūrbū kōs āḡsilāḡa* dieser umweg betrug 20 kōs (26); *Uḡur ḡajaların ūlara iḡıllan kīrān* aus den felsen am Utschur war wasser gedrängt worden (27) | *ātiäytän tüktārī . . . guorad otuttan taḡsa kārgānı . . . itābitın* es ist unmöglich . . . das weinen . . . der familien der stadt, deren über dreissig waren, zu schildern (7); *min kōrōrüm . . . örüs ūtun irdün* ich hatte nur die . . . wasserfläche des flusses, . . . gesehen (11); *oloror oloḡtorun sanāların maıḡıtın sitü bilbitım* ich machte mich mit ihrer art und weise zu leben, und mit ihrer denkungsart vollkommen vertraut (16); *min sannım kini ölor tīn in timnītın bāliätābitā* meine schulter bemerkte die kälte des atems der sterbenden (19); *bājätā . . . Saḡa oloḡun kāskilın oñororgo olorbuta* er selbst . . . lebte . . . der bereitung einer lebenszukunft für die Jakuten (22); *bājälärin atıların . . . biārällärü* ihre eigenen waaren . . . pflegten sie . . . zu überlassen (23); *attarın ataḡtarın bājan* (bindend) die füsse seiner pferde (32); *attarın säptärin, bājätın tañasın arbaytanar* er bessert aus die geschirre seiner pferde und seine eigenen kleider (32) | *orḡuja turar it asi-lıḡın algıḡıḡar tūsān* als ich . . . in einen kessel fiel, in dem futter für die hunde kochte (szószerint: fövö kutya-ét-lének üst-jébe) (5); *kinnār ḡiälärin iksatıḡar* dicht an ihrem hause (11); *ölüöḡ kün ün tünügār äppitā* die nacht vor ihrem todestage sagte sie (19); *ün min isin . . . tañara . . . oloḡun atayar* bete für mich zu den füssen . . . des sitzes . . . gottes (20); *irdıbitın örüs būsun ḡārıḡar tūsārärbit* (wir pflegten) all unser gepäck auf den schnee des Utschur-eises abzuwerfen (27); *ıam iḡın mañnaıḡı künügār . . . kälbıppit* am ersten Mai gelangten wir an (30); *Ükkä ajannābıppit bās iḡın mañnaıḡı künnärıḡar* wir reisten in den ersten tagen Juni's (tulajdonképpen: des fichtenmonates) nach Udskoi ab (31); *ärä idärin añardarıḡar da tiibät* es erreicht nicht einmal die hälfte ihrer mühen (32) | *süräḡtärin isittän* aus dem inneren ihres herzens (6); *bājälärin ötüttän* von ihrer seite (7); *örüs sürügün kūsüttän* wegen der heftigkeit der strömung (39) | *kini tājätin bājanın, maıḡıtının* in folge ihres reichthums

[ő maga gazdagsága] und ihrer verhältnisse (23) || Szintígy névutói viszonyozók előtt, mint: *axtabin bu žon . . . basibatābittarin . . . žadañē žoñño kömō bu olallar in isin* ich erinnere mich, wie diese leute (meinen ältern) . . . dank dafür abstatteten, dass jene . . . hülfreich waren gegen arme leute (6); *žajařal bārillāx tustāx . . . bārd āraji . . . tulujallar in isin* es muss . . . lob erteilt werden dafür, dass sie grosse beschwerden . . . ertragen (32); *bu da bu olbutun isin* dessen ungeachtet (szótár 39. b.); *künnārim āspittarin da isin* trotzdem, dass meine tage vorüber gegangen sind (u. o.); *žaitax da bu olbutun isin* dem sei, wie ihm wolle (u. o.); *tösō da bařalāx bu olbutun isin* er mag noch so ein freund davon sein (u. o.). V. ö. ezekre nézve a köztörök *aniñ ücün* „a miatt, azért“ szólást | *sürāřim řaja istam mītin kurduk kutammītim* ich erschreck, als wenn mein herz entzwei gegangen wäre (29); *amtana ular amtan in kurduk* sein geschmack (war) wie der des birkhuhns (37) | *bu ölöřün gitta* sobald er gestorben war (21); *čai itētā baribit řan in tarřatar in gitta* als uns die wärme des tees das blut eben im umlauf gebracht hatte (24); *bu sirtān . . . barallar in gitta* kaum waren (die pferde) . . . von diesem orte gegangen (31); *bajařal ūtun gitta bulanan* sich vermischend mit dem wasser des meeres (34); *ařam ölöřün gitta kälbitā* mit dem sterben meines vaters kam er (szótár 62 a.) | *kini ölbüt ün da gännū* auch nach ihrem tode (10) | *ürāř . . . kum a řin ustun* dem sande entlang . . . eines flusses (12); *örüs řā s in ustun* dem ufer des flusses entlang (39) | *bu bari kötör . . . ičigās sirdārgā kötör ün sāřina* (in der zeit) wenn diese vögel . . . in die warmen länder heinflogen (17); *tin in . . . ta řsarin sāřina* (in der zeit) als seine seele . . . heraustritt (20); *kün . . . tūs ārin sāřina* wenn die sonne sich zum untergange neigte (28); v. ö. *csuvas on čoynā* „azon időben“, hol az on szintén genitivus („annak idején“) | *ö lü ö ř ün inninā . . . ořolobutum* ich pflegte sie . . . vor ihrem tode (19); *tañara ři ätin innigār* vor dem gotteshause (szótár 37. b.) *okko k ři ä ř in inninā* bevor er auf die heuernte geht (szótár 38. a.)

Azon általánosan elismert lelkiismeretesség mellett, melylyel Böhtingk a jakut nyelvnek minden legapróbb jelenségét feldolgozni igyekezett, csaknem fel sem tehető, hogy ezen aránylag igen sűrűn előforduló *-in*, *-in* végzettel ne számolt légyen. S csakugyan

megtaláljuk erre vonatkozó nézetét a személyragozás tárgyalásában, hol azt a harmadik személy épebb alakjának tartja a fogyatékosabb *-a, -ä, -o, -ö*, illetőleg *-ta, -tä, -to, tö* mellett. Mi szolgálhatott e felfogásnak alapjául, igen könnyen elképzelhetjük, ha meggondoljuk, hogy az *-in, -in* végzet — mint a fentebbi összállításból is kiténik — legtöbbször harmadik személyragos szón fordul elő; továbbá hogy a török 3-ik személy eredetibb alakjául csakugyan a *-tin, -tin* alakot kell felvennünk, melynek nyoma még fenn is maradt a 3-ik személyragos szó ragozott alakjában, mint ez pl. az oszmanli *ata* atya dativusa *atasına*, locativusa *atasında*, ablativusa *atasından* alakjaiból is kiténik. Azonban tévedett, midőn a jakut *-in* ragot ezen régibb hangállapot maradványának tartotta; mert mint az *a)* alatt adott példák bizonyítják, az *-in* végzet előfordul első személyű raggal való és személyragtalan szókön is; továbbá mondattani szerepe kizárólagosan csak jelzői lehet (l. 256. l., hol B. maga is kifejti az *-in* végzet ilyen használatát), ellenben sohasem állhat más mondatrészképpen, mint a valódi személyragok, az *-m, -ñ* s *-ta, -tü (a, ä)*.

A jakutban is tehát, mint egyéb török nyelvben van genitivus-rag s így magától elesik Böhlingk ama következtetése is, hogy «nem volna lehetetlen, hogy a köztörök genitivus csak a török nyelvek széllyelválása után fejlődött ki.» E nézetnek akkor sem lehetne jogosultsága, ha esetleg a genitivus csakugyan nem találtatnék meg a jakutban is; mert e rag előfordul még a csuvasban is, melynek pedig különfejlődése semmi esetre sem újabbkori a jakuténál; e mellett sokkal természetesebbnek látszik, hogy egy kevésbé szükségelt viszonyjelölőnek, minő a fentebbiek szerint a személyragozó nyelvekben a genitivus — valamely egyes nyelvben elhanyagolása, mint ugyanannak számos társnyelvben minden ok nélkül való fölmerülése. A genitivus ragja pedig, nemcsak hogy a török alapnyelvben lehetett meg, hanem úgy látszik megvolt már a közös altaji ősnyelvben is *-n (-ñ)* alakkal; legalább igen feltűnő, hogy az összes altaji nyelvcsoporthoz e tekintetben meg egyeznek. A mongolban mássalhangzós végű tőn *-un -ün*, magánhangzós végű tőn *-jin* alakkal bír; a tunguzban a genitivus változatlan alakja *-ni*, a mandsuban meg *-ni* és *-i*; a szamojédban *-n, -ñ* vagy ennek elkopásával csupa véghehezet (Castrén, gramm. 110. l.); az ugor alapnyelv genitivus-ragja szintén *-n* (a finn,

mordvin, cseremisiz és lapp nyelvben -n; ugyanez lehet a magyar *ennen-, tennen-, önnön-maga* névmásokban s talán a Faludinál előforduló *erön-erővel-féle* szólásban).

MUNKÁCSI BERNÁT.

Magy. leány. — Nemzetségneveink egyik legkiválóbbikának a *leány* szónak eredetéről eddig még mit se tudunk. Mit is jelent voltaképpen a *leány* szó? A leány ifjú, fiatal, még nem házas nő jelent s már a régi nyelvben is «puella és filia» értelemben egyaránt használatos volt. A németnek két szava van rá: *mädchen* és *tochter*. Nézzük, hogy a leány ellenfele a «férfi, a még nem házas fiatal ember» nem nyújt-e valami felvilágosítást szavunk megfejtésére. Mi is a *leány* ellenfele? Az *ifjú* nem, mert csak prægnanter jelent fiatal *embert* (azaz férfit), azután meg ép úgy mondhatjuk a «leány»-ra is. Keresve se találánánk a *leánynak* illőbb párját a *legény-nél*; mindkettő *ifjú*, az hajadon, emez nőtlen fiatal embert jelent. A *legény* szóról meg azt tudjuk a MUGSzótárból, hogy alaprésze egyazon a vogul *lengä*-vel, mely «fiatalt, ifjút» jelent (*lengä kum* junger verheirateter mann, bräutigam). Az *ny* pedig ugyanaz a kicsinyítő képző, a mely a *kicsiny, kemény, sovány* stb. szókban is megvan. Már maga az a körülmény, hogy a *legény* szóban, adott etymológiája szerint, nincs meg tulajdonképpen a ‚masculus‘ fogalom, azt sejteti velünk, hogy akkor a *leány* szóban a ‚femina‘ fogalmának kell meglenni. Nem is lehetetlen, hogy épen ennek (‚femina«) kifejezése által különbözött eredetileg a *leány* szó a *legény-től* (úgy hogy pl. ez utóbbi mellé a német *jüngling* állítható, míg a *jungfrau* a *leány-nak* felelne meg). Hogy a *leány* szó csakugyan «fiatal-nő»-nek magyarázható, legitt akarom fejtegetni.

A göcseji nótá így szól: *Liván vásár lész a hjétén* Ny. I, 372; ezenkívül a népnyelv *liánynak, leványnak* s a régiséggel egyezőleg legtöbbször *léánynak* ejti. Mi a tanuság mind ebből? Hosszú magánhangzó a legtöbb esetben valamely mássalhangzó elem beolvadásából magyarázható s ezzel kapcsolatban épen a *leány-beli é* vezetett arra, hogy a szó első részében, a *lé, lev, li* alakban, szintén arra a *lengä*-re ismerjek, mely a *legény* szónak is alaprésze. Az ugor *ng* nyomát a dialektikus alakok még megőrizték. Hogy pedig ugor *ng*-nek a magyarban igen sokszor *j* felel meg, arra több példát idézhetünk, így: *faj* = ugor *p,ng*; *fej* = vog. *päñ*,

ug. *p₃ng₃*; *rej-t*: finn *rii-ttä* = ugor *r₃ng₃*; *sajog*: ugor *s₃ng₃*; *raj-t* = finn *langa*, ug. *r₃ng₃*; *vő* (*veje*) = cser. *venge*, ug. *v₃ng₃*. Az is közönséges tünemény, hogy a *j* rendszeren *é, í*-be csap át, pl. *téj*: *té, fej*; *fű-kető, nyíro-k*: ugor *ü₃gr₃*, *tíl*: ug. *t₃gl₃*; *bíz* is hajdani *bojzo*-ra utal. Szakasztott ily esettel van dolgunk a *leány* szóban is, melyben a *lengä* csak *lej*: *li, lé* s végül *le* alakban maradt meg. Most még csak a szó hátra levő részét kell megfejtenuünk, melyben okvetetlenül benne kell lenni a *nő* fogalmának, a mint fentebb jeleztük. Már csak ebből az okból se tarthatjuk a hátra levő *-ány* szórészt, legalább egészen nem, diminutiv képzésnek, nem tekintve, hogy így e szó a magyar hangzó-illeszkedéssel ellenkeznek. Nem marad más hátra, mint hogy összetett szónak tartasuk a *leány-t*, melynek egyik része a *le* «fiatalt» jelent, az *-ány* pedig «nő»-félét. Ez utóbbira nézve lehetne az *anya* (ugor *an₃*) vagy az *ányg* (vog. *ané, zürj. u₃ne*) szóra gondolni, csakhogy az előbbinek majdnem az összes ugarságban «öregebb nő», az utóbbinak is «nagy néne (tante)» a jelentése. Sokkal valószínűbb a vogul *ā* vagy *āj* szó, mely amúgy is „*leányt*“ jelent (Szorokin vogul szójegyzékében, NyK. XVI, 472. *āim* leányom, *āg* «leány, mädchen», a mi nyilván az *āj*-nak eredetibb alakja). Azt hiszem, hogy ennek az *āj* (*āg*)-nak az *-ány* szórészből csak az *á* felel meg; az *ny-t* pedig akár diminutiv képzőnek vehetjük, a milyen a *legény* szóban is van. Némi kétséget támaszthatna ugyan e magyarázat ellen az *āj* szónak az osztjákban található *evi* felhangú alakja; de több példát idézhetünk, melyben az eredeti mélyhangú szó magasba csap át, pl. *kor*: oszt. *kereš*, osztB. *kariš*; *facsar*: osztB. *pazirt*-, *padirt*-, osztIrt. *petr*-, *pekír*- s *pusr*-; *far*: osztIrt. *pir*, *pira*; *fog*: osztIrt. *penk*, osztS. *pank*; *mar*, *marj*: osztB. *marik*, osztIrt. *mërek*.

Még csak azt jegyzem meg, hogy ilyen összetételre épen nemzetségneveknél, több példát is felmutathatunk. Ilyen maga az *iffjú* szó, mely személyragos alakjában (*ija-fija*) még el is választható; ilyen továbbá a cseremisiz *ik-šebe* infans, továbbá a mordvin *ej-kakš* s a vogul *ā-pi*. Hasonló összetétellel van dolgunk a magyar *férfi* (*férj-fü*) szóban (v. ö. cser. *pü-erge* s a megfelelő *üdüramaš* «frau, weib», élén az *üdü* leány szóval). Összetételnek bizonyította még Budenz az *asszony* szót is (MUGSz. 759. l.).

Fejtegetésünk végeredménye tehát az, hogy a magyar *leány*

eredetileg *lengü + aj + n* három elem összeolvadásából származó összetétel «fiatal nő v. leány» (v. ö. még vogul *viš-ne* «mädchen» tkp. «kis-nő» e mellett: *viš-çar* v. *uš-kum* «knabe», tkp. «kis-ferfi»).

KÚNOS IGNÁCZ.

Egy adat a mordvin hangtanhoz. — Még a múlt század végéről bírnak egy kis kátét, melyben az egyes lapok egyik fele orosz nyelvű, a másika meg az orosznak erza-mordvin fordítása. Teljes címe: Краткий Катихизисъ, переведенный на Мордовской языкъ, съ наблюдениемъ Россійскаго и Мордовскаго просторѣчія, ради удобнѣйшаго онаго познанія, воспріявниихъ святое крещеніе. (*Rövid káté, mordvin nyelvre fordítva az orosz és mordvin közönséges beszéd figyelembe vételével* stb.) 1788.

Az erza szöveg gyarló szolgálai fordítása az orosznak s benünket ezúttal főleg azért érdekel, mert benne egy eddig észre nem vett hangváltozás található. Az egész kis káté ugyanis, két orosz szót kivéve, szóközépi *g* helyett következetesen *d*-t tüntet fel, még pedig legtöbbször liquidák után. Az eddig átkutatott mordvin szövegekben csak egy példa volt található ily hangváltozásra, a *terge-* hívni ige, melynek mordvin szótáraink *terde-* alakját is felemlítik. Ez egyetlen adathoz a fentírt káténak következő példái járulnak:

a) *n* után: 1. *pinden* 4a (*pingü* idő), *pindede* 2b | 2. *landa* 9a (*langa* felszín), *landazost* 14b | 3. *kendelems* 21b (*kengelems* hazudni, rágalmazni), *kendelez* hazug 12a, *kendilimado* 22b | 4. *pondavtoms* 22a (*pongavtoms* akasztani). — Ugyancsak ilyen hangváltozás van még a *gak* (*jak*) nyomatékosító partikulában is, melynek e szövegben mindig *dak* alakja van. Nagyobbára szintén *n* végű szók után járul: 5. *monändak* 7a, *tonändak* 12b, *tendak* 15a, *kinändak* 19b, *kiändak* 21a, *kirdicendak* 3a. Nem *n* után járul e partikula ez egy példában: *tejdkak* 11b.

b) *l* után: 6. *jaldá* 17a (*jalga* társ, barát), *jaldat* 12a, *jaldaso* 18b | 7. *čopuldavtož* 6b (*čopulgavtoms* elsötétetni) | 8. *keldi* 20b (*keltgems* szeretni, megölelni) | 9. *neldems* 21a (*nelgems* elvenni, elrabolni).

c) *r* után: 10. *terdems* 16b (*tergems* hívni, meghívni) | 11. *ordolemkel* 13a (*orgolems* eleredni, megszaladni), *ordolež* 5b, *ordolemede* 17b, *orduli* 21a.

Egyéb hangok után az egy orosz *knidaso* 2a (*kniga* könyv) mutat még ily hangváltozást, egy helyt azonban még a *g*-s alak is található. — Nem változott azonban a *g* dentalissá oly esetben, midőn helyzeténél fogva *k*-ba ment át, pl. *pinksta* 3a, *pinkstast* 16b, hasonlóan: *lankso* 6b, *lanks* 13a.

Hogy e sajtóságos hangváltozás nem áll egymagában az ugor nyelvek körében, bizonyítja épen a magyar nyelv, melyben szintén

akadhatni elvételre ilyen példákra. Így: *hender buczka* = *henger bócz* Ny. IV:476; *inderkedik* = *ingerkedik*. A Tájyszótár egy *landul alakot* említ, mely a *lángolnak* felel meg.¹⁾ Magánhangzók után: *sugár* és *sudár* (MUGSz. 367); *víg* és *vidám* (u. o. 615); *kolédiom* = *kollégiom* (Debreczen); *förmeted* és *förmeteg* Ny. II:367; *paprád*: *paprág* Ny. VII:352. Több példánk van arra, hogy a *g* szavégén *t*-re változik, pl. *sög*: *söt*, *kedig*: *kegyét* (v. *pedig*: *pegyét*), *addig*: *aggyit*, *leg*: *let* (pl. *letesletjobb*).

KÚNOS IGNÁCZ.

A csuvas többesszámról. — A csuvas nyelvben, mint a többi törökségben is, két többesképző van: *pronominalis* (a személynévmasok többese) és *nominalis* (egyéb névszókön). Ezek közül azonban csak a *pronominalis* többes-képző közös alakú az egész törökségben, a mennyiben a csuvas *r* (*pir* mí, *sir* tí) rendes változata a köztörök *z*-nek (*biz*, *siz*) s ennek a jakut *t* (*-bit* -*rit*) is megfelel, mely nyilván *d* helyett való. Ily alakban tehát megvolt már e képző a török alapnyelvben is. Közönséges *nominalis* többes-képző a törökség legeslegnagyobb részében *-lar*- *-ler*, csak az egy csuvas nyelvnek van merőben más képzője: mélyhangú szókön *-sam*, *-zam*, magashangúakon *-säm*, *-zäm*. Több ok szól a mellett, hogy a *-lar*, *-ler* képző hajdan a csuvasban is megvolt, mert: 1. előfordúl ez valamennyi más török nyelvben; 2. a mongol *-nar* többes-képző is vele egyazonnak látszik. A csuvas nyelvnek ezen különös többes-képzése csak úgy magyarázható meg, hogy e nyelv az általános török többes-képző elejtésével valamely önálló szót alkalmazott a többes-szám kifejezésére, olyat a mely a többes-számnak újabb jelölésére alkalmasan szolgálhatott, azaz: «sok, csoport, sereg» értelmű szót, a milyen ott is található, hol a többes-számnak rövid képzővel való jelelése még ki sem fejlődött. Szintígy az ugor *-d* képző elhagyásával fejezi ki a többes-számot a hegyi cseremis *-vülä* = *pülü* sok; úgyszintén a zürjén *-jas*, votják *-jos* nem egyéb mint a zürjén *jöz* «nép, emberek, társaság» (votják *jöz* «rokon, társ») szónak többes-képzőül való lefoglalása (lásd: Budenz, MUGSzótár 404. l.).

Ugyanily «csoport»-féle szó a *-sam* képzőre vonatkozólag a törökségben kettő kínálkozik, a kellő hangalaki egyezéssel. Az egyik a csagataj *çom* «haufe» = ujugur *som* «dicht», oszmanli *som* «massiv», altaji-török *som* «fest, dicht». Mind a kétféle alaknak (*som* v. *çom*) ugyanis megfelelhet a csuvas *sam*, mert: 1. a köztörök szókezdő *s* rendesen a csuvasban is *s*; — 2. még szókezdő *ç* ellenében is fordul elő néha a csuvasban *s* (pl. *süüm* = alt. *çalim*

¹⁾ A régiségben igen sokszor található e példa: *Sidmond* = *Zsigmond*.

harmat, *sís* = alt. *čič*- *cacare*, de oszm. *sič*-); — 3. a vocalis-külömbiséget illetőleg meg lehet jegyezni, hogy a csuvas nyelv köztörök zártabb vocalis ellenében gyakran nyiltabbat tüntet fel: így a köztörök *-dur* causativ képző a csuvasban *-tar*; *šamze* puha = *žamšak*; csuv. *lar*- ülni = *oltur*-, jak. *olor*-.

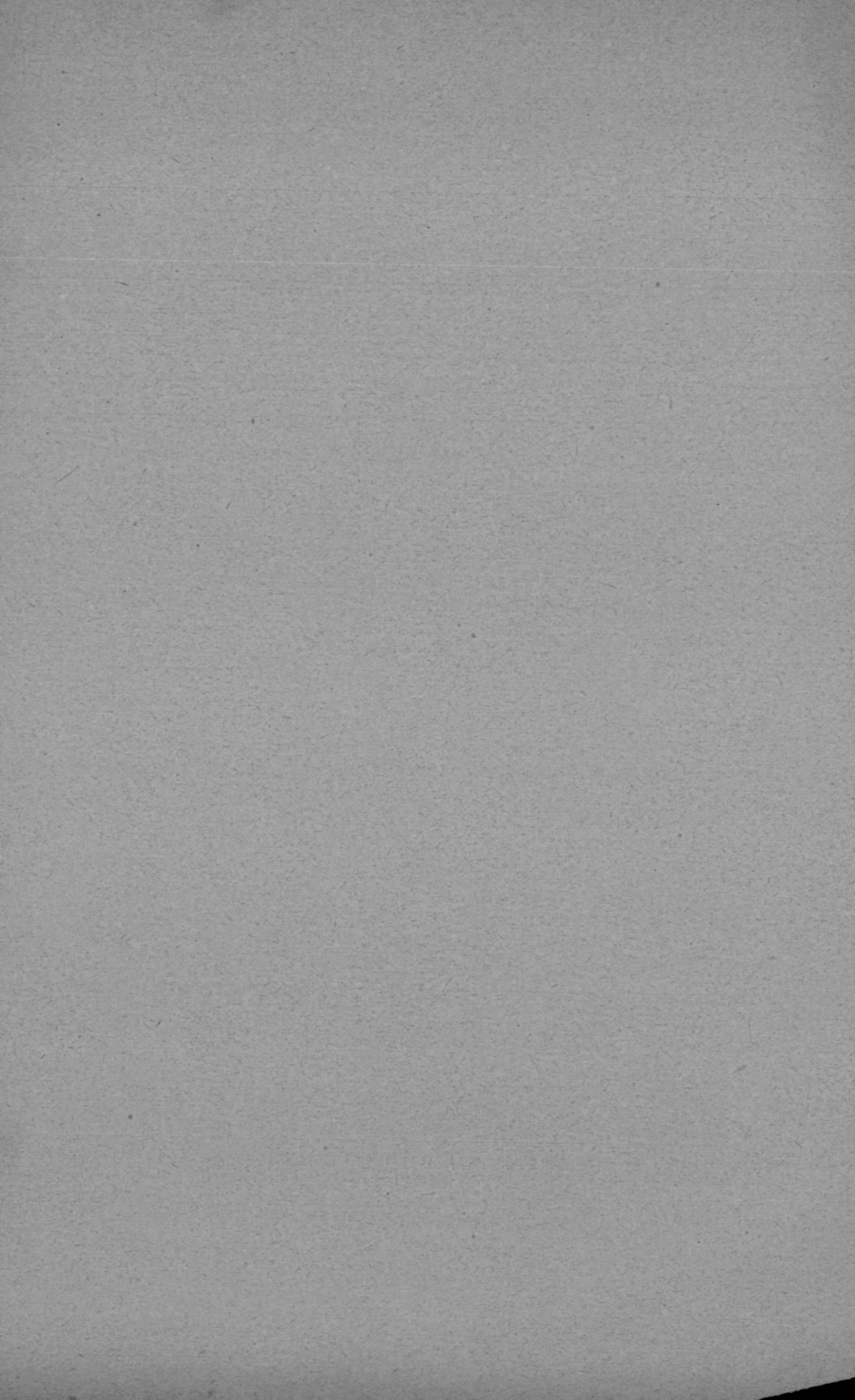
A másik szó, melylyel a csuvas *sam* szintén egybeállítható: török (csagataj, kirgiz, oszmanli) *san* «szám». Itt számba veendő a magyar *szám* szó is, melyet török kölcsönszónak kell tekinteni, minthogy ugor megfelelője nincsen. Tekintve, hogy a magyarba került török kölcsönzések egy része a csuvasból való, a tör. *san*-nak megvolt csuvas alakját bátran *m*-esnek vehetjük föl; hiszen más szókban is áll török szövégi *n*-vel szemben csuvas *m*: csuv. *vurum* hosszú = *uzun* (jak. *usun*); csuv. *tüdüm* füst = *tütün*.

Most már csak azt kell kérdeznünk, hogy melyik illik jobban a csuvas *-sam*-hoz, mint a többes-szám jelelőjéhez: a tör. *som* (čom)-e vagy *san* (**sam* «szám»)? A pluralis-jelelés szerepére nyilván azt kell alkalmasabbnak tartanunk, a melyeknek jelentése mégis közelebb áll az igazi pluralis-értelemhez. Ez pedig határozottan a *san* (*sam*) «szám» szó, mely velünk mindig «sok egyeseke t» képzeltet (v. ö. *šámos* «zahlreich»), melyeket akár meg lehet olvasni; a *som* pedig tkp. «sűrű, tömör» (dicht, fest, hart, massiv), tehát épen olyan testekről mondható, a melyekben «sok külön egyes részeket» meg nem különböztethetünk (*som göműš* massives silber, *som temir* hartes eisen).

Nem lehet elválasztani a névszók többesét jelölő *-sam*-tól a csuvas igeragozás többes 3-dik szem. alakjában mutatkozó *se* ragot sem. Már Schott megjegyzi (»De lingua Tschuvassorum dissertatio» 16. l.) «Ejusdem particulæ *sam* formam decurtatam esse suspicor *se*, vel simpliciter *s*, quod in tertia pluralis persona verborum themati affigunt». Ehhez Budenz is hozzájárul (NyKözl. I, 361. l.). Szövégi nasalis elhagyására példa a csuvasban az egyes-sz. 1. személy ragja *-p* = **pen*, = köztörök *-men*.

Bizonyosnak vehető, hogy az erdei-cseremisiz *-šamoč*, *-šamič* nominalis többes-jelelő *šam*-ja is a csuvas *-sam* kölcsönvétele. Budenz is megjegyzi (NyKözl. III, 433. l.), hogy ez a csuvas *-sam*-val közösnek látszik, a végén pedig az ugor *-d* többes-képző van (v. ö. dativus-raggal *šamotlan*), mely ezen kívül csak a több. 3. személyragban (*-št* «-jok») meg több. 3. szem. igealakban maradt meg (*pokta* hajt: *poktađ* hajtának). A cseremisizbe amúgy is több török, kivált csuvas név- és ige-képző ment át, pl. *-luk*, *-ser*, *-rak*, *-lan*, *-dar*, (l. NyKözl. III, 421). Másrészt a többes-számi képző ismétlésére érdekes példát nyújt a magyar nyelv (Göcsejben: *šaimak*, *šöldeimek*).

PATRUBÁNY LUKÁCS.

A M. T. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

Kaphatók a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalában Budapesten (Akadémia-épület) s minden hazai könyvárusnál:

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV, XVI. köt. 1862—1880. Ára egy 16 kötetből álló teljes példánynak 30 forint. Egy-egy kötetnek különvéve 3 frt. Az I-ső és X-dik kötet külön nem adatik.

NYELVEMLEKTÁR. Régi Magyar Codexek és Nyomatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1864—79. 8-adrét.

Egyenkint:

I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi: Volf György (XXX. és 381 l.) Ára 2 frt.

II. kötet. Weszprémi C. — Peer C. — Winkler C. — Sándor C. — Gyöngyösi C. — Thewrewk C. — Kriza C. — Bod C. Közzéteszi: Volf György. (XVIII és 406 l.) Ára 2 frt.

III. kötet. Nagyszombati C. — Szent Domokos C. — Virginia C. — Közzéteszik: Komáromy L. és Király P. (IV. és 345 l.) Ára 2 frt.

IV. V. kötet. Erdy Codex 2 kötetben. Közzéteszi Volf György. 1876—77. I. fele. XIX és 487 lap. — II. fele. 532 lap. Ára 4 frt.

VI. kötet. Tihanyi Codex. Kazinczy Codex. Horvát Codex. Közzéteszi: Volf György. 1879. XVIII és 359 lap. Ára 2 frt.

VII. kötet. Ehrenfeld Cod. — Simor C. — Cornides C. — Sz. Krisztina élete. — Vitkovics C. — Lányi C. — Közzéteszi Volf György. 1878. LX. és 388 lap. Ára 2 frt.

VIII. kötet. Sz. Margit élete. — Példák könyve. — A sz. apostoloknak méltóságáról. — Apor C. — Kulesár C. — Közzéteszi Volf György 1879. XLII. és 418 lap. Ára 2 frt.

RÉGI MAGYAR NYELVEMLEKEK. I. Halotti Beszéd, Régi Biblia. Buda, 1838. 5 frt. — II. Kinizsi Pálné imakönyve Vegyes m. iratok. Buda, 1840. 2 frt. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok. 1842. 2 frt. — IV. 1. Guary-codex. Buda, 1844. Ára 1 frt.

RÉGI MAGYAR KÖLTÖK TÁRA. (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet Codexbeli versm. radványok. Ára 2 frt.

II. kötet. XVI. századbeli magyar költők. Ára 2 frt.

III. kötet: Tinódi Sebestény összes művei 1881. Ára 2 frt.

CODEX CUMANICUS bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel és glossariumokkal kiadta gróf Kuun Géza. Nagy 8-ré. Ára 5 frt.

UGOR FÜZETEK. Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatóványok. 8-rét 60 kr.

III. szám. Halász J. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 8-rét. Ára 60 kr. (Különnyomatok a »Nyelvtud. Közlemények«-ből).

RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy Ferencz. Ára 2 frt.

REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál. Ára 2 frt.

MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR. Irta Budenz József. Teljes. Ára 5 frt.

A MAGYAR IGEIDŐK. Irta Szarvas Gábor. Ára 1 frt.

A HELYES MAGYAROSZ ELVEI. Irta P. Thewrewk Emil. Ára 1 frt.

A MAGYAR NYELVUJÍTÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor. Ára 1 frt.

KALEVALA. A finnekek nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.

SIMONYI ZS. A magyar kötőszók, egyuttal az összetett mondat elmélete. (A mellérendelő kötőszók.) Jutalmazott pályamunka. Ára 1 frt 20 kr.

KAZANI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK. Irta Sz. Bálint Gábor.

I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 8-rét. 1875. 170 lap. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 8-rét. 1876. 178 lap. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 8-rét 1877. Egy-egy füzetnek. Ára 1 frt.

ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖREBŐL. Kiadja a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár.

I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 20 frt 20 kr.

IX. köt (1—5 szám). Ára 1 frt 30 kr.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

BUDENZ JÓZSEF.

TIZENHETEDIK KÖTET.

MÁSODIK FÜZET.

BUDAPEST, 1882.

A M. TUDOM. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

T A R T A L O M.

	Lap
Osztyák mondatok, Vologodszki orosz-osztyák szótárából. <i>Budenz</i>	
<i>József</i>	161
A Nádor-codex nyelvi sajátosságairól. — <i>Zoltvány L. Irén</i>	190
Votják nyelvmutatványok. — <i>Munkácsi Bernát</i>	247
Kisebb közlések :	
Fordított népetymológiák. — <i>Kúnos Ignác</i>	303
Mássalhangzó-csoportok egyszerűsítése. — <i>Balassa József</i>	314
Csag. <i>baru</i> «bőr»? — <i>Budenz J.</i>	324

OSZTJÁK MONDATOK,

Vologodszki orosz-osztják szótárából.

Az osztják nyelv tanulmány-anyagához még az eddig közzétett Vologodszki és Ahlqvist-féle szövegek mellett is (l. fent 132. l.) figyelemre méltó adalékot szolgáltatnak azon mondatok, melyeket Vologodszki orosz-osztják szótárának számos helyén beiktatott. Nem kell kutatnunk, hogy mennyire tesznek valamit az illető szók teljesebb értelmezéséhez; elég az, hogy bennük szöveg-törödékeket nyertünk, a melyek megérdemlik, hogy összegyűjtsük és használhatókká tegyük. Ez a célja ime közleménynek. Közölt ugyan már Hunfalvy P. is ezekből a mondatokból, de szintén csak elszórva osztják szótárában (Nyelvt. Közl. XI.) körülbelül 100-at; ez pedig a található mondatoknak csak egy ötöd része. Természetes, hogy már csak a teljesség végett ezeket is újra föl kellett vennem, — de meg különösen azért is vettem föl, mert jobbnak tartottam magyar fordítás helyett az osztjáknak megfelelő orosz szöveget közölni. Hiszen ez, a mint könnyen látható, igen sok esetben az eredeti, a melyhez az osztjákot mint fordítást hozzá kell mérnünk; más esetekben meg az orosz szöveg eltérése alkalmas az osztják kifejezés önállóságát és sajátosságát föltüntetni (a mire az alább következő jegyzeteknek is némelyike vonatkozik). Ilyen eset, hogy csak néhányat emeljek ki, pl. az, hogy az orosz többes-számi activumbeli igealak ellenében az osztják egyes-számi passivumbelit használ (mely a finn nyelv passivum impersonale-jával vethető össze): 32. sz. *sevirta pítsa* начали рубить (*pítsa*: kezdetett, finnül *aljettiin* = kezdtek); 409. sz. *luel* (nem *lu*) *moštala* его признають, őt (nem: ő) megismerik; 320. sz. сына . . мать возмелъла, a fiút . . az anyja elkényeztette: *poç* . . *ankelna* *noimiltsa* a fiú az anyjával

[anyja által] elkényeztetett; szintígy pl. a 8. 79. 81. 127. 410. 411. 412. 415—426. 489. számokban; — szintígy az orosz *activum*mal szemközt az *osztjákban passivum personale*: 427. *меня дрожь взяла*, engem reszketés fogott el: *ma torijipsana visajim* én reszketéssel fogattam el; 301. *весли насъ*, hoztak bennünket: *muñ tusaju wir wurden gebracht*; — ilyen pl. a *pon- «râvetni»* igének *instructivus-értékű casussal való használata* (úgy mint a *vogulban*): 367. *ovet jekanna pona* заложил ворота на запоръ, reteszeld be a kaput (tkp. vesd-rá a kaput retesszel); érdekes az *elta «-tól»* az orosz «által» ellenében («valakitől küldeni»-féle szólásban); stb. — Hogy az orosz szöveg mellett még magyar fordítást is adjak, bátran fölösnek vélhettem; az *osztják szöveg megértéséhez segédeszközül Hunfalvy nyelvtana és szótára kínálkozik*; másrészt meg a ki az ugor nyelvészet körében önálló kutató tanulmányhoz készül, az az orosz nyelv ismeretét úgysem mellőzheti.

A mi e mondatok nyelvészeti becsét illeti, az egyrészt abban áll, hogy *grammatikai alakokra*, melyek az eddig közölt textusokban gyérebben fordulnak elé, valamint az *alakok használatáról új példákat nyújtanak* (különös figyelmet érdemelnek pl. a *birtokos-személyragozás meg a tárgyias igeragozás alakjai*). Megjegyzem, hogy a maga nemében egyetlenegy például fordul elé, t. i. az *északi-osztjákra nézve*, (33. sz.) *semgalan «a te két szemed»*, a mi egyike a *kettős-számi birtok alakjainak*, a milyeneket csak Castrén említ a *szurguti-osztjából*: 1. *-galam*, 2. *-galan*, 3. *-gal* (az én, te, ő két . . . pl. *lovam, lovad, lova*); Hunfalvy, ki a nyelvtani alakok példáit kizárólag a *Máté-fordításból* szedte, csakugyan nem is akadt rá erre a *kettős-sz. birtokra vonatkozó alakra*. Másrészt még egyes szókra bukkanunk, melyeket *Vologodszki szótára a rendes czikk-szók sorából kihagyott*; több ilyen szó részint *Ahlyvist szótári közléséből igazolható*, részint *vogul szóval egyeztethető*: pl. 3. sz. *širam* ломоть, 315. *lilñ-tak* живыи, 364. *jopansi* полеть, 404. *jimsa-*, 431. *kum*, 533. *poloz*.

A közlés 430. számaíig terjednek azon mondatok, a melyek *tartalmuknál fogva nyilván a közönséges beszéd nyelvéből valók*. Itt-ott észrevehető ugyan különös alkalmazkodás az orosz szöveghez (pl. a *relativumot általánosító nu vagy ne-nek a tagadó an-val való fordítása*: 73. 217. sz.), de másrészt, a mint már fentebb megjegyeztem, *osztják sajáttság is mutatkozik*. Így bátran fölve-

hetjük, hogy Vologodszki e mondatokat jobbadán az osztják nép nyelvéből jegyezte föl, s orosz æquivalenseit mellékelte. Hiszen némi oroszosság már magára az osztják nép nyelvére is ragadhatott rá. — A közlés végére (442—541. sz.) helyeztem azon mondatokat, melyek a keresztyén vallásra és egyházra vonatkoznak. Ezekből meg azt lehet következtetni, hogy Vologodszki nem csak a hozzánk eljutott 10 Máté-fejezetet (meg Hitvallást és Tízparancsolatot) fordította osztjákra, hanem a bibliának (jelesen az Újtestamentomnak) egyéb részeivel is próbálkozott, sőt hitoktató könyvet is szerzett volt osztjájai számára. Lappanganak-e még valahol ezek az érdekes kéziratok?

Átirásomban beértem a hangjelölésnek azon fokú pontosságával, melyet Vologodszkinak írásmódja is, az orosz betűk használata mellett elért (l. erről fent 128. l.), kivéve, hogy a szókezdő *n* és *ń*-t következő *e, i* előtt is megkülönböztettem, a mire Castrén, Reguly és Ahlqvist közlései, valamint a megfelelő vogul szók módot adnak. Csak a kettős jegyű *uu*-t meg *ii*-t irtam néha *ū, î*-val; a megtartott *iji, iji*-t olvashatjuk bár Ahlqvist közlése szerint *ī*-nek. Megjegyzem itt, hogy az *olīnpela* névtű, melyet Wiedemann után Hunfalvy is mindig így írt, Vologodszki szótára szerint voltaképen *ñ*-vel hangzik (habár Vol. a pontosabb megjelölését gyakran elhanyagolta), tehát *olīnpela*-nak, úgy mint Ahlqvistnál is (*olīñpela*).

Csillaggal (*) jelöltem azon mondatok számait, a melyekről alább je g y z e t e k találhatók.

1. *penk menimta pitsem kuš, pa an šitsem menimta* сталь было зубъ вырвать, да не могъ вырвать | 2. *χun izagat jañšlen, kutsilaln* ежели все выпьешь, охмѣлѣешь | *3. *χolīmtim širam* (v. *vanzer*) *van-kutna tīniña ullal lutim ñañ kinža* выпрошенный ломоть часто бываетъ дороже купленного хлѣба | 4. *tam-γadl kad ur sugotsu* сегодня двѣ гряды выполоди | 5. *ñañ χir elta kim pits* хлѣбъ изъ мѣшка вонъ выпалъ; *ar loñš pits* много сѣнга вышло.

6. *ta niñen mū elta noχ χirlem* я тебя изъ земли вырою | 7. *χirta mosl χala-lot pešatiñ lala* вырыть надобно могилу въ печатную сажень | 8. *luel pan oχtija omsiltasa* его высадили на бс-

режь | 9. *tam çoramîñ-libîť mosl kim omsaltata* этотъ цвѣтокъ высадить надобно | 10. *kuš-çuntî an mustal izagat torla jastîjita* не всегда полезно все высказывать.

11. *lu untlîs etmîlta, sit-pada i etmas, vacy: lu untlîs kim navîrtlata, sit-elta i kim navîrmas* онъ привыкъ выскакивать, отъ того и выскочилъ | 12. *partîpsa ul jogotta ver noç çulîntta pada* велено явиться къ выслушанію дѣла | 13. *voš-çari izagat kevîna lermîltim* вся улица выстлана каменемъ | 14. *šoçimtada pîsem, pa izagat i šoçimsem* сталъ высыпать, да все и высыпалъ | 15. *mosl juç evîtmata mera sagat* надобно выебъ дерево по мѣрѣ.

16. *mosl varasna vozikta çanneço vînovat mortel sagat* надобно выебъ челоуѣка лозами по мѣрѣ вины | 17. *lu an verits ketmîp-sajet* онъ не вытерпѣлъ обиды | 18. *lu obel ço-sajit edîs* сестра старшая вышла за мужъ | 19. *seda ul mî ilba etîpsa* тутъ есть подземный выходъ | 20. *çondi-jaç puš-ubdet sugoitet* Остязки выщипываютъ себѣ бороду.

21. *tami ma çoça nommîpsa elta edîs* это у меня вышло изъ памяти | 22. *tinîlet mola tada kuraset* продають-ли здѣсь вѣники? | 23. *sot tal çanneço nubîť luîtaşl* 100 годовъ считается челоуѣческой вѣкъ | 24. *lu i-muçtî potari, a izagat sumra* онъ безпрестанно говорить, а все пустое | 25. *aratel nar taget vançina tîşaset* вѣ голыя мѣста поросли травой.

26. *ma lu pilna (Obd. panna) jega enîmsem* я съ нимъ вмѣстѣ выросъ | 27. *lu çoça çonel jellî-pela edltaşal* у него брюхо выпятилось | 28. *manem partîpsa ul polsiñ kim lakilîta* мнѣ велено слюны выплевывать | 29. *lu kuš-çun lu ulamel an-tîjîta moça (allîjil) taji-lîjil* онъ всегда вынашиваетъ свое платье до того что надѣтъ нельзя | 30. *çîr elta kim ponta mosl* выкласть (ср. надобно) вонъ изъ мѣшка.

31. *arattel voget pazan oçtîja çoulmas* вѣ деньги выкинулъ на столъ | 32. *tam unt çuuntelna sevîrta pîtsa, no çolna izagat volla an sevîrsa* этотъ лѣсъ давно начали вырубить, но все еще не могутъ вырубить | *33. *çodi niñ sidi semgalan jellî-pela šogîrsalan* что ты такъ глаза выпятилъ! | 34. *loçita soraju tam kalañ (v. vîli)* выпряги скорѣе этого оленя | 35. *langapsa us kuš sîrîja navîr-mata, pa an çoşlem kim navîrtlata* хотѣлось было напередъ выпрыгнуть, да не мастеръ выпрыгивать.

36. *mosl tarmattata, pa izagat an puşla tarmatta* должно вы-

полнять, да не все можно выполнить | 37. *lu zoša žuntšitelna otšamiñ potret* у него всегда глупыя рѣчи | 38. *tam pordon ližim noñil kim tall* этотъ пластырь вытягиваетъ гной | 39. *manem an ležalal žuva nen zoša mojlata* мнѣ нельзя долѣе гостить у васъ | 40. *lant izagat semñ-loñšna senksa* весь хлѣбъ градомъ выбило.

41. *lu mitazis pum kušta* онъ занялся грестъ сѣно | 42. *tami izagat kulajtta mur* это все гуляющій народъ | 43. *ma kalañ tuñ-milsem* (ткр. *tuñmiltsem*) я оленя выправилъ | 44. *lu manem lujna jouls* онъ мнѣ грозилъ пальцемъ | *45. *tam puš loñš malsik tuñal-tal kinsá* нынѣ снѣгъ глубже прошлогодняго.

46. *tam žot korijipsana paltartal* этотъ домъ грозить паденіемъ | 47. *ma izagat pošltijsasem* я весь вымокъ | 48. *kim šožma tam jink* вылей эту воду | 49. *lanke nogor-semet porta samiñ* бѣлка любить орѣхи грызть | *50. *magad-žal* (е h. -*žadl*) *vei-numbi palñ-marijipsa us* вчера сильный громъ гремилъ.

51. *lu zoša undir libina vojet* у него глисты въ животѣ | 52. *ješkasipsa pojaret ježalt an eslsal* грубить противъ начальника не прощается | 53. *luel unltijipsa an mijansas* ему грамота не далась | 54. *mijlim us anta i puš* давано было не одинъ разъ | 55. *torim niñen at mal* да даетъ тебѣ богъ.

56. *ma talañ at an žojsem* я цѣлую ночь не спалъ | 57. *lu potripsajetna ronñ* онъ нескоръ въ рѣчахъ | 58. *lu jošel ožtija anti-sistam* онъ на руку нечистъ | 59. *tut novija an lel* огонь неясно горитъ | 60. *kamiñ anti edir* неясно на дворѣ.

*61. *anta sitna anta pa likmipsana partipsa antom* ни въ томъ ни въ другомъ мѣстѣ не позволительно | 62. *at, kuš sem kim pu-žolma* ночь, хоть глазъ выколи | 63. *šuka jerimsem* нужда застигла | 64. *i-mata tagana likmas* нигдѣ случалось | 65. *ul moła antom* есть или нѣтъ.

66. *šar talta litlem* (Obd.), *šagam talta lañalem* (Berez.) табакку нюхать хочу | *67. *nim-žojat tami an verl* никакой человекъ этого не дѣлаетъ | 68. *nemoltì urna an tijil* никакъ нельзя | 69. *žoj`olñ-pela potarlen* о комъ ты говоришь? | 70. *žot izagat tutna lisa* весь домъ обгорѣлъ.

71. *moltì-kem puš ma luел potarsem* (Ber.) — *kamiñ puš ma luел jastijisem* (Obd.) нѣсколько разъ я ему говорилъ | 72. *niñ sumpa šožlñña jisen* ты напрасно обезпokoился | 73. *žodi an tarñ-lasem jourtata, kurtsem jimassike jourmata* какъ ни старался обер-

тывать, не могъ хорошенько обернуть (с. я) | 74. *nîñ çolna nîñ çoten mugoltogija ponilalen, a ma už mugoltogija ponsem* ты еще обкладываешь свой домъ, а я уже обложилъ | 75. *nîñ miñ nužalala konamlen* (е h. *konamtlen*) ты облегчаешь нужды наши.

76. *pa-ço pul oçtija al ñolemaša* на чужой кусъ не облизывайся | 77. *lu kreka pitim verelna noç etlišal* онъ обличается въ преступлении | 78. *jim jaç van-kuta lepilsalet* добрые паче обманываются | 79. *çalajet çuntsitelna logitlajit* покойниковъ всегда обмываютъ | *80. *adim ver lu-lu saçattal elpa ets* (v. *leramis*) это (ткр. злодѣйство) само собою обнаружилось.

81. *lu tam šoraslipsisajelna taziña verla* его торговля эта обогащаетъ | 82. *vaš-jur vandlipsis verl* губернаторъ обозрѣние дѣлаетъ | 83. *lu unltijišal çandî jaziña* онъ обучается остяцкому языку | 84. *kati ma jožem izagat kunžis* кошка мнѣ руку обцарапала | 85. *ma ma kurem kušsem* я ногу себѣ обчесалъ.

86. *ma jinkna kevi malemasem* я въ водѣ камень общупалъ | 87. *tam ne lu oliñpela an nomisal* она объ немъ не думаетъ | 88. *çodi nîñ sidi serimsen* что ты такъ обробѣлъ | 89. *tam jilip ajkol lurota sijmîšal* эта новость сама огласится | *90. *lu aratel moç-lankir jaç moçlîptas* онъ одарилъ всѣхъ поѣзжанъ.

91. *tami oliñpela kuš-çoj jim jaziñ jastal* этотъ всѣми одобряется | 92. *mortîñ jaç artnija mijlalet, no artn verta aratel samîñet* не многіе любятъ другихъ одолжать, но одолжаться любить | 93. *oliñna poltta, pa si-jubina jañža* напередъ одуй, потому пей | 94. *manem nomis us rožem imeña verta* хотѣлось парня оженить | 95. *lantna an-tarmapsa ets* въ хлѣбѣ недостатокъ оказался.

96. *ruset samîñet potim jinkna šožintsata* русскіе любятъ окачиваться холодною водою | 97. *lu lovattalna çondamodetna loitim* онъ ограденъ бѣглыми | 98. *pubitna* (v. *ošnetna*) *mugolsaju* (е h. *mugoltsaju*) медвѣды насъ окружили | 99. *çandî-jaç joltantill* Остяки окуриваются бобровою струею | 100. *voš çaret arattel tut-naviņa poçija verimet* всѣ улицы освѣщены.

101. *çodi nîñ penklan ñarta versalan* (v. *ñozirtsalan*) что ты зубы оскалилъ | *102. *mos-vanna kapitan (ispravnik) Pulñavita miñ tutlasu* недавно исправника мы отвозили въ Обдорскъ | 103. *uñil punšta çurijil* не смѣть рта отворить | 104. *ma tam-gatl manipsa çajlem* (v. *çijlem*), *loçit mosl loçittu* (v. *noç mugitta*) я се-

годня поѣздку откладываю, надобно лошадей отложить | 105. *lu vogim kubernator ulta vašna* (v. *un vaša*) онъ отозванъ въ губернской городъ.

106. *lu izagat-ulta verna jersás* онъ вовсе отперся | 107. *nĩn-elta ma visem* отъ тебя я получилъ | 108. *ma lucl lugos sagat abılna abılsem* я его дружески въ охапку обнялъ | 109. *sema-pitim uzelta ma oxtina visiññĩ an us* отъ роду не было на мнѣ осы | 110. *roman likimsem Suñit-vašna* вдругъ очутился въ Березовѣ.

111. *tami niñen sugotta lil* этотъ хочеть тебя оципать | 112. *tada tugotla oxtina unšlet* здѣсь переѣзжаютъ на паромѣ | 113. *pa tagaja lucl tuva* переведи его на другое мѣсто | 114. *kalañet i taga elta pa taga oxtija vožatilsalet* олени перогоняются съ одного мѣста на другое | 115. *ma liel arattel senkilsalam* я всѣхъ ихъ переколотилъ.

116. *tam žot pa taga oxtija alintta (omitta) mosl* этотъ домъ должно перенести (переставить) на другое мѣсто | 117. *tam žot jilba ležatipja tĩniña lol* переправка этого дома дорого стоитъ | 118. *lu unžim tom pelka* онъ переправился на ту сторону | 119. *nĩn p.m* (Ber. *torn*) *izagat sevırsen* ты все сѣно перекошилъ | 120. *lu manem lu žožu žuzis* онъ меня переманилъ къ себѣ.

121. *mos-vanna tam žot jilba omtim, ližita pits* недавно перестроенъ этотъ домъ, а уже гнить сталъ | 122. *ma voget arattelna jilba luñitsalet* я всѣ деньги снова пересчиталъ | 123. *nĩn žoža šar* (Ber. *šagam*) *šenk sors* у тебя табакъ пересохъ | 124. *manli-men jega ran oxtija, toda sojbilet* поѣдемъ вмѣстѣ на пасокъ, тамъ неводятъ | 125. *lužlilisem i kim laksem* пожевалъ и выплюнулъ [с. я].

126. *pubi juž oxtija žunžis* медвѣдь полезъ на дерево | 127. *žadl-šoppna* (v. *-ježana*) *jelli jogo janžlem* полуденкомъ взадъ и впередъ схожу | 128. *por voj* (Obd. *jevır*) *južla žojis* волкъ попалъ на лукъ | 129. *midalasesem tut-juž sevırta* порядилъ его дрова рубить | 130. *olĩñna mosl vandilĩta* сначала надобно посмотреть.

131. *ma tam-puš jilip žot omissem* (e h. *omitsem*) я нынѣ построилъ новый домъ | 132. *lu admaš ma panna nerijil* онъ худо со мною поступаетъ | 133. *lu tasel izagat voštás* потерялъ все свое имѣніе | 134. *tami vašašik nožra* обстрогай это потоньше | 135. *lovet vanži izagat purıntset* всю траву кони потоптали.

136. *lu kuš-muj izagat akıl* онъ пожалуй все прибереть |

137. *jelpi manem tutlása Tobol važ-elta mojlipšajet* прежде мнѣ приваживали изъ Тобольска подарки | 138. *tami top i žanipsa ul* это только одна привязка | 139. *tam juž il kuš mentilīsem, pa kurtsem menta* (е h. *mentta*) пригибалъ это дерево, да не могъ пригнуть | 140. *lu už šenklīm, lu žoža tuš i torop-punet etta pitset* онъ ужъ взрослый, у него борода и усы начинаютъ проби- ваться.

*141. *jogan miñ žoža ašnal ul* рѣка отъ насъ вблизи | 142. *ašnal nemolti jogan antom* вблизи никакой рѣки нѣтъ | 143. *tur ovi-ser tombija pits, seda i korijis* только вышелъ за порогъ, тутъ и уналъ | 144. *Levi jogan oviñ ovijipsa tajil* Сосва рѣка имѣетъ быстрое теченіе | 145. *lu jur-ura sorimna pozalis* (v. *užis*) онъ умеръ насильною смертию.

146. *žul-velpas tam-puš jim us* уловъ рыбы нынѣ былъ хо- рошъ | 147. *ma sitna lucl mostija an tajlem, lu rožrijita žó* я тѣмъ его не люблю, что онъ обманщикъ | *148. *ma sidi žoulsajim, než ne nož kilita šom antom* меня такъ натрясло, что я стать немогу | 149. *lu lucl evits* онъ себя зарѣзалъ; *ma manem lebilsem* (е h. *le- biltsem*) я себя обманулъ | 150. *lu nemolti an žul* онъ ничего не слышитъ.

151. *van-kutna likmilijil, kalañet lela ullet* часто случается, что оленямъ ѣсть нечего | 152. *lu žoža izagat togonl* у него все рвется | 153. *maj-jaž alñna manset* гости рано разошлись | 154. *lu top iž-togo šužilijil* онъ только расхаживаетъ | 155. *ma ležatipsa- lama sogonta-oliñ antom* моимъ сборамъ конца нѣтъ.

156. *niñ ma žoža žara jañlen* ты ко мнѣ рѣдко ходишь | 157. *sīs togollal tuñmill* (е h. *tuñmiltl*) орелъ расправляетъ крылья | *158. *maj-jaž žotlal lakka manta pitset* гости начали разѣзжать по домамъ | *159. *kamisar jañal lu mū-ušel sagat, pa miñ lu ranna kadna mnsu* засѣдатель разѣзжаетъ по округѣ, да мы съ нимъ разѣхались | 160. *tamija torla-jaš'ipsa an most* это не требуетъ разъясненія.

161. *egé, žodi lu nođeña jis* экъ, онъ разѣлся! | 162. *čaras- jink nolmet una lel* морская вода разѣдаетъ раны | 163. *i ma- rana (i rušna) jañsemas* за одинъ разъ (за о. духъ) выпилъ | 164. *mur izagat kadna žats i lucl juš maset* весь народъ разету- пился и далъ ему дорогу | 165. *lu ilbina mū ka lna žats* подъ нимъ земля разетуналась.

166. *tut manem ala* разведи мнѣ огня | 167. *izagat-ulta ver lavilsaman p̄irijita mosl* всякое дѣло разбирать должно съ осторожностью | 168. *tam kalañ tam-puš vojaña jis jim levipas oxtina* этот олень нынѣ разжирѣлъ на добромъ корму | 169. *v̄ir van-kuta esl̄ipsa adim* частое пусканіе крови вредно | *170. *ma mur muxti manta vis ušta kurtsem* я не могу себя найдти прохода.

171. *lu anta i-puš muxti jañil̄ijis* онъ не одинъ разъ проходилъ | 172. *ma talañ at om̄issem* я всю ночь просидѣлъ | 173. *śaras piti ħurbija jil, met voroña togol* море синѣеть какъ воронье крыло | 174. *lu sam̄iñ ajn-ajna akl̄il̄ita* онъ любить по немногу скоплять | 175. *mos-vanna lunt̄i pakit mans* недавно пролетѣлъ табунъ гусей.

176. *todá, ħoda niñ sema pitsen* тамъ гдѣ ты родился | 177. *miñ uraja ħojsu* мы въ споръ вошли | 178. *ħand̄i jaħ tuzet jogol elta nol joutl̄ijita* Остяки мастера стрѣлять изъ лука | *179. *tal porana van-kutna al-tagana pitil̄ijillet* зимой часто смѣняются | 180. *jimot an mosl lil̄il̄ijita adimot pilna* не должно смѣшивать добраго съ худымъ.

181. *nambir kim tuta an ragil (an mosl)* не надо сора изъ избы выносить | *182. *śeda ħagiñot antom* тутъ нечему смѣяться | 183. *lu mit-jaħ lu-lu ħoza tajil* онъ содержитъ у себя работниковъ | *184. *ma luel veš-puñlel sagat sidi vaškasem, jirna alimsa* я такъ его треснулъ по щеке, что онъ съ ногъ свалился | *185. *ñir-kuš pudl̄iptata vonda tajta an mosl* обувь не должно пронашивать до дыръ.

186. *lu ma muxti nemolti ħuntsi an tutl̄ijis* онъ мимо меня никогда не пронашивалъ | 187. *niñ ma oxtija moltasa luñt̄issen* ты на меня принасчиталъ | 188. *niñ ma ħoza al ragilt̄ija* ты ко мнѣ не приступай | 189. *kol pa mosl jel eslta* еще припустить надо веревки | 190. *adim antom izagat-ultina ovi tuħril̄ita* не худо всегда двери припирать.

191. *niñ kur oxtija lairtan purimlen* ты на ногу приступаешь тяжело | 192. *lu ulamel izagat manžijis* онъ все платье прирвалъ | 193. *aj ħav̄irem an mosl vana esl̄il̄ita tut ħoza* не должно младенца припускать къ огню | 194. *lovi ħodis̄ eñita pits (v. ħazta pits, v. ušta pitas)* что-то ложадь заржала | 195. *ma luel jurna kim talsem* я его вытащилъ силою.

196. *ar evi urtijilsem, a tam evi an šitsem* высваталъ много,

а этой не удалось | 197. *uñlen lap teñirta* (v. *tuŕra*) зажми ротъ | 198. *luñ pamet an pušlet* лѣтніе жары бываютъ несносны | 199. *jelbi us izagat tinli* прежде было все дешевле | 200. *tami i ħoraz pada* (v. *vorna*) *verim* это для одного вида сдѣлано.

201. *ħandi-ħaħ van-kuta ħot-ħari logitta sovi an tajlet* Остяки не имѣютъ обыкновенія часто мыть полы | 202. *tam jug leral mala eslas* это дерево глубоко корни пустило | 203. *lu oxtel kuš ankil senka* на немъ хоть коль колоти | 204. *tami an-nomislaman verim* это сдѣлано необдуманно | 205. *ma an pušlem tam liirtap alta* я немогу эту тяжесть нести.

206. *tam saħ manem mortla* это платью мнѣ не впору | 207. *ħut ma Pulñacatna usem, an likmilijis manem untlata jemiñ-vojjet* когда яа находился въ Обдорскѣ, не случилось мнѣ находить змѣи | 208. *sud-sir pa-sagat veripsi parpiña suditsal* нарушение закона строго судится | 209. *izagat-ulta adim ver vorna senkla* преступленіе наказывается | 210. *kuš mitalïsem, pa lu an mitasas* нанималъ его, да онъ не нанялся.

*211. *verim ħa'sipsa muž näs una verl* нанесенный ударъ усиливаетъ болѣзнь | *212. *lu rukap artu vers* онъ пропастъ долгу наматаль | 213. *vanda, ħodi lu lomirsal* какъ онъ наморщился | 214. *peññajetna ma sidi lesajim* комары такъ меня накусали | 215. *voħ ħolimtitä kon antom* наживать деньги не легко.

216. *tam-ħo lu oxtija poliš jastas* онъ на него наговорилъ | 217. *mola-kem an mentlïsem, an verimen sidi mentta* сколько ни нагибалъ, не могъ такъ нагнуть | 218. *luel mosis tomi oliñpela nomisijita* ему надлежало подумать объ этомъ | 119. *tam-puš niñen justata mosl* тебѣ должно наградить нынѣ | 220. *mis luħolta an volijil* корова не перестаетъ жевать.

221. *levipas undirna an-kavirmipsa elta van-kutli možiñet ullalet* отъ несваренія въ желудкѣ чаще всего бываютъ болѣзни | *222. *ħar-ur izagat jinkiltisa* (v. *jinkna visa*) весь лугъ наводился | *223. *lu sem nita usna lol* онъ стоитъ на виду | 224. *lu manem sit oxtija tus* онъ меня на то навелъ | 225. *tami pailta-ħota mija kavirttu pada* отдай это въ кузницу наварить.

226. *muja ar niñ ħul kavirsen* (e h. *kavirtsen*) сколько ты рыбы наварилъ | 227. *manem verna al torasta* не мѣшай мнѣ дѣлать | 228. *pa-ħo veretna al liltsa* не мѣшайся въ чужія дѣла | 229. *voroiña ħoħa pos tajsem, misa togo ħojis* мѣтилъ въ ворону,

поналъ въ корову | 230. *mujna lostasen tam soz* въ чемъ ты мочилъ эту кожу?

231. *lu pílna jurlauna mortalaássu* мы съ нимъ мѣрялись силою | 232. *lu jílba mortalata pits* онъ началъ снова мѣрять | 233. *lu zoáa kuš-γun adím nomíslipsajet nomís oxtína* у него всегда худыя мысли на умѣ | 234. *zodi níñ zomda mansen! zurlman ula, jirna al mana (al zombílsa)* что ты навалился! смотри, не навалился | 235. *zodl-novi semet padlema verl* блескъ солнца мрачить глаза.

236. *an likmatlem taqírmata pal-laket pal-ñoríña* не могу вдѣть серьги въ эту мочку | *237. *ma zoáa kurlam oxtína nerípsajet* у меня мозоли на ногахъ | 238. *lu zoáa zos-jink an kadlsal* у него моча не держится | 239. *lu jíl vojet pozatl, arta lu voglal* онъ мотааетъ деньги не свои, а отцовскія | 240. *lu sugom pañijil pañi oxtíja* онъ мотааетъ нитки на клубокъ.

241. *çalípsa joztas vojet oxtíja* пришелъ моръ на звѣрей | 242. *tam-γadl voz un zolmípsa antom* сегодняшняя выручка денегъ не велика | 243. *vogema tí tomí puti oγra zo* кликии сюда того черноголоваго | 244. *mola-lamba lu orkazíñ zannezo* какой онъ гордый человекъ! | *245. *zodi níñ met zín-ne kor šasna omíslen* что ты какъ кикимора за печкой сидишь?

246. *lu ar jaz panna kutíña jis* онъ со всѣми разорился | 247. *tam zot-pelak il rozanlata pits* эта стѣна начала обрушаться | 248. *ma kutíñ jagetna mugolsajím (e h. mugoltsajím)* я окруженъ врагами | 249. *ponímta tami veskat oxtíja* прикинь это на вески | *250. *lu arattel oxtíja jourašl* онъ на всѣхъ косится.

251. *un tut jugi-paj ala* разведи большой костеръ огня | *252. *lolmímot urtíñ an ul* краденное не идетъ въ прокъ | 253. *tam jemíñ-zot zoram verl vaš lovata* церковь эта дѣлаетъ красу всему городу | 254. *níñ zoáa veš-puñlet virtíja jiset* у тебя щеки покрашены | 255. *ma níñ luulan morilulam* я кости тебѣ переломая.

256. *uuman an ontastalen* кричаніемъ не поможешь | 257. *miñ arateuna num-turum lankep ílbina vollu* мы всѣ подь кровомъ неба живемъ | 258. *vos-γo paríš takla an seraslal* купецъ безъ барыша торговать не можетъ | 259. *pukítot lottu jubina an mosl jogoš kertta lotímot* купя вещь не должно обращать назадъ купленное | 260. *zoñza-šar talta zo-luñti an rugal* курить табакъ не всякому здорово.

261. *loñis met vozsar šuš-kureket zožap libija* забрался как лисица въ курятникъ | 262. *amp i senkipsa jubina anditlal* собака и послѣ побоевъ ласкается | 263. *niñ ma elta artiot* (v. *moltasot*) *voglen* лишнее ты съ меня запрашиваешь | 264. *mijati manem sem-pordon* дайте мнѣ лекарства для глазъ | 265. *tam jert elta čoda mosl jinki-lodet omislet* отъ этого дождя вездѣ ливы стаеть.

266. *tami jim i tami jim, 'a tami aratel kinza jimisik* этотъ хорошъ и этотъ добръ, а этотъ лучший изъ всѣхъ | 267. *kuš kaddijisem, kadlta kurtsem* ловилъ, но не могъ поймать | 268. *seda joulim izagat-ulta šukalim šukit* тутъ набросанъ всякой ломъ | 269. *mola-kem tala jis niñ jajen* сколько лѣтъ твой братъ? | *270. *lu sidi luel pašlimtas* онъ такъ его ляпнулъ; *lu seda moza-kem pašaltas* онъ тутъ столько наляпалъ.

*271. *mola muñ kutna an-joztantipsa* какая разница между нами | *272. *ma čas sij podltijsem* я чуть не замерзъ | 273. *čot libina vankutli joulta mosl* въ избѣ надобно чащемести | 274. *pa-žo jimaziptata lu samiñ, a lu an jimazal* другаго мирить онъ любить, а самъ не мирится | 275. *muñ jimazipsa versu* мы заключили миръ.

276. *olagun sorim-tagaja čojis* судно на мель стало | 277. *ma talañ šos morsem jert oxtina* я цѣлый часъ мокнулъ на дождь | 278. *čoj rogor ajkol eslis* кто пропустилъ молву? | 279. *ma jelbi naris-juž oxtina jontsem* я прежде игралъ на скринкѣ | 280. *lu luel sorma paits lu-lu senkipsajetna* онъ се извелъ побоями своими.

*281. *lu kuš-kun izagat silovat jim ver vogil, a lu nem-čuntsi nem-čojata silovat jim an verl* онъ всегда извиняется, а самъ никогда не извиняеть | *282. *jim veripsa anta čuu nomnipsa elta volla verišal* благодареніе нерѣдко изглаживается изъ памяти | 283. *noimiltim jaž čuu-nubidla* изнѣженные люди не долговѣчны | 284. *anšiki padal moža janžemalem* изопью чашу до дна | 285. *seda vankrilipsa takla an ul* тутъ не безъ закорючки.

286. *muja sit justa, muja paot* или то скажи или другое | *287. *vož tajipsa čolna oj jožl an mal* имѣніе денегъ не даетъ еще счастье въ руки | 288. *tam kanšta ver volla verim* этотъ искъ уничтоженъ | 289. *ma jurem izagat čoltasem* я всю силу истощилъ | 290. *sidike muñ čolt-čal (čolejit-čadl) manlu* и такъ мы завтра ѣдемъ.

291. *lu suñiltijis met akañ* она одѣлась какъ кукла | 292. *tam*

çot-puñil kirpiç elta ponim us эта стѣна изъ кирпичича кладена была | 293. *men niñ ranna użantlamen* мы съ тобою увидимся | 294. *jim-pelak sem-jira çojis* попалъ въ правый високъ | 295. *tam ço igitta nirit elta soçnemas* этотъ человекъ сорвался съ висѣлицы.

*296. *säkijak tigil sevil çot-lañil ilbina* ласточка вѣсть гнѣздо подъ кровлею | 297. *lu un kalañi-pakit tajil* онъ владѣеть большимъ стадомъ оленей | 298. *niñ met izi ataman, tob niñ tur-sijen şasl* ты ровно какъ атаманъ, только твой голосъ слышно | 299. *niñ sumr veretna şuksalen* ты бездѣлицами занимаешься | *300. *niñ manem urek an malen, voçlen* ты безотступно меня просишь.

301. *muñ tusaju çolim ur-oçlet* (Ber. *çorin uglet*) *oçtina* везли насъ на трехъ саняхъ | 302. *tam pora lu kažiña us* это время онъ весело провелъ | 303. *vanda, lu çuñis juç oçtija* вонъ онъ взлѣзъ на дерево | *304. *lovi uñil-kartna rona, pa sidi mana* лошадь взнуздай да поѣзжай | 305. *lu van-kutna ma oçtija ankirmjill* онъ часто на меня взглядаетъ.

306. *ma artni kadlta jañsem* я вѣдилъ долги взыскивать | 307. *vija keži lajim patşa* возьми ножъ вмѣсто топора | 308. *undir sij ma libemna potarl* внутренній голосъ во мнѣ говорить | 309. *seda nemolti sir antom* тутъ никакого порядка нѣтъ | 310. *lu çoça volla jelem antom* у него вовсе стыда нѣтъ.

311. *nomisla jaç* (v. *çanneçojet*) *sidi verlet* безумные люди такъ дѣлають | 312. *lu çanneço-sirla verl; ma tami elta moştalem, lu çanneço-sir an tajl* онъ безчеловѣчно дѣлаеть; я изъ этого понимаю, что онъ безчеловѣчный | *313. *lu manem kamın-puş veskatla verilijis, no ma an likaştem* онъ меня сколько разъ безчестилъ, но я не сержусь | 314. *lu katpañ ñavirem tajis* она родила близнецевъ | *315. *katpañ lilin-tak tĩmot, madot arsel çalimot tĩs* близнецъ родившійся живой, коего братъ родился мертвымъ.

316. *ma luel il-paitsem mĩ oçtija* я его повалилъ на землю | 317. *ma uż ar-puş kavirtijsem, a niñ çolna neş i-puş an kavirsen* (e h. *kavirtsen*) я ужъ не однократно варивалъ, а ты еще ни одного не варилъ | 318. *senku tam ankil mĩ libija* вбей этотъ колъ въ землю | 319. *çodi at us jim pa mĩ oçtina volta, a arattel litlet tĩm mĩ oçtina kerlata* какъ бы ни было хорошо на чужой сторонѣ, а все желаютъ возвращенія на родину | 320. *tam poç lu*

jim ankelna noimiltsa (е h. *noimiltsa*) этого сына сама добрая мать возмелѣла.

321. *piris imet kuš šitaka, a isagat enkrislet* старухи хоть тихонько, а все ворчать | 322. *lolimda-žo lolimda žoža juž-šopije lolmis* воръ у вора дубинку украль | 323. *jelli aliña pora iska, žun jetna jil* впередь утро хвали, какъ вечеръ наступаетъ | 324. *inzisa ježalt jitot i ulți mantot* спрашивай встрѣчнаго и поперечнаго | 325. *lu jurna tī loñis* онъ вошелъ сюда насильно.

326. *lu il žombilmas ugol elta* онъ вывалился изъ нарты | 327. *tam amp kim vožata* выгони эту собаку вонъ | 328. *lu manem edltas liltipsa elta* онъ вывелъ меня изъ замѣшательства. | 329. *tami už tajipsa elta edis* это ужъ вывелось изъ употребленія | 330. *muñ izagat elba edltasu* мы все вывели наружу.

331. *tam laras kim žadlta* выдвинь этотъ ящикъ | 332. *tam žot-puñil kimla edis* эта стѣна выдалась наружу | 333. *šaras izagat kim joull* море все выбрасываетъ | 334. *lūt noğa elta kim ri-žila* выбери кости изъ мяса | 435. *nin evillen, a ma an evillem* ты вѣришь, а я не вѣрю; а *ma an kažaslem* а я не согласенъ.

336. *muj-lamba lu žoža kandiñ ankarmapsa* какой у него суровый взглядъ; *muj-lamba lu kutaziñ* (v. *kutiñ*) какъ онъ вздорный! | 337. *lunk žot-pairt libija mosl senkta* надобно вколотить гвоздь въ стѣну | 338. *ma pitsem luel ma lugoslam arat kuta* я включилъ его въ число своихъ друзей | 339. *lu žoiñder žuvat žuñis* онъ влѣзъ по лѣсницѣ | *340. *rep kutpel moža nil* гора до половины видима.

341. *lu žannežo muži vantlale* онъ сквозь видитъ человѣка | *342. *nin pa luel sema paitlen* (v. *luel kažalalen*) ты опять его увидишь | 343. *luñna aj-vožiñ volipsa un-vožiñ volipsa kinža mustim* деревенское житье лѣтомъ пріятнѣе городскаго | 344. *anta žadlna, anta atna šitak volpas antom* ни днемъ ни ночью нѣтъ покоя | *345. *tom vanda, sidža ma jañsem* вонъ смотри, я дотолѣ ѣздилъ; *ma tajel vonda jañsem* я до вершины ѣздилъ.

346. *jim ver nem-žontei an ušl* доброе дѣло никогда не пропадетъ | 347. *tami jožtiptim sud-jaž usta moža* это доведено до свѣденія начальства | 348. *li si-vonda ronlet, liel molti pidl* они долить до того, что имъ достанется | *349. *jert* (v. *jom*) *top riemal* дождь только что накрапывается | 350. *tam ver šobiñ ver kinža žua talisal* это дѣло длится долѣ обыкновеннаго.

351. *voj-χol šugatta kińsa velta jim* лучше животное добить нежели томить | *352. *lu vet put tutlilis jogo moža vet versta kut* онъ 5 пудовъ донанивалъ до дому изъ за 5 вереть разстоянія | 353. *tami manem tariml pant oχtija* это мнѣ достанеть на дорогу | 354. *volla leva tam χazimodet* добышь эти остатки | *355. *torim par-dis, jugotsu* слава богу, добыли!

*356. *ojańot χoža pa tazińot χoža ar logset; nužaot χoža χun it ul, ar logset kińsa noχ ul* у счастливаго и богатаго много друзей; у бѣднаго коли одинъ найдется, всѣхъ стоить | 357. *aratel veret an verlatan* всѣхъ дѣлъ не передѣлаешь | 358. *ma nińena litlem tuńtak volipsa* желаю тебѣ добраго здоровья | 359. *mužińot juremarsajińa jis* больной пришелъ въ забытіе | *360. *χun tam ves muχti manlen, šoma taja* когда эту заволоку пройдешь, держи прямо.

361. *tam χo an samašal pa neń-χo χoža pitsaja vita* этотъ человекъ не любить у другихъ заимствовать | 362. *pitsaja vji-lata mijilata kinža lavirt ul* взаимы труднѣе брать нежели давать | 363. *χolis keži niń joulmasen* куда ты ножикъ закинулъ? | *364. *joransina muńeu elti joulma* закинь насъ полстью | 365. *tam laras tugorta mosl* этотъ сундукъ должно запереть.

366. *niń alińa jakta pitsen* ты рано заплясалъ | 367. *kardiń-χar ovet jekanna pona* заложилъ ворота на запоръ | 368. *kardiń-χar izagat χandi-pulinna lap tiz* весь дворъ крапивою заросъ | 369. *vanda, lovet al esla* смотри, не запусти лошадей | 370. *χodi lu tam vuš samašal* какъ онъ на это вещь зарится.

371. *χalajet muna mala lap χirilita mosl* покойниковъ глупо въ землю зарывать должно | 372. *il roχnimsim šip juž izagat elti šoźmis* обвалившійся яръ всю дорогу засыпалъ | 373. *tugorta utsasem, pa laras an tugorsal* хотѣлъ затворить, но ящикъ не затворяется | 374. *χol-pela mis tabis* куда-то корова затерялась | *375. *lońema ma χoža jetna (Obd. ilana) olińna* найди ко мнѣ вечеромъ.

376. *mosl lońemata jolta-sagat* надобно зайти сзади | *377. *lu veret partim sagat tami vers* онъ обстоятельствами заставлень это сдѣлать | *378. *muj-verta tami an versen* зачѣмъ этого не сдѣлалъ | 379. *laltta pits met jemiń-voj* зашипѣлъ какъ змѣя | *380. *lu penkna χarsalтта pits met jevir* онъ защелкалъ зубами какъ волкъ.

381. *lu ma lovet korijita moža tajis* онъ у меня лошадь

забѣдиль | 382. *ḡodi niñ van-kuta togo jañta pitsen* что ты туда часто забѣдиль | 383. *ḡodis ronīña regit ponžilet* медленно зрѣють ягоды | 384. *votas jubina kuš-ḡun čaras oḡtina ḡumbiñ ellipsa ullal* послѣ бури обыкновенно на морѣ бываетъ зыбь | 385. *pum jimas sevirsal* сѣно хорошо косится.

386. *top sojpet joulmaset* едва закинули мржи | 387. *ma in jeremipsana ullem* я теперь въ самой крайности | 388. *tam nuj sora tunksal* это сукно скоро мнится | 389. *kat pud ñoga lotim us* куплено мяса два пуда | 390. *veškat ḡanneḡo ḡugotta nuža an tajil* честный человекъ не имѣеть нужды лгать.

391. *mola-lamba ma niñen vanltiñslem* каковъ я тебѣ кажусь? | 392. *lu sogol izagat poritsale* онъ всю доску извертѣль | 393. *in lanta ellata pora* теперь пора хлѣбу всходить | *394. *lavilta mosl, sora muj ajilta kužaj ḡot elta manl* выждать надобно, скоро-ли выдѣтъ хозяинъ изъ дому | *395. *kalañet mejil-tarisa lonsat* поставьте оленей въ рядъ.

396. *iñija manem kalañet* (Ber. *vilet*) *tam oḡolna* (Ber. *uḡolna*) *kiriñmotet* продай мнѣ оленей впряженныхъ въ эту нарту | *397. *ne-vilet* (*ne-kalañet*) *puslajit pela* доять-ли оленьихъ самокъ? | 398. *kalañet i-raja vozattata mosl* надо оленей согнать вмѣстѣ | 399. *ma ḡoža kur lap ovimtas* у меня нога затекла | 400. *kur oḡtina ḡodis puulas* вступило что-то на ногъ.

401. *maviñ lopsuḡ-nañ jim jimiltip poñipsa elta* медовая лепешка лучшей пластырь отъ вереда | 402. *kaži, madot elta upted keridlalet* болѣзнь, отъ которой волосы падаютъ | 403. *sem-kaži, ḡun semet puglilet i virdet* болѣзнь глазная, когда глаза распухли и красны | *404. *mus-kaži, ḡun soḡel undir kat-pelak sagat togo jim-sal, sidi, neš ñogaltija an možitlet* болѣзнь коровья, когда кожа прщрастаетъ къ бокамъ, такъ что они и двигаться не могутъ | 405. *ullata kaži, ḡun ñavirem ḡoža penket etlet* болѣзнь бывающая, когда у младенца выходятъ зубы.

406. *ma ḡoža og kažiil* у меня голова болить | 407. *ḡos-jink jogoš kadlipsa šenk adim* задержание мочи очень вредно | 408. *pank elta ošama jis* съ дурмана одурѣль | 409. *lucl jañipsa-sirel sagat moštala* его признають по походкѣ | 410. *lucl važa vogla* его вызываютъ въ городъ.

411. *madot ḡuntsitelna isagat senkla* котораго всегда бьютъ | 412. *lucl muḡti nla* его сквозь видно | 413. *seða uḡ i.oliñim nla*

туть видно ужъ лизано | 414. *jelna olakun nila* вдали судно видно | *415. *kašič, ħun 'aħna ħaltiptala; no izagat naħ pela uraltipsa antom, ħun lēla ħaltiptala* весело, когда моряють со смѣху; но вовсе не до смѣха, когда моряють голодомъ.

416. *luel ħosna-ħota vīsa* его взяли подъ карауль | 417. *luel varasna voziksa* его лозами выскли | 418. *luel sopekna sumtīptasa* его обули въ салогі | 419. *luel kardīna ponsa* его заковали въ цѣпь | 420. *luel Ivanna nemītsa, a lu luēl nemītsal Petrna* его назвали Ивановъ, а онъ самъ назвался Петромъ.

421. *tam ver ma oħtija ponsa* это дѣло на меня наложили | *422. *ma ħoħa ħul izagat ara vīsa* рыбу у меня всю разобрали | 423. *muñeu muj mosl izagat tusa* намъ всего навезли | 424. *ħot tunktata pītsa* избу начали мшить | 425. (*vīna*), *madot libetna, eslīlsa ċaras-jīnka* которое въ сосудахъ, олускали въ морекую воду.

*426. *ħojat unt-ur tutna vizītsa* кто-то лѣсъ заналиль | 427. *ma torijipsana vīsajim* меня дрожъ взяли | 428. *lu izagat put-ħulīñi senkīm* онъ весь избить до синевиць | 429. *tami tombija pitta an tijil* это нельзя миновать | *430. *lezatim us, pa an lezmas* было ужъ лажено, да не сладилось.

*431. *ma ħuntsitelna puñla manilasem kutasipsajet elta, i tam pora oħtija ar-urna tarijilasem puñla manta, pa puñla manta ħum antom us* я всегда избѣгалъ соръ, и на этотъ разъ всячески старался избѣгнуть, но не могъ избѣжать | 432. *oččamiña alīpsa verta siršna, mada tarmatīpsa likmīpsa elta ul* глупо дать общаніе, исполненіе котораго зависить отъ случая | 433. *lu jim-jazīñ nebek lu murel elta tajil* онъ имѣеть одобреніе отъ всего общества | *434. *sorni-ħan šenk un jim verl* государъ оказываетъ великія милости; *ħan lu murel samīña tajil* государъ любить свой народъ | 435. *visiñ-ħiñ ponīpsa ul jena nomsiñ sud-jazet jim-ver* прививаніе оспы есть истинное благодѣяніе попечительнаго правительства.

*436. *ħojatħoj ħoraza mosl mur-verna ontastata* всякое лице повинно помогать въ общественной бѣдѣ | 437. *ħoj tīm mūl mus-tija an tajil, si-ħoja an ragal si māna volta* кто отечество не любить, тотъ не достоинъ въ немъ жить | 438. *tarinīpsajet i veritīpsa justam takla an ħiślet* труды и терпѣніе не остаются безъ награды | 439. *ar ħojatet lañalet ojañetna ulta, pa šimil jaz si vol-*

pas šitlet всё хотять быть счастливыми, но не многие успѣвають въ этомъ | 440. *lu çallipsajiñ untlipsa vers vina janšta* онъ сдѣлалъ гибельный навѣкъ пить вино | 441. *muñ ñogaju undrel pisiña verim* внутренность тѣла нашего чудесно устроена.

442. *niñilan justam ar turum oxtina* (Wied.-Hunf. kiad. Máté 5, 12. *niñilan un justam ull turmet oxtina*) мзда ваша многа на небеси | 443. *torim jerdil* (v. *jomil*) *veškatodet oxtija i veškatlaodet oxtija* (Máté 5, 45. *jert kill veškatodet i veškatla çojet oxtija*) господь дождить на праведные и неправедные | 445. *çim çojat mola jastal* ежели кто либо скажетъ (Máté 21, 3. е. к. ск. вамъ что нибудь) | 445. *šimilna manem veškat usen, ar oxtina niñen losl-talem* въ малѣ былъ мнѣ вѣренъ, надъ многимъ тебя поставлю (Máté 25, 23).

446. *i vantset çala-juç elta kevi puñla kertim* и видѣли камень отваленъ отъ гроба (Lukács, 24, 2) | 447. *oliñna jaziñ us, si jaziñ torim çoça us, i torim us jaziñ* въ началѣ было слово, и слово было у бога, и богъ былъ слово (János ev. 1, 1) | 448. *pal-puñil çatsipsa i polsiñna lakipsa terpits Jisus Xristos* заушеніе и заплеваніе потерпѣлъ Иисусъ Христосъ | 449. *an mosl nemolti verna ñultsata* не должно ни въ чемъ заклинаться | 450. *torim jena* (v. *šopp*) *verel vek keža ul* истина господня пребываетъ во вѣкъ.

451. *lu nurtipsajel elta nemçojat an çontl* отъ мести его никто не убѣжить | 452. *torim izagat-ulta samenna ragilta* возлюби бога всѣмъ сердцемъ твоимъ | 453. *niñ jii-ankilan jima tajal* почитай своихъ родителей (v. ö. Tiz par. 5, fent 141. l.) | 454. *torim azel jem-pelak sagat omsis* возсѣль о десную бога отца (Hitvall. 6, fent 140. l.) | 455. *çodi sagat luel pušta tami verta* какъ ему мочь это дѣлать.

456. *sem vantman luel torim roman etas* въ видѣніе вдругъ предсталъ ему богъ | 457. *torim pog pernaja loñis Jordan judanna Ivan elta* господь крестился во Іорданѣ отъ Іоанна | *458. *peš-puñillam tokinset šukatipsana* лядвея моя наполнимая поруганія (v. ö. Zsoltár 38, 8) | *torim azi çultma ma pojiksipsajem* услыши господи моленіе мое | 460. *jim-sam ovet muñeu punža* милосердія двери отверзи.

461. *ankirma miñ oxtija jim-semna* воззри на насъ милосердымъ окомъ | *462. *ankirma jezik torimije miñ kažilau oxtija* призри господи немощи наши | 463. *jemiñ torim, jemiñ tak, miñeu hatsa* святой боже, св. крѣпкій, помилуй насъ | 464. *ma lilem edlta ma kutiñ-jaxlam elta* изведи душу мою отъ врагъ моихъ | 465. *Xristos sema pits, sijn.iltat* Христосъ раждается, славите.

466. *aradeuna mosl torim sijaltata* всѣ должны славить господода; *lu nemet turmet moža nox alimtta* вознести имя его до небесъ | *467. *ma samet niñena taštima ul, jezik torimije* готово сердце мое тебѣ боже | 468. *niñ nomsen šukašta šosna torim voga* (v. *kašta*) призывай бога въ часъ скорби | 469. *pojkipšajeñ sem-jinket torim ježalt šožimlu i torimna miñeu žullaju* слезы умиленія пролиемъ къ господу и господъ ульшишитъ насъ | 470. *torim numbi-verel užla* величіе божіе безпредѣльно.

471. *kul jim-ver elta žannežo puñla tül* дьяволъ отводитъ чловѣка отъ добраго дѣла | 472. *adim veret elta uksimapsa jim-ver ul* отвращеніе отъ злыхъ дѣлъ есть уже добродѣтель | 473. *pernajiñ-žoja nox ul kreket eslipša* для христіянина важнѣ всего отпущеніе грѣховъ | 474. *kreket sistamtižipsa oliñpela kuš-žoja unpaña mosl tarinlata* объ очищеніи грѣховъ долженъ всякой болѣе всего стараться | 475. *izagat-ultot numbiža lavilsa šenk vina jansipsa elta* наче всего берегись пьянства.

476. *šenk vina jansipsa elta numbi adim ullal* отъ пьянства величайшій вредъ будетъ | 477. *nemoltina an mosl sidi uksimtta žodi vina numbi janzipsana* ничѣмъ не должно такъ мерзить, какъ пьянствомъ | *478. *kutsimotet oxtina, met pa-sožna juumodet oxtina, vandilipsa mosl* надъ пьяными, какъ надъ безумными, надобенъ надзоръ | *479. *žoj moštantižil, sit kreket verl* кто гадаеть, тотъ грѣшитъ | 480. *žoda nultipsa, seda i kreket* гдѣ клятва, тутъ и грѣхъ; *rožra nulttot sormiñ kreket lu-lu oxtija vil* ложно клянущійся смертный грѣхъ на себя принимаетъ.

481. *sormiñ kreket verl si žo, madot lu lamba-žojela adim verl* смертно грѣшитъ тотъ, кто ближнему вредить | 482. *miñ kreka an jukanlu miñ lampra-žannežojet oxtina nažta* мы не вмѣняемъ въ грѣхъ смѣяться надъ ближимъ | 483. *žoj an jimaltižil, kreket verl lu vornelna; žoj atmiš jimaltal, kreket verl torim i žannežojet ježalt* кто не лечится въ болѣзни, грѣшитъ противъ себя; кто лечить дурно, грѣшитъ противъ бога и людей | 484. *aratel žannežojet*

krekiñet всё люди грѣшны | 485. *kajitipsa numbi kreket sistaml* (е h. *sistamtl*) исповѣди самыя тяжкія очищаютъ грѣхи.

486. *torim elta paltot krek an verl* богобоязливый не грѣшитъ | 487. *adim jaz nomis-veripsa oxťija al mana* (v. *al jaña*) не ходи на совѣтъ нечестивыхъ | 488. *tuñ rant jemiña jita niñilana alsal* прямой путь ко спасенію вамъ доказывается | 489. *perna-jih-jaz pernana lavilla* (v. *šaviñila*) христіанъ крестъ ограждаетъ | 490. *jim verta çanneço, kuš vera pitl, izagat ojañ* добродѣтельный человекъ въ самомъ несчастіи можетъ быть счастливымъ.

491. *çoda torim vola ul, seda izagat veret jemiñet* гдѣ воля божія, тамъ всё дѣла священны | 492. *torim lu kažel* (v. *volajel*) *liramtl* (е h. *liramtl*) *luel musjata жаза* богъ открываетъ волю свою любящимъ его | 493. *torim çoça veškatiñ jaz ar* у господя много праведныхъ | 494. *jim-verta jaz lilet kažiña ullet veškatođet panna* души добродѣтельныхъ ликують съ праведниками | *495. *muñ çaneu veriçe çoramťim arattel torim oš-liletna* государь нашъ преукрашенъ всеми дарами божими.

496. *çoj sud-vei ježalt jersal, sit torim ježalt jersal* кто противится власти, тотъ богу противится | 497. *torim unañ lu jemiñ-jazlal kutna* дивенъ богъ во святыхъ своихъ | 498. *torim çana ul arattel çanneçojet oxťina* господь царь надъ всеми людьми | 499. *torim još verlaotet sagat nuridl* рука господняя метить за неповинныхъ | 500. *muñ ontastipsajevu torim elta* помощь наша отъ господя.

501. *torim çoda-mosl turum oxťina i mū oxťina vol* богъ вездѣ на небеси и на землѣ живетъ | 502. *torim mur iłltas* богъ создалъ міръ; *torim takla nemolti an ul* безъ бога ничего не существуетъ | 503. *torim ronl lu likelna* господь коснитъ во гнѣвъ своемъ | 504. *torim samiña tajil rom-ço* богъ любить кроткаго | 505. *torim ježalt mosl rommalsata* должно смирять себя предъ господомъ.

506. *torim -tajim ne ul anki i evi* богородица есть мать и дѣва | 507. *torim jur veļipsana nerijil* сила божія въ немощи совершается | 508. *çanneçojet mū oxťina met juš-jogart oxťina vojilet* люди на землѣ какъ на распутіи | 509. *kuš-mada perna-jih-ço pil-çoja jil vek-keža-ulta nubitna* всякій истинный христіанъ будетъ причастникомъ вѣчной жизни | 510. *nubit sogonta pulañ paltariñ sud oliñšal* при кончинѣ вѣка настанетъ страшный судъ.

511. *an-evijitotet torim elta jouliñ (v. çazi n) çatlna puñla joulmašalet* невѣрующіе будутъ отвергнуты богомъ въ послѣдній день | *512. *torim poga eviltodet i-sirbodet; çoj Jisus Xristos unltipsa çulindl i si sagat nerijil, sit lu sirbotel* вѣрующіе въ Христа сына божія ближни между собою; кто слушаетъ учение Иисуса Христа и по немъ поступаетъ, тотъ ближній его | 513. *torim evilipsa takla i pernažiña juupsa takla turum nubit volipsaja nem çojat an eslsal* безъ вѣры въ бога и крещенія вѣчной жизни никто не наследуетъ | 514. *çanneço sorimla ullal top torima evilipsa i jim-veret sagat* человекъ бываетъ безсмертнымъ только по вѣрѣ въ бога и добрымъ дѣламъ | 515. *izagat-ulta verna torim veï oçtija ponša* во всемъ полагайся на власть божію.

516. *torima pojikša pa lu oçtel i najiša* молись богу и уповай на него | 517. *pernañ-ço, nomman taja niñ vorična šošmim jemiñ vir* христіанинъ, помни святую кровь за тебя проліянную | 518. *pernažiñ-ço nemolti elta an tištal; no pojikšata nomišna torim çoža joçilijil i najišal* христіанинъ ни отъ чего не унываетъ, но притекаетъ съ молитвою къ богу и уповаешь | 519. *pernaja loñtotet tišlalet jinkna i jemiñ lilna* крещающіеся отрождаются водою и духомъ | 520. *çoj kuš pirsammimna pernaja loñil, sistama jil torim ježult met aj ñavirem* кто крестится хоть въ старости, будетъ чистъ передъ богомъ какъ младенецъ.

521. *pernaja loñiltada pulañ mijšal lil-lavilta torim-levi* съ христіанскимъ именемъ при крещеніи дается и ангелъ хранитель | 522. *torim çot pojikšal tom jaç sagat, madet vir šožimlet çan vorna i tiim muul vorna* церковь молить за тѣхъ, кто проливаетъ кровь за царя и отечество | 523. *jemiñ-çot pojikšal torim-çotet omdimodet oliñpela* церковь молить о создателяхъ храмовъ божіихъ | 524. *jemiñ-çot (Ver. uskü, torim-çot) mos-vanna jemiña verim* церковь недавно освящена | 525. *Osip jemiñ evi Marija još-kadlim iki us* Иосифъ былъ обручникъ св. дѣвы Маріи.

* 526. *Jisus Xristos jogotta moža torim liramtipsa verliš jelli (ulta ver) jastim jemiñ iket elta* до пришествія Ис. Христа богъ откровеніе давалъ черезъ пророковъ | 527. *katra jastantipsa torim veres Avraam panna, a jilivot kits Jisus Xristos elta* ветхій завѣтъ сотворилъ господь съ Авраамомъ, а новый послалъ черезъ Иисуса Христа | 528. *torim mü-ibija voçbilijis eltata luel veškata volimodet* богъ нисходилъ въ адъ, чтобы вывести праведниковъ |

529. *torim poltmas zannezo libija libiñ i sorimla lil* богъ вдунуль въ чловѣка душу живую и безсмертную | 530. *oliñ ini tiiltim oliñ zo zon-loz elta* Евва сотворена изъ ребра Адамова.

531. *torim lu nomzela luel pons* богъ вложилъ ему въ мысль |

532. *torim an uksintas mī oztija vogolta* богъ не возгнушался сойти на землю | * 533. *torim pog Jisus Xristos terpits poloyna lakipsa, miñeu opida terpitta šenk mosl* господь Исусъ Хр. претерпѣлъ оплеваніе, намъ ли не сносить обидь | 534. *perna oztija ellas lu kaželna* вознесся на крестъ волюю | 535. *evilipsa sidi lavilman tajat met sem-porož* блюдите вѣру какъ зѣницу ока.

536. *evjipsa-sir kat-žoš-jañ nak elta ul* символъ вѣры состоитъ изъ 12 членовъ | 537. *ullet simis evjipsalodet, madet kutelna kevilal evidlet* есть изувѣры, которые скопять другъ друга | 538. *an-evilipsana jersimotet ronas kuš kerlalet, pa šoma izagat žuntšī veškat evjipsa žoža kerlalet* закоснѣлые хотя медленно обращаются, но непременно все обратятся къ истинной православной вѣрѣ | 539. *tami žuuntelna manem kajitta pur* это мой давнишній духовникъ | 540. *lu miñ žoža top i arijita-žo* онъ у насъ одинъ пѣсенникъ | 541. *anta mosttipsa niñen malem met Juda* не лобзаніе тебѣ дамъ какъ Іуда.

Jegyzetek.

3. sz. A *širam* (ломоть «darab, szelet») szót, mely csak itt fordul elé, igazolja a vogul *širäm*: *nañ-siräm* «ein schnitt brod».

33. *šogirsalan* — lehet bár *šogirtsalan* helyett, mert Vologodszki többször kihagyta *lts* v. *rts*-ből a *t-t* (pl. 226. *kavirsen*, 248. *mugolsajim*, 320. *noimilsa*); szótárában az inf. alak *šogirtta*, de csak ebből még nem következik egész bizonyosan *šogirt-* igető, minthogy néha fölösen is írja a kettős *tt-t* (pl. *tugortta* zárni, a melynek töje csak *tugor-*: *tugrim*, *tugrep*, *tugripsa*).

45. *tuñal-tal* tkp. «tavali tél»; v. ö. Ahlqvist szót. *tunel tovi* «vergangenenes frühjahr». Hunfalvy szót. (NyK. XI, 134) *tungal* alakban adta volt e szót, s ezt későbbben (209. l.) kiigazította *tunjal*-vá (= *tuñal*, тунял); de hibásan fordítja az egész *tunjaltal-t* «tegnapi»-val, mert azt sejtí, hogy talán = *tum-gadl-al*, azaz 3. szem. birtokos-ragú.

50. *magad-çal* (e h. *-çadl*) «вчера, tegnap»; de megint a *magad* is csak *magadl* helyett való, melynek teljesebb alakját a *molgadl* «tegnap» őrizte meg (= vog. *mol-kætæl* вчера). A *magad-çal*-ban tehát kétszer van meg a *çadl* (*çatl*) «nap» szó.

61. *likmipsana* h. ez volt írva: *liktipsana*, olyan alakú írott *t*-vel, mely gyakran hasonló az írott *m*-hez. Másutt csak *m*-es alak fordul elő: *likmipsa* случай (eset, alkalom), *likim*- v. *likmi*- igétől.

67. *nim-çojat*; többnyire *nem-çojat*; de Vol. szót. kiteszi mind a két alakot (кто: *nimçojat*, *nemçojat*).

80. *sagattal*: *sagat* az *-l* 3. birt. raggal.

90. *moj-lankir* *jaç* поѣзжане, kísérők, kísérő nép (t. i. lakodalmi, *moj*-). Különös itt a *lankir* szó, mely különben «váll»-at teszen; jóformán egy külön *lankir*-t kell fölvennünk, «menet (zug), kíséret (gefolge)» jelentéssel; mert *moj-lankir* nyilván «hochzeitszug». Ezzel a *çan-lankir* *ço* «tanácsos, senator» is magyarázható, mint «fejedelem (*çan*) kíséretebeli (*lankir*) ember».

102. *mosvanna* (недавно) nyilván összetétel: *mos-vanna*, mert *vanna* magára is «közel» (térben, időben); a *mos* előszó alkalmasint a *mos*- «kell» igéhez tartozó (kopott végű igenév) = *moza* (*moza-kem* 270. sz.); így *mos-vanna* tkp. «kellő-közelben = igen közelben» (időről: igen nem-régen, csak a minap).

141. 142. *ašnal* вблизи (közelben) Vologodszki szótárában csak egyszer van kiírva, s a fölhozott két példamondatban csak rövidítéssel (*a.*) kitéve. Föltűnő, hogy egyebütt nem fordul elő a «közel» fogalom kitételére (*van* és *lep* mellett); egész alakja is különös, mert *-na* ragos locativus kellene. Így az *ašnal* aligha hiteles; eredhetett olvasóhibából (pl. *lepna* лѣпина helyett).

148. tkp. «még fölkelni is erő nincs» = még fölkelésre sincs erő; a *než* (*neš*) «sogar, даже» után álló *ne* egynek látszik azon *nem* nyomatékosítóval, a mely tagadó mondatban a kérdő (illetőleg határozatlan) névmás elé járul (*nem-çojat* нирто, *nemolti* e h. *nem-molti* ничто).

158. по домамъ «házak szerint» = kiki a maga házába; *çot-lal* lakka mintegy «házaik körébe», szerte széllyel való házaikba.

159. *kadna mansu* = развѣхались; pedig ebben a разъ *nem* «ketté, szét», hanem «ide-oda, mindenüvé»; jobban illenék *lakka*.

170. *manta viš* «menő lyuk» = проходъ (durchgang, passage).

179. *al-tagana p.* = смѣняются, váltakoznak (t. i. lakóhelylyel, lakóhelyüket változtatják); szószerint «*al-helyre*» eseegetnek. Hunfalvy *al-taga-t* «közhely»-nek fordítja, az *al-t* ugyanannak vevén, a mi ebben van: *al-χo* paraszt (közember); pedig itt nyilván «más, továbbvaló» értékű *al-val* van dolgunk, a mint jelesen *al-tagaja tuupsa* «отдаление, távoztatás» mutatja meg. Reguly osztják szójegyzékében előfordúl *al-tagan* = vog. *elä* «előre, tovább».

182. *íagiñot antom* nevetni-való (ridiculum) nincs; *íagiñ* смѣшный; a Hunf. (szót. 94. l.) fölhozta *íaxiñ* szót nem találom Vol.-nál; Ahlq. *íaxiñ* lächerlich.

184. *jirna alimsa* leesett a lábáról; tkp. «oldalra emeltetett»; v. ö. 234. *jirna al mana*.

185. *puđlipta-* еквозить, пронашивать (átlyukasztani, elnyúni); v. ö. vog. *put-* «bökní, taszítani».

211. *näs* (нишь) = *neš* (*než* 148) даже.

212. *rukarp* csak itt fordul elé; értelme «roppant sok», de jóformán csak átviteles alkalmazásnál fogva (így az or. *пропасть* is, mely tkp. «abgrund»); eredeti jelentését még sejtjenünk sincs módunkban.

222. *jinkíltisa*: vége *-sa* h. *śa*-nak volt írva; *jinkílt-*, meg *jinkna vi-* (tkp. vízzel venni, elfoglalni) наводнить, elárasztani. *

223. *sem nita usna* tkp. «szem-látó határban» = in conspicuo.

237. *neripsa* мозоль, schwiele; tkp. трение reibung, *ner-*igétől.

245. *χín-ne* (Ahl. *χín-nē*) кикимора, gespenst; a *χín* jelzővel lehet bár ugyanaz a *χín*, mely rossz betegséget jelent (pl. *visiñ-χín* himlő, tkp. «lyukas-*χín*»); adj. *χíniñ* aussätzig (Máté, 10, 8).

250. *jourasl* косится, átvitt értelemben: «görbén néz».

252. не идетъ въ прокъ «gedeiht nicht, fruchtet nicht»; *urtiñ* = *vurtiñ* (Obd.) полезный (Ber. *jurtiñ*).

270. *moza-kem* nem felel meg szorosán az or. «столько, annyi»-nak, mert ez *si-kem*; *moza* (tkp. *mozá*) mint a *mos-* «kelleni» (*mosl* kell) igétől való névszó (v. ö. *χal-tól χala* halott) alkalmasan «kellő»-nek érthető, s így *mozá-kem* tkp. «kellő-nyi, kellő-nyire», azaz: «a mennyire kell» = derekasan (megpacskolta).

271. *an-joxtantipsa* különbség, разница, tkp. «nem-joxtan-tipsa»; ennek igéje *joxtant-* mint a *joxt-* «venire» frequentativuma,

reciprocumnak értve = «convenire» (v. ö. *senkant-* verekedni: *senk-* ütni; *an-j.* tehát tkp. «non-conventio»).

272. *zas* nem «elég», a mint Hunf. szót. adja, hanem «почти, чуть не (majdnem, csaknem)»; Ahlqvistnál is találjuk (5. l., eredeti mesében: *zas zalmal* majd meg nem hal).

281. *silovat jim ver* kérő szólás, mely szószerint ezt teszi: «annyi (*si-lovat*) jót tégy» = sei so gut, сдѣлай милость (szó szerint: tégy kegyességet). E szólás Ahlqvistnak eredeti textusaiban is fordul elő: *silovat jim vera, etalta manēm noman* «thue die gnade (сдѣлай милость), lass mich aufwärts ausgehen»; 12. l. *silovat jim vera, esla* «thue die gnade, lass mich los»; s *silovat jim* helyett rövidebben *sijamat*-val (*si-jamat* «azt a jót») 14. l. *sijamat verate, panna tūvate* «thuet die gefälligkeit, bringt ihn mit». Itt az orosz szöveg szószerint így hangzik: «er entschuldigt sich immer, aber er selbst entschuldigt niemals», s azt akarja mondani, hogy «ő mindig szép szóval kér, de ő maga ilyen szép kérést soha el nem fogad». Ez értelmet még világosabban mintsem az orosz szöveg fejezi ki az osztják, szószerint: «ő mindig ,annyi jót tégy‘ [szólással] kér, de ő soha senkinek annyi jót nem teszen» = «ő mindig szivességet kér, de ő maga soha senkinek nem tesz szivességet». Mondatunk orosz szövegéhez ragaszkodva, Hunfalvy hibásan határozza meg a *silovat* értelmét «bűn»-nek (вина); de Ahlqvistot is tévedésbe vitte az orosz «сдѣлай милость», hogy szótárában a *silovat*-ot (meg *sijamat*-ot) «gnade, gefälligkeit» szókkal fordította.

282. *anta zuu* «nem hosszú (nem hosszúra, nem sokára)» mást mond mint az or. *нерѣдко* (nem ritkán).

287. *zolna* еще «még», hiányzik Hunf. szótárában.

296. *säkijak* fecske (Ahlq.) = H. *šakijak, sikijak* (Volog.).

300. «te nekem *wrek*-et nem adsz, kérsz»; *wrek* nem általában «határ, vég» (Hunf.), hanem «срокъ, termin, frist»; a szó maga is az oroszból való = *урокъ*, szintén «termin, frist».

304. «*lovat* zabolával tégy-rá (*pona*) = «fölzabolázz *lovat* (взнуздай)»; szintilyen 367. *ovet jekanna pona*; 419. *luel kardina ponsa*; szakasztott ilyen szerkezet divatos a vogulban: vogK. *pernel punuzv* keresztrel rá tenni vkit (= keresztelni); v. ö. Ahlq. 7. l. *luel imina vilen* «ich verhairate ihn» és vogB. *pim nëel vilen* «fiamat megnősitem».

313. *verilijis* h. a szótármásolatban *verilips* van; olvasó hiba.

315. *lilīn-tak* «живый, élő», tkr. «lelkes-tak»; a *tak* itt még nem a közönséges «плотный, крѣпкій (fest, stark)» értelmével szerepel, hanem a vogul *tajl* «voll, ganz»-nak felel meg; a Kältesmajt 10. szakaszában (Hunfalvy, Vogul föld és nép 147. l.) található a *lilīn-tak* mása: *lilīn-tajl* «élő», mintegy «lelkes-tel», azaz «lélekkal-való egész». Szintígy magyarázható az osztják *kitemtak* (Ahlq. 12. l.), *kitimtak* (Vol.) «alle beide» (ebből: *kiteñ-tak*) = «kettővel való egész».

340. *nil*, helyesen *nila*, mint a *ni*- «videre» igének passivumbeli præs. 3. sing. alakja (videtur = apparet); így (*nila*) adja különben Vol. a szótár sorában a видимо-t; v. ö. 414. sz. *olakun nila*.

342. *sema pait*- tkr. «szembe ejteni, szemre kapni» = megláttni; v. ö. *sema pit*- «szembe esni» = mutatkozni, világra jönni, születni.

345. *sidža*, доголь, addig» ebből: *sid-uža* (uš határ); v. ö. *muj-uža* «доколь, meddig».

349. *riema*- mint mom. képzős igető a *riit*-, *riilt*- «брызгать, spritzen» igéhez tartozik; Ahl. *rī*- (præs. 1. *rīlem*) herausspritzen; v. ö. vogB. *rägi* «pluit», *vit rägi* (брызгаются).

352. *jogo* itt nem a közönséges «vissza, zurück», hanem különösen «haza» értelemmel van használva (v. ö. osztIrt. *joχ*, surg. *jok* «nach hause» Castrén); az egész *jogo moža* (bis nach hause)-nak megfelel a vogB. *ju mqs* (Väதாகum 10. szak. *ju mqs toko ti alntitü*).

355. слава бogy-nak mint sajátos szólás megfelel *torim pardiš* tkr. «isten parancsolta (úgy akarta)».

356. *ar logset kinša noχ ul* tkr. «a sok barátoknál feljebb van»; kis eltérés az orosz szövegtől.

360. *ves* Hunf. szerint «folyóköze» volna; de Volog. csak az orosz заволока mellett hozza föl, ez pedig a Dahl-féle nagy szótár szerint: «поемный лугъ (elárasztott, víz alatt levő rét), пожня (alant fekvő rét), лёсъ подъ наволокою (árvizes berek)». E szerint *ves* «rét», kül. «árvizes rét (láp)»; össze is vethető a vog. *vanzi* (vogL. *vanže*) «pázsit» meg a zürj. *vež* «wiese». Hogy az ilyen заволока az utazónak nem igen kedves hely, kifejezi ez a másik osztják neve: *kul-taga*, szósz szerint «ördög-hely».

364. *jopansi* полеть (decke aus wolle, pelzwerk stb.; schlitten-decke) = *jopañži*, *jebünži* filz Ahlqv.

375. *oliĭna*, az orosz ellenében fölös szó: «elsőben, kezdetben» (tehát *jetna oliĭna* kezdő estekor).

377. *veret partim sagat* «a dolgok parancsolata szerint» (tette ezt) = körülmények által indított (обстоятельствами заставленъ) ezt tenni.

378. *muj-verta*: lásd fent 136. l. *mola verta*.

380. *ĵarsaltna*; a kettős *tt*-re nézve lásd a 33. számhoz való jegyzetet; Ahlq. *ĵarsallem*, praes. 1. sing.

394. *ajĭlta*, az orosz ellenében fölös szó: *sora muj ajĭlta* скоро-ли нескоро (медленно).

395. *mejil-tarisa* (Volog. szót. még így is: *meil-tarasa* сряду; Hunf. szót. *meil-targasa*, sajtóhiba) — «въ рядъ, sorba, rendbe»; ezt jóformán úgy kell érteni, hogy «sorba egymás mellé»; megvan a vogulban is (csak hogy Reguly magyarázat nélkül hagyta): *mail-tars* v. *äk mail-tars*.

397. *puslajit pela* доятъ-ли? még egy példája azon *pela*-nak, mely Máté 7, 16 fordul elő kérdőmondatban, s melyet Hunfalvy «vajjon»-val értelmez. De meglehet, hogy voltaképen nem kérdő szó (= ли), hanem a vogul *pel* «auch»-nak felel meg, mely gyakran az állítmány-igéhez is csatlakozik; így pl. a mi osztják mondatunk ezt tenné: «melkt man die rentierkühe auch?»

404. *togo jimśal* «прирастаетъ, wächst an», tkp. «oda jimśal»; a csak itt eléforduló *jimśa*- ige tehát «nöni, crescere»; eredetére nézve azt vélem, hogy *jim*-, melyhez meg refl. *-śa* járult, a *ji*- «venire és fieri (válni)» mom. *-m*-képzős származéka, mely a vog. *jēmt*-, *jejmt*- «fieri»-ben is megvan; sőt meglehet, hogy egészen a vog. *jēmt*-vel egyező *jimt*-hez járult a *-śa* (*jimśa*- e h. *jimśa*-).

415. вовсе не до смѣха, es ist gar nicht zum lachen; *naĵ pela uraltĭpsa antom* «nevetés felé nincs figyelem (ügyvetés)» = eszükbe sem jut a nevetés.

422. *ara viĭta* разобрать; Máté 7, 6. *ara manĵita* (Ahlq. *āra mañĵi*- разобрать, szétszakítani, széttépni): Vol. szót. *ara pazno*. Tartozhatik bár ez az *āra* az *ār* «sok»-hoz, tkp. ezt jelentvén: «sokra, t. i. sok részre».

426. *ĵojat* . . . *vizitsa*; *ĵojat*-ról elmaradt a *-na* rag (instructivus értékkel): v. ö. 320. *ankelna noĵmĭltsa*; tehát így kell: *ĵojatna* . . . *vizitsa*.

428. до синевиць «bis zu blauen flecken»; *put-χulīna* «üst-piszkossá (kormossá, feketére)».

430. *lešmas*: Volog. szót. *lešmal*, v. *lešmil* годится, *lešmim* годный.

431. *kum antom us*; az or. не могу (non potui)-ból könnyen kivehetjük bár a *kum*-nak e jelentését: «tehetség», a melyet Hunf. szót. ugyancsak e mondatból föl is vett. De az osztják szöveg nem felel meg mindig teljes hűséggel az orosz értelemnek; s ezenkívül a *kum* még egyszer fordul elé Volog. szótárában: *kum an-matot* «*kum*-ot nem adó» = «безотступный (unablässig, zudringlich)», s itt inkább «béke»-vel látszik fölérőnek. Vagy pedig úgy értsük-e a «*kum* nem-adást», hogy = «módot (szabad alkalmat) nem adni», a mi már közelebb jár a «tehetség»-hez. Talán összevethető még a vogB. *kōm* «leicht, gut (vom befinden des kranken: *kominu jemsem* es ist mir leichter geworden)».

434. *sorni-čan* гсударь: érdekes, hogy az osztjákban is elékerül a vogulok *sarūi-čan*-ja.

436. *γoras* «kép» szóval van itt az or. лице «person» fordítva, mely egyébként «facies, arcz»-ot jelent («arcz»: *venš, veš*).

458. *tokinset*: megvan ebben a *tokin-* «наполняться, megtelni» igető, melynek Volog. szót. csak a causativumát (*toknipta-*, Ber. *teknipta-* megtölteni, teletölteni) jegyezte föl; *tokin-*, *tekin-* = *tēkan-* «voll werden» Ahlq.; v. ö. Castrénnél *tēknem* (Szug. *tāknem tōknem*) «eng», a mit «megtelt, teletömött»-nek (s így «megszorult»-nak) kell értenünk.

462. 467. *ježik torimije* = о боже! Úgy sejtem, hogy a *ježik* szó nem csak puszta interjectio volt, a minek már Vologodszki veszi, hanem az «isten»-nek jelzője, melyet az osztjákok még pogánykori imádságokból tartottak meg. S csakugyan lehet a *ježik* a *jūi* (Ahlq. *jiv, jig, ji* = vog. *jāu* e h. *jäg*) «pater» szónak a szokott -*šik* képzővel való diminutivuma; megjegyzendő, hogy *torimije* is dim. alak. E mellett számba vehető, hogy egy vogul imádság is *tarom jāukve*-nek szólítja az istent, ugyancsak a *jāu*-nek diminutivumával.

478. *pa-sozna juum* безумный, сумашедший (esztelen, örült), tkr. «más bőrbe jutott».

479. a *moštantij-* гадать igen itt «jövendölést (wahrsagen)», nem általában «gyanítást» kell értenünk.

482. *jukantlu* (вмѣняемъ): így írtam *jukitlu* helyett, mert a Vol. szót. különben a вмѣнять, вмѣнить, вмѣнение szókat a *ju-kant-* igének alakjaival adja, s ezt hozza föl Ahlqvist is: *jukantlem* «beimessen, anrechnen; erben».

483. *jimaltjil*: föltűnő ez igének reflexiv használata (лечится).

490 *vera pit-* tkr. «dologba esni», ezt is teszi: «bajba esni; vád alá (bűnbe) esni, vétkessé válni».

495. *verije* весьма, igen, nagyon; — *oš-lil* nem amúgy «ajándék» (Hunf. szót.), hanem igen is «даръ, gabe», de csak a szorosabb «geistesgabe (szellemi adomány, talent)» értelmében. A szó tkr. «ész-lelek»; s innen *ožiň-liliň* «даровитый, begabt», de csakis «geistig begabt», nem «adakozó, freigebig», a mit a даровитый szintén jelent.

512. *i-sirboret* ближни между собою, tkr. «egy-rendűek»; *i-sirba* = *i-sirpa* nachbar (Ahlq.).

526. 527. megjegyzendő az *elta-* «től» használata az orosz чрезъ (által) ellenében; v. ö. «valaki-től küldeni (üzenni) vmit».

533. *polož* «takony, nyál, köpedék»; ugyanezt teszi *polsiň* is. Ahlqvist a *polož*-ot «staub, kehricht, schmutz»-val fordítja, s csak a *polsiň*-nak adja a «speichel, rotz» jelentést. De a *polož* részére is ezt igazolják: osztlrt. *palaz* speichel (Cast.) és a vog. *polož, pqlaz* «speichel und rotz».

Sajtóhiba: fent 164. lap, 20. szám, e h. *puš-ubdet*, olv.: *tuš-ubdet*.

BUDENZ JÓZSEF.

A NÁDOR-CODEX NYELVI SAJÁTSÁGAIRÓL.

Nyelvemlék-tanulmány.

Régi nyelvemlékeink közt kiváló helyet foglal el a Nádor-codex, melynek tüzetes vizsgálása — hangtani, szótani és mondattani szempontból, — képezi a jelen tanulmány tárgyát.

A Nádor-codexet teljes egészében Toldy Ferencz adta ki először 1857-ben kimerítő és alapos bevezetéssel, mely a codex történetével s egyéb mellékes mozzanatokkal ismertet meg bennünket. E szerint codexünk eredetije 353 levélen van írva kerekbe átmenő újgót irással; iratásának éve pedig 1508. — Tartalma:

a) tanítások az áldozásról; *b)* a bűnnek zsoldja; *c)* Krisztus kínszenvedése; *d)* elmélkedés a világ állhatatlanságáról s a gonoszok veszedelméről; *e)* Mária siralma; *f)* legendák (szám szerint kilencz; úgymint: sz. Eufrozina, Orsolya, Apalin, Hedvig, Adorján, Elek, Zsófia, egyiptomi Mária és Forseus püspök élete); *g)* kisebb, vegyes tartalmú darabok s három ének. — A codexnek ezen egyes darabjai azonban nem egy szerzőtől, vagy fordítótól valók, hanem csak a leíró egy; e szerint az egyes részek nyelvezet tekintetében többé-kevésbé elütők egymástól, habár az átírás következtében egyöntetűség van is bennük; szóval, mint más codexünk, úgy ez is másolat; az eredetit pedig a másolók mindig a maguk nyelvére s helyesírására tették át, s így — Volf György helyes megjegyzése szerint (Ehrenf. cod. előszó, XXIV. l.) — voltaképen nem is annyira másolóknak, mint inkább átdolgozóknak nevezhetők.

A régi bibliafordítások korát bélyegző sajátságokat tüntetnek fel kiváltképpen a passió, a világ állhatatlanságáról szóló rész,

Mária siralma ; a legendák közül főleg szent Orsolya és Zsófia élete s a codex végén levő három ének.

Általában véve codexünk a nyelvfejlődés régi fokán áll, sok eredetibb nyelvalakot tartalmaz, szókészlete elég gazdag ; érdekes szóképzése, választékos szófűzése és kifejezősmódja, néhol szép és hathatós inversiói, kerek mondataalkotása, s helyenkint folyékony előadása egyik legbecsesebb nyelvemlékünké teszik.

I. Hangtani sajátosságok.

A hangtani sajátosságok tüzetes tárgyalása előtt szólnunk kell codexünk hangjelöléséről. E tekintetben a Nádor-codex — sajnos! — nem oly tanulságos, mint több más, vele egykorú codex is ; így különösen nem találjuk az *e* hangzó zártságának vagy nyíltságának olyatén megjelölését, mint a minő a régibb Bécsi és Münch. c.-ben van ; sőt az *a* és *e* hangzó hosszúsága sínes úgy s oly esetekben megjelölve, mint pl. az Érdy, Jordánszky, Peer, Sándor s egyéb codexekben. Ugyanis egy-két esetet kivéve, — melyeket mindjárt látni fogunk, — a nevezett hangok hosszúságának megjelölése csak oly alakokban található (s ezekben is sokszor következtlenül), melyek jobbra semmiféle tanulságos adatot sem nyújtanak. Így a *vér* (sanguis) szót *veer*-nek írja codexünk a 10. 159. 178. 180. 211. 243. 261. 295. 345. 537. lapokon ; ¹⁾ ellenben egyszerűen *ver*-nek : 12. 14. 15. stb. 1. Vagy pl. a *még* kötőszót *meeg*-nek írja a 4. 14. 26. 31. 40. 43. 73. 258. 304. 366. 370. 385. 414. 438. 458. 464. 492. 506. 555. 618. 637. 665. lapon. Egyéb ily érdektelen hosszúságjelölések : *laat* 17. *eel* 19. *kenzook* 67. *iool* 69. (ellenben *iol* 65.) *valooc* 70. *eeg* (ardet) 78. *kemenceeth* 83. *feel* (timet) 92. *zool* 93. *koor* 97. *iooth* 101. *isteneet* 102. *meghallooc* 129. *tőseer* 156. *megkeert* 168. *teeg* 181. *nepeer* 194. *adoot* 218. *maas* 224. *naad* 233. *veveen* 242. *hyvattasseek* 248. *testeet* 259. (*testet* u. o.) *zood* 271. *keseertek* 294. *haaz* 319. *zool* 340. *terdeet* 377. *eleeteet* 400. *kenetnee* 481. *el urozzaac* 497. *aag* 504. *tavozneec* 529. *keer* 533. *testeet* 588. *keerz* 630. *kičinkeek* 671. *dičőseeg* 690. Leginkább szereti

¹⁾ Megjegyzendő, hogy az adatokat mindig a codexnek ónnal való új lapozása szerint idézzük ; a Nyelvemléktárban megjelent codexek adatait szintén a kisebb, illetőleg az eredeti lapszám szerint.

codexünk az elbeszélő múlt idő képzőjét az *á-t*, illetőleg *é-t* így jelölmi; pl. *hallee* 87. *hizelkódeek* 149. *jadcozeec* 177. *be fedee* 209. *mondaa* 231. *kenzataad* 287. stb.

Az *ö* és *ü* a hangokat rendszerint nem fejezi ki több betűvel, hanem sajátos jegekkel; az első ugyanis alul egy jobbról balra hajló éket kap, az *ü* pedig fölül ékezetet. Csak néhányszor fordul elő a több nyelvelében szokásos jelölés: *hew* 20. *beuseg* 29. *hewseg* 82. 658. *few* 607. *heu* 647. *neminemű* 193. *seminemű* 242. *tiztőlendű* 379. *minemű* 510. Egyébiránt akár röviden, akár hosszan hangozzék is az *ö* vagy *ü*, hiányzik minden megkülönböztetés, mint más codexekben is (= *ó* és *ú*).

A mássalhangzók kiírásában a betű-összetétel teljesen melőzve van; a jés-hangokat (*gy, ly, ny, ty*) vonással (*ý, ľ, ů, ť*) jelöli; magát a *j-t* hol *i*-vel, hol *ÿ*-val írja, néha pedig meghagyja; a *k-t* magas hangok előtt s a szók elején rendszeren meghagyja, a szók végén ellenben legtöbbször *c*-vel írja; *i-t* ír továbbá néha *j* helyett, (pl. *bõit* 54. *iõvendõth* 145.) s viszont (*semnj* 103 *vetj* 116.); *ÿ* is gyakran fordul elő *i* helyett (*bijnõsõkne* 118. *zÿnenec* 112. stb.).

Sűrűn használja továbbá codexünk a *th-t*, mely tudvalevőleg a *t* hosszúságát jelenti. A HB-ben s a Königsb. töredékben nem találunk *th-t*; a Bécsi s Münch.-codexek szintén nem használják, kivéve néhol az *ott* szóban; az 1483 körül írt Góry c. is csak ritkán használja, úgy hogy gyakoribb használatát a 16. század elejétől keltezhethetjük. A Nád. c. is legtöbbször az *itt, ott* szót írja *th*-vel (*eth* 9. *ith* 30. 77. 104. 171. 229. 233. stb. — de egyszerű *t*-vel is: *it* 30. 82. 117.; *oth* 36. 63. 71. 82. 92. 103. stb.); továbbá a múlt idő képzőjét, mint: *íjekõzõth* 56. *mezõretõth* 82. *latõth* 85. *paranõlõth* 88. *vetth* 100. *bantõth* 131. *adattatõth* 132. stb. (Egyéb esetekről, midõn a *th* áll a mai egyszerű *t* helyén, alább a mássalhangzók hosszúságánál szólunk.) Több szót végre, mely *g*-n vagy *gy*-n végzõdik, *gh*, illetõleg *gyh*-val ír; így *nağh* 5. 71. 84. 164. 257. 296. 386. 432. 480. 526. 609. 639. (de: *nağ* 6. 85.) *meğh* 21. 25. 39. 168, 178. 214. 246. stb. stb. (de: *meğ* 21. 22. 23. stb.) *eğh* 82. 350. 484. 529. 539. 572. stb. (de: *eğ* 82.) *fogh* (dens) 338. *zeghez* 284. *fùgh* 266. 270. 365. *hoğh* 88. (hoğ u. o.) *avağh* 37. *octavaigh* 9. *haborusagh* 101. *õrõksegh* 319. *taghira* 304. *velağh* 317. 401. 408. 409. 623. *verağh* 629. 633. *vağh* (tu es) 383. *kedegh* 406. *migh* 583. *veghe* 598. Igen valószínû, hogy a *h* legtöbb esetben az illetõ mással-

hangzónak, mely előtte áll, hosszúságát jelöli; ily mássalhangzó-pótlónak tartja a *h*-t Simonyi is a HB-beli *zumtuchel* szóban (l. Magy. Nyelvőr IX, 105.); ugyanígy vélekedik Budenz is a «*viszha*» szó fejtegetésében (l. MUGSz. 587. l.).

A codex írásmódját illetőleg említendő még az összetételek leírása. Ebben igen következetlen codexünk; az összetett szókat ugyanis majd összeírja, majd külön; az igekötőket hol egybeírja az igével, hol nem; gyakran egybeírja a névutókat is a névszóval, valamint a *volna*, *vala* segédigéket az igével; végre még az *es* (= *is*) szót írja össze az előtte álló szóval s a névelőt összeolvasztja az utána álló szóval.

Példák a szó-összeírásra: *megne jóíressec* 4. *latasarolvalo* 5. *meltanvalo* 9. (*meltan valo* 10.) *eyejóket* (névmás a főnévvel) 34. *elfelethethie* (a kérdő *e* szócskát rendszeren összeírja) 51. *germőksegetőlfogva* 56. (*germőksegetől fogva* u. o.) *megnem indithhatta* 99. *iőtvolna* 148. *éjjikvala* 151. *haddel* 152. *matolfoqva* 159. *megneförtöznenec* 216. *vedfel* 240. *haatmegül* 246. *fejgjetekbe* 255. *meghacz fogatkozni* 271. *mondotvolna* 321. *kivala* (qui erat) 353. *varosfele* 378. *megvaíjon advan* 509. *siramnekil* 541. *azzoívala ez* 541. *íugomnekil* 542. *ereggél* 564. *mulecki* (= *mulék ki*) 601. *megnem teriteni* 692. — Továbbá: *bizonsagaboles* 3. *enemes* 7. *űes* 17. *írasnakes* 23. *írases* 26. *eztes* 40. *bólűes* 43. *labannes* 51. *zivebes* 51. *Janoses* 69. *ottes* 104. *zórűűsegethes* 111. *ithes* 180. *thees* 199. *ittes* 207. *tyes* 296. stb. stb. (De előfordúl külön írva is; pl. *kóűbe es* 91. 126. *ezón es* 75.); a névelőnek összeírása a következő névszóval nem pusztán történik, hanem pótlónyujtással; mint: *ammeg holt* 13. *am meűűei* 31. *ammi* 57. így még a 84. 101. 208. 239. 340. 378. 414. 431. 522. 546. 600. 613. 680. 700. stb. lapon.

A szó-különírásra nevezetesebb példák: *meg ragac* 5. *ki őtte-tec* 14. *el enezőt* 22. *be iű* 22. *fűűl mla* 48. *ej íűűseg* (*simplicitas*) 53. *fel vón* 66. *malom kóveth* 66. *reg vethes* 77. *leg incab* 91. *szórűű keppen* 93. *iay vezic* 108. 112. *fog őicűorgatas* 108. *bin tetel* 117. *be iűvendű* 153. *innep nap* 166. *űoda tetel* 223. *neep elforditoo* 226. *mind nayan* 229. *naad zal* 234. *meű egek* 291. *azon nepek* 294. *kű toromba* 315. *madar hus* 318. *nap fen* 340. *fogado haaz* 380. *isten imado* 398. *ferfu ruha* 417. *fog seres* 489. *bozzu allas* 511. *kűűen vetel* 550. *e keppen* 557. (*ekkeppen* 13. 32. 114. stb.) *tizt tarto* 569. (*tiztartoo* 571.) *halot viselő* 598. *persarom beli keral* 607. *ar-*

nek zek 638. felemelese coron 681. (v. ö. mindencoron 79. zűle-tesed coron 489, stb.) e coraij 381. estve coron 462. veterne coron 538. tudña mint 684. (tudñamint 685.)

A Nádor-codex egyébiránt a kiejtéshez méri a helyesírást, mint más nyelvemlékeink is, s csak ritkán jut érvényre a szóelemzés elve. Így nevezetesen azt találjuk, hogy a szóképzésben és ragozásban összetalálkozó *dj, tj, tsz* stb. hangok összeolvadva s egyszerű betűkkel vannak jelölve; *p^l. monja 1. mutatta 9. erced 15. tuğjad 38. tarçon 88. teccic 114. tagacz 169. hacz 271. tekenç 339. zabadiç 340. halgacz 358. olçad 523. fucz 659. laez 558. tisztic 700. ağğon 700.* stb. Ily alakokat egész a XVII. sz. közepéig s még azon-
tul is igen gyakran irtak a kiejtés elve szerint. Geleji Katona már élesen kikel a «mongya, tuggya»-féle helyesírás ellen, valamint Tséti is (I. Corpus gramm. 295—8. és 668. ll.). Egyéb esetekről a hasonulásnál lesz szó.

Ezek után áttérünk a Nádor-codex hangtani sajátságainak részletes tárgyalására.

A) A magánhangzók változásai.

A nyelvbeli változások közt kiváló fontosságuk a magánhangzók változásai, t. i. a hangzó-rövidülés, a magas és mély, a zárt és nyílt hangok váltakozása, a hangenyésztés, s ellentéte a hangbővülés. Mindezekre codexünk is többé-kevésbé érdekes adatokat szolgáltat. Lássuk először az időmérték változását.

Följebb már említettük, hogy codexünk tekintetben nem oly tanulságos, mint több más nyelvemlékünk, különösen az Érdy és Jordánszky codex. A Nád. c.-ben *dee, zëegén, -vaal, -naak, szülee, kezee, neveztee, lennee, kérjee, ellence,* stb. ilyféle érdekes hangzónyújtásokat nem találunk; az *a* és *e* hangzók hosszúságát gyakran megjelöli ugyan, de ez esetek, mint a már felsorolt példák-ból láthatni, jobbára minden jelentőség nélkül valók. Van azonban mégis néhány feltünőbb magánhangzó-megnyújtás; mint: *vağee* (vagy-*e*) 43. 199. 220. 237. *leel* 77. 417. *ioob* 145. *ees* (=is) 156. 536. 621. 678. *özveen* 158. *vağoc ee* 161. *akarodee* 190. 278. *veerz* 197. *teeztöc* 206. *hallodee* 217. *akariatokee* 227. *tudodee* 238. *miaa* (miatt) 241. (u. o. *mia*), *eze* 303. 486. *ezökee* 303. *latodee* 357. *leannakee* 360. *feej* 431. *enees* 440. *vizön bee* 614. *veeth* (projicere) 635. *thee* (te) 639. *seert* (sirt, sepulchrum) 315. 668. *meeg mondvan* (megm.)

676. — Mindezen hosszúságok könnyen megfejtethők. Csak a kérdő *e* szócska hosszúságát nem tudom megmagyarázni, mert etymonja ismeretlen előttem; de hogy eredetileg hosszúnak kellett lennie, bizonyítják egyéb nyelvelmékeink, melyekben vegyesen, hosszan is, röviden is fordul elő (így pl. a Winkl. c.-ben éppen a passió megfelelő helyein, a 147. 148. 168. 169. 180. 182. lapokon szintén hosszan van meg), — már pedig a hangzováltozások közt legközönségesebb a magánhangzók megrövidülése, úgy hogy ily esetben rendszerint a hosszú hangzót vehetjük eredetinek. [A kérdő *e* szócska eredetibb jelentése Simonyi Zs. szerint (Nyelvőr IX, 394.): *ha*, s ily föltétes kötőszó szerepében codexünkben is megtaláljuk; így: azért ha kevel vágee, es alazatoságot kevanze, tahat gondolad ez cristusnac kenhat 43. azért ha zivedbe szomoru vágee, gondolad ... 47. es ha vetközötthee rola penitenciat tartot 131.] — *leel*-re nézve l. Budenz, MUGSz. 749. sz.; v. ö. jobb ajándékot sohol nem *lélek* (RMKölt. I, 217.); sőt még manap is a szatmárvárosi nyelvjárásban (Nyelvőr IX, 264.); — *ees* (is) hosszúsága szintén magyarázható, mert az *is* a kapcsoló és kötőszóval egy eredetű, s csak idő folytán vállalt el mindkettő különböző functiót. Marosszéken ma is hosszan ejtik még az *is*-t: ott *ēs* rózsám *ēn* lészék a legeső (Nyör, IX. 240. l.); — *őzveen*, csak egyszer fordul elő; rendszeren «*őzve*»; a hosszú hangzós alak igazolja Budenz fölvételét, hogy az Ehrenf. és Jord. cod.-ben előforduló *ewzuen*, *ezwen*-t *öszvén*-nek kell olvasni (MUGSz. 861. l.) — *veerz* dialektikus megnyújtás; a 3. személyben ma is mondják pl. Bánffy-Hunyadon: *megvér* (Ny. IX, 21.); — *feej* a lapp *pälke*-ből érthető; a *fēggye* t. i. régibb *felggye* h. való (MUGSz. 500. l.), pótló nyújtással (v. ö. *nēgy* és finn *neljä*); — (*viszön*) *bee*: a *bel* (belső) alapszótól való teljesebb alakú *belé* rövidülése; éppen *viszön bee* fordul elő a Nagyszombati c.-ben is: *viszön bee* 30. *béé* Peerc. 88. *bee* töltwala Winkl. c. 142.; *bel* alakban, mint a rövidülés folyamatának még előbbi stádiumában, megvan még az Ehrenf. c. 86. Érdy c. 115. Jord. c. 1. 66. 214. l. A pécskai nyelvjárásban állandóan *bé* (Ny. VII, 122.), a szatmárvárosi tájszólásban (Ny. IX, 264.) és Sztánában (Erdélyben, Ny. IX, 502.) pedig manapság is még *bé*; — (*karhozattra*) *veeth* szintígy hosszú *ē*-vel a Bécsi és Münch. codexekben is, továbbá a Sándor c. 218. l.; így még Heltai Gáspárnál s a nagyváradi disputatióban. V. ö. «S fényt a késő századokra *vét*» Kölcsey (Zrínyi dalá-

ban), ma is Szatmáron (l. Ny. IX, 264.); — *thee* (te) hosszú hangzóját a tárgyragos *tégedet* fejtí meg; — *seer* (sepulcrum) talán a cseremisiz *sügar*, cser. M. *šiger* alakokkal hozható össze (l. NyK. VI, 433.) — *meeq mondvan* szóban a *meeq* igekötő hosszúsága, — tekintve, hogy e gyakori szócska így csak egyszer fordul elő code-xünkben, — a másoló tollhibájának is tekinthető, de nem úgy értve, mintha a hosszúság-jelölés csakugyan hiba volna; szintígy *mégh* Peer. c. 80. *meegh* Sánd. c. 28.; a cser. *möngö*, lapp *mange* szerint (MUGSz 633. l.) ép úgy keletkezett a *még*, mint *hág*, *jég*: a *vog-kang-*, *jang*, (oszt. *jenk*) ellenében. (Könyve Nándor Ny. VI, 108. — kimutatja, hogy a *meg* hajdan lágy *megy*-nek is hangzott a *megi* alakból fejlődve, melynek *i* hangja palatizáló erejénél fogva a *g*-t meglágyította.)

A Nádor-codex hosszú hangzós szavai még: *aad* 48. 107. 328. *keen* 69. 91. 179. 469. *elveez* (perit) 125. 334. *faath* 146. 285. 344. *leeven* 256. *lólól* 564. *neej* 690. 694. *heet* 692. Ezeket ily alakban ma is ejtik hosszán; de nyelvemlékeink szerint régibben egyéb alakokban is hosszán ejtették: Érdy c. *aadneek*, *aadtam*, *aaggya* (107); Pesti Gáb. ev. 157. *aadd* (da mihi); Kun-Majsán ma is *aggy*-ot mondanak a fölszólító módban (Ny. VIII, 470.), Debreczenben *ác* a 2. sz. (Ny. IX, 161.); *négy*, *neegyed* Érdy c. 7. 37.; *hét*, *heeted* Érdy c. 61. és Sánd. c. 8., sőt még ma is: *héted*, *hétedik* a moldvai csángóknál (Ny. IX, 451.). Végre *lévén*, *lól* szókban a teljesebb *leve-* tőalak van összevonva.

Hangzó-csere: a hangzó-magasság változása, nyílt és zárt hangok váltakozása. — Erre is érdekes adatokat nyújt a Nádor-codex. — Így mindenekelőtt sajátosságos az *ötlés* (öntés) szó magas hangzója: *ver ötlés* 159. 213. 267. s egyebütt (csak néhány-szor: artatlan veret ki *ontani* 217. mind ő verene ki *ontasaiglan* 54.); mert az «öntés, ömlés» mintegy gyöngébb cselekvést jelent a mélyhangú «ontás, omlás»-nál, mely nagyobb, erősebb munkát fejez ki (v. ö. *kavar* és *kever*, *gyúr* és *gyúr*, *karom* és *köröm* stb.); egyébiránt más codexekben is gyakori az *ötlés* szó; — *tahát* (tehát) szóban (35. 112. 208. 306. 464. stb. stb. II.) az *a* az eredetibb hangzó (l. MUGSz. 13. sz. és Volf György bő fejtegetését Ny. III, 6.); ma is *tahát* Debreczenben (Ny. IX, 162.); ellenben már az Ehrenf.-codex *tehát*-ot ír (54. l.) Peer c. 97. Kaz. c. 21. Tih. c. 25. szintén így. — Az <ék> deverbális képzőt elrövidülve találjuk e szavak-

ban : *ayandoc* 10. 508. 695, 697. és *ayandokozvan* 633. (így írják a Bécsi, Münch., Góry, Czech, Debr. codexek is); ellenben *ajándék*-ot használ a Döbr., Jord. s Érdy c.; Pesti Gábor csak *ajándok*-ot ír, Komjáthi mindkettőt vegyesen; ?*maroc* 636. *haylac* 665. *zandoc* 155, 404; de előfordúl *nomdec* is 315. l. — A 311. lapon *gane* van *ganaj* helyett, mert a *j* előtt a mély *a* magas *é*-re szokott változni s a *j* ilyenkor néha el is marad (v. ö. *taraj*: *taréj*, *taré*: *paraj*: *paréj*, *paré*; kenyérhaj: *háj*; *kacaj* Matkónál (Ny. II, 119): *kacé*, *irnék*: eredetibb **irnajk*; ma is mindkét alakban vegyesen használatos; általánosabb a *ganaj*, de *ganéj* is van pl. a mezőtúri s debreczeni nyelvjárásban (Ny. VIII, 443. és IX, 162.). — *sohol* szóban (426. 582. l.) az első szótag zárt *é*-je illeszkedett a második szótag mély hangzójához. (V. ö. *šohol* Pannonia megvétele-ben is: 28. s. *soholt* Kat. verses leg. 1764. s. *sohult* Szk. Horváth Andr. (l. RMKölt. I, 209.); *sohol* még a Jord. c. 288. l., sz. Bern. hymn. 215. s. Dávid Ferencznél (Ny. VI, 358.); Csikben *sohujt*, Háromszéken *sohult*, Kereszturfizéken *suhujt* (l. Kriza, Vadr. szót. 516. l.), az őrségi tájszólásban *suhun* (Ny. VII, 322.)). — Az *ünnap* szó itt is már nem «*idnap*», hanem illeszkedve s hasonulva *innep* 149. 219. 299. 488. 534. l.; egyes vidékeken még ma is hallható «*innap*» (Ny. IV, 93. IX, 432.); etymonját l. MUgSz. 807. l.

A *-ség* képző, a névutókból vált névragok (*-nál*, *-nek*, *-vel* stb.), valamint *-szer* (*szor*) már csak illeszkedve fordulnak elő codexünkben [Ehrenf. c. még: *zugasnalkyl* 30. Bécsi c. *magasségő* 13. 31. Münch. c. *haromzér* 10. — sőt még manap is: *háromszér* Ny. III, 180., *másodszer* IV, 235., *sokszé* V, 27., *mászer* IX, 455 stb.] — kivéve ez egy esetet: *malaztnec* 28. l.; de a 30. lapon már *malaztnak* van.

Legáltalánosabb codexünk hangzócserei közt, mondhatni: dialektikus sajátága a Nádor-codexnek, a zárt *é* helyett *ö* vocalis, melyet ép úgy, s oly esetekben használ, mint a dunántúli délső részeken, déli Alföldön s az udvarhelyi székelységben dívó nyelvjárás; codexeink közül pedig különösen a Czech, Nagyszombati, Winkler, Sándor, Tihanyi s Kaz. c. Példák: engömet 1. igön 1. megkörniközene 1. iregöket 1. ekössegös 2. embör 2. kereztenöc 4. eröttetök 6. emléközetömre 6. verömet 6. nektöc 6. idvössegömet 7. vezöm 7. zentsegös 9. allelöc 9. ezöketh 10. testöth 10. mindönbe 10. erdömebe 11. hizöm 12. tezőn 13. ezöd 20. zöm

23. mestór 27. ielőnti 30. zentőc 41. eletőth 32. kelőn 33. vetkőzöt 40. vezitőc 41. nekőd 44. legőn 44. megzentőli 45. ielős 46. kepőst 48. mehessőn 51. tegődet 51. esedőz 54. emléközől 60. ezőknel 73. ezőrzer 75. nevekődic 78. rezőgőskődnek 90. kesergőtőc 91. betelesítotte 101. stb. stb. — Azonban ebben sem egészen következetes codexünk, mert találunk ilyeneket: lezen 11. 28. 147. (lezőn 18. 27. 56. stb.), len 47. 59. (lőn 386.), teen 482. (tőn 373. 503.), legēn 58. (legőn 59), tezen 144. 569. (tezőn 13. 189.), vezen 417. (vezőn 538.), megen 144. 249. 400. 537. 573. (megőn 84. 131. stb.), előzer 143. 231. 298. 435. 621. 645. (előzör 573.), kőzenőn, kőzenes 404. 443. (kőzōne 412.), ekesūlte-től 352. 504. (ekesūl 488.), eresb 534 (erōsb 7.), földēn 450. 536. 668. (földōn 31. 257. 673.), zegēnseg 76. 556. (zegōnkōdnic 5.), penteken 240. (pentōkōn 11.), geregūl 265. (gōrōg 643.), gēng 601. (gōng 682. 683.), erdōg 76. 119. (ōrdōg 119.), zernū 156. 333. (zōrnū 64, 68. stb.), kilen 618. (kūlōn 587.), erkelč 397. erkūlč 687. (erkōlč 309. 492.), kūnūseg 32. 42. 45. kiūnebben 59. 75. 134. (kōnebben 38.), keuerūl 352. 399. 625. kūnūrūl 292. (kōnōrūl 356. 655. 662.), felil 292. felūl 246. (fōlūl 48. 545. 616.), pispec 145. 188. 194. 220. (pispōc 208. 236. 459. 473. 616. 669.). — Említhetők még: vin 85. 86. vūn 617. (vōn 66. 397. 417. 486. 607. 673.), izetlen 47. (izōtlen 39.), ieth (jōtt) 425. (külōmben mindig *jō-*), gūttēni 148 (gōttēne 481.), megverūsil 304. (megverōsil 266.), megbizhūttec 95. (bizhōggēnec 95.), ő elōttec 499. elōttōc u. o.); ū 4. 5. 6 stb. (ō 4. 6. 11. 12. stb.).

Az *ō* vocalis váltakozik más vocalissal vagy pedig *ō* van nyílt *e* helyén s egyéb hangzók helyén még a következő szókban: *keūv* (liber) 113. más lapokon (: 1. 46. 64. 91. stb) *ō*-vel; egyéb nyelvemlékeinkben hol *ō*-vel, hol *e*-vel fordul elő | *keūv* (lacrima) 172. 180., egyetlen-egyszer: kōhveket 451. l. A codex-irodalomban vegyesen használatos: kēn hwllatwan Thewr. c. 286. hog en kenweth hullathathnek Gyōngy. c. 68. a Bécsi c.-ban (27. l.) s a Nagyszom. c.-ben (166. l.): kōny | *hizōlkōdō* 123. 503. (igy a Sánd. c. 31. l. is) | *hetfen* 146. Winkl. c. 138. l: hetfeen, a székelységben *hetfūn* (l. Kriza, Vadr. 502.) | *četerteken* 156. ige az Ehrenf. c. is: 65. l. ellenben: czōtōrtōk Weszpr. c. 25. | *kentes* 203. (sz. Marg. él. 17. l. szintén ige) | *gēzedelmet* 243. és *gōzhessōc* 675; más codexekben is vegyesen; pl. a Winkl. c. egyazon lapján (13. l.) kétfélekép |

cerdüles 262. Peer c. 76. l. szintén *cerdülees* | *čöpeges* 282.
terölges 301. *čüpä* 310. (Udvarhelyszéken is: csüpi, l. Kriza,
 Vadr. 494.) *kezkönő* 373. | (megkeni 203.) | *fertőztet* 7. 216. 365.
 413. stb.; a codex-irodalomban »förtőztet» és »fertőztet», *förtelm*
 és *fertelm* egyaránt használatosak; ö-t használ pl. az Érdy c. 550.
 Jord. c. 851. ellenben e-t a Bécsi c. 192. Münch. 30. Érsekújv. c.
 72. | *beteles* (= bőjtölés) 441. ellenben: *böit* 54. 408. l.; a Münch. c.
 46. l. *böit* — öt ír, a Bécsi, Winkl., Kaz. c. szintén; az Ehrenf.
 c. 26. l. *beyt*, Jord. és Érdy c. szintén így; ma általánosan: *böjt*,
 s csak némely vidéken: *bejt* (Ny. I. 316.), *bütöl* (Ny. III, 89. IV,
 323. IX, 266.) | *esköte* (= esketé) 461. | *erméi* (= örmény) 501,
kegős, *kegőtlen* 7. 351. 510. stb. *kevet* (sequitur) 533. ellenben:
követ 659. l.; a codexekben vegyest: igassag *kewethé* Kat. verses
 leg. 1253. s. *köuetee* Münch. c. 26. | *fedgem* 206. 659., ma is kétféle-
 kép | *tekelletős* 555. 645. 687. (tökell 165.); nyelvemlékeinkben
 vegyesen: *tekelletős* Kaz. c. 41. teekeletes Érdy c. 269., ellenben:
tökellertes Münch. c. 121. | *génerkődes* 27. 123. 328. 533 539. v. ö.
 gyenerkődes Nagysz. c. 30. *gőnőró* Kaz. c. 41. | *zönni* 308. 446.
zöntelen 72. 102. 129. *zöntelen* 54. 108. 223. 332. 538. *zenic*
 398.; codexeinkben leggyakoribb a *szön* alak pl. a Bécsi, Münch.,
 Debr., Góry, Winkl. codexben; Érdy c. 98. l: *zenetlen*, Érs. c.
 44. l: *szinetlen* | *tivisk* 184. 233. 244. 264. 350. 365. 370. a Münch.
 c. 68. 122. l. *tüis*-t ír, Winkl. c. 220. l. *töwis*; Kriza, Vadr.
 szótárában: *tüs* 521. l. | *meghürüle* (= örüle) 464. v. ö. erwlyek
 Thewr. c. 42. ewrwlteeben Érdy c. 507. evrevlveen sz. Marg. él.
 164. — Pesti G.-nál (XLII. m.): *eril*; Pannónia megvétélében is:
 az *zeep* lonak eryltheben | *veres* 267. Winkl. c. 211. l. *vörös* | *űthven*
 (= ötven) 407. alkalmasint tollhiba | *igeket* (igyöket helyett) 532.
külcsen vetel 550. — A módhatározó-ragot is néhányszor ö-vel írja
 codexünk; így: *hivön* 56. 58. *bevön* 57. *kedvesön* 128. *zepön* 323;
 így írja rendszerint a Tih. c. is, a debreczeni nyelvjárásban ma is
 dívik (l. Ny. IX, 162.). Sajátságos a *kesen* (= későn) szó végső voca-
 lisa [sz. Dom. él. 78. l. és Biró Mátyásnál is (RMKölt. II, 127.) és a
 Peer c.-ben: *khésen* (99. l.)] | *rivid* (= rövid) 33. 59. 70. v. ö. *rüid*
 Münch. c. 99. *rivid* Nagy sz. c. 62. és Tih. c. 10. ma is a moldvai esán-
 góknál (Ny. IX, 482.) | *ösmer* 132. 481. *esmer* 110. 480. s még sokszor;
 a codex irodalomban az *ismer*, *esmer* és *ösmer* alakok vegyesen
 használatosak pl. a Nagy sz. c. egyazon lapján: *esmer* és *ismer*

29. Bécsi c. 171. l. esmer, Érdy c. 11. l. ismer; ma is mindhárom alakban hallható | *kezôc* (készek) 68. tudvalevô, hogy a régi nyelvben a zárt vocalisok sűrűbben szerepeltek, mint most; számos példát nyújt erre nézve az Ehrenf. c.; a «kezôc» szó végvocalisa is ilyen eredetibb használatnak tekinthető | *bütü* (betü v. bötü) 694. ma is így a Székelységben (l. Kríza, Vadr. szót. 493.) | *fekônne* 647. v. ö. feküssnek Érdy c. 29. fekesnek Peer. c. 315. fekunnek Kaz. c. 25. fekenni Bécsi. 42. | *nüni* (= nyöni) 593. 595. ma is hallható szélitiben: kendert nyüni | *meddü* (= meddö) 397. | *ide* (= idö) 556. v. ö. nem wolth ydedben Gyöngy, c. 2. ala fa hog ideket megvaltoztathasson es adattatnac ô kezebe ideiglen es idekiglen fel vdöglen Bécsi. c. 151. en idem . . . tü idetec Münch. c. 173: *emleit* (= emlôit) 595, 651. l. alább. — Végre az ellátottságot jelentô ü képzôt írja ô-nek e szóban: *zinô* 233. 266. 267. (zinü: 266. l.); a *kereszt*, *keresztlen* szokat soha sem írja ô-vel, holott a Thewr. c.-ben is, mely nem kedveli annyira e hangzócsereét «kôrôst» van (285. l.), így a Tih. c. 76. l. is. [A «züle» 492. «terômte» 654. «verstôrleyte» 67. s hasonló igenevekrôl l. alább.]

Másik sajátása a Nádor-codexnek a vocalis-cserét illetôleg, hogy igen szereti az *i-t ü* helyet használni; úgy hogy oly alakokban, melyek *i* és *ü* vocalissal egyaránt használatosak a codex-irodalomban, többnyire *i-t* ír codexünk. E hangzó-csere a következô szókben fordul elô: *bidôs* 65. 80 96. *bizhüttec* 95 (de: *büz* 95. l.) (sz. Dom. él. 308. l. bides, Sánd. c. 40. l. büdôs) | *bin* 1. 4. 7. 13. 15. 21. 22. stb. mindig ez alakban; (így a Königsb. tör.-ben is, valamint a Czech, Tih. s legtöbb más codexekben: HB.-ben: *bün*, Bécsi c. 97. és Münch. c. 47. szintén. *bün*, Érdy c. 18. byn, Ehrenf. c. 36. szintén: byn, de 67. *beun* is, Winkl. c. 121. bönôs, bönöd és *bynöd* 122. Sánd. c. 39. bôn | *ezist* 209. 318. (de *ezüst* is 341. 600. 616. 617. Bécsi c. 97. ezüst, Jord. c. 55. ezist. Tih. c. 28. szintígy, Ehrenf. c. 70. *ezewst*) | *fig* 344. 379. és *füg* 365. 366. 485. (Ehrenf. c. 65. és Érs. c. 485. szintén.: *fig*) | *fil* 188. 190. 201. 337. 689. 699. (Bécsi c. 202. fül, Winkl. c. 162. föl.; késôbb a «fil» lett közönségessé, így írja a Czech c. 55. Érdy c. 16. Ehrenf. c. 74. sz. Dom. él. 252, Jord. c. 384. Thewr. c. 84.; a palócoknál ma is *fil*) | *fives* 318. (fywet Érdy c. 17. Jord. c. 371. Virg. c. 4. sz. Dom. él. 42. *few* Ehrenf. c. 29.) | *gimôcs* 41. 48. 50. 53. 146. 306. 403. 672. stb. stb. (HB.-ben még: *gyimiles*, Bécsi c. 170 és Münch. c. 38. gi-

mölc, Érdy c. 578. gymölc, Tih. c. 63. gömölc) | *gil* 300. 453. (Winkl. c. megfelelő helyén 229. *göl*; Batizinal szintígy RMKölt. II, 107.) Tinódinál már: *gyül* (u. o. III, 151.) | *hivel'* 188. (Winkl. c. 162. l. is: *hywel*; Kemenesalján: *höl* Nyör, III, 88.) | *meghivesit* 639. (a codex-irodalomban általánosnak mondható) | *idvösseg* 7. 13. 54. 56. 107. 234. 452. 541. 665. 700. stb. stb. (más codexekben is leggyakoribb alak; de: *ülvözölt* Münch. c. 99.) | *íj* 53. 240. 332. stb. (Bécsi 171. úgnec, Gyöngy. c. 4. nagh igek; Kat. verses leg. 2997. s. «míg az császár igyét járá», Istvánfi P. hist. reg. Volt.: «én igyemet, most ezt is reája hagyom,» (u. o. II, 29.); *ü* az eredeti vocalis (MUGSz. 889. sz.) | *il* 299. 411. 422. 476. 488. 638. és *ül* 412. 485. 489. 490. 573. (a Winkl. c. megfelelő helyein is [a 229. laptól kezdve] *yl*, Münch. c. 101. vlyeteo) | *ist* 647. de: *úst* is 485. | *it* 236. 251. *út* 256. (Winkl. c.-ben is kétfélekép: *ütes* 191 és: *myre* őtz 168. *öt* Batizinal (RMKölt. II, 77.), Tinódinál u. o. III. 186. l.) s igen gyakran más, XVI. századbelieknél is) | *ivölt* 228. 236. 473. 596. 669, (Bécsi c. 171. *üvölt üvölt* pedig Winkl. c. 192. és Sánd. c. 37. *ivölt* Münch, c. 93. Peer c. 13. sz. Marg. él. 154. Pesti G. XIII. m.; *evölt* Péchy Ferencznél, (RMK. II. 7.) | *kilömb* 10. 304. 318. 499. 616. 657. (külömb Bécsi c. 301. kevlemb sz. Marg. él. 5. kyllömb Kaz. c. 109. kylemb Érdy c. 83. kölömb. Sánd. c. 38. kilömb. Tih. c. 72. külömb Peer. c. 15.) | *elsilyet* (elsülyedt) 517. 571. | *sírú* 80. és *súrú* 86. (eredetibb alakjául **sujorú* vehető fel MUGSz. 378. l.) | *ziklös* (= szükös) 458. (szewkes Kat. v. leg. 1649. s. zükös Münch. c. 119.); *zikseg* 17. 79. 349. 403 532. és: *zükseg* is 32. 58. (v. ö. zvkseg Bécsi c. 79. zevkseg és zükseg, Ehrenf. c. 36. és 39. zykseeg Érdy c. 85. zevkseg sz. Dom. él. 47.) | *zil* 161. 254. 345. 369. 400. 477. 523. 601. 682. és *zül* is 274. 278. 333. 484. 492. 551. (a Königsb. tör.-ben: *fiot* sciulhessen, és: *ana* sciluttet, Münch. c. 64. zületet, Ehrenf. c. 89. züles, Érdy c. 45. Peer. c. 310. Winkl. c. 117. *zyl* és *zül* van Sánd. c. 31. 37. | *ziv* 6. 20. 39. 261. 354. *zú* 29. 313. 354. *zuv* 354. (zvuét Bécsi c. 79. züuöket Münch. c. 115. zywe-meth Thewr. c. 288. zyw Érdy 82. zyuem Ehrenf. 92. zwv Peer 337. ziu Weszpr 23. zyw Winkl. c. 334. ma is hallható: szüv Nyör, IV, 328. 332. szü IV, 366. X, 103. | *ziz* 54. 235. 261. 81. 306. 3427. 371. stb. stb. és egyetlen egyszer: *züz* 456. (züz Münch. c. 108. zvz Ehrenf. 37. zyz Érdy 45. Tih. c. 32. Sánd. c. 40. Kaz. c. 160. zuz sz. Marg. él. 92. ziz Peer c. 199. Czech c.

c. 59. zwz Weszpr. c. 23. ziz Winkl. 335. züz. Sánd. c. 32.) | *tikör* 365. és: *túkör* is 598: Ktör: tucker, Peer c. 335. thwkör; ellenben: *tikör* Tih. 80. Góry 65. Czech 8. tiker Gyöngy. 13. sz. Dom. él. 12. Thwr. c. 81. tóker sz. Marg. él. 99. tőkör Kriza c. 24.) | *tiz* 100. 102. és: *túz* 67. 128. 626. 639. 679. (túz Bécsi c. 126. Münch. 26. töz Winkl. c. 170. tyz Érdy c. 559. tyztes Sánd. c. 38. tőzes u. o.) | *kivil* 199. is *kivül* 506. (Kat. v. leg.-ban: kywól 3652. s, és: kywel 3922. s.) *kőzzil* 410. rendszeren *kőzzül*, pl. 82. 163. 228. 388. stb., *holt elevenül* (= elevenül, -ként) 450. Végre a reflexiv -ül igeképzőt is gyakran írja *i*-vel; mint: megrezögil 90. diőöil 166. mégfenősil 167. megverősil 266 345. 377. megverüsil 281. binősil 286. éggesil 398. 541. sebesil 368. ekősil 331. 352. erősil 442. — de másrészt *ü*-vel is: megverüsül 304. ekösül 378. 488. erősil 500. 628. elhidegül 20. 81. megmelegül 20. kemeñül 42. elrestlül 81. remül 144. megfezül 48. 183. 696. megbetegül 250. sephesül 703. stb. Más nyelvmemlékeinkben is vegyesen használatos: *verősül* Winkl. c. 219. *verösül* Vitk. c. 102. *ekösil* Nagysz. c. 211.

Egyéb vocalis-cserék ¹⁾ a következők: *apastal* 3. 158. 194. 465. 688. «apostol» is 535. (apastal Sánd. c. 17. Tih. c. 1. Kaz. c. 19., apostol Érdy c. 67.; ma is: apostol Nyör., X., 185.) | *kevan* (kiván) 2. 24. 30. 37. stb. mindig így; (Bécsi és Münch. c. kevan, így a Czech, Ehr., Nagysz., Tih. is; ma is a moldvai csángóknál Nyör., IX. 485. s egyebütt Nyör, II. 472.; ellenben *kywan* Érdy c. 171., a Weszpr. c.-ben vegyesen: kíván és kéván 85. 86. l. | *keral* 2. 177. 214. 312. 546. 626. stb. stb. l. állandóan *e*-vel (keral Peer c. 245., kiral Bécsi c. 14. Münch. 210. Kaz. 25. Tih. 57. Ehr. 224. Érdy c. 37. Tinódi szintígy stb.) | *ireg* 1. 45. 143. 227. 286. stb. de: *irigy* is 119. (Weszpr. c. 126. szintén: iregy; ma csaknem általános *irigy*, a pécskai nyelvjárásban azonban *erigy* is (Nyör, VII., 122.) | *esmeg* 3. 13. 86. 181. 200. 331. 403. 624. stb. stb., de *ismeg* is: 147. 174. 185. 433. 479. 486. (ma is a szekelyeknél: *esmeg* Kriza, Vadr. szót. 498. l. Nyör, IV., 472. IX., 502.) | *cristusnac* 1. 4. 27. 28. stb., másrészt: *cristosnak* 1. 2. 4. 12. 14. 16. stb. | *velag* 6. 16. 47. 65. 89. 97. 115. 161. stb., stb. Csak egyszer *vilag* a 699. (szintén *velág* van Winkl. c. 121. Nagysz. c. 30. Kaz. c. 25.; ma is

¹⁾ Értve ez általános nevezeten az esetleg megőrzött eredetibb alakokat is; pl. *teként* a mai *tekint* helyett.

pl. az esztergomi nyelvjárásban Nyör, IX. 540., a moldvai csángóknál u. o. IX. 484. s egyebütt Nyör, III. 277. IV. 138.; ellenben már HB.-ben: *világ*; szintígy Érdy c. 97. Peer c. 85. Tih. c. 48. Sánd. c. 31. s ezen *i* vocalis látszik eredetinek); *vellamas* (villám-lás) 506. | *zalog* (zálog) 9. 16. (a szlávban: zálog) | *alkolmas* 28. 309. 383. 398. 440. (ugyanígy Jord. c. 712. Érdy c. 21. Weszpr. c. 1. Peer c. 149. Tih. c. 79). | *buzzu* 32. 517. de *boszszu* is 80. 694. (bozosság Bécsi c. 25. Münch. c. 54. Ehr. c. 30. Jord. c. 150. sz. Dom. él. 43. bozsw Érdy c. 98. bozusag Tih. c. 77.; ma is *buszu* a székelységben Kriza, Vadr. szót. 493., a moldvai csángóknál Nyör, IX, 483. és V, 192. s egyebütt | *kesert* 39. 174. 294. 661. 693. stb. (keseertet Érdy c. 82. késerced Münch. c. 115. kessert Sánd. c. 31. kesert Tih. c. 63.) | *heusag*, *hevolkodic* 55. 341. 409. 691. s az evvel egy ıből eredő *heaba* 57. 363. 500. és *hean* 569. Hb.-ben is: *heon*, *e*-vel még Bécsi c. 3. Jord. c. 416. Góry c. 61. Debr. c. 184; ellenben: *hyan* és *hyaba* Münch. c. 50. *hewolkodnya* Winkl. c. 125. s ugyane lapján: *hywolkodo* is) | *ondogsag* (undokság) 65, 71. 87. 95. és *undogsag* 94. 98. 112. 127. (vndoklat Bécsi c. 16. ondok Sánd. c. 37.); *hertelen* 66. 195. 314. 359. 435. 523. 568. (így Sánd. c. 39. Thewr. c. 172. Érdy c. 17.; ma is a szlavonai tájszólásban Nyör, V. 63. s egyebütt; ellenben már Münch. c. 99. *hirtelen*) | *iayvezic* (jajveszék) 67. 87. 108. 112. (Góry c.-ben is 1. 66. l.) | *kego* (kigyó) 67. 90. 128. 337. (szintígy Sánd. c. 37. Nagysz. 123., a Bécsi s Münch. c. is leggyakrabban *kegyó*-t ír, de 18. l. *kigo* is fordul elő; ma is *kegyó* van (Nyör, VII. 126. Nyör, II. 376.) | *feketük* (feketé) 67. 266. (a Winkl c. megfelelő helyén 211. l. «fekető» van; *fekete* eredetibb *feteke* alakból származik, melyben a *ke* diminutiv képző; codexünk végső *ü* vocalisát úgy magyarázhatjuk, hogy az eredetibb alakú **fetēke* (fetejke, fetőke) szóból szótagszerűen lett: *fekető*, *feketü* (v. ö. még alább «fetetibbek») | *mast* (most) 70. 315. 380. 544. 560. 666. *mastan* 268. 289. 309. 320. 326. 332., de: *mostan* is egyszer 420. l., (*a*-val a többi nyelvemlékekben is sűrűen fordul elő; mai nyelvben is Nyör, V, 63. X. 190.) | *güleseg* (gyűlölség) 74. l. ellenben *gűlöseg* 45. l. (V. ö. gywlőseegh Winkl c. 352., pedig «*odit*» régen is *gyűlöl* s később *gyüel* volt) | *zeled* (szelíd) 27, *anglis* (ánglus) 82. | *čenal* 82. 518. 537. 636. 668.; («*csendél*» ma is hallható Nyör, III, 522. IV, 42.) | *keen*, *keñia* 5. 11. 54. 92. 113. 155. stb., stb. (más nyelvemlékeink is, a Góry c. kivételével, csak-

nem általánosan a *kén*-t kasználják *kín* helyett, míg a HB.-ben «kinzotviatvvl» van; a csagatájban is: *kin*) | *revas* (rívás) 103. 669. (v. ö. *reuo* orozlanoc Bécsi c. 281.; ellenben: *ryuas* Peer c. 104.); *dedergó* (didergő) 109. | *teKent* 130. 203. 252. 386. 563. 627. 679. stb. (a mai «teKint» helyett a codexekben rendszeren ezt találjuk; így pl. teKént Bécsi c. 87. thekeenthe Winkl. c. 121. sz. Dom. él. 77. tekenčed Nagysz. c. 135. Czech. c. 55.) | *verag* 150. 319. 341. 578. 629. (*verag* Nagysz. c. 57. Tih. c. 33. Winkl. c. 247. sz. Dom. él. 4. stb., ellenben: *virag* Ehr. c. 258. Gyöngy. c. 9. Thewr. c. 5. Kríza c. 10.; az Érdy c. egyazon lapján (103.): *weeragh* és *wyrag*; ma is *verág*-ot mondanak az esztergomi nyelvjárásban Nyör IX, 540.), a moldvai csángóknál u. o. 484. s egyebütt Nyör, III, 230.) | *alnac* (álnok) 155. 213. 229. 312. 413. és *alnoc* is: 156. 467. (Bécsi c. 228. I. szintén: *alnac*, valamint Batizinal is RMK. II, 82.) | *uroz* 153. 213. 301. 497. (wrw Winkl. c. 142, orwsag szintén Winkl. c. 178.) | *igenló* 155. és *egenló* 567. (v. ö. gyyenlő Érdy c. 8. Weszpr. c. 27. Thewr. c. 228.; ma is az őrségi tájszólásban Nyör, VII, 322. s egyebütt Nyör. IX, 502. X, 187.) | *đoyt* (gyújt) 79. 128. | *kyńer* 163. 165. 536. 665. 696. és *keńer* 6. 158. 536. 666. (*kenyer* van Winkl. c. 146. I. Peer c. 84. Ehr. 27., szintígy a Bécsi, Münch. s Debr. c. is; ellenben: *kinyér* az Érdy, Jord. s más codexekben; sz. Dom. él.-ben egyazon lapon (308.): *kenyer* és *kynyer*; ma is több helyen még *kinyer*-et mondanak Nyör, II. 85. 378. IV. 329. IX. 447. 540.) | *tyk* (tyuk, tik) 169. 199. 201. 530. (*tik* Münch. c. 99. I. is; ma is széltiben, kivált a Dunántúl) | *ńoytozvan* (nyújtózván) 180. 257. 405. (a Winkl. c. (160. I.) szintén: *nyoytozwan* a székelységben: *nyól*, *nyójt* Kríza, Vadr. 510. I.) | *vella* 262. (Winkl. c. 208. I. szintén; ma is széltiben) | *kenč* 275. 310. 335. 497. 611. (v. ö. *kenč* Münch. c. 122. *kenč* Weszpr. c. 29. *kench* Tih. c. 15.; ma is hallható Nyör, I. 375. VIII. 231.); *menna* (manna) 283. (szintígy a Winkl. c. 220. I.); *verrad* 300., ma is hallható | *kealt* 175. 229. 285. 333. 487. 595. 694. stb. (ugyanígy Winkl. c. 157. kaialčanak Bécsi c. 281. keajt Jord. c. 255. kayalt Góry c. 58. Ehr. c. 29. kyalt Vitk. c. 101.; ma is: *kealt* Nyör. II, 176.) | *kyz* (kész) 326. (Pannónia megvétélé-ben: *kewzyl*, ugyanígy Kat. v. leg. 490. s. és Jord. c. 336. I.) | *ergalmassag* 336. *irgalmassag* 664. 700. I. (ergalmassag Winkl. c. 251. Tih. c. 18. irgalm. Thewr. c. 149. sz. Marg. él. 130.) | *reazkodnak* 339. (Winkl. c. 186. szintén: *read*) | *niha* 347. 348. 370.

596. és *neha* is: 348. 373. | *tano* (tanú) 36. 204. 206. 208. stb. általános más codexekben is | *onnaton* 199. 417. 668. 699. és *onneth* is: 649. 665. (nyelvemlékeinkben általánosabb az első alak; így pl. *onnaton* Münch. c. 74. l. Peer c. 82. Winkl. c. 170. Nagysz. c. 183. *onneton* Kaz. c. 56. *onnetan* Kaz. c. 105.; ma is *onnajt* Nyőr, V. 479.) | *ioh* (ovis) 474. és *juh* is 168. l. (Münch. c-ben: *ioh* 101. és *juh* 30., *ioh* Winkl. c. 152); *gorta* (gyertya) 526. (ma is még Nyőr, II. 477) | *osztan* (azután) 531. l. ma is széltiben | *uödott* (ocsúdott) 593. 621. a székelyeknél is (Kriza. Vadr. szót. 521.) | *honnen* 621. (l. alább a határozóknál); *onzol* 635. (onzollat Bécsi c. 16. Apor. c. 131. s másutt is gyakran a «preces» kifejezésére) | *honnat* 659 (v. ö. *onnaton*; Valkai-nál is RMK. II. 274. l.) | *az ulta* (azóta) 666. (l. alább a mássalhangzói bővültséget) | *usuras* 673. (latin: usura); *penetence* (pœnitentia) 674. | *halatt* (halott) 682. (alkalmasint csak tollhiba; így a *kençoth* (kincset) is 310. l., 497. l. *kençöt*, és *kençeth*) | *meglen* (míglén) 685. (szintígy Peer c. 312. Ehr. c. 2.; ellenben: *miglen* Münch, c. 101.) | *urvos* (orvos) 703. *orvossag* 27. l. (nyelvemlékeinkben vegyest; a Bécsi, Münch. Debr. Czech. c. *urvos*-t írnak; ellenben *orvos*, *orvosol* Thewr. c. 293. Jord. c. 469.; ma is: *urusság* Nyőr, III. 373. s a székelyföldön: *urusság*, *urus* ember, marha *urusos*, *dühüurusos* Kriza, Vadr. szót, 521.; «a szívemnek nagy a búja, te légy rózsám *urulója*» Vadrózsák, 329. l.) | *fetetibbek* 337. | *ymeg* 193. (Baranyainál is imeg RMK. II. 267.); Istvánfinál *imeg* ér *ing* vegyesen, u. o. 46. 47. l.; ma is: «*ing*, *üing*, *imeg*, *üimeg*» vegyesen) | *haborosag* 244. és *haborusag* is 45. 46. l. | *alozic* 36. 71. 77. 308. 543. (Münch. c. 80 l. alozon és 99. l. aluu van) | *zikibe* 239. és *zekiben* 240. 241. 491. (amaz alkalmasint csak tollhiba; más codexekben csak *e*-vel; pl. Bécsi c. 11. Weszpr. c. 92. Peer c. 286. Debr. c. 194. Thewr c. 37.) | *zerent* névutó állandóan *é*-vel (pl. 105. 231. 463. 694. stb., stb.); a «-ról, ről» ragot egyszer írja codexünk *rel*-nek, e szóban: *életőkrel* 408. l. (*rel* más codexekben is előfordul helyel-közzel, leggyakrabban a Gyöngyösi c.-ben); *nekil* névutó is állandóan *i*-vel pl. 91. 146. 376. 431. 685. stb. (v. ö. *vtnal* *kül* Bécsi c. 281. fidalommal *kil*, nehezségnel *kil* Tih. c. 34. *neköl* Nagysz. c. 31. l.) | *addeg* 13. 77. 367. 528., de gyakrabban *addig* 82. 105. 203. 567. 636. 657. *addiglan* 582. 678. (a terminativ ragot rendszerint *i*-vel használja codexünk; pl. ideiglen 115. 167. estig 186. napiglan 159. 216.

míglén 262. hazíglán 157. horaíglán 173. eddiglén 222. 377. hetíglén 465. delíglén 534. eztendeíglén 583. 588. 594. 596. 684. stb., de előfordul *é*-vel is; mint: eztendeg 54. 465. napeg 359. 403. 559.; V. ö. addeeg Corn. c. 323. manap is: Nyőr II, 87. l. Ide számítható, — habár sem a *tőt*, sem a ragot nem érezzük benne határozottan —: *aleg* (alig) 262. 305. 315. 320. 361. a „*pedig*“ kötőszó szintén kétféleképp használatos codexünkben; leggyakrabban *kedeg* 5. 24. 84. 132. 223. 352. stb. stb. *kedeglen* 338. 496. 515. 530. 684. ellenben: *kedig*, *kediglen* 330. 336. 462. 582. 635. 644. | A következő 5 szóban: *eth* 9. (it, ith 30. 77. 95. 110. stb.); *ede* 6. 41. *edestova* 347. (ide 70. l.), *elen* 7. 29. 112. (ilen 82. 109. 318. 570. 632. stb.), *eleten* 2. 4. 36. 62. 112. 121. (ileten 89. 96. 112. 238. 345. stb.) — az eredeti *e* vocalis van megőrizve (mely még ma is fönmaradott a szlaviniai s egyéb nyelvjárásban dívó *ett*-ben Nyőr III, 336. IV, 419. V, 63.; továbbá: *elyen* Ny. II, 131. és *élyetén* a csángó magyaroknál Ny. IX, 485.) | *haragosoc* 1. *alazatosoc* 133. *baratosoc* 224. *goroc* 661. *gorson* 165. 185. *ayetatoson* 479. ez alakokban a régi zárt vocalis maradt fön (ma is még *okoson* a debreceni nyelvjárásban Nyőr IX, 162. l.) *vigon* Udvarhelyen Ny. X, 240) | az *-ül* reflexiv képzőt néha *-öl*-nak írja codexünk, mint sok más nyelvemlék is; így pl. megtanol 33. 170. 264. meghaboróla 236. megzorol 261; rendesen azonban *ul*-val mint: tisztul 12. 13. 14. meguyiul 68. 79. tanul 205. megbolondul 324. elsokasul 468. stb. | sajtáságos alak: *arcel* (arcúl) 195. 197. 198. 236. 589. 618. 641. 650. (v. ö. archol Gyöngy. c. 9. archwl Peer c. 318. arczwl Thewr. c. 114. arczwl és arczul Winkl. c. 118. és 169. l. arczwl Érdy c. 98. artzol Dávid Fer. [Nyőr VI. 358.] arczul Batizi RMK. II. 63. és Tinódi u. o. III, 191.; ellenben a Czech c. rendesen úgy használja, mint a Nád. c., t. i. *arcel*, mely nem egyéb. mint lativ-féle határozó s régibb *arcúlá*-ból való M. U. Sz. 815. sz.; ilyen kopott alaknak kell tekintenünk az Ehrenf. c. 61. lapján lévő *tarsel* szót is [gyakortabb *tarsel* vele vizyuala: *ducebat pro socio*], melyet Szarvas Gábor a «Ferencz legendá»-ról irt tanulmányában Nyőr I. k. «segítő ragnak» [-val, -vel] tartott.) | A névmások közül az *ő* és *őt*et kevés kivétellel (4. 6. 11. 12. s még néhányszor) mindig *ű* és *űtet*; továbbá *űk* 69. 592. *űket* 123. (ma is *ű* a depr. nyelvj.-ban Nyőr IX. 205., *űtet* u. o. és IX. 266.) *it* őt Nyőr III. 465. *itet* IX.

540. *iket* III, 279. *üket* III, 33.) | a «mi, ti» névmások vegyesen *mű, tű* (12. 90. 240. 345. 351. 407. 419. stb.) és *mi, ti* (14. 22. 123. 181. 269. stb.) alakban fordulnak elő | *mene, menezőr, menevel* 4. 10. 13. 26. 41. 47. 96. 100. 112. 114. 366. 408. 651. stb. *mini* 190. (ez utóbbi alakot használja rendszeren a Bod, Tih., Gyöngy., Debr., s Thewr. c. is, bár az utóbbiban 83. l.: *menee* is (van, melynek végső hosszú vocalisa nem feltűnő, ha tudjuk, hogy «*menee mennyi*»-nek utófelében a *nyáj* szó rejlik; Csik megyében: *menye* szilva van a fán (Nyőr, VIII. 380); *anne* (annyi) 48. 70. 96. 114. 336. 348. 373. 493. 534. 541. és *anniszor* 651. *enne* (ennyi) 96. 310. 354. 594. 648. (ma is: *menné, anné, enné* a moldvai csángóknál Nyőr, IX, 485; a cod-ír.-ban is csaknem általános, jöllehet már a HB-ben: «*menyi* milosztben» van | *űnőmnaga* 16. 23. 28. stb, stb; ellenben *őnmaga* 417. 423. *őnnőn* 530. | *olatan* 21. (ma már *olyatén*, de a codexekben az előbbi használatos) | *nimicoron* 253. *nikic* «némelyek» 545., rendszeren: *nekic* [nékik] 152. 260. 581. 588. stb. (*nekic* van a Winkl. c. 166. és Kaz. c. 94) | *mend* 481. (rendszeren *mind* 1. 29. 31. 50. 62. stb; ma is *menden* a csángóknál Ny. IX. 484. és sok egyéb codexünkben | *nemi* 345. rendszeren *nemű* 9. 34. 122. 313. 510. stb.) | a mértéket jelentő *nyi* képző mindig *ne*-vel (így: 99. makzömne, 171. hağittasne); v. ö. *anne, menne, enne*). Végre az igeragozásnak jelentő módbeli többes alakjai, úgyszintén a névragozásbeliek is: «*onk, -önk, -jok, -jök*» az újabb «*-unk, -ünk, -juk, -jük*» alakokkal szemben (mint általában régi nyelv emlékeinkben, sőt még ma is némely vidéken; pl. «*tuggyok*» őrségi Nyőr, VII. 272. «a bort még nem *ittok*» Ny. IV. 39. «*igyönk*» Ny. V. 10.) — Megemlítjük még, hogy a *nyír* igét felhangúan használja codexünk (ki *íiri* el hayamat, ... *írne* 410. l.), mint ma is tájszólásilag: *birkanyírés*, s Sz. Marg. él. 49. *nyre, nyry*.

Magánhangzók eltűnése és megmaradása.

Vocalis-tűnést találunk a következő szókban: *soksag* 451. 507. 531. 617. 629. 635. 656. (ellenben: *sokassag* 190. 233. 242. v. ö. alább *vigasag* és *vigsag*); *byntóket* (bűntöket) 243. *pohart* (poharat) 530. *helt* (helyett) 157. 482. (ma is mondjuk: *helyt* állani); *annazzoń* (Anna asszony) 684. (mint ma is: *gazdasszony*); *gabnat* 531. de a nominativusban még *gabona* 532.

(szláv *gobino*-ból); *esztendeg* (esztendeig) 54. 465. Érdy c. 665. I. szintén: *esztendeegh*; az *ig* terminatív- rag eredetileg *ég*-nek hangzott s így *esztende-ég*-ből könnyen válhatott *esztendég*; *eerth* (érett, *maturus*) 687. talán csak tollhiba, (mert ámbár ma is mondjuk: megért-e az alma, — de: «ért alma» nem hallható); végre a középfok képzőjét codexünk gyakran a rövidebb tőhöz teszi, különösen az *s*-végű mellékneveknél; így: gonozb 3. erősb 7. hatalmasb 18. stb, s a mai *alom*, *-elem* képzőt *-alm*, *-elm*-nek írja: zerelm 310. hatalm 329. stb (l. alább a szóképzésnél.)

Nagyobb már azon szók száma, a melyekben codexünk eredetibb teljesebb alakokat tartott fenn: *vigasag* 31. 130. 350. 368. stb. (egyszer: *vigsag* 461. l., a *viga* töről l. MUGSz. 615 sz.) *ayetatos* 479. 529. 533. 541. stb. (egyszer: *aythatossag* 683. egyebütt «*ajojtatos*, *ajétatos*» pl. Tih. c. 32. Nagysz. c. 57.); *úgozic* 539. 544. 584. 626. stb. *alozic* 36. 71. 77. 308. 543. (de *alvék* is *aluvék* h. 570.) *túkkóróm* 598. *zegelet* (szöglet) 458. *menékőző* (menyegző) 472. *miert* (mert, quia) 5. 69. 78. 104. 116. 119. 145. 166. 371. 380. 420. 448. 466. 485. 609. 675. (Sokkal gyakrabban: «mert».) Továbbá ez idegen szók: *zereda* 147. 150. 154. (a szláv *srědaból*; szintígy Ehr. c. 26. Winkl. c. 139. és Bethlen Gábornál is: Nyőr, X, 180; ellenben: *zerda* Érdy c. 20. Weszpr. c. 29. ma s hallható *szereda* Nyőr, IX. 163.) 432. I. 316. *kalastrom* 417. és *clastrom* 533. *claustrum* 534. (lat. *claustrum*); *Amburus* (ma: Ambrus, lat. Ambrosius 200. 210.); *istap* (német: stab) 594. — Megjegyzendő *cornica* (krónika) 82. 608. l.

Ide tartozik végre az igető, illetőleg modustó végvocalisának megmaradása ilyenekben: le zallottam 17. mondottad 7. mondotta 145. mondottam 449. zolaz 238. 358. monjad 235. 340. 356. 407. erced 23. tuúgdad 38. 431. 450. 509. 644. gondolad 43. 47. 310. veúgdad 182. 228. 524. fogad (fogjad) 242. nezyed 266. teúgdad 188. 274. 449. mutassad 197. lassad 219. 266. 551. 560. 564. fogagúgdad 275. hagúgdad 279. 306. 371. 409. 449. öleúgdad es vigaztalad 279. őriztessed 301. zenveúgdad 349. boússad 3. 181. 228. 522. vessed 363. elbagúgdadot 387. igeryed 409. hozzad 411. víged 435. 530. ozyad 530. agúgdad 592. 659. temessed 668. tekenczed 679. zeressed 675. hayčad 699. stb. Csak ritkán: ved (vedd, vegyed) 65. 69. 166. 240. 530. 579. ted 165. mond meg 334. 555. halgasd 274. és egyetlen — egyszer: nem *tudde* (tudod-e) hoúg....

643. (V. ö. az menorszagban az szentők tudde myth ennek Sánd. c. 2., míg a 7. l. már: tudode).

II. A mássalhangzók változásai.

A mássalhangzók változásai közt legközönségesebb a rokon hangok cseréje, mely már hangszervezetünk alkotásánál fogva is természetszerű. Némely esetekben egyes nyelvalakok hangteste törvényszerű fejlődés folyamában változik; másszor csak a kiejtési kényelem idézi elő a változást. — Codexünk adatai a következők: *cazdag* 19. 89. 297. 314. stb. stb. (más codexekben is gyakori); *undog* (undok) 112. undogsag 65. 71. 87. 95. 127. stb. (Bécsi c. 16. és Sánd. c. 37. *undok*); *galoc* (gyalog) 252. és *galog* 464. l. (Bécsi c. 23. *galog*); *földic* (ig) 292; *hidec* (hideg) 199. és *hideg* 21. l. az említett négy szóban mutatkozó *k: g* változás csak a másoló tollhibája || orrhangú ajakhang orrhangú foghang helyén: *móvet* (nevet) 126. 215. 224. stb. (a codexekben közönséges a «mevet» alak, a mely eredetibb is: MUGSz. 425. Sz.); *talam* (talán) 441. 591. 651. (*találom*-ból keletkezett Nyör X, 165.) || lágy foghang lágy ajakhang helyén: *pagimentom* (pavimentum) 582. (Bécsi c. 48. szintén: *pagimentom*, Peer c. 8. *padimenthom*) || a következő szokat: *sido* (zsidó) 14. 143. 150. stb. (orosz: *zidov* Nyör X, 221.); *sak* (zsák) 516. 582. *solja* (zsoldja) 64. *soltar* (zsoltár) 1. 54. 543. *tőseer* (tőzsér) 156. 252. valószínűleg *zs*-vel ejtették a régiek is, bár e hangra nézve helyesírásuk igen ingatag. — A foghangok egyéb váltakozásai: állandóan *keresztén* (christianus. v. ö. *Sebestyén*: Sebastianus); ma tudvalevőleg a protestánsok élnek e régente általános szóalakkal, míg a katolikusok «*keresztények*»; || néma foghang a mai folyékony foghang helyett: *zasto* (zászló) 266. Toldy F. a tollhibák közé sorolja (l. Nád. c. bevez. 16. pedig a *zászló* szláv kölcsönvétel (*zastava*); több más codexben is *t*-vel (pl. *zastoya* Érdy c. 59. ellenben már: *zászló* Érs. c. 68. Peer c. 113.) || *kukcla* (csuklya) 435. a lat. *cucullus*-ból; Szkár. Horváth Andrásnál is: «*nekik kuklyából varrnak idvöfőget*» RMK. II. 165. l.); *fetetibbek* (feketébbek) 337. (fekete-nek *feteke* az eredeti alakja, mely mellett codexünk ez adata is bizonyít; a mi a «*fetetibbek*» második *t*-jét illeti, v. ö. *cselőke* és *cselőte*, *szunyák* és *szunyáta* Nagysz. c. 216. is: *feteti fekete* | *veternie* 478. 538. 543. és *vecsernie* 527. (a kettőt nem szabad összetéveszteni, mert különböző a

jelentésük: *veteríe*, *veteríenec ideien*, *veteríe coron hora matutina*, ellenben: *večeríe vespera* l. Mátyás Flór., Magy. Nyelvtud. 2. füz. 10. l.) | *čičorgatas* (csikorgatás) 103. 108. de: *fogoc čikorgatvan* 474. l. (Bécsi c. 218. l. *čikorgat*, ugyanígy Münch. c. 89. — Több szó *cz*-vel *van* írva *cs* helyett (mely hang leírása más codexekben is ingatag), de azért *cs*-t ejtettek ilyenkor a régiiek is; codexünkben: *tanalecz* 148. (*tanač* 144. 297. 364. stb. *Lukacz* 153. 154. (*Lukas*) 180.); *kencz* 319. (*kenč* 275, 310. 329. stb. *tarcz* 665., *tekenczed* 679.; viszont más szókban meg *cs* van *cz* helyett; pl. *piáč* 600. (*pijacz* 665). *lanč* 338. (újszl. *lanec*), *apačča* 426. 477. 479. (szláv: *opatica*), *uča* 385. 640. (szl. *ulica*), *kemenče* 639. és *kemence* u. o., *orča* 206. 271. 428. 615. stb. (*orceza* 340. 388. 401. 634.) stb. | *meńgörgő* 515. l. («mennykő» értelemben Bécsi c. 74. szintén *g*-vel: Jelénenec *zozatoc zaigasoc* és *meńgörgéséc*; egyébiránt nem kell éppen mássalhangzó-cserének vennünk, mert «*görög*» (*görgő*) amúgy is «*rollen*»; jelentésére nézve v. ö. mai: «*mennydörgős mennykő*»; | *iege* (jegye) 35. csak *tolhiba*. 40. *iege* || *elhadni* (elhagy—) 105. 273. 398. 496. | csak nem mindig *hel* van codexünkben (pl. 65. 86 144. 178. 265. stb, stb), néhányszor *hel*: 299. 376. 417. 427. l. | *mind naian* (mindnyájan) 229. | *megbizonít* 3. 11. 12. 14. 23. stb, de: *bizonít* is 19. 25. 34. 58. 112. stb | *mene* (menyi) 4. 10. 11. 12. stb, stb. *anne* 46. 70. 74. 96. stb. *enne* 96. 330. 539. 648. stb. (már a HB.-ben: *menyi*) | *törven* 14. | *fen*, *fenő-sűl* 22. 167. 309. 365. *senvedec* (senyvedék) 96. *genetseg* 65. és *genette* (genyedtté) 120. *nisd* (nyisd) 557. 558. *hitvan* 580. *sarkan* 67. (Bécsi c. 320. l. *sarkan*), *baran* 157. és *barañ* 229. 384. *pogan* 224. *barson* 235. (Weszpr. c. szintén 95.) || A kiejtés szerint írja codexünk *j* helyett *gy*, *ty*-nek jegyeivel ezeket: *ńugodgatoc* 185. *kerdged* 196. *tagadga* 200. *vong* 273. *engedged* 633. *fedgem* 659. *akaratta* 2. *haznalatta* 6. *tiztitta* 12. *megbizonította* 12. stb., stb; || *monga* 1. 6. 15. *agga* 2. *tuggac* 3. *gondolanga* 48. *bizhőggének* 95. *zenveggék* 101. *feğgetőkbe* 255. *befőggem* 305. *zomzeğgat* 545. stb. stb. || ép így a kiejtés szerint *ny*-nek írja az összetalálkozó *n*+*j* hangokat; pl. *kenńa* 9. 81. 104. 251. stb., valamint *cs*-nek a *t*+*s* hangokat; így: *erčed* 23. 42. 55. *tarč* 250, *zabadič* 310. 500. *erčsič* 648. stb. (de: *zentseg* 6. 7. 10. 16. 19. stb, *ymadsag* 398. és *ymadčag* 180. 440. 547.); *cz*-t ír *t*+*sz* vagy *d*+*sz* helyett; pl. *teeczic* 114. *tagacz* 169. *halgacz* 358. *lacz* 558. *fucz* 659. stb.

Végre az assimilatióra is érdekes példákat nyújt a Nádor-codex, még pedig legnagyobb számban a következő mássalhangzóhoz való teljes hasonulásra (l. Simonyi Zs. «A mássalhangzóhoz való teljes hasonulásra» NyK. XIV. 70—93.)

Teljes hasonulás: gonosság 1. nehesség 99. 289. 517. kesseg 183. 184. igasság 312. egesseg 490. mazzor 3. űnőmmaga 3. 104. 490. stb. halarra (halálra) 16. 242. 247. meghanni (hagyni) 212. elhanni 567. 698. pőssól (persely) 215. hittam (hívtam) 488. naddeligh (nagy délig) 543. zenvetted 564. effel (éjfé) 571. megtutta 585. farrattatoc 589. tennőm magadat 596. fogattoc 624. 679. 693. tunnya (tudnia) 683. daykalkottanac 684. munkalottal 411. vattoc (vagytok) 6. 255. 644. atta (adta) 50. 505. munkalkottoc 6. génerkőttet 27. elzenvetteti 45. elkeseerőtlet 47. elfelettec 65. ellankattanac 81. honnem (hogya nem) 2. 54. 92. stb. — Teljes hasonulás van még a névelőben, mint: addizno 2. assar 2. ammegfezitőc 3. abbinbe 4. azzent 5. allelőc 9. 13. 39. attestbe 19. aggonoszt 23. attűzet 25. ammeńnei 31. 54. stb. stb. (de hasonulás nélkül is: az soltar 1. az szent 1. 6. 12. az meltatlan 3. 6. az megfezeites 4. az iővendő 9. az kereztfan 11. az sido 14. az kőzikelac 42. az pocol 64. az zomorusag 76. az čorda 168. az zelence 215. az heg 247. az ziz 250. az vitezőc 295. az tiztőletős 408. az zeretet 429. stb; sőt z nélkül is: a meltatlan 3. a cristus 4. a bin 4. stb.); végre még e szóban: őtteni 232.

Hasonulás keményüléssel van a következő szókban: felethesse 51. faractatoth (faragt-) 299. zenvethhet 354. marathath 380. athhat 409. vicsag (vígység) 499. zalathatna 570. le faractatha 649.

Hasonulás lágyulással: űnőmmagogba 3. malazdba 16. lelőgbe 26. űmmagogba 36. návalyaiogba 51. testőgbe 81. cornicaiogba 82. gómrogba 90. ezőgbelől 117. 128. zeretedbe 130. ezőgből 134. zőgdősenec 123. kezđotte (képzette), 153. dolgogba 324. ezőngbe 366. feltőgbe 545. őrűltőgbe 545.

Hangszervi közeledés: istembe 19. őmbenne 167. bodogtalamb 211. Istembe 268. diztelembnec 272. kyetlemben 283. kő toromba 315. ektelemb 353. mindőmbe 381. 618. istemben 415. 432. 438. 610. toromban 493. — E mellett számba kell vennünk a hasonulásnak még végbe nem mentét, ilyenekben: hoziam 6. (de: hozzam 379.), hoziad 273. (de: hozzad 355.), hoziaia

16. (de: hozzáia 14.), *hozia* 43. (de: hozza 246.), *hozianc* 25. (de: hozzanc 16.), *hoziatoc* 41. *hoziaioc* 21. (de: hozzaioc 467.); hasonlatlanul még: 1. 2. 10. 12. 17. 20. stb. hasonlóval: 109. 110. 225. 233. 241. 349. stb. (V. ö. *ð*hozia Münch. c. 66. *hoziad* Winkl. c. 258. Göm. c. 75. stb., — hozzád Nagysz. c. 80. Tih. c. 92. sz. Marg. él. 24. stb.) | *ezkeppen* 545. rendszeren: *ekkeppen* 13. 15. 32. 37. stb. *eznec* 455. rendszeren: *ennek* 331. 497. stb. | A -val, -vel ragot rendszerint már pótló nyujtással használja codexünk, de néhányszor előfordul e nélkül is; mint: tanitva^{im}val 157. azok^{val} 178. ketel^{vel} (kötéllel) 260. isop^{val} 287. család^{val} 309. értelm^{vel} 323. kik^{vel} 332. testők^{vel} 334. fogh^{val} 338. imadsagok^{val} 398. gól^{val} 559. emleym^{vel} 595. kik^{vel} 609. (ma is a moldvai csángóknál, palócoknál s a csiki székely nyelvjárásban; pl. rózsám^{val} Nyör, I. 327. kés^{vel} II. 224.), harmat^{val} (III. 240.), pap^{val} (IV. 557.), szeg^{vel} (IX. 504.), kik^{vel} (X. 93, l. még Kríza, Vadr. 557. l.) | nem történt továbbá pótlónyujtás az ig-ragozásnak azon alakjaiban, melyekben többeli sziszegő *z*, *sz* foghang *j* ínyhanggal találkozik össze; így pl. *mağarazya* 3. *izya* 6. *vezyóc* 12. *megotalmaz'a* 64. *yadkoz'atoc* 171. *ostoroz'ac* 233. *hizyóc* 343. *öltözyl* 409. *öriz'en* 416. *lakozyal* 419. *emleköz'el* 446. *jeledközyl* 452. *kenčezyetóc* 497. *aldoz'al* 505. *ozyad* 530. *meg coronazya* 614. *hasadozyon* 636. *igekőzietők* 688. *atkozyon* 700. *esedözyl* 703. s hasonlóknban (v. ö. *akaziatoc* Bécsi c. 40. *otalmazyon* Érdy-c. 452. *atkoziad* Jord.-c. 170. *esedözyl* Czech-c. 79. *ostorozya* sz. Marg. él. 96. stb.).

Hangeltűnés.

M á s s a l h a n g z ó enyészett el a Nádor-cod. következő szavaiban: *kón*, *keń* (könyv) 46. 64. 495., de *keńv* is: 113. *kónv*-ben 95. 101. 143. l. (legtöbb codex *könyv*-et ír) | *kezerit* (kényszerít) 7. 32. 213. 571. *ketelenit* 149. 241. (más cod.-ben *készerejt*, *készerejt*, *készereht* fordul elő legtöbbnyire; de a Bécsi-c. 245. l. *kenzeireitettec*, Münch. c. 21. l. *kenzereitend*; (fejtegetését l. Lukács Lőrincztől: Nyör, IX. 545. l.) | *igen* e h. *ingyen*: ez e^leten embőr istent *igen* sem esmerte; így még: 330. 510. 673. | *gűlőseg* (gyűlölség) 40. 74. 207. (Winkl.-c. 352. *gywlőseegh*, Münch. 159. *gűlőseg*; a lat. «odium» kifejezésére szolgál, ámbár az «odit» régente *gyűlöl* (pl. Münch. c. 183.) s később *gyűl* volt; míg a *gyűl*-

höttség, gyűlhözés rabies-t jelentett, l. RMK. I, 349.) | *zának* (szájnak) 42. olyforma rövidülés, mint *fának* (eredetibb **fájnak* h., MUGSz. 481. l.); ma is általánosan: *szám, szád*; de: *száját* (codexünkben is: *zaad* 353. l.) | *bodog* (boldog) mindig így (pl. 43. 133. 342. stb.) | *el amelkodic* (álmélkodik) 68. 76. 108. 452. Nagysz. c. 210. *amelcodasoc*, Érdy 665. szintén: *el ameelkodanak*, (v. ö. MUGSz. 804.) | *harmicz* (harmincez) 150. 209. 374. stb. (Ehr.-c. 224. *harmyc*, Winkl. 177. *harmicz*, Sánd. 32. *haarmicz*, — ellenben: *harmine* Bécsi 311. Érdy 103.; ma is *harmicz* egyes vidékeken (Nyőr, IX. 542. X. 186.) | *nutvan* (nyújtván) 259. (Peer.-c. 64. is: *núwthwan*, de 67. *noyta*; codexünk más helyein (180. 257. 405.): *noytoz* | *gútenenec* (gyűjt-) 310. *gúdtóttel* 319. (ellenben: *gúytóttem* 329. l.) | *imma* (immár) 353.; a 329. lapon: *inmar* (= íme már) | *fódre* 377. (*földre* 388.) | *megótoze* (-öntözé) 361. 588. *kióttetni* 232. *öt- és önt-: ólőznie* Nagysz.-c. 166. *ky ótteek* Winkl. 122. *ós* (önts) Kriza.-c. 74. és: *entelknee entótteek* Érdy.-c. 665.; ma is «*ótvös*» (Érdy.-c. 665. *ewthwes*) | *ayanvan* (ajánlván) 405. és: *ayanvan* 433. (nl-vel írja a Bécsi.-c. 321. Nagysz. 166. is | *beteles* (bőjtölés) 441. és *bóit* is 54. 588. (Münc. c. 46. *bóit*, Ehr.-c. 26. *beytfew*, Érdy.-c. 103. *beyth mas hoo*; ma is *büt* Nyőr, III, 89., *bütöl* Ny. IX, 266.) | *čenat* (csinált) 535. (*čenalt* 518.) | *lappag* (lappang) 476. | *megdühűtt* (-dühödött 510. (Góry.-c. 12. 13. szintén így; Bogáti is: *dühöt* had, *dühöt* herczeg RMK. I, 327.); a *dühűtt* alak talán **dühöv* igétől származik, de az is lehet, hogy öszszerántott alak *dühödött*-ből, mint a következők: *karhoztak* (kárhozottak) 92. 100. 333. 662. *atkoztac* (-zottak) 100. | *vénhűt* (vénhedett) 609. Batizinál «*vénhűt*» (RMK. II, 113.); valószínű, hogy ebből lett codexünk *vénhűt* alakja | *nel* 690. de: *nelv* 5. 495. 508. | *zí* 42. *zű* 29. 313. 354. de *ziv* is 6. 20. 261. 354. (Czech.-c. 76. Winkl. 250. Érdy 82. Ehr.-c. 92. *sziv*-et irnak, Bécsi c. 79. Münc. 106. *zűv*-et) | *zórűue* (szörnyűvé) 120. l. *hamua* (hamuvá) 506. *semmie* (semmivé) 506. (szintén «*semmie*» fordul elő Bécsi c. 87. Sánd.-c. 37. Batizinál, Horváth Andrásnál, Kákonyinál, RMK. II, 101. 207. 294. l.; Münc. c. 172. *hazaia*, Szkár. Horv. Andr. *apálczájá* RMK. II, 204.); különben a «-vá, -vé» ragot rendszeren használja codexünk; mint: *idegőnne* 74. *mergeve* 90. *kenkőve* 95. *zurocca* 95. stb. | öszszerántott alakok: *futtal* (futottál) 555. *futtam* 557. *vettenec* (vetettenek) 89. *bočattac* (-ották) 485. *iuttanac* (-otta-

nak) 685; ily összevont alakok még ma is használatosak egyes vidékeken; *vettem* (vetettem) Nyör, I, 372. 422. *juttak* (jutottak) I. 374. *megüttem* (-ütöttem) I. 378. *ütte* II. 475. *megkötö* (-kötötte) III. 425. *kötték* IV. 469. *itt* (ivott) V. 229. *elvettünk* (-vetettünk) VI. 474. *süttem füttem* X. 22.; Kereszturfszéken: *juttam, futtam, bocsáttam* (Krizsa, Vadr. 555.).

Végül még azon szókat állítjuk össze, a melyek má s s a l h a n g z ó k n á l f o g v a a mainál b ö v e b b alakot tüntetnek föl, illetőleg eredetibb teljesebb alakot őriztek meg:

éjgesseg, éjgesil 12. 31. 272. 501. stb. (v. ö. MUGSz. 837. sz.); (a Peer-c. 116. Érdy-c. 100. más hangfejlődéssel: *égy, eegy eeggyeseul*; Bécsi c. 69. s Münch. c. 113. *éjjik*, Winkl.-c. 115. *eggeseul*, Sánd.-c. 9. 18. *eggyk*, a «Pannónia megvétele»-ben is: *mynd eeggyessek*; Pázmánynál, Sylvesternél rendszeren így | *eiendik* (éendik) 17. eredetibb «évendik»-ből | *labannes* (lábán is) 51. *zülöttenn* 51. (de u. o. *kezen* [kezén] is); ma is még tájszólásilag: *födönn* Nyör, III. 90., *utonn* III, 318. | *kisseb* 69. 82. 251. — Sánd.-c. 22. *kysseeb*, Weszpr.-c. 95. *kissebseg* | *kózzúl kózzé* 70. 151. 228. 320. 413. stb. stb. s egyszer *kózzót* 629. l. (de: *kózzót* 112. 165. 195. 242. stb. a finn: *keske* (MUGSz. 67. sz.) szerint *kózzé, kózzúl* az eredeti alak, mely más codexekben is általános; ma már csak ritkán, leginkább költőknél található (pl. Aranynál: Vissza se megy többé Deli szüzek *kózzé* — Zács Kl.) | *hora* 102. 173. stb., de *ora* is 640.; e szót a Bécsi s Münch. codexek mindig *idő*-vel helyettesítik; a Döbr.-c. már felváltva *idő*-t és *hora*-t használ, mint a Nádor-codex; a Peer-c. már csak *óra*-t ír | *hostya* 681. 695. latin *hostia*-ból | *utanna* 144., v. ö. *lábánn* | *tanalez* 148. 286. 457. 460., gyakrabban *tanač* 144. 148. 297. 364. 438. 568. 609. 615. 616. 691. (codexeinkben vegyest: Bécsi c. 79. Münch. 63. Ehr. 146. Winkl. 228. sz. Dom. él. 21. *tanács*-ot írnak, míg a Weszpr. c. 27. Thewr. 62. Érdy 665. *tanács*-ot) | *megettékell, tókelletes* 165. 289. 687. (ellenben: *eltókel* 555. l.); v. ö. a tájéjtésileg ma is hosszan hangzó «*dobáll, ugráll*» s hasonlókat; képzésére nézve Simonyi Zs. azt tartja (Nyör V, 392. l.), hogy a *tév*-ige származéka, s eredetibb alakja: *tévékél, tévkél* | *kóv* (lacrima) 172. 180. 304. stb. (ellenben: *kóv* hullatás 29. 102. 103. 108. 359.) (Bécsi c. 27. Nagysz. 166. Thewr. 286. *könyv*-et írnak; míg az Ehr.-c. 35. Gyöngy.-c. 68. *könyv*-et) | *tivisk* (tövis) 184. 233. 244. 248. stb. (Münch. c. 68. *túvis*, Winkl.-c. 220.

tõwis) | *hozyab* (hosszabb) 178. eredetibb alak, v. ö. MUGSz. 142. sz.) | *zarraszt* 203. (eredetibb *s, gr-, sovr*-alakból, MUGSz. 280. sz.); a Münch. c.-ben is: megkerõlitec a' tengert, es a' zarraszt 56. l. | *zepplõsit* 427. (de: *zeplõtelen* 566. l.); a Königsb. tör.-ben: *sceplev*, Érdy-c. 339. *zeplõ*, a Peer-c.-ben pedig: *zeplõtelen* (137. 145.) és: *zepplõtelen* (3.) | *zikkõs* (szükõs) 458. (Kat. v. leg. 1649. s. *zewkes*, Münch. c. 119. *zükõs*, mégis a hosszú mássalhangzójú alak az eredetibb, v. ö. finn *soukka* MUGSz. 327. sz.) | *telessüles* 472. (a *teljes*-beli *s* nomen possessoris képzõ ugor alakja *-ks*, mely *-js* alakon át fejlődve mind a consonans, mind a vocalis megnyujtására igen alkalmas; ez utóbbi történt pl. a Peer-c. *lelkés* (66. l.), *scelés* (szeles 70. l.) szavaiban, továbbá Sánd.-c. *nedwees* (9. l.), *hazaas* (31. l., ugyanitt «*hazass*» is) szavaiban | szintígy *erõssen* 248. 448. *zorossan* 250. *nõmõssen* 539. | *illetic* (ületik) 476. *üdlj* (üli) 489. (mindkét alak a «*sacer, sanctus*» jelentésü *id* v. *üd* szótól való denominativum, MUGSz. 883. sz.) | *terdeppõlven* 512. 543. és: *terdepõlven* 515. (a Peer-c. 198. l. szintén, de más hangfejlődéssel: *térdepelvén*; Munkácsi B. ezen igét az «állapik, csillapodik, ülepszik»-féle momentán képzések közé sorolja Nyör IX, 347., míg Budenz régibb magyarázata szerint [NyKözl. IV, 140.] a *térdepel* ige így elemzendõ: *térde-pe-l*, melynek közepsõ *pe* szótagja nem volna egyéb, mint a «fej» szó (finn *pää*); bármelyik magyarázatot fogadjuk el, a *p* hosszúságát bajos megfejteni) | *sonha* (soha) 540. (rendesen *soha*, mint: 67. 68. 70. 77. 78. stb.); Bécsi c. 37. s egyéb nyelvemlékekben is | *bolçu* (búcsú) 575. (Ehr.-c. 39. *bolczo*, Jord.-c. 770. *bulezu*, Peer-c. 99. *bolchw*, sz. Dom. él. 60. *el bulchwztatvan*, Kaz.-c. 116. már: *el bucozek* | *neveiert* (nevéért) 638. a birtokosrag *j* van benne megõrízve; *neve* ugyanis eredetibb *neveje* h. való, melynek *j*-je nem assimilatio folytán tünt el, hanem úgy, hogy a magánhangzós tõhöz járulván, a végvocalisba beleolvadt (*neveje*: *nevê*: *neve*); ezen beleolvadt *j*-nek világos nyoma van az «életi, itéleti»-féle alakokban | *hyhles* (ihlés) 692. (de: *yhle* 149. v. ö. Peer-c. 45. *ihles*, Ehr.-c. 106. *yhli*) | *farrad* (fárad) 11. 68. 109. 233. 589. így a Bécsi c. 37. Münch. c. 174. Nagysz. c. 28. Gyöngy.-c. 8. sz. Dom. él. 128.; ellenben *fárad* Ehr.-c. 81. Érdy-c. 11. Peer.-c. 93. Sánd.-c. 18.

Szótani sajátosságok.

I. Jelentéstan.

A) Teljesen kihalt, alakilag vagy jelentésre nézve elavult s egyéb figyelemre méltó szók.¹⁾

ábráz: Vala zent Adoryan igôn zep *abrazu* 563. (= szláv *obraz*: Nyőr II, 534; Sylvesternél «*abráz*» és «*ábraz*» váltakozik; a codexek közül a Döbr.-c. 272. Keszt. 140. Érs. 359. sz. Dom. él. 229. Ehr.-c. 125. Virg. 146. Winkl. 283. Gyöngy. 20. *abraz-t* irnak; ellenben *abrazat* Érdy.-c. 44. Kríza 52. Az *ábráz* szó a régi nyelvben igeképpen is fordul elő, pl. Telegdy Préd. 214. l. «mely azután ábráztatott és elevenedett volna meg.»

akaratos: hóg ha hazassagra acaratos volna 570. («hajlandó»; ma éppen ellenkezőleg «makacs, nem hajlandó», pl. az én uram akaratos egy mokány. Népdal.)

aldomás: elkülde engöm te hozdad az apat hóg oda iöy, és aldomast veeg 411. azért elevenül meg, és vr istennec [tégy] aldomast 653. terdre eseeo ö labanac előtte, Kerven ütet hóg ö rea aldomast vethne 660. (*aldomás* szó a régi nyelvben leggyakrabban «áldás, benedictio» értelemben fordul elő, mint codexünkben is; jelentett ezenfelül még «collatio-t is Ehr.-c. 75. l. és «áldozat»-ot [sacrificium, oblatio]; pl. tégetéc aldomasokat bñnért Bécsi c. 98. Codexünk 653. szintígy, meg 622.: iöttem aldozatoth adnom istennec.)

alít, alajt, alejt: azt alitooc hóg az ö ipa ieth volna 425. aleytvan hóg ezöckel megengeztelne az ö leañat 499. (így még 435. 474. 557. 672. 687.; nyelvemlékeinkben *alojt, alajt, alejt, alét, alít* «putare, arbitrari» jelentéssel; Kríza szerint (Vadr. 491. l.) *alitt* «vél, sejt» ma is a székelyeknél.)

alkot: Maria vön eg fonth nardosban alkototh (készített) nõmõs kenetõth 151. alkossatoc nekõnc ennõnc 156. (így még 157. 158. 300.)

¹⁾ Megjegyzendő, hogy ezen rovat alatt elsorolt azon szók, melyek képzés tekintetében érdekesebbek, a szóképzés tárgyalásánál még elő fog-
nak kerülni.

állapni: allapanac a földi keraIoc, es feyedelmec egbe gúleközenee cristus ellen (astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum, Psalm. 2.) 214. es allapee Adrianos cazar-nac eleibe 638. (v. ö. Münch. c. 124. allapuan hatmegöl ő labainal, Bécsi c. 37. bemenuén allapéc ő orcaia előt).

állat: ez oltari zentsegbe neg állat vagon Tudnamint, test, veer, lelőc, es istenseg 10. nem vala sem kesi (kése) avag valami allat (instrumentum) kivel neki coporsoth avag seert cénalt volna 668. mikor a pap az iget elvegezi nem alhat kynernek alhattya (dum sacerdos verba finit, nil de pane remanebit (696. («substantia» s «ens» jelentésben még 29. 99. 234. 291. stb.; mindőn io allatnac ize 29. velagi allat 291. embőri allat 234. 272. 542. 544. 640. octalan allatoc 334. stb. Az Ehr.-c.-ben «status, res, persona, materia» jelentéssel is megvan (l. Szarvas tanulmányát: Nyőr, I.)

ámúl: keserűsege ziuet altal iara, es el amula (elalélt) 631. V. ö. MUGSz. 734. l.

ápol, megápol: Judas megközelítte hog ütet megapolna (ut eum exosculetur) 187. zentsegős zaad enneköm adot soc apolgasokat 353. (igy még 370. 453. 664., de a «csókol» is előfordúl: 302. 444. 549. 596.

ártandó: kevanuan az vezedelmessegőket es artandokat (ártalmas dolgokat) keresven 107. (v. ö. artando allatok Peer. c. 255.)

asszonyállat, asszonyiállat: 241. 254. 347. 459. stb. (e mellett azonban az *asszony* is gyakran előkerül; a 651. l. még: soc bozzukat zenvettem ez *azzoñembőr* miat).

bátorkodik: O kemensegős kereztfá Mith töttel, bizoñ nagra batorkottal (vetemedtél) ur cristost te read elterittven 356.

békél: legottan veve ütet őlebe a földön ilven hol vele bekelivala (Toldy szerint: hozzá simúlva érint) 302. labait bekelven ugmond... 303. ő zent feyet betacargata, es hozza bekelkődven a coporsoba helhezteteec 373. az ő labokath mind megmossa vala, es oztan megbekelgetiuala 531. (A «hozza békél, kezéhez békél» egész a XVII. századig gyakori kifejezés; pl. Batiznál: Nem szabad senkinek kezéhez békélni; Szkár. Horváth Andr.-nál: Szu-öttő tőkéhöz fejenként békélkedtünk RMK. II. 111. 185. De nyelvemlékeinkben sem ritka «simul, érint,» jelentésben; pl.

labokhoz bekelkőggek Góry c. 34. taht neki labához bekelkedik vala Virg. c. 40. Zenthseghes zaad ky ennekem adott sok apol-gathasokath ees bekelkedesewketh Winkl. c. 87. Ez utóbbi mon-dat egészen így a Nád c. 353. is. — A «kezéhez békéll» kifejezést Arany is használja: Buda hal. X).

bír, megbír: Ki érhetne neköm azt; Hog en ihen embörhez birnam 570. (az Érs. c. megfelelő helyén *embernek*; a Leg. Aur.-ban: quis mihi præstare poterit, ut *coniungar* tali viro); Arabiat, Alexandriat es egyptom földet mind meg bira 607. (Toldy «meghódítá» szóval magyarázza)

birtatik: azért ha allelőkneec miatta a test nem birtatic [vagyis: ha a lélek nem gyózi meg a testet], legottan megbolondultatic 324. az okosság nem birtatic... az igassag el alozie, a bölč meg bolondul ez mastani időben 308. (V. ö. mynemő chalar-saggal byrtatyk ez wylagh Peer. c. 81).

bizlaltatik: oth kedeg a feyedemtől, es a köz barátok-tol megbizlaltateec 399. ő ańna erősítven bizlaıa vala, mondva... 632. (értelme «confortari;» Ehr. c. 53. myndenesteul foguan byz-laltattatott ystenben (totus confortatus in domino).

bizony: bizon velagossaga ninčen (a pokol tüzének) 80. bizon penitencia tarto embör nem megődn abba (a pokolba) 131. (igy még 384. 506. 681. 695. «igaz, verus»)

megbizonyıtás: kezde hasogatni neki azzent Palnac mondasat, mikeppen a haborusag bekesegőt zerez, A bekeseg kedeg megbizońitast 437. (jelentése: megigazulást, justificatio).

bocsát: a levelet kezéből ki veue, Kit legottan neki bočata [ada], es el olvastata mind az soksagu nep előth 593.

csodál: čodaloc azon, hog embör mindőn terőmtött alla-toknal okosságosb volna 106. čodalnac vala neki mondhatatlan zepsegen 474. Ne acaryatoc čodalni ezőn 629. čodalkodvan mongacvala; ıgy 217. is). (V. ö. Bécsi c. 32. igen čudalkodac ő zepseget; Münch. c. 166. elmenę čudalkoduan őnőn benne; Nagysz. c. 210. nem elegődic annac nağsagarol čodalkodni).

csucsá: oldalat meg öklele *čučaval* [lándsával] 295. (*öklel* és *csucsá*-ról l. Szilády Áron tanulságos megjegyzését: RMK. I, 323. l.)

dagályos: mindőn ug böytől mint ő akaria hog ne legyen az akaratac dagałos nayaskodasa, De tulaydon acarattānac za-

badzagabol (ut non fiat conversatio contumax voluntatis) 408. — *dagályos* iracundus MA. (v. ö. Bécsi c. 76. *ég* dagalos (rebellis) nemzetét; Érs. c. 263. dagalos miként ekerzem, Jord. c. 68. haraguggyek meg az en dagalom hű ellenők (irascatur furor meus contra eos).

dolgos: hozza hivata a dolgosokat, es parančola nekie hog... 508. (alkalmasint «szolga»).

dög: a pocolnac halattai kivettesene, es az ő dögöcbelől mindencoron dohosság zarmazzec 95. ((*dög* cadaver Moln. A.)

döglet: Mire döglecze enne embőröket 310. (v. ö. oly nagy bynben eseenek az elsszew zylek hogy mynd egheez embery nemzetöt meg dögleteek Érdy. c. 91. az meg devglevt eeg meg tyztulatyk vala sz. Dom. él. 100.)

édeskedik: az isten zeretö lelöc génerködic edösködic, es vigadoz az isteni zent zeretedbe 130. (V. ö. tegedet čokolgatvala es teveled edesködicvala Nagysz. c. 136; ylyk gondolwan benne eedeskedny Érdy. c. 385. — Értelme: «mulatozgat, enyeleg, kedvét leli, gyönyörködik»).

egyenbe: özve egenbe menene mariaual ierusalembe 294. mind egenbe enecclönc 408. velöc egenben 470. 471. egenbe mind ezöc özve 473. (rendesen azonban *egyetembe*-t ír codexünk, pl. 336. 372. 483. 512. 590.; még gyakoribb a «-val,-vel öszve» kifejezés; pl. 146. 155. 158. 159. 170. stb, stb. Ez utöbbi «-val, -vel együtt» jelentésben általános a codex-irodalomban s a XVI. sz. közepéig élt írók nyelvében is; a nevezett század második felében azonban a «vele egyetemben» kifejezés már kiszorította a használatból a «vele öszve»-t. Pázmánynál az «egyetemben» mellett mind gyakrabban mutatkozik az «együtt», legtöbbször eredeti helyhatározó értelemmel [pl. így szól együtt Luther, Préd. 8], de így is: gyapjával együtt bőrét is levonna 356. [1. Szilády Áron jegyz. RMK. I, 317.] A Bécsi c. 3. 14. 22. stb. Münch. c. 74. 109. 125. stb. Kat. v. leg. 40. s. szintén «*egyembe*»-t írnak [de a Bécsi-ben: *égbe* is előfordul 134.]; Tinódinál, Temesvárinál stb. már fölváltva: «*egyembe*» és «*egyetömbé*»; legrégebb alakban maradt fönn az Ehr. c.-ben: menyewnk *egyel* [transeamus simul] 19. valamikoron vagyonc *egyetembe* [quandocunque sumus simul] 12. 13. 92. *egyembe*, 41. 59. 61. 129. *egyelsem* (1. Szarvas tanulmányát: Nyör, I. 264. 1.)

megegyesül: Anacletus papa engede, Hoğ Nauffredus kerał dömötör çazarral meg éggesülyen (szövetkezzék) 609.

együnnen: mikeppen mehetneç éggünnen masua [egy helyről máshová] 82.

egyház: Janos patriarcha tanaçoza hoğ zent éghazat rakatna 615. huzon negé éghazat romaba rakata 618. (tehát nem «ecclesia», hanem «templom» jelentéssel; de *templom* is előfordul: 291. 665.)

elégedik: valaki meltan comonical, ennek ő lelke betelic malaztal, es elégödíc [megtelik] isteni edösseggel 19. (vö. *elég*-ről MÜgSz. 844 sz.).

elésztebb: elezteb [előbb] mondateg 119. o alnak pylatos mel' lehetetlen a zoo kiuel elezteb en fiamnak hizelkődeel 229. Elezteb pylatos üle itelni, az utan... 246. Micoron elezteb a verőneç çergese be mene a zizneç ziuében tahat meg zorolanac a zizneç testey 261. — (Sokkal gyakoribb az «először» pl. 143. 204. 298. 573. stb.)

előve: előve tekente 132. 204. 250. («előre jelentéssel; v. ö. Nyór, I. 156).

elő: moysesneç elw kőnveben 143. («primus» értelemben más codexekben is található pl. Bécsi c. 86. Góry 19. Érs. 39. Ehr. 23.; ez utóbbiban «előlső» is van: elewlsew (primogenitus) 12. l.)

emlet: bodogoc az emlőc kik nem emlettenec 254. Kit emlettem az en emleymvel 595; KTör-ben: *ymleti* alakban).

elenyészti magát: feltebe magat el eneztette vala a hayonac ég reytdőkeben 476. («elbújni, elrejtezni»; Érdy c. is 191. l.).

engedet: ez oltari zentseg ... az nağ halalos bynőkre valo engedetöt [hajlandóságot] az akaratbol mindőnőstől ki vezi 25. l.

ennektova, innektova: arra kevankozol, hoğ ennectova io mivelkődettre akarod magadat foglalnia 37. (így még 340. 357. 635.; jelentése «ezentúl»).

értekezik: es hoğ iutanac a varosnac capuyara, e kegős aña maria otthes megalla, es kezde gondolcodnia, Kit Joseph lathvan, es rola meg értéközven, monda... 379. (Toldy «értésül-vén» szóval magyarázza). V. ö. *értekezem* scrutor, M. A.

eszterű, ösztörű: zent Adoryan ezterün vitetec a çazar eleibe (Adrianus portatus super equuleo Leg. Aur.) 560. labaynal fogva ösztöröre fel akasztatha 649. (Toldy szerint «kínpad» értelme van, de így az utóbbi helyen kissé erőltetett volna; sem Moln. A., sem Párizzpápai nem említi; a Tájszótárban megvan: «eszterő», de a beküldő nem tudja jelentését; a Nagy. Szót. több használatát említi föl, s e szerint «ösztrű» jelent általában hegyes karókkal, fa-, vagy más fogakkal, szegekkel ellátott különféle akasztó készüléket. Arany J.-nál is: Nem tudom, Odinnak asztalához ül-e, Kit felakasztottak magas ösztörüre. Buda hal. III. 36. — V. ö. még: fel vonyataa ewtet az oztorwra Érdy c. 216.)

é: mind etaltal [egész éjen át], es etczaka a návalas sidoc ütet verec 206-7. Debr. c. Jób. 3. r. é, ugyanígy Ehr. c. 3. 4. stb. l. s egy 1485. évi latin szövegű missilis levél alján található magyar postscriptumban: zaaz yo napoth keth zaz yo eeth hoz-yaya [közli Nagy Gyula: Nyör, VI. 110.]; ma is: az embör csak széginnek van terente, étvilág dógoznya kő — hetési szólásmód Nyör, I. 423.).

ev, evesedik: Lo zórból çenalt ciliciomot of sokaig visel vala, hog ő rayta löth seböc ugan meg evesödneç vala, es evel folnac vala 537.

falka: kik neminemű falca földön valanak töle 679. (Az «Arany legendá»-ban: aliquibus spatiis; *falka*: frustum, frustulum, portio, offa, crustum M. A.)

fegyelmezni: magát bintől meg nem fegelmezni [tartóztatni] 693.; ellenben: ütet fegelmecic vala [feddik] a penitencia tartasrol 88.

félemik, félelmik szókat vegyesen használja codexünk (l. alább az igeképzést).

fene: fene, es kegetlen ördög 336. en testöm naçon kenzatic fene farkasnak sebeuel 703. feel a fene farcasnac szaiatol 384. l. (A *fene vad* kifejezés codexeinkben gyakori; de találhatók ilyenek is: féné habwrwsagh Peer-c. 39. fene gyewlhewtseg (truculenta rabies) Ehr. c. 146. V. ö. MUgSz. 539. sz.).

firis: No hol vannac a nag telkőc, kiket göyöttel, a gön-gőc, a firisoc 317. (*firis*: neunaug, arany nyaklánczocska MA.)

fives: ninçen immar vad, es madar husod, sem io fiues [fűszeres] boraid 318. (MA. csak «herbosus, herbidus, graminosus».)

fogni: Ki kezeritte tegődet megfogni ammit el nem tekelhecz (megkezdeni, mit végre nem hajthatsz) 555. a coor frater kealtanya foga (kezde) 481. valahova fog vala mindeneket ő meg gőzvala 608. (V. ö. kezde iuólteni Münch. c. 93. foga ywóltheny Peer. c. 13. kezde jveviteny sz. Marg. él. 154. ivólteni foga Pesti G. XIII. m. kezde ivólteni u. o. XLII.)

fogyatkozik: mas embőrnek iozagba valo haznalattából fogatkozie [soványkodik az irigy ember] 120., v. ö. *ösztvéredik* alább. A 379. lapon: az en hazam te hazad, es semmibe tenekőd mig ez velagba előc megnem fogatkozik [semmiben sem lesz nálam fogyatkozásod].

folyamni: ezőket halvan agapitus, el amelkotec, es elfolyamván [= elfutván], megmonda az apatnak 452. foľamanac (confluebant Leg. Aur.) ferfiac mindőn földnec zegeletiből 458. latak hog nağ sokac ű hozzaia foľamnanac 467. megnem tarthatfac vala, hog mezit lab zenteghazhoz eyel nappal nem foľamat volna 540.

genyedt: (az irigy) mas embőr nec bodogsagabol bodogtalan, es geñette lezōn 120. mire vağon ez, hog imma ű mint igōn geñet lator fel akaztatoth 366. (igy a Góry c. 4. Winkl. c. 98. is; a «genyedt» szōnak ezen «hitvány, erőtlen, beteges» jelentése Szilády Áron szerint ma is megvan a Nagy-Kúnságon, l. RMK. I. 328.).

gonosz: baratodnac iauan nem őrűlni, gonozarol [= balsorsán] nem bancodni (elhágasnak byne, peccatum omissio-nis) 693.

gorsa: ezők a vas gorsaua a lelkőt elragadac 338. (két ördőgről van mondva; kevésse előbb ugyane szerszám *kosar*-nak neveztetik: *vas kosart kezőkbe viselven*).

gyakdos: meglatfac kit meg gyacostak 297. (fodico, pungo MA.; a régi nyelv legközönségesebb szava, s rokon értelmű a *nyil, öklel, szúr, szegez* szókkal).

gyakorság: es feye tivisknec gaksorsagaval furdaltatic-vala 234. (Winkl. c. 190. szintén: feie tōwisnek gyakorsagawal fuldaltatyk; *gyakorság* = crebritas, frequentia MA.).

győzedelem: eleg vala nektők attű bintők De ith fiatok akaryatoc rezesíteni az artatlan iesus cristosnak gézedelmet [legyőzetését?] kememben [keményebben] keresni akaryatoc tū

fiatokon lenni 243. (így van a Winkl. c. megfelelő helyén is 196. l.)

háborodik: hog' az angal haborkodnec (præliaretur Leg. Aur.), tahat az őrdög monda. 672.

háboról: meg haborola en ionhom (turbatum est cor meum) 236. (így Ehr. c. 15. 21. is; v. ö. *háborúság* conturbatio codexünk 46. 61. 101.).

hagyapni: hágapanac neki orçaiara 206. es ütet megh hagyapvan 234. 236. 245. — («köpni»: Gyöngy. c. 9. Thewr. 114. Winkl. 118. Érdy 98. stb.; de a *köpni* is előfordúl a Münch. c.-ben, mely mindkettőt vegyesen használja; így: hágapiacuala ötet 164. és: egembe megpökic ötet 92. kezdenek ő reia pökni 103.)

hagyomás: Vamok [ban], es adoc [ban] kik v̄tet illetic-
vala, nag' hágomást [= elengedést, leengedést] tezőn vala 527.

hajlék: es en ki iõuec a templomnak haylakabol 665. (Ehr. c.-ben «tugurium» jelentéssel a 27. 39. 40. l.).

haláltalan: Tized keñha (a pokolnak) ez, mert oth va-
gón, auag' vannac halaltalan fergec 72. az őrdöc tűz miatt neki halaltalan faya vagón, soha őrdöcke megnem alozic 78. holot va-
gón halaltalan ferög 109. (Halaltalan ees gőzhetetlen kyral Winkl. c. 257).

hall: mindõn miset vegig hal vala 540. en zeretõ hugom meghalvan vagón atte ymadsagod 631. (így még a 633. 655. 656. l.)

hallás: mikeppen te kevanatos, es ayetatos lelkõdet által nem menthe ez hallas, mi zivõnket mint kõvet vag' vasath megh engeztel ez hallas 281. (a 70. 258. 503. 691. stb. már «beszéd», másutt meg «szó».)

halottviselő: teuek ütet tisztõs halot viselőre 598. (ma «gyászpad», vagy azon hiedelem szerint, hogy a jámborul elhalt lelkeket sz. Mihály viszi fel a mennnyországba: «szentmihálylova».)

hasogatni: kezde hasogatni neki azzent Palnak mon-
dasat 436. értelme «fejtegetni».

hatalmazik: vígaz petõr, hog' raytad keserteth ne hatal-
mazzee 174.

hiedelem: soha hyedelmeth nem varoc 317. meghaloc hyedem nekil 276.; ily értelemben még a 46. 286. 347. 682. (MA.-nél is *hiedelem*: fiducia, das vertrauen). Előfordúl e szó co-
dexünkben még «refrigerium» jelentéssel is: mire nem kõñörülz

raytam ionhodnac keserűsegevel hyedemnekil engömet meg aszni, es meghacz fogatkozni 271.

hirtelenkedik: hertelenkődec nağ keserű kőnhullatassal a halalhoz, es monda. . . 359. («siete a halálhoz»; de «dühös-ködni» jelentéssel: az en mennői atam ő igassaga zerent a bynősök ellen hertelenkődendic 362.)

hitság: e velagj tudomanban čak hitsag [hivság, bolondság] leletic 494.

hivon: az zekrent hiuon lele 479. valaki töle mit keer vala, Hivon senkit nem bočatvala 533. («vacue, inaniter», MA. Bécsi c. 3. heian hozot még engemet; Ehr. c. 115. alnak mezeytelen es hyuan.)

holt: a halal megh ől, de megnem holt 94. («holtá tesz, halat»).

holteleven: a földre le eseeem mikeppen holt eleuen 251. mikeppen holt eleuen a földre magat lebočata 343—4. a földre magat leerezte mikeppen holt eleven 374; így még a 262. 386. 450. 593. 641. («semimortus, semianimis, redivivus» M. A.)

holval, hoval, holtakelve: holval leuen (mane facto) 413. holval kedeg leven iuta ő atya a varosba 418. holtakelve 477. [Toldy e szóra azt jegyzi meg, bevez. 28. l., hogy hibásan van «holra kelve» helyett, de — azt mondja — a Kaz. és Érsekújv. codexekben is elég különösen így van elhibázva!] holvalra iutvan 503: hovaltol fogva 534. myg holvalra kelenec 642. holvalra kelven 643. (*hóda* cras, crastino, *hodai* matutinus, crastinus; *hodakelve* cras mane; *hódára* in crastinum MA. — V. ő. holda keluen Münch. c. 170. holda kelve u. o. 196. hotakelve Jord. c. 670. ugyanúgy Döbr. c. 44. 85. 102. stb.)

idő: hatod időtőlfogva kilenced ideiglen 285. hatod idő koron 240. harmad idő után 246. (codexünk is vegyesen használja az *idő* és *óra* szókat.)

igazit: lata három kereztfat fel igazitvan [felállítva] 344.

igrecség: (szolasnac bynei:) igrecseegh 691. — Toldy nézete, mely szerint a codexünkbeli «igrecség» szó a muzsika szerfelett való szeretét jelenti, tetszetős, de nem valószínű.

igyekezik: De miért ez vtol iutot ezzentsegős kenra ígéközic, es gákorta rola ayetatossaggal emléközic 56. («igyekezik» e helyen «gondol, elmélkedik, lelkileg szemlélődik»; «szemlél»

jelentéssel van a Bécsi c.-ben: *végekezie vala a' ferfiakat (et congregati satrapae, et magistratus, et iudices, et potentes regis, contemplabantur viros illos)* 134.; *micoda* az eredet bin: *igõn rea* igekõzetõk mert *igõn* nehez (megértése t. i.) Tih. c. 64.

ihel: az Pocolbeli õrdõg hizelkõdeek iudasnac Avag yhle 149. isteni hyhlesre magat megnem tartani, avag megnem teritjenj 692. (V. õ. Dõbr. c. 224. atyától ige ihleték [de patre verbum prodiens]; Ehr. c. 22. ezeket yhlette neked vr iesus [inspiravit] u. o. 106. tehát vr ysten nekyk yhel (tunc eis dominus inspirabit); Peer c. 45. wr ystennek ihlesenek myatta).

illõ: mindõn zentõkneec, kikneec nap'oc illõ (quorum dies festi sunt) 536.; v. õ. illõinnep: dies festus M. A.

imád: imadna erõtte 52. en ymattam, es keertem te erted 168. Ez helen cristus jmadvala 178. (u. o. *ymadkozic* is; szintigy még *imád* 180. 404. 406. 565 stb.).

in: parançola hog' õket nõers inakkal verneec (nervis crudis eos caedi iussit Leg. Aur.) 546. (*in* nervus, kenzõ szerszám MA.)

ingyen: ez eleten embõr istent igen sem esmerte, õtet sem szerette 36. iai ennekõm iob ingen se szõllettem volna 333. o' nag' kent szenvedg, kith ingen sem velhetnel 510. (V. õ. mikoron ingyen sem varnaia, haza jõve Gõry c. 45. embert kegyig valakit nemhogy megõlhetett volna, de ingyen soha sem akart volna. Pesti G. LV. m. Mert mi légyen az hit? ingyen sem tudjátok. Szkár. Horváth A. (RMK. II. 180.) Ő sivegét ingyen sem emelité. Kákonyi P. (u. o. 286.) — V. õ. még: az te testõdet ingen maid tyzre uet-tetnem Kaz. c. 86. Emlékezzél emberi állat, ingyenmajd meg kell halnod. Batizi (RMK. II. 70.) Tekintsze meg immár az nagy heti dolgot, Ingyen majdan ott látsz sok õrdõgi dolgot (u. o. 184.). — *Ingyen* egy általában; *ingyenmajd* mox, e vestigio, confestim; *ingyensem* nequidem, nedum. MA., *ingyenontan* legottan PPápai).

jász: Samson iazoknac kezeben, Cristos sido nepekneec kezeben 215. (*jász* itt filiszteus-t jelent; MA. *jász* barbarus hostis. Winkl. c. 179. szintén «jász»; Tinódinál is «pogán jász nép» gyakran fordul elõ (a RMK. III. 225. l. õtszõr). V. õ. Nyõr, VI. 349. l.

jelennen: azért a vad sido nepneec irigsege. Mert a sok cõdat, Kit tezen vala, es ielennen lazarnac feltamaztasaert 144. Eg' napon latha eg' mondhatatlan nag' zep zizet ielõnnen (sibi apparentem Leg. Aur.) 480. nag' tisztõsseggel fõgada az Anacletus

papat, es ő orzagabeli vrakat, Ielönnen (in specie) ierusalembe-
 Ianos patriarchat 609. — ellenben a 70. lapon: mind ez soc köz-
 zül röviden es jelösbén tizenket kenharol lezön mast ide ala a
 beszéd). V. ö. Meñ ki nap rugat felévalo minden orzag ellen es
 ielönnen azoc ellen . . . (et contra eos praecipue) Bécsi c. 12. O
 diche zenth Lelek neked akarok zolgalnom es jelönnen neketh
 zolnom Gyöngy. c. 69; ugyanily «praesertim, praecipue» jelentés-
 sel még az Érs. c. 40. Winkl. c. 137. Kat. v. leg. 696. s. Szabács
 viad. 145. s., — ellenben: vgy hogy zegyenly ky mentet yelönnen
 (ita ut pudeat ipsos prodire in publicum) Ehr. c. 110. codexünk e
 helyett már «nyilván»-t használ, pl. 89. 117. 134. stb.); csak egy
 helyen: tanithvanirol semmit nem felele. Mert ielönlvala hog mind
 elhattac vala fítet 196. l.

jog: matolfogva lattatoc embörnek fiat fölni afa istennec
 iogafelöl 205. atte szent iogod 509. («manus dextra»; v. ö. MUgSz.
 173. sz. A Münch. c. vegyesen: te iog zemed 21. l., — iog tügödre
 22. iogfelölöl 62. vetenec nadat ő iogiaba 68. l. latanac ifiat vlette
 iob felöl 105. vl istennec iogia felöl 106. iob kezé aziu vala 119. —
 A Bécsi codexben: iogra es balra 313.; a HB.-ben még: *iov* felevl).

jonh: meg haborola en ionhom 236. megh haborult vala ő
 ionha 247. mire nem kőörülz en raytam ionhodnac keserüsege-
 vel 271. (Münch. c. 49. moyses tú ionhotoc kemensegere engette
 tűnektec; Ehr. c. 50. kemeneduen yonhaban (in mente durans);
 sz. Bern. hymn. 90—1. s. Idvözlégý úrnak édös *szíve*, Én *johom*-
 nak jó öröme; Winkl. c. 191. megh haborodeek en zywem awagh
 een enhom; Peer c. 332. read neznek . . . arwaknak nyomorolth
 yhay; Thewr. c. 78. arwacnac nyomorwlt ehay; Érdy c. 326. az ze-
 geen eeha zakadot halaal; még Tinódinál is: Hiszem isten kemé-
 nítötte johotok (RMK. III. 208.); M. A. szótárában *joh* hepar,
 jecur; a régi nyelvben azonban főkép «sziv»-et, bár az utóbbi szó
 is használatos volt, úgy hogy némely codexeink parallel helyein
 «sziv» és «jonh» váltakoznak (l. Szilády Áron jegyz. a RMK. I,
 264. l.); jelentett ezenfelül még «mens, elmé»-t is, mint az idézett
 példákbló kítúnik (Ehr. c. 50).

jószág: idvössegős ioszág valasztas 18. idvössegős ioszagra
 tanitania 49.; így még 57. 107. 115. 130. 308. stb.; a régi nyelv
 egyik közönséges szava «virtus» jelentéssel; az Ehr. c.-ben «uti-
 litas» 53. és «bonitas» 46. 73.

bejövendő: ezönkeppen egeb nemw be iövendöböl tizedöth el vroz vala 153. (nyilván «jövédelm»-et jelent).

jut: a nömös kenetöth kezöttevala három szaz penzön iutonac [azt hitte, hogy háromszáz pénzbe kerül] 153. Így Winkl. c. 143. is.

kápa: öltözyel capaba 409. («cucullus» M. A.; van «csuklya» is 435: *kukcla*).

kell: kell enneköm mind attü io acarattoc, es mondastoc 382. mikoron hallotta volna, kelle ő neki 410. kelle neköm hog elküldenec az éghazban 413. ha neköd kel lakozyal mi velönc 419. (V. ö. kell myt mondasz [placet, quod dicis] Ehr. c. 6. ha neked kell a hegy [si tibi mons ille placuerit] 38. kelletek ty attyatoknak [placuit patri vestro] 80. neky kelew utat [viam sibi beneplacitam] 6. kelleseg (necessitas) 78. ha te neked kel [si tibi placuerit] ő tanalca kelletec [placuit] kiralnac Bécsi c. 50.

megken: es az ő catrinčaiat viseli uala kentese vyaban, kivel könuet megkeni vala 203. (Winkler c.-ben is: kywel könweyt megh keny vala 172. V. ö. «keszkenő»: kéztörlő; freq. képzövel *kendeni*: tergere, abstergere M. A.)

kés: nem vala sem kesi avag valami allat kiuel neki coporsoth avag seert čenaltvolna 668. (ferramentum Leg. Aur.)

készség: es el iövenec mind egetömbe egmas utan (az angyalok) ez kesseggel iesushoz 183. ezönkeppen mindön zerzaam, es kesseget neki adaac iesusnac 184. V. ö. bozfaban alkotot igreč kesseg Bécsi c. 125. 126.)

kévánatos: mikeppen te kevanatos, es ayetatos lelköd-et által nem menthe ez hallas 281. («sóvárgó, kívánattal teli» Toldy.)

kietlen: a kyetlemben mennaval eltetem üketh 283. iövec ez kyetlenben 665. és pleonastice: kifuta a kietlen pusztaba 83. (*kietlen* solitudo, eremus, vastitudo MA. — Codexeinkben «*kietlen*» szó még túlnyomó használatú a szlávtól kölcsönzött *puszta* ellenében, mely az Ehr. c.-ben éppen nem s a régi bibliafordításban is csak a pleonastikus «puszta kietlen» összeköttetésben fordul elő. A Peer codexben sűrűn egymásután *kyetlen* (67. 73. 95. 103. 109. 111. 112. stb.) s közben egyszer «*puszta*» 86.

elkülömleni: mű tölönc elkülömlöttec 620. (értelme: a nobis separati).

kisztet: gá korta valo kiztethneec miatta romaba mene 611. ő kiztetheneec engedven 619. (*kisztem* instigo, impello M. A.)

kór, kóruł, kórság: a lełđk keesz volna, de a test koor 174. őzvegeec, aruac, kooroc, fogłoc 415. (így még 444. 481. 525. l.) megcorul 15. (a 250. l. *megbetegűl*); lełđkneec mindőn corsagat megvigazta 15. ołatanoc mint a hideg corsagot szenvedőc 21. (így még 98. 443. 540. 703. (Dobai Andrásnál: Kórbeteg voltomban meglátogatátok RMK. II. 147.)

megkőrnýekez: Engőmet mekőrníkőzeneec soc ebec 1. az értelmet mekőrnékőzi malaztnac erős kőfalaval 25. mekőrníkőzeneec engőmet a halalnac keserűseges serelmi 97. így még a 207. 233. 252. 308. 309. 318. 586. 678. l. (a Münch. c.-ben még ezt is teszi: «kőrnýlmetėlni»: mi vtan betelłesettecuolna a' nolc napoc hog mekőrnėkeztetneec a' gėrmecc 111. l.)

kőszőntő: hol vannac a gőngők, a firisoc, a kőszőntőc 317. (M. A. *kőszőntő* monile, spinther, halsband, armband; a székelyeknél: kőszőntý — régi főrendű asszony medalliaja. Tájszót.)

követ: Neminemű apatur kőuetiuala az apačak feyedelmeth, hog égget az zizekneec tetemi kőzűl nekye adna 477. kőuete eg keues időt, auag haladekot 521. mi ielenseget kőuet e nemzet (quid generatio ista signum quaerit). Münch. c. 86. kewsczorda kyt ystennek fya kewuette [postulavit] ew mennyey atyanak Ehr. c. 88.)

köz: maganac kőz halath, es kapoztath főzettetvala 535. čak eg zoknaba, es egh kőz palastba iar vala 539. («vulgaris, vilis» MA.)

közöl: ha čak eg kenere avag eg tik moňa volthes ottan a szegenőkkel kőzlıvala 530—1. («legott megosztá a szegényekkel»; *kőzłom* communico; *kőzłes* divisura MA.)

lakodalom: eleb kellőtvolna keresni a penitenciat lakodalmat, es annac utanna gymőłcet venni 672. (itt «poenitentia»-t jelent, v. ő. meg-lako-l).

lakozni: diznonak ez természetj, hog ő őrőmesben lakozic assarnak főtlemessegebe, honnem . . . 2. ki en testőmet ezi es en verőmet izya, ez en bennem es en ű benne lacozam [in me manet, et ego in illo] 6. eg puztaba lakozo remete 312. haňan lakoztoc a monostorban 407. lakozam a binbe [vitiis deditus] tizőn őth eztendeig 62. — Rendesen csak a «habitare» értelemmel hasz-

nálja codexünk, mint az említett két helyen s még a 419. 470. 583. 586. 607. 618. 662. l. Az Ehr. codexben a «commorari» (60. l.) «morari» (18. l.) «habitare» 36. 129. l.) értelmén kívül még más jelentésben is előfordúl; mint: lakozak mend az negyuen napon yndolattlan (stetit immobilis per totam quadragesimam) 27. mykron ymadsagban alazatotst lakoznanak (cum orationi humiliter insisterent) 133.

látni: lasd meg uram talam ammû zarandokonc 591. micoron a tömlőcz tartoc a tömlőczbe lattanac volna, tahat az ő testet halva megleleec 638. és a 17. lapon: őrc halalt soha nem lat [soha meg nem hal]. (A két első mondatban a «lát» ige «néz» helyett áll.)

lélkes: O embőrőc O lelkősőc 194—5. más codexben is (pl. Bécsi c. 318.) «állat» jelentéssel; úgylátszik a latin *animal* fordítása.

maga, demaga: Találóan nevezi Toldy e szót a kötőszók Proteusának; magában a Nádor-codexben is a legkülönfélébb jelentési árnyéklatokban fordul elő; így: nem io a fiaknac keneret vennie es vetni az ebeknec, De maga kel bankodnioc, es zegőnkődniöc, mert . . . [«hanem»] 5. a pokolban poganoknac keñnök igön nag, es vegezhetetlen, demaga [mégis] a kerezfenőkneec keñnöknal naggal kisseb 69. Demaga [azonban] azt ő tőle nem monga vala 145. Maga [noha, jöllehet] gákorta predikallotta vala meg nekik, De ma elvegezven . . . 147. Demaga [pedig] mondom tynektőc 159. Atyam ha lehethsegős mennőnel en rolam e ken Demaga [mindazonáltal] nem ug mikeppen en akarom, de mikeppen te 172. Micoron demaga Ciriacus papa elmene [beatus igitur Ciriacus Leg. Aur.] 468. — Az idézett helyeken kívül még a 21. 34. 56. 70. 115. 148. 152. 166. 170. 202. 264. 305. 371. 408. 415. 445. 455. 472. 475. 485. 487. 494. 507. 511. 512. 535. 539. 570. 571. 580. 588. 592. lapokon, még pedig, ha a példák többségét tekintjük, igazat kell adnunk a Nagyszótárnak, mely szerint a *maga* inkább «noha, ámbár, jöllehet», — a *demaga* pedig «mégis, mindazáltal» értelemben használtatik. — A *maga* szó az ellentétmutató *meg*-nek (e h. megé) mélyhangú mása (l. MUGSz. 680. sz.).

magaszt: valaki menevel nagobban ez velagban felmagasztatik, anneual nagobban esic 336. ő erdemeneec miatta az őrcök őrcömbe felmagasztassonc 491. mikoron ő lelkeben felmagasztatik.

tot volna 495. — A Bécsi codexben a «canticum trium puerorum»-ban (prof. Dan.) a 131—2. lapon igen sokszor: felmagasztassatoc ötöt öröcke [superexaltate eum in sæcula] fordul elő; így Münch. c. 190. is, továbbá Ehr. c. 77. Érdy 55. Winkl. 38. sz. Marg. él. 131. Corn. c. 100. sz. Dom. él. 284. Nagysz. 285. Peer 226. Kriza 83. Régebben tehát még *magasztat* volt a mai *magasztal* helyett használatban; ez utóbbi alakot csak ritkán találjuk, mint pl. Döbr. c. 48. 188. 197. Góry c. 30. Ehr. c. 30. 35. s magában a Nádor-codexben is: fel magasztallak 697. l.

magyarság: ez babillonnac magarsaga galazat 66. («magyarázat, értelem, jelentés»); szintigy pl. Kat. v. leg. 532. s gyakran az Érdy c.-ben; MA.-nél már: ungarismus, gens hungarica; ma is hallható az egyházi szószekekről:..., melynek betű szerint való magyarsága a következő).

marha: marhaual beuðs 308. soc marham vaçon nekõm 449. hiwsagos marhac 680; így még a 341. 402. 409. 412. 413. l. (A régi nyelv egyik legközönségesebb szava «vagyon, jószág» jelentéssel; MA. «res, substantia, peculium, possessio, bona, opes, grex, armentum, merx». — Arany János is szépen használja a Buda hal.-ban: Mint a hajós (mondják), ha támad a vihar, Engeszteli önként beces marháival. II. én. 28. str.)

méltól-tat: meltoltassec megmutatni 430. meltoltatnec nekõd bekeseg adni 440. meltolna õ neki meg ielőnteni 612. igaz hitbe meltoltassec te miattad meg erõsülni 628. meltoltassec meg hallani 655. (A Bécsi c. ben: meltolnal engemet észmernéd 4; Ehr. c.-ben mindkét alakban: meltol 7. meltolat 68. 75; Tih. c. 23. meltoltassec ergalmassagot tennie; sz. Marg. él. 44. kery vala, hog meltolnaya neky meg mutatny; Göm. c. 60. meltoltással; Winkl. c. 358. melholtassec zerettny; Nagysz. c. 131. erdemed miat nekõm meltoltatya.)

mennygörgő: ammenögörgő [=mennykő] megüte 515.

met: labait elmetüttek (elmetsz- még 567. 632. l.).

mevet: lezen gülesegõs, angalocnac vtalatos, es emböröc-nec mövete 126. soc bozzusagot zenved vala, nekiktõl mövetse-gõt, nekiktõl tal mosadeccal valo `õtözest 588. (V. ö. zoluan es halgatuan meuettre ingerlõ bezedeket Vitk. c. 34. — *mevetség* ridiculum MA.)

monnó: az serelm iğenlõ lenne monno keñnanac 155.

monno keze vas zeggel által veresseek 247. legőn halalokes monno felnec egh 349. («mindkét»; más codexekben sem ritka; néha ragozva, pl. haggatoc monnot nőni az aratasiglan Münch. c. 38. Valanac kedeg monnoc igazac 107. Minem vezethet vac vakot, nemde monnan a' verembe esnec é 121. Ha kedeg a' vac a' vakot vezetendi, monnaic a' verembe esic 42.).

múl, mulat: ha valaki ez velagba mulatta volna ideiet 55. 57. te parančolatodnac vtaat el nem multam 172. ő nekie maradot az öröksegh kiuel banattokat el mulattac 319. ezt te mind elmulattad 330. ymadsagokat elmulatny 693. (Ehr. c.-ben: ew kegyeg nagy vigy arcaual el mulikuala [pertransibat] 3; — Münch. c.: latuan ötet elmula [præterivit] 134. kie eleue mulnac vala [præteribant] 154. l.; Pázmány: Hogy több dolgokat hallgatással elmúlassak Kal. 191.)

munkálódik: mire munkalottal en hozyam 411. («fáradtál»).

násfa: hol vannac a gőngőce, a firisoc, a nasfac 317. (*násfa* inauris MA.; Batiznál: Kivőn egy szép násfát [diadema] és az Rebekának szépen felfiggeszté leány homlokára RMK. II, 116. Szilády Áron szerint, u. o. 398. l., a *násfa* eredetileg jelenthette azon lőggő ékességet, mely a nyakbavetőről függött; ezt a függőt vagy ehhez hasonlót viseltek később férfi és női süvegek mellett s mint ilyen is *násfa* [diadema, armilla?] vagy függő név alatt ismeretes).

nyájaskodás: latvan mindenkinec nyajaskodasat, es lelki io sandokat, čodalia vala ő életőket 404. mindőn ug böytől mint ő akaria, hog ne legén az akaratnac dagaľos nayaskodasa (ne fiat conversatio contumax voluntatis Leg. Aur.) De tulaydon acarattanac zabadsagabol 408. tanohon tegőd a barati regulara, es naiascodásra 420. io nyajascodasnak, es alazatosagnak, es zeretetnec miatta iuthat kiki mind ezőcre 436. — Az Ehr. codexben: zyubely nyayassag (cordis conversatio) 125. nyayassagnak zokasa (conversandi modus) 135. nyayaskodny (conversari) 133.

nekik, nekik: es erzeńe vala, es nekie mit adnac abban viseli vala 152. nemeľec labbal nomodvan, nekie kezzel ötet veruen 260. Nekik ötet keresic vala kentol valo feltőgbe Nikic penznec valo őrüľtőgben 545. soc bozzusagot zenved vala, nekiktől művetsegőt, nekiktől tal mosadeccal valo őtőzest 588. — Deák

Farkas szerint, Nyőr I, 322. Marosszéken még e század közepén is hallható volt a *nekik* szó «némelyek, néhányan» jelentésben).

nehezel: nehezelve hóg a tolvaynak volna, igón megkezdve nehezülni 270—1. (Thewr. c.-ben: hyzem welem nem nehezwlz 285. l. Istvánfinál: Mi házasságunkért rejánk nehezelnék RMK. II, 40); Biai Gáspárnál: Igen kezdve az királyra ő nehezelní u. o. 252. l.; — *nehezellem* graviter fero, aegre fero, indigne fero; *neheztelem* aegre fero, moleste fero; *nehezülni* aggravari, ingravescere MA.).

nyűni: nűni kezdve az ő ven feyen valo hayat 593. nűni hayat 595.

országol: halalanak utana vízi ő lelket ammenénei bodogsagba, holot a cristossal, es a bodog ziz mariaual . . . orzagolnac mind öröcköl öröcke 133. Valaki istennek zolgal orzagl vğ mint orozlan [qui servit Deo, regnat ut leo] 134. meg műeticvala, mikeppen orzaglani akart 245. (Vristen orzagl őraitok Syonac hégen matol foguan es őrókiglen Bécsi c. 251. Nabuhodonozor orzagluala Ninivenec nág varosaban Bécsi c. 11. a cristossal orzagol őrócke Nagysz. c. 291. Arany J.-nál is: szeliden országol húnok erős népén Bud. hal. 1, 6).

ottogon: vitesse az hégre, es ottogon megfezittessck 247. (a Winkl. c.-ben e helyt «ottogyan»; Toldy «legott» szóval magyarázza, pedig egyszerűen csak «ottan» [ibidem]. V. ő. zent ferenc boczata frater Bernaldot Bolonnyaba hóg *ottogyel* [ibidem] teremtene gyemewlczewt ystennek Ehr. c. 20. mykoron yutottuolna phetrom hegyenek nemynemew varaban Es tehat *ottegyal* zolgaltatikual vy vytessegnek nagy tyztessege u. o. 36. Kriza, Vadr. szótáraban: *ottogyon*, *ittégyén* = ott, itt, azon v. ezen a helyen; *ottogyon* = ottan Tájsz.; «mán ottogyan [ottan] van a nyujtópádon» Nyőr VI, 466.

örökség: ég karhozot embörnec kőnűezese töb lenne honnem mind a nág tengörnec zamtalan víze, az öröksegnec vegezhetetlen voltaert 103. («örökkévalóság». — Bécsi c.-ben öröcköl valo öröksegnben [in perpetuas aeternitates] 166.

ösztvérvít: Nem čak böytökkal, De egeb göttrelmekel ees tetet özthőueritűala 536. (Ehr. c. 72. syralmassagokual magat ewztewuereyetteuolna [lacrimis se macerando]).

paraszt: nem akarya vala hog paraszt [tudatlan, járatlan] írnie el ő hayat 410.

pippárna: soha semmi korsagaba pipparnara nem fekievala 540. — E szót a Nagysz. is idézi codexünköl s azt mondja róla, hogy beteg ember párnáját jelenti (?).

rágalmasság: «a zolas bynei» közt van a 690. lapon, nyilván «rágalom» jelentéssel. A Nagysz. is idézi a Góry codexből; előfordúl még Tinódinál is: az rágalmassággal ti ne gondoljatok (RMK. III, 282. l.).

remül: látvan Iudas, hog karhozoth volna, Penitentiara remülven [penitentia ductus] meg ada a sido papi feyedelmeknek a harmicz penzt 211. iregsegre remülenee 144. (V. ö. Iesus irgalmassagra remöle Winkl. c. 293. haragra remölveen Érdy c. 216. — myndent penitentiara remöytene Érdy c. 208. V. ö. MUGSz. 699. sz.)

rokon: zereszed rokonidat (diligens proximum tuum Leg. Aur.) mikeppen ten magadat, Felele az angal Ez embör ő rokoni közőth ith mivelködöt 675. (Az Ehr. c.-ben is: rokontokat zeresetek 58; ew rokony [parentes eius] 99; ezenfelül: en eletemnek yewuendew ydeyt rokomban megyelente [in proximo revelaverit] 141. Münch. c.-ben is: ime vrnac angala allott rokon azoc mellet [stetit iuxta illos] 110. meñnetec a' rokon falucba 73. a' falucba meñnetec rokon vadnac [quæ circa sunt] 129.

Rómaság: «római birodalom» 590. 625. 646. (V. ö. Somogsag es zalassag Érdy c. 496; ma is Nyírség, Ióltság, Bakonyság stb.; l. Nyör I, 345—9.)

rögpor: mikeppen az veröfenben ki az ablacon be iö az rögpör meg tetzic, es meg laccie, Ezönkeppen... 22. (jelentése «por-szem»; szótáraink nem említik; MA.-nél csak *rög*: gleba, glebula, glarea; — v. ö. a «röggé porrá teszem» kifej.).

sáfárlani: zerette elsafarlani emböröknee 677. A Leg. Aur.-ban: sed hominibus indigentibus dispensanda dilexit. Toldy helyes megjegyzése szerint itt a *sáfár* «dispensator» szó zavarta meg a szó szerint fordítót, ki azt «elosztogatni» helyett írta [sáfárlóc = dispenso, ich verwalte MA.; ellenben: dispenso = sáfárlóc, ki-osztogatom]. — A «sáfár» szó egyébként szláv kölcsönvétel (šafar, lengy. szafarz — NyK. VI, 313); a Münch. c.-ben: *saphar* (procurator) 50. 125. és *folnag* (villicus), *folnagkodat* (villicatio) 148. l. fordul elő.

sathanas «ördög» helyett van a 149. 153. 165. 168. 176. stb. lapokon (*sathan* 112.); de az «ördög» szó is gyakori s amannál még többször fordul elő.

sebességés: sebőségős tűz 77. 86. 87. — A pokol tüzéről mondatik, s annyi mint: gyorsan elharapódzó, vagy Szilády szerint a tűznek élet, a lángnak lobogó tetejét jelenti (l. RMK. I, 312. jegyz.).

sebhetik: oltari zentseghöz annera sebhetic vala, hóg micoron . . . 541. (Ritka szó a régi nyelvben is; származik a *seb* szótól, mely — mint a «sebten, sebtében» alakokból kitűnik, ige is volt régente «impetere» jelentéssel; v. ö. MUGSz. 343. sz.)

segédseg: te benned vagon mindön segedseg 30. mindön zömóc nezec te segedsegödre 177; így még a 189. 448. 490. 685. 700. 703. l. — és: segedsegős 656. l.

seng: a földről keth sengel (cubitu Leg. Aur.) felyeb all 661. a föltől fel alvan három sengel 667.

senyvedék: ez ifetenőkneec senvedeke bidős dohos 96. («putredo»; senyvedőc «putresco, ranceo» MA.).

sephesültetik: en testöm sephesültetic, es göttretic 703. (Legritkább alakok egyike a *seb* vulnus szótól; gyakrabban fordul elő *sebhet*-vulnerare, *sebhet-ik*, *sebhed*-v. *sebhüd*-vulnerari, sauciari, pl. nehezen zepphetyk [vulneratur] ystennek zolgaya Ehr. c. 50. az poclos vala meg zephewt [erat ulceratus] u. o. 103. emléköziel the zamtalan sebeidnek soksagarol kykkel feiedtől fogwan labyd talpayglan megh sephöttel Winkl. c. 256; sephössed megh een zywemeth Winkl. c. 259. kemeny zywem meg sephössed Thewr. c. 288.; a *sebhed* Deák Farkas szerint Nyör I, 323. a székeleyknél ma is hétköznapi szó.)

sérés: fog serest kit zenvettel zületesedcoron fogat kivontatvan 489. azert zolgalyonc zent Apalin azzonnak, hóg ő erdemenc miatta fog serestől, fő serestől megzabadufonc 490. (Winkl. c.-ben is: serelmenek ees seresnek nagsagath zenvedeel 256. l.)

sérszik: ég kis calah zallal [Toldy szerint: csalánszál, talán inkább: kalászszál] incab serzie honnem az egez embört nag bottal ütneec 98. (a beteg ember sebeiről; — a Münch. c.-ben is: ki nappal iar nem serzicmeg, Ha kedeg eyel iarand megserzic 193.).

sokoru: langa [a pokolé] olyan mint a kenkőnc langa, sirú sokoru kőkőrü, es igőnbidős 80. (??)

soporla: a templomnac soporlaya kette zacada 291. im templomnac soporlaha le zacada 292. (Így a Winkl. c. 224. l. is. Jelentése: kárpít; eredete homályos).

szakaszt: futtaba őrdög hákat zakazta 652. (ma csak a «nyakát szegi» kifejezés használatos).

szarándokság: megtökeltetec volna ő testen mindön nehességök, mindön vtalatosságoc, es mindön zarandoksagoc, mindön lankatsagoc 289—290. (Így a Winkl. c. 223. lapján is, úgy látszik «bújdosás» értelemben).

szellet: valacic ő testet illeticvala legottan . . . gonoz zelletől megzabadulnak vala 599. (E szó a Münch. c.-ben nemcsak rossz, hanem jó szellem kifejezésére is szolgál; így: fertezetes zellet [immundus spiritus] 72. — másutt: En lelkem felmagasztalla vrat es en zelletem vigadot [et exultavit spiritus meus] 109. scent zelletben kereztel meg tütöket 113.)

szemérem: mel nagy zemeröm tynektöc Hogé ég őrdönögős görög azzóniallat tytöketh mind meg gőz 643—4. (E szó «szégyen» értelemben még a XVI. sz. végén is gyakori; sőt Zalában ma is mondják; pl. tessic rakjon a szájába, éégessén; énnyi ném szemérem Nyör III, 466 l.)

szepégés: a sirasba valo zepegest, es fohazkodasokat tezen vala 541. (Ehr. c.-ben: gyakortaualo zypegesek [frequentes singultus] 65. de az azzon keserewseges zypegesekuel belteluen 162. (Deák Farkas szerint, Nyör I, 323. «a zokogásnál kisebb fokozatú sirás (különösen a gyermekeknél) s a székelyeknél ismert szó»).

szer: ugan azon zerrel [ugyanazon módon] nekys tiztősséggel innep lenne 477. ez zerrel [ily módon] el vala 577. mire hogé engömet ez zerent megzomorítottal 594. mizerrel orzagat hágga ő töle tanačot kerde 615. ez zerent ő kiztethenec engedven 619. ez zerrel tön ymadsagot 631. mizerrel elth legön az edős iesusnac ő edős zilye 683; — a 636. lapon: elős vasochol alkotot zert [készüléket, eszközt] čenaltata; éghazi zer 616. 654. az frater megjelönte neki az dolognac zeret [rendjét, folyamatát] 482. — Az Ehr. c.-ben: mend zeruel (per ordinem) 52. zeret zereuel (seriem per ordinem) 53. kyk tanoytnac ezkeppen

zeruel elnye (quæ docet sic et sic ordinate vivere) 107. ez zeruel (hac vice) 35. yly zerrel (sic) 142. zerbezed (historia) 132.

szerez: istennec hasonlatossagara zerzettetem 316; ő kepere zerzöt 323. (e két mondatban: factus in similitudinem Dei) vele baratsagot zerzöt [kötött] 59. meg kemeñült ziuet töredelmessegre, es gónasra zerzi [készíti elő, præparat] 42; meñnetöc el atkozta az örc tüzbe, ki meg vágon zerezven ördög-nec, es ő angalinac [paratus est] 100. Jay vezic azoknac kiknec zerezven vágon fergeknec mardosasa, tűznec egetese 108. es hog mind ezek meg zereztenenec attat rea kere meeg ömmaga attaual megkereztölködec, es az ziz mikent parançolt vala mind meg zerzek, Ursolanac atia mindönt, mivel ű leaña, es ű tarsasag beli vitezöc zizekis zikkösök valanak meg zerze 457-8. az ő zolgai tiz nõmös ziz, kiket zerzöt vala neki [rendelt] labaihoz esenec 498. veged a coronat ki teneköd örcöke megvágon zerezuen 524. neki ielös zerzöth zolgaloya vala [szerződött, fogadott] 542. Nem hallottatokee minemű ken a kereztienök ellen szerzettetöt [rendeltetett] 546. fül nem hallotta, sem embörnec ziuében nem zallot mit vr isten megzerzöt az ő zeretöynec [quæ præparavit] 548. a zerzöt [rendelt] napra a çazar ütet eleibe hozata 559. kere a dolgosocat kik ezt zerzik vala [teszik, cselekszik] 566. keröc harom napi időth hog magamat hozza zerezhessem [ut me valeam præparare Leg. Aur.] 579. külön hazat zerezethe (constituit Leg. Aur.) az ő aytoia előth 587. miglen ő neki zerzenek coporsot (operati sunt Leg. Aur.) 600. zerezd meg [hozd rendbe] zivednec hazat 615. zent eghazi zerrel mindön neművel nag beussagel zerze [ellátá a templomot] 616. — (V. ö. zerze magat zent attyaual bezelleny [proposuit cum s. patre tractare] Ehr. c. 37; zerze [ordinavit] 38. zerzenek hayleket [tugurium construxerunt] 39. zerzete kenerekett az aztalokra [iussit panes præparari] 75. azhoc legottan zerzenek eledelt [paraverunt] 99. — M. A. szótárában: *szerezöc* facio, condo, fingo, conficio, comparo; *szerezec* comparo, comparo; *szerezöm* instituo, constituo).

szerezés: isteni zerzesnec miatta tugga vala isten hog ő eghazanac iövendö paztora lenne 169. iuta a varosba, es isteni zerzesből ottan az eghazhoz mene 418. ilyen zerzes alat (ea tamen conditione Leg. Aur.) 456. yfyu ez zerzest örmest halla 457. kezde tanittani zent Apalin azzont filosofiara azaz, bölcessegre, es level

zerzesre [levélíráásra] 493. malazthra való nem zerzes [készület] 692.

szerközni: ayetatossaghoz ol igön zerközöt vala . . . hog mindön napon böyötöl vala 534. mit tegee, ki zerköztem a gonoznembelihöz 556. — (V. ö. sok emberektewl zerkeztetet [multis comitantibus hominibus] Ehr. c. 60.)

szól: akarze zolnod eg lelki fraterrel 434. kezde kedeg neki zolni a mehorzagnac bodogsagarol 436. acartalac veled zolnom 441. ne törteneec neköm zolni az ő zaiual, kivel ő urat megtagatta 554. Ten zot az apatur 482. [v. ö. tön nekie bezedöth 167.]; ol tekellötösseggel zol vala, hog. . . 687. — (Ezen példákából látható, hogy ámbár a *beszéd* [szláv *beseda*] szót codexünk is sürűen használja, még sem vergödhetett e korban még teljes általánosságra).

szolga szóval fordítja codexirónk sz. Elek életében (576. l.) az «arany legenda» *puer* szavát; ma is széltiben mondják: mi kell édes szolgám (fiam, gyermekem)?

taglás: a nag kennac, es taglasnac miatta feye ala teve ő kezeth 563-4. — (*taglás* fustigatio, flagellatio M. A. — néhol hallható ma is «megver, eldönget» jelentésben, pl. jól eltagolták).

tanács: ada őrizni Peladius fő tanač [tanácsos] hazaba 622. O čazar te, es atte tanachid vattoc mind elmetöc nekil 644. (ez utóbbi lapon *tanácsozó* is van; *tanács* v. *tanács* jelentett a régi nyelvben is «consilium»-ot, de ezenfelül még «consultatio»-t is; pl. Tahat Ozyas a' tanalč megvégezuen Bécsi c. 22. adjuk emlékezetre, hogy mi egyaránt való elvégezett tanácsból . . . Sajó-Szentsp. végz. — és «consiliarius»-t is, mint codexünkben; pl. Mi Gergely Deák főbiró, esküttek és minden tanácsok, polgárok. Sajó-Szentsp. végz. — végre még «senatus»-t, mint ma is).

tanúl: Semmit nem felelze erre, mith ezök te ellenöd tanulnac 205. — (A Winkl. c. megfelelő helyén (173. l.): bizonyoytbnak; ellenben a Münch. c. 66. l. szintén: ezec te ellened tanolnac; mellyet latot es hallot azt tanolla [quod vidit et andivit, hoc testatur] 174; mint a *tanú* (testis) származéka össze nem zavarandó a «*tanúl*» discere, erededileg «assuescere» szóval; MUGSz. 197. sz.)

tanúság: immar lezön tanusag arrol mikeppen esmerheti meg embör azt ha meltan iarul ezzentsegneec vetelere auag nem 33-4. — micoron immar a germöc ezös volna, adac ütöt

tanusagra 577. micoron a tanusagban tudomañanac miatta vera-
gzonec.... 578. — (*tanúság* doctrina, studium, eruditio M. A.
— Fehérme gyében ma is *tanúság* a. m. tudomány Nyör X, 188 l.)

társalkodik: felül megmondot pispöckel az zizekne
eleibe iöue isteni ielőnetből velöc tarsolkodec, es martiromsagot
zenvede egenbe mind ezök özue tarsolkodvan terenec colonía
fele (se iunxerunt Leg. Aur.) 473.

tegetlen: O nauafassagos test, ki eyte ekkeppen le tegödet
kit ez velag tegetlen megkazdagitottvala 314. micoron teneköd
tegetlen mosologvala ez velagi çalardsag 327. — (*tegetlen* nuper,
neulich M. A. — Elöfordül a régi nyelvben még *tege*, *tegetten*, *tegit-
len*, *tegnap* alakokban l. NyKözl. III, 349.; ma is *tegent* Dunán
túl, Nyör V, 229. *tögöd* az Ormánságban Ny. II, 473. *tegent*
[hibásan *tegent*-nek írva] és *teget* a Tájszótárban; *tege* tegnap, szé-
kely szó. U. o.; — v. ö. MUGSz. 208. sz.)

tekél, *tökéll*: be mene iudasba sathanas hog a gondolth
alnoksagot hamarban megtökelleneie 165. istennek mindön mon-
dasa, es paranölatfa megtökelletec volna ö testen 289. ki keze-
ritte tegödet megfogni ammit el nem tekelhez 555. — (A régi
nyelv egyik leggyakoribb szava; *megtökéllem* destino; perficio, per-
fectum reddo, præsto M. A.)

temérdek: temerdök vas zeggel zeghezek a keresztfahez
257. a zezek nem voltac elősec hanem temerdököc 258. a zezec
ol temerdöc valanac... 261. (*temerdec* crassus, item: grvida MA.)

metetni: a veresegneç iele meg tetöt 674. — (a *tetszik*
ige töszava; más codexekben sem ritka (pl. Münch. c. 59. 106.
Winkl. c. 227. Nagysz. c. 295. stb.)

testes: Tudacoznac nemelec azon, hog ha a pokolbeli tűz
legen ugyan testös es velagos avag nem 79. a pocolnac tüze testös
es illethhető u. o. — (*testes* corporeus; corpulentus M. A.)

tevelyg: Es ha mind tevölgendneç te benned en soha nem
tevölgök 169. — (A Winkl. c. megfelelő helyén 153. l. szintén így.
V. ö. söt ha mend meggonozbodandnac te benned [et si omnes
scandalizati fuerint in te] Münch. c. 64.)

tiloszik: azért nem tilovek meg a vezedelmeñeç fia ö
gonoz, es alnoc zandocarol 155. (v. ö. MUGSz. 226. sz., továbbá
Nyör II. 347. és Mátyás Flór.: Magy. Nytud. II. füz. 47. 73.)

tisztesít: ö zenth testöket... nag kilömb kilömb öodac-

kal vristen meg tisztósithe 657. — (Münc. c.-ben is: tiszteseitem en ařamat [honorifico patrem meum] 188. l.)

titok: felmene titoc hazaban 487. — (Bécsi c.-ben: alkota maganac titk hailakat 26. mentöl gonozb titk alsagit [machinationes eius pessimas] 65. ki menenec a'titk aiton 169. az nagy tytok ydönek alatta Érdy c. 41 kyuan tudny reythet awagy tytok dolgokat Weszpr. c. 125.)

touábbá: mert pocolba valamel zömelec menec, touabba ninčen ő nekie valtsagnac remensege 335. touabba engömet nem lacz 558. — Bécsi c.-ben szintigy: en touabba nem engedec földön lakozokra [ego non parcam ultra super habitantes terram] 310.)

törlejtő: kiről ödalcodic iras törleyte mestör 67. (v. ö. megieölnti iras mağarazo mestör 122.)... kiről ugmond vers törleytő mester 134. (így az utóbbi hely a Góry c. 7. lapján is. — A Bécsiben: a pagimentomon ki Smaragdus es Perimis köuel törleitet uala [super pavementum smaragdino et pario stratum lapide], 48. ő teuöid remenkedet a' törleitetbe (speravit in figmento fictor eius) 273. Vessed azt a' törleitetbe [proiice illud ad statuarium] 311. kyalne azonnak zepsegerewl huzu zerbezedet tewrlewyte Ehr. c. 122. Nagy vyadalth velek twrletenek Szabács viad. 62. s. — s mindezekről így beszélek És imilyen szörzést törlíttek Kat. v. leg. 1458. s. — törlített irás Debr. c. 159. — Mind ezen példák szerint a *törlejt* szó értelme: szerez, alkot, készít).

tör: zent Petör kiueue tóret Monda haath törrel vyione.... monda neki iesus Teged be törödet hiuelebe 188. iöttetők mikeppen tolvayra töröckel 191. a tör feyeuel itik vala ütet 250-1. a náak vago fel veue az ő tóret, es ég vagassal el vaga náakath 524. a törnec illetve feyet testetöl el valazta 628. előtte fenös törrel (gladio Leg. Aur.) megénvala 669. — Ellenben: legottan törrel altal ütethe 652. — Előfordul azonban a *kard* szó is a 195. lapon. — Az Ehr. c.-ben *kard* még nincsen, mindig csak *tör*; pl. nem palczelual ewltewztetuen augy tewruel [non lorica succinctus vel gladio] 147. kergetegnek kezeben tewr [gladius in manu furiosi] 93.; a Bécsi és Münc.-ben is mindig *tör*; pl. Nem iöttem bekeseget ereztenem földre de tört Münc. c. 32. — másrészt: monnal tör [laqueus] iö mendeneknéc közicbe 160).

tőzsér: O Judas alnoc mestör, es tőseer 156. o gonoz

töseer Judas 212. — így a Winkl. c. megfelelő helyein is (145. és 178. l.); *tösér* negotiator, mercator MA.

túr: magat nem thúrheti uala nag sirastol 541. V. ö. Nem túrnek egy püspökséggel vagy apátsággal [nem elégszenek meg] Telegdi, Préd. 647. — V. ö. MUGSz. 203. és 249. sz.

urság, uroz, urv: ursagot töttel meg vrozuan nepek-nec alamisnaiat 212—3. Ne akaryatoc kenčezni magatoknac kenčeth földön, Holot az uruoc ki assaac, es el vrozzaac 497. — (Sokkal gyakoribb codexünkben a *tolvaj* szó, pl. 191. 228. 246. 271. 284. 295. stb., mely eredeti magyar szó (MUGSz. 231. sz.), míg ellenben *urv, orv* a törökből került. MA. szót-ban; *orv* fur, furax; ellenben *tolvaj* praedo, latro. Codexünkben is meg van a kettő külömböztetve egymástól; így: a barrabas vala tolvai (latro) 228. a tolvaiokat éggitet job felől, Masicat bal felől fezitven 263.; a 271. 284. 295. lapon előforduló *tolvaj* szó is a keresztre feszített jobb latorra vonatkozik. V. ö. nemykoron yennekuala toluayok kenerett kyk embereket megtoluayolnakuala [veniebant latrones pro pane, qui exspoliabant homines] Ehr. c. 104. attyamfyay toluayok yewyetek hozank [fratres latrones venite ad nos] 105. — A külöbség mindazáltal nem valami éles a régiek nyelvében sem).

út: immar neged uttal [negyed ízben] 484. ma már kevésbbé használatos.

üresség: ürességöth nem hagot volna ő nekie tanalez gütteni 148. keres vala ürességöt mikeppen adnaia nekie ütet 154. — (*üresség* inanitas, vacuitas; otium MA.)

vajudni: kinekil vayonni kezdneec azok... [quibus egebunt hi, qui... Leg. Aur. —; az Érs. codexben e helyt: vajodni] 550. (MA. szótárában csak: *vajudni* languescere, *vajutt* elfonnyat, syntecticus; tenuatus, languidus, sublectus, morbidus, strigosus. — Baranyai Pálnál: megvajudt vala királyfi éhséggel; Balassánál: Vajudt tagjaimat hogy mivel fedezem? RMK. II; 267. és 470. l.).

vallani: bint val benne 1. nagob dičőségöt nem valhatnac 31. erdömöt val 56. kit (részségséget) valaki val, ez őmmagat nem valia 125. mire acarod e penzt elvennöd kit bynnekil nem valhacz 162. binth vallottam 210. bint vallaz 238 mű igazan tete-menönkert valoc ez kent 269. ime en dragalatos aňam mit valloc te nemzetidől 282. martiromsagot valla 460. 464. malasztot

vallotvala 467. valla az orzagot 617. meg esmeröd mi viadalonknac erös vallasath (habitus) 624. — a *vall* ige ezen «habere», jelentésben gyakori más nyelvelméinkben is; legérdekesebbek az Ehr. codexbeli példák: zent fferench vallot tyzenket tarsot [habuit socios] 1. vylag nem vallot oly czudalatos embereket [non habuit] 1. aroid el mendedett, kyket vallaz [quæ habes] 6. tyztessegeben vallatykuala [in veneratione habebatur] 36. honnatt vallonk teget [unde te habemus] 18.)

változni: ha meg változhatnak kenéel, auag ez velagi aiandekockal [ha megválthatnák] 335. (A Kat. v. leg.-ban is: itt a mindentek áldozják, És attul senki ne változzék (ne váltsa meg magát) 1536-7. s. — Bogátinál: Töröktől aranyat vitéz felvivé, De mondá: változna (felváltaná), más pénzt keresne. Az nagy Castriot. 4. r. — Molnár György feleségét, az ki 450 forinton változott ki. R. Magy. Nyelvel. III, 372. l.)

váltság: o mef igön bodogtalan valtság valasztani az öröc kent 107. iay enneköm zeretö fiam, minemü valtsagot töl ez napon, mert ime adatec neköm zolga az vrert, taneytvan a mestörert 363. — (Az első helyen «választás», a másodikon «csere» értelme van; de előfordul mai jelentésében is; mint: ninčen valtsagnac remensege (a pokolban) 335. V. ö. És önekik teszen áldozatot És ö binéért változatot Kat. v. leg. 1526—7. s.)

végezet: engömet en vegezetömnec előtte nem lattel (ante exitum meum Leg. Aur.) 559.

végezhetetlen: vegezhetetlen ken 69. vegezhetetlen halal 333. (mindkét helyen «æternus» jelentéssel).

vellejt: Eg kiçinded ñvgodalmnak vtanna esmeg eg kiçinded eröth velleythe 359. — értelme: ismét egy kis erőhez jutott, — eröt szerzett; a Winkl. c. megfelelő helyén, 92. l. szintígy. (A *vév* «venni» ígéhez tartozó, v. ö. székely *vélleget*; lásd: Simonyi, NyK. XVII, 56.)

venerék: zomiozol nem vizet, sem egebnemü venereköth 287. veue a mergöth mint nõmös venereköt, es meg iva 642. — Előfordul Ehr. c. 131. is; továbbá Münch. c. 62. 101. 105. stb. Bécsi c. 182.... es en venerekemet [et potum meum]; Jay ki venereket ad ö barattanac... megrezegeituen [væ qui potum dat amico...] 272. bort es semmi venereket nem izic (vinum et *siceram*

non bibet) Münch. c. 107. — Látni való, hogy e szó valami szesz, részegítő ital- félét jelentett).

verő: micoron lata kezeit verő miat zegekkel által zegezni... 263. («kalapács» jelentéssel még a 343. 508. 636. l. — MA. szótárában már mindhárom: *verő*, *pöröly*, *kalapács*).

verő: a keñves vernek vereie 172. es lõn õ verey mikeppen föld[r]e foło õppeneth veer 178. — (Winkl. c. megfelelő helyén: kõnvnek veernek vereie 155. l., és: lõn õ vereie mykeppen földre folyo cheppenek veer 159. l.; Münch. c.-ben is: es lõt õ vereie mikeppen, vérneç çeppenete le çoroguan a' földre [et factus est sudor ejus, sicut gutta sanguinis decurrentis in terram] 162. l. — MA.-nél: *veríték* sudor; vö. MUGSz. 606. sz).

verteng: immar en zerető fiam latom hog halalodnac vtolso horaian ideien vertengez 356. (Úgyanigy Winkl. c. 90 is. Teljesen kihalt szó. Igen valószínű, hogy a MUGSz. 951. száma alatt kifejtett *v;g;r* — *v;g;r* — «volvi, circumagi, agitari» alapige származéka, *t* momentán és *-ng* freq. képzővel; de lehetséges az is, hogy az 562. sz. alatti *p;g;r* alapigétől való, mint a *förtöng* [se volutare MA.] szónak meglágyult előhangú mása).

vesztegel, *veszteg*: vezteg lassoc ha illes el iő megzabeditani ütet 286. 288. az çalardsag vezteghalgat 312. indvlatlan vezteg alla 636, veztegetõc, mert istenneç titkon valo tõruenit nem tuçgatoc 673. a bölñec e zokasa, micoron ninç ideye veztegleni tud 678. zertelen valo veztegseg 691. — (*veszteg* quietus; *pacate*; *veszteghalgatás* silentium; *veszteglek* taceo, *vesztegség* silentium MA. — V. ö. Enek melseges vestegsegeben felkele [in profundo noctis silentio] Ehr. c. 4. kyk ew paranczyolatyara vezteglenek [quæ ad eius imperium tacuerunt] 138. műdõn mend vezteglëttenec volna monda Bécsi c. 38. Es ime lész vezteglõ (et ecce eris tacens) Münch c. 107. zolasnakees ydeye wagyon westegsegnekees Peer c. 96. a veztegseegh tartaaş mynd az zerzetnek fundamentoma Winkl. c. 127. mind kõnen el vezteglethetnem halgathatnam, de iay... Nagysz. c. 58).

viadal: mire futtal el minec elõtte a viadal lenne 555. az õrdõg esmeg fel kele a vyadalra 673. — (A kölcsönzött *csata* és *harc* szók nem fordulnak elő; helyettük van *had* (pl. 669. 678. l.) és *háború* (haborusagot [bella Leg. Aur.] kezdenec vele 669.).

vigaszik, *vigaszt*: lelõkneç mindõn corsagat megvi-

gazta . . . a corsagbol ezzent oruossaggal megvigazie 15. (igy még a 190. 192. 507. 509. 517. 703. l., «gyógyít», illetőleg «gyógyúl» jelentéssel; v. ö. MUGSz. 615. sz. — Nyelvméleinkben előkerül mind a három ige: *gyógyít*, *vigaszt*, *orvosol*; így pl. mikor meg akar-nam vigasztanom (cum sanare vellem) Bécsi c. 189. a te vereite-kődnek dragalatos vrvssaga vigazyon megh Winkl. c. 235. nagy sok vakok, santhaak . . . vygaztatanak meg az zent kyralnak eerdeme myat Érdy c. 402. vr isten yohabely teredelmesekett meg vigazt [sanat contritos corde] Ehr. c. 72. — az zent kyraal testeenek előtte meg gyogywltateek Érdy c. 402. gyogeha meg evket sz. Marg. él. 138., ugyanigy 140. 142. Jord. c. 293. 638. gyógyul; a Nádor-codexben is: *gógitassek*, *gógyhon* 703. l. — Thewr. c. 293. en lelkem . . . kegyeus orwos meg orwosollyad, — így a Czech c. megfelelő helyén is. — A *vigaszik* ige is gyakori a nyelvmélekek-ben, sőt még Bátorinál, Komjátinál, Pestinél, Telegdinél is talál-ható. A *vigasztal* pedig már a régi nyelvben is mai értelmében használatos; pl. megvigasztaltac kiralt (letificarunt regem) Bécsi c. 189. hóg megvigasztalnac azocat (ut consolarentur) Münch. c. 193.

vigyáz-ás: monda petőrnece Ekeppen nem vigazhatale eg horaiglan en velem 173. vigazzatoc es ymadkoozzatoc (vigilate et orate) 174. testeet böytel vigazassal megh őztőueriti vala 588. (*vigyazoc* vigilo, specular, excubo; v. ö. MUGSz. 616. sz.)

villámodik: minec előtte megvillamodnec (antequam illucesceret Leg. Aur.) 574. az Érs. c. megfelelő helyén: megvela-modnek; a Münch. codexben is: es vilamoduan esmeg időű a' templomba [et diluculo iterum venit] 185. A farkas, mikoron még meg nem villámodott volna, és az erdőben járna . . . Pesti G. LVI. m. — *villámodom* fulgurio, fulguro; diluculo MA. — *villámodni* hajnallani, virradni Tájpsz. szerint székely szó. A «fulgur» code-xünkben *vellamas* (506. l.); a Bécsi c.-ben: Vrnac villamati es kődi 132. Vala kedeg ő zemele mikent villamat Münch. c. 70. Es hogy menne leleknek hamarsagaban mykeppen vyllamat [quum iret quasi fulgur in impetu spiritus] Ehr c. 138.

viselni: kezdec az zent testőt viselni [vinni] 599. zo viselés 691. v. ö. fent *halottviselő* (Faludinál: mi visel bennünket arra, hogy tüzzel vassal pusztítsunk; — és igen-is hogy okok viselték őt erre a szemtelenségre l. Nyőr I, 176.).

vizeth: Ime nekőd vagoc advan fiu vizeth 386. — (ezt

mondja szent János apostol Máriának, kinek őt Krisztus e szavakkal ajánlotta: ime! a te fiad. Világos tehát, hogy *vizett v. vizsett* (?)-nek értelme «gyanánt, helyett». — Ugyanígy a Winkl. c. 115. is: yme neked vagyok adwan *fyw vizett.*)

vontat: ket fogat neki ki kel vala vontatni 483. fogat kivontatvan 489.

zomak: megmar mykeppen azzomak es mikeppen a regulos neuű mergős kego 128. — (coluber *zomoc kigyó* M. A.)

zöldség: (a fősvény ember:) mas embőrneec zöldsegeből elfonáad es meg őztűerődic 120. — (E szó itt «virulást» jelent, vagy tkp. «jó módot, jó sorsot»; valószínű, hogy a lat. «viriditas» ügyetlen fordítása.)

zúgóds: a «zolasnak bynei» közt van elsorolva a 690 l. származéka a *zúgódni* igének, mely elég gyakran található a code-ekben (pl. Debr. c. 64. Winkl. c. 281. Virg. c. 128. [ugyane c. 125. l. «zúgóds» is], Kat. v. leg. 1418. 1423. s.); sőt még a 16. sz.-beli íróknál is, mint pl. Istvánfinál (RMK. II, 46.), Szeremlyéninél (u. o. 238. l.); Moln. A. is említi a *zugodom* (fremo) szót, de már csak: *zugolodas* fremitus, murmuratio.

B) Sajátságos kifejezések.

A vitezőc *udvart útenec* 256. l. (így a Winkl. c. 203. l. is; «letelepedének»; Máténál: et sedentes [milites] servabant eum. Gyakoribb ennél a régi nyelvben az *udvart tétet* kifejezés, melynek értelme: házi szolgálait, hozzá tartozóit [rendesen királyról, vagy általán nagy urról mondva] egybehívja, maga köré gyűjti; pl. Istvánfinál: Holtá kelve Voltér új *udvart tétete*, Kazdag ajándékot arra feltétete RMK. II, 34.; Tinódinál: Legottan új *udvart király* hogy tétete, Vigasságot benne nagy sokat tétete u. o. III, 372. l.) — *vessőnc nilat rayta* kie légőn 267. en ruhamon nilath vetenec 283. 284. («sortem jacere, sortiri»; Erdősínél: nyilat vonának (Luk. 23.), Pestinél már: sorsot vet. — *előttec iaró* [előljárójuk] 515. *labi őltőzet* (mind telben, mind narba mezitelen labbal iar vala, Labi őltőzetőth čak accoron vezőnvala fel, micoron pispőkőkneec, papoknac eleychen megénvala) 538. — micoron *embőrsegőt ertvolna*

578. értelme: mikor férfikorra jutott (választának neki feleséget). — *vizza valo akarát* 689. a «zynek bynei» közt van elsorolva s alkalmasint «renitentia»-t jelent. — *nemzethőz valo kevensag* 689. ugyanott; a «nemzet» szó régi jelentését tekintve annyi mint: a vérrokon tisztátalan megkivánása. — *maganac valo erthes* 690. ugyanott, hol a két előbbi szó; valószínűleg «önzés»-t (philantia) jelent, mint Toldy is megjegyzi. — *magas hanyas* 691. az első szó, azt tartom, hibásan van írva «magát» helyett; e szerint «hányavetiség»-et jelent V. ö. magahányás (jactatio) Nagysz. c. 356. mit hányod vetőd magadat Érdy c. 666. az mi ellenségünk magát hányván Thewr. c. 134. l.

Az elsoroltakon kívül van még néhány kifejezés codexünkben, melyekben az igeszó némileg szokatlan jelentéssel van használva; ilyenek: *lelke istembe változic* 19. a méltó áldozóról van mondva, hogy t. i. hasonló lesz az istenséghez, Krisztus testét magában hordván a méltó áldozás által istennek mintegy igazi képmása lesz. — *nağ kegős bezedőt bočatvan*, es mondvan 258. alkalmasint latinismus; a szentírásban gyakori a: Deus misit verbum per prophetam-féle kifejezés); — *kihőz fogam en arua feiemet* 376-7. (V. ö. feyem hozya fogam Kat. v. leg. 1891. s. mikoron az fiának nem volt volna hova feit fognia 400. m. l. s a Winkl. c. megfelelő helyén is (107. l.) úgy mint codexünkben; jelentése: fejt vkire ráhajtja, vagyis átvitt értelemben: vkiben bízik, vkinek segélyére támaszkodik.) — *beöltöztek monostorba* 454. e helyett: belépett monostorba, vagyis: szerzetessé lett, szerz. ruhát öltött magára. — *mindön napon böytől vala, ielős innepőkthől megvalvan* 534. és: *germőctől megvalvan megkeresztete keth néguen ezör embört* 616-7. (vagyis: ki véve a jeles ünnepeket, ... kivéve a gyermekeket); — *éghazat rakata* 615. 618. («építete»); az *épít* ige egyébiránt rendes használatú a codex-irodalomban, csak az Ehr. c. 7. különösebb: egyhazy eppeytesre [pro reparandis ecclesiis], a mi azonban szintén megegyező az *épít* eredeti jelentésével [in integrum restituere.] — Végre a *tesz* (facere) ige használatát találjuk sajtászerűnek e kifejezésekben: könyörgést tenni 348. segedelmet tenni 349. 364. vitézséget tenni 611. (ezek talán nem mondhatók latinosságnak.) — Előfordul még így is: *tön nekic bezedőth* 167. *oth tönec vačorat* 151. 383. imadsagot tön, imadsag teven 416. 420. 499. 512. stb., *ten zot* 482. vallast tegetőc 653. fohazkoda-

sokat tezen 541. teeg vegeth 181. alamisnat tezön 531. vendeg-segöt tenne 483; teznevala sirast 371. nag' sirast tön 580. (ezek már, legalább részben latinismusok, v. ö. verbum, orationem, eleemosynam, coenam etc. facere). A sajátosságos igei használatokról, tekintettel különösen az igével összekötött névszó ragos alakjára, alább (a mondattani részben) lesz szó.

ZOLTVÁNY L. IRÉN.

VOTJÁK NYELVMUTATVÁNYOK.

A votják nyelvről szóló ismertetések eddigelé általában fordított s különösen vallásos tartalmú textusok alapján történtek. Eredeti nyelvmutatványok jelentékenyebb számban csak ezelőtt két évvel jelentek meg a kazáni missionárius társaság kiadásában »Произведения народной словесности, обряды и повѣрья Вотьяковъ Казанской и Вятской губерній» («A kazáni és vjatkai guberniumbeli votjákok népköltésének termékei, szokásai, babonái») czímen. E gyűjtemény összeszerzője G a v r i l o v B o r i s z, ki Vjatkában töltött szolgálati ideje alatt figyelmét a népköltésre és szokásokra is kiterjeszté s különösen nagy számban szerzett össze dalokat, találós meséket, ezenkívül meséket és imádságokat. Ezeket a gyűjtő kissé szabad, de azért elég jól használható orosz fordítással látta el s itt-ott, hol a szövegbeli előadás kissé homályos, magyarázatokkal. Mindemellett több helyt a teljesen szabatos és biztos fordítás csaknem lehetetlen, részint mivel jókora számú a szövegekben az olyan szó és szólás, mely eddigi forrásainkban nem fordul elő s így jelentésére nézve egyelőre még nem igazolható, részint pedig mivel olyan viszonyokra történik benne az érzés, melyek csak a helyi körülmények alapos ismeretével érthetők. Mi a könnyebben fordítható darabok közül közlünk mutatványokat, mit annál időszerűbbnek tartunk, minthogy az ugor nyelvek közül eddigelé a votják nyelv részesült aránylag legkevesebb méltatásban nyelvészeti irodalmunkban. E szövegek két különböző nyelvkerületből vannak egybegyűjtve: a kazáni kormányzóság éjszaki s a vjatkai kormányzóság déli részéből; amannak nyelvét bizonyos hangtani sajátságokon kívül (pl. hogy szókezdő *j* *d*-vé változik benne) erős török hatás jellemzi szókinésben és mondatszerkezetben; emezt (ide tartoznak az ünnepdalok s a találós mesék közül a 72—120 számúak) főképen az orosz kölcsönszók nagyobb száma.

M e s é k.

1.

Odik murtlen kik kišnoez vilem. bazim kišnoezlen kik piez vilem, pokči kišnoezlen odik vilem. so murt ačiz kulem. bizim kišnoezlen kik pieniz ta pokči kišnolen piez, Vištem-taz, odik ninal nuleskü minisa, pu koraljam. bizim kišnolen kik piez kiknazili odik sažen koraljam, ta Vištem-taz ognaz odik sažen koram. agajosiz soä vožasa, solen koram puaz til dongiljam. ta Vištem-taz solis egirzä sandikä tirem no dödiä ponisa, koškem. so odik gurtä pirem no «altinen azves kiñ voštä» šüisa čirektjam. soä kilisa otis murtjos potiljam no đualjam : «tinad azves-a, altin-a?» šüiljam. ta «altin» süem. odik murt žiñi sandik azvesü pottem no solı veram : «ojdo voštom!» šüem. ta murt ta Vištem-tazes aldalo šüisa, solı süem : «ojdo voštom so köjön ustitek.» ta Vištem «đaraloz!» šüem. so berä voštıljam no ta Vištem bertem. so murt pirisa sandiksä uštem vilem šaltrak egir potem. so berä noš uz likti medam šüisa dašaškem. ta Vištem-taz bertem no semňajosizli veram : «tani, mon egiren azves vošti» süem. ta bizim kišno piössä kosem : «minilä ti no pudes sutilä no egirzä asvesen voštılı» süem. agajosiz talis đualjam : «ton kiži šüisa voštid?» šuiljam. ta Vištem süem : «egiren azves kiñ voštä šüisa, čirektjaj no potisa voštizi» süem. sojos noš puzes sutiljam no egirzä sandikä tirisa, koškiljam. so gurtä piriljam no egiren azves kiñ voštü šüisa, čirektjani kuškiljam. so azla aldaskem murt irčag kutisa potem no, «murtez aldasa vetlis ti-ama?» šüisa žugä no žugä-pä. so berä sojos mirdem otis mozmisä bertiljam no Vištemles anajzä viiljam. so berä soä Vištem-taz dödiä ponisa olo kitsi nüesa vatem, no ačiz odig gurtä minem no lukaškisa pukišjos dorä pirisa «kuddi minim kišno lüiškodi?» süem ; «minam žiñi sandik azvesü vañ» süem. Odig nil : «čin-a so kilid?» «čin» süem. nil «monä baštod-a?» šüem. «bašto» süem. so berä dödijaz puktisa, nilez as doraz nuem. so berä semňajosizli veram : «tani» šüem «kulem anajnim čeber nil voštisa vaji» süem. agajosiz noš anajzes viiljam, no ačseli kišno bašton ponna tajos no oži miniljam. odik gurtä piriljam no Vištem-taz dišetem šamen «kulem nilen ulep nil kiñ voštä» šüisa, čirektjani kuškiljam. odik murt potisa, sojosiz žugisa uljasa ležem. sojos voštini šettimtezi, no solı vožzi potisa, so Vištäm-tazes bitini bertiljam. soä kabä ponisa, Kamä kuš-

tini Kam dorä nuiljam. bazim agajez süem : «ojdo tug maig vajisa dongisa uskitom!» sojos tug maigli bertem berä ta Vištem-taz otis potem no otsi dar tirisa, ponem. sojo; liktisa, kabez dongisa uskitiljam. so berä «nu» süiljam «açmesiz aldasa anajez viitem val, assä no viim ini» süiljam. ta Vištem odig iuleskiš korka pirem no sendira pidesaz videm. so berä otsi kik pegzem liktisa, pirem. sojos arberizes bugirjani kuškiljam vilem. ta dirzä žutisa, ute vilem; sendira domirasa koškem. pegzemjos uknoti no kiti tekčisa, potisa koškiljam. ta Vištem pegzemjosles odik bumažnik uksozes, odik tuž žes valzes baštem no bertisa koškem. bertem beraz agajosizli veram : «tani» süem «minim vu kužo odik val, odik bumažnik ukšo sotiz» süem; «rakmat vüä kuštemdili» süem. agajosiz duam : «bon otin no tače-ik dönjä vañ-ama?» šusa. — «uj» süem, «otsi piridi-kä potemdi uz pot» süem. tajos so killi kutirtiškiljam no kikenazä odik kabä pirisa, Vištemli dongini kosiljam. so dongem no ležem sojos otsi bitmiljam. sojos Vištemez bittini vetiljam, Vištem açsesiz bittem. sojos aldani tirišo vilem no Vištem açsesiz aldasa bittem.

(Mamadiš, kazáni gubernium.)

Egy embernek két felesége volt. Idősebbik feleségének két fia volt, az ifjabbiknak egy volt. Az az ember maga meghalt. Idősebbik feleségének két fiával ez az ifjabbik feleségének fia *Vištem-taz* (szó szerint: esztelen tar) egy napon kimenvén az erdőre, fát vágta. Az idősebbik feleségnek két fia együtt (kettejükre) egy ölet vágott, ezen *Vištemtaz* egymaga vágott egy ölet. Bátyái őt megirigyelvén az ő vágott fáját felgyujtották (az ő vágott fájába tüzet dugtak). Ez a V. az ő szénét ládába töltötte s szánra rakván útnak eredt (elment). Egy faluba bement s azt kiabálta: ki cserél aranyon ezüstöt? — (mondván). Ezt hallván az onnan való emberek kijöttek és kérdezték: ,ezüstöd van-e neked, [vagy] aranyad?‘ Ő azt mondta, hogy arany (ő ,arany‘ mondá). Egy ember kihozta fél láda ezüstjét és mondá neki: ,rajta, cseréljünk!‘ — (szóla). Ez az ember meg akarván csálni V.-t (ezt a V.-t megcsalom, mondván) [ezt] mondá neki: ,rajta, cseréljünk csak úgy felnyitatlanul!‘ Ez a V. [azt] mondá: ,jól van.‘ Azután cseréltek és V. visszatért. Az az ember [haza] érvén, mihelyt a ládát kinyitotta, csupa szén került elő. Azután készülődött, hogy talán még előző [egyszer] (nem jön-e talán még? — mondván). Ez a V. visszatért és családbelijeinek elmondotta: ,ime én szénen ezüstöt cseréltem‘ — (mondá). Az

idősebbik asszony megparancsolta fainak: ,menjete ti is, égesétek el fátokat és cseréljétek be a szenet ezüstön‘ (mondá). Bátyái kérdék tőle [t. i. a bolondtól]: ,te hogyan beszéltél, mikor cseréltél‘ (tkp. te hogyan beszélvén cseréltél)? — (mondák). A bolond felelé: ,ki cserél ezüstön szenet‘ (mondván) kiabáltam és jöttek (jövén) s cseréltek — (mondá). Ők is [tehát] fájukat elégették és a szenet ládába töltvén elindultak. Ama faluba tértek be és elkezdtek kiabálni: szézen ezüstöt ki cserél be? (mondván). Az előbb megcsalt ember rudat ragadván kijött és [azt] mondván: ,ügy-e bár ti embercsalók vagytok‘ (embert csalva járók) — ugyancsak ütögette (ütötte, ütötte) [öket]. Azután ők [nagy] bajjal megmenekülvén visszatértek és V.-nak az anyját megölték. Azután V. őt [t. i. anyját] szánra téve valahová elvitte (elvivén) s eltemette; maga pedig egy faluba ment s az [épen] összegyülekezve ülő népséghez (ülökhöz) térvén, szóla: ,ki lesz közületek (kiktek lesztek) az én feleségem‘ — mondá, — ,nekem egy fél láda ezüstöm van‘ — (mondá). Egy leány [mondá] ,igaz-e ezen szavad?‘ ,Igaz!‘ — felelé. A leány szóla: ,elveszel-e engem?‘ ,Elveszlek‘, mondá [t. i. V.]. Azután szánjára ültetvén a leányt haza (magához) vitte. Most (azután) rokonainak [ezt] mondá: ,ime‘ (mondá), ,megholt anyámon egy szép leányt cseréltem‘ (cserélve hoztam) — (mondá). Bátyái is megölelé tehát anyjukat s hogy maguknak is feleséget szerezzenek (feleségszerzés végett), ők is úgy elmentek. Egy faluba betértek s V. tanítása szerint elkezdtek kiabálni: ,holt leányon ki cserél eleven lányt‘ — (mondván). Egy ember kijövén, elverte őket s elkergette (elvervén, kergetvén küldte). Ők, hogy nem sikerült nekik cserélni (cserélni el nem érvéjük), megharagudtak (haragjuk kelvén) és visszatértek megölni V.-t. Őt [t. i. V-t] zsákba dugva elvívék a Kámához, hogy beledobják (beledobni a Kámába). Az idősbik bátya szóla: ,rajta, hozzunk (hozván) egy komlórudat s taszítsuk be‘ (taszítva dobjuk be). Mikor ők komlórudért visszafordultak (visszafordulásuk után), V. kijött onnan és gypet töltött (töltve tett) oda. Ők [t. i. a bátyák] megjövén a zsákot beletaszították (taszítva beledobták) [a folyóba.] Azután szólának: ,ime ő bennünket rászedve anyánkat megölette volt, most mi őt magát öltük meg‘ — mondák. Ez a V. egy erdei kunyhóba tért be és a hálópadlásra (aljába) feküdt. Azután oda két szökevény tért be (jövén bement). Ezek holmijaikat széllyel szedegetni kezdték volt; ő [pedig]

fejét fölemelvén nézi vala [és] a hálópaddás összeesett (összedőlven ment). A szökevények az ablakon át s a hol [lehetett] kiugorván elmentek (kijöven mentek). Ez a V. a szökevényeknek egy tárcza pénzét s egy igen jó lovát [magához] vett és haza ment (visszafor-dulván ment). Visszaérkezte után [így] szóla bátyáinak: 'ime' — mondá — ,nekem a víz ura egy lovat s egy tárcza pénzt adott' (mondá); ,köszönet érte, hogy a vízbe taszítottatok' (vízbe taszításotokért) — mondá. Bátyái kérdék: ,hát ott olyan világ van?' — mondván. ,Ej!' — szóla — ,ha oda mentek, nem lesz kedvetek kijönni' (nem jön kijövéstek) — mondá. Azok hittek e beszédnek és mindketten egy zsákba bujván megparancsolák V-nak, hogy taszítsa be őket [a folyóba]. Ő betaszította s [ott] hagyta [öket]. Azok oda veszték. Ők V.-t igyekeztek (jártak) megölni s V. őket magukat ölte meg. Ők törekedtek volt csalni, de V. őket magukat rászedvén elvesztette.

2.

*Odik murtlen küñ piez vïlem. odik piez bunen to dorä piniš-
kini minem. minisa vïem berü piniškini küskem. piniškon dirjaz to
peri potem no piniškišleš duam: «ton taä malï piniškod?» süem. pi-
niškiš veram: «to poškin mar vañ, soä pottiško» süem. ta to peri
pirem no anajezli veram: «ačmä korkaez bittini liktem murt vañ»
süem. so berü veram anajez piezli: «min, valčü nurjaški, tonä vor-
miz-kü pottoz» süem. to peri pertem no «ojdo valčü nurjaš-
kom!» süem. — «ej, ton monenim nurjaškin? min, tini, otin
minam šu ares pinitem babajä vañ; min, soin nurjaški!» süem.
ta minem no «давай подвод!» šusa važem. gondir «ö — ö» šusa
važem no ta kurdam. kurdasa bertem anajez dorä no veram anajezli:
«uj, anaj» süem «šu ares babajez vañ vïlem, og pol» ö — ö «šusa
važiz no kuaraezleš kurdaž» süem. so berü noš kosem anajez bižini.
to peri potem no piniškišli veram: «ojdo bižom, kiñ orčoz» süem.
piniškiš veram soli: «tini, minam pal ares vini vañ, «uat, uat» šusa,
min ali potoz» süem. to peri «uat, uat» šusa verasa, minä vïlem, keč
kiz uliš potem no vortisa koškem. keč šorä ta no bižisa minem vïlem
sötimtä, so köjön kečliš bižžä no ažemtä. so berü anajez dorä bertem
no veram: «pal ares viniz vañ vïlem. so šorä no vüni öjlo; monä
višisa, dal karisa, dal karisa bižä, oži no öj soti» süem. so berü ana-
jez veram: «min, ta čokmordä potti no ležä, kuddi vilä vuttodi»*

šüem. ta to kužo potem no piniškiš dorä minisa, veram: «da, ta čokmorez irgiti!» šüem. piniškiš veram: «da, ačit azla irgiti!» to peri čokmorzä irgitem no üšisa mužemä vijem. čokmorzä baštisa šotem no ta piriškiš čokmorzä kutem no to peri, »da, irgiti!» šüem. ta veram: «dugdä ali; tini, so pilem med ruoz» šüem. to peri veram: «ču, ču, en irgiti!» šüem. so berä to peri čokmorzä baštisa, pirem. so berä noš šizim sul erval pottem no «da, taä nipiјasa, nuldä» šüem. piniškiš veram: «da, ačid nuldä azla» šüem; ačiz nipiјasa, nuldem. ta piniškiš pukšem no vortilini kuškem. to peri veram: «ču, ču! viod, viod!» šüem. so berä ervalzä pirtisa koškem. anajezi veram: «anaj, valez viškä val» šüem. so berä to peri potem no «ukšo šoto, ud deti-a?» šüem. piniškiš veram: «ta šlapaz tiros karid-kü, ug deti» šüem. to peri anajez dorä pirem no veram: «ukšo šotid-kü odik šlapa, ug deti šüü» šüem. anajez kosem. piniškiš šlapazä ušto karem, ukšozi tirini kosem. tirisa, tirisa, mirdem tirmitem. so berä korkaz perizä nüetem. nuikiži ažiljam vuko ki, soä peri baštem no nüem. so berä ažiljam usiez, piniškiš soä no perili nuini kosem. peri baštisa žutisa nuem. so berä korkaz vuiljam no ta kužoz azla pirem no kišnoezli veram: «mon šid poštini koso, ton «maid van» šü» šüem. ta periez ötisa pirtem no kišnoezli šid poštini kosem. ta kišnoez «maid van no maid van?» šüem. kartezi veram: «odik perilen điriz van» šüem no peri korkaezlis pal seregzi žutem no potisa koškem. so kojini peri bertem.

(Mamadiš.)

Egy embernek három fia volt. Az egyik fiú elment hárshéjjal a tóhoz fonni. Megérkezvén (menvén, odajötte után) fonni kezdett. Fonás közben (idejében) kijött a tó manója és kérde a fonótól: ,te minek fonod ezt? — (mondá). A fonó felele: ,a mi a tó belsejében van, azt kihozom‘ — (mondá). A tó manója bement [t. i. a vízbe] és anyjának mondá: ,[itt] van egy ember, ki házunkat elveszteni jött‘ (magunk házat elveszteni jött ember van) — (mondá). Ezután [azt] felelé az anya fiának: ,menj, birkózzál meg vele (együtt), ha tégedet legyőz, kihajt [bennünket]‘ — mondá. A tó manója kijött és mondá: ,nosza, birkózzunk (együtt).‘ — ,Ej, te én velem akarsz birkózni (tkp. birkózol)! menj, ime ott nekem egy száz éves fogatlan nagyanyám van, menj, avval birkózzál meg!‘ — mondá. Ez elment s oda szóla: «davaj podvod!» (mondván).

A medve* ö-ö-t (mondván) felelt s ez [t. i. a manó] megijedt. Ijedten visszatér anyjához és mondá (anyjának): ,ej anyám' — (szóla) — ,egy százéves nagyanyja volt, [az] egyszer ö-ö-t mondott (mondva felelt) és én hangjától megijedtem' — (mondá). Ezután ismét [azt] parancsolá anyja, [hogyan versenyt] fusson (futni). A tómanó elment s szóla a fonónak: ,nosza, fussunk, ki halad előbbre!' — (mondá). A fonó válaszola neki: ,ime van nekem egy fél éves unokaöcsém, menj s mond: «*uaty, uaty*» (uatyot mondván), mindjárt kijön' — (mondá). A tó manója, «*uaty, uaty*» [hangokat] mondván (mondva szólván) elment, a fenyő alól egy nyúl jött elő s felugorván (?) eliramlott. Ő is futott (futva ment) a nyúl után, [de] nem érte el (el nem érvén); úgy [hogyan] a nyulnak farkát sem látta [végre]. Azután anyjához tére s elbeszélé: egy fél éves unokaöccse volt, az után haladni nem lehetett: engemet várva pihenést meg pihenést tartva (téve) fut s így sem érhettem utól' — (mondá). Azután [ezt] mondá anyja: ,menj, vidd ki eme furkódat, dobjatok, ki viszi közületek (kiktek vizitek) magasabbra' — (mondá). Embe tóur kijött s a fonóhoz menvén, mondá: ,nosza, hajtsd ezt a furkót!' — (mondá). A fonó felele: ,no dobj te magad előbb!' — (mondá). A tó manója feldobta a furkót s [az] leesvén a földbe hatolt. Elővevén a furkót [most] átadta s ez a fonó megfogta (a furkót), [mire] a tó manója mondá: ,nos hajts!' Ez [a fonó] felele: ,megállj (most), ime az a felhő hadd jöjjön elő!' — (mondá). A tó manója szóla: ,hó, hó, ne hajts!' — (mondá). Azután a tó manója furkóját vévén, bement [t. i. a vízbe]. Erre (azután) ismét egy hét öles kanczát hozott ki és mondá: ,nosza vedd föl ezt (terhül) s vidd!' A fonó felele: ,nosza vidd előbb te magad!' — (mondá); ő (maga) felvevén [magára] vivé. A fonó ráült s elkezdett ügetni. A tó manója mondá: ,hó, hó, megöled, megöled' — (mondá). Azután a kanczát bevezetvén elment. Anyjának szóla: ,anyám, a lovat meg akarta ölni (megöli vala)' — (mondá). Most (azután) a tó manója kijött és mondá: ,pénzt adok, nem bántasz-e?' (nem érintesz-e?). A fonó felele: ,ha ezen kalapot tele rakod (teszed), nem bántlak' — (mondá). A tó manója anyjához ment s szóla: ,azt mondja, ha egy kalap pénzt adsz, nem bántlak' — (mondá). Anyja parancsolá, [hogyan tegye]. A fonó kalapját kilyukasztotta, parancsolá, [hogyan] a pénzt bele

*) Őt értette a fonó nagyanyjának.

töltse (beletölteni). Töltötte, töltötte [míg] nagynehezen tele töltötte. Azután haza a manóval vitette. Amint vitték (vivéjök), megláttak egy malomkövet, ezt [is] fölvette a manó s vitte. Azután megláttak egy boronát, a fonó megparancsolá a manónak, [hogy] azt is vigye (vinni). A manó felemelvén (megfogva felemelvén) vitte. Azután a házhoz értek; a gazda előre ment és [azt] mondá feleségének: 'én parancsolom, [hogy] ételt főzz (főzni), te mondd: «mid van?»' — (mondá). Ő a manót behíván bevezette és [azt] parancsolá feleségének, [hogy] ételt főzzön. Felesége szóla: 'mid van, mid van?' Férje felele: 'egy manónak a feje van' — mondá és a manó fel-emelte a háznak egyik oldalszögletét és eliramlott. Ily módon tért vissza a manó.

3.

Valjan vîlem ñules voźmas kočîš Ivan Kotovšîk nîmo. so ñules voźmasa vetlon dirja og pol solî-pä oćîram đuci. kočîš vajem đuciñi «ton kiñ?» šusa. đuci veram solî: «Ivan Kotovšîklen šion, đuon dašasež» šüem. Ivan Kotovšîk kurem soles pater; so soä nüem bazîm beriž girikâ. so berü Ivan Kotovšîk kosëm sil' vajîni. đuci sil' utćani mînem, no kion kutem iž šettem. đuci-pä kurâ kionles; kion-pä šüä: «ug šotîški». đuci, «šuaak lü, Ivan Kotovšîk nîmo türâ kurâ-pä» šüüz. so berü kion odik makessü šotîsa ležem. đuci Ivan Kotovšîk dorâ vajem no-pä solî veram: «mä, mä Ivan Kotovšîk, odik makes sil' vaji tinîđ» šüem-pä. — «Oj rakmat, oj rakmat, mîn nošîk žinâ ötća-pä» šüem. so berü đuci vañzâ ötćasa, vajem: gondîrez, kionez, kečez, kîr parišez, koniez. vañzâ vajem no beriž kotîrîñ-pä be rgalo, Ivan K. dorâ pîrîni kurdamiškîz. koniez-pä koso: «ton pîr-pä!» šuo. koni-pä šüüz: «mînam biži küž, bižtim kutož». so berü-pä kečez kosizi; keč-pä šüüz: «mînam kažmî evol, non ug pîriški pä», šüüz. so bere-pä gondîrez kosiljam: «ton batîr babaj, ton pîri-pä!» šüüljam. gondîr-pä šüüz: «ojdo, ačîz no potoz ali-pä» šüüz. so berü Ivan Kotovšîk «malî ug likto ini tajos?» šüüsa, potâ vîlem. nîriz parišlen nîraz đetem no pariš kurdasa, čîrektiškem: «pik!» šüüsa. Ivan Kotovšîk dulasa, tubem beriž vilâ, gondîr tubem bazîm kîz đîlâ, so kîz ulâ pariš pîrem. so berü kema ulem berü Ivan Kotovšîklen kötîž šumam no beriž đîliškîz šîrani vaškem no uškîsa ulâ vîlem. solîš uškemzâ gondîr aźü vîlem. soki pariš bižzâ vîrtem, soä Ivan Kotovšîk šîr šüüsa, tekčem no pariš kurdasa «pik!» šüüsa, čîrektiškem. solîš kurdasa, Ivan Kotovšîk kîz đîlâ

tubem, solís tubemzü azisa gondir «monü šiini tubä» šiisa, kurdameniz kiz dšlšsen tekcem no kulem. Ivan Kotovšik so řuleskin ali no-pä ulä.
(Mamadš.)

Hajdan volt egy Kotovsik (tkp. kandúr) Iván nevű erdőt őriző macska. Midőn ez erdőt őrizve járkált, egyszer találkozott vele (szembejött neki) egy róka. A macska odaszól a rókának: ,te ki vagy? — (mondván). A róka felele (neki): ,Kotovsik Ivánnak étel- és ital-készítője [vagyok] — (mondá). K. I. tőle szállást kért; az felvitte őt egy nagy hársfaodúba. Azután K. megparancsolá, [hogy] húst hozzon. A róka húst keresni ment és előtalált egy farkast, ki egy juhott fogott volt. A róka [húst] kér a farkastól; de a farkas [azt] mondja: ,nem adok'. A róka felele (mondá): ,hamar (gyors légy). Kotovsik Iván nevű előljáró kéri.' Erre (azután) a farkas egy czombot engedett át (adva engedett). A róka elvitte K.-hoz és szóla neki: ,nesze, nesze K., egy darab húst hoztam neked' — (mondá). ,Óh köszönet, óh köszönet' — mondá — ,menj ismét, hídd össze gyűlésbe [az állatokat]. Azután a róka mindenkit összehíván, elhozta a medvét, farkast, nyulat, vadkant, evetet. Mindnyájukat elhozta, de [ezek] csak a hársfa körül forgolódnak, mert félték bemenni K.-hoz (K.-hoz bemenni féltükből). Parancsolják az evetnek: ,te menj be!' — (mondják). Az evet pedig szóla: ,Az én farkam hosszú megfog farkamnál [fogva]. Azután meg a nyúlnak parancsolák; a nyúl felele (mondá): ,nekem nincsen erőm, én nem megyek be' — (mondá). Most a medvének parancsolák: ,te erős vagy, apó, menj te be!' — mondák. A medve felele: ,nosza, maga jön már ki' — (mondá). Azután K. gondolván (mondván), hogy miért nem jönnek már be ezek, kijött. Arra a vadkan orrához ért, s ez megijedvén elkiáltotta magát: ,pik!' K. megharagudva felkúszott a hársfára, a medve felmászott egy magas fenyő tetejére, ugyan azon fenyő alá elbújt a vadkan. Azután hosszú idő múlva K. megéhezett, (hasa m.), a hársfa tetejéről lejött tehát egerészni s lefelé nézegetett. Az ő leselgetését (nézegetését) látta a medve. Ekkor a vadkan megmozgatta farkát; ezt K. egernek gondolván, ráugrott s a vadkan ijedve kiáltott fel: ,pik!' Ettől megfélemlülve K. a fenyőfára kúszott; az ő felkúsztatát meglátván a medve, azt gondolta félelmében (féltében), hogy őt megenni mászik fel (engem megenni mászik fel' — mondván), a fenyőfa tetejéről leugrott és meghalt. Kotovsik Iván még most is él azon erdőben.

4.

Odik murt köčisa, gurež bañü korka puktem, pokči giđ leštem. solen pudoez vilem: odik čuñi, odik kuñan, odik iž, odik kaza. gurež ulin kionjos ulo vilem, sojos adumiliš pudoez vañzü šödisa, ačsez šutem puksisa, keñeš kariljam, buskel dorä gurež bañü minisa, šion kurini. liktisa, kiržalo-pä: «ton žes buskel, milemiz šutem en vi, odik čuñi šot šüni!» šüsa. ukno vižijn pukisa tek kiržalo-pä, buskelli ižini erik ug šoto-pä, čuñi kurisa. peres kišno nerad lüesa, kartli čuñi šotini kosem; kart kišnoliš kilzä kilzisa, kionjosli čuñi kuštem no veram: «ta berä en liktilä ini» šüem. kionjos tau karisa koškiljam. odik arña ulisa, noš liktiljam vetil kurini, nošik ukno vižü puksisa, kiržani kuškiljam vetil kurisa. noš kišno nerad lüesa, vetil šotini kosem kartli; so nošik kuštem. so berä kionjos og pol dišem berä no kitsi no ug koško-pä; so peres ačiz no nerad lüem, korkais potini ug lu-pä. čistoj pudozä kionli šudisa bittem; so berä nilpizä no kišnozä no šotem, peres ognaz ginä kilem. «ta kionjosiz kiži karom ini» šüsa tek nalpasa ulä-pä. so berä bazim kudi vurisa, korka ažü ošem, ačiz kudiä pukšem. noš kionjos liktizi-pä; og kesek ukno vižijn kiržasa pukem berä «kuarami ug kiliskidir» šüsa, baškit dorä liktizi-pä, korka ažü pirizi-pä. so kuspün peres kudižin viržem no goziez čigem; peres bazim kudien üšem kionjos vilä, ok vitzü kudien paškatem, muzon kionjos kurdamenizi baškit vilä tubisa, ogez ogzä paškatiljam. so berä peres kudiš potem no bazim purten kionjosiz viem; kuzä bazarü pottisa vuzam, so uksoen jurt leštisa ali-kü no uzir ulä.

(Malmis, vjatkai gubernium.)

Egy ember elköltöztvén, egy dombra házat épített s egy kis istállót csinált. Az ő lábasszójába volt: egy csikó, egy borju, egy juh, egy kecske. A domb alatt farkasok éltek, azok észrevevén hogy az embernek barmai vannak, minthogy ők maguk éhesek voltak (éhesen ültek), elhatározták, [hogy] elmenvén a szomszédhoz a dombra, ételt kérnek. Oda érkezvén énekelgetik: „te jó szomszéd, ne hagyj meghalnunk éhen (ne ölj meg éhen), adj egy csikót enni!” — (mondván). Az ablak tövében ülve ugyancsak énekelgetnek, a szomszédot nem hagyják aludni (nem adnak szabadságot a szomszédnak aludni) csikót kérvén. Az anyus (öreg asszony) ezen bosszankodván, megparancsolta férjének, [hogy] a csikót adja oda; a férj felesége szavát meghallgatván a farkasoknak kidobta a csikót

és szóla: ,ez után ne jöjjetek többé!‘ A farkasok köszönetet mondva (téve) elkotródtak. Egy hét leteltével (hetet élvén) megint eljöttek tehenet kérni; megint az ablak tövéhez leülvén, elkezdtek énekelni, tehenet kérve. Az asszony ismét megbosszankodott s megparancsolta férjének, hogy adja ki a tehenet; az ismét kiadta. Ez után a farkasok, [miután] egyszer rászoktak, nem mentek el sehova sem; maga az öreg is megbosszankodott rajta, a házból pedig kimenni nem lehetett. Összes barmát a farkassal föletetvén, azután gyermekét, nejét is oda adta; az öreg csak maga maradt. ,Hogyan bánjak el most ezen farkasokkal?‘ gondolkodik magában. (Azután) egy nagy kosarat varrván, azt az előházban fölakasztotta, maga [pedig] a kosárba beleült. Ismét eljöttek a farkasok; [miután] egy darabig az ablak tövében énekeltek, gondolván hogy hangjuk talán nem hallatszik (hangunk nem h. mondván), a lépcsőhöz mentek s beléptek az előházba. E közben az öreg megrázkódott a kosárban és a kötelet elszakítá; az öreg a nagy kosárral ráesett a farkasokra, mindjárt ötőjüket (ötjét) a kosárral agyonnyomta; a többi farkasok ijedtükben a lépcsőre mászván egyik a másikat nyomogatta. Azután az öreg kijött a kosárból és egy nagy késsel megölte a farkasokat; bőrüket a vásárra vivén eladta, azon a pénzen házat szerzett s talán most is él gazdagon.

5.

Valjana odik pereslen nilpiez lücmü. so peres' og ninal tir baštisa, pišpulís lusjaní kuškem. odik buskeľ lüktisa đuam: «mar leštiskod ton?» so veram: «pi» šüem, «solí nim luoz Vańka, so giroz, monä šudoz». leštisa bittem no giriní busiä ležem. Obida kišno so pižä ažiša, as korkaz nuem no viž-ulä ponisa, boržasa, odik arüa šudem; odik arüa šudem berä ačiz emežli koškem, nilizli gur estini kosem, Vańkaez pižini kosem. gur žuam berä so viž-ulišen Vańkaez pottem no kuj vilä püksini kosem. Vańka püksem no gurä ug teri-pä; nil Vańkalä kuj vilišen vaškini kosem, «uški, kiži mon püksö!» šüem no nil kuj vilä püksem. Vańka soä gurä kuštem, so nil otsi pižem Vańka ačiz noš viž-ulä vaškem. nillen anajež emežen bertem no gurzä utem. utem berä veram: «oj Vańka, tuž žes pižemed vilem» šüem. so berä nilžä guris pottem no püksisa šiem, lijšöšä sendiraä kuštem. šiem berä veram: «sendiraä tubisa, Vańkalen liež vilin pogiljaškono» šüem. Vańka viž-ulišen važem: «pogiljaški nakaz niled-

len lëz vilin!» süem. Obida kišno veram: «oj ton Vańka, gord poni ali keno ulepen vïlemed» süem, «čukažü ačim todo tonü ma karini» süem.

Čukažejaz čuknaik sultem no gur estini kuškem, odik ardana pu bittem. gur žuam berü važem: «Vańka, pot tatsi, pukši kuj vilä» süem. Vańka potisa, kuj vilä pukšem, no kiži no gurü ug teri-pä, Obida kišno važem: «uški, kiži mon pukšo» süem no kuj vilä pukšisa, vožmatü vïlem. so pukšem bereik Vańka gurü assä kuškem no gurez boržam. Obida kišno telmirini kuškem: «burkarik, Vańka monü en bitti, guris potini lež, vot tinid gur ažiñ vatemän odik geršok zarni ukšo, odik geršok azveš» süem. Vańka veram: «peš aj, minam luoz» süem. Obida kišnoez bittem berü Vańka gur ažiš ukšo baštem no diñaz bertem. so berü kišno baštem, Glaz karü kupcali gožtiškem, tuž uzir ulä-pä. minam peš-ajü solü Kuzoniš tamak nüem; so soü tuž šektam, kuar nañ pižisa, keč pöštisa, sur-no arak-no tros lüem. peš-ajü juemiškiz Glaz karis kiži potemzü no ug tođi.

(Malmiš.)

Hajdan egy öregnek nem volt gyermeke. Az öreg egy napon fejszét fogván, egy darab fát kezdett megfaragni (tkp. fárul lefaragni). Egy szomszédja hozzámenvén kérdé: ,mit csinálsz te?‘ Ez felelé: ,fiút; — annak neve Vanyka (Iváńka) lesz, az szántani fog s engem el fog tartani.‘ Elkészítette, és kiküldte szántani a mezőre. Obida asszony azt a fiút meglátván a maga házába vitte és a padló alá tévén elzárta (elzárván), egy hétig etette; miután egy hétig etette maga a málnabokorhoz ment s lányának megparancsolá, [hogy] fűtsön be a kemenczébe és süsse meg Vanykát. Mikor már lángolt a kemence, az [t. i. a lány] a padló aljából kivezette Vanykát és parancsolá hogy a lapátra üljön. Vanyka ráült, de a kemenczébe nem fért be; a leány [tehát] megparancsolta Vanykának, hogy a lapátról szálljon le s mondá: ,nézd, hogyan ülök én!‘ és felült a lapátra. Vanyka őt a kemenczébe dobta, a leány ott megsült, Vanyka [pedig] maga ismét a padló alá ment. A leány anyja visszatért a málnával és megnézte a kemenczét. Miután megnézte, szóla: ,oh Vanyka, igen jól sültél meg‘. Azután kivette lányát a kemenczéből és leülvén megette, csontjait feldobta a hálópadrásra. Miután megette, szóla: ,felmászván a hálópadrásra, Vanyka csontjain fogok henteregni‘ — (mondá). Vanyka kiszóla a padló aljából: ,henteregj szajha leányod csontjain‘. Obida asszony

felele : ,ej te Vanyka, veres kutya, még életben vagy, holnap regge tudom én, mit tegyek veled‘.

Másnap reggel korán felkelt s hozzá fogott a kemence befütéséhez (a kemenczét fűteni), egy rakás fát használt fel. Midőn már égett a kemence, szóla : ,Vanyka, jer ide, ülj a lapátra!‘ — Vanyka kijövé, a lapátra ült : de sehogysem fért be a kemenczébe. Obida asszony szóla : ,nézd, hogyan ülök én‘ és a lapátra felülvén megmutatta. Miután ő felült, Vanyka őt magát dobta a kemenczébe és elzárta a kemenczét. Obida asszony könyörögni kezdett : ,kegyelmezz Vanyka, ne ölj meg, hagyj kimenni a kemenczéből, ime neked egy fazék aranypéncz s egy fazék ezüst, mely a kemence előtt van elásva.‘ Vanyka felele : ,anyóka, enyém lesz az!‘ — mondá. Obida asszony megölése után Vanyka a kemence előtt való helyből kivette a pénzt s visszatért haza. Azután feleséget vett, Glazov városba kereskedőnek, iratkozott [most is] igen gazdag. Az én nagyanyám neki Kazánból dohányt vitt, ő (öt) jól megvendégelte lepényt sütvén, nyulat sütvén, sör is, pálinka is elég volt. Nagyanyám annyit ivott, hogy nem tudja, hogyan jött ki Glazov városból (n. ivása miatt, Gl. városból hogyan kijöttét sem tudja).

6.

Odik pol odik pup bazarä minem vilem. kiriž kič-pi vižiis Aldartazes ažem. ta pup «monä örekčamez uz lu» šüsa, soä örekčaskini kosem. Aldartoz šüem : «minam örekčaskon pujiä tatın evol, korka kiliz» šüem. pup šüem : «monä ni no kiži örekčamed uz lu» šüem. aldartaz, «agar-da pujiä vaj-kä tonä öj-kü örikča, ali vil puktem korkamä soto» šüem. pup «mın, pujiä vaj!» šüem. Aldartaz, «vaj, zaman urobojad püksisa vajo» šüem. «mon šüem, tonä ta kič-pi viži-jin örikčalo, minam örikčaskon kič-piä ta» šüem, «ton tatın ul, mon odik časın vu» šüem no urobojaz püksisa vortisa koškem. pup kün čas vitisa ulem. vitisa, vitisa liktemä bere, pup Aldartaz dorä koškem. Aldartaz pupliš valzä kemalaš keljam. Aldartaz pup liktiš niš-kišno diš dišasa, šid pöštini kuškem. pup liktisa pirem no soä kišno murt šüisa, soliš duam : «karted kitin?» šüem. — «ali ginek odik pupez örikčasa, soliš valzä baštem no soä vuzani dat ujezü koškiz» šüem. pup so berä asliž ačiz veram : «ak» šüem, «mon soä otsi minoz šüsa uliško val» šüem ; örikčamez ta vilem, ta minim kulesiš šizemdon tenkü izjan leštiz ; odik pol đirzü pini med šioz» šüem. so berä „He

хвались, богу молись!“ »šüemzi čin vilem» šüem. so kõjön ali-kä no išem valez.

(Mamadis.)

Egyszer egy pap a vásárra ment. Egy görbe nyírfa aljában meglátta *Aldartaz*-ot («csaló tarfejű»-t). A pap azt hívén, hogy őtet meg nem csálhatja („engem megcsalása nincs“ — mondván), megparancsolá, hogy csálja meg őtet. *Aldartaz* szóla: „az én csaló zsákom nincs itt, otthon maradt“ — (mondá). A pap felele: „engemet sehogy sem csálhatsz meg“. A csaló mondá: „nohát, ha elhoztam zsákomat és téged meg nem csallak, én most újon épített házamat adom neked.“ A pap felele: „menj, hozd a zsákodat!“ *Aldartaz* szóla: „hadd, szekeredre ülve rögtön elhozom; én megmondtam, ezen nyírfa aljában csallak meg (tégedet); az én csaló (csalásra való) nyírfám ez; te légy itt, én egy óra alatt (órában) eljövök“ — (mondá) és felülve a szekerre elindult. A pap három óráig várta. Várt, várt, s miután még sem jött (várván, várván meg nem jötte után) elindult a csalóhoz. A csaló már régen túladott a pap lován (elvezette a p. lovát). A csaló a pap megjöttéig asszonyruhát öltvén, ételt kezdett főzni. A pap megérkezett és őt asszonyembernek gondolván (mondván), kérdé tőle: „hol van férjed?“ — (mondá). „Most épen egy papot csálván meg, elvette tőle lovát és azt eladni ment a másik megyébe“ — mondá. A pap azután maga magához szóla: „óh“ — mondá — „én pedig azt hiszem vala, hogy ő oda jön, [de] ez volt az ő csalása; ez nekem legalább is hetven rubel kárt szerzett; egye meg egyszer a kutya a fejét!“ Azután gondolá (mondá): „igaz bizony a mit mondanak (a mondásuk); «не хвались, богу молись» (ne dicsekedjél, istennek imádkozzál!). Ilyképen most is csak oda van (elveszett) a lova.

Találós mesék.

*Madiškon kil.*¹⁾

1. šioz, šioz no tödi ösoz. — vuko izem.
2. buloez lultem üjoz. — dödi valez üjoz.

¹⁾ E találós mesék közül az 1—71 számúak a kazáni kerületből, a 72—105 számúak Malmis, a 106—120 számúak Glazov vidékéről vannak feljegyezve.

3. *nul agajo vino og inä ibä. — skal kiskem.*
4. *žič-ol tros oš koškoz. — dō ultiz šorig koškem.*
5. *suitem, pidtem vilä tuboz. — šiñ.*
6. *odik birkenči ulin nul vil kišno. — žök.*
7. *ta dunnejin küjn küž. — šures, keher, vü.*
8. *taži utisa van, taži utisa evol. — giži; ažin utid-kä oval, miškiñ utit-kä van.*
9. *kik šöd kij kaik valä val, veñ däl bittisa žagez uz vormi. — šin.*
10. *korka kotir dez kiskem. — žuj.*
11. *kotires tijn vir zoroz. — til nir ussm.*
12. *korka šigin liz bugor. — didik.*
13. *kotires tija pi-pu kuar vialoz. — šidä ikmaš kujam.*
14. *peres žuš kišno busiez kotirjaloz. — šurlo van busiez ara.*
15. *mižig bittisa sil val, šüisa öj bitti. — šer.*
16. *šulis puñin kurek sil. — igi.*
17. *kotires šurojin čuž čipi. — piñ.*
18. *korka dälän pal šököri. — tolež.*
19. *inmarišen, mužemisen nimiz odik. — kižilien nižili.*
20. *eksej iži vuristem. — kurek-piz.*
21. *odik bekčejin kik törli arak. — kurek-piz.*
22. *valliš bažim, kurekliš piči. — enerčak.*
23. *ogez, mīno šüü, ogez uk šüü. — kuas.*
24. *arsin eksej dīrzä mičoz. — turim turnam.*
25. *äksej iži kičeltik. — mirik dälän limi.*
26. *kik turto ku pin šöd er-val. — vü.*
27. *korka dälän pal kuas miskilja. — dir sinam.*
28. *gur ulin vož buko. — vü dūiš.*
29. *ta korkan mon dir. — momi kor.*
30. *liptir-loptir Andrej, činiez poliez dir dīlaz. — čag vožon.*
31. *tōdi sandik puškin šöd hitaj. — mörjo.*
32. *bažim gidišen piči gide ištirtod. — gurišen učogä egir kiskon.*
33. *lapek Petka veñ vuzas. — urbo.*
34. *šilk-šalk važ dir. — šulik birton.*
35. *ikče vakci sil dudes. — til nir.*
36. *lud dor kotir sil paža. — palež.*
37. *pirikiz lizen piroz, potikiz tödien potoz. — niñ puppi.*

38. *dibo dīlin vōjo kūmes.* — *dibo dīlin limi.*
 39. *kik pal durtiz kutiško, šortiz poriško.* — *čulka kutčam.*
 40. *busiez tōdī, kidīsez šōd; kiñ kižā soā, so todoz.* — *gož-jaškem.*
 41. *piči Petka gord iži vuzaloz.* — *emež.*
 42. *sujtem, pidtem pis-pu dīlū tuboz.* — *nañ žužem.*
 43. *ñulez čaboz, šurīsez ektoz.* — *val pid no val biž.*
 44. *odik surim kenerez sertisa bittod, beren kitin kužini dōnzū ūd šetti.* — *čaj kešem.*
 45. *ažmak pužimlen ulez, ulezli bidā karez, karezli bidā piez.* — *kōži.*
 46. *šuresliš žužit, kizliš lapek.* — *turim.*
 47. *minoz minoz, pōtiez uz lu.* — *mūs lobem.*
 48. *ačiz uk aži, murtili vožmatū; ačiz gulkoj, čot ponini todū.* — *či i.*
 49. *šōd taka pircizū pōsatoz.* — *purti.*
 50. *pukoz pukoz, vožerez uz lu.* — *dō-gi.*
 51. *ta dōnnējin kujn evol.* — *inū tubon pagža evol, vallen šurez evol, papalen dōlez evol.*
 52. *ares ošliš mussū arsin šūisa ud bitti.* — *zod.*
 53. *vīliez tōdī poliz šōd.* — *morjo.*
 54. *dumet dīlin val kuajoz.* — *čersem.*
 56. *sandik pīdesin šulmon veš.* — *šulem.*
 57. *žit dūā bittisa, nin-ažū keč bittisa.* — *katanči.*
 58. *dōdiez koškoz, turtoez kelož.* — *vūez koškā, darez kilū.*
 59. *korka šōrin kuča pi ūtoz.* — *žolob vū vijam.*
 60. *korka kolirin ši telbugo.* — *korka bordiš žuji.*
 61. *korka dīlin kuž nido kobi.* — *košo.*
 62. *egizen nunilen čačez gumiraz uz bitmi.* — *čubor gin-sapeg.*
 63. *pelmit guin šala pošiljaškoz.* — *gurin gur-čuzon pošil-jaškoz.*
 64. *pirikiz kitaj pašen piroz, potikiz šed deremen potoz.* — *nin puppi.*
 65. *pelmit korkan vil ken bōrdoz.* — *mūs.*
 66. *ačiz oš, bižiz piš.* — *veñ pisien señis.*
 67. *pereš žuš kišno vir šalžū.* — *til nir vija.*
 68. *gidišen korkašen nimiz odik.* — *iskāl no ōs-kal.*
 69. *odik bekcelen egesez šū.* — *kaban nerga.*

70. minikiz gurtez uskoz, bertikiz busiez uskoz. — pecter.
 71. širt uz šu, šart üz sü, pini uz šödi, adami uz šödi. — budem.

72. luloez lultem nulä. — kuasen vetlon.
 73. luloez lultem viä. — bordaz šir lakiskisa kužiliez bittä.
 74. veš ulos kaliklen koram šilepez og azä üsä. — vit tiron.
 75. kora, kora, vovše šilepez ug usi. — kurek šiü.
 76. tir nid bidša makä kulto bidša lüem. — čag.
 77. tuž kuž ginez binisa ud bitti. — šüres.
 78. bađar ul vilä limi uz tupta. — iskal šur.
 79. tuž žes ursez kutini ud dišti. — kij.
 80. žes vallen pitiez uz toski. — pižlen koškem ber vilez uz toski.
 81. korka bordin taka šin. — kor bordin ul.
 82. tuž kuž jučiz inmarä sužem. — šin inmarä sužem.
 83. korka jilin gondir ektä. — šin morjois potä.
 84. eksejliš tabazä beriktini ud vormi. — inširez žutini ud vormi.
 85. ludišenlen, inmišenlen nimiz odik. — toles, tolež.
 86. lud-dor kotirin sil terkä. — tilo-burdo kar.
 87. šioz no guaz piroz. — purt.
 88. lud šorin küstem kion cecä. — usi.
 89. tuž žes ulošo vilä püksini ud dišti. — gondir.
 90. kionen gondiren vacä šin usko. — uknoen guren.
 91. gurä kuž bižo košo piraloz. — nan kuj.
 92. kort zir pirti tödi jurmek potaloz. — veň pisiä seňis pirtem.
 93. korka šigin voj tuš. — šundi.
 94. busi šorin voz katanči. — piš.
 95. korer jumal pu šulmin. — umortois čecä.
 96. ečker pečker pu jilin. — paš-pu muli.
 97. ullašan budä, vallašan voz. — kušman.
 98. niļjos murtlen čik vina jutek bañez čizektoz. — gord kušman.
 99. pidiz nul, šurez van, tušez van. — keč taka.
 100. vallašan ponod, ullašan vijaloz. — voronka.
 101. tödi bugorez čuž bugor ujoz. — lud kečez žöči ujoz.
 102. küssä kekatisa kuloz. — kös kiz.

103. *ñul adami vačü šin uskoz.* — *ös janak, košak janak.*
 104. *Darjaen Marjaen vačü šin uskozi.* — *vižen voldeten.*
 105. *sandik puškän vil' murt bördoz, uskod no vil' murtez uz lu.*
 — *sandik vorsam važü.*
 106. *šikisä maä pitsani uk lu?* — *šundi.*
 107. *šikalez gidaz, bižiz gid vilin.* — *šin.*
 108. *kik iska vinos kudmi orčom, kudmi orčom šüsa, mino no,*
no kuzi no ug orči, jalam čoš mino. — *kuas.*
 109. *dödiez minü, šakanez kilü.* — *vüen jöen.*
 110. *peñmit korkam püž gerttä.* — *muš šuš leštä.*
 111. *sujiz zarni, poskesez pu.* — *šundiën košaken.*
 112. *lud šorin buris vañ.* — *meža.*
 113. *lud šorü tödi bugor pogiljaškü.* — *lud keč.*
 114. *iz kar kotir limi peltä.* — *vuko izon.*
 115. *kustem kion lud šorin čeljaškü.* — *kutes.*
 116. *čut, gorib peres kišno luditi vetleno, otis višak jüez šiä.*
 — *šurlo.*
 117. *kik poči puni val biž dorinik minü no ug uj soä.* — *až*
košosajos.
 118. *korka kotirti biñ-gozi kiskemin, biñ-goziä noš ošilemin*
pešterjos. — *korka žuj poči uknoosin.*
 119. *kik bratojos eželjažozi čož odik ogzä adžo no, uk bigato*
vetlini odik ogzinä kunoä. — *dödi šuljos.*

1. Eszik, eszik és fehéret okád. — Malom őrlése.
2. A lelkest üldözi a lelketlen. — A szán üldözi a lovat.
3. Négy testvér egy helyre lö. — A tehén fejése.
4. A padló alatt sok ökör jár. — A hálnak járása a jég alatt.
5. Kartalan, lábatlan fölfelé hág (emelkedik). — Füst.
6. Egy fátyol alatt négy menyecske. — Asztal.
7. Ezen világon három hosszú van. — Út, kerítés, folyó.
8. Így nézvéen van, így nézvéen nincs. — Köröm; ha elől [t. i. a tenyérodalról] nézed: nincs, ha a kézháton nézed: van.
9. Két, kigyóként fekete lovam van, mindössze egy tífoknyi szemetet nem bír el. — Szem.
10. A ház körül drót van húzva. — Moh (a gerendák közt).
11. Kerek tóban vér (eső) esik. — A világító-szilánk leégett végének (üszkének) leesése.

12. A háztetőn kék golyó. — Galamb.
13. Kerek tóba nyárfalevél hull. — A levesbe laskát dobnak.
14. Egy öreg orosz asszony körüljárja a mezőt. — A sarló az egész mezőt learatja.
15. Egy ökölnyi húsom vala, nem bírtam megenni (tkp. evén nem végeztem). — Fenkő.
16. Válú végén tyúk-ganéj. — Fülbevaló.
17. Kerek rudon sárga csibe. — Fog.
18. A háztetőn fél kenyér. — Hold.
19. Az égből valónak és a földből valónak neve egy. — Csillag és féreg (csillaggal f.) [t. i. ezek nevei a votjákban hasonló].
20. Fejedelmi sapka varrás nélkül. — Tyúktojás.
21. Egy hordóban kétféle pálinka. — Tyúktojás.
22. Lónál nagyobb, tyúknál kisebb. — Nyereg.
23. Egyik mondja: megyek, másik mondja: nem megyek. — Hótalp.
24. Évben (évenként) a fejedelem borotválja a fejét. — A széna kaszálása.
25. Fejedelmi sapka csillogása. — Az ág végén a hó.
26. Két kocsirúd között fekete kancza. — Folyó.
27. A háztetőn egy fél hótalp korcsolyázik. — Fejnek fésülése.
28. Kemencez alján sárga ív-fa [дуга]. — Szivárvány (*vü-jüis* szószerint: víz-ívó).
29. Ezen házban én vagyok a fej. — Mestergerenda.
30. Bandi tipeg-topog; ujjá, hüvelyke a fején. — [Világító-] szilánktartó.
31. Fehér ládában fekete nankin-[szövet]. — Kémény.
32. A nagyobb istállóból a kisebb istállóba czipelsz. — A szénnek a kemenczéből a tűzhelyre való áthúzása.
33. Tűt áruló alacsony Petyka. — Poloska.
34. «Šilk-šalk» [hangot adó] tönkölykalász. — [Női] kendő kivarrása (вышивание).
35. Egy kicsiny rövid húsdarabka. — Világító-szilánk leégett vége.
36. A mező széle körül hús létra. — Vadberkenye-fa.
37. Midőn bemegy, kéken megy be; midőn kijön, fehérén jön ki. — Hársfa [melyet a szobában lehámoznak].

38. Czölöp tetején vajas hagyma. — Czölöp tetején hó.
39. A két szélén tartom, a közepébe beledugom. — Harisnyia felvevése.
40. Mezője fehér, magja fekete; ki azt veti, az ismeri. — Írás.
41. Kicsiny Petyka, vörös sipkát árúl. — Szamócza.
42. Kartalan, lábatlan, a fa tetejére mászik. — A kenyér kelése.
43. Négy veri a [taktust], ezer tánczol. — A ló lába és a ló farka.
44. Egy *surim* (karó-köz) kerítést szétvagdaltál, azután nem tudtad összeállítani. — A [világító-] szilánk hasítása.
45. Alacsony fenyőnek ága van, minden ágán fészke van, minden fészkében madárfia van. — Borsó.
46. Az útnál magasabb, a nyírfánál alacsonyabb. — Fű.
47. Megy, megy, nyoma nincs. — A méh repülése.
48. Maga nem lát, [de] az emberre mutat; maga süket, [de] számot vetni tud. — Az ujj.
49. Fekete kos farát melegíti. — Üst.
50. Ül, ül, árnyéka nincs. — Pincze.
51. Ezen világon három nincs. — Égbe felmenő létra nincs, a lónak szarva nincs, madárnak teje nincs.
52. [Egy] éves tinónak a máját nem eszed meg esztendőn át. — Köszörtükő.
53. Teteje fehér, belseje fekete. — Kémény.
54. Kötszíjon kövéredik a ló. — Fonás (az orsó a rátekeredő fonáltól vastagodván).
56. Láda fenekén töprenkedő gyöngy. — Szív.
57. Éjjel teve nagyságú, nappal nyúl nagyságú. — Fügöny (mely t. i. a női lakosztályt elrekeszti, s melyet nappal összehajtanak).
58. A szán halad, a rúdja (kettős rúdja) marad. — A folyó halad, partja marad.
59. A ház mögött kutyakölyök ugat. — Az eresz-víz csepegése (folyása).
60. A ház körül szörgyeplő. — A ház falának moha.
61. A háztetőn hosszúnyelű merőkanál. — Szarka.
62. Ikergyermek hímleje soha el nem múlik. — Tarka nemezcsizma [mely nem hagyja a színét].

63. Sötét árokban császármadár verekedik. — A kemenczében verekedik a kemenczesepró.

64. Midőn bemegy (a házba), nankin subával megy be; midőn kijön, fehér ingben jön ki. — Lehántott hársfa.

65. Sötét szobában fiatal menyecske sír. — Méh (a kasban).

66. Maga ökor, farka kender. — Tú likában czérna.

67. Öreg orosz asszony vért köp. — A világító szilánk (leégett) vége lehull.

68. Az istállóból valónak és a szobából valónak neve egy. — Tehén és ajtókilincs. [A votjákban neveik hasonlítanak egymáshoz].

69. Egy hordónak abroncsa száz. — Asztag sorai.

70. Mentében [t. i. mikor a mezőre megy] a falút nézi, visszafordultában a mezőt. — Hárs-kosár.

71. Nem mondja ezt: *širt*, nem mondja ezt: *šart*; a kutya nem veszi észre, az ember nem veszi észre. — A növés.

72. Lelkest visz lelketlen. — Hótalpon való járás.

73. A lelkest megöli a lelketlen. — A famézga a rajta megragadt hangyát elveszti.

74. Az egész kerület népének forgácsa egy helyre esik. — Adófizetés.

75. Vág, vág, semmi forgása nem hull. — A tyúk eszik [az orrával csapdosván].

76. Egy fejszenyélnyi holmi kévényi lett. — A [világító] szilánk.

77. Igen hosszú nemezt össze nem göngyölhetsz. — Út.

78. Juharfaágon nem áll meg a hó. — Tehénszarv.

79. Az igen jó ostort nem mered megfogni. — Kigyó.

80. Jó lónak lábnyoma meg nem marad. — A hajó menésének nem marad utója [utána való nyoma].

81. Ház-falában kosszem. — Gerendafalban ág (ág csüge).

82. Igen hosszú rúd, istenig (égig) ér. — A szem istenig (égig) ér.

83. A háztetőn medve tánczol. — A füst kimegy a kéményből.

84. A fejedelem tepsijét nem birod megfordítani. — A szerűt fel nem birod emelni.

85. A mezőről és égből valónak neve egy. — Csikó, hold (a votjákban hasonló szók).

86. A mező körül [itt-ott] hústányér. — Madár.

87. Eszik és a barlangba megy. — Kés (t. i. melyet hüvelybe dugva, az övben viselnek).
88. Mező közepén csípőtlen farkas ugrál. — Borona.
89. Igen jó lóra nem mersz ráülni. — Medve.
90. A farkas a medvével (egymásnak) szembe néznek. — Ablak és kemenceze.
91. A kemenczébe hosszúfarkú szarka megy be. — Kenyér-lapát.
92. Vasrúdon át fehér [tengeri] nyúl jön ki. — A czérna bedugása a tú likába.
93. A háztetőben vajas csésze. — Nap.
94. Mező közepén zöld függöny. — Kender.
95. Izes-édes [holmi] a fa belsejében (szívében). — A köptü méze.
96. Picziny gömbölyű a fatetőn. — Mogyoró.
97. Alúlról nő, felúlról zöld. — Retek.
98. Lányoknak, a nélkül hogy csak kevés bort is ittak volna, kipirul az arcuk. — Czékla (vörös répa).
99. Lába négy, szarva van, szakála van. — Kecskbak.
100. Felúlról teszel be, alúlról folyik. — Tölcsér.
101. A fehér golyót úzi sárga golyó. — A nyulat úzi róka.
102. Derekat szorítván, meghal. — Száraz nyírfa [t. i. elpusztúl, ha fejszével köröskörül meghántolják].
103. Négy ember egymással szembe néz. — Ajtóküszöb és szemöldökfa meg a két ajtófélfá.
104. Darja és Mária szembe néznek. — Padló (szobaföld) és mennyezet.
105. A láda belsejében menyecske sír; megnézed és a menyecske nincs [ott]. — Láda-zárás (a zár nyikorogván.)
106. Szekrénybe mit nem lehet zárni? — Napvilágot.
107. A tehén az istállóban, farka az istálló felett. — Füst.
108. Két testvér versenyre kelve, megyen (tkp. «melyikünket haladjuk túl» azaz: «melyikünk haladja túl a másikat» — mondván mennek), de egyik sem haladja túl a másikat, mindig együtt mennek. — Hótalp.
109. A szán megy, a gyékény marad. — Víz és jég.
110. Sötét szobában szitát kötnek. — A méh lépet készít.
111. Karja arany, kössöntyűje fa. — Ablakkeret és napfény.

113. Mező közepén gerenda van. — Mesgye.
 114. A mező közepére hengeredik egy fehér golyó. — Nyúl.
 115. Kőváros körül hó fúvódik (fú). — Malom őrlése.
 116. Csípőtelen farkas ugrál a mező közepén. — Cséplőfa.
 117. Egy sánta, púpos asszony megy a mezőn át, s onnan minden gabonát leesi. — Sarló.
 118. Két kis kutya a ló farka mellett megy, de azt el nem éri. — A két első kerék.
 119. A házon köröskörül kötél van húzva, a kötéltre meg kosarak akasztvák. — A ház moha kis ablakokkal.
 120. Két testvér halálig egyre egymást nézi s nem jöhet egyik a másikhoz vendégnek. — A szántalpak.

D a l o k.

(A Kazáni guberniumból.)

Kiržan kiljos.

É n e k s z ó k (dalok).

1.

*Odikzä duom, kikzä duom ;
 uz deta ogez kužoli ?
 kužo duonjos todä use-kä,
 küjñ arña luiz, um evol.*

Egyet iszunk, kettőt iszunk ;
 nem elég-e egy a gazdának ?
 Ha a gazda az ivóknak eszükbe jut
 három hétig nincs álmuk. [(esik),

2.

*Aj, vu vijaloz, vu vijaloz,
 vu kuža žažek ujaloz ;
 so žažeklen mil-kid vu vilin
 milam mil-kid nil vilin.*

Ej, a víz folyik, a víz folyik,
 a víz mentében egy lúd uszkál ;
 ezen lúdnak rajta van az esze a vizen,
 nekünk az eszünk a lányon.

3.

*Tiljostes lugiť žuatelä,
 žorgilhostes kiromi ;
 okzä vuzalom šurisen, süen*

Tüzeiteket világossá gyujtsátok,
 verebeiteket kizsigereeljük ;
 egyet eladunk ezeren, százon [t. i.
 kopekán],
 fekete szemöldökű [lány]aitokat meg-
 csaljuk.

šöd šin-kašjostes aldalom.

4.

*Gurež vižjad pokči šuresed
čik pid volčontem lüesal-kä ;*

*pokči no tiriš valčä ulim,
čik lukiškontem lüesal-kä.*

Hegy tövén [elmenő] kis ösvényed,
bár lenne olyan, hogy a láb rajta
megne csússzék ;
kis korunktól fogva együtt éltünk,
bár úgy lenne hogy el ne válánk.

5.

*Pokči no busi žižek busi,
kuroez van no diriz načar ;
milam lul gažan kidokä miniz,*

divorez van, no ačiz evol.

Kicsiny mező, rozs mező,
kalásza van, de feje silány ;
a mi kedvesünk (szeretők) messze
ment el,
híre van, de maga nincs [itt].

6.

*Gidk-aždes volit čužilä,
tubilgi šuon med potoz :*

*žeš karindašed likton dirja,
val dibo šüsa, med dumoz.*

Seperd símára udvarodat,
hadd nőjjön ki [rajta] a bajnócza
[cserje] ;
hogy jó testvéred megjöttetek,
gondolván [hogy] ló-czolöp, hozzá
kösse [lovát].

7.

*Kuala-ažad ošem šuried
vajo-biž liktisa, med pukšoz ;
žok vilad voldem žok kišeted
deület liktisa, med pukšoz.*

Házad előtt felakasztott rudadra,
eljövén a fecske, üljön rá ;
asztalodra terített abroszódra
eljövén az áldás [bőség], üljön rá.

8.

*Anajü guržü estem-dir,
morjoti šiñez potä-dir ;
baskič vižjaz potisa, vite-dir
«nunikaü bertä» šüsa, ute-dir.*

Anyám bizony befüttött a kemen-
cébe,
[hisz] a füst kijön a kürtön át ;
a lépcső aljára kijövén bizony vár,
néz úgy mondván : «gyerkem vissza-
tér»

9.

*Gidk-ažad kutem küjü kenered
šaňaed vaškoz tuž čukna ;
voldem nunied sou-kü luoz,
dauired orčoz tuž erkä.*

Az udvarodat körülvevő három kerí-
tésre
rászáll a csóka jókor reggel ;
ha nevelt gyermeked életben marad,
életidőd igen kedvesen múlik.

*čukna sultisa, utjaltim,
zañari tipi d'ljosad ;
kidokü minisa öj vuneti
kištisa ponem šin-kaštes.*

*žök kotirad pukšem kunoed
müen no puñi med ponä ;
mi tatiš koškem berä
müles no českid ulelä.*

*Ajkaj no arlen orčemez ; —
küškis putolen poštemez ;
poštono puto medik poštoz
orčontem dauir lüsal-kä.*

*Vilän kižili küjñ ginä,
ta dirja niļjos tuž pokči ;*

*so pokči nilen salamez
müen no kenem tiš ginä.*

šöd nüles šörti šöd pülem liktū,

*žokit no kižet lüsal-kä ;
ta šekit zaman likton dirja
kokiš nuni lüsal-kä.*

*Kuzon karlen kibet aģaz
kik murtjos ukšo lidžo ;
bördisa bördisa lidžo,
bertini pašpurt kuro.*

*šöd nüleskad uno vetlim,
šulo nidjostes öm šetti ;
uno vetlim, ožit vetlim,
tišeskid žeszü öm šetti.*

10.

Reggel felkelvén, felnéztünk
a zöld tölgyfa tetejére ;
messze menvén el, nem felejtettem
[mintegy] oda öntött szemöldökeit.

11.

Az asztalod körül leült vendégnek,
tegyetek [elibe] mézet és kanalat ;
innen elmentünk után
méznél édesebben éljetek.

12.

Ejhaj az esztendőnek múltnia kell,
a derékről az övnek lenyűnie :
a lenyűvendő öv hadd nyűjjék le,
[de] végtelen (elmúlatlan) lenne bár
az életidő.

13.

Fenn csupán három csillag van,
ez idő szerint a lányok nagyon kicsi-
nyek ;

a kicsiny lánynak ajándéka
csak méz és kendermag.

14.

Fekete erdő mögött vonúl el fekete
felhő,

bár lennék sűrű [lombú] fenyőnél ;
ama nehéz idő ha eljön,
bár lennék egy bölcsőbeli gyermek.

15.

Kazán városnak [egy] boltja előtt
két ember pénzt olvas ;
sírva, sírva olvassák,
visszatérni útlevelet kérnek.

16.

Fekete erdőben sokat jártunk
ostornyeleteket nem találtuk meg :
sokat jártunk, keveset jártunk,
ti nálatok jobbat nem találtunk.

*čukna no šinkit uz sajkiški ;
kižitek uzim uz poti ;
čik šiditek, širektjatek
piñal no mil-kid uz uštiški.*

*Ašjan ižjamdä kelišem
kotiraz gajtan kutilä
so gajtanjostü keli šoz-kä,
bañadi bizen žiržilä.*

*Agaj tinid mar šotom ?
Bukaris vajem vuz evol ;
ton agajez ažem berü
pid dilam silini kal evol.*

*Vilin gödori göldirtoz,
val dirin širnet žingirtoz ;
ta kužojos dorä liktem berü,
azvešen zarni žiltirtoz.*

*Vilin torogoj kiržadir,
tulis liemzä šodisa.
so tulisti gužem-kä luoz,
gerides kutitek en kilä.*

*Uzien bori kišmatoš,
marik no domiš šioni ?
uzied kišmaloz bišasež evol,
mileškim kuikiez todis evol.*

*žal-žal vijas ošmestü
kakit no kuštim, dugditim ;
milemli puñit minišjosiz
odik kil veram no dugditim.*

17.

Reggel a köd nem tisztul ki,
a be nem vetett gabona nem kel ki ;
valami játszás, nevetgetés nélkül
a gyermek szive (kedve) nem nyílik
ki.

18.

Fölvett ašjanotok illik rátok,
köréje zsinórt varrjatok ;
ha ezen zsinórotok illik,
orczátoakat kenjétek meg biz-zel.

19.

Bátyám, mit adjak neked ?
Bukharából hozott árúm nincs ;
téged bátyám hogy láttalak,
lábomra állni nincs erőm.

20.

Fönn a menny dörög,
a ló fején fénylik a fék ;
ezen gazdákhöz ha jössz,
ezüst és arany csendül meg.

21.

Fönn egy pacsirta énekel,
a tavasz meglettét észrevehén.
A tavaszon túl ha a nyár beáll,
ekéteket csak fogjátok meg.

22.

Míg a kerti s erdei számócza megérik,
milyen gyümölcsöt eszünk ?
számóczád érik, leszedője nincs,
a mi gondjainkat tudó nincs.

23.

Csörgedezve folyó csermelyedbe
drágakövet dobtunk, megállítottuk ;
a velünk szembejövőket
[csak] egy szót szólva megállítottuk.

*Oti no tati vetlem šamen,
dangiš no korka piriškem ;
dangiš no korka evol vilem,
ačmä kodolen korkaez vilem.*

*Oti no tati vetlem šamen
kazaen orom lüimi ;*

*kaza no pi evol vilem,
ačmelen kazak-pi vilem.*

*Takja izjamdi kelišem,
kijadi azveš zundes lüesal-kä ;
nalpaško, nalpaško, uk veraški,
tunnä minam kunilam lüsalit-*

kü., lennél ma az ölemben (honom alatt).

*Mi tatsi liktim val uljasa,
duskimi ukno vižijad ;
mi likton dirja ti vitid-dir,
liz didik šamen görlasa.*

*Ukno vižidi göl ginek,
göllen šaškaez ok ginek ;
tu gurtin murtjos tuž uno,
minam gazamä ok ginek.*

*Gurež no bordad šöd pušnered,
šöd pušner polin šöd suter ;
šöd suter kaik šinjosiđ,
gord namer kaik bañjosiđ.*

*Uboen, uboen vož sugoned,
vožišen kiži šiomi ?*

24.
Amint oda s ide járkáltunk,
eltévedve egy házba megyünk be ;
eltévesztve nem volt a ház,
a mi rokonunknak háza volt.

25.
A mint oda s ide járkáltunk,
egy kecskével barátkoztunk meg (let-
tünk barátok) ;
de nem volt kecske,
a mi kazak-unk volt.

26.
Felvett sapkátok illik,
kellene [még] kezetekre ezüst gyűrű ;
gondolkodom, gondolkodom, de nem
mondom ;
kü., lennél ma az ölemben (honom alatt).

27.
Mi ide jöttünk lovat hajtván,
kifogtuk az ablak alatt,
a mig jöttünk ti bizony vártatok,
kék galamb módjára turbékolva.

28.
Ablakotokban rózsa van csak,
a rózsának virága csak egy van ;
ezen faluban ember igen sok van,
az én szerettettem csak egy.

29.
Hegyednek oldalán fekete csalánod,
fekete csalán közt, fekete ribiszke ;
mint fekete ribiszke [olyanok] sze-
meid,
mint a vörös málna [olyanok] orczáid.

30.
Ágygyal, ágygyal [t. i. sok kerti ágy-
gyal] van zöld hagymád,
amúgy zölden hogyan esszük meg ?

vož sugon kaik vož mugormi, mind zöld hagyma zöld a testünk
lukiskisa kiji ulomi. [azaz: fiatalok vagyunk],
 elválván hogyan élünk meg?

31.

Azrešno paki, altin nido,
mačit manara sirlani ;

Ezüstös kés, arany nyelű,
 a mecset minaretjét faragással díszí-
 teni [való];

agajos liktem kilziškini
vožit uz lu-a kiržani ?

eljöttek az öregek hallgatni,
 nem szegyenlünk-e énekelni ?

32.

Vizil no vijas ošmesed,
mar kišetjostes miškidi ?
ton, tuganä, tuž šektaškod
mar mug šettisa piromi ?

Sebesen folyó csermelyed,
 mely kendőtöket mossátok (henne) ?
 te, testvérem, jól vendégelsz,
 minő okot lelünk, hogy meglátogas-
 sunk ?

33.

Tasmae evol kuasani,
ukoe evol rurini ;
tinad mild-kidet olo kičä,
mon kilčin evol todini.

Szalagom nincsen szegélyzésre,
 arany fonalam nincs kivarrásra ;
 a te gondolatod vajjon milyen,
 én angyal nem vagyok, hogy tudjam.

34.

šundi žužaloz šunilti,
tolež žužaloz ligitli ;
milam ulemlen erkinligez
atajen anaj van dirja.

A nap fölkel melegségre (melegség
 czéljára),
 a hold fölkel világosságra ;
 a mi életünk szabadsága
 addig tart, míg atyánk-anyánk van.

35.

šüreslen žeszä kin todä ? —
gonžirtisa minis val todä.
arles šekitzä kin todä ?
mugorä vüem pi todä.

Az útnak jóságát ki tudja ?
 a poroszkálva menő ló tudja,
 az év nehézségét ki tudja ?
 a fölserdült legény tudja.

36.

Samavaredles motorez
bujolles evol, manerles ;
tiledli murtjos kizino
motorles evol, ujolles.

Szamovárotok szépsége
 nem színétől van, [hanem] alakjától ;
 titeket az emberek megszeretnek
 nem a szépség, [hanem] a serénység
 (ügyesség) miatt.

*šin vuedlen kužajaz
gadžz cibor vudor vai ;
peimít süisa, minitek en kilí,
tolež-kä evol, kižili vań.*

*Todi keč-pili pusjos poni,
keč-piezli evol, tüezli ;
ukno vižijaz tenkü poni,
anaezli evol, nilizli.*

*Azveš no zundes bažim uz li,
čínjad-kä ponod šöd uz li ;
žes atik ajlen niliz piez
kitsi-kä no minoz kur uz li.*

*Kamali kaled uko-kä luoz,
bordiškid kuštemed uz poti ;
liktem kunoed ošaloz-kä,
doriškid ležemed uz poti.*

*Puksimi vallen žesjosaz,
vaškimi Maržan karjosü ;
so Maržan karez kin ažem ?
bordiškem durtles kin tirem ?*

*Mi tatsi kilí liktimi ?
šala no cibsono lagjostid,
mi tatis kilí bertomi ?
vačil müš lobon sürestid.*

*Uzien bori kišmatoš
mar đumiš šiisa ulomi ?
ton tujanjosü ud-kä lüi,
mar eseb šettiša ulomi ?*

37.

A *šin* vize mentében,
tarka mellü (melle tarka) hód van ;
azért hogy sötét van, ne maradj el,
ha nincs is hold, van csillag.

38.

Egy fehér nyírfára jegyeket tettem,
nem a nyírfára, [hanem] a nyírhéjra ;
az ablakra pénzt tettem,
nem az anyának, [hanem a lányának.

39.

Az ezüst gyűrű nem nagy,
ha ujjadra teszed, nem lesz fekete ;
a jó atyának lánya, fia
bárhová megy, nincs bosszúsága.

40.

Ha *kamali* szalagod arany fonál,
magadról ledobni nem jön kedved ;
ha jött vendéged magasztal,
magadtól (tőled) elereszteni nem jön
kedved.

41.

Felültünk jó lovakra,
leментünk *Maržan* városába ;
Maržan várost kilátta ?
a házat a hol fölnevelkedett, ki unta
meg ?

42.

Mi ide mezen jöttünk ?
császármadár füttyülő fenyvesen át ;
Mi innen mezen térünk vissza ?
fiatal méh repkedte úton.

43.

Míg a kerti s erdei szamócza megérik
milyen gyümölcsöt evén, éljünk ?
ha te atyánkfia, nem volnál,
mily tanácsot találva, élünk ?

*žök vilad tiroš šided nańed
važjosleš evol, čabejleš,
ačmelen taži gažaškemmi
adańileš evol, inmarleš.*

*Tödi no kalpak tođi med lo ;
sioned vöjen mü med lo ;
öjen no umed um med lo,
čukna no umed sak med lo.*

*Tödi no kamlen šukiez
kožišen koži šukkiškoz ;
ta tujanjoslen šidez nańez
gurtišen gurtä kiläškoz.*

*Ukoen uris mi pinimi,
mi tilediz kitišen ažomi ?
čukna sultisa vuli-kä vaškod,
vü šures vilin ažomi.*

*Liz puriš vallen pidaz bugol,
bugolez vandiš egol vań ;
um šulmaškilä, um bördilä,
kujkiez baštiš inmar vań.*

*Burčin no puto, puńaz uko,
kertemli bidä žikatä ;
ta gurtin odik motor vań,
ažemli bidä divatä.*

*Kotires tijin kik lud čož,
čal ibimi no kik čošin ;
mamik no tišak gül mender,
čal izomi no kik čošin.*

44.

Asztalodon sok ételed, kenyered,
nem tönkölyből van, [hanem] búzá-
hogy egymást így szeretjük, [ból ;
nem embertől való, hanem istentől.

45.

A fehér kalap legyen fehér,
ételed legyen vaj és méz ;
éjjel, az álmod legyen álom,
de reggel legyen álmod éber.

46.

A fehér Kámának habja
öbölből öbölbe verődik ;
ezen atyánkfíának étele kenyere
faluról falura híres (hallatszik).

47.

Mi aranyfonállal ostort fontunk,
mi titeket honnan látunk ?
reggel felkelvén, ha vízért lementek,
a víz[hez vivő] úton meglátunk.

48.

Kékesszürke lónak lábán békó,
békót elvágó reszelő van ;
ne búsuljunk, ne sírjunk,
bánatot elvevő isten van.

49.

Selyem öv, végén aranyfonál,
minden fölötéskor szorít ;
ezen faluban egy szépség van,
minden látáskor örvendeztet.

50.

Kerek tóban két vad kacsá,
mindjárt lelőttük a kettőt egyszerre ;
puha vánkös, rózsapárna,
mindjárt alszunk [rajta] ketten együtt

*čínijad ponem zundesed,
allí no balli kaš kulä,
kaš kulä evol, marjos kulä?
aslid no motor nil kulä.*

*šumik pīdestä ulisa, dui,
dīdik papalen doliz vañ;
ta tujan dorä pīrisa koški,
koñalo dūmalo šidez vañ.*

*Pukon viladi mar pukiškod,
olo umjostü potä-ua?
šīrijostes kīrmek mar kariškod,
olo šektandi potä-ua?*

*Piči no piči poški pi
vilä potisa šok potä;
«minam nuniä bertä» šüsa,
anajü potä puñitam.*

*Keč-pi no kapka tuj žiri,
uštiskü medam tol evol-lä?
milam atajen anajmi
saginü medam, mi evol-lä?*

*Pokči no papa, čuž papa
kidökin evol, no vož vilin;
milam gažam no tujanjosmi
kidökin evol, no ačmä gurtin.*

*Azveš no zundes kiñ uz poni,
aslaz čínijaz tupamzä?
tuganez tujan kiñ uz kari
aslaz milaz-kidaz ošamzä?*

51.
Ujjadra tett gyűrtűd,
fényes kő kell [beléje];
kő nem kell, mi kell [hát]?
Magadnak szép leány kell.

52.
Poharad fenekét nézve, igyál,
galamb madárnak teje van [benne];
ezen atyánkfíához látogass el,
[neki] édes kedves étele van.

53.
Székeden mit ülsz?
avvagy aludni akarsz-e?
szemeidet mit hunyorgatod?
vajjon meg akarsz-e vendégelni?

54.
Piezi, piezi fecskefíók
magasra föl szállva búslakodik;
«az én gyermekem megjön — mond-
anyám kijön elibém. [ván,

55.
Nyírfa-kapu, bádogsark,
kinyílik-e talán, [ha] szél nincs?
a mi atyánk s anyánk
epednek-e tán, ha mi nem vagyunk
[velük]?

56.
Kis madárka, sárga madárka
nincsen messze, csak a réten;
a mi szeretett atyánkfiai is [ban.
nincsenek messze, csak a mi falunk-

57.
Ezüst gyűrtűt ki nem tesz fel,
a maga ujjára illőt?
rokonát ki nem szereti,
a maga szíve-kedve szerint valót?

*Vilad no dišam kamzoldä,
žök vilä ponisa vand:d-a?
mugoriđ veškid, bañid ispaj,
bagalma bakčajin budid-a?*

*Tödi dikiklen piössü
kutitek kili náñ vilis;
anajen atajles kaderzä
toditek kili piñališ.*

žuatem köj-til kišov-a?

*kiržas no pios vištem-a?
inmarišen ezel uz-kä vu,
nužnaen pios kuloz-a?*

*Turnatek turim kuašmoz-kä,
kaudan šiisikom mi soö;
divortek salam ležišjosiz
lul gažan šiisikom mi soe.*

*žužit no žužit gurež diliti
val vortitozi motorjos;
piñal milkides žilkindirsa,
salam ležozi motorjos.*

*Valjosiz liktü gonžirtisa,
bađ-pu bukožü sežasa;
tuganez dorü tugan liktü
žeš milžü-kidžü uštisa.*

*Tuž uno šaska polin;
sarana šaska kudravož;
tuž uno kalik polin
milam tujanjos zolotoj.*

58.

Reád öltött lajblidat
asztalra téven szabtad-e?
termeted derék, arcod gyönyörű,
nem almakertben nőttél-e?

59.

A fehér galambnak fiait
meg nem foghattam a kenyérről;
anyának-atyának becsét
meg nem értettem fiatalság miatt.

60.

A meggyujtott faggyugyertya elal-
szik-e?
az éneklő fiú esztelen-e?
ha istentől nem jön a halál,
szükség miatt meghal-e az ember?

61.

A lekaszálatlan fű ha elszárad,
mi kaudan-nak nevezzük azt;
valaki hír nélkül ajándékot küld,
azt kedvesnek mondjuk.

62.

Magas, magas hegy tetején (el)
lovat ugráltatnak a szépek;
az ifju szivét felizgatva,
ajándékot küldenek a szépek.

63.

A lovak ügetve mennek
fűzfa dugájukat (rúdiv) rázván;
testvéréhez megy a testvér,
szívét jó kedvre kinyitván.

64.

Igen sok virág között
a liliumvirág fürtös;
igen sok nép között
a mi rokonunk aranyos.

*Korka no berad umortoed
arnialä bidä med paldoz ;
milam no siem düem ponna
iimared kiktem med sotoz.*

*Vilad no disam dišjostä
gožmo ažiškä ših azam ;
čukna no žužam šundi kaik
muso ažiškod ših azam.*

*šidemä potisa ug-dir šidiški,
altin kubizmi no uz-kä lü ;
kiržamä potisa ug-dir kiržaski,
aslam ešjosä uz-kä lü.*

*Kureg dušeslen piosiz
tollä puñit gonžä sinaloz ;
mugorä vüem piñal pios
kesijaz vañ-bur lukaloz.*

*Apikaj puksoz pužili
tür uknoedlen vižijaz ;
kikiez azveš, bañiz šundi,
so-dir no milam apajmi.*

*žužit no žužit gurež diltid
ašalči kaban kiñ sürem ?
daratiškod-a malä duaskod ?
aslad tuganežleš kiñ tirem ?*

*Ojdolä ačmes eš luom,
kirä potisa šidomi ;
so šidemjosmi keljšoz-kä
pirak no valče ulomi.*

65.
Házad mögött méhkasod,
minden hétre rajozzék ;
a mi ételünkért, italunkért,
istened kétszeresen fizessen meg.

66.
Reád öltött ruháid
csikosnak látszanak szemem előtt ;
a reggel felkelő napként
kedvesnek látszol szemem előtt.

67.
Játszani jövén kedvem, nem játsz-
hatom,
ha arany kobzunk nincs [velem] ;
énekelni jövén kedvem nem énekel-
hetek
ha társaim nincsenek [velem].

68.
A héjának fiai
szél ellenében fésülik tollukat ;
a felnőtt fiatal legény
zsebében vagyont gyűjt.

69,
Néném a (hímző) mintához ül
felső ablakod párkányára ;
keze ezüst, arcza nap,
ez a mi nénénk.

70.
Magas, magas hegy tetején
ašalči asztagot ki hányt föl ?
«szeretsz-e?» minek kérdezed ?
a maga rokonát ki únta meg ?

71.
Rajta, legyünk mi társak,
a mezőre menvén játszszunk ;
ha ezen játékunk tetszik,
éljünk mindig együtt.

72.

Girini potikid nalpasa poti : Ha szántani mész, azt gondoljad :
arinali bidä med artoz ; hétről hétre hadd gyarapodjék ;
kaban sürikid nalpasa süri : ha asztagod hánysz, azt gondoljad :
odigez vužli med keloz. egyik maradjon öregnek [t. i. a más
 évre].

73.

Turim turnanez tuž čekit. A széna kaszálása igen nehéz,
kuso šukkonez tuž šuldír : a kasza élesítése igen mulatságos ;
arak püstonez tuž čekit, a pálinka főzése igen nehéz,
kiržasa duonez tuž šuldír. énekelve való megivása igen mulat-

74. ságos.

Milam atajmi tuž usto vilem, A mi atyánk igen ügyes volt,
busiä potisa girini ; ha a mezőre kiment szántani ;
atajles usto mi-dir lüim, atyánknál mi ügyesebbek lettünk,
dašzü kiržasa duini. a készet énekelve elinni.

75.

Ojdoľä kibet leštomä, Rajta, csináljunk bódét,
čiltero karomi dan ponna ; tegyük czifrává dicsőség kedvéért ;
ačmes tujan luomä legyünk mi rokonok
žeš kalikjosli dan ponna. jó embereknél [való] hírnév végett.

76.

Ojdoľä šidini potomi, Rajta, menjünk játszani,
ukmiso kutez kutčasa ; kilenczes háncsboeskort vevén fel ;
ojdoľä ačmes kodo luomi. rajta legyünk mi leánykérők,
žeš kalikjosiz todmasa. megismervén a jó embereket.

77.

Kuzonä mini bertontem, Kazánba mentem, hogy vissza ne
 térjek,
kalamper bašti vuzantem, szegfüt vettem, hogy el ne adjam ;
so kalamperez niljosli šoti, azt a szegfüt a lányoknak adtam,
odik žid oknaz izontem. hogy egy éjszaka egyedül ne háljak.

78.

žal žal no vijaš ošmesed A csörgedező csermelyben
mal miškid urdes kišetdä ? minek mostad oldal kendődet ?
mileštım liktemez todemtä kaik mintha megérkeztemet nem tudtad
 volna,
mal pirid datlen gulbečaz. minek mentél idegennek kuczkJába ?

79.

*Uramtid orëis čekit žüget,
burciv žük medam, mar medam?
mülemiz vordis anajen ataj
tutigiš medam, mar medam?*

Az utcán elhaladó nehéz fuvarok,
selyem fuvarok tán, vagy micsoda?
A mi szülő anyánk (anyával), atyánk
páva talán, vagy micsoda?

80.

*Kijat no ponem šöd pöži
pu koran dorin lüsal-kü;
nüljoslen vüli vaškonzi
val luktan vades lüsal-kü.*

Kezetre tett fekete kesztyű
lenne bár favágás idején;
a lányoknak vízhez való lemenésük
lenne bár lóitatás idején.

81.

*Uramtidi orëon dirja
vilam kamzölü val medam?
tatın no taži gürlanmi
öjön no votam val medam?*

Midőn ucczátokon elmentem
rajtam volt vajjon lajblim?
mulatságot, milyen itt van,
álmodtam-e vajjon [valaha] éjjel?

82.

*Kilet valles čirkemlikzä
dödiä ktkisa tododi;
žiget murtles žigitlikzä
šüresü polisa tododi.*

A barna lónak gyorsaságát,
szánba fogván tudjátok meg;
a fiatal ember derékségét
útra menvén tudjátok meg.

83.

*Tuala turnam turimü
lapek keč-pilen vižijaz;
milam no šidem šerektam
Kanisar vülen kužajaz.*

Ma kaszált szénám
alacsony hársfa tövében;
a mi játékunk, nevetgetésünk
Kaniszar vize mentében.

84.

*Küž turimedlen vižijaz
dalan no uzi kišmasal;
milam no budem kirjosin
uči papaed kiržasal.*

Magas szénádnak tövében
bár érnék mindig földi eper;
a mezőkön, hol mi felnőttünk,
bár énekelne fülemile madarad.

85.

*Tolon no aži mon tonü,
tunnü no aži mon tonü;
tuž uno kalik poškišen
tuž muso aži mon tonü.*

Tegnap is láttalak téged,
ma is láttalak téged;
nagyon sok nép közül
nagyon kedvesnek láttalak én téged.

*ñuleskin emez kişma-dır,
kişmamez viđijaz vija-dır ;
turliez todam uşe-dır,
odigez kötmü portü-dır.*

*Uzien bori kişmatoš
mar đumiş şüisa ulomi ?
ta đırja adami tuđ orod,
mar kajla şettisa ulomi ?*

*Ikem no berad rađ añaed,
kud pala videmzü um toşki ;
mugormi đuzasa vüü-dır,
kud pala liüemez um toşki*

*Vekći no vekći birkenčimü
mişkon kuspeti kiñ baştiz ?
vekći no nazik mugormä
budon kuspeti đat baştiz.*

*Ta kem no kezit buranen
kiđi no liktid ton tatsi ?
kidokis intiez matin karisa,
saginisa liktim mi tatsi.*

*şalajosidlen kirđamzi
otamä bordü şukkişkoz ;
Kaňsar niľjoslen kirđamzi
Kaňsar viüosad şukkişkoz.*

*Ukmiso kutin vetlişez
pid-logaş şüişkom mi soä ;
milam şin şorä uşkişez
lul gažas şüişkom mi soä.*

86.

Az erdőben málna érik,
az érettje tövéhez hull ;
sokféle jut (esik) emlékezetembe,
belsőmet [csak] egy fúrja.

87.

A kerti s erdei szamóca megértéig
mily gyümölcsből fogunk élni ?
ez időben az emberek igen rosszak
mily eselt találván, fogunk élni ?

88.

Szérüd mögött (szérümmögődben) tön-
köly sorod,
merre felé fekszik, nem tudjuk ;
testünk már fölnő,
merre jutunk nem tudjuk.

89.

Finom, finom takarómat
mosás közben ki vette el ?
finom és gyöngye testemet
növése közben idegen vette el.

90.

Ilyen hideg zivatarban (zivattarral)
hogyan jöttél te ide ?
a távol helyet közellé tévén,
epedve jöttünk mi ide.

91.

Császármadaraid éneke
ucczámhoz verődik ;
Kaňsar leányainak éneke
Kaňsar vizeihez verődik.

92.

A kilenczes háncsbocskorban járó
mi nyalkának nevezzük (öt) ;
a mi szemünk közé nézőt
mi kedves szeretőnek nevezzük (öt).

*žaikä potem voz tubilgi
lusal-kä milam kirjosiñ ;
ta nužnajosiz ažitós
kökiš nuni lusal-kä.*

*Busi no šorad küjn pužimed
đirjossü šala med šioz ;
milemli orod nalpašliš
đirjossü pini med šioz.*

*Azveš no kači andano
ukojo dišez vandono ;
tödi no čarka, éskit arak
milam oromlen duonez.*

*Kašsar, vuosmi tuž kežit
vija-đir medam dö lüša ;
Kašsar kirjosiñ asil kir,
vetli-đir medam pi lüša.*

93.

A Jaik partján termett zöld *tubilgi*
lenne bár a mi mezőinken ;
ezen nyomorúságok látása helyett
lennék bár bölcsőbeli gyermek.

94.

Mező közepén három fenyőd
fejeit hadd egye császármadár ;
a nekünk rosszat gondolók
fejeit hadd egye meg a kutya.

95.

Az aczélos ezüst olló
aranyos ruhát vágni való ;
fehér pohár, édes arak
az én barátom itala.

96.

Kašsari folyóvizünk igen hideg,
talán bizony jég foly [*benne*] ;
Kašsari rétségünk szép rét,
gyermek lévén, hiszen [*ott*] jártam.

Vjatkai dalok.

(a Malmizi kerületből).

Pörtmaškon gur.

*Ektoz, četčož gondir pied šü,
as pidizli ačiz bazisa.
(oroszul: «oj lublu dušeñko!
lubjaznuški, dožidal da
žoniž, parenj molodoj»)
lobžoz, koškož žažegedik šü,
as burdezli ačiz bazisa.
(«oj lublu stb.»)*

Ünnepdalok.

1.

Tánczol, ugrál medvebocsod,
a maga lábában bizván.
(«óh, szeretlek lelkecském!
kedvesét várta
völegény, ifjú gyerek»)
Repül, indul lúdad,
a maga szárnyában bizván.
(«óh szeretlek . . . stb.»)

*kírmoz, baštoz dušesedik šü,
as pídzli ačiz bazisa.
(«oj lublu stb.»)*

Megszoritja, elviszi ölyvöd,
a maga lábában bizván.
(«óh szeretlek stb. . . .)

2.

*Soldat lestem iz korkajos ;
kijar baštem apajos ;
čistoj ginä valt takja.
kenos tırjos kenakjos,
čistoj ginä burčín kalpak.
kor gid tırjos čuž valjos,
čistoj ginä burčín iznes.*

A katona épített kőházat ;
a nének ugorkát vettek ;
egyáltalában fényes a sapkájuk.
A szérü telve ángyokkal,
valamennyinek selyem a kalapja.
Az istálló telve sárga lovakkal,
valamennyinek selyem a sörénye.

3.

*Košako, košako korkajos,
zarni vižo korka ažjos.
čidırak, čidırak pilemjos.
šizil liktem turjos,
šizil koškis žažegjos.
vaškim, vaškim kam kuža.
oj-oj, oj-oj, ekejos,
čeber ginä apajos.*

Ablakrámás házak,
arany padlós pitvarok.
Sűrű, sűrű felhők.
Ősszel jött nyírfajdok,
ősszel induló ludak. [tében
Lementünk, lementünk Káma men-
hej-hujj, hej-hujj, gyermekek,
csupa szép nének !

4.

*Das kik ero kabanä,
zarni zirin beraltom ;
šor-šońer uškem šinmidä
šures šońer uškítom ;
irkin burčín kuton kikidä
šermet-žez kutítom.
kuaro pulen kuar ultı mi koš-
kom
vižijo pulen viž viltiz mi koš-
kom ;
variš šamen širtisa mi koš-
kom ;
moi dušes šamen kirmisa mi
koškom ;
kočo šamen četčasa mi koš-
kom.*

Tizenkét soros asztagom,
arany rúddal forgatjuk ;
egyenesen [reánk] eső szemedet
az út irányába ejtjük (fordítjuk) ;
csak a selymet fogó kezeiddel
a fék szárákat fogatjuk.
Leveles fának levele alatt meggyünk
mi el ;
gyökéres fának gyökere fölött me-
gyünk mi el ;
ölyv módjára repülve meggyünk mi el ;
öreg ölyv módjára megragadva, me-
gyünk mi el ;
szarka módjára ugrálva, meggyünk
mi el.

Nilgi vil žikija

Valo vil Bugažnoj.

*so čeber Vanuškadili salam
veralä.*

Pužmo pelin podmes vani.

kišnoä peres, piä pinal.

Obraškalen emes piez

ogez podjaš, ogez burlak.

vekči dera vuz ug lo šu,

Gölžan apaj nil ug lo šu.

žök vilä puktem šid nanjos,

žök vilä puktem badanjos

pałtkaskätek uz ulä.

jiřjili koškiš žažekjos

«tag, tag» šutek uz koški.

vil biči kadik ponarez

ušoz-kü no «žoň» uz šü.

Kual paren mi liktim,

das kik paren mi koškom ;

bittir in-ulis turinez, kuarez

viržitisa mi koškom.

*telä vuim no kiž pu jugiten
mi potim :*

*ludä vuim no ju jugiten mi
koškim ;*

*gurtä vuim til jugiten mi po-
tim.*

*tatsi liktikimi žuas žeciž mi
ažim —*

so no kulä öjlaš milemli ?

Odokta motorez ažim no —

5.

Nilgi-n [t. i. folyón] van Zsikija [falú]

Valo-n van Bugažnoj.

A szép Ivánkátoknak mondjatok kö-
szöntést.

6.

A fenyvesben méhkert van.

Feleségem vén, fiam gyermek.

Ambrusnak vejei

egyik íródiák, másik hajómunkás.

Vékony vászon árú nem lehet,

Gölžan néne lány (többé) nem lehet.

7.

Az asztalra tett leves ételt,

az asztalra tett tálatat

ki nem töltvén nem lehet élni.

A fejünk fölött elmenő ludak

«tag, tag» gágogás nélkül nem men-
nek el.

Az új, szentjánosbogárként (világító)
lámpa,

ha leesik, nem ad «zsong» hangot.

8.

Hat páron jöttünk mi el,

tizenkét páron megyünk el ;

az ég alatt való minden füvet, levelet
megmozgatva megyünk el.

Elmentünk az erdőbe s a nyírfa vilá-
gánál haladtunk ;

elmentünk a mezőre s a vetések vi-
lágánál indultunk ;

elmentünk a faluba s a tűz világá-
nál haladtunk.

Ide jöttünkkor égő rókát láttunk —

ő is nemde kell nekünk ?

A szép Avdotyát láttuk,

*so no kulä öjlas mämlä?
Estek šogollen šinmiz
Odokta motor palä beriktem.*

ő is nemde kell nekünk?
Nyalka Eszteknek szeme
szép Avdotya felé van fordítva.

9.

*Kitsi vetlid uromä?
tugdä bišani öja vetli.
kitin kolid uromä?
kapkadi kuspadi öja kol.
majä valid uromä?
nil-pu da listä öja val.
main mištakid uromä?
čukna ušem lis vüen
öja mištakški uromä.
main čuškid uromä?
šizil ušem badar kuaren
öja čuški uromä.*

Hova mentél barátom?
bizony komlódat szedni mentem.
Hol háltál barátom?
biz, kaputok közt háltam.
Mit terítettél barátom?
bizony szurokfenyőlevelet terítettem.
Mivel mosakodtál barátom?
reggel esett harmat vízzel
bizony mosakodtam barátom.
Mivel törülköztél barátom?
ősszel esett juhar levéllel
bizony törülköztem meg, barátom.

10.

*Pokči Tujmi, bažim Tujmi
šurjosin
das kik par žažeg ujaloz.
malioš, malioš žažeges vordiš-
kod,
odik tödi mamikez ponna?
kidokä, kidokä koškem apika-
jos
og uj kolon umez buš kilem.
kidokä, kidokä koškem vorgot-
ronjos
odik ar giron geriez buš kilem.
vož beriž kađ joz kalikü val,
jukiskontem kiosmes jukono
luim.*

A kis Tujmi, nagy Tujmi patakokban
tizenkét pár lúd uszkál.
Minek, minek nevelsz lúdakat
egy fehér pehelyért?
A messzire, messzire ment nénék,
egy éjszaka sem háltak (az úton).
A messzire, messzire ment ifjak
szántó ekéiket egy évig használatla-
núl hagyták.
Zöld hársfaként voltak korácsaim,
el nem válandó kezeinket el kellett
választanunk.

11.

*Uram kuža vetlon šamen
kunoli pirim,— voždes en vajü;*

Uccza hosszant a mint jártam
vendégül mentem [hozzátok], — ne
haragudjatok!

- oj šuom, kaj šuom,
gažasa veraškom ta kilmes.
českít, českít ošmestes
juini vaškem val, — voždes en
vajú ;* ej! haj! azt mondjuk,
szeretve mondjuk e szavunkat.
Édes, édes patakokból
lementem volt inni — ne haragud-
jatok!
- oj šuom, kaj šuom,
gažasa veraškom ta kilmes.
českít, českít vinaostes
juini pírem val, — voždes en
vajú ;* ej! haj! azt mondjuk
szeretve mondjuk e szavunkat.
Édes, édes borotokat
inni, bementem — ne haragudjatok ;
- oj šuom, kaj šuom, . . .* ej! haj! . . . stb.
Legyen bár, hogy egyikőtökhöz a má-
sik bemenvén,
innia kell, — ne haragudjatok ;
ej! haj! . . . stb.
Innen-onnan messziről való ember
nem vagyok én,
be s elménve járok [hozzátok], — ne
haragudjatok ;
- oged dorü oged pírisa
juono medlo, — voždes en vajü ;
oj šuom, kaj šuom . . .
otiš, tatiš, kidokiš murt evel,
pírisa potisa vetliškom, — vož-
des en vajü ;
oj šuom, kaj šuom,
jaratisa veraškom ta kilmes.* ej! haj! azt mondjuk,
szeretve mondjuk e szavunkat.
12.
*šur durü potem šod sutered
vüja, busja kišmam-a, evol-a?
šiloä potem emežed
zorja, kuažja kišmam-a, evol-a?
vir jülü potem uzien borien* A patak meltett nőtt fekete ribiszked,
vöz, köd mellett ért meg, nemde?
a berekben nőtt málnád
esős időben ért meg, nemde?
Dombtetőn nőtt kerti s erdei szamó-
cza
- šundi šorin kišmam-a, evol-a?
jag virü potem čeber pužimed,* a napfény között érett meg, nemde?
fenyvesdombon termett, szép fenyő-
fád, —
- volnoj kaliklen mil-kid so vilin.
virü potem čeber berizjed, —
pinal kaliklen mil-kid so vilin.
toloä potem čeber pi-pued, —
kečler mil-kid so vilin.
virü potem čeber ti-pied, —
polak kaliklen mil-kid so vilin.* szabad népnek rajta a gondolata
Dombon termett szép hársfád, —
fiatal népnek rajta a gondolata,
Réten termett szép nyárfád, —
a kecskének rajta a gondolata,
Dombon t rmett szép tölgyed, —
a polyák népnek rajta a gond lata.

toloä potem čeber kež-pued, — Réten termett szép nyírfád, —
čas, čas, usihoz kuarez. «csas, csas» (zörejjel) leesnek levelei.

13.

Milam valjos savraska šu. A mi lovaink sárgák.
tödi ginä tödi kalpako niljos. Fehér, csak fehér kalpagú lányok.
Matron apaj šur durin šu. Matrona néne a pataknál.
gožtet gožtisa šulmam poni. Írást írván szívemre tettem;
šulemjossi sutaltiz. egész szívemet meggyúlasztotta.

14.

Pokči pižen mi liktim, žanim, Kis hajóval jöttünk mi, lelkem,
bažim pižen mi koškom, žanim; nagy hajóval mentünk mi el, lelkem;
kuaro pulen kuar ultiz mi koš- leveles fának levele alatt megyünk
kom; mi el;
lišo pulen lis ultiz mi koškom; túlevelű fának túlevele alatt me-
gyünk el;
koči bižon vugalti mi koškom; evet futotta alacsony helyen me-
gyünk el;
šala šibson šur durti mi koš- császár-madárfüttyü patak mellett
kom; megyünk el
dukja godkan jag virti mi koš- fajd kiabáló fenyvesdombon me-
kom; gyünk el;
mej dušes šamen kirmisa mi öreg ölyv módjára megragadva, me-
koškom; gyünk el;
variš šamen širtisa, mi koškom. héja módjára repülve, megyünk el.

15.

Kištir, kuaštir tolaloz kamižed, «Kištir, kuaštir» (hangon) zörög ná-
dad,

ullañ vallañ žužaloz vu bused; alá s föl száll a víz köde;
lužem bus milam ginä so vilem. csak a mi lélegzetünk az.
odigez no mi kadež čik evol. Nincs senki sem olyan, mint mi.
milam ginä mil-kidjos gubi
vilin. A mi gondolatunk a gombákon.
dos dorin poškieđ pukoz. Parton ül a fecske.

16.

Milam da-i töre töre-a? A mi násznagyunk násznagy-e?
keč viž ulä pitcam kemeš. A padló alá zárt kecskebakhoz ha-
sonló.
milam kužo kužo-a? A mi gazdag urunk úr-e?

<i>Sarapul kužojos kemes.</i>	Sarapul gazdag uraihoz hasonló.
<i>milam da-i kazak kazak-a?</i>	A mi kazakunk (vőlegényvezető) ka- zak-e?
<i>donskoj kazakjos kemes.</i>	A doni kozákokhoz hasonló.
<i>milam da nuňjosmi nuň-a?</i>	A mi bátyáink bátyák-e?
<i>ňur vilä potem ňur kiz kemes.</i>	Mocsári halmon termett fenyűhöz hasonlók.
<i>milam ako ako-a?</i>	A mi nénénk néne-e?
<i>kiz jilä pukšem gord kazjos kemes.</i>	fenyűn ülő vörös kaz-okhoz hasonló.
<i>milam suzer suzer-a?</i>	A mi húngunk hűg-e?
<i>vož vilä potem atalmas šaška kemes.</i>	A réten növő <i>atalmas</i> virághoz ha- sonló.
<i>milam kenak kenak-a?</i>	A mi ángyunk ángy-e?
<i>tüš potem ebekjos kemes.</i>	A tóból kijött békákhoz hasonló.

17.

<i>Ta gurt-aj pios tužik bon ja- tires, —</i>	Ezen falunak legényei igen serények, a mezők között vigadoznak.
<i>busi-daj šorazi ad karisa ulozi.</i>	Ezen falunak leányai igen serények,
<i>ta gurt-aj nüljos tužik bon ja- tires, —</i>	függönyük mögött mulatoznak.
<i>katanši šorazi ad karisa ulozi.</i>	Harisod kiabál, szívéből kiabál;
<i>kuažied čerektoz, šulmištiz če- rektoz ;</i>	kakasod kukorikol, messze hallatszik.

18.

<i>Das kik-daj vettoz tari kižem val,</i>	Tizenkét <i>vettoz</i> [földbe] kölest ve- tettem volt,
<i>das kik-daj surim keher kutem val,</i>	tizenkét <i>surim</i> kerítést fontam volt [köréje],
<i>keč taka, tafir, bildirgan kariz.</i>	a kecskebak, a gyaur szétrontotta.

19.

<i>Itim šorä tari kižem val, žolgirili podgori.</i>	A szérü mögé kölest vetettem, a verébnék hasznót tettem (?)
<i>pinal jiristim kišno bašiem val, vorgoronli podgori.</i>	Gyermekfejemenél fogva feleséget vettem, az ifjakkal hasznót tettem ;

pinal jiristim kenak baštem Gyermekefejmnél fogva ángyot sze-
val, reztem,
kočo pili podgori. a szarkafióknak hasznót tettem.
pinal jiristim apaj šotem val Gyermekefejmnél fogva férjhez ad-
tam a nénémet,
emes-pili podgori. Sógoromnak hasznót tettem.

20.

žužiti, žužiti gurežjos van šü; Magas, magas hegység van;
so gurež jilin šures van šü; ezen hegy tetején van egy út;
so šures vilä paš-pu potem; ezen úton nőtt egy mogyorófa;
so paš-pulen vižiez gibedli bi- a mogyorófa gyökere a posványba
rem; terjedt;
so paš-puleš šaskazä lub-lub a mogyorófa virágát a *lub-lub*-[madár]
šiem. eszi.
kik apajos, kik apajos giš ulti Két néne, két néne ment el a hegy
koškiljam; alatt;
ogezlen-pä nimiz Maržan veš egyiknek neve éppen *Maržan* volt,
vilem,
ogezlen-pä nimiz Inži veš vi- másiknak neve éppen *Inži* volt.
lem.
kik apajos berišeti kik ekejos A két néne mögött két fiú ment el;
koškiljam;
odigezlen-pä nimiz Kimofej egyiknek neve Timofej volt,
vilem,
ogezlen-pä nimiz Paviol vilem. másiknak neve Paviol volt.
das kik ekejos bazarä puksil- A tizenkét fiú a vásáron leült,
jam;
das kik apajos sojos berišä a tizenkét néne utánuk ment.
miniljam.

21.

Milamičemeñmiičemeñkad-a? A mi kis-menyünk olyan-e mint
egy kis-meny?
milam ičemeñmi kizäti vetliš A mi kis-menyünk olyan, mint egy
čuž gur ulo šorjos kad, duli- nyírfán járó
doj! sárga mellű nyest. Hujjajah!

I m á d s á g o k.

(Vösaskon kil).

1. *Iñmarä kozma, bizim inmarä, kilcin inmarä, zes inmarä, mu kilcin, ju kilcin, zes suddä burdä sot inmarä, kilcin inmarä, amin.*

Bizim inmarä, kilcin inmarä, zes inmarä, mu kilcin, ju kilcin, pudo terlikli zes sollik sot, vužen burä vaškom, vilzä no sotisalid-kä inmarä, kilcin inmarä, amin.

(Malmiš.)

1. Istenem kegyelmezz, nagy istenem, angyal istenem, jó istenem, föld angyala, gabona angyala; jó szerencsédet, áldásodat add meg istenem, angyal istenem! Ámen.

Nagy istenem, angyal istenem, jó istenem, föld angyala, gabona angyala; a lábas jószágnak adj egészséget; az óért [ó termésért] hálát adunk, adnád meg az újat [t. i. termést] istenem, angyal istenem! Ámen.

2. *Osto inmarä, bizim inmarä, kildis-vordis inmarä, sollik, tazalik, tinišlik sot inmarä, šum potimon suddä burdä sot inmarä, bizim inmarä, amin.*

(Malmiš.)

2. Uram istenem, nagy istenem, teremő és felnevelő istenem, egészséget, erőt, nyugalmat adj istenem; örvendeztető szerencsédet, áldásodat add meg istenem, nagy istenem! Ámen.

3. *Osto inmarä, bizim inmarä, kildis-vordis inmarä, bizim inmarä, amin inmarä.*

Vösaskem vösmä kabil bašti inmarä, bizim inmarä, šunit ninalen, šunit valen-pašen ufi vordi inmarä, bizim inmarä, amin inmarä.

Gid-tir, lud-tir pudodä sotisa, ikem tiroš jüdä sotisa, ulisalid-kä, inmarä, bizim inmarä, amin inmarä.

Giron valez köj karisa, kizem juöz bur pottisa, vil činien paltkemmä kuahton kurojo karisa, daltišisalid-kä inmarä, bizim inmarä, amin inmarä.

Jibirtiško jirmä tinid ponisa, dišmonez palen karisa, zeszü puñit vaisa ulisalid-kä inmarä, bizim inmarä, amin inmarä.

Vuž bereketin jibirtiško, vil bereketdä tir šotisa, bižim eksejli vit tirisä, ačmeli köt tirisä; ulini kilditisalid-kü inmarä, bižim inmarä, amiñ inmarä.

Ki orčemliš, kil orčemliš ut inmarä, bižim inmarä, amiñ inmarä.

Mon šoliko inmarä, bižim inmarä, vañzü verani mon ug to-diški, inmarä, bulganzä kabil bašti inmarä, bižim inmarä, amiñ inmarä.
(Mamadiš.)

3. Uram istenem, nagy istenem, teremtő és felnevelő istenem, nagy istenem, ámen !

Könyörgött imádságunkat fogadd istenem, nagy istenem, meleg napokkal, meleg ágysubával őrizz, nevelj istenem, nagy istenem, ámen !

Lábas jószággal tele istállót, tele mezőt adnál, gabonával tele szérút vajha adnál mindig, istenem, nagy istenem, ámen !

Szántó lovunkat kövérré tevén, elvetett gabonánkat jól ki-keletvén, mit öt ujjal vetettünk el hatvan kalászúvá (szálúvá) tévén vajha gyarapítanád, istenem, nagy istenem, ámen !

Imádkozom hozzád, fejemet hajtván (leborulván) ; távoztasd az ellenséget, bár mindig a jót hozd elémbe (hadd csak a jóval találkozzam), istenem, nagy istenem, jó istenem !

Az ő áldással hálát adok ; aduád meg új áldásodat elégségesen ; s úgy intéznéd istenem, hogy a nagy czárnak adóját megfizetvén, magunk is mindig jól lakjunk, nagy istenem, ámen !

A kéz túlmenésétől (t. i. gyilkostól), a nyelv túlmenésétől (t. i. rágalomtól) óvj meg istenem, nagy istenem ; ámen !

Én bűnös ember vagyok istenem, nagy istenem ; mindent elmondani nem tudok, istenem ; valami van, fogadd kegyelmesen istenem, nagy istenem, ámen !

4. *Osto inmarä šot, en kušti. ton kuamin kuroen potti. šemolo vezi, šemolo puktimon šot. šelles, tolles ačit ut, en kušti inmarä. vöšaskiškom tinid so ponna, burä vaitek um keltiški.*

[Husvétkor] : *vöšaskiškom tinid armiš liktem bužim nunal ponna, burä vaitek um keltiški.*

[Pünkösdkor] : *inmarä ton kapčilikdä šot, kapči mildä-kiddä šot turnani, tonä burä vaitek um miniški.*

(Malmiš.)

4. Uram istenem add, ne vess el (ne hagyj el)! Termessz harmincz kalászszal (tkp. szállal)! Add, hogy asztag mellé asztagot rakhassunk! Zivatartól, széltől magad óvj meg, ne vess el istenem! Ezért imádkozunk hozzád, s bizony hálát fogunk adni.

[Húsvétkor az utóbbi szavak helyett ezt mondják:] Imádkozunk hozzád az egy év után megjött nagy nap (ünnepe) miatt; bizony hálát fogunk adni.

[Pünkösdkor ezt:] Istenem, add kegyelmedet, könnyű elmédet add a kaszáláshoz [t. i. víg kedvet adj]; nem megyünk a nélkül hogy hálát adnánk.

5. *Ostä inmarä kildišinü, šuddä šot kildišinü, žes nilin pien ulimon. bižim ekšejmī žes med uloz, soliš vitsü voštini, kaznazä tirini med jurttod. ostä inmarä kildišinü, žes život šud šot, žes životen žes ulini med kildod, žes uvañen-buren ulini med kildod. bižim ekšejmī milossä med šotoz. žes arzä med šotoz. vsakoj pritčales vožma kildišinü, killeš, dejleš vožma, tilliš, puleš vožma. ostä inmarä, ger ber judä žes med vuttod.*

(Glazovi kerület.)

5. Uram, istenem, *Kildišinem* (? teremtőm), add szerencsédet teremtőm, hogy jó lánynyal-fiúval (gyermekkel, családdal) éljünk. Éljen jól a mi nagy czárunk; segíts az ő adóját megváltani (megfizetni), kincstárát megtölteni! Uram istenem, teremtőm, adj jó barom szerencséjét [t. i. szerencsét, hogy jó barmunk legyen]; intézd, hogy a jó barommal jól éljünk (élni); intézd, hogy gazdagsággal éljünk (élni)! Nagy czárunk hadd adja meg kegyelmét, jó (békés) éveket adjon! Mindenféle bajtól őrizz meg, teremtőm; [rágalom] szótól, dögletességtől őrizz! tüztől, fától őrizz! Uram istenem, szántás után hozd jól elő gabonádat!

S z ó j e g y z é k .¹⁾

alli no balli jelentésére nézve szorosabban meg nem határozható játszói kifejezés; *alli no balli kaš kulä* körülbelül ennyit jelent: csillogó-ragyogó v. fényes kő kell D. 51.

aña sor, pászta (föld) (пoлoca) D. 88.

apikaj néne D. 69; W. *apaj*.

art- gyarapodik, nő D. 72; tat. *art-*.

asil szép D. 96; v. ő. csuv. *asla*.

ašalci jószagú, széles levelű fű, mely réteken nő D. 70.

ašjan női fejdísz a votjákoknál D. 18.

ažmak alacsony T. 45.

ečker-pečker picziny, gömbölyű valami (мелко-круглая вещь) T. 96.

až elő, előrész T. 118; W. *až*.

ežel halál D. 60; W. *ezel*; tat. arab *äžel*.

egiz iker T. 62; tat. *egiz*.

egol reszelő D. 48; W. *ego*.

ekti- tánczol, ugrál T. 43; W. *ökti-*.

emež málna (gyümölcs) M. 5, D. 86; W. *ömez*.

er sor; *das kik ero kabanäm* tizenkét soros asztagom Md. 4.

erkä szabad, kényünk szerint való D. 9; tat. *irkü* kényes, v. ő. *irken* szabad.

izi sapka T. 20; W. *izi*.

ikče-vakči kicsiny-rövid (мелкий) T. 35; v. ő. votj. *vakči* kurz, *ici* wenig, klein, zürj. *ičet* id.

iška-vin testvér, atyafi T. 108.

igi fülbevaló T. 16; W. *ugu, ugi*.

¹⁾ E jegyzékben csakis azon szók vannak felsorolva, melyek Wiedemann votják szótárában nem találhatók, vagy ha találhatók, csak változott alakban, képzésben, esetleg eltérő jelentésben. Rövidítések: W. = Wiedemann szótára, hol e jegy nincs kitéve, értendő, hogy az illető szó nem található Wiedemann szótárában; M. = Mesék; T. = Találós mesék; D. = Dalok; Md. = Malmisi vagy ünnep-dalok; Im. = Imádságok. A betűk mellé helyezett számok az illető dal vagy mese számát jelölik. A ritkított betűvel kiemelt jelentés csakis Gavrilov szövege alapján tulajdonítható az illető szónak.

- irčag* emelő rúd M. 1; or. рычагъ.
ištirt- czipel, vonszol (перетащить) T. 32.
obida bosszorkány neve (= or. обидя); különben jelentése: ,sértés, bosszantás', *obida karini* sérteni, bosszantani.
orod rossz D. 87; W. *urod*.
orom barát, o. *lün*i barátkozni D. 25; W. *urom*, *orom*.
uči fülemile; *uči papa* f. madár D. 84; W. *uču*.
uzim téli gabona, t. vetés D. 17; or. озимъ.
ujol serény, eber, serénység, ügyesség D. 36.
uris ostor D. 47; W. *urs*.
kab zsák M. 1; tat. *kab*.
kači olló D. 95; W. *kaci*.
kalamper szegfű D. 77; tat. perzsa *kalamper*.
kamali nyakfűzér ezüst pénzdarabokból, melyeket a votják lányok szalagokra tűznek fel D. 40.
kamzol lajbli D. 58; or. камзолъ.
kapčilik kegyesség Im. 4; v. ö. W. *kapči* leicht, milde.
kaš kő, drágakő D. 51; tat. *kaš* (jüzük *kaš* gyűrűbe foglalt drágakő).
kaudan fűnek neve, mely gyökerén szárad D. 61; v. ö. csuv.
katan csalán, tat. *kitän*, alt. *küdin* len; kirg. *kaudak* avarfű és magy. *katáng*.
kaz vörös színű madár neve Md. 16.
kazak szolga, v ö l e g é n y v e z e t ő (дружка при женихъ) D. 25.
keč-pi nyír, nyírfa D. 38; W. *kič-pu*.
kežit hűdeg, hűvös D. 90, 96; W. *köžit*.
kemes hasonló; *keč k.* kecskéhez hasonló Md. 16.
kečer kerítés, sövény Md. 18; W. *kener*.
kési zseb D. 68; W. *kisi*; tat. p. *kesä*.
kibet bolt, árulóhely D. 15; tat. *kibet* bolt, raktár.
kizi- vet (serere) D. 17; W. *kizi-*.
kilet barna (ló), рыжий (D. 82).
kili- marad, fennmarad D. 21; W. *keli-*.
kičeltik csillogás, tündöklés T. 25.
kir- kimos, kiváj, kiszigerel D. 3; *žorgiliostes kiromi* будемъ попрошить воробьевъ; W. *unterwaschen*, *ausspülen*, *aufwühlen*.
kiržal- énekel D. (czím); W. *kiržal-*.
kirž görbe, meghajlott M. 6; W. *križ*.

kirmák karini hunyorgatni, hunyorgatást tenni (мигать) D. 53;
v. ö. *kirmišti-* das auge zudrücken.

kolosa kerék T. 117; or. колеса.

košák ablak Md. 2; or. косякъ thürstock, fensterstock (дверный, оконный к.)

košo szarka T. 61; W. *košo*.

kubiz hegedű, koboz D. 61; tat. *koboz*.

kuž- összeállít, összefog T. 44; W. *kuč-*, *kutišk-*.

kuža hosszában, mentében D. 2; W. *kuža*.

kudrávoj fürtös, göndör D. 64; кудрявый.

kunil hónalj D. 26; v. ö. zürj. *kun-ul*.

kupca kereskedő M. 5; W. *kupec* (or. купецъ).

kuso kasza D. 73; or. коса.

kutil- varr, rávarr D. 18; v. ö. zürj. *kvatlal-* leicht annähen.

kutirtiškiljal- hisz, bízik; *tajos so killi kutirtiskiljam* эти новъ-
ривши этому слову M. 1.

küž hosszú, magas M. 3, D. 84; W. *kuž*.

kümes foghagyma T. 38; W. *kumíz*.

gajtan zsinór, madzag D. 18; or. гайтанъ.

geri eke, szántóvas D. 21; W. *göri*, *göra*.

geršok fazék M. 5; W. *goršok* (= or. горшокъ).

gertti- köt (вязать) T. 110; v. ö. *görd*, *gördet* knoten.

gibed posvány, mocsár Md. 20; v. ö. zürj. *gibid* morastige stelle.

giš hegy, domb Md. 20.

gonžirt- üget, poroszkál; *gonžirtisa minis* рысью идущий D. 35, 63.

gorib púpos, görbe hátú T. 117; *g. pères* горбатая старуха;

or. горбъ púp.

göl rózsa D. 28; tat. perzsa *göl*.

göldirt- mennydörög, dörög D. 20.

görlal- turbekol D. 27.

gulbeč kuczkó a kemencze mögött (запечекъ) D. 78; or. толбець.

gulkoj süket T. 48; or. глухой.

gur mell; *čuž gur ulo šorjos kađ* olyan, mint egy sárga mellű
nyest Md. 21.

gur ének, *pörtmaškon g.* святочная пѣсня Md. (czim).

gürlan mulatság, vígság (веселье) D. 81.

jatir serény, ügyes Md. 17.

jübirt- meghajtja magát, köszönt, köszön Im. 3; W. *jübirt-*.

- jos part* Md. 15; W. *žoz*.
jučiz (? *juč*) hosszú, vékony rud (жердь); *kuž jučiz inmarä sužem* hosszú rúd éigig ér T. 82.
jurmek tengeri nyúl T. 92.
taz tar, kopasz M. 1.; tat. *taz*.
telbugo szörgyeplő (возжа) T. 60.
tuala ma D. 83.
tübilgi bajnóczacserje D. 6; (orosz neve: таволожка).
tur nyirfajd Md. 3; W. *turi* kranich.
turim fű, széna D. 61; W. *turin*.
turto kétágú kocsi v. szánrúd (оглобля, gabeldeichsel) T. 26.
tus válú, csész e T. 93.
tüi háncs, hárskéreg D. 38; W. *tui*.
dongiljal- tol, betaszít, bedug M. 1; W. *dong-*.
derem ing T. 64; W. *dörem*.
dulal- megharagszik, felbőszül M. 3.
sağın- buslakodik, eped D. 55; tat. *sağın-* id.
salam (ajándék подарок) D. 13; ar. tat. *salam*, *säläm* béke, üdvözet.
sarana liliom D. 64.
sendira hópadlás (полати) M. 1, 5; v. ö. cser. *söldöra*.
señis czérna (нитка) T. 66, 92.
sikal tehén T. 107; W. *skal*, *iskal*.
sirla- faragással diszít D. 31; tat. *sirla-* metszett alakkal (cifrasággal) ellát.
sou egészséges, ép D. 9.; az orosz fordítás kissé szabad a воспитанный 'felnevelt' szóval, mert *sou* = tat. *sau*, tör. *sag* id.
sököri kenyér T. 18; W. *sukuri*.
zañari zöld, kék D. 10; z. *burčün* kék selyem.
ziržil- dörzsöl, ken D. 18; W. *zirzi-*
zod köszörűkő, fenkő T. 52; W. *zud*.
šaltrak csupa, csak is; *šaltrak egir potem* (увидаль) одни только угли M. 1.
šaņa csóka D. 9; W. *čana*.
šer fenkő, köszörűkő T. 15.
šikis szekrény, láda T. 106.
šňkit köd D. 17.; W. *čingid*.
širal- egerész M. 3; W. *šir* egér.

širt- repül, gyorsan halad; *variš šamen širtisa* мы (пождемъ) такъ же скоро, какъ ястребъ Md. 8.

šogol nyalka Md. 8; or. щоголь.

šod fehér T. 64.

život marha, lábas jószág Im. 5; or. животъ (plur. -оты).

žiltirt- cseng-bong, csendül D. 20.

žingirt- fénylik D. 20; W. *žangral*- id.

žiž-ol padló alatti hely, padló alatt; z. *tros oš koškoz* подъ поломъ ходитъ много быковъ T. 4.

žokit, *žokit* hő, rekkenő, tikkasztó, sűrű D. 14; ž. *no kizet lüšsal-kä* (хорошо бы) если бы была густая елка.

žuatel- guajt, éget D. 3; W. *žuat*-, *žuat*-.

čab- ver, üt T. 43; W. *čap*-.

čabej búza D. 44; W. *čabei*.

čag (világító) fenyőszilánk T. 30; W. *čag*.

čal gyorsan, hamar D. 50; W. *čal*.

čarka pohár, ivóedény D. 95; or. чарка csésze.

čeber szép, csinos M. 1; csuvas, altaji *čiber*, *čeber*.

čecü méz T. 95; W. *čeci*.

čeljašk- ugrál, tánczol (скакать) T. 116.

českid édes, kellemes D. 12; W. *českit*.

čibsono füttyölő, füttyölős D. 42; W. *čipson*.

čidirak sűrű; č. *pilem* sűrű felhő Md. 3.

čik valami, bármi D. 4; W. *čik*.

čiltero karini cifrává tenni; č. *karomi* сдѣлаемъ ее съ рѣзбой D. 75.

čini ujj D. 39; W. *čini*.

čipi csibe T. 17; W. *čipi*.

čirkemlik gyorsaság, sebesség D. 82; v. ö. W. *čirken* schnell, rasch.

čistoj: č. *pudozü* összes barmát M. 4.; or. чистой тiszta.

čibor tarka D. 37; W. *čubor*.

čížekt- kipirül, kigyulad T. 98; v. ö. *číž*- warm werden.

čokmor bunkós, furkós bot M. 2; W. *čokmar*.

čošen együtt D. 50; W. *čočen*.

čot szám, számolás T. 48; or. счетъ.

čož kacsá D. 50; W. *čož*.

čulka harisnya T. 39; W. *čulok*, or. чулокъ.

- cut* sánta T. 117; W. *cut*.
zažek lúd D. 2; W. *žažeg*, *žažek*.
žeči róka Md. 8; W. *žiči*.
žižek rozs D. 5; W. *cizek*.
žiget fiatal ember, legény D. 82; tat. *jigit*, *žigit*.
žigitlik legénység, derékség D. 82; tat. *žigitlik*.
žilkindir- felizgat, felbátorít D. 62.
žin gyűlés, tanácskozás M. 3; W. *žin*, *žijin*.
žiri ajtósark D. 55; v. ö. zürj. *žir*.
žöči róka T. 101; W. *žiči*, *đuči*.
žužal- fölkel (a napról), emelkedik D. 34; W. *žužal-*.
žužit magas D. 62; W. *žužit*.
žük fuvar (возъ) D. 79; tör. *jük* (*žük*) teher.
tamak dohány M. 5; W. *tamak*.
dar gyöp, száraz fű M. 1; or. дёрнь расен.
detal- elégnék lenni, kijut D. 1.; *uz deta ogez kužoli?* не достанется ли одна хозяйну. V. ö. tör. *jit-*, *jet-* ér, elér, kijut, elégnék lenni.
đivat- örvendeztet D. 49; W. *juvat-*.
đol tej D. 52; W. *jöl*.
dö-gi pincze T. 50; W. *jedi*; v. ö. *gu vërem*.
šekit nehéz D. 14; W. *söküt*.
šel zivatar, vihar Im. 4; W. *sil*.
šemol asztag Im. 4.
šížim hét (számn). M. 2; W. *sizim*.
šin-kaš szemöldök D. 3.; W. *šin-kač*.
širektjal- nevet, mosolyog D. 17; W. *serektjal-*.
širmet fék, zabolá D. 20; W. *sermet*.
šolik vétek, bűn Im. 3; W. *solik*.
šul válú, hosszukás tál (лотокъ) T. 16.
šulik kendő, zsebkendő (платокъ) T. 34.
šuro rúd T. 17; W. *šuru*.
šür- felhány, felkavar D. 70, 72; W. *sur-*.
nazik gyöngé; n. *mugor* gyöngé test D. 89; v. ö. tat., perzsa *näzek* vékony, finom.
nerad lüi- bosszús lenni, bosszankodni M. 4; or. не радъ.
nir, ebben: *til nir* a világító szilánk leégett vége (огарки лучины)
T. 35.

- nizili* féreg T. 19; W. *nizili*.
nužna szükség D. 60, 93; orosz *нужда*.
lob- repfűl, repked D. 42.; W. *lobi-, lobal-*.
lőptír-loptír tipeg- topog T. 30.
lis harmat; *lis vü* harmatvíz Md. 9.
lag fenyőerdő D. 42; W. *jag*.
paki kés, zsebkés D. 31; tat. *päke*.
pald- rajzik (métről) D. 65.
paltki- vet, elvet; *vit činien paltkemmä* öt ujjal elvetettünket
 Im. 3.
paltkaski- kitölt, kiönt (пролить) Md. 7.
pater szállás, kvártély M. 3; zürj. *patera* (квартира).
pelt- fű, fuvódik, felfuvódik (раздуться); *limi pältü* снѣгъ
 раздувается (вѣтромъ) T. 115; v. ö. W. *pöljal-* blasen, hauchen.
peres vén, öreg Md. 6; W. *pöres*.
peš-aj nagyanya, öreg anyó M. 5; W. *peš-aj*.
pešter nagy kosár hárshejből T. 119; v. ö. zürj. *pešter* id.
piñal fiú, gyermek D. 17; W. *pinal*.
pid-logas nyalka, topogó, (щеголиха frauenzimmer, das den
 putz liebt) D. 92; v. ö. W. *pid logal-* treten.
pirči far (задница), hátsó rész T. 49.
piz tojás T. 21; W. *puz*.
piži himzés, himző minta D. 69; W. *puži-*.
podmes méhkert Md. 6; W. *podim*.
ponar világító lámpa; or. фонарь.
port- fűr; *kötmä portädir* belsőmet fűrja D. 86; v. ö. W. *pörton*
 bohrer, *vu portet* wasserstrudel.
pošiljašk- verekedik, küszködik (биться) T. 63; v. ö. *pos-* reiben,
 zerdrücken, verknittern.
pöži kesztyű D. 80; W. *pöz*.
pöti nyom, lábnyom T. 47.
puñit ellen, szembe D. 23; W. *puñit*.
puš-ner csalán D. 29; W. *puš-ñör*.
badan tál, nagy facsésze Md. 7; tat. *badjan*.
bagalma alma D. 58; (*bag-alma*; vö. tat. perzsa *bag* kert).
bekčej hordó T. 21; or. бочка.
beriz hársfa M. 3; W. *böriz*.
bišal- szed, leszed (pl. szamóczát), gyűjt D. 22, Md. 29; W. *bičal-*.

biz arczkenőcs, máz D. 18; v. ö. tat. *bize-* ékesít, meszel.

biči Sz. János bogárka Md. 7; v. ö. tat. *böžek*.

biłdırgan karını szétrontani, feldúltni Md. 18; v. ö. tat. *bülder-*feldúlat, felosztat.

birkenči takaró, fátyol D. 89; v. ö. tat. *börkän-* betakaróznı, *börküüč* takaró.

birton kivarrás (вышивание) T. 34.

bittir minden Md. 8; v. ö. *bid* minden, egész.

? *bujöl* (*bujolleš*) szín, festés D. 36; W.; *bujou* tat. *bujau* festék, festés.

bulgan meglevő Im. 3; tat. *buljan*.

bumažnik pénztárca M. 1; or. бумажникъ.

burcin bársony D. 49; W. *burcin*.

vačil fiatal, kiskorú D. 42.

važ tönköly (полба) D. 44, 88.

val-paš ágyruha, ágytakaró Im. 3; v. ö. zürj. *vol-paš*.

vált fényes; v. *takja* fényes sapka Md. 2.

variš ölyv Md. 4.

vašk- elrejtőzik, elbuvik M. 3; W. *vatišk-*.

veškid derék, megtermett; *mugorid veškid* станъ твой стройный D. 58; v. ö. W. *veš* gerade, ganz; zürj. *veškid* recht, richtig, gerade.

vizil sebesen folyó, rohanó (текущий) D. 32; W. *vizil* strömung.

višak minden, mindenféle T. 117; or. всякій.

vož rét, kaszáló D. 56; W. *vož*.

vožit szégyenletes, illetlen D. 31; W. *vožit*.

volč- megesúszik, kisiklik D. 4; *pid volčontem lüēsalkä* пусть бы едѣлалась такую, что нельзя было вовсе поскользнуться; W.

volat- glätten, *volit* glatt, *volotsit-* verrenken.

voronka tölcser T. 100; or. воронка.

vort- felszök, felugrik; *keč vortisa koškem* выскочилъ заяць и побежалъ M. 2.

vortit- ugráltat, szöktet (lóról) D. 62; v. ö. W. *vorgem val* reitpferd.

vudor Gavrilovnál így: цапля «gém», W-nál pedig: «biber, fischotter»; de zürj. *vurd* fischotter, *noj biber* (= votj. *mij, möj*).

vuko-ki malomkő M. 2.

vśakoj minden, mindenféle Im. 5; or. всякой.

mačit mecses D. 31; tat. *mäčät*.

manara minaréti D. 31; tat., arab *manara*.
maner alak D. 36; tat., orosz *manir* mód, divat.
mender vánkos, párna D. 50; W. *minder*.
milos kegyelem, malaszt Im. 5; or. милость.
miskiljal- korcsolyázik (кататься) T. 27.
mirik fatuskó, tőke (пень) T. 25.
moni-kor mestergerenda T. 29; W. *mumi-kor*.
mörjo, *mörjo* kémény T. 31, D. 8; W. *murjo*.
müş méh D. 42; W. *muš*.

MUNKÁCSI BERNÁT.

KISEBB KÖZLÉSEK.

Fordított népetymológiák.¹⁾

Rég ki van mutatva, hogy a nyelvek fejlődésében a legjelentékenyebb tényezők egyike a hasonlóságokon alapuló analogia. Az újabb nyelvtudomány sok oly nyelvtani törvényt magyarázott meg belőle, melyen a régebbi nyelvészek nem voltak képesek eligazodni. Az úgyn. «népetymologia» is, melyet először Förstemann e néven mutatott be a nyelvtudománynak, voltaképpen szintén analogián alapúl. A mint az egyes nyelvtani alakok, képzők és ragok, úgy egyes szók és kifejezések is befolyhatnak egymás alakulására. Ha eszmetársításnál fogva nyelvtani alakokat hozunk más hozzájuk közel álló alakokkal kapcsolatba, hamis analogia származik; ha pedig fogalmas szók és kifejezések hatnak ilyen módon egymásra, nép-, mondhatnók hamis etymológiát kapunk. A nyelvtudomány, legelső elnevezője iránti kegyeletből, az előbbi névnél állapotott meg. Pedig Förstemann, a legelső «népetymologus», tárgya meghatározásában és felosztásában általános szempontokból indult ki.

Mindenek előtt a forrásokat jelöli ki, melyek a népetymologia talaját leginkább megtermékenyítik. Ilyennek tartja első sorban a nyelveknek eredeti állapotuktól való elfajulását (entartung), továbbá a népeknek idegen népekkel való érintkezését. A népetymologiai tevékenységben általában háromféle irányt különböztet meg. Először népit, azután tudákos és végül tudós etymológiát. Legrégibb keletű a nép ártatlan etymologizálása, ezt

¹⁾ Ueber deutsche Volksetymologie von Karl Gustaf Andresen. Dritte, stark vermehrte Auflage. Heilbronn.

követte a tudákosok erőltetett szóbonczolgatása, és csak ezek után keletkezett a valódi, a tudományos etymologia, a nyelvtudománynak egyik czélja és feladata. Ép úgy mint a tudós, a nép is etymologizált, ő is fürkészte a szavak eredetét, őt is ép úgy bántotta a kíváncsiság, hogy a szók összefüggését megmagyarázza magának. De vajjon csakugyan szófejtő számba vehetjük-e a népet, midőn pszichikai momentumok hatása alatt érthetővé akar egy előtte érthetetlen szót tenni? vagy pedig midőn egy szokatlanul hangzó kifejezést saját nyelvéhez hasonló hangzásúvá akar gördíteni? Példáink, és e példákból elvont tanuságok, mind azt vallják, hogy nem. Mikor például a görög *νεκρομαντεία* (todtenbeschwörung) szót a közép-felnémet *nigromanzie*-nek mondta, és ennek alapján a mai németnek «*schwarzkünstler*» szava keletkezett, nem annyira etymologizáló hajlam mint inkább analogia működött, mely a teljesen érthetetlen *νεκρος*-t a hozzá közel álló és jóval ismertebb *niger*-vel hozta kapcsolatba. Hasonlóképpen járt el a magyar nép is a *νεκρομαντεία* alakból vált *garaboncza* szóban, mely Erdélyi Közmondások gyűjteményében *garóbontóval* van összefüggésbe hozva. *Gara* fenhéjazót, veszekedőt jelent a nép nyelvben, *bontó* meg a *bont* fogalmához símul. Egynehány példát még felemlítünk. Ismeretes fogalom a német nép előtt a *Canarienvogel*, de mint-hogy az első szó ismeretlen előtte, nem érti. Eszmetársulás folytán eszébe jut ez érthetetlenhez egészen hasonló ismertebb szava, és ennek hatása alatt *Canailenvogel*-t mond. A magyarban szintén érthetetlen a *kanári* név, és csakugyan mondanak is némely vidéken *kanáli* madarat. Ugyancsak ilyen félreértésre adott alkalmat az *oleum petrae* vagy *petroleum* név, melyben meg a *petra* (kő) szónak a *Péter* tulajdonnévvel való hasonlósága vezette félre úgy a magyar mint a német népet, s az előbbi *Szentpéter olajnak*, az utóbbi meg *Ole Peter* és *Peterölnek* nevezte el. A *landsknecht* szót is a német félreértésből *lanzknecht*-nek írta, mintha a *lanze* (lándzsa) szót ismerte volna fel benne. Népünk már mindakét szót megmagyarosította *lánckzenet*-té, sőt a *hausknecht*-ből is *házkenet*-et csinált. Ilyen még a *diachylon-pflaster* szó is, melyet a német *diakonus* pflasternek értett félre, minthogy ezt a szót jobban ismerte az előbbinél. A magyar a *diachylon*-ból *deák-ír*-at csinált, később meg *deák flastromot*. E példák eléggé mutatják, hogy csak az analogia, a szók idegen hangzása változ-

tatta el a néppel az egyes szókat, nem pedig a szók eredetének, egymással való összefüggésének kutatása. A népetymologia mindig csak érthetetlen szókat keres. Ha csakugyan etymologizálni akarna a nép, többet törödnék a szavak eredeti jelentésével, nem rendelné annyira alá a logikai összefüggésnek a szavak kiejthetőségét. A német népetymológiája voltaképpen *németesítés*, a magyaré meg *magyarosítás*.

Andresen könyve, mely rövid idő folyamán három kiadást ért, az *umdeutschung*ot fel is veszi a népetymologia momentumai közé, de csak is mint egyik momentumot az *anlehnung*, *umbildung*, *zurechtlegung*, *umdeutung* kifejezések sorába. A népetymológiát meg úgy határozza meg, hogy az olyan erő, mely két etymologiailag egymástól egészen távol eső szót kapcsol egybe, és megkülönböztetendőnek tartja ettől a népetymologia egy másik faját, mely az érthetetlen, szokatlan és idegen szót nem a valóság (etymon) szerint, hanem csak a csábító látszat után itél meg. Nem sorozza egy rangba ezeket a népetymologizált szókat az előbbiekkal, pedig később maga mondja igen helyesen, hogy «in sorgloser hingabe an den gleichklang genügt es etwas zu haben, worauf sich stützen lässt, etwas zu denken, das zu passen scheint, mag es, bei lichte betracht, noch so unsicher und unwahrscheinlich oder unzweifelhaft verkehrt, ja völlig sinnlos sein». Andresen könyve különösen az anyag rendkívüli gazdagságánál fogva becses, és e tekintetben koránt sem áll arányban vele a lényegtelen momentumokon nyugvó felosztása. Jellemezni pedig alig jellemzi a népetymológiát. Förstemann is elmondott körülbelől annyit, a mennyit Andresen könyvében találunk, úgy hogy Weise, a ki eddig legmagvasabban írt a népetymológiáról,¹⁾ joggal mondhatta, hogy «bis jetzt noch nicht über interessante einzelheiten hinausgekommen und eine eingehende charakteristik der volksetymologie noch gar nicht unternommen worden ist.» Andresen, úgy látszik, inkább a nagy közönségnek szánta könyvét, és e céljának feláldozta az anyag tudományos felosztását.

Már Förstemann kiemelte az idegen népeknek egymással

¹⁾ Zur Charakteristik der Volksetymologie. Steinthal: Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft. XII. Band.

való érintkezéséből keletkezhető népetymológiákat, de anyaga kevés volt hozzá; Andresen meg könnyedén túlsiklott e kérdésen. Igaz, hogy a népetymológiában nem jöhet számba a szó idegen vagy hazai, illetőleg meghonosult és meg nem honosult volta, de más felől igen érdekelheti az egyes nyelveket annak vizsgálása, hogy szókincsére mennyire hatottak a népetymologia útján is idegen népek nyelvei. Ezt a kérdést választottam dolgozatom alapjául és czéлом Andresen könyvének ismertető bírálatával kapcsolatban a magyar szókincs ama részét csoportosítani, mely véletlen egyezés, de különösen fordítás folytán idegen népek népetymológiájával kapcsolatba hozható. Annak kimutatása, hogy sok feltűnő és meg nem erthető kifejezésünk, szólásunk hogyan keletkezett már az idegen nyelvben is félreértett kifejezésekből, továbbá, hogy sokszor mennyire egyezik vagy tér el népünk eszejárása az idegenétől, igen tanulságossá teszi feladatunkat a nép-psychológiára, és a nyelvek szókincsének fejlődésére nézve. Szép példa arra a *Papmonya* nevű növényünk, mely a németből származott át hozzánk, hol szintén félreértés adta neki e nevet. Az *Arum* ugyanis Fuchsiusnál 1542-ben még *Pfaffenbinde*-nek hangzik, mivel a virág hüvelye a papoknak középkori felálló gallérjára emlékeztet. De már Lonicerusnál 1545-ben *Papenpint* a neve. Innen ered a magyar név pusztá fordítás útján (Nyelvőr IX, 61). Igen tanulságos a *tejgyertya* elnevezés eredete is. A *milly-gyertya*ban a *milly*-t, mely a gyertya feltalálójának a neve, a túl a dunai németek nem értették még, és mivel a gyertya színe különben is fehér, igen alkalmasnak látszott a *milch*-re gondolni. Így származott a *milchkerze*, és ebből van a *tej-gyertya*, *tejes gyertya* lefordítva.

Andresen, mielőtt még anyagát felosztaná, azokkal a szókkal kezdi meg gyűjteményét, melyekben a népetymologia, természetesen csak véletlenségből, eltalálta a valót szemben a tudósok szófejtésével. *Meerkatze*-t p. sokan a szanszkrit *markata*-val (majom) hozták összefüggésbe, pedig tulajdonkép onnan vette nevét, hogy a (*meer*) tengeren át jött és hosszú farka egészen hasonló a (*katze*) macskáéhoz. A zsidó-riasztó *hepheap*-et némelyek a keresztetek egyik táborának zászlaján levő *H. E. P.* betűkből származtatták, melyek azt jelentették volna: *Hierosolyma est perditá*. Pedig e szó nem más mint a kecskék hívogató szava (*hebe*), a mit később a

kecske és a hosszú zsidó szakál közti rokonságnál fogva, emerre is alkalmaztak. Ugyanilyennek tartja Andresen a *hexenschuss* szót is, és más magyarázat mellőzésével a *hexe*-t tartja eredetibbnek. E nézet ellenében számba vehető P. Thewrewk Emil véleménye, ki e *hexe*-ben a német *hechse*, latin *coxa* «csipő» elrontását látja és e szerint a magyar *boszorkány-lövet* (tkp. *oldalnyílalás*) fordított népetymologia volna. (Közérdek 1875. évf.)

Andresen anyagát mindenekelőtt két főcsoportra osztja, a szerint a mint a népetymologiai adatok vagy csak is a nép nyelvben vannak meg, vagy pedig az irodalmi nyelvben is járatosak. Az első *vulgáris*, az utóbbi meg *irodalmi* (literarisch) népetymologia. E felosztási alapnak a népetymologia lényegéhez egyáltalában semmi köze. Keletkezésökben semmi különbség, a mit egyébiránt Andresen maga is elismer, midőn azt írja: «an und für sich betrachtet gibt es nur eine einzige natürliche und ungekünstelte volksetymologie; der unterschied zwischen vulgärer und literarischer volksetymologie bezieht sich lediglich auf die heutige geltung». *Felleisen* pl. mely a latin *valisia*, francia *valise* megnémetesítése az irodalmi nyelv szava lett, míg a *mordsackerieren* a fr. *massacrieren* helyett csak is a nép nyelvben járatos. Vulgaris példa az is, midőn a *tambour*-t a német *tambauer*-vé németesíti, szakasztott olyan módon mint a hogy *czimboldos* a *czimbalmos*-ból van elferdítve. Avagy mikor a kölni nép a magyar *dolmány* szót *dollmantel*-vé némesíti. A régi németiségben a *fiskal* sokszor *frissgar*-nak van nevezve, a mi népünk meg *fiskáros*-nak hívja, mintegy a *kár*-ra gondolva, melylyel az ügyvédek, biráskodás jár. Ezek mind vulgaris népetymológiák, és mint látható, a különbség mindössze is az, hogy az előbbi csoportnál még nem tudják a szó valódi eredetét, az utóbbinál már ismerik és így nem használja az irodalmi nyelv. Elnevezésekben különösen nagy a szerepe az e fajta népetymológiáknak és nem egy példát idézhetnénk, mely az egyik nyelvben csak mint vulgaris szó ismeretes, míg a másik irodalmi szavai közé sorozta. A *diaconuspflaster* pl. vulgáris, míg a mi *deákflastrom*-unk irodalmi népetymologia. E kettős felosztásnak még az a rossz oldala is megvolt Andresen könyvében, hogy a tulajdonnevek, illetőleg elnevezések közül némelyeket a vulgaris, másokat meg az irodalmi népetymologia rovatában kellett tárgyalni és így az anyagot ketté választani.

A vulgarisnál sokkal rendszeresebben van felosztva az irodalmi népetymológiába tartozó példák csoportja. Mindenek előtt a nomen propriumokat veszi elő, és azután tér át az appellativumokra. Csakhogy itt sem bocsátkozik a tulajdon és köznevek közti különbség fejtegetésébe, pedig érdekes lett volna ezeknél kimutatni, hogy mennyire függ össze az eredeti és a félreértett szók jelentése a közneveknél, és hogy mennyire nem lehet erről szó a tulajdonneveknél.

A tulajdonnevek népetymológiájába tartozó adatokat több alosztályba sorozza, melyeknek alapjául a különböző fogalmköröket veszi. Külső momentumokon alapúl ugyan ez a felosztás is, de ép a tulajdonneveknél aligha lehetett volna jobbat találni. Az egyes csoportokat a *helyi fogalmakat* (lokal-begriffe) kifejező szókkal nyitja meg. Ilyen pl. *Köln* egyik korcsmájának czimere *totden juden*, mely az alnémet *to (zu) den juden* félreértéséből származott. Épen olyan mint a mi Falurosszabeli *Makkhetes* korcsmazégérünk, mely a korcsma zsidó gazdájának *Modche Harš* héber nevéből van megmagyarosítva. Az ismeretes budai *disznófő* eredetileg nem a *saukopf*-nak, hanem *sauquelle*-nek (disznóforrás) felel meg. A budai német mai napság is így nevezi. A félreértést s így a disznófejnek valósággal ott diszelgését a *fő* elavult «forrás» jelentése okozta, (v. ö. *kütfő* = kutforrás). A *Kohlbach* nevű helységet *Tarpatak*-nak fordították, mintha *kohl, kahl* és *bach* szók volnának összetéve, pedig e név eredetileg *Kolb-aach*-nak hangzik.

Sok és érdekes anyagot találhat a népetymologia a hely és uccza-nevekben. Ez utóbbira vonatkozólag a mi németjeink is ugyancsak kitétek magokért. Ismeretes példa a lipótvárosi *göttergasse*, mely nevét egy *Göd* nevű helységtől nyerte, hova ez ucczán keresztül vezetett az út. A *bálvány-uccza* a félreértett *göd-er gasse*-ből van fordítva. *Kohlplatz*-ban *kohl* tulajdonképen «káposztát, zöltséget» jelentett. Ezt később összetévesztették a *kohle* szén jelentésű szóval, és már Pest szerte *széntér* a neve. A következő uccza-nevekben német népetymologia van. *Kinizsi* ucczánkat a fővárosi német *Chinesergasse*-nak nevezik; a *Vörösmarti* ucczát meg előbb magyar népetymológiával *Vörös Marcsi*-nak tették meg, ezt aztán a józsefvárosiak *Rother Martin*-nak fordították. *Vesselényi* ucczánál jobban érthető a *Wasserleni-gasse*, egy élczlapban meg

Vesselényi dédanyja, egy széltiben ismert mosónétól *Wäscher Leni*-től van származtatva.

A városok, várak elnevezéseiben is sok a félreértés, és ennek alapján történt megnémetesítés. Németországnak pl. egy *Berglicht* nevű helysége a régi *Vergiliacum*-ból került ki; Schweizban meg *Landenspiel* nevet adtak a régi *Lantines puhil*-nak. Erdély német neve szintén népetymológián alapszik. Eredetileg ugyanis *Sebenburg* (Szeben vár) volt a neve, mert *Szeben* volt tudvalevőleg az első német gyarmat. A nép azáltal tette e nevet érthetőbbé, hogy *Siebenbürgen*-re változtatta, és ennek következtében a tartomány czimerébe is hétvárat vettek fel. Már Kézai krónikája is «*septem castra*» néven emlegeti, s a székely pogány krónika «*terra septem silvarum*»-ról szól. Farkas német-magyar szótárában egy *Münich-meierhof Barátmajor*-nak van fordítva; nyilván *Münich*-et értették félre *mönch*-nek

Igen háládatos forrása van még a népetymológiának a különféle személynevek félreértésében. A személynevek megmagyarosításáról más helyt bővebben foglalkozunk, ezúttal a fordított népetymologikus neveket említjük meg. Egy *Armprust Kristóf* nevű szász eredetű író a nevét *Keskenymell*-nek fordítja, midőn egy eredetileg németül költött költeményt magyarul is megír. Maga az *armbrust* név is, mely az *arcus* (ív) és *ballista* (hajítógép) szóból van összetéve, szintén népetymologia. A magyarországi *Katz* családnévnek is sokkal tiszteletre méltóbb eredete van a *macská*-nál, melyre első pillanatra gondolnánk. A régi zsidók egyik kiváltságos rendje a *Kohen* (pap) nemzetség volt, melyet még a *Cedek* (szent) tiszteletbeli cím is megilletett. E két héber szó kezdőbetűje *KC*, melyet a *Kohen*-ek ivadéakai mai napig is viselhetnek, félreértés alapján a *Katz* elnevezésre adott alkalmat, és így a *Macskási*-ra magyarosodott *Katz*-ok nevében fordított népetymologia van. A keresztnevekben is sok az efféle jelenség. A németek p. *Andreas*-ból *Ander*-t, *Cornelius*-ból *Kees* és *Nelke*-t, *Nikolaus*-ból *Laus*-t formáltak olyan forma rövidítéssel, mint nálunk *Bandi*, *Gyuri*, *Misi* stb., csakhogy a németek külön értelmet is adtak neki. A *Kornél* név, mely tulajdonképen *som*-ot jelent, magyarban *Soma* megszületésére adott alkalmat. Ilyen neologismust akart Farkas szótára is megteremteni a *Győzbék* és *Bölcsé* szókkal; az előbbit a *Siegfried* (*siegen* = győzni, *fried* = béke), az utóbbit meg *Sophie*-ből fordította.

Ezeket a csoportokat különbözteti meg Andresen a tulajdonnevek népetymológiájában, és azzal az apellativumokra tér át, melyeket ismét kisebb alosztályokba soroz. A beszédrészek szerint ugyanis substantivumokra, adjectivumokra, adverbiumra és más beszédrészekre (andere wortarten) osztja anyagát. A substantivumokban megint több csoportot különböztet meg a szerint, a mint személyi, helyi, idő és más elvont fogalmakat fejeznek ki.

A személyi fogalmakban (persönliche begriffe) levő népetymológiák közül már említettük a *lánckenet* és *kázkenet* példákat. Ide tartozik a *bürgermeister* is, mely eredetileg *burgemeister*-nek «meister der burg, nemlich der stadt, wo die bürger wohnen» hangzott. Nagyon valószínű, hogy a mi *polgármester*-ünk is a német kifejezés hatása alatt keletkezett. Igen érdekes, hogy jutottunk mi a némettel *sógorság*-ba.¹⁾ Régebben a postakezelés csak egy kis német herczegségben divott, melynek levélhordóit közönségesen *chevauléger*-öknek nevezték. A német nyelvben e francia szó *schwalger* alakot nyert, melyből a német népetymologia csakhamar *schwagert* formált. Azóta ez volt rendes neve a postásoknak. Alig hogy feltűnt a mi határunkon is az első német *schwager*, menten megszerette a magyar és *sógorság*ba lépett vele. Van a németnek egy már nagyobbára elavult szava *gespan*, melyet eredetére nézve Andresen a *spanen*, *spänen* (elszoktat) igékkel hoz összefüggésbe, es eredeti értelmének a «kisérőt, társat» tartja. E szót később a *spannen* igével «ein paar, das zusammengehört, gleichsam mit einander vor den wagen gespannt ist» zavarták össze és *gespann*-nak kezdték írni. Nem magyar földön termett az «iszik mint a kefekötő» kifejezés sem. A német *bürstenbinder* szó első része ugyanis nem a kefét jelentő *bürste* szóval függ össze, hanem «bürschen, burschen, lustig leben und zechen wie ein bursche» félre magyarázása. A magyar kifejezés e szerint a német «saufen wie ein bürstenbinder»-je után keletkezett. A *Sorores Angelicae* (angyal testvérek)-ből a német az első szó félreértésével *englische fräulein*-t alakított, a magyarnak is azóta tetszetek meg az *angol kisasszonyok*. Másfelől meg az *angol flastrom*-ból a nép *angyal flastrom*-ot csinált (Ny. X,

¹⁾ A következő adatot más becses példákkal együtt *Ponori Thewrewk E.* tanár úr volt szíves velem közleni. Felhasználtam még ezen kívül *Lehr A.* és *Volj Gy.* tanár urak gyűjteményét is.

380.). Egy időben valamely ujságíró az *englischer gruss-t angol üdvözlletnek fordította angyali üdvözllet helyett.*

A természetrajzi elnevezésekből is akad egykét érdekesebb feljegyezni való. A *murmeltier* elnevezésének semmi köze a *murmeln* igéhez, vagy az állatka *mormogó természetéhez.* Eredete *mus montis-ra* (bergmaus) vezethető vissza és így a pajkos népetymologia játszotta meg ezuttal a *havasi morga* név felfedezőjét. A *heuschrecke* szónál mindenki hajlandó a *schrecken-re* gondolni «den das in heu plötzlich auftauchende thier verursachen kann,» pedig eredetileg *heuspringert* jelentett, v. ö. *grashüpfer.* Analog eset vele a magyar *szöcske* is, melynek még a nép és régiség nyelve eredetibb *szökese, szökcső* (a *szök* igétől) alakját meg is őrizte. A *rák* (betegség) neve, a német *krebs* is a latin *cancer* fordítása. Ez a *cancer* pedig jelent *rácsot* és *rákot.* A betegséget a *rács* formára összevissza futó megdagadt erekről magyarázták. Pedig a *cancer*-féle betegségnek semmi köze a *rács*-hoz, sem a *rák*-hoz, hanem a görög *gangraina* ellatinosodott népetymologikus alakja. A görög szó a *γάω* (rág) ige rokona. Félreértett lefordításon alapuló népetymológiák, különösen az állatneveknél, más népek szókinsében is igen gyakran fordulnak elő. A *cuniculus* p. a német nyelvben «königlein» alakot nyert népetymologia útján, a szlávok pedig «krolik»nak fordították le. Hasonlóképen a német «giessvogel» elnevezés pusztán a *χαράριος* lefordításából keletkezett, pedig a görög szó nem a *χαράδρα* «giessbach», hanem a szanszkrit *hãridrava* «gelbvogel» szóval van rokonságban.¹⁾

A növényneveknél is sok a félreértés, különösen pedig a félreértések lefordítása nyelvünkre. A görög *Amarantos* nevű fű, mely «hervadatlant» jelent és a *μαραίνω* igével függ össze, a latinban *Amarantus*-nak hangzik. A régi magyar *szerelempfű*-nek fordította, a latin *amare* igére gondolva. A görög *Kentauros* (*Cheiron*)-ról elnevezett *κενταύρον* fű a latinban *herba centaurea* nevet kapott. A német *centum aurei*-ra gondolva *tausendguldenkraut*-nak nevezte el, a magyar meg *ezerjófű*-nek. — Az *Áron vesszeje* nevű fű, mely a német *Aronstab* lefordítása útján keletkezett, nincs semmi összefüggésben az *Áron* névvel. A fű arab nevű *ar*, mely görögös végzetet vett fel Ny. VIII, 440. Ugyanez az *Áron*

¹⁾ Geiger: Der ursprung der sprache 240. l.

vezette félre a szlávságot is, és minthogy Áron főpap is volt «popoňak, popovski klobuk» nevet adott e növénynek. Mi ez utóbbit hűségesen lefordítottuk, és azóta ismerjük a *pap-kalapot*. — A latin *tuberosus* (tuber = knolle)-ből a német *tuberoſe*-t csinált magának, a magyar meg *tubarózsáját* lelte meg benne. — A *Peterſilie*-nek népetymologikus változatai a németben *federscelli*, *bitterzilje*, *peterle*, a magyarban meg *petemzsirom* alakot öltött egy vidéken. — Az *Abelfüvé*-nek latin nevében *Hibiscus Abel moschus*-ban az *ábel* szó az arab *áb el mosk*-ból (pézsmá atyja) való (Ny. VIII, 440). — Ilyen félreértésen alapúl az *Embererő* (pfaffenzagel) nevű növényünk. Angolul *priest pintle*-nek nevezik «sic dictum, quia eius folliculus penem figura refert,» a hollandus *papen kullekens*-nek és *mannekens kracht*-nak nevezi (Ny. IX, 61). Az ásványországból csak egy példánk van, azt is a neologianak köszönhetjük. A német *wismuth* ugyanis, tulajdonképen *bismuth*-nak hangzik a latin *bismuthum*-ból. A német népetymologia, hogy a szót érthetővé tegye magának, *wismuth*-ra változtatta és neologus szócsináló *bátor-ságot* vélvén benne, *bátranya*-nak fordította a szót.

A személyi fogalmakon kívül megkülömböztet még Andresen helyi (local-begriffe), idő (zeit-begriffe) és más elvont (andere abstracte begriffe) fogalmakban fellépő német etymológiát. Ez a felosztás is mind lényegtelen, külső momentumokon nyugszik, és bizony a nép eszejárásának, psychológiájának ellesésére aligha nyújt valami tanúságot. E vegyes csoportozatba sorozzunk mi is néhány példát. Ismeretes tudományos irodalmunkban a *sinus* műszó, melyet matematikusaink egyszerűen *kebel*-nek fordítottak le. Pedig ez a *sinus* sohasem jelentett keblet, hanem a *semi inscripta corda*-nak *s. ins.* rövidítéséből származott a tudósok népetymológiája folytán. Egy másik szóval meg nem mi jártuk meg, hanem német szomszédaink. Az arab utján hozzánk jutott *al kermes* népetymologia utján *álkőrmös*-sé változott. E szót a németek magyaroknak gondolván, *falsche kirmisbeer*-nek fordították. — Ismeretes szemgyógyító szer az *onychitis*, melyet a német félreértés utján *nichts*-nek nevez «*nichts ist gut für die augen*». Ugyanazt a szót a latinban szintén félreértés alapján *nihilum*-ra fordították és a *nihil album*-ot félig tréfásan *weisnichts*-nek nevezték. Nálunk is kérnek már a patikában egy garasára *semmit*. — Még egy táncszót említek fel. A franczia négyesben van egy *simple chaîne* (láncz)

nevű figura, és e szó utóbbi részét a német *schön*-vel összezavarván, *egyszerű szépet* is mond már fiatalságunk.

A pénzek neveiben érdekes a délnémetországiak *Friedrichsdor*, *Wilhelmsdor*-beli *dor*-ok, mintha ez jelentené a pénzt. A mi *lázsiás-unk* is valószínűleg a francia *l'agio* utján keletkezett, mely aztán a *máriás* analogiáját követte. Az idő fogalmat kifejező *quatember* utolsó két szótagja csak véletlenül egyezik meg a *Szeptember* szóéval; az előbbi a középlatin *quaterpora* = *quatuor tempora* (az év négy időszaka)-ból van összevonva. Nyelvünkben félig tréfásan beszélnek a három *ember-ről*, sőt a *quatembert* még *kántorböjt*-nek is nevezi a nép.

Kifogyva az osztályozási alapokból Andresen még a különböző beszédrészek szerinti felosztással is megpróbálkozik és a hátra levő anyagot verbákra, verbális kifejezésekre, adjectivumokra, adverbiumokra és más efféle szókra (andere wortarten) osztja. Az igékre vonatkozólag tanuságos példa a magyar *szellőztet* szó, mely a német *lüften* hatása alatt keletkezett. Pedig e szóról tudva van, hogy *luft*-hoz semmi köze, hanem a *liften*-nel azonos «*aufheben*» jelentéssel. Ugyan ezen *lüften* szónak Andresen egy másik népetymologikus változatát is felemlíti e kifejezésben: «*den anker lichten*», az alnémetben *uplüchten vom boden heben*. Hasonló félreértésen alapúl a magyar *szédeleg*, *szédelgő* kifejezés, mely a német *schwindeln* igéből van lefordítva, holott az angol *to swind* csak *csalást*, *ámítást* jelent. A német tudvalevőleg az angol nyomán keletkezett. — A körtének egyik fajtát *erlachi*, magyarosan *erlai* körtének nevezik. A megvesztegetett nyelvérzék a *erlachi*-t *erlawnak* hitte és így származott az *egri körte*. A magyar *borvirág* szintén ilyen módon keletkezett a latin *flos vini* fordításából, mely ismét a görög *ἄθος οἴνου* «*schaum oder kahn des weines*» félreértett lefordításán alapszik. L. erről bővebben Geiger: *Ursprung und entwicklung der menschlichen sprache und vernunft* I : 426.

Ezek körülbelül az idegenek népetymológiájának a magyar nyelvszókincsével érintkező pontjai. A fordított népetymológiák nem csak sajtáságos keletkezésöknél fogva is érdekesek, hanem különösen azért, mert élő bizonyosságai az idegen nyelvek egymásra való hatásának. Az idegen nevek félreértéséből keletkezett magyar népetymológiáknál e hatást szorosabban is meg fogjuk határozhatni, de már e fordítások utján keletkezett szavaink is elárulják, hogy

szókincsünk az újabb időkben, különösen a német nyelv hatása alatt állott. A szláv nyelvnek szintén van része szókincsünk ilyen szaporodásában. Andresen könyve, nem tekintve kevésbé tudományos felosztását, megbecsülhetetlen a német nyelv történetére nézve; előttünk meg különösen azért is érdekes, mert kellemes és tanulságos voltával bennünket hasonló feladatra buzdított.

KÚNOS IGNÁCZ.

Mássalhangzó-csoportok egyszerűsítése a magyarban. — Meltán kérdezhetjük, hogy miért lett a latinban *ago* igéből *actus* (*aktus*) e h. *ag-tus* s nem *agdus*? s *con-laboro*-ból *collaboro* s nem *connaboro*? s a magyarban *egy-kor*-ból, ejtés szerint, *etykor* s nem *egy-gor*? vagy *az-kor*-ból *akkor* s nem *azzor*? Ilyen kérdést már felvetett Steinthal is, a nélkül hogy reá kielégítő feleletet adott volna. Talán sikerül e jelenséget a hangsúlyból megmagyaráznunk. Tudjuk, hogy a hangsúly a magyarban a szó első tagjára esik, s onnan mindig lejjebb száll; ez emelkedés és esés nemcsak a szavakon megy végig, hanem minden szótagon is; t. i. minden szótag első hangja a legsúlyosabb, s a következők mindig gyengébbek. Tehát épügy, mint minden szóban legfontosabb rész az első tag, minden szótagban is legfontosabb rész az első hang. Más nyelvekben a szóhangsúly máshova eshetik, de az egyes tagokban éppolyan a hangsúly, mint a magyarban. S ez az oka, hogy midőn két mássalhangzó összekerül, mindig fontosabb a második, a szótagkezdő, mint az első, a szótagvégző. Ezért gyakoribb mindig és minden nyelvben a hátraható, mint az előreható *assimilatio*. De még sincs oly nagy ereje e szótagbeli hangsúlynak, hogy minden szótagkezdő hangot megőrizett volna.

Két összekerülő hang közül gyakran az egyik nincs módosító hatással a másikra, hanem az egyik teljesen el is enyészik, s az időt, mit kiejtésére fordítanánk, a másiknak kiejtésére fordítjuk: vagyis az egyik mássalhangzó beleolvadt a másikba. Történhetik az is, hogy midőn egyik mássalhangzó elvész, a kiejtésére szánt időt az előtte álló magánhangzóra ruházzuk, vagyis hogy ebbe olvad be a mássalhangzó. Láthatjuk tehát, hogy midőn két összekerült mássalhangzó közül csak az egyik marad meg, ezt nem nevezhetjük *assimilatió*nak, hanem inkább *hangelolvadás*nak. De a nyelv igen gyakran nem állt meg a hangváltozás ezen

fokán, hanem az így megnyúlt hangot megrövidítette, s a mai nyelvben az eredeti mássalhangzó-csoportból pusztán az egyik hang maradt meg.

Jelenleg a hangelolvadásnak csak azon esetével akarunk foglalkozni, midőn az ugor alapnyelvben eredetileg megvolt mássalhangzó-csoportból a magyarban csak egyszerű mássalhangzót találunk.

I. Eredeti *liquida* + *liquida*.

1. *lm* : *m*. Az elveszett *l* a hangzóba olvadt, s annak megnyulását okozta a *kém* szóban, mely a vog. *kälm*-vel egyezik. Eredeti hosszú magánhangzóra utal a *szém* közép *e*-je, melynek ugor alakja *s₂lm₂* (v. ö. f. *silmä*, mord. *selmä*, lp. *éalme*). A mássalhangzóba olvadt az *l*, de azt ma már csak rövid alakjában találjuk a *hamu* alaprészében, melynek eredeti alakja *holm* (v. ö. vog. *kulm*, oszt. *χοjem*); épígy a *hom-ály* alapszavában, s a *hom-lok* előrészében; az előbbi egyeztethető a lp. *kvolmo*-val, az utóbbi a f. *kulma*, lp. *kulme*, oszt. *zulim* szavakkal. Az ily hangváltozás útján létrejött *m*-ből *v* lett a *szív* és *bú* (*búvába*) szavakban, melyeknek ugor alakja: *s₂d₂m₂* és *b₂d₂m₂*, még egy előbbi *d* : *l* hangváltozás után, az így létrejött *l* a hangzóba olvadván; épígy a *mű* (*müves*) szónál, mely eredeti *mileme* alakra vihető vissza. — Eredeti *lm* hangcsoportot vesz fel Budenz az *él* (acies) szó ugor alakjában is: *elm₂*, ebből *elve*, majd *elle*, *él* és *él* lett. — Végbement ez *lm* : *m* változás oly *l* végű igékben is, melyekhez a momentán *m* képző járult. E hangváltozás vagy úgy ment végbe, hogy az *l* és *m* közt eredetileg meg volt hangzó esett ki előbb, s így jött létre az *lm* hangcsoport, melynek változását már ismerjük; vagy talán a két hangzó közötti *l* veszett előbb el, s az így egymás mellé került két magánhangzó olvadt egybe. Ilyen igék: *ám-úl*, teljesebb alakja **álm-*, (= vog. *q₂lm-*); *em-el* és *in-t* (*imt*), mindkettő *sl-* alapigétől; *csom-ó* alapszava *t₂l-* gyökből; *töm* és *nyom* ugyanazon gyök magas és mélyhangú változatából: *t₂l* és *t₂l*. (V. ö. régibb nyelvben *félem*, *siram* e h. *félelm*, *siralm*.)

2. *ln* : *n*. Egyedül az *ón* főnévben, melynek **olno* alakjára mutat a régi *onno-t* acc. alak, s egy eredetű vele az *ólm* is; vog. *q₂ln*, cser. *volne*. (V. ö. *honna* e h. *holnan*; *tünnan* e h. *tülnan*.)

3. *ml* : *l*. A *nyúl* északi-ugor alakja *ú₂m₂l₂*, melynek *m*-je a

hangzóba olvadt (mord. *numil*, lp. *nommel*). Az *áll-* ige egybetartozik a vog. *jomlät-* igével, s eredeti alakja **äml-*. (V. ö. *bollik* e h. *bomlik*, Nyelvőr II, 374.)

4. *nl*: *l*. Egyedül az *ül* igében, melynek eredeti alakja **ünl*, v. ö. vog. *unl*; megvan még hosszú mássalhangzóval az *üllö* főnévben. (V. ö. *ajállok* e h. *ajánlok*; *szégyell* e h. *szégyenl*.)

II. Liquida + explosiva.

5. *lt*: *t*. A *vét-* eredeti *vélt-* helyett való, mutatja a *vélte* «raro» adverbiumnak *véltve* alakja; f. *välttä-*, lp. *velte-*. (V. ö. öttözött és ötözött e. h. öltözött; sütt és süt e h. sült.)

6. *lp*: *p*. Az *ép* melléknév er. *éppe*, illetőleg *élpe* helyett való; f. *ilpo*, vog. *älpi*.

7. Az *lg* hangsoport egyszerűsítése nem történik oly egyszerűen, mint az eddigeké, mert belőle soha sem lesz *g*, hanem vagy *gy*, vagy néha *l*. Ennek okát a *g* hang gyengeségében kell keresnünk, mely nem csak akkor gyengül *gy* vagy *j*-re, ha eredetileg is *g* volt, hanem igen gyakran akkor is, midőn eredeti *ng*-ből maradt fenn. Tehát az *lg* hangsoportban a *g*, mint ellenállni nem igen tudó hang, gyengül s lesz belőle *j*; az így támadt *lj* hangsoport kétféleképp viseli magát: vagy beleolvasztja a *j*-t az *l*-be mint az *ly* hangot sok vidéken ejtik tiszta *l*-nek, s lesz belőle szintén puszta *l*; vagy az *l* és *j* hang egymásba olvad, s ennek eredménye egy *gy* hang lesz. E hang származását megérthetjük, ha a szóban forgó hangok keletkezésére ügyelünk. Az *l* kiejtésénél nyelvünket erősen az ínyhez szoritjuk, ha pedig ezután *j*-t akarunk mondani, nyelvünk hegyét az alsó fogsorhoz kell vinnünk, s oda szorítanunk. Ha e két mozdulatot egyszerre teszszük, s a nyelv hegyét az alsó fogsorhoz szoritjuk, közepét pedig az ínyhez, származik a *gy* hang¹⁾. Néha az ily *lg* hangsoporttal való szó mindkét fejlődésen ment át, s ma két alakban találjuk; ilyen a *figyel* és *fül* eredeti *p₂lj₂* illetőleg *p₂lg₂*-ből (lp. *pelje*, zürj. *pel*, vog. *päl*); a *jegy* és *jel* egy közös *j₂lg₂* alakból származnak (f. *jälge*). *Gy*-vel maradtak fenn: *kígyó* eredetibb **kiljó*-ból, f. *kaljame*; *négy*: f. *neljä*, lp. *nelje*; *fegy-*: ug. *p₂lg₂*, lp. *pälke-*; *egy-enes* alapszava ug.

¹⁾ Szintígy magyarázza Steinthal a francia *ü* hang keletkezését *a* és *i*-ből; ugyanis az *ü* kiejtésénél a száj elül az *a*, hátul az *i* alakját veszi fel.

j₂lg, lp. *jalg*; *agy* eredetibb **álj*; *kegy*: mord. *kelge*-; a *nyájas*-ban a *gy* gyengült *j*-re; f. *nálja*, lp. *nálge*. A *bogyó* eredeti alakja *m₂rj₂*, melyben *r*: *l* hangváltozással jött létre az *lj* csoport, s így a *gy*; ugyane változás történt a *szügy* szóban f. *syrjü*; és a *hegy*-ben: f. *kärke*, lp. *garga*. Még néhány szóban veszi fel Budenz ezen *lg* hangcsoportot, melyből ma *l* vált; *gyülöl*: ug. *s₂lg*-, f. *hylkää*-, mord. *selge*; a *szel*-, *szil*- (*szil-ánk*) és *szal*- (*szalú*, *gyalú*): ug. *s₂lg*- és *s₂lg*-; *hal-k* alaprésze ug. *s₂lg*.

8. *lb*: *b*. A több comparativus **től* melléknévtől származik, mely egy a *tele* szóval. A *láb* szó **lál* (vog. *lajl*) alapszó comparativusa: *lálb* (inferius). A *kell*- szóban is eredetileg *lb* hangcsoport volt, de ebből előbb *lv* lett, s azután egyszerűsödött.

9. *nd*: *d*. *kedv*: oszt. *kend*, vog. *känt-l*-; *had*: f. *kunta*, vog. *kant*; *tud*:- f. *tunte*; *nád*: er. *nanda*, mord. *manda*, az *n* a hangzóba olvadt; *ned-v*: eredeti **nende*, f. *neite* *peder*- e *h. pender*-, v. ö. *penderit*; *lúd*: ug. *l₂nd₂*-, f. *lintu*, vog. *lunt*, oszt. *lunt*; *ad*:- ug. *and*-, f. *anta*-, mord. *andi*-; az *ünnep* eredeti előrészének, az *id*-nek, ugor alakja *s₂nd₂*; *idő*: ug. *end₂b₂*-, vog. *entäp*, oszt. *ëndep*- öv (MUGSz. 809 l.); *odú*: ug. *and₂*-, f. *onte*, mord. *unda*, oszt. *ont*; *vid-ék* alaprésze ug. *g₂nd₂*; a *nagy*-ban a *d*ből *gy* lett, ug. *m₂nd₂*; épígy *gy*-re változott az *nd*-ből lett *d* a *vigy-áz* ige alapszavában, mely az ug. *v₂n*- igétől származik frequ. *nd* képzővel: oszt. *vandi*-. A *játék* alapszavában a *d* *t*-re keményült az utána következő *k* miatt: oszt. *jantk*-. Eredeti *nd* hangcsoportból van a magyarban *d*, és gyengülve *gy* alakban fenlevő frequentativ képző: *bököd*, *dőföd* stb. | *megyen* (*men-gye-n*) és *vagyon* (*val-gyo-n*).

10. *ng*: *g*. Igen sok szóban fordul elő e hangváltozás: *hág*:- ug. *k₂ng*-, vog. *kang*-, oszt. *χοñ*-; *jég*: ug. *j₂ng₂*-, oszt. *jenk*, vog. *jañ*; a *teg-nap* előrésze és a *segg* ugyanazon ug. *t₂ng₂* alakból; *dug*:- ug. *t₂ng*-, f. *tunge*-, mord. *tongi*-; *sugár*: ug. *s₂ngara*; *szeg-ni*: ug. *s₂ng*-, *szeg-ény* és *szig-orú* ugyanazon mély és magashangú alapalakokból: *s₂ng₂* és *s₂ng₂*; *zsugorodik*: vog. *šunger-l*-; *csög*: ug. *s₂ng₂*; *bog*: ug. *b₂ng₂*; *fog*: ug. *p₂ng*; a *függ*- hosszú *gg*-je egy *g* és egy *ng*-ből való: *p₂g-ng*-, *vág*:- ug. *v₂ng*-, *vég*: ug. *v₂ng₂*; *maga*: ug. *m₂ng₂*; *mag-v*: ug. *m₂ng₂m₂*; *mög*: ug. *m₂ng₂*; *rág*:- ug. *r₂ng*-, *rag-ad*: ug. *r₂ng*-, *reg* (*regvel*) és *rég*: ug. *r₂ng₂*; *rög*: f. *runko*; *leg-é-ny* alaprésze: vog. *lengü*; *lig-et*: ug. *r₂ng*-, *luga-s*: f. *lanka*; *ág*: ug. *v₂ng₂*; *agg*: f. *anka-ra*, cser. *ungor*; *ég*:- ug. *j₂ng*-, *egér*:

ug. t_2ng_r ; vog. *tāner*; *eg-ész* és *heg-ed-*: ug. s_2ng- ; *iga-z*: ug. v_2ng_s ; *igen*: ug. s_2ng ; a *víg*-ban még egy *j* is olvadt az *i*-be: ug. v_2jng- ; az *akar-* és *vakar-* tök *k*-ja megkeményedett *g*-ből: ug. ang_r- és v_2ng_sr- . Épígy *ng* hangesoportból lett a magyarban *-g*, ritkán *-ng* alakban fenlevő frequ. igeképző: *vonog-*, *forog-*; *lóg-*, *lógg-*. (V. ö. *csügg-* e h. *csüng-*.)

Ezen *ng*-ből lett *g* igen sok szóban gyengült *j*-re, s néhány magashangú szóban *gy* lett belőle: a *bögy* ugor alakja b_2ng_s ; *igy-ekéz* és *ügy*: ug. v_2ng_s || *saj-nál*: ug. s_2ng- ; *fáj-*: ug. p_2ng- ; *fej*: ug. p_2ng_s ; *raj-t*: ug. r_2ng ; *rej-t*: ug. r_2ng- ; *aj-tó*: ug. $ang-$; *aj-ang*: ug. $ang-$ (ill. j_2ng-); *új*: ug. j_2ng_s ; *új-ed*: ug. j_2ng- . Néhány mélyhangú szóban is felveszi Budenz, hogy e *g*-ből *gy* lett. Ilyen az *agy* szó, melynek elemzésénél a többi nyelvekből kifejtve legteljesebb alakjául $ang_s d_s$ -t állít fel, s felveti a kérdést, vajjon ennek az egésznek, illetőleg az ebből gyengült $ānd_s$ -nak felel-e meg a magy. *agy*, vagy pedig csak az ang_s alaprésznek? Ő az utóbbi mellé áll; de azt hiszem, inkább vehetjük fel az előbbit, mert az *nd*: *gy* hangváltozásra úgyis több analogiát is hozhatunk fel, míg a mélyhangú szavakban felvett még két *ng*: *gy* hangváltozást is más úton fogjuk megmagyarázni. T. i. ezekben: *bogyo-l-* és *rogyo-* (ug. b_2ng- és r_2ng-), melyekben *g*-ből lett ugyan a *gy*, de aligha közvetlenül, hanem csak megelőző *g*: *d* hangesere után (v. ö. *sugár*: *sudár*). — A *langyos* s a nasalis elolvadásával lett *lággy* alapszavául B. ug. l_2ng- igét vesz fel, melyből mint ug. *g* képzős nom. verbale alakult a *lággy* e h. l_2n_s-go , lan_s-jo . Azonban ha az *n*-re *j* következik, abból *ny* igen, de *gy* nem lesz. Én azt hiszem, hogy e l_2n- igéhez a frequ. *d* (*nd*) képző járult; ebből lett *gy*, majd a nasalis is a hangzóba olvadt; az egész pedig nem egyéb, mint kopott végű nomen verbale.

Az e hangesoportból lett *g* néha *h*-vá is gyengült: *puha*: ug. p_2ng- ; *loh-ad-*: ug. l_2ng- ; *éh*: ug. s_2ng_s ; a *joho* mellékalakja *jonho* még megőrizte a nasalist: ug. j_2ng_s .

11. *mk*: *k*. Egyedül az *ük* főnévben, mely a f. *eukko*, lp. *akko* hosszú *k*-jában őrizte meg a nasalist; származik az *emü* szótól *k* diminutívummal, eredeti alakja **imke*.

12. *mt*: *t*. A *rút* alapszava *ruma*, f. *ruma*, lp. *robme*, zürj. *römiđ*; eredeti alakja **rumot*, **ruvot*, s a *v* elolvadása adja a hosszú *ú* hangot.

13. *mb* : *b*. A *hab* ugor alakja k_smb_s , vog. *kump*, oszt. *χump*; *háb-orú* alapszava ug. s_smb_s , észt *somp*, oszt. *sump*; *dob*:- vog. *tump-s*;- *seb* : ug. s_smb_s , f. *hempeä*; a *lebeg* és *lobog* ugyanazon magas és mélyhangú alakokból l_smb - és l_smb -; *eb* : ug. emb_s , vog. *āmp*, oszt. *āmp*. Némelyekben *e* *b* megkeményült *p*-vé: *tép*- f. *tempaa*-; *szép* : ug. s_smb_s ; *láp* : f. *lampe*; *ep-ed* ered. **emp-ed*. A középfok hosszú *-bb* képzője is eredeti *mb*-ből lett: f. *-mpa*.

III. Explosiva + explosiva.

14. *kt* : *t*. A *két* ugor alapalakja k_skt_s , melynek *k*-ja a hangzóba olvadt, míg a *kettő*-ben a mássalhangzóba; f. *kahte*, lp. *kuekt*, mord. *kafta*. A *tet-em*-nek második *t*-je is *kt*-ből való: lp. *takte*.

15. A *tk* hangsoport egyszerűsítése a legsajátságosabb. E nagyon nehezen kiejthető hangsoportból előbb a könnyebb ejtésű *sk*-vá lett, s azután ezt változtatta, egyszerűsítette a nyelv. De ebből sem lett, mint várnók, *k*, hanem a sziszegő hang maradt fenn. Okát az *sz* hang erős ellenálló erejében kell keresnünk, melyet egy hang sem tud legyőzni, úgy, hogy arra az összes magyar hangváltozások közt egy példa sincs, hogy egy sziszegő hangot valamely más hang legyőzött volna; egyedül az *az*, *ez* mutató névmás *z*-je vész el következő mássalhangzó előtt. S a sziszegők közt legerősebb az *sz*. Az *sk*-ből egyrészt *sz*, másrészt *z* lett. Így *sz* lett a *fész-ek* alapszavában: ered. $pitk_s$; *fesz-ít*:- ug. $p_s tk_s$, f. *pitkä*; *musz-ol* : ug. $m_s tk_s$ -, lp. *mutke*-; *kosz* : észt. *košk*, cser *kokša*; *kösz-ön* : f. *káske*-, zürj. *kösjä*-; *kösz-örü* : f. *koske*-, mord. *kockere*-; *küsz-öb* (v. ö. *közép*) : ug. $k_s tk_s$; *tosz*:- ug. $t_s tk_s$, f. *soтке*-, zürj. *točki*-; *basz*:- ug. $b_s tk_s$ -, f. *puske*-, mord. *paski*-, lp. *poskete*-; *fasz* : ug. $p_s tk_s$; *küzd*-, *küszöd*:- f. *kisko*-, votj. *kisk*-; *szósz* er. $s_s sk_s$, észt. *saske*; talán a *resz-ke*t alapszava, az *asz*- ige és *üszö* is eredeti $r_s sk$ -, $t_s sk$ - és $m_s sk_s$ -re vihetők vissza. A *tk* hangsoport *z* alakban jelenik meg a *koz-más* alaprészeiben: ug. $k_s tk_s$, f. *katku*; a *köz* és *közel* alapszava ug. $k_s tk_s$, f. *keske*, lp. *kaska*; *húz*:- ug. $k_s sk$ -; az *izzó*-ban még hosszú a mássalhangzó: ug. *ask*-. Szintén *sk*-ből lett *c* a *piciny*-ben: f. *pisku*; *pocak* és *buc* közös alapszavuk $p_s g$ -, melyhez *sk* frequ. képző járult (f. *paksu*, mord. *pukša*).

Ugyancsak a *tk* hangsoport egy más változáson is ment keresztül, úgy hogy a *k* hang gyengült, s lett belőle *χ*, majd *j*; s az így előállt *tj* hangsoportból, oly hangváltozással, melynek

működését a *t* végű igék fölszólitó módjában is látjuk, *s* (azaz *ś*) lett. V. ö. *üss, vess, fusson* e h. *ütj, vetj, futjon*. Igy lett eredeti *tk*-ből a *kes-erü* alapszavában az *s*, (f. *kathera*); *kis-ért*: f. *kitke-*, mord. *kiskera-*; *hasad*: f. *katkee-*, cser. *kušked-*; *fos*: ug. *p_stk_s*, f. *paska*, cser. *pušked-*; *mos-*: cser. *mošk-*, észt *mosk-*, zürj. *míski-*; *mos-olyog*: ug. *m_ssk-*; a *lassú* és *lusta* közös alaprésze *l_ssk*; *es-ni*: ug. *esk-*; *es-kü*: ug. *esk-*, vog. *ešg-*, zürj. *oški-*, oszt. *ižik-*; *ösvény*: ug. *v_ssk-*, f. *askele-*, mord. *aškele-*, cser. *ošked-*; a *facsar*-ban az *s*-ből *cs* lett: ug. *p_stk_sr-*, vog. *piškürmät-*. Budenz még egy harmadik változást is vesz fel, t. i. hogy *tk*-ből a *k* beleolvadt a *t*-be a *met-*, *köt* és *üt*- igékben. De e felvétel mellett aligha bizonyíthat, hogy *rossad* mellett fenn van *t*-vel *rothad*, mint B. a NyKözl. XV, 467. említi; mert ebben a *tk* csoport második változása állt meg e fokon, míg a *rossad*-ban tovább ment *s* a *tj*-ből is *ss* lett. — A *köt* tárgyalásánál Budenz ugyanily eredetűnek mondja a *vet* igét is, de MUGSz. 577. l. már feladja e véleményét, a *t-t* ugor *t*-nek mondván; a magy. *vet*- meg úgy állana a finn *vätkäü*-hez, mint a magy. *fél*- a f. *pelkäü*-hez, s hozzá tehetjük, mint a magy. *met-* a f. *mätkäü*-hez, tehát ennek *t*-je is eredeti ugor *t*. Igy egyedül állana még az *üt*, melynek valószínűleg szintén ug. *t* felel meg, míg a f. *iske-*, lp. *juskete-*, zürj. *ički-* csak tovább képzett alakok.

A frequentativ *sk* igeképzőből rendszeren *sz*, *z* lett, ritkábban *s*; gyakran került *g* végű ige után, s ekkor a *g* az előtte álló hangzóba olvadt: *csúsz-*: ug. *s_sg-sk-*; *néz-*: ug. *n_sg-sk-*; *ráz-*: ug. *r_sg_s-sk-*; *hoz-*: ug. *t_sg_s-sk-*; *nyes-*: ug. *n_sg-sk-*; *les-*: ug. *l_sg-sk-*; *ng* végű igék után is került a frequ. *sk*, s ekkor mind a nasalis, mind a gutturalis a hangzóba olvadt: *nász*: ug. *n_sng_s-sk*; *ás-*: ug. *ang_s-sk-*; *vés-*: ug. *v_sng_s-sk-*.

16. *gk*: *k*. Oly igék mutatják e hangváltozást, melyeknek *g* végű tövükhöz a mom. *k* képző járult; *lök-*, **lökkö-*; *fakad*- és mása *pukkad*: ug. *p_sg-* igétől; *akad*:- igetője *t_sg* (f. *takistu-*, vog. *tägep-*); *ok*:- ug. *v_sg-* *k-*; *lak*:- ug. *d_sg-* töttől; *nyak* kopott végű nom. verbale ug. *n_sg-* igétől; *lék*: ug. *l_sg-* (a *g* a hangzóba olvadván, v. ö. finn *leikkaa-*). A *boka* a *bog*-tól származik *ka* kicsinyítővel; v. ö. *bokkázni*.

17. *gt*: *t*. A töben e hangváltozás egyedül a *tetü* szóban fordul elő: ug. *t_sg_st_sm_s* (oszt. *tagutem*); különben akkor áll be, ha *g*-re végződő igetőhöz a mom. *t* képző járult: *jut*:- ug. *j_sg-t-* (vog.

jozt-; *tet-szik*: ug. $t_s g-t$, f. *täfte*; *tit-ok* alapigéje ug. $t_s g-t$, (vog. *tujt-*); *fut-*: ug. $p_s g-t$; *ret-ten*: ug. $r_s g-t$, vog. *rozt-*; *ut-ó* ug. $j_s g-t$, vog. *jujt*; *pota* és *botkos*, s magashangú változata, a *bötök* egy közös ug. $p_s g-$, $p_s g-$ alapigétől származhatnak; a *bet-eg* alapigéje $b_s g-t$. A hangzóba olvadt a g : *út* az ug. $v_s g-$ ige származéka; *lát*, ug. $l_s g_s-t$; *lót-*: ug. $l_s g-t$; az *ítél* alapszavában ng volt: ug. $eng-t$.

18. *gp*: p . Ha g -re végződő igéhez a mom. p járul: *lép-*: ug. $l_s g-p$; *rop-*, **rohop-*: a $r_s g-$ alapigétől.

19. *gd*: d . Az e hangsoportból lett d csak akkor marad meg d -nek, ha eredetileg nd volt, különben gy vagy j -re gyengül: *véd-*: ug. $v_s g-nd$; *fed-*: ug. $p_s g-nd$; *tüdő*: ug. $t_s g-nd$ | *egy*: ug. egd_s , f. *yhte*, cser. *ikte*, ejtik még hosszú gy -vel is (*eggy*); *ujj*: ug. $t_s gd_s$.

20. *bk*: k . Ha b -re végződő igéhez a mom. k képző járult, s e b -ből előbb v -lett: *szak-ad*: ug. $s_s b-k$; *szok-ik*: ug. $s_s b k$; *csuk-*: ug. $t_s b-k$.

21. *bt*: t . Egyedül a *söt-ét* szó alaprészeben, mely az ug. $s_s b$ -ige továbbképzése momentán t -vel.

22. *bg*: g . Egyedül a *lógy*-igében, mely az ugor $l_s mb$ -igétől származik frequ. ng -vel; ezért van hosszú mássalhangzója, s hosszú hangzója is.

23. *bd*: d . Az *éde-s* szó ug. $eb_s d_s$ alakból való (oszt. *ébíl*).

IV. Explosiva + liquida.

24. *gl*: l . A *toll* hosszú l -je tartotta fenn az eredeti g nyomát, ug. $t_s gl$ (mord. *tolga*, lp. *tolke*, f. *sulka*); a *mell* s a mélyhangú *mál* ug. $m_s gd_s$ -ből való d : l hangváltozással, az egyikben a mássalhangzóba, másikkban a hangzóba olvadt a g ; a *szál*: ug. $s_s gl_s$, f. *salko*; *nyál*: ug. $n_s gl_s$, mord. *molga*; az *ál-tal* alapszava ug. $v_s gl_s$, mindezeknél a hosszú $á$ tartotta fenn a gutturalis nyomát; *nyol-c* alaprésze: ug. $n_s gl$; *falu*: ug. $p_s gl_s$ (oszt. *puhol*); a *szem-öl-dök*-ből az *öl* ug. $v_s gl_s$; a *fal* és *váll* eltűnt g -je eredeti ng -ből való: ug. $p_s ng_l_s$ és $v_s ng_l_s$; a *hull* és *hal-ad* az ugor $k_s g-$ ige származékai frequ. l képzővel, épígy *ill-* (*illog*) a $j_s g-$ igéé. — Számos g végű alapszóhoz (többnyire igéhez) járult még l képző, úgy hogy gl hangsoport keletkezett: *dől-*: ug. $t_s g-l$; *száll-és szal-ad*: ug. $s_s g-l$; *csill-og*: ug. $t_s g-l$; *pillog*: ug. $p_s g-l$; *fullad, fül-*: ug. $p_s g-l$; *vall-*: ug. $v_s g-l$; *ell-ik*: ug. $eg-l$; *sül-*: ug. $t_s g-l$; *csel-ekedik* ug. $s_s g-l$; *foly-*

ug. p_2g-l ; *vil-ág* alaprésze ug. v_2g-l ; *tel-ek*: ug. k_2gl_2 (ill. k_2gd_2); *süly* (warze) ug. t_2g-l ; hosszú hangzóval: *nyúl*:- ug. n_2g-l ; *válni*: ug. v_2g-l ; *mély*: ug. m_2g_2-l ; *múl*:- oszt. *mugol*:-; *lél-ek*, ug. l_2g-l ; *nyúl-ik*: ug. n_2g-l ; *fülük*: ug. p_2g_2-l ; *lél*-, *lél*:- ug. l_2g-l (ill. l_2gd_2); *vél*- ug. v_2g-l . (V. ö. *méllásd* e h. *mevlásd*; *möllüvi* e h. *mevlüvi*.)

25. *gm*: *m*. A töben csak az *émelyeg* alapszavában, ug. egm_2 , vog. *agem* (*agm*). Egyébkor, ha a *g*-re végződő igéhez *m* képző járul: *rom-ol*: ug. r_2gm -; *ím-ád*: ug. v_2gm -; *om-ol*: ug. v_2gm -; *fém-lák*: ug. p_2gm -; *rémül*: ug. r_2gm -; *bám-úl*: ug. b_2gm -. Az *m*-ből *v* lett a *viv*- igében: ug. v_2gm -, s a *div*- (*div-at*) igében: ug. t_2gm -. (V. ö. *mémmég*; *mémmondom* e h. *megmondom*.)

26. *gn*: *n*. A *hón* szó ug. k_2gn_2 -ből van; a *könnyű* eredeti *n*-je *ny* lett: ug. k_2gn_2 , vog. *kigne*, zürj. *koknid*; *vány-ol*: ug. v_2gn -; *biün*: ug. m_2gn - (m_2gm -); *gyón*, *gyohon*:- ug. n_2gn -; *ún*:- ug. agm -; *rán-dúl*: oszt. *rakin*- (*ragin*-); *lán-g*: ug. l_2gn (l_2gm -). (V. ö. *ténnap* e h. *tegnap*; *Annos* e h. *Ágnes*.)

27. *gr*: *r*. Egyike a leggyakoribb hangcsoportoknak: *kör*: ug. k_2gr ; a *tar-ol*, *tar-t* és *sar-ol* egyforma alapszava t_2gr ;- a *tör*- és *sér-t* közös alapszava változott előhanggal t_2gr - és s_2gr -; *szür-ke*: ug. s_2gr_2 ; *ser-dül*: ug. t_2gr -; *sürög*: ug. s_2gr -; *cir-ógat*: ug. t_2gr -; *nyar-gal*: ug. g_2rg -; *bor-úl*: ug. b_2gr -; *for-og* és *för-geteg*: ug. p_2gr - és p_2gr_2 -; *mar-ad*: ug. m_2gr -; *mer*: ug. m_2gr -; *erő*: ug. g_2gr_2 ; *ör-ül*: ug. v_2gr -; *üres*: ug. k_2gr_2 ; *marúl*, melynek *marjúl* mellékalakjában a *gr* hangcsoport metathesist szenvedett: ug. m_2gr -; *sűrű* s még hosszú hangzóval is *sűrű*: cser. *šürgö*, észt. *sagara*; hosszú hangzóval még: *szár*: ug. s_2gr ; *szár-ad* és *sor-vad*: ug. s_2gr -; *szór*: ug. s_2gr_2 ; *súr-ol*: ug. t_2gr -; *nyír*:- ész. ug. n_2gr -; *für-ész* alapigéje p_2gr -; *ár* (pretium): ug. ang_2r -; *fér*: ug. p_2gr -. Budenz eredeti *rg* hangcsoportot vesz fel a *kor* és *ér*-, *gyere* szavaknál is: k_2rg_2 és g_2rg_2 ; de úgy hiszem, hogy a fölhozott rokon nyelvi szókbán az *rg* hangcsoport szintén metathesis útján jött létre. (V. ö. *merrágja* e h. *megrágja*.)

28. *dl*: *l*. A *hallani* ige eredetibb alakját feltünteti a HB. *hadlava*-ja; az ugor nyelvekből kifejtett legteljesebb alak **halodol*, s ebből az első *l* a hangzóba olvadt, az összekerült *dl* pedig a hosszú *l*-t adta. (V. ö. *pallás* e h. *padlás*; *villa*, *vella*, cseh *vidle*.)

29. *dn*: *n*. A *hány* ige az ug. k_2d - igétől származik -n

továbbképzéssel. (V. ö. *alunni* e h. *aludni*; *harman-nap* e h. *harmad nap* Ny. V: 85.)

Találkozunk végre néhány oly hangesoporttal, melynek második része sziszegő hang, mely gyakran eredeti *sk*-ből származott; s mindig a sziszegő a győztes e hangesoportokban:

30. *ks*: *sz*. A *liszt* nomen verbale, melynek alapigéje *l_sks-*; *isz-onyú* alaprésze ug. *aks_s*; *ősz*: ug. *s_sks_s*, f. *syksy*, mord. *šoks*; *ősz* (canus): ug. *v_sks_s*, mord. *akša*; az *asszony* még a HB.-ben *ayszin*; a *győz* és *bíz* igékben ezen *sz*-ből *z* lett, v. ö. f. *jaksa-*, lp. *jokse-* és f. *maksa-*, mord. *maksi-*, lp. *makse-*.

31. *ps*: *s*. Az *öcs* szóban: ug. *v_sps_s*, oszt. *apsi*, vog. *āpsi*; szintígy a *has* ugor alakja *ps*-el volt, melyből *vs*-en keresztül lett a magy. **hassa* és *has* (f. *kupsu*, lp. *kuopsa*, vog. *kāpsi*).

32. *ds*: *sz*. A *bosszú* ug. *b_sd_s*-től származik *-sk* képzővel; a *mász-* ige pedig ug. *m_sd_s*- és fr. *-sk*.

33. *ms*: *sz*. A *húsz* számnév hajdani alakjául ez vehető fel: *k_sm_s*, *h_sm_ssz*, mord. *komš*. (V. ö. *nész-szivesen* e h. *nem szivesen* Ny. II: 369).

34. *ns*: *sz*. A *vissza* szó két részből áll, melynek első része *visz*: ug. *v_sns_s*, oszt. *venš*, s ehhez *-va* járult, melynek *v*-je szintén az *sz*-be olvadt. Az *íz* szóban az *sz*-ből *z* lett: ug. *j_sns_s*. Két esetben *s*, vagy keményedve *cs* lett e hangesoportból: *ős*: ug. *j_sns_s*; *acs-arog* alaprésze: ug. *v_sns-*.

35. *rs*: *sz*. A *vessző* alaptője ug. *v_sr_s*, s a hozzá járult *sz* a diminutív *-ks* képző.

36. Igen ritka hangváltozás, mely a *pofa*, *poftad* szavakban ment végbe: ugor alapjuk *p_sng_s*, az *ng* hangesoportból *g* lett, ehhez *va* járult, s lett *pohva*, majd tovább egyszerűsödve *pofa*. Szintén *v* hang volt eredetileg a *kall* igében: *kalca*-ból. Szintígy lett a *kell* hosszú *ll*-je *b*-ből vált *v* beolvadásából. A *virrad* hosszú *rr*-je pedig egy *m*-ből lett *v* beolvadásából származott: **virmad*, **virvad*.

37. Még egy ritka hangváltozás ment végbe a *varr-* és *forr-* igéken, melyek eredetibb **varog-* és **forog-*ból valók; a *g*-ből *h* lett, s ennek beolvadásával a hosszú *rr*.

BALASSA JÓZSEF.

Csag. baru «bőr»? — Nagyrabecsült keleti-török szó ez, a magy. *bőr*-nek szembeállító mása! Ilyenül hozza föl Vámbéry Á. 1869 óta («Magyar és török-tatár szóegyezések»: NyK. VIII, 133); 1878

(Etymol. Wörterbuch 228. sz.), 1882 («A magyarok eredete» 303. l. magy. *bőr* = tör. *baru* «állatbőre szőröstül», német kiad. 284. l. «haut, fell»; s megint 329. l. *bőr* = tör.-tat. *baru*). Ezen alakban közölte először ugyancsak Vámbéry az 1867. évben: «Csagataische Sprachstudien» 241. *بارو baru* «haut, hülle (peau, enveloppe)». Ki merne még kételkedni, hogy a *baru* «bőr» nem igazi török szó? Pedig dehogy az!

Első nyomát ilyen «bőr»-nek fordított csag. szónak találjuk az *Abuska* című, csagatajtörök szógyűjteményben, a melyet Vámbéry török kéziratból fordított (kiadta a M. T. Akadémia 1862-ben). De az *Abuskában* nem *baru*, hanem *paru* *پارو* olvasható: «bőr». A mi magyarított *Abuskánk* csak az egyszerű oszmanli-török nyelven való szómagyarázatokat vette föl, mellőzven az idézeteket Mir Ali Sir (Nevai) verseiből, a melyekből is mind ezek a csagataj-tör. szók ki vannak szedve. Később (1869) Véliaminof Zernof adta ki az *Abuska* teljes eredeti kéziratát, a szómagyarázatokon kívül az idézett verseket is («Dictionnaire djaghatai-turc.» Saint-Petersbourg). Ebben mint a *paru* (*پارو*, s nem *baru*) magyarázatát az oszm. *كورك* szót találjuk, a melyet Vámbéry hirtelenében *kürk*-nek olvasott, a mint lehet is olvasni, a midőn aztán ezt teszi: «pelz, pelzwerk, pelzkleid» (tehát nem egyszerűen és általában = «bőr», hanem «állatbőre szőröstül», a mint Vámbéry «Magy. ered.» 803. l. is fordította; v. ö. Vámbéry, D.-türk. Taschenwörterbuch: *haut* = *deri*, *fell* = *deri*, *tüj*, *pelz* = *kürk*). De a *paru*-hoz idézett versben az van mondva, hogy «*paru*»-val havat tisztít a nép (*paru bile kar aritur il*); az pedig nehezen érthető, hogy hogyan esik «pelz»-vel hó-tisztítás (azaz a hó eltakarítása). E bajon egyszerűen segítve van, ha az oszm. *كورك* szót nem *kürk*-nek hanem *kürek*-nek olvassuk, a mint szintén lehet olvasni, a midőn aztán ezt teszi: «lapát, schaufel»; hiszen ez már mindenképen alkalmas eszköz a hótisztításra. Ez a «*kürek* (lapát, schaufel)» értelmű *paru* pedig a perzsából való (Vullers, *Lexicon Persico-latinum*): *پارو* és még teljesebb alakkal: *پاروب* «instrumentum palae simile, quo nive m ovent». Iseri a jó Bianchi is a szót, mint perzsa eredetűt: *pārou* (*pāru*) «pelle» (azaz «schaufel», hogy valahogy a lat. *pellis*-re ne gondoljunk); de megjárta vele Zenker, a ki a magyarított *Abuskából* (La traduction de l'Abuska, par Mr. Vámbéry) mint keleti-tör. szót vette föl: «peau, cuir (haut, fell, leder)». — Mind ezekből azt látjuk, hogy a Vámbéry közölte csag. *baru* (azelőtt *paru*) «bőr» szó e jelentését csak egy oszmani szónak eltévesztett olvasása után nyerte, s hogy a *paru*, mely nem «bőr»-t, hanem «lapát»-ot jelent, nem is török, hanem a perzsából került szó.

BUDENZ J.

A M. T. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADASAI.

Kaphatók a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalánál Budapesten (Akadémia-épület) s minden bazai könyvárúsnál:

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.: szerkeszti Budenz József, XV. XVI. köt. 1862—1880. Ára egy 16 kötetből álló teljes példánynak 30 forint. Egy-egy kötetnek különvéve 3 frt. Az I-ső és X-dik kötet külön nem adatik.

NYELVEMLÉKTÁR. Régi Magyar Codexek és Nyomatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1864—79. 8-adrét **Egyenként:**

- I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi: Volf György (XXX. és 381 l.) Ára 2 frt.
- II. kötet. Weszprémi C. — Peer C. — Winkler C. — Sándor C. — Gyöngyösi C. — Thewrewk C. — Kriza C. — Bod C. Közzéteszi: Volf György. (XVIII és 406 l.) Ára 2 frt.
- III. kötet. Nagyszombati C. — Szent Domonkos C. — Virginia C. — Közzéteszik: Komáromy L. és Király P. (IV. és 345. l.) Ára 2 frt.
- IV. V. kötet. Erdy Codex 2 kötetben, Közzéteszi Volf György. 1876—77. I. fele. XIX és 487 lap. — II. fele. 532 lap. Ára 4 frt.
- VI. kötet. Tihanyi Codex. Kazinczy Codex. Horvát Codex. Közzéteszi: Volf György, 1879. XVIII és 359 lap Ára 2 frt.
- VII. kötet. Ehrenfeld Cod. — Simor C. — Cornides C. — Sz. Krisztina élete. — Vitkovics C. — Lányi C. — Közzéteszi Volf György. 1878. LX. és 388 lap Ára 2 frt.
- VIII. kötet. Sz. Margit élete. — Példák könyve. — A sz. apostoloknak méltóságáról. — Apor C. — Kulcsár C. — Közzéteszi Volf György 1879. XLII. és 418 lap Ára 2 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK.** I. Halotti Beszéd. Régi Biblia. Buda, 1838. 5 frt. — II. Kinizsi Pálné imakönyve. Vegyes m. iratok. Buda, 1840. 2 frt. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok. 1842. 2 frt. — IV. 1. Guarycodex. Buda, 1841 Ára 1 frt.
- RÉGI MAGYAR KÖLTÖK TÁRA.** (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet Codexbeli versmaradványok Ára 2 frt.
- II. kötet. XVI. századbeli magyar költők Ára 2 frt.
- III. kötet: Tinódi Sebestény összes művei 1881. Ára 2 frt.
- CODEX CUMANICUS** bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel és glossariumokkal kiadta gr. Kuun Géza. Nagy 8-rét. Ára 5 frt.
- UGOR FÜZETEK.** Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatók. 8-rét 60 kr. III. szám. Halász J. Svéd-lapp nyelvten és olvasmányok 8-rét. Ára 60 kr. (Különnyomatok a «Nyelvtud. Közlemények»-ből).
- RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK** Erdősitől Tsétsüig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy Ferencz Ára 2 frt.
- REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI.** A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál. Ára 2 frt.
- MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR.** Irta Budenz József. Teljes Ára 5 frt.
- A MAGYAR IGEIDŐK.** Irta Szarvas Gábor. Ára 1 frt.
- A HELYES MAGYARSÁG ELVEI.** Irta P. Thewrewk Emil. Ára 1 frt.
- A MAGYAR NYELVUJÍTÁS** óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor. Ára 1 frt.
- KALEVALA.** A finneknemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.
- SIMONYI ZS.** A magyar költőszók, egyuttal az összetett mondat elmélete. (A mellérendelő költőszók.) Jutalmazott pályamunka Ára 1 frt 20 kr.
- KAZANI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK.** Irta Sz. Bálint Gábor. I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 8-rét. 1875. 170 lap. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 8-rét. 1876. 178 lap. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvten 8-rét 1877. Egy-egy füzetnek Ára 1 frt.
- ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.** Kiadja a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár. I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 20 frt 20 kr.
- IX. köt. (1—12 szám) 1882. Ára 3 frt 20 kr.
- X. köt. (1—13 szám) 1882—1883. Ára 4 frt.
- VÁMBÉRY ÁRMİN.** A magyarok eredete. Ethologiai tanulmány. Első teljes kiadás. Nagy 8-rét. Ára 5 frt.

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

BUDENZ JÓZSEF.

TIZENHETEDIK KÖTET.

HARMADIK FÜZET.

BUDAPEST, 1883.

A M. TUDOM. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

T A R T A L O M.

	Lap
Baskir szerelmi dalok. — Fordítással és szógyűjteménnyel közli: <i>Vámbéry Ármin</i>	325
Zürjén nyelvmutatványok, III—V. Fordítással közli: <i>Halász Ignác</i> ...	380
Felelet. Nyelvészeti észrevételek Vámbéry Ármin «A magyarok eredete» cz. munkájára. — Bevezetés. I. cikk: A Magyar-ugor szótár mérlege. A magyar testrészs-szók. II. cikk: Vámbéry úrnak török nyelvújítása. <i>Budenz József</i>	450

BASKIR SZERELMI DALOK.

A baskirok nyelve ugyan kevésbé érdekes a turkológiára általában, de annál fontosabb e nép ethnologiai viszonyainak kutatására nézve. Gmelin és Pallas-tól fogva, a kik a baskirokról részletes tudósításokat közöltek, egészen a legújabb korig nem tudtak tisztába jönni e nép eredetével; mert míg a korábbi kutatók, pl. Fraehn, Klaproth és Humboldt ebben egy eredetileg finn-ugor, de későbbben eltatárosodott népet fedeztek föl, mely nézetben a hivatalos orosz statistika is osztozott, — addig ugyane kérdést az utóbbi két év alatt újra fölvetették és különbözőleg fejtegették. Leginkább anthropologiai bizonyítékok, melyeket pro és contra felhoztak, a mennyiben az egyik részen Ujfalvy úr, ¹⁾ az általa fölvelt mérések alapján a mai baskirokban a finn-ugor eredet csalhatatlan nyomait akarja feltalálni és e népet az osztjások, vogulok és magyarok legközelebbi rokonaiúl feltüntetni; míg a másik részen Vl. de Youferov, ²⁾ Sommier István ³⁾ és Baudouin de Courtenay adatai éppen olyan physikai jelleget mutatnak ki, melyek szerint a baskiroknak török-tatár eredete kétségen kívül helyeztetik. Ezen utóbb említett nézethez csatlakozik Török Aurél tanár is; de mint-hogy itt nincs annak helye, hogy az anthropologiai méréseknek az ethnologiai problémákra vonatkozó értéke fölött vitatkozhatnánk,

¹⁾ Les Bachkirs, les Vêpses et les antiquités finno-ougriennes, par Ch. E. de Ujfalvy de Mező-Kövesd, Paris, 1880.

²⁾ Etudes ethnographiques sur les Bachkirs, populations du versant oriental de l'Oural; par Vl. de Youferov, Paris, 1881.

³⁾ Fra i Baschkiri (capitolo di un libro inedito) di Stephen Sommier. Estratto dall' Archivio per l'Antropologia e la Etnologia di Firenze. Vol. XI. Fascicolo 3.

mert nem szándékozunk itt azt vizsgálni, hogy mennyiben helyes az a tétel, hogy a nyelv gyorsabban és könnyebben megváltozik, mint a koponya, orr, szemek stb. karakteristikuma, — ezért most csak a baskirok nyelvével foglalkozunk, először azért, mert — a mennyire mi tudjuk — Oroszországon kívül Európában még nem jelentek meg baskir textusok; másodsor, mert Ujfalvy úr azt gyanítja, hogy baskir nyelvet az illető kutatók nem eléggé tanulmányozták s lehet, hogy sok nem-tatár elemet tartalmaz;¹⁾ és valóban egy orosz kutató²⁾ is mondja: *Leur langue est également tatare, mais elle constitue un dialecte à part rempli de mots que les tatares de Kasan ne comprennent point*. Hogy tehát a turkologia barátjainak baskir textust adjunk és a netaláni nem-tatár elemeket kimutassuk: azért vállaltuk magunkra e munkát.

A mi eddigelé a baskirt illetőleg a turkolognak rendelkezésére állott, a következő két szövegkiadásra terjed ki: 1. A császári orosz geographiai társaság orenburgi osztályának 1870. folyóiratában megjelent baskir és tatár dalok gyűjteménye,³⁾ melyet rendezett Iv. Pokrovszki, gyűjtötte a baskir Eminov, oroszra fordította Szultan Batirsin és corrigálta az újabb középázsiai utazók által gyakran említett N. M. Bekcsurin. Tehát e szöveg létrejövételéhez négy különböző személy járult hozzá és ámbár közülök hárman mint született baskirok, e nyelvet jól értették, mégis sem a textus, sem a mellékelt orosz fordítás nem alkalmas arra, hogy a turkolognak a baskir nyelv dialektikus tulajdonságairól fogalmat nyújtson. A textusban teljesen hiányzik az orthographiai elv, a mi pedig háborítólág hat; míg a fordítás részint hibás, részint nagyon szabad a szavak tulajdonképeni értékének visszaadására nézve, annyival kevésbbé elegendő a grammatikai árnyalatok előtérbe léptetésére. Ettől eltekintve, ez a 218 baskir dalból álló közlés a legnagyobb eddig megjelent eredeti textus és jelentékeny fontosságú a turkológiára nézve. Csak az a kár, hogy az ezen szövegben közölt baskir és tatár daloknál a kiadók nem vontak határvonalat

¹⁾ Ujfalvy, op. cit. 38. l.

²⁾ Ignatievnek a baskirokról 1877. az ufai lapban megjelent értekezése (Ujfalvy után, műve 59. l.).

³⁾ Сборникъ башкирскихъ и татарскихъ пѣсень az említett folyóirat 151—229. lapjain.

a két dialectus között; mert hiszen a baskirok és a kazáni tatárok nyelvének nyelvjárási különbözőségét aligha lehetne elvitatni. — 2. A Berezin által 1876. közzétett török chrestomathia,¹⁾ melyben két mese és egy kis gyűjtemény szerelmi dalokból képviselik a baskir dialectust és, mint ezen orosz tudósnak más közleményei is, a turkológiára nézve nagyon értékesek. Minthogy az utóbb említett darabok fordítás nélkül közöltettek, ezért egyik, vagy másik szónak pontos meghatározása meg van nehezítve, de mégis az előttünk levő nyelvszemelyvények elégségesek arra, hogy a baskirnak dialecticus minőségéről az olvasónak felvilágosítást adjanak és az ily úton nyert nyelvészeti eredményeket az ethnologia szolgálatában értékesíteni lehessen.

Valamint az ethnographiai és anthropologiai kutatások alapján már kétségen kívül áll, hogy a baskirok népe két, physikai jellegök szerint egymástól különböző részre oszlik, ú. m. hegyi lakókra és pusztai lakókra,²⁾ vagyis hegyi baskirokra és pusztai baskirokra:³⁾ éppen úgy lehet ezt a különbséget nyelvészeti tekintetben is kimutatni. Az előttünk levő textus pontos megfigyelésével ugyanis kiténik, — hogy a baskirok nyelve — mely egészben véve azon török nyelvcsoporthoz tartozik, a mely Tobolszktól kezdve a közép Volgáig terjed — a kazáni erős culturbefolyás következtében a kazáni dialectusnak sok nyomát mutatja föl; — hogy ettől eltekintve úgy grammatikai, mint hangtani tekintetben láthatólag a tobolszki dialectushoz csatlakozik; — s végül hogy a hangtant és szókincset illetőleg a kirgizzel való hasonlóságának sok momentumát, az ugor nyelvek befolyásának pedig gyöngé és kevés nyomát lehet benne fölismereni. Azon tények, melyek a hangtanra vonatkozó ezen tételt igazolják, először a *č* és *s* közötti váltakozás; pl. tör. *čekmek* — bask. *سكيمك sekmeK* (húzni), tör. *iči* — bask. *اسى isi* (belső), tör. *učun* — bask. *اوسون usun* (ért, végett); azután a *j* és *ž*-*ž* váltakozása, pl. tör. *jir* — bask. *جیر žir* (föld), tör. *jürek* — bask. *زورك žürek* (szív) stb.; míg a finn-ugor hangtan nyomát a török *s*-nek *h*-ra változásában lehet fölismereni,⁴⁾ pl. tör. *söjlemek* — bask. *هويليك höjlemek* (beszélni),

¹⁾ Турецкая хрестоматія, том. III. Казань. 1876.

²⁾ Youferov, 54. l.

³⁾ Ujfalvy, 64. l., Maliev adatai után.

⁴⁾ Ez a hangváltozás ugyanis a finn-nek a többi ugor nyelvekhez

tör. *sündürmek* — bask. *هوندورمك* *höndürmek* (eloltani), tör. *szemek* — bask. *هزمك* *hezmek* (sejteni) stb. E hangtörvény szigorú keresztülvételét azonban csak nehezen lehet kimutatni; mert míg a Berezin-féle szemelvényekben az első mese épen ezen hangváltozást mutatja, addig a második mesében épen nem fordul elő, a harmadik darab pedig, t. i. a szerelmes dalok, csak nagyon kevéssé külömböznék az általunk itt közölt textustól. — Hasonló természetűek az alakítani összehasonlításra vonatkozó észrevételeink. Míg pl. az optativusnak *چي* *çi* szótaggal való képzése — mint *بولسامچی* *bolsamçi* ha volnék — határozottan az északi tatárra emlékeztet¹⁾; addig a Berezin-féle textusban számos bizonyosságot találunk a kirgizzel való rokonságra, így pl. az I. mesében előfordul *žürekterin* — kirg. *žürekterin*, tör. *jüreklerin* (szivök), *künner* a *künler* helyett (napok), *šehirding* a *šehirning* (városé) helyett stb. A mi a szókinéset illeti, sokkal inkább az északi tatár, mintsem a kirgiz jellegét árulja el és a mit a finn-ugor nyelvesoportnak lehet vindicálni, egyes, ritkán előforduló szavakból áll; így pl. a *balka* = fényleni ige analogonja a finn *valkea* (lucidus), vogul *volg* (fényleni). Ha tehát az újabb utazóknak²⁾ az idegen nyelvyagra vonatkozó, előbb említett fölvétele ezen vagy hasonló, elkülönítve fellépő példákra is kiterjed, ez legfőlebb sporadikus fajkeresztződésre mutat, mely a baskirok — és a szomszédságban lakó ugor népek, mint a csere-miszek, votjákok, osztjákok és eleitől fogva a vogulok között történt meg; a melyet egy ethnologus sem fog tagadni, a nélkül azonban, hogy ebből a baskirok ugor eredetére akarna következtetni, a mint

való kölcsönös viszonyában észlelhető (v. ö. Budenz, Magyar-ugor összehasonl. Szótár, 268. l.); továbbá a mongolban, ugyanis a mongol *s* helyére a burjátban *h* lép.

¹⁾ Kasembeg, A török-tatár nyelvek egyetemes grammatikája, 152. l.

²⁾ Újabb utazókat mondok, de nem hagyhatom említés nélkül, hogy Georgi J. G. 1783. megjelent, Oroszország Ethnographiája ez. művében (169. l.) a baskirt a kazánitól nagyon különböző dialectusnak tartja. Ha Georgi J. G. száz évvel ezelőtt, idegen népek közt nyelvismeret nélkül akart kutatásokat tenni, ezt nem lehet nagyon csodálni; de ma már nem kellene többé előfordúlni azon esetnek, hogy ethnologusok, nyelvismeret nélkül idegen népek közé menjenek. A botanikusnak és geographusnak elég a puszta látás, de az ethnographusnak és ethnologusnak tudnia kell beszélni és érteni.

ez, előbbi tekintélyek nyomán, az újabb időben történt. Tehát a legvégső esetben is csak részszerű és csekélyebb vegyülésről, nem pedig egy előbbi finn-ugor népnek teljes átalakulásáról lehet szó; mert a hol ilyen fölvételnek jogosultsága lehet, ott erősebb anthropologiai bizonyítékoknak kellene lenni, mint a baskiroknál tényleg van. A szart-nak, ezen eltörökösödött iráninak és a hezare-nek, ezen iránivá lett mongolnak arczáról rögtön leolvasható a tulajdonképpeni eredete; míg a baskir typus túlnyomólag török. A nyelvnek is az ugor eredetnek praegnansabb nyomait kellene fölmutatni, legalább is olyan nyomokat, melyenek ma a cseremiszek és magyarok nyelvében találhatók, melyek közül amazokat erősen eltörökösödött ugoroknak, emezeket erősen ugorosodott törököknek kell tekinteni.

Ezen futólagos észrevételek előrebocsátása után az általunk közzétett textusra áttérve, meg akarjuk jegyezni, hogy ezen daloknak túlnyomó számát a baskir népköltészet termékeinek kell tekintenünk s hogy kevés, t. i. csak azok, melyekben szerelmi bánatról van szó, mutat írástudó szerzőre. Hogy e dalokban néhány a többi törökségben és a persáknál is használt költői kifejezés, mint pl. *سرمنی فاش ایتماکیل* (ne áruld el titkomat), továbbá jelentékeny számú persa es arab szólásmód fordul elő: azt azon culturbefolyásnak kell tulajdonítanunk, mely Kazánból és 1788 óta Ufából a baskirokra hatott és még ma is hat, de a mely a jelen körülmények közt semmi esetre nem lehet olyan nemzet-ellenes irányú, mint az oszmanlik, persák és középázsiaiknál, hol a tulajdonképpeni népköltészet éppen nem kaphat lábra. Míg az oszmanlik *شرقی* *şarkî*-jai stereotyp formájú szerelmi ömlengéseket tartalmaznak s míg az *عاشق غریب* szegényes compositiói Anatóliában leginkább képzettség nélküli falusi mollák productumát képviselik: az én *بخشی کتابی* című kezirat-gyűjteményemben található dalokról semmi mást nem lehet mondani, mint azt, hogy azok az iráni cultura finomított befolyását árulják el, de alapjokban véve leginkább olyan troubadouroktól származnak, a kik a persa nyelvet értik és az özbég népszellemnek csak ritkán adnak kifejezést. A baskirok népköltészetéről nem lehet hasonlót állítanunk. Itt a népköltészet az oly sok ural-altaji néppel közös nemzeti jelleget több dalban megőrizte, a költői képekben a hegyeket, pusztákat, folyókat s különösen a lovakat és a vadászat iránti szeretetet kifejezésre juttatta;

és nem érdektelen észrevennünk azt, hogy a Káma, Szakmár és Cseremsan mellett lakó baskir a Duna és Tisza mellett élő közeli törzsrokonaival a költői fordulatokban is bizonyos metaphorák használatában megegyezik. Ha e dalgyűjtemény olvasásakor az olvasót meglepné az, hogy a strópha első szakában a következő verspártól egészen különböző gondolatot talál kifejezve, mint pl-

45. Ezen évben szénát nem kaszáltam
A szép Kalmaš folyó partjánál.
Ha meg kell halmom, szívesen meghalok
Ezen szép leányka ölében.

vagy 56: Poroszkáló lovam sörényét
Szép fürtökbe befontam;
Ha egy szép leánnyal egyesülni akarsz,
Fel kell áldoznod érte mindened.

és sok más költeményben: akkor csak a magyar dalokban is meglevő szokásra utalunk, mely a következő költeményekből is kitévő:

Három alma, meg egy fél,
Kérettelek nem jöttél.

vagy: A Duna, a Tisza partját mossa,
Egy asszony a lányát nagyra tartja.

vagy: Császárkörte, nem vadalma,
Árvából lesz jó katona.

vagy: Bérczen átal repül a vad keselyű,
Ez az élet nekem olyan keserű.

vagy: Kék-eres a szöllőlevel,
A szép asszony szép lányt nevel.

végül: Magas a torony teteje,
A juhoknak nincs mezeje, stb.

Nem kevésbé meglepő a 156 költeményben kimutatott gondolatmenet hasonlósága, valamint az egyezés több más pontja is, melyek a magyar költészet ismerőjének azonnal feltűnnek.

Baskir szerelmi dalok.

1.

Óh lelkecském,¹⁾ a te szemöldö-
keid
A még keskeny új-holdhoz hason-
lók.
Óh lelkecském, a te emléid
A most kelt meleg vajhoz hason-
lók.

جانقايم سنونك قاشلارونك
يانكى طوعان نچكه آي كيك
جانقايم سنونك ايمچاكالر نك
يانكى يازغان يلى ماي كيك

2.

Magas hegyen tüzet gyújtottam,
És lobogott²⁾ a láng az egész hegy
hosszában;
Arczodra jobb felől csókot nyom-
tam
S tőle bal fele is megrezdült.

بيوك طاولارعه اوڭ صالدموم
جاذوب عنه كيتدى طاو بويلاب
اونك ياق بيتكايوندين اوبكان ايدوم
صول ياق بيتى قالدى صولقولداب

3.

Lelkecském, a te köpönyeged
Öt darabban leesik derekadról.
Istenre esküdve vétkezném
De igazán mondva nagyon szeret-
lek.

جانقايم سنونك بشماتونك
بيدل لرنكدين تو بان بيش سويام
والله ديسام يازق بولور
فى الكه يقىقت سنى بيك سويام

4.

Felültem gyors lovam hátára,
Azután a nádashoz megkötöttem.
Ha álomban vagy, bizonyosan föl-
ébredsz
Az én dalhoz hasonló³⁾ hangomra.

منوب عنه بار غان آطمنى
بايلاب عنه قويدوم قاء شقه
يوقولارده بولصانك اويانور سن
بر ارباغى ايتكان طاووشقه

5.

Besüt a nap a kertbe
És tarka színekben megérik agyü-
mölcs;
S mikor az tiszta színben megérik,
Eszébe jutnak az embernek a ked-
ves leányok.

بانچقه لارعه قوباش توشادور
آلوان آلوان يمش پشه دور
آلوان عنه يمش پشكاندين صونك
شول ماطورلار ايسكه توشادور

6.

Magas hegyek csúcsára,
Kősziklára felhálni igen nehéz;
Óh kedvesek: a ti látástok nélkül
Három órát eltölteni igen nehéz.

بيوك غنه طاونك باشنده
طاشقه غنه باصوب بولمايدور
سز ماطورلارنى كورماينچە
اوج ساعت غنه تورزوب بولمايدور

7.

Ég és lobog a tűz¹⁾
Egy szépnek a házában;²⁾
Egy kedvesnek karjai között³⁾
Szívesen halnék martyr-halált.

اوت يئالارده ياق لدرروب
بر ماطورنك اوضاعنده
اولسام ده شهيد اولام
سن ماطورلارنك قوصاعنده

8.

Üdvözetet írtam neked, óh fogadd
el!
És fogd meg¹⁾ áldott kezeddél;
Megcsalatra még egy két sort²⁾
akarok írni,
Ez talán enyhíti a vadúl égő fáj-
dalmat.

سلام يازدوم سنكا قبول قيله كور
مبارك النكا آلوب يتنا كور
يالقعانده يازايم بر ايكي يول
يانتوب بارعان يوراكنه يال بوله اول

9.

Óh ne taszíts el engem, a ki üdvö-
zöltelek,
Ne tedd az én szerelmes szívemet
hideggé;
Óh, te ékes szemöldökű szép ked-
vesem!
Bárhogyan van is, ne áruld titko-
mat.

سلام يازعان بنى اورشمة
مكبنلى كونكلنى صورتبه
صولوقايم ابز طوظقاي قلم قاش
نچكون بولصه ده سروم نى ايتماكل فاش

10.

Ha volnának¹⁾ almafák,
Akkor nem támaszkodnám²⁾ cser-
jéhez;
Ha volna nékem kedvesem,
Akkor nem fordulnék idegenekhez.

آلما آعاچلارى بولساجى
طايانماسته ايدوم طالارعه
اوز جار غنه قايلاروم بولسه جى
يالونماسته ايدوم ياطلارعه

11.

Ma éjjel¹⁾ láttalak álomban,
 Shawlt kötöttél nyakad körül;
 A te ékes termetedet engedted ne-
 kem,
 Mikor téged átöleltelek.

بو کون توننا توش کوردوم
 شال بايلا دونك موبونوکه
 زيفه بوبونك حلال ايدوب
 نچوک کوردوم سنونك قوبونوکه

12.

Fehér kalpakod arany zsinórra
 van díszítve,¹⁾
 Ha leveszem az aranyat, dísze
 oda van.
 Rajtad kívül, óh kedves, nincs
 más társam,
 Nélküled nyugalomban nem ma-
 radhatok.

اق قالپاقلارونك اوقه سوق
 اوقه لرون آصام ايامی يوق
 سن صلودين باشقه چبار لرون يوق
 سندن باشقه طورور حالم يوق

13.

A köpönyeg, melyet felöltöttem,
 Hosszú csíkokkal¹⁾ van kiszínezve;
 Mi minden nem történik az ifju-
 val,²⁾
 És mégsem árulja el gondolatait.

اوستكايه كيكان بيشماتوم
 بوی بوی بولور آنك بویاری
 ایر باشلارینه نی اش تشماس
 هیچ بلکور تماس یکت اویاری

14.

Kalmas¹⁾ hosszában jön valaki,
 Tarka szalaggal van díszítve kal-
 pagja.
 Ha akarsz hozzá csatlakozni, ak-
 kor csatlakozzál,
 Ha pedig nem, akkor ne esáld meg.

قالماشده نویندین براو کیله
 اق قالپان باوی الطاصمه
 قوشولور عنه بولسانك قوش بوبینکا
 قوشولماسته بولسانك آلداتمه

15.

Oh szőke, szőke, te legkedvesebb
 szőke!
 Álomban láttalak téged;
 Álomban szerelmes lettem beléd
 És halálomig¹⁾ nem hagylak el
 téged.

صاری ده صاری آی صاب صاری
 دوشلارومده کوردوم بن سنی
 دوشلارومده کوروب عشیق اولدوم
 اولهای توروب طاشلام سنی

16.

Tiszta fehér az én kezem,

آندورغنه بنم بلاکم

Igen sok az én óhajtásom ;

کوبدور بنم بلاکم

S csak ha óhajtásaim beteljesed-
nek,

تلاکان تلاکم بولصه قبول

Akkor nyugszik meg majd a szí-
vem.¹⁾

باصولورغنه ایدی یوراکم

17.

A szamovart elkészítettem, a theát
megfőztem,

صماوارده قویدوم چای قایناتدوم

Hogy porcellán csészéből igyam ;

چین آیاق لردین اچماکه

Ha reád gondolok,¹⁾ hogy meg-
öleljelek,

صاعنغان صادده قوجماعه

Hozzád repülnék, de nem tudok.

قدرتم بیوق بنم اوچماعه

18.

Egy szépen szótt szunyogháló le-
esett

چوبلابکنه صوتقان چملدوق

És én elbújtam a szunyogháló
mögé ;

چملدوقای لارغه بز یومولدوق

A leány alul, én pedig felül

قز بالا آسته بز اوسته

És így csodálatos tréfát űztünk.

عجب کنه تماشه اش قلدوق

19.

A falu nagy, de a köztér keskeny,

آویل لار قالون اورون طار

Ugyan hol fonhatna az ember sö-
vényt ?

بی های عنه چتان اورمکه

Nem közel, hanem nagyon távol,

یاقنده داکل بیک جراق

Óh mennyire vágyom,¹⁾ hogy té-
ged lássalak.

اینتی طار بولدوم کورمکه

20.

Kazanból meg lehet látni Mosz-
kvát,

قازان لاردان میچکاو کورنور میکان

Ha az ember lépcsőre hágva kö-
rültekint.

باصقیچ لارعه منوب قاراصام

Vajjon siető léptekkel kijön-e ő,

یوکروب کایله کیلوب چقار میکان

Ha a fülemiléhez hasonlóan dalt
énekelek ?

بلبل عنه بولوب صایراصام

26.

Aranyá változva szeretnék folyni,
 Ezüstté változva szeretnék cse-
 pegni;
 És ha te¹⁾ mégsem hallgatnál
 meg engem,
 Akkor inkább égő tűzbe essem.²⁾

الطون عنه بولوب آعایم
 کمش کنه بولوب طامایم
 اوزکای لر ونک بنکا بولماعاچ
 جانوب طورعان اوطقه جاغایوم

27.

Ezt leírtam én papirosra,
 Mert a belsemben már nem fért
 el.
 Mert alig lett a szerelem látható,
 Belsőmet azonnal elárasztotta.⁴⁾

مونی یازدوم کاعزعه
 سیباعانه اچمه
 بو عشقلق ظاهر بولدی
 اچم طولدی طشمه

28.

Vajjon a kertben nyílnak-e virá-
 gok?
 Vajjon azok közt sietnek-e füle-
 milék?
 Hogyha szavammal semmit sem
 érek el nálatok,
 Tehetek-e valamit írott levéllel?

باقچیلارده کللار بتارمی
 اراسندان بلبل اوتارمی
 اوزون کنه کوروب سوز بتماکاچ
 یازولار بلان سوز بتارمی

29.

Arany-zsinórból készített nyakdí-
 szed¹⁾
 Kösd az én nyakamra;
 Kecses²⁾ termetednek hadd ör-
 vendjek³⁾
 És feküdj az én ölemben.

اوقه لاردین صالحان ازبانوک
 بایلاسنه بنم موینییه
 ضیفه ده بوینکنی حلال ایدوب
 یاتسنه بنم قوینومده

30.

Egy utcán fogott fakó ló
 Elveszítette hevederjét;
 Várva várva az én jövetelemre
 Kezével fogva mellét elaludt.

اورام لارده طوری آط طوتقان
 بیل ده کایلاری یوقالغان
 کوتوب کایله کوتوب کیلماکاچدین
 ایمچکایلارون توتوب یوقالغان

31.

A magas hegynek tetején بیوک کنه طاوندک باشنده
 Virúl és hervad a fű. بورلوعوب عنه اوسکان بر اولان
 Ő elment, de szava itt maradt, اوزکای لاری کیتکان سوزی قالغان
 Mihelyt ő eszembe jut,¹⁾ megha- ایچکا توشکان صاین بر اولام
 lok bizonyosan.

32.

A magas hegynek csúcsán بیوک کنه طاوندک باشنده
 Az a fehérnek látszó talán her- یاتسه کنه میکان آق نرسه
 melin? صلوقای تورروب شام یاندورروب
 Fölkel¹⁾ a kedves és világot gyűjt ڪنارده میکان یاش نرسه
 És vár engem talán a fiatal szé-
 pecske?

33.

Fenn a magasban¹⁾ egy leányt بیوقاری اوچقای لارده برقز کوردوم
 láttam, آق قالپاتلارون چوقلاعان
 Fehér kalpagja bojttal²⁾ volt dí-
 szítve; تزکای لرون چانچوب سالقان توشوب
 Térdecskeit összehúзва hanyatt feküdt,
 Emlőit körülfogva aludt. ایمچک لارون توتوب یوقلاعان

34.

Selyemkelmével derekát körül- جفاک کنه اشطوف بیل قصار
 kötve¹⁾ ماطورعنه یکت کوز قصار
 A csinos ifjú int szemével; ماطورعنه یکت کوز قصاچدین
 S ha az ifjúnak intésére کوز قصاعان قزنی کور قصار
 A lányka nem int, akkor int ő neki
 a halál.

35.

Aranypecsétet nem nyomtam rá, آلطونلاردین پچات باصمادوم
 Mert az úgy sem volt posta-levél; پوچطه کاعزلی بولماعاچ
 Ajándékot sem mellékeltem hozzá, اچلارینه بولاک صالمادوم
 Mert nem ismertem titkaidat.¹⁾ سزکای لارونکنی بلا آلماعاچ

36.

Kecses¹⁾ a te termeted, édes a beszéded,
Feketék szemöldökeid, fehér az arczod;
Örömet meghalnék éretted,
Ne vesd meg az én egyetlen szavam.

ضيقه عنه بويونك دانلى تلونك
قاره عنه قاشونك اق بيوزنك
سنونك عنه اوچون بن اولامن
مكروم ايتماسنه بنم بر سوزوم

37.

A szűnyogháló fehér zsinórját
Ne húzd, kedves, mert elszakítod.
Az éjjel ugyan folyvást¹⁾ csókolgattál,
Ámde nappal hogy tudod majd kiállani?

چملى اقاى لارده اق اوقه
طارتماسنه صلو اوزار سن
تونلارده صوب صوب اوبار سن
كوندورلارده نچك توزارسن

38.

A fehér szobának küszöbén
Jöjj ki hozzám lábújhegyen.
És ha, kedves, nagyon szeretsz engem,
Szívjad ajkam összecsókolgatva.

اق كالت لارنك ايشكن
يوكروب عنه كيلوب تيبسنه
بنى ده صلوموم بيبك سيسانك
اعزومدين سوزوب اوبسنه

39.

Írást írtam és levélben elküldtem neked,
Pecsétviasszal lepecsételve;
A nélkül, hogy valakivel közölnéd,
Csupán csak magad olvasd¹⁾ el.

يازوقاى لار يازوب حظ يباردوم
صور عوج لار بلان يبيچات لاب
هبيچ كشى لاركة فاش ايتماينچه
اوزكاي لرونك اوقى كورسنه

40.

A Káma folyó innenső részén
Egy selyemmel átkötött tutaj úszik.
Óh te, a selyemnél is gyengébb szűzecske,
Maradj itt, esdekelve kér az ifjú.¹⁾

اق ايدول لارنك آر ياعنده
جفاك كنه باولى سال باره
جفاك لاردين يومشاق قز بالا
كيتمه آعاقاى ديده يالباره

41.

Porcellán csészéből zöld theát
 Nem ittam, mert bensőmet égeti ;
 Csak egy kis írást küldöttem ne-
 ked,
 Tudd meg abból, hogy mily iga-
 zán szeretlek.

چینایاق لارده یاشل چای
 اچمادومله اچم کوپکانکه
 یازوله یازوب حظ بیاردوم
 بل حقیقت سنی سوبلانکه

42.

A mint a nádas mellett sétáltam,
 Egy szállongó pillével találkoztam.
 Ha az a kedves leány eszembe jut,
 Majd megrepesztí¹⁾ szívem a bú-
 bánat.

قامش عنده تربنده یوری طورعاج
 اوچرادوم عنده یوری کوبالاک
 شول ماطورقای ایسکه توشکانده
 ایچ لارومنی جیام چوکالاب

43.

Az ágról ha csöppecske cseppen
 Nem tapad szorosán a víz feneké-
 hez,
 Szomjúságomban ha egy forró
 csókot adsz,
 Eloltod azzal égő szomjamat.

طالدين عنده تامچی تامه دور
 صو توبنده قامه دور
 صوصاعانده صوروب اوبسانک
 صوسون لارونک شونده قانه دور

44.

Éppen mentem az úton,
 Mikor egy alma zuhanva¹⁾ leesett.
 Úgy látszik, te reám nem emlé-
 keztél ;
 Czuppanó csókot adott nekem egy
 leányka.

باراده ایدوم یول بلان
 توب ایدوب توشدی بر آله
 ایسکه صانغه هیچ آلمادونک
 صوب ایدوب اوبدی بر قربالا

45.

Ezen évben szénát nem kaszál-
 tam¹⁾
 A szép Kalmas folyó partjánál.
 Ha meg kell hálnom, szívesen
 meghalok
 Ezen szép lányka ölében.

بوئل پچان چابمادوم
 اییاملی ده قالمش بوینده
 چقعانده جانم شونده چقصون
 شول ماطورقای لر ننگ توبینده

46.

Felültem a tarka lovamra,
Földemet háromszor megkerülve¹⁾
oda lovagoltam.
Vele találkozva ha egyszer meg-
csókolnám,
Azt a vétket én bizony föl sem
venném.²⁾

مندوم کایله آط فنك آلاسون
اوج اورالوب چقدوم جیرمنی
اوجراعان صاقده برار اوبسام
آیب تیمس ایدوم یازوقنی

47.

A leányok vörös ruhát öltenek föl,
Aranyzsinórból varrják a gombot.
Ha a leányokkal barátságot kötsz,
Nemsokára mást neveznek kedve-
süknek¹⁾

قرلارده قرل کیارلا،
اوتهلار دین تویمه تیارلار
قرلارده بلان دوسلار بولسانك
آبقای لاروم اوزکای دیب سوبلار

48.

Egy kékes-zöld récze
Úszkál a távolban csillogva.¹⁾
Ha nem tudsz férfi-szivet meg-
hódítani,
Ugyan miért vagy hát szép leány?

چبارعنه یاشل کایله اوبراک
یوزوبکایله یوری بوز بولوب
یکت لارنك کونکلنی طابماعاچ
نیک یورسونك ماطور قزبولوب

49.

Fekete a szemöldököm, barna a
szemem,
Ha rád gondolok, sok szó jut
eszembe.
Igen, kedvesem, sok szavam van
olyankor,
De te magad találd ki azokat gon-
dolkodva.¹⁾

قاره عنه قاشم قوی کوزم
اسبلا ب چقسام کوب سوزوم
کوبدوروله ابقای بنم سوزوم
ایسابلابوک طابقای بل اوزنك

50.

Fekete és zöld az ő ruhája,
Gallérja egészen álláig ér.
Milyen ajkak! milyen szavak!
minő szemek!
Ehhez hasonló szépet ki talált
még?

قاره ده یاشل کار
یقالاری ایاککه تیار
آغرلاری سوزلار تلی کوزلار
آنونك کبک یارلار کمکه تیار

51.

Sárga tulipán nyílik a kertben, باتچه لارده بادیان چچکاسی
 Bár szirmait ne csipdesné a veréb. باشقای لارون چبچق اوزماسون
 Ha egészséges vagy, még talál- ایسان بولساق بر قاوشورمز
 közni fogunk, بندان امیدلارون اوزماسون
 Nem kell a hozzám való remény-
 ről lemondanod.

52.

A kertben munkával vagyok el- باتچه لارعه کرور بن اشلايم
 foglalva, کل چبقلارون یشلايم
 A rózsabokor ágait nyeselem. سویامین دا کل بیک سویامن
 Nem csupán szeretni, hanem *na-* وقت لارده دا کل نیشلايم
 gyon szeretni akarlak,
 De nincs időm, óh mit tegyek ?

53.

Óh lelkecském! óh szívecském! ای جانقایم جان غنایم
 Ne hagyj engem üresen elmenni. قویاصنه بوش تنومنی
 Ha veled egyesülhetnék, óh ked- ماطورقای لارعه قاوشسام
 vesem! قر بان ایدار ایدوم مالومنی
 Örömet feláldoznám mindene-
 met.

54.

A műhelyben¹⁾ kallott kártont ké- باصمه ده باصمه باصه لار
 szítenek, باصمه دان عنه یاسطوق یاصارلار
 A kallott kártonból párnát készí- باصمه ده یاصطوق اوسلارنده
 tenek. قز بالانی خاطون یاصارلار
 A kallott kártonból készült pár-
 nákon
 A leányt asszonnyá teszik.

55.

Ajtóm előtt áll, egy pár nyírfa, ایشکم آلدی قوش قاین
 Levelei kinyílnak évről évre; جفازاق عنه یارور ییل صاین
 Ha egy szép leánynak utánna jár- ساوکانکنه یارونک ماطور بولصه
 tál,
 A szerelem növekszik majd évről عشقای عنه آرطور کون صاین
 évre.

56.

Poroszkáló lovam sörényét

جیرانچای عنه آطم یالارون

Szép fürtökbe¹⁾ befontam.

اوروب صالحدوم کیکل لاب

Ha egy szép leánynyal egyesülni
akarsz,

ساواککنه یارونک ماطور بولصه

Fel kell áldoznod érte mindened.

حلال بولصون بیرکان ماللارونک

57.

Derült és hűvös van, a víz hullám-
zik,

آیزعنه صالحن صولار طولقون

Oh csak habjai a parthoz ne csá-
pódnának!

طولقونلاری یارعه یاتماسون

Nehéz a fejem, aggódik a szívem,

آوری باشم تورقه جانم

Oh csak a haláltól megóvna az
isten!

اجل لاردان الله صاقلاسون

58.

Ajtóm előtt áll egy pár nyírfa,

ایشکم آلدونده قوش قاین

Ha kinyílnak levelei, akkor szép.

جافراق عنه یارسه کورکی بار

Ha haragját érezteti a Mindenható

قهرلارن صالحه قادیر الله

Jóságát is érezteti majd, mert
hatalma van.

رحیم لارون صالحه ده ایرکی بار

59.

Tollat vettem és üdvözlétet írtam

آلدومه قلم یازدوم سلام

A bazáron vásárolt vörös tintá-
val.¹⁾

بازاردین عنه آغان قزبل سر بلان

Ha vanşeszed, akkor megértheted,

عقل لارونک بولسه آنکلارسن

Miről tudósítlak írott szóval.

یازوب اعلام اینکان سوز بلان

60.

Átmentem a Szakmáron¹⁾ hazád
felé,

صاقمارده کیچدوم ایلونکدین

A legmélyebb helyen, hol derékig
ér.

بیک تیران جیری بیلونکدین

Reggel²⁾ eszemben vagy, éjjel ál-
momban látlak.

ایرتان ایسم ده کیچ توشم ده

És mégsem ölelhetem át gyenge
derekadat.

سویا المادوم نرکای بیلونکدین

61.

Szemöldökeid finomabbak a toll-
vonásnál,
Értelmed magasabb az emberinél.
Mivel oly értelmes vagy, megérted
Az általam írott üdvözetet.

قاشقنه نك نازك قلم دین
عقل لارونك آرتوق آدم دین
عقلونك بولسه آنكلارسن
يازوب اعلام ایتكان سلام دین

62.

A citromsármány¹⁾ a mocsárba
száll,
Hogy a víz meghidegedtével elrö-
püljön.
A szép legények éjjel járkálnak,
Hogy a szép lányokat tetszés sze-
rint szorongassák.

صار یقای تور عالی صا:عه قونار
صو صالحینی بلان اوچارعه
یکت ماطور لاری تونله یورور
قر ماطور صایلاب قصارعه

63.

Az ifjú Isten kegyét kéri magá-
nak,
Meghatározott kegyes szavakkal¹⁾
A bűnbánó²⁾ ember nem lesz vét-
kes,³⁾
Mert a megbánáskor megbocsát
neki az isten.

یکت کشی تلار توانیق
سویلاش سوزی مو افیق
اینابنلی آدم بولماس فاصیق
توبه اینسه کیچولور تکحقیق

64.

A lovam, melyre ültem, vörös
tarka,
Berkenyébe ütközik (lába).
Azon helyen, a hol születtem és
növekedtem,
Nő és hervad a fű.

منكان اطم طوری آلا
طوبلغی لارعه اور الا
بن طووب اوسكان جیرکه
كوك اولان اوسوبته قواره

65.

Szép ló a vasderes ló.
A szerencsés embernek valódi
boldogság az.
Óh csak az ellenség kezébe ne es-
nél,
Hogy drága fejeden gyalázatot ne
ejtenének!

آط یكشی لاری بوز بولور
بختلی عنه ایرده نور بولور
توشماسون دشمان قولنه
عزیز باشلارونك خور بولور

66.

A fehér sólyom-madár fia

آق قارچیعه قوش ننگ بالاسی

Törbe kerülve múlik ki;

بایلانوب طوروب باوده اولار

A hős atyának gyermeke

بیخشی آطاننگ بالاسی

Teljes fegyverzetben csatatéren
hal meg.

قورال لارون چیراب جاوده اولار

67.

Az ablakon át a holdat láttam;

تراهه دین اوقه آی کوردوم

A tarka-barka csikót is láttam;

بالصه چوار طای کوردوم

Mióta kedves szeretőtmtől elvál-
tam,

سوکان یاردین ایرلدم دیب

Éjjel-nappal csak búbanatot¹⁾ lát-
tam.

کون تون ایلای یورکان جاز کوردوم

68.

Tarka¹⁾ récze, fehér récze

آلاصا بر اورداک آق اورداک

Úszkál a tó hosszában.

اوچاده عنه میکان کول بویلاب

Tarka fátyollal leborítva

آلاچه ده شارشاو اچلارونده

Fekszik ő, szemeivel játszva.

یاطاعنه میکان کوزی اویناب

69.

A magas hegyek csúcsai

بیوک عنه طاوننگ باشلاری

A szép lányok szemöldökéhez ha-
sonlók.

قرلارننگده قیعاچ فاشلاری

S ha a szép lányok szemöldökét
nézi az ember,

قرلار نونگده قیعاچ فاشون کوروب

Akkor lánognak a szív csúcsai.

جانده دورله جراک باشلاری

70.

Lovamat rekettyéhez kötöttem,

آط بایلانومده قلعانغه

Mert a lovacsám nagyon elfá-
radt.¹⁾

آط عنایم بیلی طالعانغه

Majd leülök, majd fölkelek,

بر اولتورامونده بر تورامن

Mert a szívem²⁾ lángholva ég.

جوراکای عنام جانوب بارعانغه

71.

Ha a dombon énekel a kakuk,
 Hangját azonnal meghallják az
 emberek;
 De az én üdvözetemet ugyan ki
 juttatja
 A lelkemből szeretett kedveseim-
 nek?

آرقه لارده كاكوك صاقرسه
 خبرلاری توشار ایل لارکه
 کم سلاملارون کم یتکورسون
 اوزکنایم سوکان جارلارکه

72.

Az út hosszában repülve bűg¹⁾
 A vörös lábú galamb;
 Ha el tudod érni, csókold meg,
 Ha el nem érheted, halállal múlsz
 ki.

یول بوی قای لارونده یرلاغان
 آباق لاری قزیل کوکار چین
 جیتنه آلسانک جیتوب او بارسونک
 جیتنه آلماسانک جعولوب اولارسنک

73.

Vékony¹⁾ az ezüst kanál nyele,
 Ne fogd meg, mert megégeted a
 kezed.
 Gonosz a szerelem állapota,
 Égő tűzbe taszít téged.

کمشکنه قاشق صابی نرک
 طوطماسنه قولونک پشورورله
 عشق لقای حالی یمان ایرکان
 جانوب عنه طورعان اوطقه توشورورله

74.

A híd előtt virít a kék virág,
 Fakó¹⁾ lovad számára takarmány.
 Ha játék közben egyszer öt meg-
 csókolnám,
 Vajjon véteknek lehetne-e tar-
 tani?

کوبرکنه آلدی کوک چاچک
 کو کسنای کنه آط ننک آزغی
 اوینای عنه طورعاج برار اوبسام
 بولورعنه میکان یازغی

75.

Óh jaj! bizony én eltévedtem,¹⁾
 Mert tollat fogva levelet írtam.
 Mikor az ékes szemöldökű lány-
 kát megláttam,
 Én bizony elvesztem, tönkremen-
 tem.²⁾

آی صاعنه بنم ازعانم
 قلم طوطوب یازو یازعانم
 قلم عنه قاشلی قزنی کوروب
 جعولوب کیتوب اولای یازعانم

76.

Két fakó lovat fölszereltem ایکی عنہ طورى آط بن یاراطدوم
 A pusztáról jövő rókák vadászása végett. قردین عنہ کیلکان تولکی اوچون
 Én nem jöttem evés-ivás végett, بن کیلما دوم آشاب ایچار اوچون
 Hanem jöttem enyelgés és tréfa végett. بن کیل دوم ده اوچون کولکی اوچون

77.

A vér megállt belsemben, قان اورناشتی بنم باوروم عه
 Testemnek valamennyi ereiben ; تنم ده کی کای طامروم عه
 Azon szépbe szerelmes lettem شول ماطور عه نوشکان عشقم
 És így oda van egész életem !¹) یتار بولغای بنم - عمروم که

78.

Ha Talib a te mollád volna, بولسه طالب ملانک
 Valódi szerencse lenne reá nézve. خوش دولتی اول بولور
 Ha te bízva karjai közé mennél, نگاه کرسانک قویننه
 Sötét éjjele megvilágosíttatnék. قرانکعی کیچ نور بولور

79.

Bár tudatlan¹) a te barátod, رچه یارنک ندان بولسه
 Fekszik tuskóhoz hasonlóan ; یاطور اولوع کیچکه دای
 Utálatos bűz érzik róla قبیح یلی ایسه تورور
 A hordó száján kijövő gőzhez hasonlóan. طن یبارکان میچکادای

80.

Hasábfához hasonló karjait ki- طومراندای قولون صالوب
 nyújtja, صولوومنی طار ایدار
 Hogy az én szépemet magához قوینومده آنک باتماتی
 húzza. کونکلومنی قاره ایتار
 S ha ő az én keblemre fekszik,
 Szivemben egészen sötét lesz.

81.

Undorodom attól, hogy megnéz-
zem²⁾
Az ő mocsokkal fedett³⁾ arczát.
Óh bár az utálatos bolondnak
Húsát a kutyák megennék !

هیچ کوراسوم کیلمایدور
طوتلار باشقان بیتنی
ندان دیکان قبیح ننگ
ات لار جیسون ایتنی

82.

Isten akaratjából van,
Hogy őt egy bolondnak adták.
Azt mondják : hogy a legjobb gyü-
mölesöt
A kutyák szokták megenni.

حق حکمینہ بارہ
بر ندانعه بیرمشلار
هر یمش ننگ اصلینہ
ات لار یمش دیمش لار

83.

Ostoba muzsik¹⁾ ölében
Forgolódik az én kedvesem teste.
Mit tegyek, óh mondd kedvesem,
Ha a durva muzsik erőszakos lesz?

نادان مازوک قویننده
نقش تنم دورلنه
نیدای بنم یار دیب
حثیث مازوک زولنه

84.

Ha szép leánynak keblére
Egy muzsik jön feküdni :
Olyan, mint ha a fölkelő napot
Eléjövő felhő eltakarja.

نقش قزینک قوینونده
مازوک کیلوب یاطماقی
مثلی قویاش چقعانی
بولوط کیلوب یایماقی

85.

Mikor arczát arczodra téve lefek-
szik,
Kinyújtva szép¹⁾ (?) karjait;
Simogatva, czirogatva²⁾ fekszik
A testén levő gyoleshoz hason-
lóan.

بیتن قویسه بیتنکا
صالور نفیس قولونی
صلای صیپای یاطور اول
کیتان کبی تننی

91.

Talibnak hangja

Az éneklő fülemiléhez hasonló ;

De ugyan mit ér a szerelem,

Ha keblére nem feküdhetem ?

طالیب لارننگ طاوشی

مثلی صایرار صاندوعاچ

عشق بولوب نی فایده

قوبینه کروب یاظماعاچ

92.

Talibnak újjai

Az író tollhoz hasonló ;¹⁾

Talibért mindenkor

Megtörök a te lelked.

طالیب لارننگ بارماتی

قلم طوطوب یکلور

طالیب اوچون هر دایم

عزیز جانونک اوزولور

93.

Talibnak járása

És menése észrevehetetlen ;

Ha szereted és hozzá nem mégy,

Minek is tovább rajta függni ?

طالیب لارننگ بیرووی

بلنمایدور باصقانی

عشق اولوب بارماعاچ

آرطوق آندین آصقانی

94.

Talibnak szemei

A könyvek olvasásától meggyen-
gültek ;
Nekem, Talib nevű szegénynekRózsához hasonló arcza meghal-
ványodott.

طالیب لارننگ کوزلاری

کتاب قراب قارطایه

طالیب دیو بن فقیرننگ

کل تیک نوری صارعایه

95.

Talibnak a turbánja

A most esett hóhoz hasonló ;

Talibnak az arczai

Az újonnan kelt holdhoz hason-
lók.

طالیب لارننگ چالماسی

یانکه جاوعان قار کبک

طالیب لارننگ بیوزلاری

یانکه طوعان آی کبک

96.

E világnak boldogsága¹⁾
Csak Talibnál található ;
Szivemet a szerelem megszállotta²⁾
És föllobog lánghoz hasonlóan.

بو دنيانك داولتى
طالب بىرلە طالبور
يوراكىمە عشق توشىچە
يالقون بولوب ياندورور

97.

Ha megnézed a tudatlanokat,
Talibtól különbözőknek találsz ;
Ha megnézed a földet,
Az égtől különbözőknek találsz.

ندان لارعه قاراسانك
طالب لارنىك فرقى بار
قاره يىرکه قاراسانك
كوك نىك نىچك فرقى بار

98.

A tudós talibok
Kiválasztják a lányok közül a
képzetteket.
Hogyan érhetné el vágyát
Az ember, mikor lealacsonyodott¹⁾ lesz ?

علیم اولعان طالب لار
سایلار قرنىك ملاسون
تلکانونکه قاروشقاچ
کشی قىچان خور دولور

99.

Bármi dolognak várása¹⁾
Nagyon nehéz reád nézve.²⁾
A te öledbe, óh leányka,
A tudatlan paraszt nagyon illik.

هر نرسه نىك تنوشى
کند اوزونکه کىلوشور
سن ماطورنىك قوبىنده
ندان موزوک اىروشور

100.

A talibok dícséretét
Nyelvvél szólva nem lehet elvégezni.
Ezen szerelemnek epesztő volta,¹⁾
Az egész világ előtt ismeretes.

طالب لارنىك مدحى
سویلاب بنماس تل بلان
بو عشقلى مغوشوقلى
مشهور بولدى ایل بلان

101.

Ablakod alatt
 Másolja Talib az Achteri-t¹).
 Ne tagadd meg a légyottot
 Tőlem, arabúl értő Talibtól.

قرازكای لارننك توبنده
 طالیب لركنه یازار اختری
 وبصال لرنك مكروم قیلمه
 بن طلبی علم عربی

102.

Az idei¹) esztendőben,
 Azt mondják, édesebb a méz az
 almánál. (?)
 Sírva-sírva epesztem magamat,²)
 A sírás helyett inkább könyörögj
 az istenhez (?)

بیل عنه یل ننگ ایچنده
 بال طاطلی دیلار آمادین
 یلای عنه یلای یابندوم
 یلاماینجه تلا الله دین

103.

A Kalmas folyó mentében¹)
 Salátát szedve járnak a leányok.
 A szegényebb leányok nagyon szemérmesek,
 De szemérmes-létükre is képesek
 ölelkezni.

یعنی کنه قالماش بوپلارینده
 اوقسون دیب قزلار یورسالر
 قز بالالارننك مسکینی اویالچان
 اویالا اویالا کیلوب قول سالور

104.

Szürke csillagja¹) van háts lo-
 vamnak,
 Négy lábát négyfelé hánnya ;
 De a leányoknak az a szokások,
 Hogy mindkét lábokat egymás
 mellett tartják.

منکانکنه آطم سال قاشقه
 دورت آیاتلاری دورت باشقه
 قز بالالارننك شول عدتی
 ایکی بوطی کیلدور جانباشده

105.

Ajtóm előtt állt egy almafa,
 Én bizony kivágtam, alma nem
 termett rajta.
 Íróttalat fogtam s üdvözletet ír-
 tam,
 Mert a szívem tovább nem tudta
 eltűrni.

ایشوک آلقای لاری آلمه آعاج
 کیسوب آلدوم آلمه بولماعاج
 آلدوم عنه قلم یازدوم سلام
 یوراکایمه جدای آلماعاج

106.

Vörös-csíkos ing, tarka szövet

بورلاط عنه كولماك آل كبتن

Kedvesemnek beh jól illik.

جانقايعنه آنی اوبعان

Feketék a szemöldökeid, barna az
arczod,

قاشقانايونك قاره يوزونك قوي

Ki nevezett téged szépjének ?¹⁾

اسملارونك ماطور كم قوبعان

107.

A levegőben repülő hattyúnak

هو الاردين اوچقان آق قوش نك

Szárnya csúcsai talán kékek ?

قانات اوچقاي لاري كوك ميكان

A míg én veled találkozni fogok,

سنك بلان قاروشورعه

Vajjon sok péntek múlik-e el ?

آرالارده آطنه كوب ميكان

108.

A magas hegynek tetején

بيوك عنه طاونك باشنده

Hideg forrás igen sok van.

صالقون عنه چشمه كوب بولور

Óh lelkecském ! ne hidegítsd meg
szívedet,

صووغه جانقاي كونكلونكني

Hiszen van sok ellenséged, a kik
meghidegítsék.

صووتقوجي دوشمان كوب بولور

109.

A Jani-bazi¹⁾ folyó mentében

ياني باضي بويلارونده

A szép leány²⁾ sétálni megy ?

چقارعنه ميكان زي دختری

Hogyha én helyettem idegent
szeretsz,

بنی کنه سومای یاطنی سوسانك

Akkor az ítélet-napon bevádollak
téged.

دعواسی من يوم محشرده

110.

Mikor a nap ragyogva felkél,

قزاروب عنه قياش چققانده

Ne jöjj ki, mert megéget.

چقماسنه كوزكاي پشاز من

Hogyha szerelmem benned lakik,

بنم کنه عشقم سنده بولسه

Akkor inkább égő tűzbe ugrom.

يانعان اوتقه سكروب توشارمن

111.

A hosszú hegynek aljában
 Hogyan érik meg a földi eper? ¹⁾
 Hozzád hasonló szép szerető
 Hogyan születhetett és nőhetett
 volna? ²⁾

اوزونعنه طاوننك آستنده
 ير يلاكى نچك پشامبيكان
 سننك عنه كيك زيفه يارلار
 نچك طووب نچك اوسه ايركان

112.

Botomra támaszkodva állok,
 Melynek csinos feje ólomból ké-
 szült.
 A szerelem állapota olyan fájdal-
 mas,
 Szivemet vérrel eltöltötte. ¹⁾

طايانا عنه طورعان طايانم نك
 نازوك باشلارى قورعاشلى
 عشق لىق حالى آور ايكان
 بيوراكغه قان لار اورناشدى

113.

A magas hegynek tetején
 Aranyfonalhoz hasonló fű¹⁾ nő.
 Ha látlak álomban, meghalok,
 S ha fölébredek, még egyszer
 meghalok.

بيوك عنه طاوننك باشنده
 اوقه عنه توسلى بر اولان
 دوشلارومده كورسام الكال اولام
 اويانب عنه كيتسام بر اولام

114.

Nyakéked¹⁾ aranyzsinóros legyen,
 De a vége bojtos ne legyen.
 Óh mondjad, hogy szeretsz en-
 gem,
 De vallomásod ámitás ne legyen.

ايزو باولارنك اوقالى بولسون
 اوچقاي صوقلى اولماسون
 سويامن ديكان بولاسونك
 سيولارنك حيله بولماسون

115.

Óh drágám! óvakodó legyél,
 A vetélytársak¹⁾ meg ne csaljanak.
 Az emberek nem ismerik értéke-
 det,
 Bűnbánatban telik el életed.

كوزكانيم عفل اولمه
 اعيرلاره سن آداغه
 بوتان لار قدرنكنى بلماز
 وقار عمرنك بيله پشماي

116.

Egyik után¹⁾ a másik üdvözetet
írtam,
Tekinteted után sovárogvá.²⁾
Arczaid mint a piros arany,
Óh ki adja át üdvözetemet?

سلام یازدوم سلام آرتم
سبونک کورکام بوینک داتتم
یتکاق لارون قزل آلطون
کم اینتکای بو سلاممنی

117.

Óh lelkem! óh hasonlíthatatlanom!¹⁾
Te arany-arczom! te telt holdam!
Te éretted telet és nyarat
Örökös aggodalomban töltök el.

ایا جانم ایز طایم
قزل یوزم طولان آیوم
سنونک اوچون قشن جاین
اوته قایعوره هر حالی

118.

A szépség piaczat megnéztem,
Néhány szépséget ismerni tanultam.
A tekintetek tengerét használtam,¹⁾
De soha náladnál szebbet nem találtam.

جمال بازارلارون کوردوم
نچوک یرده جمال سزدوم
نظر دریالارون سزدوم
که سندین طابمادوم اولا

119.

A Mindenható¹⁾ tégedet teremtettt
Tisztának es pirosnak, mint rubin;
Arczodnak varázsfényt kölcsönzött,
Az én gyönyöröm¹⁾ valóban háttartalan.

یاراتوبدور سنی اول خاق
قزل یاقوت کبی هم صاف
یوزونکه صالدى کوب رونق
ایدوم کوبدور بی نهائیتی

120.

Arczodat alkotta rózsához¹⁾ hasonlónak,
Hajadat alkotta jáczinthoz hasonlónak,
Magadat alkotott fülemiléhez hasonlónak,
Valóban ó végtelen kegyet²⁾ ajánlékozott neked.

یوزونکنی ایلادی کوکل تیک
چاسکنی قیلدی سنبل تیک
اوزونکنی قیلدی بلبل تیک
ایدوب فاضلی بی عایتی

121.

A holdhoz hasonlók, de feketék
szemöldökeid,
Melyeknek közét nyíltak terem-
tette.
Óh! azok a félholdhoz¹⁾ hasonlók!
Remekül vannak rajzolva.

قاشونك آى تيك اوزى قاره
آچوق قیلدی ایکی آره
حلاله اوخشاشی وار آه
چکلمش بی نیهایتی

122.

Óh istenem! minő szépet terem-
tettél,
Hogy az egészen a te képmásod.
Arczodnak fénye őt széppé tette
És tiszteletet¹⁾ kölcsönöztél neki.

حدایم ایلادونك سن یكشى
سناك صالمش بیله نقشى
یوزونك نوری ایدوب یكشى
ایدوب كوب ریغایتی

123.

Fehér rubinhoz hasonlóan ra-
gyogsz,
Két emlőd magasan fölemelkedik;
Inged¹⁾ a tűznél is jobban csillog,
A fényt mintaképpül vetted ma-
gadnak.

که آق یاقوت کبی بالقوب
ایکی صدرونك طوراً قالقوب
کیه کولماك اوتدین بالقوب
نوری آلدونك علامتی

124.

Óh te, én kedves piros almám!
Tőled nem veszem el szívemet;
Ha van is, én még nem találtam
szebbet,
Nem más leányt, — téged vesz-
lek el.

ایا بنم قزل آلام
که سندیں هییچ کونکل آلام
وار ایسه تابمادوم اول
که سندیں عیری قز آلام

125.

Tintatartód ezüstből van,
Író tollad nádból van.
E finom szemöldökű fiatal ked-
vessel¹⁾
Egyesíts engemet, óh istenem!

قرا صاوط لارنك كمشدور
قلم لاری آنونك قامشدور
پاشلی كنه یاشكه قلم قاشقه
ای حدایم الله قاشدور

126.

A rózsás-kertbe bementem,
 Hogy a rózsáskertben befessem
 magam.
 Ha látlak álmomban, örülök,
 És álmomból sirva ébredek föl.

كل باقچه لارينه كرار ايدوم
 كل باقچه لارينه بويالام
 دوشلارومده كورسام اي قوانم
 بوقم لاروم دين يلاب اويانم

127.

Gyenge vagy, mint egy zöld po-
 háár ;
 Arczom elpirúl előtted ;
 Arczom azért pirúl el¹⁾ előtted,
 Mert szeretlek drága lelkem !

يوقاعنه ياشل پيله
 يوزكناييم سندن اوياله
 يوزكناييم سندن اويالسه ده
 جانقايلاروم سنى سويه له

128.

A leányok vörös ruhát öltenek
 föl,
 Fehérpaszomántból gombot varr-
 nak.
 Ha a lányokkal barátságot kötsz,
 Gyermekekhez hasonlóan fognak
 szeretni.

قزلارعنه قزىل كيارلار
 آق تويمه دين اوقه تيارلار
 قزلارعنه بلان دوشلار بولسانك
 ياش بالالار كبك سو يارلر

129.

A csörgedezve folyó forrásba
 Tulipánt tettem megmártani ;
 E faluban van egy szép leány,
 De még nem volt alkalmam meg-
 csókolni.

چلترلابقنه آتعان چشمه كا
 باديان عنه صالدوم بورتماكه
 بو اول لارده بر ماطور بار
 سبب طابوب بولماي اوبماكه

130.

A levegőben repülő hattyút
 Kedvem lenne lelőni¹⁾ ;
 Ha álmomban látlak, föl nem éb-
 redve
 Kedvem lenne kębleden feküdni.

هوالاردين اوچفان آق قوشنى
 آلورعه اطاسم كيله
 يوقى لارومده كوروب هوشلانماي
 قويدونلارونده ياطاسم كيله

131.

A mi távolról feltűnik előttem, آروص عنه يردان كورونكان
 Háromszorosan feállított kerítés. اوچدین كنه طوطقان كیرته ایكان.
 Ha jobb emlődet megfogom, اونك ایمیچا كندین طوطقاچدین
 Bal emlőd is reszketni kezd. صول ایمیچا كالاری تبرته ایكان

132.

A te ablakod alatt ترازه لارنك توبنده
 Áll tintatartóm és tollam. قرا صاوط بلان قلم
 Levelet írtam, megpecsételtem, یازوعنه یازوب پچات باصوب
 Üdvözetet küldöttem neked. بن جباردوم سنكا سلام

133.

Poroszkáló lovamnak sörénye جیران چایده آت نك جیلشی
 A bal oldalán nyúlik le. صول جاعنده بولور نقشی
 A ki magát hős legénynek tartja, یکت من دیکان یکت لارنك
 Zsákjában kell hordania gyümölcsöt. كسانده بولور جیمشی

134.

(Csak három hiányos verssorból és érthetetlen.) عجب ایكان یوزونك نوری بار
 قادیول ایتسانك
 سنكا یاشرون سروم بار

135.

Szeretnék inni, ha méz volna, اچر كنه ایدوم بال بولسه
 Égő szívemet talán enyhítené. جانغان یوزاك لاركا یال بولسه
 Semmi kifogás lehetne az ellen, هبچ ده سوزلاری بولهای قالور
 Hogyha haja¹) a hajamhoz lenne kötve. چاچی چچكا بیلانكان بولسه

136.

A levegőben repülő része

آوالاردین اوچقان آق اوردان

Ha vízbe esik, szárnyával csap-
kod.¹⁾

صو اوستونه توشوب قاعونور

Ha kedves szeretődnek egy szép
lányt választottál,
Versekben²⁾ mondja el gyötrel-
meit.سوکانده یارونک ماطور بولسه
روباعی لار ایتوب صاعونور

137.

A levegőben¹⁾ repülő hattyúnak

آوالاردین اوچکان آق قوش ننگ

Szárnya-hegyei le vannak törve.

قانات اوچقای لاری کیندل کان

Van-e más valami is e világon,

بو دنیلارده بار میکان

A mi, mint a lányok szeretésre
indítson?

قر بالالار کبک سویدورکان

138.

A fehér házak mögött,

آقی کالاتکای لارننگ ارکاسی

A fehér szobában egyedül van.

آقی کالاتده بر اوزکنه سی

Mikor én tőle elválok,

بن جانندان قایطوب کینتکانده

Egészen megfagy a szívem.

بو زلاب قالدی کونکل کنه سی

139.

A kék galambhoz hasonlónak lát-
szik

کوک کوکارچن کبک توشر کیلوب

A gazdagnak lánya, ha kútra
megy.

بای ننگ قری بارور قویعه

Ha a lélek vágya el nem érhető,

جان تلاکان لاری آلمای قالسه

Az ifjú szive elszomorodik.¹⁾

یکت لارننگ کونکلی بویعه

140.

A Kargali¹⁾ partján két nyárfa,

قارعالی قای بویی قوش اوصاق

A két nyárfa tetején madárfészek.

قوش اوصاقی باشی قوش یوزاق

E faluban van egy szép leány,

بو آویل لارده بر ماطور بار

Vele társulni nem lenne vétek.

کنه بولماسمیکان قوصولساق

141.

Öh kedvesem! a te lovadnak
 Kötőféke selyemfonalból van.
 «Nem szeretsz» mondva, ne ha-
 ragudj,
 Szeretlek biz', hogy más ne sze-
 ressen (?)

ای صلوروم سنونک آطالارونک
 بارده قل یفاک نوقطالی
 سومه سنه دیب اوبکه لامه
 سوامن اوزکای طوقطالی

142.

Ezüst gyűrűt adtam neked,
 A faluba menve el ne veszítsd.
 A mit egyszer adtam, nem veszem
 vissza,
 Még ha idegenekkel enyelegnél is.

کمش کایله بیروزک دیرور ایدوم
 اول لارغه باروب یویماسانک
 بر بیرکانکایلارمنی آلماس ایدوم
 آولاق لارعه چقوب اویناسانک

143.

Mikor az utcán végig mentem,
 Te, szép leány, a rám pillantást
 nem hagyhattad el;
 «Bárcsak ama¹⁾ legénynek párja
 lehetnék»
 Így szólva, sírva kérted az istent.

اوزام لاردین اوتوب بارعانده
 سن ماطور قراونکنی قویمادونک
 شوشی یکت لارکه پار بولسانک دیب
 یلاب تلاق قیلدونک الله دین

144.

A faluhan lakó nép között
 Úgy ragyogsz te, mint a napfény.
 Fehér az arcod, feketék szemeid
 Hasonló vagy a paradicsombeli
 hurikhoz.

یل قریه لارننک مکاننده
 بالقدراله شمس نورلاری
 وجه لاری ابیض عینی اسواد
 که مثله جنت خورلاری

145.

A sapkád⁴⁾ csúcsének
 Vörös bojtja van.
 Már előre sejtette szívem,
 Már előre tudtam, hogy barátom
 leszél.¹⁾

توباتایلارونک توباسی
 توبالاری قزیل فولکولی
 کارای ده کونکلم سیزکان ایدی
 یار بولاسی لارنک بیلکولی

146.

A fehér ház előtt

آق کالاتارننگ آلدونده

Egy szép leány burjánt¹) szed.

بر ماطورلار بریان آله

Ha ő egyedül van, sokat beszél,

آولاقعنه بولسه کوب سویلاشه

Ha másokkal van, keveset²) beszél.

کشی بولسه اصبر سویلاشه

147.

Reggel fölkeltem hajnalhasadtá-
val,

ایرتان کنه طوردوم طانک بلان

Sövényt kerítettem vessző-szálak-
ból.

چتان کنه اوردوم طال بلان

Egy fehér magányos házban

آق کالات اچی آولاق ایکان

Megvendégeltek mézes pogácsá-
val.

اشاتدی لار یواچه بال بلان

148.

Ha éjnek éjszakáján járkálok,

تونله کنه تونه یورسام

Vajjon megvendégelnek e szín-
mézzel²)

اشاتورلار میکان بال قاق

Ha éjjel jártomban elfognak,

تونله کنه یوروب طوطولسام

Vajjon elbocsátanak-e, megszánva
engem ?

یبارورلار میکان یارلقاب

149.

A Cseremszan¹) partja be van
nőve cserjével,
Sűrű gazdagon ágazott²) cserjével

چرامسانکای بوین طال آعان

Az én belsőm nem ismer senkit,

بنده کنه اچایم هیچ کم بلماس

Ifjú szívem el van borítva vérrel.

یاش یوراکایمنی قان آعان

150.

A Káma folyó habjain

آق ایدول کایلارننگ اوستونده

Selyem-kötéses tutaj úszik.

یفاکنه باولی صال بارا

A tutajon áll egy leányka

صال ارکاسنده ب قز بارا

S esedezve mondja: «jer kedve-
sem!»

کیل اوزکای دیب یال برا

Szemöldökeid feketébbek a tintá- nál,	قاشقاي لارونك قاره قلم دين
Termeted ¹⁾ szebb minden embe- rénél;	بويعناي لاونك ظيفا آدم دين
Te bizony nem születél édes- anyától,	سن طوماغانصونكدور آنادين
Talán a levegőből repülve száll- tál le.	اوچوب توشدوتك ميكان هوادين

J e g y z e t e k.

1. sz. ¹⁾ جانتكاي *žankaj*. كاي *kaj*, كاي *kej* kicsinyítő képző s egyszersmind a gyöngédség jelölésére szolgáló particula, mely nemcsak fő- és melléknevekhez, hanem névmásokhoz és névutókhoz is járúl; pl. *jazukaj* levélke, *üstkej* valami fennt levő.

2. sz. ¹⁾ غنه vagy عنه *gına*, 'ina szintén diminutivum, a mely ezen fölül még az ige különböző idejéhez és módjához is ragasz-
tatik; pl. *žanibgına* égett lassan; *minübgine* fölment lassan. Néha كاي és غنه együtt fordul elő, pl. *žarginakej* a legkedvesebb szerető.

4. sz. ¹⁾ ارباغی ایتکان *arbagi ejtken*, szó szerint: mesét elbe-
szélve; és képleges értelemben: dalt énekelve.

7. sz. ¹⁾ يانالار ياتلادر *janalar jaklatir* szószerint = ég és meg-
gyúlad; a *janala* specialis baskir igealak s úgy látszik, hogy *jan-
gala* lassan, ismételve égni, alakból származott. — ²⁾ اوصاغ *usag*,
اوچاغ helyett, tkp. «tűzhely». — ³⁾ قوصاغ *kosag*, فوچاغ helyett:
ölelés.

8. sz. ¹⁾ قبول قيله كور *kabul kila kör* lásd, hogy azt elfogadd.
Itt كور helyettesíti az imperativus ragját, mely a keleti törökség-
ben كل. — ²⁾ بر ايكي يول *bir iki yol*: egyszer, vagy kétszer.

10. sz. ¹⁾ بولسه چي *bolsaci* ha volna. Hogy miért jelent itt a
چي optativust, előttem érthetetlen. Ugyanezen időnél többször
előfordúl és a tobolszki nyelvjárásban használatos či optativusra
emlékeztet. (V. ö. Berzine, Recherches sur les dialectes Musul-
mans I, 58.) — ²⁾ Éppen ilyen érthetetlen előttem a ټه is, mely
tagadó igéknél és neveknél többször előfordúl; pl. *košulmasta* a ki
nem csatlakozik; *zibada* szép, stb. Lehet, hogy ټه a در helyett áll.

11. sz. ¹⁾ *توننا* *tünne* e h. : *توندا* éjjel.

12. sz. ¹⁾ Szószerint: kalpagodnak paszománya bojtja (van?).

Lásd: *اوقه* és *صوق* szókat a szótárban.

13. sz. ¹⁾ *بوی بوی* *boj boj* szószerint: hosszúság szerint. —

²⁾ Szószerint: mi minden nem esik az ifjú fejére?

14. sz. ¹⁾ *Kalmaş* egy folyó neve a baskirok földén az ufai kormányzóság Bjelebejev kerületében.

15. sz. ¹⁾ *اولمهای تورروب* *ölmej turub* a meddig meg nem halok.

16. sz. ¹⁾ *بیوراک باصولور* *jürek basilur* a szív alányomatik.

17. sz. ¹⁾ *صاغغان صاغده* *sagingan sagda* azon időben, mikor gondolkozom.

19. sz. ¹⁾ *انتظار* (olv. *ظ-vel*) *intizar bolmak* vágyakodó lenni, várni.

20. sz. ¹⁾ *یوکروبکایله* *jükrübkejle* sietve, futva. *کایله* *kejle* a baskirban gyakran előforduló és leginkább gerundiumhoz járuló particula s úgy látszik, hogy a föntebb említett *کای* *kej* diminutivumból származott a *le* hozzáadásával. V. ö. *kükerübkejle* (22) virágzik, *biterkejle* növekedik. A *kejle* egyébiránt neveknél is előfordul, pl. *kümüškejle jüzük* ezüst gyűrű (141).

22. sz. ¹⁾ *اقی ایدول* az orosz fordításban «fehér folyó»-val van fordítva; ez szószerint helyes ugyan, de a mennyire mi tudjuk, Ak-Itil alatt a Kámát kell érteni. — ²⁾ Szószerint: óh fülemléim énekelj(etek). Az *s* a *صایراسن* *sajrasen* mellett imperativusi rag, mely az osmanli népnyelvben is előfordul, pl. *کلسنه* *gelsena* jözz csak! az irodalml *کل* *gel* helyett. — ³⁾ *ایسان صاو* *esen sav* jól levő és egészséges; ez özbeg *aman esen*-hez hasonló szólásmód.

24. sz. ¹⁾ *ازاد ایتماک* (nem *ازات*) megszabadítani, elbocsátani.

25. sz. ¹⁾ *ادورنه* *adurna* előttem teljesen ismeretlen alak. Az *ad* tőszótag egyéb dialectusokban is előfordul, pl. *adra* hátra, vissza; *adar* megfordulni, visszatérni. — ²⁾ Szószerint: dobtam, lőttem.

26. sz. ¹⁾ *اوزکایلرینگ* *özgejlering* szószerint: a ti személyiségtek; származik *öz* (ipse)-től *gej* diminutivummal és többes genitivusi raggal. — ²⁾ *žagajim* szószerint: esni akarok.

27. sz. ¹⁾ Szószerint: belsőm a külsőmre átment.

29. sz. ¹⁾ *ازبازو* *ezi-bav*, lásd a Szótárt. — ²⁾ *زیباده* helyett. —

³⁾ A szövegben hibásan *لال* áll *لال* helyett.

31. sz. ¹⁾ *ایچکا توشکان صاین* *ičke töşken sajın* a míg eszembe jut. Itt *صاین* vagy *چاغین* helyett veendő.

32. sz. ¹⁾ كوتارده a كوتارده *küterde* helyett: várakozik, örködik.
33. sz. ¹⁾ بوقارى اوج *jukari uç* a felső vég, a magas. —
²⁾ چوقلاغان bojtjal diszített; a چوق vagy سوق bojt-tól *čokla* megbojtozni.
34. sz. ¹⁾ بيل قصار *bil kisar* a derekat szorítja vagy köti.
45. sz. ¹⁾ سر كای nem egyéb, mint a persa سر titok, a baskir كای diminutivummal megtoldva.
36. sz. ¹⁾ زيبا *ziba*.
¹⁾ Olv. زيبا *ziba*.
37. sz. ¹⁾ صوب صوب *sub! sub!* hangutánzó szó (mint چاق *čak! čak!*), melylyel a csókolás hangja (magy. *czupp*-anás) fejeztetik ki.
39. sz. ¹⁾ اوڭى كور *oki kör*, a keleti-török és oszmanli *okij* berhez hasonlóan, körülbelül a német «nun so lese doch» értelmét fejezi ki.
40. sz. ¹⁾ اغاقاي اعاقاي *agakaj* drága bátyád; ez ama tiszteleti cím, melylyel a leányok általában a fiatal embereket illetik.
42. sz. ¹⁾ چيام چوكالاب *čejem čükeleb*, szószerint: megemészttem meggörbítve.
44. sz. ¹⁾ توب *top* megfelel a német hopp-nak.
45. sz. ¹⁾ پىچن چاپماك *pičen čapmak*, szószerint: a vágandót levágni.
46. sz. ¹⁾ اورالا *orele* körben forogni, megkerülni; vehető *orala* gyanánt is, melynek jelentése: átmérni, végig mérni. — ²⁾ Szószerint: nem szégyelném magamat a vétek miatt. Itt ايب تيمك az ايب عيب *gyanánt* veendő.
47. sz. ¹⁾ Szószerint: ők mást mondanak «fivérem»-nek. Az اباقاي *abakaj* szót — az اغاقاي-hoz hasonlóan — atyácska értelemben kell venni.
48. sz. ¹⁾ A csillog *boz bolub* «szürke v. fehéres-szürke levén» által van kifejezve.
49. sz. ¹⁾ ايسابلابوك *eseblebük* egy, a kazáni tatárban is használt gerundialis alak.
50. sz. ¹⁾ كيار helyett itt كيار *kijer* «felhúz, felölt» olvasandó.
51. sz. ¹⁾ باديان چىچكاسى *badian čičkasi* látszólag eredeti *čička* alakra utal, de valóban nem így van, mert a baskirban a «virág» *čiček* (oszm. *čiček*) és a *čičke*, úgy látszik, hogy *čičekkej*-ből származott.

54. sz. ¹⁾ *hasma* (ettől: *bas* nyomni, szoritani) itt a műhely s egyszersmind az ebben készített anyag kifejezője gyanánt áll.

56. sz. ¹⁾ *كابل* e h. *كابل*; származik a persa *كابل* hajfűrt szóból, a mely sok török dialectusba átment.

59. sz. ¹⁾ *سر* csak úgy érthető, ha *sür*, vagy *süri* «kenőcs, festék» szónak vesszük.

60. sz. ¹⁾ *صاڤمار* *Sakmar*-ban egy nevezetes szó maradt fenn, melyet a magyarok a honfoglalás alkalmával geographiai elnevezésül használtak. V. ö. *Szathmár* (megye), meg a *Szalmári* család nevet, melyben a *Szatmár* név eredetibb alakját gyaníthatjuk. — ²⁾ *ايرتن* *irten*, *irte*-ből *n, en* adverbialis raggal, a többi törökségben ritkán használt helyes alak.

62. sz. ¹⁾ Szószerint: sárgás seregély.

63. sz. ¹⁾ Szószerint: beszélgetési szava megfelelő. — ²⁾ *اڤنايت* h. *اڤنايت* *'ijnabet*. — ³⁾ *فاسق* *fasik*.

66. sz. ¹⁾ *kurallarun çireb*, szószerint: fegyvereit összegyűjtve.

67. sz. ¹⁾ *حاز* esetleg *ياش* *jaš* «köny» helyett is állhat.

68. sz. ¹⁾ *صابر* valamint *چوار* is *چابار* *čabar*-val azonosnok látszik.

69. sz. ¹⁾ *كيجاج* *kijgač*.

70. sz. ¹⁾ *بيلي تالماک* dereka elfárad, tehát *bili talgan*: fáradt. — ²⁾ *جوراکي غنام* a *کای* és *غنه* diminutivummal, *جوراک* szív-től.

72. sz. ¹⁾ Szószerint: énekelve, a *jirla* szótól.

73. sz. ¹⁾ *نازک* *vékony, finom, gyöngye*.

74. sz. ¹⁾ *kök-sinej* kékes, zöldes, fakó. Nem tudom bizonyosan, vajjon e *sinej* adjectiv-particula-e, vagy pedig a *sin* szín (farbe) szótól ered.

75. sz. ¹⁾ Így is lehetne érteni: «Hold idején (*ای صاڤنه*) eltévedtem». — ²⁾ *öle-jaz* olyan compositum, mint *öle-bar*, vagy *öle-kör*, stb.

77. sz. ¹⁾ Szószerint: elég az nekem egész életemre.

78. sz. ¹⁾ *طالب* *thalīb*, szószerint: tanuló, szűkebb értelemben theologus *طالب علم*; itt tulajdonnév gyanánt használtatik.

79. sz. ¹⁾ *ندان* a *نادان* helyett; *nadan* tudatlan, tulajdonképpen olyan valaki, a ki az iszlámot nem ismeri, közetközleg keresztyén, vagy hitetlen; de ezen értelemben csak Oroszországban

használtatik, a politikailag független moszlimek *kiafir* vagy *gyaur* szava helyett.

81. sz. ¹⁾ Szó szerint: nem jön nekem (t. i. kedvem), hogy megnézzem. *Köresi* = látás, megnézés, az oszm. *viresi* (kölcsonzés, kölcsonadás)-hoz hasonló alak; tulajdonképpen participium futuri, mint a kazáni *söjüse*, *torasi*, stb. — ²⁾ باشمق *bašmak*, vagy *baša-mak* befödni.

82. sz. ¹⁾ اصلینى helyesebben اصلینى *asilini* kitünő.

83. sz. ¹⁾ ماژوک *mežük* = *mužik* «orosz paraszt, orosz» a szó megvető értelmében. A baskirnak ömledezései elárulják egy orosz elleni gyűlöletét, a ki az ő kedvesét elcsábította.

85. sz. ¹⁾ Az oroszban *нефис* *срочно* = szenvedélyes, heves-sel van fordítva, a mi pedig hibás, mert *нефис* leginkább «szép» értelemben használtatik. — ²⁾ *sila* szeretni, *sipa* czirógatni.

87. sz. ¹⁾ *tüš* *tüške* kebel kebelen. Az orosz fordító a *توش* hibásan *تیش*-nek olvasta és *зубы* fogak-val fordította.

88. sz. ¹⁾ *nefsi šekrat* tiszta czukor, azaz kandis. — ²⁾ *agiz-nink tamlari* fordítható így is: «szájadnak harapása». Lásd a Szótárt.

89. sz. ¹⁾ Ezen egész négyes versnek általában homályos az értelme.

90. sz. ¹⁾ مدیت, helyesebben *مدید*. — ²⁾ *مرورت*, helyesebben *مروارد* gyöngy.

92. sz. ¹⁾ *جاñیلور* *jañilur* hasonlít; *جاñلی* *jañli* hasonló.

96. sz. ¹⁾ Olv. *دولتی* *devleti*. — ²⁾ helyesebben *توشناچە* *töšünže*.

98. sz. ¹⁾ helyesebben *خور* *chor* közönséges, alacsony.

99. sz. ¹⁾ *تنوش* szó szerint: kinyugvás. — ²⁾ E két sor az oroszban így van fordítva: для каждой вещи нужна пригодная обстановка «mindenki számára kellemes nyugalom szükséges»; és így helytelenül vagy fordítva.

100. sz. ¹⁾ *مغوشوتلی* *alig* érthető. A mondatból megítélve az *عاشق*, helyesebben *عاشق* epithetonjának kell lennie, de az orosz fordítás, t. i. *снѣдающая любовь* «emésztő szerelem» semmi esetre sem alkalmas a talány megoldására. Lehetséges, hogy a *موغ* *mug* «sovár, zsugori, falánk» és egy esetleges *مغوشق* *mugušuk-luk* szó összeköttetésben áll vele, mely utóbbit a *جاñیگیلیк* példájára, melléknévi alaknak kell tekintenünk a *могушук* szótól.

101. sz. ¹⁾ اخترى *Akhteri*, tkp. *Akhteri Kebir*, egy ismeretes arab-persa szótár.

102. sz. ¹⁾ بيل *bil* a *bu-jil* helyett. — ²⁾ *jabindum*, ettől: *jabinmak* bánkódni, epekedni.

103. sz. ¹⁾ يعني كنه *jaanikine* előttem teljesen érthetetlen. Az orosz fordításban is hiányzik.

104. sz. ¹⁾ *kaška*: így nevezik azt a jegyet, mely némely ló homlokán van. *چال* *čal* «szürke» helyett áll.

106. sz. ¹⁾ تاشقاناى e h. فاشغنه *kaškina* kicsiny, finom szemöldök. — ²⁾ Szószerint: ki mondotta neked: «szép».

109. sz. ¹⁾ *Janbazi*, vagy *Jani bazi* egy, Bjela-ban eső folyó, az ufai kormányzóság birsk-i kerületében. — ²⁾ زى e helyett: *زيبا* *ziba* szép.

111. sz. ¹⁾ *jer jileki* földi bogyo. — ²⁾ *öse irken* megfelel a *čag. öser irken* növekedett, kifejezésnek.

112. sz. ¹⁾ *ornašđi*, szószerint: megtelepedett, az *ornašmak* megtelepedni igétől.

113. sz. ¹⁾ *oka tüsli* aranyfonalhoz hasonló.

114. sz. ¹⁾ *izü-bav*, vagy *ezü-bav*, *čag. ezgen bag*, szószerint: összenyomott kötelék, a nyak-ék és egyszerűs mind karkötő elnevezése.

115. sz. ¹⁾ Olv. *عبار* *ajar* vetélytárs.

116. sz. ¹⁾ ارتن *artan*, e helyett: ارتدن *artdan* = erre következőleg, ezután. — ²⁾ *bojun dartmak* a nyakat kinyújtani; itt «vágyakodni, sóvárogni» értelemben.

117. sz. ¹⁾ *ابز طای* *abez taj*.

118. sz. ¹⁾ *sezđüm* próbáltam, megkísérlettem. A نظر در پاسى «tekintetek tengere» szokatlan metaphorával a tekintet, megnézés nagy száma fejeztetik ki.

119. sz. ¹⁾ Olv. *حاق* a *حق* helyett. — ²⁾ *ایدوم* e helyett: *عیدوم* ünnepem, örömem.

120. sz. ¹⁾ *كوكل* a *كل گل-گل* *gül-gül* «rózsa» helyett áll. — ²⁾ Olv. *فاضل* e helyett: *فاضل*.

121. sz. ¹⁾ Olv. *هلال* a *حلال* helyett.

122. sz. ¹⁾ Olv. *رعایت* figyelem, *بیغایت* helyett.

123. sz. ¹⁾ *کویه کولماک* más tör. dialektusokban *kijer külmek* felöltő ing.

125. sz. ¹⁾ *jaslı* *jaš* fiatal ifjú.

127. sz. ¹⁾ Olv. *پياله* *pijale* pohár, üveg, *پيله* helyett. — ²⁾ *ojalmak* félni, szégyenleni magát.

130. sz. ¹⁾ *atasim kile* kedvem jön löni; ezen alak birtokragozott nomen verbale futuri, mint a kazániban: *ciyasim kilä* kedvem jön kimenni, szeretnék kimenni, *ecäselüre kilä* ihatnának, szeretnének inni, stb.

135. sz. ¹⁾ *čaci čačka bajlanmak* a hajnak hajhoz kötve lenni, azaz: egyesítve lenni.

136. sz. ¹⁾ *kakinmak* vergődni, ide-oda ütődni. — ²⁾ Olv. *رباعي* «négyes vers».

137. sz. ¹⁾ Olv. *هو* az *آوا* helyett.

138. sz. ¹⁾ *اركا* e helyett *ارقه* *arka* «mögött».

139. sz. ¹⁾ *بويعه* olv. *بويعه* szomorkodik; čag. *بولغه* megzavarodni, elszomorodni.

140. sz. ¹⁾ *Kargali* egy, az orenburgi kerületben levő folyó neve.

141. sz. ¹⁾ *kiljifek*, keleti-tör. *jipek kili* selyemfonal, selyemszál.

142. sz. ¹⁾ *aulak* magányosság, idegenség.

143. sz. ¹⁾ *šusi* azt, azt ott, a *šu* mutató névmás megkettőzése; ilyen a többi dialectusokban *ošbu* és *ošol*, melyek *oš* és *bu*, illetőleg *ol*-ből vannak összetéve.

145. sz. ¹⁾ *töbetej* kis kerek sapka, mely fölött viselik a kalapot vagy turbánt; a közép-ázsiaiak *دوپپه* *doppia*-ja. — ²⁾ *يار بولاسي* *jar bolasi* = barát(tá) levés (jövőben); *jar bolasilaring* *bilküli* barát(tá) levése(i)d ismeretes (t. i. nekem). V. ö. 130. sz. jegyzetét.

146. sz. ¹⁾ *بريان* *burjan* = magyar *burján*. — ²⁾ *asbur* = halkan (?).

148. sz. ¹⁾ *bal kak* méz csemege; *kak* egyébiránt mindennemű szárított állapotban levő gyümölcs neve.

149. sz. ¹⁾ *Čeremsan*, egy folyó neve, mely a kazáni kormányzóságban eredve a szamarai kormányzóságon keresztül folyik. Egy másik hasonló nevű folyócska is van a Bjelebe kerületben, mely a Bjela-ba ömlik. — ²⁾ *tarmak tarmak* szoros, igen szoros, sűrű.

151. sz. ¹⁾ Olv. *دختري* *dokhter* hajadon.

155. sz. ¹⁾ *ظيفه* e helyett *زيبا* *ziba* szép. — ²⁾ Szó szerint: nem marad.

156. sz. ¹⁾ *بويعنه* helyesebben *بويعنه* *bojgine* természetcske, kedves természet.

Berezin Chrestomathíájából.

اولتوروب غينه خطالار يازارغه	قلم كنه آلدوم آي قولمه
جانيمغنه سوكان قزلارغه	خطالارغينه يازوب بن يباردم
قوناق قاي بولدوم اوزنكا	قدا برلان كوزنكا
اوينابغنه ايتكان سوزيمه	حترلارنكا آورر آلما
سويامن زانكاي اوزونكني	قاشونكدا برلان كوزونكني
آلمام سندنين ايكي كوزومني	سويكانلارومني شوندين اوق بيل
آق بله كايومه ايشانوب	ازارنا طارتوب اوق آندوم
ايكي كوزكازيدين ياش آلب	آرتمدين سوغوب قاراي قالدی
يفاك اكروش سداهاي	ازرنه يايه سويك باش
صدای آلمای موسن يغلماي	تچكان دا كورسم كوزنك ياشلي
نچوك كنه طارتوب آطا ايكان	ازيايه بيك قاطي ايركان
يالغوز اوزي نچوك يطا ايركان	قاشلاري قارا شول ماطور قز
بلالاي غنه نك بيك آق اوچون	بلازوك سنكا بيك كيلوشه
جانيكايلا جاندا جوف اوچون	ياش اوق يوراكم اوت طاي جانه
صاغونمغان يكت يغلارمو	صاغندونكموديون نچوك صوراي سن
صورسنه بنم حالمني	كيلسنه جانكاي اي جانمه
مبتلا قيلما جانمني	قروتدونك تنمده قانمني
كوزكينه يونك طوطي قوش كوبيك	قاشقنائيك قارا كش كوبيك
يوقوغه الا كوركان فوش كوبيك	سن ماتور برلان اويناغانوم
كريبك كاييلار ونكدين كل طاصه	قاشقي نك سنك تينك قارا

Kezembe vettem a tollat
 És leültem, hogy levelet írjak ;
 Megírtam a levelet és elküldöttem
 A szívem-szerette kedves leány-
 kához.

Szemöldöködnek¹⁾ és szemeidnek
 Vendéged lettem te néked ;
 Ne vedd roszt néven bensődben²⁾
 A tréfálva mondott szavakat.

Szemöldöködöt és szemeidet,
 Sőt tenmagadat³⁾ is szeretlek ;
 És szerelmemet abból tudhatod,
 Hogy szememet soh'sem vehetem
 le rólad.

Az íjat⁴⁾ kifeszítve ellőttem a
 nyilat.
 Mert nemes⁵⁾ kezemben bíztam ;
 Mögöttem elrejtözve⁶⁾ megpillan-
 tottam őt
 És könyvek folytak két szeméből.

A csont fejű görbe íjon
 A selyem ideg nem soká tart ;⁷⁾
 Ha én a te szemeidet könyben lá-
 tom,
 Nem tarthatom vissza magam a
 sírástól.

Erősen ki van feszítve az íj,
 Ugyan hogy lehet ezzel löni ?
 Ez a fekete szemöldökű szép le-
 ány,
 Ugyan hogy tud maradni magá-
 nyosan ?

A te karkötőd nagyon jól áll,
 Mert hiszen fehér a kezed ;
 Az én ifjú szívem úgy ég, mint a
 tűz,
 Mert egy kedvesnek lelkén meg-
 törött⁸⁾

Kérdezed, hogy búbanatba estem?
 Óh mondd! sír-e az, a kinek
 nincs gyötrelme?
 Óh jöjj, szívem, jöjj, kedvesem,
 Tudakozódjál hogy létem felől.

Te már a vért is kiszárítottad
 szívemből,
 Te életemet nyomorba taszítottad.
 Szemöldökeid a fekete czobolyhoz
 hasonlók,
 Szemecskéid a pagagáj szemeihez
 hasonlók.

Hogyha veled játszom, óh szé-
 pecske,
 Az álomban látott tarka madár-
 hoz hasonlítasz ;
 Igen szurokfeketék a szemeid
 És szempilláidról tiszta méz cse-
 peg.

J e g y z e t e k.

- 1) Berezin szerint a szövegben **قاشونکدا**.
- 2) **حاضر لار** van a **خاطر لار** helyett.
- 3) **زانقاي** *zankaj* a **جانقاي** *žankaj* (kedves, lelkecském) helyett.
- 4) **ازرنا** lásd az **اديرنا** szót a Glossariumban.
- 5) *ak bilek* fehér kéz, abstracte: tisztelt vagy nemes kéz.
- 6) **سوغون** talán helyesebben «odatapadni, rászzegeződni, meredt tekintettel nézni» kifejezéssel fordítható. V. ö. **sok etmek rossz szemmel nézni, irigyelni.**
- 7) Ez a vers nem egészen világos előttem; az **اکروش** *igrüş* (**اکر** *igir* csavarni, fonni) szót csak gyanítva fordítottam «húr, ideg» kifejezéssel.
- 8) A textusban levő **جوف** szót a gyaníthatólag helyes **جوق** *žok* «nem, nincs» szóval fordítottam.

Szógyűjtemény.

ابز *abez*, *abiz* tanult, képzett, okos tiszteletreméltó, úr vagy nő; így توتقاي *abz tutkaj* «asszony-néni», a nők, kedvesek, szeretők tiszteleti czíme, e két szóból: ابز és توت vagy طوط helyesebben طوطاي nagynéne. ابز nem egyéb, mint az arab حافظ *hafiz* eltatárosítása, melyből aztán *apiz*, *abiz* lett. Hogy e szó a jakut *abyz* v. *abyz* papi czimmel összefügg-e, egyelőre nem határozhatjuk meg; lehet, hogy csak esetleges hangbeli találkozás van e két szó között.

ابقاي *abakaj* testvér, barát, szerető, az *aba* és *aka* bátya szavakból.

ادورنه *adurna*, oroszra porobato «szarvazott, hajlított» szóval van fordítva, a mi csak úgy érthető, ha egy ادور *adur*, vagy *adar* = fordítani, hajlítani igét veszünk föl. Berezinnél előfordúl ارزنا *azarna*, vagy *azurna*, továbbá ازبای *azajaj*, mely valószínűleg az *azurna jaj* összevonása, míg Budagov (I, 20.) egy «ij» jelentésű baskir ادربنه *adrina* szót említ.

آر *ar* az, amaz, tulsó; ارباق *ar-jak* = túl. V. ö. čag. اكري *aári*, *aari* = túl.

اركا helyesebben ارتنه *arka* hátra, hátul, mögött.

ازباو *azbao* kar- és nyak-kötő. V. ö. kirg. ازگان *ezgen bao* karkötő, kar-ék.

اسبلامك *esbelemek*, *eseblemek* = emlékezni, eszébe jutni, az *es* = magy. *ész* szótól. Ezen igealak hasonló az oszm. *ismarlamak* «eszébe juttatni, ajánlani» igéhez, mely a régibb *ismalamak*, *esmelemek* causativ formája.

اسكا *eske* mese, rege. Az *eski* (rég) és *eske* (mese, rege) összefüggésére vonatkozólag v. ö. magy. *rég*, *régi* és *rege*, továbbá čag. یرته (korábban, előbb) és یرتهکی (rege, mese) szokat.

اشطوف *uštof* anyag, az orosz штофь-ból.

اصبور *asbur*, oroszra серdito (heves, hevesen) kifejezéssel van fordítva, de én előttem e szó etymológiája egészen ismeretlen.

اطنه *atına* (čag. ادینه) = péntek.

القای *alkaj* elől, előrész; işük *alkajlari* az ajtó előtt.

الوص *alus* messze, távol. V. ö. čag. الیس *alis* távol.

آوا *ava*, e h. هوا *hava* levegő.

اورالماق *oralamak* átmérni, keresztül lépkedni, az اورال (*örag*, *oran*) mérték, szótól.

اورشماق *urušmak*, *urašmak* eldobni, leütni: az *ur*, *ur* = ütni, verni, szótól.

اورى *aori* fájdalmas, fájó, اورىماق *aorimac* fájni igétől.

اوزارماق *özermek* = el-, leszakítani, az *özmek* causativuma.

اوس *ös*, az اوست *öst*, *üst* «fenn, felül», helyett.

اوساغ *osag* tűzhely, ház. V. ö. *örag*. اوچاغ *oszm*. اوچاغ *oŭac* tűzhely, lakás.

اوصاق *usak* = nyárfa.

اولاق *aulac* = egyes, egyedüli, magányos, idegen. V. ö. *örag* *jaulac* = magányosság.

اورتماق *aourtmac* fájni, fájlalni. V. ö. *örag*. *agirtmac* fájdalmat okozni.

اويالچان *ojalčan* szemérmes, szégyenlős, az *ojal*, *ujal* magát szégyenleni igéből és a ritkán előforduló چان *čan* partikulából képezve.

اويال *ojav* elme, ész, értelem. V. ö. *örag*. *oj* = gondolat.

اويراك *öjrek* récze, kácsa, اوردك *ördek* helyett. Itt is olyan metathesis van, mint pl. *barjak* (*bajrak* helyett) vagy *barjam* (*bajram* h.) szókban.

اويل *avil* = falu, telep. V. ö. *örag*. *aul*, a régibb *agil* udvarból.

اويو *aju*, *öjü* ház. V. ö. *örag*. اوى *oszm*. او *ev* ház.

ايام *ejem* disz, kellem, szépség. V. ö. alt. *jam* (*ajamak* vagy *ejemek* kedvezni, dédelgetni, édelegni, gyengéden banni vele).

ايرتان *erten*, *irten* korán, reggel. V. ö. *örag*. *irte*.

ايرك *irek* erő, akarat, hatalom. V. ö. magy. *erő*.

ايزو *izü*, *ezü* v. *izü* *bao* = kar- vagy nyakkötő, nyak-ék, tkp. összekötő, összeszorító szalag (*iz*, *ez* egyesíteni, összehozni).

باديان چيكي *badian ččeki* tulipán. باديان *tulajdonkép*-eni jelentése: fa pohár. És így kérdés, hogy helyesen fordítottam-e «tulipánnal» a *badian ččeki*-t.

باشماق *bašmac* befödni, ráhúzni.

بالتماق *balkmac* v. *balkamak* ragyogni, sugározni, világítani. V. ö. finn *valkea* lucidus, *vog.volq* glänzen.

باو *bao* háló, gombolyítás; tkp. kötelék, kötés.

بورجان *burjan* = gyom, gaz. V. ö. magy. *burján* és orosz *бурьян*

ишъ = magas fű a dél-oroszországi pusztákon, mely minden valószínűség szerint a baskirból vagy a kúnból vett kölcsön szó.

بشمت *bešmet* köpönyeg, felső ruha: ezekből: *baš* = fej, fő, és avúlt *met* = ruha, mely utóbbi szó megvan a magy. *mez*-ben.

بلاک *bilek* kéz, kar, a kéz alsó része. V. ö. oszm. *bilezik* (a régiebb *بلکرن*, helyesebben *bilek-kisik*) kézszorító, karkötő.

بوتان *böten*, *büten* idegen, más. V. ö. uig. *büten* az emberek, a világ.

بوچماک *bučmak* szöglet, zúg. V. ö. *bužak* szöglet.

بورتماک *börtmek*, *börütmek* = a vízben megdagadni, nedvessé lenni.

بورلوغومق *borluğumak* fonnyadni, összetöpörödni. V. ö. čag. *börülmek* = összetöpörödni.

بورلاط *borlat* vörös csíkos kelme.

بوز *boz* szürke, fehéres. V. ö. čag. *boz* = szürke, *bor* kréta, kréta színű.

بوط *but* láb. V. ö. keleti-tör. *بوط* *put* láb.

بولاک *bölek*, *bulak* = ajándék. V. ö. keleti-tör. *bolamak* ajándékozni.

بویاو *bojao* (čag. *bojag*) = szín, festék.

بویغامق *bojgamak* zavarodni, felkavarodni. V. ö. čag. *bolgamak* = magy. *bolygatni* (rühren, bewegen, aufrühren).

بویلامق *bojlamak* hosszában haladni, átmérni (*boj* hosszúság).

بيت *bet*, *bit* arcz, arczvonás, ábrázat; čag. *bet* u. a.

بیل *bil* ezen évi, mai, a *bu-jıl* (ezen év összevonása.)

پچات *pečet* = magy. *pecsét*, az orosz печать-ból.

پیچان *pičen* széna, tkp. a levágott; esetleg: sarló, kasza (a levágó), a mint a 45. vers első sorából kitűnik.

پوچطه *počta* posta, az orosz почта-ból.

تپرهمک *tepremek* remegni, reszketni. V. ö. oszm. *teprenmek* sietni, *titremek* reszketni.

تريزه *tereze* ablak (a persa دریچه *deriče* kis ajtó, kis nyílás).

تم és تام *tam* íz, édesség (arab طعام *taam* étel).

توبان *töben*, *tüben* alatt, lent, a *töb* alsó rész, *tö* (töv) szóból és az *ان* *en* adverbialis ragból. V. ö. oszm. *kojun* alatt, lent, ebből:

قوی *le*, *lenn* és *ان* *an* határozói rag.

توبانای *tübetej* sapka, a *tübe* (čag. *töpe*, oszm. *tepe*) «domb,

magaslat, fenn, fő» szóból és a *tej* befödni, érinteni, rátenni igéből; így tehát tkp. «fejtakaró».

تۈننە *tünne* éjjel, *tün-de* helyett.

تۈسلۈ *tüslü* hasonló; *oka tüslü* paszományhoz hasonló.

تۈش *tüş* kebel, mell; *tüşni түшке tikürmek* kebelt kebelre szoritani, fektetni.

تۈيۈمە *töjme* gomb. V. ö. čag. *tükme*, oszm. *döjme* gomb.

تۈيران *tiren* mély. V. ö. čag. *terin*, oszm. *derin* mély.

جار *žar* barát, barátnő. V. ö. čag. *jar* barát.

جاز *žaz* szomorúság, búbanat. V. ö. magy. *gyász*.

جاغماق *žagmak* esni. V. ö. čag. oszm. *jagmak* esni, továbbá čag. *agmak* leesni.

جانقاي *žankaj* = szerető, kedves. (Lásd az 1. vers ¹) jegyzetét.)

جانماق *žanmak* égni. V. ö. čag. oszm. *janmak* égni.

جاۋ *žav* ellenség, háború. V. ö. čag. *jagi*, *jav* ellenség, háború.

جۈراق *žirak* (oszm. čag. *jirak*) messze, távol.

جۈرۈك *olv. جۈرۈك žürek* szív.

چۈقۈطق *lásd چۈقۈطق* szót.

جۈفۈك *žifek* selyem. V. ö. čag. *jipek*, oszm. *ipek*.

جۈفۈراق *žafarak* levél, lomb. V. ö. oszm. *japarak*.

جۈيتۈك *žitmek* elérni, elérni, eljutni; čag. *jitmek*.

جۈيرانچاي *žirančaj* = poroszkáló, helyesebben *žerenžaj*, a *čeremek* sietni, gyors lenni igétől.

جۈيلش *žiliš* sörény. V. ö. oszm. *jeli* sörény.

جۈيمش *žimiš* gyümölcs. V. ö. oszm. *jimiš*, magy. *gyimics*, *gyümölcs*.

جۈيمك *žimek* elfogyasztani, megenni.

چۈچۈك *čeček* virág.

چۈس *čas* haj. V. ö. kaz. *čač*, oszm. *sač*, alt. *čaš* haj.

چۈنچۈك *čenčmek* összehúzni, összevonni.

چۈبار *čabar* és چۈوار *čavar* = szürke.

چۈتان *četen* sövény, kerítés. V. ö. چۈتار *boríték*, ruha.

چۈلتۈمك *čeltremek* csörgedezni; *čeltreb akgan* česme csörgedezve folyó forrás.

چۈمۈلدۈك *čimildik*, *čumulduk* fátyol, szúnyogháló; oszm. *čibinlik* fátyol, szúnyogháló, a *čibin* légy, szúnyog (csipő) szótól.

چوپلامك *čöplemek* húzni, hurczolni, rángatni; *čöbleb sokulmak* annyira felhúzza, hogy egy része a földre esik.

چوقلامق *čoklamak* = bojtjal ellátni, bojtózni. V. ö. سوق *sok*, *čok* csoport, halom, köteg, *čokar* gyülekezet.

چوكالمك *čökalmek* összetörni, ledölni, összerogyni. V. ö. oszm. *čökmek* leesni.

چيرلمك *čiremek*, *čiramak* csinálni, rendezni, gyűjteni.

چين اياق *čin-ajak* chinai vagy porcellán-csésze.

دورانچك *duraniča* zsindely, az orosz драница szóból.

دورلنمك *dürilünmek*, *devrilünmek* hömpölyögni, v. ö. oszm. *devrilmek* forogni, fordúlni.

دوس *dos* = barát, társ, a persa *dost*. V. ö. čuv. *dos* kebelbarát.

زولنمك *zevlenmek* dicsekedni, kérkedni.

سر *sür* festék, kenőcs.

سويام *süjem* mérték, egy rőfnek negyed része, tkp. a nagy mutató ujj, melytől a mérték megnevezése kölcsönöztetett.

شارشاور *šaršav* a nők köpenyege, fátyol. V. ö. oszm. *čaršav* lepedő, a persa چهارشاب-ból.

شوشی *šuši* vagy *šušu* ez itt, imez, a mutató névmás megket-tőzése, mint a gyakoribb használatú *oš-lu* (emez) és *oš-ol* (amaz)-nál is látható.

صابر *sabir*, lásd a چيار szót!

صابق *sapmak* üzni, sietve menni, futni. V. ö. *čapmak* üzni, csapni, becsapni, bevágni.

صاقرمق *sakirmak* kiáltani, énekelni. V. ö. oszm. *čagirmak* kiáltani.

صال *sal* szürke, fehéres. V. ö. čag: *čal. sal kaška* olyan ló, melynek homlokán fehér csillag van.

سالقه *salka* hátgerincez, az oroszban спина-val van fordítva.

صماوار *samavar* thea-főző kazán, az orosz самоварь szóból.

صاندوغاج *sandugač* fülemile.

صاو *sav* (oszm. *sag, saa*) egészséges, ép.

صاوط *savat* tinta, tkp. írószerszám, az arab دوات, oszm. *devit*.

صلو *sulu* szép, kedves, szerető.

صورغوج *sorguč* = pecsétviasz.

صوسون *susun* = szomjúság. V. ö. magy. *szomj*, oszm. صوسوز *susuz* = szomjas, *susamak* = szomjazni,

صوق *sok suk* bojt, rojt, lobogó, bóbíta, kócsag; tkp. valami, a mi bedugatot, rátűzetett, *sok* = bedúgni, beleszúrni ige-többször.

صولقودامق *solkuldamak* reszketni, remegni, iszonyodni.

صولو diminutiv képzővel صولوقاي *sulukaj* szép, kedves, szerető.

صولوو *solou* lehelet, lélekzet; v. ö. oszmani *sulug*.

طال *tal* cserje, bokor. V. ö. čag. *tal* fa, fatörzs; oszm. *dal* ág.

طولقون *tolkun* hullámszani. V. ö. čag. *tolkum* hullám, hab.

طالماق *talmak* elfáradni.

طامبق *tammak* csepegni; a čag. és oszm.-ban csak frequentativ képzővel használtatik: *tam-la-mak*.

طاو *tau* hegy. V. ö. čag. طاغ, oszm. داغ = hegy.

طاوش *taus* = hang, nesz. V. ö. čag. طاوش a lépés viszhangja.

طوبلغي *tobulgi, tobulga* és تابولغا *tabulga* = egy vékony, alacsony és vörös héjú fa-nem, melyből a ruthének nyilat csinálnak. Baber szerint Ferghanában tenyészik, de előfordul Oroszországban is tavolosnik (Spierstrauch) név alatt. (Budagov I, 328.)

طون *tut, tot* szeplő, folt. V. ö. čag. *tut* bogycso, eper.

طومران *tomran* hasábfű. V. ö. *tomruk* tuskó, czölöp, melyhez a foglyot kötik.

فولكو *fülgü* bojt, rojt, az orosz фолга-ból.

قارطامق *kartamak* öregedni, gyengülni. V. ö. oszm. *kart*, čag. *kari*, magy. *koros*.

قاغونمق *kagunmak* vergődni, körülesapdosni.

قالون *kalun* nagy. V. ö. oszm. *kalın* vastag.

كايين *kajin* nyírfa.

قالغان *kalgan, kilgan* tollnemű hajka a pusztán.

قورال *kural* fegyverzet, tkp. felszerelés a *kuramak* elintézni, föllállítani igéből. V. ö. a «fegyver» szót «A magyarok eredete cz. munkám 316. lapján.

قوصاق *kusak* (čag. oszm. قوجاق) öl (sinus), átölelés; tkp. mélyedés, fekvőhely a قوی *koj* = mély szóból, s ezen értelemben a *kojun* = kebel és *kursak* belső, a belek, szóval rokon.

قوصولماق *kosulmak* egyesülni, összejönni (čag. *košulmak*).

كيجاع *kijgac* = hasonló.

كاكوك *kekük* = kakuk.

كيبك *kebik* hasonló, mint. V. ö. uig. *keb* kép; oszm. كبی *gibi* hasonló, -képpen.

كوتتمك kütermek (az egyszerű كوتتمك — كوتتمك kütmek alakban is használatos) vární, figyelni, őrizni. V. ö. kütmek őrizni, védeni.

كلات kelet szoba, kamra, az orosz клеть szóból.

كوبالاي köbelek pille, lepke, oszm. kebelek.

كوكارمك kökermek ragyogni, virággzani, tkp. zöld v. kék lenni.

كالكي külki = tréfa, gúny. V. ö. külgü nevetés, kaczaj.

كيتلمك kitelmek, ketelmek = levágott, letörött, azaz hiányos lenni, hiányozni. V. ö. čag. kesel beteg.

كيبچكا kičke tuskó, czölöp, az orosz пень szóval való fordítás szerint. V. ö. oszm. kütük tuskó, dorong.

كيرته kirte, kerte sövény, kerítés. V. ö. magy. kert.

كيجكللامك kejkellemek fürtökbe fonni, tekergetni (كيجكل hajfürt).

مازوك mežük = mužik, orosz paraszt.

ماتور matur szép, kedves, szerető. Matur a kezdő labialis elváltásával batur bátor, hős szóból eredt. V. ö. erre vonatkozólag چیچен čečen hős és szép, jó; továbbá a német Karl, Kerl és angol girl szavakat.

مичке mičke hordó, az orosz бочка-tól.

меңкеө mečkeö Moszkva.

ниче ničke vékony, finom, gyöngé. V. ö. čag. iničke, oszm. inže vékony, az ini (kicsiny) szóból és a چکه čke (magy. -cska, -cske) diminutív képzővel.

нијеk nijek hova. V. ö. oszm. niže, čag. niže.

های haj hol, hogyan? čag. kaj.

جابنمق jabnmaq epekedni, soványodni, gyengülni, a jab, ab a = gyenge, hiábavaló, szótól.

جاتسه jatsa hölgymenyét(?).

ياراتمق jaratmaq készíteni. V. ö. oszm. jaratmaq teremteni.

يازماق jazamak, jazmaq = készíteni, csinálni. V. ö. čag. jasmak = u. a.

يالونمق v. يالونمك jalunmaq v. jelünmek magán segíteni, magát támogatni, lásd يال.

يانالامق janalamak fellángolni, fellobogni; a jan igetöből és a frequentatív لا la, le képzőből.

يال jal segítség, szolgálat, támogatás, könnyítés. V. ö. jal,

kirg. *zal* lehelet, föllélekzés, enyhület, nyugalom, uig. *jül, jülek* segítség.

يالقماق *jalkamak* szomorkodni, aggódni.

يالقون *jalkun* láng. V. ö. oszm. *jalîn* láng, továbbá *jangin* tűz.

يارلامق *jarlamak* járni, menni, járkálni. V. ö. magy. *járni*.

يشلامك *ješlemek* meghámozni, lenyúzni, megtisztítani. V. ö. magy. *nyesni* és *čag*. يشمك = megnyitni, feloldozni.

چيلاك *jülek* bogó; *jer jüleki* földi eper. V. ö. oszm. چيلاك *čilek* földi eper, szamócza.

يلى *jili* langy, meleg. V. ö. oszm. *ilînžak* langy (*جق* és *ايلى* *deli* diminutivum), továbbá magy. *dél*, s végre oszm. دلى قانلو *deli kanli* = ifjú, szószerint: hevesvéri.

يواچه *juača* vagy *javača* kenyér. V. ö. azerb. *lavaš* kenyér.

يورروو *jürüv* járás, menet. V. ö. uig. *jürük* járat.

يوزاق *juzak* fészek.

يفاك *jifek* selyem; *čag*. *jipek*, oszm. *ipek*.

يوق اولماق *jokalmak* elveszni, odalenni. V. ö. oszm. يوق اولماق = tönkre menni.

اويوقلامق *juklamak* aludni, szenderegni; *čag*. اويوقلامق *ujuk-an tk.*

يومولماق *jumulmak* behatolni, benyomúlni, a *jum* = (magy. *nyom*) nyomni, szorítani, igétől.

يويماق *joymak* elveszíteni, elpusztítani, tönkre tenni. V. ö. uig. *jukmak* feláldozni, *čag*. *jokmak* megsemmisíteni.

VÁMBÉRY ÁRMIN.

Utóje g y z e t.

A fent közölt baskir dalok szövegében szóközepén gyakran *ء*-t találunk, a hol *خ*-val való írást várnánk. Erre nézve megjegyzem, hogy az eredeti szöveg egy illiteratus baskir katona munkája lévén, általában nem következetes az írásmódban. A *خ* helyett álló *ء*-t azonban mégis meghagyhatni véltem, mivel a kazáni és a baskir e két betű közt nem ismer különbséget; pl. *علي* *ali-t ghali*-nak s *عيب* *ajib*-ot *ghaib*-nak ejtik. — Még megjegyzem, hogy a fentebbiekben a *چ* betűt *ž*-vel írtam át, a Nyelvt. Közlemények transcriptiója szerint (nem *ž*-vel, mint eddigi dolgozataimban).

V. Á.

ZÜRJÉN NYELVMUTATVÁNYOK.

A Nyelvtudományi Közlemények XV. kötetében (407—461. l.) Budenz József közölt mutatványokat a zürjén nyelvből. A zürjenség hét tájszólása közül kettővel ismerkedhetünk meg a megjelent szövegek alapján: a *vičegdaival* és a *sisolaival*. A többi dialektusok közül még csak a permiből és az izsmaiból bírunk hozzáférhető mutatványokat. A permi nyelvre fő forrásunk Rogov Miklósnak orosz nyelven írt grammatikája (Опытъ грамматики пермяцкаго языка. Составленный Николаемъ Роговымъ), s ehhez járul még a Wiedemann kiadta Popov-féle Máté-fordítás; az izsmaira pedig Castrénnek latinul írt nyelvtana (Elementa grammatices Syrjænae). Rogov grammatikájához függetlenül huszonnyolcz, a Castrén munkájához pedig tizenhat lapnyi szöveg van mellékelve.

Különösen becsesek és érdekesek nyelvészeti szempontból a Rogov szövegei, mert legnagyobb részük e r e d e t i és a népnyelvet tárja elénk. A nép életéből vett különböző tárgyú beszélgetések váltakoznak ezekben találós mesékkel, közmondásokkal, dalokkal; mesét azonban csak egyet kapunk, egy állatmesét. A fordított szövegek közt találjuk a Hiszekegyet, a Miatyánkot, a Tizparancsolatot és Máté evangéliumának néhány fejezetét. Az izsmai nyelvből egyedüli prózai mutatvány a szintén Máté evangéliumából vett IV—VII. fejezetnek a nyelvtanhoz csatolt fordítása. Castrén gyűjtött azonkívül nászdalokat is. Hagyatékából csak nem rég, 1878-ban, adta ki őket finn és német fordítással ellátva Aminoff finn nyelvész (l. ismertetésüket Budenztól NyK. XV. 153—157. l.).

A következőkben a Rogov permi és a Castrén grammatikájából izsmai szövegeket közöljük majd, hogy a nálunk eddig megjelent egyéb nyelvjárásbelieket velük kiegészítsük. Végül nem tartot-

tam fölöslegesnek a Wiedemann zürjén szótárában elszórt és a sisolai nyelvjárást föltüntető mintegy hetven közmondásnak közlését sem. A sisolai nyelvjárásról ugyanis nagyon kevés az eredeti szövegünk, mindössze is az a két mese, melyet Budenz Szavvajitov nyelvtanából közölt.

III.

Permi-zürjén szövegek.

A) Eredeti szövegek.

a) *šornitömjes*, beszélgetések.

Kitče tavun vetvin? hová mentél ma? *vörö* az erdőbe. — *mijva* vagy *milja* (e helyett: *mijla*) miért? *pesva* fáért. — *ivín ja tijan pesis?* messze-e a ti fátok? *versta kik voas* két versztyenyre lesz.

nivka, kitče vetvin leány, hová mentél? *me vetvi vörö mu-ja-gödva* az erdőbe mentem (földi) eperért. — *ivín ja tijan jagödis* messze-e a ti epretek? *ne ivín, kerös uvtas veččan, sötön i em* nem messze, a hegy alá leszállsz, ott (is) van. *tije unaön öktivvat jagödsö?* ti sokat (tkp. sokkal) szedtek epret? *öktivvam vedra kujmön* szedünk három vödörrel. — *vuzavvat žö?* eladjátok-e? *kör vuzavvam žö* mikor adjuk-el?

kitče tö munan? hová mész te? *gortö muna haza* (a házba) megyek. — *tö kitiš* te honnan [való vagy]? *posadiš* a faluból (való). *munam göštitiñi* megyünk vendégségbe (szó szerint: vendégül lenni). — *kitče?* hová? *menö mužik koris vina juni* engemet egy ember (paraszt e.) hívott bort (pálinkát) inni. — *kin?* ki? *mijan žö derevniš.* *me köšji voktni vun šörnäs* a mi falunkból. Igérttem jönni délben (szó sz.: nap közepén). — *tijan tavo šuis artmis?* nálatok az idén gabona termett? *tavo mijan tirmas* az idén nálunk elég lesz. — *šojšjes una?* evők sokan [vannak]? *abu, kuim mort tolko, a kuim mortvö una ja šojan kovö?* nem, három ember csak, és három embernek sok eledel kell-e? — *tö kinim god srokas ovín?* te hány évig éltél a szerződött szolgálatban? *daskuim god* tizenhárom évig. — *kičem vövis ovanis?* *bur-ja?* milyen volt az élet? jó-e? *bur* jó. — *una ja bošvin godis ponda?* sokat kaptál-e az esztendőért (t. i. bért)? *eča, tolko kuimdas šat* keveset, csak harmincz rubelt. — *tö kitče vetvin?* hová mentél? *ne kitče og sehová*

sem [én]. — *kiz ne kite?* hogyan sehová sem? *soj ordö sunisva vetvi* a nőtestvérhez czérnaért mentem. — *tijan kin gösjes?* nálatok kik a vendégek? *ne kin abu senki* sincs. — *kiz tönö šuöni?* *mij nimít?* hogyan hínak tégedet? mi a neved? — *kin töit vištavis:* *von munis užavni?* ki mondta neked, [hogy] a bátya (v. ös) elment dolgozni? *ačim töda* magam tudom. — *abu kovöm vištavni,* *medbi sija ez vögás* nem szükség mondani, hogy ő meg ne haragudjék. — *mun, vaj beđ, ködija karta-vvin suvavö* menj, hozd a botot, mely a szénapajtában áll. — *vövis jör vivöt četčevtöm, da kok čegöm* a ló a kerítésen át ugrott, és lábát törte.

vonöj! kerkuit kissem; kör pondan vilsö kerni? barátom! a házad bedőlt (összeesett); mikor fogsz újat csinálni? — *tön mij užavin?* tegnap mit dolgoztál? *me vim kiskavi gu pičkö* én havat vittem a gödörbe. — *tijan tirmö vimis aröž?* nálatok elég-e a hó őszig? *oz tirmö* nem elég.

kin eta passö vuris? ki varrta ezt a bundát? *kicem-kö tödtöm mort* valamely ismeretlen ember. — *kis sija?* Honnan [való] ő? *kis-kö ivis* valahonnan messziről. — *sija komien tödö!* ő zürjénül tud? *oz töd* nem tud (vagy csak: *oz nem*). *a tö tödan?* és te tudsz? *me og* én nem. — *nivka! vištav ročen* leányka; mond oroszúl. *og kuž ročen vištavni* nem tudom (tkp. értem, *ymkuo*) oroszúl mondani.

aja! munam čeri kijni, vais pö činöm atyá(m)! megyünk halat fogni, a víz ugyanis apadt. — *munam vugrašni* megyünk horgászni. — *kin-kö raž kokavö?* valamelyik talán beleakad (anbeissen, *клевать*); *melničä uvtas jokis bura kokavö* a malom alatt a sügér jól beleakad.

öj tö mort! menčim vöv en ja aziv? hej, te ember! az én lovamat nem láttad-e? *me eg aziv. a tö menčim en ja aziv?* én nem láttam. Hát te az enyémet nem láttad-e? *eg* nem (én).

tö ošježös azivvin ja? te a medvéket láttad-e? *azivvi* láttam. — *tö kicem višanön öni šogavin?* milyen betegséggel betegeskedtél (*хвораль*) most (v. mostanában)? — *töjat zonitjes ne škovain ja vevötčeni?* *šüöni, kika vevötčeni* a te fiad nem az iskolában tanulnak-e? mondják, ketten tanulnak. — *vežaj! töjat vonježös kite-* *kö munisö užavni tö?* keresztapám! a te testvéreid valahová elmentek dolgozni? *munisö Požvaö kvat vövön pes kiskavni* elmentek Pozsvába hat lóval fát vinni. — *a tö möjmu užavin*

Požvaas? hát te taval Pozsvában dolgoztál? *užavi:* *me töv bid pes kiskavi, da sön i votsö vešti* dolgoztam: én egész télen (szó sz.: egész telet) fát vittem és evvel az adót is megváltottam. *öni munam böra vövjezön Požvaö užavni* most megyünk ismét a lovakkal Pozsvába dolgozni. *munam; mīj-kö ašam ja, ogö ja užsö* megyünk; találunk-e, nem-e valami dolgot (szó sz. valamit találunk-e, nem-e dolgot). *ašam žö kitče-kö* csak találunk valahol. — *vövvös tijan una ja* lovatok sok [van]-e (szó sz.: ló nálatok sok-e)? *ňol vöv* négy ló. — *burös?* jók? *kíž žö* de hogyan (de mennyire).

vežaj! tőjat emös mošjes? keresztapám neked vannak méheid? *emös, kuim čurka* vannak, három erdei kas (борты). — *tőjat zonit, ködija vodja vvas vetvis, toša ni* a te fiad, a ki a csónakon ment, szakálas már. — *öntaj vövis žik kitön-kö, öni abu* az imént zaj volt valahol, most nincs. — *važin ja ajkit munis i čöža ja* voltas? régen elment-e atyád és nemsokára (hamar) megjön-e? — *menö vitčis, čöc munam čakjavni* engemet várj meg, együtt megyünk gombászni. — *tijan masleničanas isvaseni žö?* nálatok farsangutójával csak szánkáznak? *isvaseni* szánkáznak. — *doröm dodjes emös?* kovácsolt (vasalt) szánkák vannak? *emös* vannak. — *tavo vöravin žö* az idén vadásztál-e? *vöravi* vadásztam. — *kinim tuvan vijin?* hány menyétet öltél meg? *kvat tuvan viji, da kik ruč* hat menyétet ölttem meg és két rókát. — *bidössö una ja boštín ni ponda?* mindössze sokat kaptál-e értük? *mīj žö me bošti?* — *bidössö daskik čevkovej.* ugyan mit kaptam? — mindössze tizenkét ezüstrubelt. — *mīj-kö tavo vetvötni unasö oz tuj, ponsö oz vebti.* *me urjes ökmšdas viji, da hik veštanön seti* valami sokat az idén járni (vadászni) nem lehet, a kutyát nem bírja meg (a hó; tkp. nem emeli). Én eveteket kilenczvenet löttem, és két tizkopékjával adtam (darabját). — *tö on töd, kiž mie važin pišňajessö šivvim?* te nem tudod, hogyan daloltunk mi azelőtt dalokat? *me og,* — *a kiž?* nem, — de hogyan? — *poroj bošvim i kik veštanön ni ponda* hébekorba kaptunk két tizkopékjával is értük.

Korašem, leánykérés.

saön ne sadišni, vaön ne kojašni! *me vokti bur kivön korašni.* *voas oz vo bur devo?* korommal magát be nem kormosítani vízzel magát le nem föcskendezni! jöttem jó szóval leánykérni. Lesz-[e] nem lesz-[e] a jó dolog? — *kinös tö voktin korašni?* kit jöttél te

megkérni? *töncit niv, bičem nevestaös a te leányodat, a jó menyasszonyt. — kičem menam nevesta? tom esšo; mie og setö tavo* micsoda menyasszonyom [van]? fiatal még; nem adjuk az idén. — *mij žö? dumajt žö setni.* ugyan mit [beszéltek]? csak szánd el magadat odadni. *og setö tavo; sivön pašköm abu, zipunis abu, kozinjes abu* nem adjuk ez idén; neki ruhája sincs, hálókabátja nincs, ajándékai (menyasszonyi hozománya) nincsenek. — *milja žö on set! žönik bičem, mesta bičem, šu-ňanüs em, setni tuje; žönik užavis, ibjes emös, vižjes emös, vövjes emös, mösjes emös* ugyan miért nem adod? a völegény jó, a hely jó, rozskenyér van, oda lehet adni; a völegény dolgos, földek (t. i. földjei) vannak, rétek vannak, lovak vannak, tehenek vannak. — *nemön setni tavo. mun jenkö, sösä nem i vovvini; mödivais košši* semmikép sem [lehet] az idén adni. Menj istennel, ezenkívül semmit is [kell hozzánk] ellátogatni; máshonnan keress. — *menam niv bidtöm ne tö ponda, da i ne töjat kerku sertö; eta börin, eta kivön en vovvi, a braga juni vovvi* az én leányom nem a te számodra neveltetett, és nem is a te házadhoz való; ez után ezen szóval ne jöjj, hanem házisört (ópara) inni jöjj.

mij vonöj! kičem öni ovanis mit barátom! milyen mostanában az élet? *ovan tuje: semjais una abu, ñanüs em, vövjes emös, ötik kivön bidös em* az élet megjárja (elég jó): család sok nincs, kenyér van, lovak vannak, egy szóval minden van. — *mužik kör-kö menö juvavis: kitče tö zonka munan? — a me sivö šuvi: Pešnigortö kotörta vizetni, kiž pondišö sujžini mužikös vijiš* egy ember valamikor engemet kérdezett: hová mész te, fiú? — én pedig neki mondtam: Pešnigortba szaladok megnézni, hogyan fogják megbüntetni (elverni) az emberölöt. — *me muni vövva, menam köbiva čanävöm, užavni nemön vois* én mentem lóért, az én kanczám megcsikózott, dolgozni semmivel sem lehetett (szó sz.: d. semmivel lett). — *menim puktöm kirpič kiskavni, a telega abu, kiskavni nemön* nekem el van rendelve téglát vinni (meg van parancsolva, hogy téglát vigyek), de szekér nincs, mivel vinni. — *mie öni šödötvim vilmuviš una mürjes, öni mijan voas vuzavni nija, kin boštas* mi mostanában kaptunk az új földből (irtásból) sok tuskót, most nekünk [szükséges] lesz azokat eladni, [ha] ki venni fogja. — *me vöv assim gort*

paľnikis mında košši, azini eg vermi, a menam vöv Jumö munöm važ gortö én a magam lovát a harasztosban mennyit kerestem s meg nem bírtam találni; pedig az én lovam Jumba ment a régi, házba.

menö acimös böra istöni gospodskuj pes keravni, a munni og möd engemet magamat megint küldenek az urasági fát vágni, de menni nem szándékozom. — mij pondam kerni: náň biris, sojni nem vois, ožesön nekin oz verit mit fogunk tenni: a kenyér elfogyott, úgy lett hogy semmit sem ehetünk (ennünk semmi sem maradt), kölcsön senki sem ad (tkp. hisz). — me öni tagajteim prikassikköt deňgais: me pondu korni siviš užjez; sija menim vištavis: tönit deňga meviš oz mun én most pörösködtem a kereskedőseggel a pénz végett: én kezdem kérni tőle a tartozást; ő nekem felelte: neked pénz tőlem nem jár. — munikam važ gortö, panitaisi me ižit ošköt menvém (mikor mentem) a régi házba, találkoztam egy nagy medvével. — mijan derevnaiš kičem ižit öni vois a mi falunk milyen nagy lett most. — podanit tijan munisö va dorö mijan karta böröt a ti marháitok mentek a folyóhoz udvarunk mögött el. — öti kukaň kolčis va doras mijan kukaňköt egy borju [ott] maradt a folyó (víz) partján a mi borjunkkal.

vonö menam, ködija važin šöm vidsö ez tödvi, öni, mun kö beršanas pondis vuzašni az én testvérem, a ki régen (azelőtt) a pénz számítását nem ismerte (tudta), most, alig hinnéd (tkp. menj csak!) mindenféleképp kezdett kereskedni. — sötčün mujes köl i ne girisa, a mij köžan, siž artmas, kiž viľ mu vvin ott a földek habár nem is nagyok (roppantok), de a mit vetsz, úgy megterem, mint az új-földön (irtáson). — kiž ne mamö da aje meköt ovisö, me sötčün žö böra muni bi ovni tö ha az anyám és az atyám nem élnének (laknának) velem, én megint ugyanoda mennék lakni. — važin me, kiž vonököt ovi, vuzašvi sion, mödiön, a kiž jansötči vonököt, čapki vuzašem i ovni tö pondi veknitžika, govžika azelőtt én, a mint testvéremmel éltem, kereskedtem ezzel, mással, de a mint elváltam testvéremtől (tkp. testvéremmel), abba hagytam (szó sz.: eldobtam) a kereskedést és hát élni kezdtem szűkebben, szegényebben. — önija godježö i nánsö menim ez pondi tirmini godiš godö, nöba da soja a mostani években kenyér sem kezdett nekem elég lenni egyik évről a másokra (tkp. évből évbe); veszek (bevá-

sárlók) és eszem. — *me važin ovi sötčün, kitön öni ročjes vil' mujezso kerömaš* én azelőtt ugyan ott éltem (laktam), a hol most az oroszok új [szántó-] földeket csináltak.

mamöj! vaj menim tavun čočköm ernös anyám! adj (tkp. hozz, v. tégy elém) nekem ma fehér (tiszt) inget. *mij me tönit seta, nem da* mit adjak én neked, hiszen semmi [sincs]. — *tavun otiris mödöt-ćemas, basöka vetvötni, a menim nem i paštavni* ma az emberek föl-készültek [kicsipték magukat], szépen járnak, nekem pedig nincs mit fölölteni. — *og ni vermi tjanös paštötni* nem bírlak már titeket ruházni. — *on ni vermi paštötni, siž en bi setav nirsö žönik sajas* nem bírsz már ruházni, úgy nem adtad volna a leányt férjhez (vőlegényhez). — *da ed tjan ponda ne pörištni žö gortin. me tönit mında bajti :* götraš, tö götraš, tö on götraš, *siž ačit tödän :* kiž paštašan, *siž i paštaš* de hiszen, miattatok csak nem lehet [öt] megvénheszteni itthon. Én neked mennyit mondtam: házasodjál, te házasodjál; te nem házasodol meg, így magad tudod: a mint öltözől, úgy öltözzél is. — *kivzi mama! mij žö götrašan, kiž önišai nem ni vovö šojni, i masleničasö nemön kiskini, a götrasin bi siž sön mında kovsis viš i čeriš,* — *öni ne kivvö voktni göštini, nem oz kov, ašnim kiž-kö ovam* halljad anyá(m)! ugyan minek házasodni v. házasodnék az ember (tkp. házasodol), mikor mostantól fogva semmi sincs már enni [való] és a farsangutóját nincs mivel eltölteni (tkp. húzni, kihúzni); de ha házasodnám (tkp. házasodnál, = házasodnék az ember), úgy akkor mennyi vaj és hal kellene, — most senkinek sem [lehet] jönni vendégeskedni (senki sem jöhet v.), semmi sem kell, mi magunk valahogyan megélünk.

vonöj, kivan vonöj! *möjmu otiris sov pö kiskavömaš Gvazovö, ižit pö barišis em ; sovö pö kiskas, sötčün pö vuzavas, da šogdi boštas dontöma, da tatče vajas böb komijas vuzavni da köpejka köpejka vivö pudšaišas voas* barátom, hallod barátom! tavál az emberek söt vittek Glazovba, ugyanis nagy hasznuk van; a söt ugyanis elviszi (elszállítja) az ember, ott eladja és buzát vesz olcsón, és ide hozza a vad (balga) permi népnek eladni és kopék kopéokra lesz pudjától.

me vun tir jör kerü, bidös eg vermi kerni. kör muni görtö, me sersaš žö ibö vövjes pirisö i šu šojisö. mödi vunö asvanas ož munis közjain šu pešvini, azis vövjes bidös šu šojemas ; sija me vvö vögasis, görtö vöktis menö mödiš vartvini. me eg setöi vartvini. sija sök munis norašni me vvö zemkaö, prikassik dinö. prikassik istis meva sotni-

kös. me voki zemskaö, menö žožö vodtötisö, pondisö sitan vösjinö šatježön. vösjisö menö, vezisö gortö, čöktisö tavun žö jör jörjini én egész nap kerítést csináltam, az egészet nem bírtam megcsinálni. Mikor haza mentem, utánam a szántóföldre lovak mentek be és ették a gabonát (vetést). Más nap reggel korán a gazda ment a vetést megnézni, látta, a lovak minden gabonát megettek; ő rám megharagudott, haza jött, engemet el akart verni. Én nem hagytam magamat verni. Ő ekkor elment panaszkodni rám a folnagyi hivatalba, a bíróhoz. A bíró elküldte értem a kapitányt. Én mentem a folnagyi hivatalba, engemet a padlóra lefektettek, elkezdtek az alfelet verni vesszőkkel. Megverték engemet, eleresztettek haza, megparancsolták, hogy még ma csináljam meg kerítést (tkp. a kerítést bekeríteni).

von menčim meža saj et čkš, me vögasi si vvo, pondi vartvini sije. sija panit pikötön me vvo, vačkis jur kuža, jur podkötis viröžsök me vački sije beđen kokjes kuža, sija pondis čotni, ez pondi vermini menö vartvini. me koli setče sije, muni zemskaö viröž podkötöm jursö mitčavni, si vvo norašni. sija me serö žö vokiš zemskaö i vištavis: meža neuna ički ne me, a ströšnoj; eta ponda ez kov (voö) šivö tiškašni, sija menčim ičkiš mödik mestain i me eg vartvi sije. mirsköj načelnikjes bidös kivzisö, kšnannimös vinitisö i čöktisö mijanvö tujvin vit vunön užavni. a testvérem az én határomon át (h. belül) kaszált, én megharagudtam rá, elkezdtem őt ütni. Ő ellen[em] egy támasztófával rám [jött], fejen által ütött (tkp. fej hosszát), a fejemet megvágta vérig. Ekkor ütöttem őt egy bottal a lábain végig, ő elkezdett sántítani, már nem bírt engemet verni. Én őt ott hagytam, elmentem a folnagyi hivatalba (zemszkába) a véresre (tkp. vérig) vert fejet megmutatni, rája panaszkodni. Ő utánam jött a zemszkába és mondta: a határt egy kissé (nem sokat) lekaszáltam nem én, hanem a napszámos; azért nem kellett neki verekedni, ő nálam kaszált másik helyen és én nem vertem meg őt. A községi előljárók mindent meghallgattak, mind a kettőnket vádoltak [bűnösnek találtak] és parancsolták nekünk az úton őt napig dolgozni (hogy . . . dolgozzunk).

mie möjmu vetvim tuje Usolaö; Kama vvin panit šödisö ročjes kikdas vövön, a mie daskökjamis vövön; nija i mie vövim šökit dolježön; nija oz kežö, mie og kežö; nija kutčišeni tiškašni, a vövisö neunaös, mie unažikös; kutčišni tö kutčišisö, a sibörin oz tödö kiž

mezdišni, mie nivön i revötöv-kerim: mi tavál mentünk az útra Uszoljába; a Kámán szemközt kerültek (jöttek, találkoztak) oroszok húsz lovon (lóval), mi pedig tizennyolcz lovon; ők és mi voltunk nehéz szánokkal; ők nem térnek ki, mi nem térünk ki; ők elkezdtek (hozzáfogtak) verekedni, de nem sokan voltak, mi többen; elkezdeni elkezdtek, de azután nem tudtak hogyan megszabadulni, mi meg is tanítottuk őket (tkp. nekik tanítást tettünk).

me važin vina ötpir keru vugin, gort dišai kik versta voas; vizeta ročjes vokitni kuim vövön. mij voas kerni? a mie vövim kuim mort. mie kuimnannim piššim ne ivö, da i suvim, vizetam: mij ročjes pondasö kerni? vokitšö, ötmödörö kotrasišö, kotrasišö, mijanös ez aze; mie bidös vizetam. vot öksišö bidönnis bavagan dišas, pondišö ražni; ražišö, truba kiskišö, püksišö dodježö, da i pondišö munni. mie vokitim, da kutčišim mirdžini, nija oz setö; ötik menö i vačkis, me kiž šivö peļ bokas vački, sija i usis; mödik vorot berdam kutčišis, me šivö morosas seti, sija böra gač pöris; šibörin mie piššim, a nija munišö: én hajdan (egykor) bort (pálinkát) csináltam egyszer az árokban, a háztól két versztnyi (re) lesz; nézek: oroszok jönnek három lóval. Mi lesz tenni [való]? mi pedig voltunk három ember. Mi hárman szaladtunk nem messzire, aztán megálltunk, nézzük: mit fognak az oroszok csinálni? Jöttek, (ide-oda) szaladgáltak, minket nem láttak: mi mindent látunk. Ime összegyűltek mindnyájan a bódéhoz, elkezdtek szétbontani; szétbontották a kályhacsövet, kiczipelték, ráültek a szánokra, és el akartak menni. Mi jöttünk, akartuk erővel elvenni, [de] ők nem adják; egyik engemet meg is ütött, én a mint neki fül(e) mellé ütöttem, ő el is esett; a másik galléromnál fogott meg, én neki mellébe adtam, ő meg hátra esett; azután mi elfutottunk, ők pedig elmentek.

b) *Vištavöm (kaski)*, mese.

Kör-kö tövnaš ruč köinköt kerkujes kerömaš: ručvön kerku vövöm jüš, a köinvön puš. tuvš vois: ručvön kerku šivš, ruč kerkuťög vois. munö ruč köin ordö i kevniše šivö: «kuminej, tö menam žulinej, en kinnöt tö menö, vež dišat ovni. köin vežas ručes. ruč ne diša ovnaš, gušavni köinviš bersasö pondas. köin vögašas, ručes vašötaš kerkuš. munas ruč köin dišš, petas ižit tujvivö i vaňtötčas

kuvömön. sija tujet roč mort sipora čeri doden munöm; boštas roč ručes, puktas miškas dod vivö, a ručvö sija i kovö vövi. ruč önsö ročvis košavas, čeri vežas, ačis četčevtas, i kažtiv kišem rovvis. roč nem oz töd, munö da munö ožvañ. ruč, vežem čeri öktas, köin ordö vuktas i šuvö: «nö köininej, vež menö öni dinat ovni, me tönö čerien verda.» — köin vežas böra ručes i pondas juvavni: «kiš sija čeri boštöm? ruč šuvö: «me böžnam jukmösis vugravi. munam, šuvö, me tönö vevöta kiž böžön čeri kijeni. munas köin ručköt čeri böžön kijni. nö ručinej, köin šuvö, vištav žö kiž mij kerni? vöt böžtö jukmösas, da sinnöstü kuñ, pukav en vörötči, vitčis kör kokištas, tö i kiskišt böžtö. vötis köin böžsö jukmöso; vitčise kör kokištas. sipora böžis kinmö da kinmö. köin pukavis, pukavis, oz kokišt. mödis köin kiskini böžsö: böžis kinmöm jukmöso berdäs. köin sinnössö östis, ötörö mödörö žarjavis, ručes pondis kitsavni, čirzini, ne kin abu! a ruč važin ni köin ordin gor vivas pukavö, köinös seravö. köin nu sötön pessini, burazič čirzini; sija čirzömvö vöravis vuktis, köinös jukmöso dínas vijis, kučik kulis, a jajsö ručvö kolis.

Valamikor télen a róka a farkassal házat építettek (tkp. csináltak): a róka háza jégből volt, a farkasé meg fából. Tavasz lett: a róka háza elolvadt, a róka ház nélkül maradt (tkp. lett). Megy a róka a farkashoz és könyörög neki: «Komám, kedvesem, ne hagyj engemet fázni (tkp. ne fázass), hagyj nálad lakni». A farkas beereszti a rókát. A róka nem sokáig tartózkodik (lakik), a farkastól mindenfélét kezd lopni. A farkas megharagszik, a rókát kihajtja a házból. Elmegy a róka a farkastól, kimegy az országútra (tkp. nagy útra) és holtnak tettei magát. Azon úton akkor egy orosz ember ment halteherrel; veszi az orosz a rókát, hátra teszi a teherre, a rókának meg ez kellett volt. A róka az orosznak ponyváját (полотъ) széttépi, a halat kiereszti (kiszórja), maga leugrik, s emlékezzél milyen volt (= eltűnt). Az orosz semmit sem tud, megy és megy előre. A róka a kiszórt halat összeszedi, a farkashoz megy (jön) és mondja: «no komám, eressz most engemet hozzád lakni, én tégedet hallal etetlek» (jól tartlak). A farkas ismét beereszti a rókát és elkezdni kérdezni: «honnan vette ő a halat?» A róka mondja: «én farkammal a jéglékből horgásztam. Menjünk, mondja, [majd] megtanítlak tégedet, hogyan [kell] a farkkal halat fogni.» Megy a farkas a rókával farkkal halat fogni. «No, rokácskám, mondja a farkas, mondd meg hát, hogyan és mit

kell csinálni?» «Mártsd a farkadat a lékbe, a szemedet meg csukd be, ülj, ne mozdulj, várd el, ha beleakad (pedzi, t. i. a hal), te is húzd ki a farkadat». Belemártotta a farkas a farkát a lékbe: várja, mikor akad bele. Ekkor (ez alatt) a farka mindig jobban befagy (szó sz.: fagy és fagy). A farkas ült, ült, nem akad bele. A farkas ki akarta a farkát húzni: a fark odafagyott a lékhez. A farkas a szemét kinyitotta, ide-oda nézett, a rókát kezdte hívni, [nyöszörögve] odakiáltani, senki sincs! A róka azonban már régen [ott] ül a farkasnál a kemenczén, a farkast kineveti. A farkas hát itt [kezdet] vergődni, jobban vonítani: vonítására jött egy vadász, a farkast a lék mellett megölte, a bőrét lehúzta, a húsát pedig a rókának hagyta.

c) *Kaskijes i tödavömjes*, Rejtvények és megfejtések (tkp. megismerések).

1) *kuž misö vīm usé?* — *piž požnavöm*: a hosszú hegyfokba hó esik? — liszt-szitalás.

2) *gögrösa vižvö jen zerö?* — *irös sisjavöm* a kerek rétre az isten esőt ereszt? — a vékony sörnek leszűrése.

3) *žož vīn oš vapa?* palló alatt medve talp? — *gorvis* kemenczesöprő (pemét).

4) *gor vīvīn žirömaš baba pukavö, sitanas kötöčik mörtöm?* a kemenczén taknyos asszony ül, az alfelébe macskakölyköt dugott. — *šömös* sütőteknyő.

5) *žož vīn va kukaň* palló alatt nedves borjú? — *kös* merítő edény.

6) *i oj i vun, i oj i vun pöriš mort jaj kröšitö* éjjel és nappal, éjjel és nappal egy öreg ember húst darabol? — *sartas sotče* fenyőforgács (fáklya, лучина) ég.

7) *vöröbej kotörtö, virön sitavö?* veréb fut, vérrel ürül — *sartas sotče* fenyőforgács ég.

8) *rassö munas, gortö vižetö, rassas uvtas, uvtas* — *gortö munas; munikas* — *rassö vižetö, gortö vöktas, vabič uvtö vodas?* az erdőbe megy, haza néz; az erdőben ugat, ugat — haza megy; menve — az erdőbe néz, haza jön, a pad alá fekszik? — *čer* fejsze.

9) *vörö munö* — *gortö vižetö, gortö vöktö* — *vörö vižetö* erdőbe megy: haza néz, haza jön: erdőbe néz? *pester kos sajin* nyirfakéregkosár (пестерь) hát mögött.

10) *vör sörin peltöm Makar kitsase* erdő közepén fületlen M. hivogat (kiabál)? — *čerön kraseni* fejszével vágna.

11) *kirniš gačön vėbze?* egy holló hanyatt (háton) röpül. — *čugunin va puo* vas lábasban víz forr.

12) *vovis gönitö* — *dodož suvavö?* a ló gyorsan megy (гонитъ), a szánka rúdja áll? — *šor* patak.

13) *žožin četčavö kös Matu* a pallón ugrál száraz Mátyás? — *ros* söprű.

14) *i oj i vun vetvöni vse sija kutöni?* éjjel és nappal mennek (járna), egyre őt fogják? — *kört čukil* vaskompó v. horog (szó sz.: vas görbület).

15) *görd mös šöd mös nivö?* vörös tehen fekete tehenet nyalja? — *gor vontise* a kályha fűlik.

16) *žož dorin oš kuvak?* a palló mellett medve ökol (kacsó). — *sovdoz* sőtartó.

17) *göna ošse, kuš čepöstče?* szőrös megnyílik, meztelen belemegy (beletolódik) — *tepiš* keztyű.

18) *stena kuža remei nužavöm?* a fal hosszában szíj nyúlt ki — *nič* moh.

19) *zapvot ražan, töčan, töčan, on vermi töčni* kerítést szétbontasz, összerakod, összerakod, nem bírod összerakni. — *sartas šulavöm* hasogatott fenyőforgács.

20) *ötöras šura, kerkuas šurtöm* az utcán (kint) szarvas, a szobában szarvatlan. — *peles* szöglet.

21) *tövnas inka, gožumnas nivka?* télen öreg asszony, nyáron leány. — *mır* tuskó.

22) *vija vodka, da gosa vodka?* vajás ladik és zsíros ladik? — *šondi i töviš* nap és hold.

23) *poz tir jörtöm kurög čočköm?* bezárva egész fészek fehér tyúk (tkp. egész f. zárva, tyúk fehér)? — *piñjes* a fogak.

24) *ňol soja-vona ötik guö kužaseni* négy testvér (tkp. sororfrater) egy gödörbe hugyoznak? — *mös vištöni* tehenet fejnek.

25) *ňol soja-vona ötik čišanön vevtjisemaš?* négy testvér egy kendővel takaródtak? — *pizan* asztal.

26) *kik soja-vona ötik jion jiašemas?* két testvér egy övvel öveződtek? — *majegjes jöro* karók a kerítésben.

27) *mij kerkuin basök?* mi szép a szobában? — *jen* a szentkép (образъ, tkp. isten).

28) *mij on vermi ösötni* mit nem bírsz fölakasztani? — *kolk a tojást.*

29. *stena berdö mij on vermi puktini?* a falhoz mit nem bírsz állítani? — *tuj az utat.*

d) *Kivjetjes*, közmondások.

1. *čoža munan — matinžik voan; žagönžik munan — ivinžik voan* gyorsan mész: közelebb leszel; lassabban mész: tovább leszel.

2. *ivöžik puktan: matöžik boštan* messzebb teszed: közelebb veszed.

3. *kör li use, sök i lias* mikor a fa-lé kicsöpög, tkp. esik, akkor csapold is meg.

4. *lok mortvö kašen sinmas on četčert* rossz embernek macskául nem ugorsz a szemébe.

5. *nebita oľsavö, da čorita uźni* puhán terít ki (t. i. ágyaz, veti ágyát), de keményen (kell) alunni (alszik az ember).

6. *pöris pon oz utv tirtöm pu vivö* vén kutya nem ugat üres fára.

7. *pineva pu on vešköt, lok mortös on vevöt* görbe fát nem egyenesítesz ki, rossz embert nem oktatsz.

8. *arnas ib kuža vetvötni — pirögön verdni; turisnas ib kuža munnü — stagön vartvini* összel a szántóföldön járni — (annyi mint) pástétommal táplálni; tavasszal a szántóföldön járni — duronggal verni.

9. *köinjesköt ovni, köin moz unjavni* farkasokkal élni, farkas módra ordítani.

10. *čeri kossö — kitön pidöžik, a mort kossö — kitön buržik* a hal keresi — a hol mélyebb, az ember meg keresi — a hol jobb.

11. *lukašan mösvö jen šur oz set* öklelős tehénnek isten szarvat nem ád.

12. *beregütömsö i jen berigütö* a megóvottat (megörzöttet, megkíméltet) az isten is megóvja (megörzi).

13. *kik oš ötik bervogin oz ovse* két medve egy barlangban meg nem él.

14. *čigjavisvön naü töd vivas* az éhezőnek emlékezetében van a kenyér.

15. *pöt čigjavisés oz vezört* a jóllakott az éhezőt nem érti.

e) *šivömjes*, dalok.

Lulu kisel,
Örina čeľad!
vabič gögör bidvain
lok otir pukavöni,
gögörin i bidvaön
šöd tatarjes suvavöni,
miča niv setöni.
povöni boštini.
ajinej, tö ajinej,
vežti tö menö!
nivinej, tö nivinej,
mij vivö me vežta?
ajinej, tö ajinej,
bur merinüt civö.
nivinej, tö nivinej,
si dona ačit abu.

*Lulu kisel,*¹⁾
 Irén gyermek!
 A pad körül mindenütt
 Rossz emberek ülnek,
 Köröskörül és mindenütt
 fekete tatárok állnak.
 Szép leányt eladnak.
 Félnék megvenni.
 Atyácskám, te atyácskám,
 szabadíts meg, (válts ki) te engemet!
 Leánykám, te leánykám,
 mire (mivel) váltsalak ki?
 Atyácskám, te atyácskám,
 jó lovadra (— ért).
 Leánykám, te leánykám,
 annyit magad nem érsz (ő értékű
 nem vagy).

Maminej, tö maminej,
vežti tö menö!
nivinej, tö nivinej,
mij vivö me vežta?
maminej, tö maminej,
bur müsit vivö.
nivinej, tö nivinej,
si dona ačit abu

Anyácskám, te anyácskám,
 válts ki te engemet!
 Leánykám, leánykám,
 mire váltsalak én ki?
 Anyácskám, te anyácskám,
 jó tehenedre (-ért).
 Leánykám, te leánykám,
 annyit magad nem érsz.

Voninej, tö voninej,
vežti tö menö!
sojinej, tö sojinej,
mij vivö me vežta?
voninej, tö voninej,
bur čanüt vivö.

Batyácskám, bátyácskám,
 válts ki engemet!
 Hugoeskám, hugoeskám,
 mire (miért) váltsalak ki?
 Battyácskám, bátyácskám,
 a jó csikódra (-ért).

¹⁾ Altató szók, oroszúl; *kisel* amúgy bizonyos «kását» jelent.

sojinej, tö sojinej,
si dona ačit abu.

Hugocskám, hugocskám,
annyit magad nem érsz.

Kenakinej, tö kenakinej,
vezti tö menö!

ajnivinej, tö ajnivinej,
mij vivö me vezta?

Kenakinej, tö kenakinej,
bur kozinít vivö.

Sógorasszony, te sógorasszony,
válts ki te engemet!
Ángyocskám, te ángyocskám,
mire (miért) váltsalak ki?
Sógorasszony, te sógorasszony
jó ajándékkodra(-ért), (hozományod-
ért.)

ajnivinej, tö ajnivinej,
si dona ačit abu.

Ángyocskám, te ángyocskám,
annyit magad nem érsz.

2.

Maminej, maminej,
kinömö više.

nivinej, nivinej,
rabič doras vod.

maminej, maminej,
kinömö više.

nivinej, nivinej,
govbeč doras vod.

Anyácskám, anyácskám,
a hasam fáj.

Leánykám, leánykám,
a pad szélére feküdjél.

Anyácskám, anyácskám,
a hasam fáj.

Leánykám, leánykám,
a kuczkóhoz feküdjél.

Gorviv doras vod.
ponat doras vod.

köz golisö sój.

požum golisö sój,

üiv golisö sój.

ponol jagödsö sój.

rabič doras vod.

A kemenczetető szélére feküdjél.

A hálópadló szélére feküdjél.

Vörös fenyő tobzát egyél,

fáklyafenyő tobzát egyél.

Szibériai fenyő tobzát egyél.

Gyalogfenyő bogyóját egyél.

A pad szélére feküdjél.

3.

Aje da mamö oz lubitö,
soje da vonö oz raditö!

bošta, me bošta kotomočkasö,

Atyám és anyám nem szeretnek,
nőtestvérem és bátyám nem gon-
dolnak velem!

Veszek, veszek én tarisznyát,

bošta, me bošta bedöksö ;
 muna, me muna
 kuž tuj kuža ;
 vokta, me vokta
 šöd vör šörö.
 kosša, me kosša
 med českit vužsö,
 kosša, me kosša
 med vapit közsö ;
 pukša, me pukša
 med vapit köz urtas.
 kiska, me kiska
 sukar torok.
 ötörö vizeta,
 mödörö vizeta :
 aje da mamö göröni,
 soje da vonö piñavöni.

Jurinej više,
 šövöminej töždö !
 mīj ponda više ?
 ačim me töda,
 ačim vežörta :
 abu sije, abu menam gaža,
 šövöm burmötišsö !
 ajinej da maminej vežetö,
 menö koröni dađa ordö.
 mīla me muna dađa ordö ?
 a muna, me muna gaža ordö.
 sija menö kurit vaön juktavas,
 českit náien verdas.
 juvaša, al gušaša, da siž
 göštita gažaö ordin.

veszek, veszek én botot,
 megyek, megyek én
 a hosszú úton el ;
 jövök, jövök én
 sötét erdő közepébe.
 Fölkeresem, megkeresem én
 a legédesebb gyökeret,
 fölkeresem, megkeresem én
 a legágasabb fenyőfát ;
 leülök, leülök én
 a legágasabb fenyőfa alá.
 Kihúzok, kihúzok én
 szárazkenyér darabkát.
 Egyfelé nézek,
 másik felé nézek :
 atyám és anyám szántanak,
 nőtestvérem és bátyám boronálnak.

4.

Fejecském fáj,
 szivecském szomorkodik.
 Miért fáj ?
 Én magam tudom,
 magam értem :
 nincs ő, nincs a kedvesem,
 a szív-vigasztaló.
 Atyácskám és anyácskám eressze-
 tek el,
 engemet hívnak a nagybátyához.
 Miért menjek én a nagybátyához ?
 De megyek, de megyek a kedveshez.
 Ő engemet pálinkával itat,
 édes kenyérral etet.
 Elkérem vagy ellopódom, és
 úgy
 vendégül leszek kedvesemnél.

*Peganukasö kuta,
jörsö gögör gögöorta,
Ökul' ordö pira,
šornita da baita,
Ökules böböta,
ötöras petköta,
lapköta da žmüšta ;
kerkuas pirišta,
pjatajeznam žömdöta,
ötöras petišta,
šulnevtä da goröta,
gortö, gortö muništa.
peganukasö kuta,
jörsö gögör gögöorta.*

*Ružišta da vovišta,
českitsö juvišta,
četčevta da jöktišta,
kerkuas pirišta,
bragäsö juvišta,
pišnasö šivišta,
Ökulsö böböta.*

*Dudöj, dudöj,
mij vövö tošsö vuzavin ?
kösa vövö veži.
mij vövö kosasö ?
— turun ičkini.
mij vövö turunsö ?
— mös verdni.
mij vövö mossö ?
— zon bidini.
mij vövö zonsö ?
— pes keravni.
mij vövö pessö ?*

5.

A tarkát (tarka lovat) fogom,
a kerítést megkerülöm,
Akulinához bemegyek,
beszélgetek és csevegek,
Akulinát megcsalom,
ki (az utczára) vezetem,
szorítom és megnyomom ;
a szobába beszaladok,
sarkaimmal megakadok,
gyorsan kimegyek,
fütyülök és kiáltok,
haza, haza megyek.
A tarkát fogom,
a kerítést megkerülöm.

6.

Nyögök és sóhajtok
az édeset kiiszom,
fölugrom és tánczolok,
a szobába bemegyek,
a gyöngö sört kiiszom,
a nótát eldalolom,
Akulinát megcsalom.

7.

Galambom, galambom (?)!
miért adtad el szakáladat ?
Kaszáért cseréltem.
Minek (mire) a kasza ?
Füvet kaszálni.
Minek a fű ?
Tehenet etetni.
Minek a tehén ?
Fiut fölnevelni.
Minek a fiú ?
Fát vágni.
Minek a fa ?

— gor vontini.
 mǐj vǐvō gorsō vontini?
 — náǐ pōžavni da šǐd puni.

Bobōj, bobōj,
 kǐtče, kǐtče vetrin?
 vetvi, me vetvi
 guō me vetvi.
 mǐj šojin, juin?
 — vija tupōš šoji.
 menim kolin ja?
 — tōnit koli.
 kǐtče puktin?
 — poč ponas puktǐ.
 poč ponas abu.
 — šōd pon šojem.
 kǐtōn šōd ponis?
 — šu-jog vǐvō vodōm.

kǐtōn šu-jogis?
 — bien sotčem.
 kǐtōn biis?
 — vaōn kusōm.
 kǐtōn vaís?
 — sera ōška juōm.
 kǐtōn sera ōškais?
 — vud vǐvō munōm.
 kǐtōn vudis?
 — šir pirōtōm.
 kǐtōn širis?
 — nalkō šōdōm.
 kǐtōn nalkis?
 — lok čerōn kerāšem.
 kǐtōn lok čeris?
 — lok zudōn lamšem.

Kályhát fűteni.
 Minek a kályhát fűteni?
 Kenyeret sütni és levest főzni.

8.

— — — 1)
 hová, hová mentél?
 Mentem, én mentem.
 pinczébe mentem,
 Mit ettél, ittál?
 Vajas süteményt ettem.
 Nekem hagytál-e?
 Neked hagytam.
 Hová tetted?
 A pózna végére tettem.
 A pózna végén nincs.
 Egy fekete kutya megette.
 Hol a fekete kutya?
 A polyvára (gabona szemétre) fe-
 küdt.

Hol a polyva?
 A tűzzel elégett.
 Hol a tűz?
 A vízzel elaludt.
 Hol a víz?
 Egy tarka bika megitta.
 Hol a tarka bika?
 A rétre (legelőre) ment.
 Hol a legelő?
 Egy egér keresztül fúrta.
 Hol az egér?
 Csapdába esett (jutott).
 Hol a csapda?
 Gonosz fejszével szétvágatott.
 Hol a gonosz fejsze?
 Gonosz köszörűkövön megtompúlt.

¹⁾ bob Wied. «lepke», de Rogov «заяцъ, nyúl».

kitön lok zudis?

— *baña gor vivö čapkišem.*

kitön baña gor vivis?

— *baña bien sotčem.*

kitön baña biis?

— *baña vaön kusöm.*

kitön baña vais?

— *jen öška juöm.*

kitön jen öškais?

— *jen ordö kajem.*

Hol a gonosz köszörűkő?

Fürdő kemenczére vettetett.

Hol a fürdő kemenceze teteje?

Fürdő tűzzel elégett.

Hol a fürdő tűz?

Fürdő vízzel elaludt.

Hol a fürdő víz?

Isten bikája megitta.

Hol az isten bikája?

Istenhez fölszállt.

9.

*Variš kaga vaje,
tupka babitče,
kača jog čiškö,
didi jog čapkö,
kir öšin piškötö,
šir bi vartö.*

Karvaly gyermeket visz,
bagoly bábalkodik,
szarka szemetet söpör,
galamb szemetet dob,
fekete harkály kiváj,
egér tüzet üt (csihol).

B) Fordított textusok.

Veritöm pirtömjesvön (a kereszteltek hite, keresztyén hitvallás).

*Verita, mįj em ötik Jen aj, bidös vizis, ködija keröm jenvevtsö
i musö i bidös tidavömsö i tidavtömsö.*

2) *i ötik gospod Isus Kristös, jen zon, ötik artmöm, ködija
ajvis em čužöm ožžik bid vek, jugit jugitis, veškit, jen veškit jenvis,
ködija čužöm, abu keröm, ötkod ajisköt i siön bidös voöm :*

3) *mįjan ponda mortjezös i mįjanös spasitöm ponda, sija vet-
čem jenvevtis i jajmötčem veža vovvis i Marja nivvis i mortön voöm.*

4) *raspinajtöm žö mįjan ponda Pontsa Pivat dirni i mučit-
čem i zebsem.*

5) *i vovzem kujmöt vunö gižöm kuža.*

6) *i kajem jenvevt vivö i pukavö veškitva dorin ajis berdın.*

7) *i böra vöktöm öškömön suditni vovjajezös i kuvömjezös, sivön
saritömvö oz vo ponsö.*

8) *i (verita) veža vovö, gospođes, vovjajezön kerises, ködija*

ajviš petavö, ködivö ajköt i zonköt ütmoz jurbitöni, i ošköni i ködija šuöm prorokjesnas.

- 9) *ötik vežaö, soborvön i apostovvön račkuö.*
- 10) *vištava ötik pirtčem kolem grekjes ponda.*
- 11) *vitčiša vovzem kuvömjezös.*
- 12) *i ovöm mödik vekis. Aminí.*

Kevmöm gospodvö (Az úr imádsága).

Aje mijan, ködija em jenvert vivin! med sveltičas tönat nimit; med voas tönat saritömít; med voas tönat volait i mu vivin, kiž jenvert vivin; nañ mijan kovöm set mijanvö tavun kežö; i kol' mijanvö užjesnimsö, kiž i mie kolam asvam užjezajesvö; i en nuöt mijanös ivötöm vivö, a viž mijanös umöliš. tönat em saritöm, i vin, i ošköm vek kežö. Aminí.

Das cöktöm Jenvis (Az isten tíz parancsolata).

1) *Me em gospod' Jen tönat; med oz vöö tönit muköd jenjes me kinža (vagy: meša). 2) en ker asvit böban i bid ötkod', kičem em jenvert vivin i mu vivin, kičem em vajezin i mu uvin, med en jurbit nivö i en kevmi nivö. 3) en kažtiv tönat gospod' Jenvis nimsö veš. 4) en vunöt suböt vunsö i svetit sije; kvat vun užac, i ker bidös tönat kerömjestö, a sizimöt vun šotčisem tönat gospod' jen ponda. 5) vidji ajtö i mantö; bur tönit med voas i kuzinima voan mu vivin. 6) en vi. 7) en gulajt (en viž možaös). 8) en gušas. 9) en vištav veš möd vivö. 10) en möd drugviš götiršö, en möd matišviš kerkusö, ne užaviš mortsö, ne užaviš inkasö, ne völasö, ne ösölsö, ne bid podasö, ne bid mij em mödi mortviš.*

Vištavöm Isus Kristös jiviš Matvejviš (Elbeszélés Jézus Krisztusról Mátétól).

Glava I. (Első fejezet).

(18) *čuzöm žö Isus Kristösvön siž vövi: čuñkičavöm börin manis sivön Marjaös Ösipköt, ožžik kítčež nija ez pondö ötvaín ovni, kažavöm, mij sivön kinömas em veža vovšan. (19) Ösip žö, sivön ajka, bur vövi i ez möd kažmötñi sije, mödis jansötčini siköt gusen. (20) kör sija etija dumajtöm, sö angev gospodvön kažmötčem sivö vötön i šuöm: Ösipöj, David pijanöj! en pov boštni Marjasö, tönčit inťö;*

čuztömön sivön em veža voršan. (21) čuztas žö zonös i nimön šuan sije Isus; sija spasitas ačis otirös nije grekjeziš. (22) etija žö bidös voöm, med voas, mij vištavöm gospod prorokjezön, ködija baitö: (23) etija niv kinömas pondas i čuztas zonös i setöni sivö nim Emmanuiv, mij tödse: mijanköt jen. (24) onšan sajmitön, Ösip keröm, kiž čöktöm sivö gospodvön angev i ačis inšo boštöm. (25) i ez töd sije, kiž med-börin sija čuztöm ačis med-oža zonsö, i sija nim setöm sivö Isus.

Glava II. (II. fejezet).

(1) Kör žö Isusiš čuzöm Judejasa Vipleemas, Iröd sar vunjes dirni, söki vöktömas Jerusalimas asivšan tödišjes i šuöni: (2) kitön vil-čuzöm Judejasa saris? mie azivim sivön közivsö asivvas i vöktömas jurbitni sivö. (3) etija kivotöniš, Iröd sar povzem i bidös Jerusalimis siköt. (4) i čukörtöniš bidönnissö med-oža popjezös i vevötiš-jezös otiriš, juvavöm nivis: kitön kovö čuzni Kristösvö? (5) nija vištavömas sivö: Judejasa Vipleemas; prorokisön gižöma siž. (6) i tö Vipleem, Judavön muš, nemön ne učetžik ižit karisša (gorödišša), Judinissa; töiš petas nuötiš, ködija spasitas menčim otirös, Izrailes. (7) söki Irödiš, gusen kortöniš tödišjezös, juvavöm nivis kör voas közivsö. (8) i istitöniš nije Vipleemas, vištavöm: munö i bičemžika juvase kaga jiviš, i kör ažat sije, juvörtö menim, medbi i me muni jurbitni sivö. (9) nija kivzitöniš sašes, munömas: i etija közivis, ködija nija azivömas asivvas, munöm ni ozin; kiž med-börin voöm i suvtöm setče, kitön kagais vövöm. (10) azitöniš žö suvtöm közivsö, nija ödjen gažötčemas med-ižit gažön. (11) pürömas kerkuas, ažemas kagasö mamisköt sivön, Marjaköt i ustöniš jurbitömas sivö; i ostöniš ašiniš burjessö, vajemas sivö kozinjessö: zovoto, vadan i smirnasö. (12) i on jivtöt boštöniš čöktöm ne bergötčini Irödiš ordö, mödik tujen munömas avas gortö.

Glava X.

(1) I kortöniš (Isus) ačis daskik vevötišes, setöm nivö vlašö kul pijanjes vivas, medbi vašötöni nije, i ceškötöni bid višansö i bid vermitömsö. (2) daskik žö apostovön nimjes emös söčemös: med-oža Simön, ködija šuse Petir, i Andrej sivön von, Jakov Zevedejvön i Ivan von sivön. (3) Pilip i Povom, Poma i Matrej vot-öktiš; Jakov Alpejevön i Levrej, ködija šuse Padej. (4) Simön Kananiš i Juda Iskariotis, ködija sije i vuzavöm. (5) nije daskiksö Isusiš istöm

i cöktöm nivö, baitikas : pirttöm jöz ordö ed munö i Samarijasa gorodas ed piro. (6) a munö sogavan balajes dinö, Izrail kerkuas. (7) i kitec vokatö, vistavö, suömön : matin sarsvo jenvertas. (8) sogaviszejös veskötö, kirč-visišejös vösetö, kuvömjezöz vovzetö, kuljevös vašötö, ves boštömas, ves i setavö.

Glava XVII.

(1) Kvat vun čuvavöm Isusis boštöm asköttis Petirsö i Jakövsö i Ivansö sivön vonsö i kajetöm rivin kerös jivö ötikjezös. (2) i vezšöm ni ozin : i jugdöm sivön čužömis kiž sondi, a paskömjes sivön kerömas čöčkömjes vim kod. (3) i sö kazmötčemas nivö Mosejis i Iljais, siköt šornitišjes. (4) sipöra Petiris šuöm Isusisvö : gospodej ! bičem mijanvö tatön ovni ; mödan, keram tatön kuim kerku : ötika tönit, ötika Mosejvö i ötika Iljarö. (5) kör žö sija šurvis etija, čöža jugit kimör vevtjem niže ; i sö ši kimör uvtšan šuis : etija em mijan zon žulinej, ködiin bidsön menam bur ; siže kivzö. (6) i kvitönis revötčišjes kimin usemas i bura povzemas. (7) a Isus vois, ni dinö sibötčis i šuis : etče i en povze. (8) vebtitönis žö asvas sinjes, niža ne kinös ez azivö, ötik Isussa. (9) i kör veččemas niža keröššan, söki ez cökti nivö Isus, baitikas : ne kinvö en vistavö, mij tije azivitö, kitčez mortris zon oz vovzi kuvömjeziš.

Glava XXI.

(1) Kör (Isus i sivön revötčišjes) sibötčemas Jerusolim dinas i voömas Vipagiaö, Vija kerös dinas, söki Isusis kika revötčises istöm. (2) i nivö suöm : munö ovaninö, ködiija veštita tijan ozin, i čöža azatö domavöm in öšölös i siköt öšöl pijanös, pörtčavö i vajetö me ordö. (3) i kör kin tijanvö suas mij-kö, oča vistavö, mij niža kovöni gospodvö, i čöža vezas niže. (4) sija bidös vövi, med tiras suöm prorokön, ködiija baitö : (5) vistavö Sionis nivisvö : sö sar tijan, vektö tö ordö ram, pukavömön tom öšöl vivas, ködiija čužöm užavöm in öšölsis. (6) revötčišjes munömas i kerömas siž, kiž cöktöm nivö Isusis. (7) vajetömas in öšölsö i öšöl pijansö, vevtjemäs niže asvanis paskömjezön i sija puksem ni vövö. (8) una žö otiris olsavvömas ässinis paskömjessö tuj vivas, a muködis rundavömas pujes vevsis šaljessö i čapkovömas tuj vivas. (9) otiris žö, ködiija si ozin i si börin munömas, kicavömas i šuömas : Osannu David pijanvö ! bursem munis gospod nivö ! Osannu vevdöras. (10) i kör piröm sija

Jerusalimas, bidös gorodis vorzem i šuöm : kin sija? (11) Otiris žö šuvöm : sija Isusis prorokis, Galilejasa Nazaretis. (12) i piröm Isusis jen vičkuaš i vašötöm bidönnissö vuzavisjezös i nöbisjezös vičkuaš, i pörötöm pizanjessö vežtišjesvis i koka žökjessö dadi vuzavisjesvis. (13) i šuvöm nivö : gižomas vištavöma : menam kerku kevman kerkuön šušas ; a tije keritö sije rözbojnikjesvis ovömön. (14) i sibötöemas si dinö vičkuaš sintömjes i koltömjes, i sija veškötöm nije. (15) kör žö med-oža řoppes i vevötisjes azivömaš čudesasö, ködija sija keröm i kicavis pijanjessö vičkuaš i šornitišjessö : Osanna David pijanvö! — vögasemaš. (16) i vištavömaš sivö : kivan ja, mij nija šornitöni? Isus žö nivö šuö : siž! a tije ne kör rač ed vidjivvö gižömsö : ömjezin uçet kagajesvis i moros nimasisjesvis tö keran oškömsö? (17) i koltönis nije, petöm gorodis Vipaniao i sötčün oj čuvötöm.

IV.

Az izsmai nyelvjárás.

Máté evangélioma, IV. fejezet (íróled jur.)

1) *Sek Jisus nuädäma völi dužän pustiñai', ilädäm pomla diavälsün. 2) i vižömistän nelämin lun i nelämin voj, sibörti čigjali. 3) i vomistän si dñinü ilädiš vöjpis : tekä jen pi, vöjp, med etaja izjas loänis nañjas. 4) a sia vöjpis vocca : gižäm vilin vijjim, oz ötik nañ pomlas löja lö¹⁾ mort, a bidcama kilis, kodj jen vomis petü. 5) sek bostis sije diaväl veža karä', sütädis sije vičko vejt vilä'. 6) i vöjpis silü : tekä jen pi, uskedci ulä'; gižäm vilin ved vöjpä : kuž angeljasislü čöktäma te pomlasid (vižni tenä) i ki-vilanis bostasnis tenä, med on dojd assid kocktä iz bärdä'. 7) Jisus vöjpis silü : sižže gižäma : in iläd assid gospod' jentä. 8) bara bostis sije diaväl (katis) zej žužid göra vilä' i petkedlis silü bid carstväsü tačes jugidlis i slava nilis. 9) i vöjpis silü : bidcän taje tenid seta, jurbitankä menum muež. 10) sek silü vöjpis Jisus : mun me dñinšum, satana ; gižäma ved vijjim : as gospod' jennidli jubirt i silü ötnasli služit. 11) sek kolis sije diaväl, i angeljas vojisnis i kučisnis služitni silü.*

¹⁾ Castrén szövegében így találjuk e szót: loä, hátul a corrigendák közt azonban ez van: lö, csakhogy (?) alatt.

12) Kílis Jisus, íštü Joan kutäma völi, muni Galileä'. 13) i kolis Nazaret, vojis i kučis öni morjedor Kapernaum karin, Zavulon i Neffalim gögärin. 14. med loas Isaia proroklän vöjpmäs, kodí vöjpä: 15) mu Zavulonlän i mu Neffalimlän, tuj kuža Jordan sajin Galilea vojtirjaslän. 16) pukališ vojtirjas pemidinän azisnäs izid jugid; i pukalisjasli pemid kulan störanän vošsis jugid nili. 17) sekisän kučis Jisus veledni i vöjpmi: pökajtée matistis ved nébesnäj carstvü.

18) Vetligän Galilejskäj morje dorti, azis kik vokäs, Simonäs, kodí šuše Petr, i Andrejäs voksü silis, tš čotigän morjeä', nia ved völinis čeri kijisjas. 19) i vöjpmi nili: me börsäné loktü i tijantä me kara mortjasäs kijisjasän. 20) nia öda kolisnäs tšjas i si börsän muninäs. 21) i munäm börin setis azis mukäd kik vokäs, Jäkäs Zevedejlis i voksü silis Joanäs, as pižanis Zevedej ajkad, vočligän assinäs tšjasnisä, i koris niže. 22) nia öda kolisnäs piž i assinäs ajnisä, muninäs si börsän. 23) i vetlis Jisus bidcän Galilea gögür, velädis niže čukartčemjasin i vistolis evangelie carstvülis i burdädalis bidčama visäm i bidčama vermitäm vojtirliš. 24) i peti juor si pomlas Siria kuža i vajedlisnäs si dorü bidcän visisjasüs, kodjas visisnäs bidcän bässän i tölissän, i kodjas kiän i kokän iz verminäs vörsini i burdädis niže. 25) i muninäs si börsän una vojtir Galileais i daskaris, Jerusalemis, Judeais i Jordan sajis.

V. Fejezet (vitäd jur).

1) Vojtirjas azimistän kajis göra vilü', i kor puksis, sek vojisnäs si dinü' veledčisjas silän. 2) i sia assis vom vostimistän, velädis niže, vöjpmi: 3) majbiräs kušjas lolän; nilän ved vijjim nébesnäj carstvü. 4) majbiräs bördisjas; nia ved gažmasnäs. 5) majbiräs ramjas; nili ved loas mu. 6) majbiräs čigjalisjas is vatämjas veskid pidla; nia ved pötasnäs. 7) majbiräs milästajas; nia ved loasnäs milujtämäš. 8) majbiräs söstäm-sölömajas; nia ved jennäs ažasnis. 9) majbiräs miritisjas; nia ved pijanjas jenlän šušasnäs. 10) majbiräs vötlämajas veskid pidla; nilän ved vijjim nébesnäj carstvü. 11) majbiräs ti, kor juorasnäs tijantä i vötlasnäs i šuasnis bid lok ki ti vilanid veskidtäg me pomlasä. 12) rädutčee i gažedčee; tijan ved una med nébesajasin; siž ved vötlisnäs prorokjasüs, kodjas (völinis) vožin tišinnid. 13) ti vijjimäs sō mulän; kor sō dubalä,

mijjen solasás? sesseü nikićenin oz löšö, kuž sömin kistinü ortsä' i taljõni mortjasli.

14) Ti vijjimäs jugid vojtirjasli: oz vermi kar žebžini göra vilin sulalís. 15) i öztimistän bi, oz puktinís sije vejt ulä, no bivizan vilä' i jugjalä bidänli, kodjas vijjimäs kerkaïn. 16) siž med jugjalas tijan jugidnid mortjas vožin, med ažasnis tijancinid bur karämnidtä i oškasnis ajnidtä tijancinid, kod nebesajasin. 17) in dumajtä, mij me voji rözeritni zakon libä prorokjasäs; me ig vo rözeritni, no tirtni. 18) veskidä ved vöjpa tijan: nebesa i mu munä; nikučäm med žöla gižäm zakonís oz mun sitäg, kicež bidcän oz tir. 19) kod kor razeritas eta žöla zapovedjasis ötiküs i velädis siž mortjasäs, sia žölažik šušas nebesnäj carstvään; a kod karas i velüdas, sia ižid šušas nebesnäj carstvään.

20) Vöjpa ved me tijan; kor tijan veskidnid oz lö ižidžik knižnikjasis i farisejasis, on pirä nebesnäj carstvää'. 21) kilinnid ti, mij vistaläma völi važjasli: in vi; kod cias, miža loas suddli. 22) a me vöjpa tijan: bidän, kod lögalä as vokis vilä' vešörä, miža loas suddli; kod vöjpas as vokisl: ninäm mort, miža loas ižid suddli; kod vöjpas: mikičäm mort, miža loas kuslitäm bijin sotčini. 23) i siž kor vajan assid kozin völtar vože' i sek mikičid ilad uše, ištä tenad vok lög kutü te vilad: 24) kol seče' assid kozin völtar vožas i mun vožžik, buras as vokidkäd, sek lok i vaj kozin assid. 25) miritči ödažik, kodkäd lög kutan, kicež te vijjim tuj vilin sikkäd, med sia oz set tenä sudjali, a sudja med oz set tenä slugali, i med oz čotnis tenü turmaa'. 26) veskidä vistala tenid: on pet setis, kicež on set med bör pöluškätä.

27) Kilinnid, mij vistaläma važjasli: in prelubodäjstvujt. 28) a me vistala tijan: bidän, kod vizlas jöz götir vilä' lok dumaän, lubodäjstvujtisnin sikkäd as šölämas. 29) korže veskid sin tenad ilädä tenä, kiski sije i šibit as dšinsid; buržik ved tenid, med vošas ötik tor tenad, a ne ačid bidcän šibitäma loan kustäm bije'. 30) i kor veskid ki tenad ilädä tenä, kiski sije i šibit as dšinsid; buržik ved tenid, med vošas ötik tor tenad, a ne ačid bidcän šibitäma loan kustäm bije'. 31) ristalämaže völi: kor kod ležas assis götir, med setas silü juksan-gižäm. 32) a me vistala tijan: bidän, kod ležas assis götir, prelubodäjanieis öddor, sia čöktä sije prelubodäjstvujni, i kod ležemaäs bostas, prelubodäjstvujtä.

33) Bara ti kilinnid, mij vistaläma völi važjasli: vešörä in

böžitci, no kar, mijjin böžitcin gospod' vožin. 34) meže vistala tijan: nikuž in böžitci, ni nebsaän, sia ved prestol vijjim jendlän. 35) ni muän, sia vijjim kokü silän; ni Jerusalemän, sia vijjim kar ižid carilän. 36) ni in böžitci as jurnad, si pomla mij on vermi te ötik jursi jezidäs, libä söddäs karni. 37) medže tijan loas böžitcan kī: siž, siž; abu, abu; mijže vīti tais, sia vijjim lukavüjsän. 38) te kilinnid, mij vistoläma völi: sin sin pidla i pin pin pidla. 39) meže vistala tijan: in vocaše lokli, no korže vočkas tenid veskid ščökaä', bergäd silä i muödortä. 40) i kod muödä tekäd suditéini i mirdīni tenčid vilis paskäm, set silä i doräm. 41) i kod tenä nuädis askädäs ötik vers, mun sikäd i kikäs.

42) Kod tenčid korä, set, i kod muödä tenčid üzdini, in ötkäžit. 43) ti kilinnid, mij vistoläma: lubit assid vöktä i in lubit assid vörägtä. 44) meže vistala tijan: lubitä assinid vörägjasnidä, burkilälä tijantä böžitedisjasäs, buräs karä, kodjas oz lubitnis tijantä i kejmä tijan lok karisjas i tijantä vötlisjas pidla. 45) med loannid pijanjas as ajnidlän, kod vijjim nebesajasin, išta sia čöktä as šondiisli ležni jugid lokjas vilä' i burjas vilä' i zerni veskidjas vilä' i lokjas vilä'. 46) kor ti kučannid lubitni tijantä lubitiasäs, kučäm tijan vijjim vitčini med? i mitarjas ozäm siježe karnis? 47) i kor okalannid assinid drugjasnidä sömin, mij vīti karannid? i väritämjas ozäm siježe karnis? 48) loäže ti sipomla buräs, kuž i aj tijan nebesnäj vijjim bur.

VI. Fejezet (kvajtäd jur).

1) Vitčise juklini assinid milästina vöjtir vožin, kor azenis nia tijantä; a muödorni tijan oz lō nikučäm mintäm as nebesnäj ajsännid. 2) korže te juklan milästina, in ošjis asnad, kuž licemärjas karänis vöjtir čukarjasin i uličajasin, med veskü oškasnīs nīje vöjtir; veskidä vistala tijan: nia bostisnīs nin aslinīs med. 3) a te siž jukli milästina, med oz töd tenad šulga ki, mij karä veskidid. 4) med loas milästina tenad gušen i aj tenad, kod aže gušen, mintas tenid javnä. 5) i kor kejman, in lō kuž licemärjas, kodjas lubitänis vöjtir čukarjasin i uličajasin sūtalämän kejmīni, med ažasnis nīje vöjtir; veskidä vistala tijan: nia bostisnīs nin aslinīs med. 6) a te, kor kejman, pīr as kumad i assid obäs sipti, kejmī as ajidli, kod oz tidō, i aj tenad, kod aže gušen, mintas tenid javnä. 7) kejmīgünže, in vīti šornitä, kuž väritämjas; nia ved dumajtänis, ištä as una šornitämnanis

loasnis kilämaäs, 8) in loä nikojd; tödä ved tijan aj, mijjis tijan nužda, kortežnid. 9) a ti kejmä siž: Aje mijan, kod vijjim nébesaja-sin, med svjatitčas tenad nimid. 10) med voas tenad carstvüid; med loas tenad vöjjaid, kuž nébesain i mu vilin. 11) naännumäs mijan-čunum vaj mijan talun kezü'. 12) i kol' mijančunum užjesjasnumäs, kuž i mi kollalam assunum užjesjasnumli. 13) i in nuäd mijantä iledni, a viž lukaväjis. tenad ved vijjim carstvü i vin i slava väkjas kezü'. amin.

15) Kor kučännid ležni mortjaslis gräjjas, ležas i tijančinnid tijan nébesnäj ajnid. 15) i kor on kuče ležni mortjaslis gräjjas, oz lež i ajnid tijan tijančinnid gräjjas. 16) korže vižalannid, in loä gažtämäs kuž licemärjas; nia ved ölänis sek šog čüzämaäs, med ažasnis vižaläm nilis vojtir. veskidä vistala tijan: nia bostinis nin aslinis med. 17) a te vižaligad majt assid jurti i miški assid čüzämä. 18) med oz petkedci mortjasli vižaläm, no as ajidli, kod oz tidō: i aj tenad, kod aže gušen, mintas tenid javnä. 19) in čukartä aslinid mij bur mu vilin, kön gag i sim šojä i kön gušasisjas kodjänis i guänis. 20) no čukartä aslinid mij bur nébesain, kön ni gag ni sim oz šoj, i kön gušasisjas oz kodjinis i oz gunis. 21) kön ved bur tijan, setän loas i šölännid tijan.

22) Jugdädiš aslid vijjim sin; i siž sinkü tenad sōstäm, bidcän acid loan jugid. 23) korže sin tenad lok, sek bidcän acid pemid loan, i siž kor jugidis te pičkad vijjim pemid, sek pemidis kučäm nin? 24) nikod oz vermi sluzitni kik gospodinli; libä ötiksä lubitas a muödsä oz; libä ötikis dänä' kutčisas, a muödsä kolas. on vermä sluzitni jeni i mamonli. 25) sipomla vistala tijan: in töždiše as lonanid, mij tijan šojni i mij juni, i mijjen asnidä pastädni, lolid abuäm ižidžik šojanis i astä pastädämis? 26) vižedä nébesnäj ticajas vilä'; nia oz köžnis, ni oz vundänis, ni oz čukartnis sušegä', i tijan nébesnäj aj verdä niže. ti abuäm niis buržikäs. 27) kodže tišninid töždämän vermas sodtini as bidmämislä žöt ötik girža kuža. 28) i paskäm pomla mij töždišannid? vižedä muvi turinjas vilä', kuž nia bidmänis, oz röbitnis, ni oz pečkinis. 29) vöjpa me tijan: i Solomon as bid slavanoas siž iz pastašli, kuž ötik niis. 30) korže muvi turin, kod ton bidmä, i asi šibitama loas pače', jen siž pastädä, ozämij tijantä zejžik, eča väritisjasä!

31) In töždiše, šornian: mij mijan šojni, libä mij juni, libä mij pastöni? 32) bidcän ved siže väritämjas korsenis; tödä ved

nebesnűj aj tijan, műj taja bidcän tijan kolü. 33) korše vožžik carstvü jenlīs i veskid silīs, i sia bidcän setčas tijun. 34) i siž in töždiše asja lun pomla; asja lun acīs kučas töždisni as pomla; tirmas bid lunli aslas töždišem.

VII. Fej. (sizimäd jur).

1) In suditä, med on loü suditämaüs. 2) kučäm sudän ved suditannid, sečämän suditasniš i tijantü; i kučäm murtäsün murtalannid, sečämänže murtalasnīs i tijan. 3) műje te ažan as vokid sinmin ū, a as sinsid on aži i ker. 4) kuž že te vistalan as vokidli: vaj me bosta te sinsid ū, kor tenad aslad sinmad ker? 5) licemür, bos vožžik as sinsid ker, i sek ažan bosni as vokid sinniš ū. 6) in setä vežaüs ponjasli i in šiblalä assinid dona izjas porsjas vože', med oz talonīs nia as kokjasnanis, i bergedčimistän med oz košolinis.

7) Korü i setčas tijan; korše i ažannid; zikedče i vostasnīs tijan. 8) bidän ved, kod korü, bostas; i kod korše, ažas; i zikedšišli voššas. 9) vijjimäm ti kostannid sečäm mort, kod, kor piš silän korü silis nañ, setas silī iz? 10) i kor korü čeri, setas silī zmäj! 11) i siž, kor ti vijjimäs lokäs, kužannid as pijannidli setöni buräs, kimin unžik bur tijan nebesnűj aj setas korisjasli si ordis. 12) i siž bidcän, kuž tijan kolü, med karasnīs tijan mortjas, siž i ti karü nili; siin ved i vijjim zakon i prorokjas. 13) pirä čigäm öbäsjasäd, sipomla műj ota öbäsjas i ota tuj nuädänis vošäm vilä i una vijjim munisjas seti. 14) kuž ottäm öbäsjas i čigäm tuj nuädä olämä, i eča nűje ažišjas.

15) Vitčise pörjalis prorokjasis, kodjas volasnīs ti d'nanid izku paskämän i pičkin vijjimäs lok köinkojdäs. 16) ni karämjas šörti tödmalannid nűje; čukartänisäm liežnög vilis vinograd, libä jön vilis smokvajas? 17) siž bid bur pu vaje bur votis, a lok pu vaje lok votis. 18) oz vermä bur pu vajni lok votisjas i lok pu vajni bur votisjas. 19) bid pu, kod oz vaj bur votisjas, keralänis sije i šiblalänis bije'. 20) i siž nűje votisjas šörti tödmalannid nűje.

21) Oz bid vöjpiš menum: gospod! gospod! piras nebesnűj carstvüä', no kariš me ajelis muödämsü, kod vijjim nebesajasin. 22) si lunä una vöjpasnis menum: gospod! gospod! igäm te nimnad mi proročestvujtä, igäm te nimnad bäsjasäs vötlalä, igäm te nimnad una čudesajas karlä? 23) i sek vistala nili: me nikor ig tödli tiantü; munä me d'insum lokäs karišjas. 24) i siž bidän, kod kizas taje men-

čum kījas i karas sišörti, loas sajda mortkojd, kod karis assīs kerkasü iz vilä'. 25) i muni zer, i vizītisnīs jujas i pöľalisnīs tōjas i uskedčisnīs si kerka vĭlä', i iz us, ištü puktäma völi iz vilä'. 26) i bidän, kod kīzas taje menčum kījas i og kar sišörti, loas jōj mortkojd, kod karis assīs kerkasü lia vilä'. 27) i muni zer i vizītisnīs jujas i pöľalisnīs tōjas i uskedčisnīs si kerka vilä' i us, i usem silän völi ižid. 28) kor Jisus pomjalīs sia kījas, vojtir divutčisnīs si velädäm vilä'. 29) sia ved velädīs nīje' kuž vīna mort, a abu siž, kuž knižnikjas i farisejjas.

V.

Sziszolai nyelvjárás.

Közmondások Wiedemann zürjén szótárából.

1. *ižid ban, da ičet šań* nagy arcz, de kicsiny szép(ség).
2. *bariš libö variš* mindent vagy semmit (szó sz.: hasznot vagy ragadozó madarat, héját).
3. *besliš kulan lun tödiš* mindentudó (szó sz.: az ördög halála napját tudó).
4. *pidö kö puktan, matišžik boštan* ha bele teszesz, közelebbről veszesz.
5. *dona da bičem, dontöma da umöl* drága, de jó; olcsó, de rossz.
6. *dīš da agsašan lusta* [vagy ugyan], de boronálsz (хоть не люблю, да смѣйся, Szavvajitov: zürjén szótára).
7. *sa-gežön oz pož kiškini* fűzkötéssel nem lehet húzni (azaz: önfejűvel nem lehet okoskodni).
8. *jen kö oz gimišť, «svjat svjat» on šu* ha az isten nem dörög, nem mondod: szent, szent.
9. *iz iz vilö kö köre* (= emberére akadt).
10. *kik iz-ki kostin sömin ne völlińi* mindent megpróbálni a világon (szó sz.: két malomkö között csak nem lenni).
11. *kīt jemīs, seti i sunītis* a hol a tű, ott a czérna is (= az alma nem messze esik a fájától).
12. *köpejka jeršitni kor-kö kežö sizim göröd sajö* a kopékát valamikorra (= szükség esetére) hét csomó mögé [kell] eldugni.
13. *tajö menim gorš vilö jiki moz sulalö* száalka a szememben (szó sz.: ez nekem a torokra száalkaként áll).
14. *ižid jur, da ičet milkid* nagy fej, de kicsiny ész.

15. *omöl kajlöm omöl i silöm* rossz madár[nak] rossz az ének(e) is.

16. *vož gotrašemís da vož četćemís oz kajtćinís* a házasodás előtt és az ugrás előtt nem bán meg az ember.

17. *jurís vilö on kaj* a fejnél magasabbra [tkp. a fejtől föltre] nem emelkedel.

18. *dš-lida kañli šaň olöm* lusta macskának jó élete [van].

19. *kažalín, kiž šidťo ažalín* megjegyzed, hogyan savanyítottad meg káposztás levesedet.

20. *ižid ižid kerka, da sömin kik öšin* nagy nagy egy ház, de csak két ablak.

21. *vitćisís möškös oš oz košal* az óvatos tehenet a medve nem tépi szét.

22. *šira-kaña on košas* egér s macska közt nincs küzdelem (szó sz.: [mint] egér s macska nem küzdesz, nem lehet küzdeni).

23. *mössö šojin, kuksö en nin žalit* a tehenet megetted, ne sajnáld most a borjút.

24. *sir-kurid, da ma-jumol olömis* keserves (szurok-keserű), de mézédés az élet.

25. *sin-kimís vilö on kaj* a szemöldöknél fölebb nem emelkedel (v. ö. 17).

26. *kinöm pöt, misku näyttöm* a has jóllakott, a hát veretlen.

27. *kinömtö on pörjal* a hasadat nem csalod meg.

28. *kirniš kirnišli sin oz kokišt* holló hollónak szemét ki nem vájja.

29. *kođir li uše, seki i liaš* vagy *li usigön i liaš* mikor a lé (nyírfalé, nyírvíz) csöpög (tkp. esik), akkor csapold is meg.

30. *lok jöz lokön, a jen milöštön* rossz emberek rosszal, de isten jósággal (kegyelemmel).

31. *olö, da luđ surťo kapa-kaszakerülö* (szó sz.: él, és a rétet fingja = tétlenül jár).

32. *ötiös i rok lukalas* egy ember nem tehet mindent (szó sz.: egyet a kása is megdöf, öklel).

33. *lukašan möšli jen šur oz set* öklelős tehennek isten nem ad szarvat.

34. *nebid kil čegöm litö jitas, a čorid kil bidsa litö čegas* gyengéd szó törött csontodat majd összeilleszti, de a kemény szó minden csontodat összetöri.

35. *hora pu on vešköd, lok mortös on velöd* görbe fát nem egyenesítsz ki, rossz embert nem tanítasz meg [oktatsz jóra].

36. *volistöm nöb oz kolas* hordóköttél nélkül való teher nem marad meg [leesik].

37. *oškış polzem mort i mirjış polö* a medvétől megijedt ember a fatuskótól is fél.

38. *me abu žö pajtöm Pedör* én ugyan nem vagyok rész nélküli Péter (= még nem vagyok utolsó ember).

39. *ötik gön, da paš* vagy: *köt ötik-göna, da med žö völi paš* egyetlen szőr, de (mégis) bunda v. habár egy szőrű [is], de légyen ám bunda.

40. *va vilö bi pestini* vízre tüzet gyújtani (hiábavalót cselekedni).

41. *pon sojas kö, jona vorsas* ha a kutya eszik, igen játszik.

42. *bid poplön as ustav* minden papnak [meg van] a maga szabálya.

43. *sar oz pörišmi, delö oz šišmi* a czár nem öregszik meg, a dolog nem rothad el.

44. *pöt čigjalışjas oz vezört* a jóllakott nem érti meg az čezöket.

45. *kiz, kiz pu, da jilis abu* hosszú, hosszú fa, de nincs csúcsa.

46. *ne bid tor zepö* (v. *dozö*) *pukti* ne tégy mindent a zsebbe (v. az edénybe) (=nem kell mindent oly szigorúan venni).

47. *ji bidös, mitčav pidös* jég mindenki, mutasd a feneket (=a látszat gyakran csal).

48. *töl kezö on ol, gač pičkad lim piras* a szélben ne lakjál (időzzél), nadrágodba belehatol majd a hó.

49. *ne-kod ruön oz pöt göztöl* (tkp. gözzel) senki sem lakik jól.

50. *ruč oškös tödö* a róka ismeri a medvét.

51. *en seral, pišsid ježižik on lo* ne csufolódjál, fogadnál fehérebb nem leszel.

52. *me ted kik sin da kojmod milkid seta* én neked két szemet és harmadikúl észet adok.

53. *kodir šuis loö, seki i mera* ha a gabona lesz (meglesz), akkor a mérték is [meglesz].

54. *amöštöm gör pomö šurni* szántóvas nélkül való ekére akadni.

55. *öti mös sítalö, da bidönös lakas* egy tehén szarik és mind (a többit) berondítja.

56. *sebras sörti i nužödcü* a takaró szerint nyújtózkodjál is.

57. *tödčas mort olöm sörti* életéről (v. szerint) ismerik meg az embert.

59. *lok mortli kašön sinmas on čecčišt* rossz embernek macskával nem ugrasz a szeme közé (szemébe).

60. *turiös kos pu jilš vištalni* a darút a száraz fáról [le]beszéli (= ostobaságot összebeszéli, dicsekedni).

61. *ičetik, ičetik ti, da gögöris lakbađ* kicsiny, kicsiny tó, de [v. mégis] körüle fűzfa (*salix cinerea*).

62. *as užiš on dözmi* a saját munká[tól] nem boszankodol (v. unatkozol).

63. *miškö šibitan, vožö úsas* hátra dobod, előre esik.

64. *pöriš pon oz ut tirtöm pu vilö* öreg kutya nem ugat üres fára.

65. *nebida volsalö, da čoriđa uženi* puhán ágyaz, de keményen alszik az ember.

66. *šumis bon vilö vežni* szíjat hársért elcserélni.

67. *vojšn bid-tor piroj* éjjel minden perjegyökér.

68. *lok jöz voropön oz vermini kutni jenliš milöst* rossz emberek fogantyúnál fogva nem bírják megfogni isten kegyelmét.

69. *kod mort ju vomön voškoltas* részeg ember a folyó torkolatán [is keresztül] megy [veszedelem nélkül].

70. *pełtöm popli kikiš oz zvömitni* süket papnak kétszer nem harangoznak.

71. *žarön li oz čeglaš* a melegtől (tkp. m. által) csont nem törik el (azaz: a meleg nem árt).

Közli:

HALÁSZ IGNÁCZ.

FELELET.

Nyelvészeti észrevételek Vámbéry Ármin *A magyarok eredete* cz. munkájára.

Megvallom, hogy csak némi restelkedéssel fogok oly kérdés megvitatásához, a melyről immár azt hittem, hogy többé nem lehet kérdés: hogy t. i. a magyar nyelvnek mely nyelvcsoporthoz találjuk közvetlen rokonait? Tudva van, hogy erre nézve a magyar összehasonlító nyelvtudomány már jócska idő óta tisztába hozta és megállapította a maga feleletét, mely imígyen szól: a magyar nyelv a nagy altaji nyelvcsalád csoportjai közül legközelebbiről és közvetlenül az úgynevezett ugor vagy (a mint még szintén nevezik) finn-ugor nyelvek csoportjához tartozik, azaz ezeknek hajdani egységéből (az ugor alapnyelvből) vált ki; e mellett a közte (a magyar nyelv közt) és egyéb (nem ugor) altaji nyelvcsoporthoz tartozó nyelvek közt észre vehető nyelvi és grammatikai egyezések vagy *a*) olyanok, a melyek az altaji ősrökságból vagy az egyes altaji csoportok őshajdani egységéből (altaji alapnyelvből) erednek s így, bár egyikrészt a magyar nyelvben (vagy a magyar nyelvben is) fenn vannak tartva, mégis mint egyezések nem a külön vált magyar nyelvnek valamely más altaji csoportbeli nyelvhez való különösebb rokonsági viszonyát bizonyítják, hanem csak az összes ugor csoportnak (illetőleg az ugor alapnyelvnek) a többi altaji csoportokhoz való rokonsági (egybetartozási) viszonyának föltüntetői (ilyen pl. magy. *vol-, val-* «esse» = tör. *bol-, ol-* «fieri, esse», mong. *bol-* «werden, reif werden»; magy. *él-* «vivere» = szamojed *jile-, ile-* «vivere»); — vagy *b*) olyanok, a melyek a különvált magyar nyelvnek az illető más altaji csoportbeli nyelvekkel való történeti érintkezéséből erednek, s a mennyiben az illető egyező szók (esetleg grammatikai alakok) ez utóbbiakban sajátos módon megalakultaknak vagy ezek ősi birtokához tartozóknak bizonyulnak, a magyar nyelvnyagnak idegen

elemek megszerzése által történt szaporodását jelzik, — s természetesen a magyar nyelv és egyéb alt. csoportokbeli nyelvek közt nem rokonsági, hanem kölcsönvételi viszonyt állapítanak meg (amilyen a magyar nyelv és egyéb nem is altaji-féle idegen nyelvek közt is tapasztalható). Ilyen, kölcsönvételi közösség a magyar nyelvvel található pedig a nem-ugor altaji csoportok közül kivált a törökségben, még pedig legeslegnagyobb részt a magyar bizonyúl, kölcsönvevő félnek.

A magyar nyelv rokonsági viszonyainak ezen fölfogásához pedig hozzájutott a magyar nyelvtudomány nem úgy hirtelen véttelenül, s nem a nélkül hogy több oldali körületekintéssel magának tájékozást szerzett volna. Sőt azt lehet mondani, hogy e fölfogáshoz csak többféle tévedező kísérleteken át, más nemű fölfogások átpróbálása után jutott hozzá, a melyek közül különösen azon régibb alapnézetet emelem ki, hogy a magyar nyelv közvetlenül rokonsága az altaji nyelvcsaládban többfelé terjed s hogy jelesen e nyelv az ugor és török nyelvek közt mintegy összekötő láncszemnek tekintendő. Tévedéseiből végre azt a tanuságot vonta nyelvtudományunk, hogy csak a szorosabban egybetartozó nyelvek csoportjainak szigorú különválasztása s az egyes nyelvi anyagi egyezéseknek esetleg külömbféle eredetének számba vétele mellett szerezhethet összehasonlító nyomozásainak biztos alapot és határozott irányt, az elérhető közelebbi és távolabbi czélok tudatos kitűzésével.

E szerint már keletkezése és megalakulása módjánál fogva is lehetett a nyelvtudományunkban a magyar nyelv rokonsági viszonyait illetőleg megállapodott fölfogást (alapnézetet, vagy ha tetszik teoriát) biztos alapúnak tartani — olyan alapnak, a melyen bátorságosan tovább lehet építeni, a nélkül hogy egyéb bajtól kellene tartani, mint a nyomozóknak egyes subjectiv gyarlóságaitól, a melyeket pedig mindig könnyen reparálni lehet. Hozzá járult hogy a jelzett fölfogás (vagy ha tetszik theoria) egészben vagy legalább főrészében, mely a magyar nyelvnek az ugor nyelvcsoporthoz tartozását illeti, újabb korunk legkiválóbb altajinyelvészeinek (altajistáinak) nézeteivel megegyezőnek mutatkozott. Habár a tudományban a tekintélyek szavát nem vehetjük is föltétlenül argumentum-számba s azon tisztelet, a melylyel nekik szellemi munkásságukért tartozunk, soha nem zárhatja is ki a

nézeteik iránt gyakorlandó kritikát: mégis a jelen esetben csak lehetett számba venni mint meg nem vetendő jóváhagyást olyan férfiaknak lényegesen egyező véleményét is, a kik az altaji nyelvcsalád körében tett terjedelmes tanulmány mellett még egyéb nyelvészeti készüllettel is bőven rendelkeztek, s mind ezen fölül semmi specialis nemzeti érzés és hagyomány szülte előítéletben nem leledzettek. Első áll e tekintélyek közt a nagytudományú Schott Vilmos, egyszersmind az összes altaji nyelvek egybetartozásának első fölismerője s az altaji nyelvhasznítás megalapítója. Ő ugyan első, e részben alapvető munkájában (1836-ból: «Versuch über die Tatarischen Sprachen») a magyar nyelvet még alapjában török és finn-ugor meg szamojed elemekből vegyült nyelvnek nézi,¹⁾ de már 1849-ben («Über das Altaische oder Finnisch-Tatarische Sprachengeschlecht»), látni való hogy miután a finn-ugor nyelveket s jelesen magát a finn nyelvet behatóbban tanulmányozta, a magyart egyenesen a csúd (ugor v. finn-ugor) nyelvek sorába iktatja²⁾. — Castrén M. Sándor, a híres nyelvész utazó, kinek fáradhatatlan kutatásainak az egész altajiságnak majdnem minden ágában sok becses nyelvanyag ismeretét köszönjük, a magyar nyelvet és népet habozás nélkül az ugarságba sorozza, sőt már ennek keretén belül való szorosabb helyet is jelöl ki neki az osztják és vogul népek és nyelvek mellett. De e mellett az altaji csoportoknak ősi azon-eredetiségét is hangsúlyozza³⁾.

¹⁾ Idézett munka, 7. lapon: «Die Stammväter der Magyaren in Ungarn waren, wie die Geschichte leise andeutet und der Ur-Kern ihrer Sprache zu bestätigen scheint, ein Gemisch von Türken und Hyperboreern.»

²⁾ «Obgleich so lange schon von dem Mutterboden losgerissen und starker lexicalischer Einwirkung einiger slavischen Sprachen, des Walachischen und zum Theil auch des Deutschen hingegeben, hat die magyarische Sprache doch auf ihrem eigensten Gebiete keinen Zoll Boden geräumt. Ihre Grammatik ist wesentlich finnisch geblieben; um aber davon Ueberzeugung zu gewinnen, genügt es nicht, dass man nur eine, wenn auch die vollkommenste Sprache des tschudischen Stammes ins Auge fasse; denn schon das Lappische steht dem Ungarischen in mehreren grammatischen Erscheinungen näher. Noch mehr gilt dies von den bekannteren tschudischen Idiomen am Ural; und die übrigen Räthsel der Grammatik wird das von Reguly erforschte Wogulische befriedigend lösen.»

³⁾ Ethnologische Vorlesungen über die altaischen Völker, 91. és 94. ll.

Castrén munkáinak tudós kiadója, Schiefner A., ki ezen kívül a mongolsággal is sokat foglalkozott, szintígy vallja a magyar nyelvnek ugor voltát, midőn a Castrénféle osztják nyelvtan új kiadásában az osztják szótárt főleg zürjén-votják és magyar hasonlításokkal bővítette. — Boller, ki Schott után legtöbbet foglalkozott az összes altaji nyelvek összehasonlításával s ki főleg azon fáradozott, hogy az ős altaji nyelvegység grammatikai rendszeréhez összeserezze az anyagot (a miben az időelőtti célkitűzést kell hibáztatnunk, valamint a sokban erőszakos és elhamarkodott hasonlítási eljárást, a melyre őt csakis az ideje szerint túlzott vállalkozás ragadta), — Boller, kinek, akárhogy ítélünk nyelvhasznító munkálkodása eredményeiről, mégis el kell ismernünk roppant nagy tanulmányát az altajiság körében, midőn e nyelvek osztályairól vagy csoportjairól szól, a magyart csakis a finn nyelvekhez fogja, a mint is első e körbeli munkája szorosan a finn (ugor) nyelvekkel foglalkozik, a melyekhez hasonlítva a magyart is fejtegeti¹⁾. — Végül megemlítem még Ahlqvistot, a finn nyelvészt, a ki több ugor nyelv vizsgálata céljából tett utai közben a törökség egy részével (jelesen a kazáni-tatárral és a csuvasossal) is megismerkedett, de azután itt helyben a magyar nyelvet tanulván (1862), ezt mégis csak a finnséggel találta összehasonlíthatónak²⁾.

De nem folytatom már a magyar-ugor nyelvrokonságot elismerő szavazatok elésorolását. Könnyű szerrel constatálhatnám, hogy az európai nyelvész-világban, a kik csak az altaji nyelveket s ezek közt a magyar nyelvet is ismerik, ennek hova tartozása iránt egy véleményen vannak. Mi csodálni való, hogy a magyar nyelvtudomány is édes megnyugvást talált az ilyen «consensus peritorum»-ban? Hogy nem vélte csalfa káprázatnak, hanem alapos igazságnak azt, a mit vele egyezőleg más szellemi szemek is láttak? S hogy ne erősödött volna meg alapnézetében vetett bizalma, midőn annak leglényegesebb részét (a magyar nyelvnek az ugor csoporthoz tartozását) megokolt helyeslő szavazattal elfogadta még egy olyan magyar tudós is, a kit addiglan különösen

¹⁾ Boller «Die finnischen Sprachen» 1853. — «Die Pronominalafixe des ural-altaischen Verbums» 1858.

²⁾ Ahlqvist: «Om Ungerska sprakets förvandtskap med Finskan» 1863.

a törökség terén mozgott sok évi tanulmányai inkább arra hajlítottak és képesítettek, hogy a magyarban azt lássa a mi a törökséggel egyező, — a kit tehát említett szavazatára csak a magyar-ugor nyelvrokonság tényeinek kifejtése bírhatott rá, úgy a mint azt hasonlító nyelvtudományunk akkoriban végrehajtott nyomozásaiból kivehető volt? Ez a férfiú nem más mint maga V á m b é r y Á r m i n, a ki most a mit még nem oly nagyon régen igaznak vallott, hiú káprázatnak hirdeti s a magyar és ugor nyelvek közvetlen rokonságáról való nézetet alaptalan erőszakolt teoriának akarja bizonyítani, hogy helyébe valami mást állítson — nem tudni igazán mit? — a magyar-török alaprokonságot «torzító» ugor elemekkel, vagy pedig a török-ugor keverék nyelv rejtélyes teoriáját, mely szerint a magyar nyelv «épen úgy sorozható a finn-ugor mint a török-tatár nyelvcsoportha» (275 l.) vagy pedig «sem az egyik sem a másik csoportba n e m sorozható» (230 l.)!

Vámbery úrnak említett szavazata a magyar-ugor rokonság mellett az 1869. évből való s egy olyan dolgozat bevezetésében található, mely a magyar nyelvben meglevő török elemek kimutatását tűzte ki föladatául («A magyar és török-tatár nyelvekbeli szóegyezések»: Nyelvt. Közlem. VIII. köt.). Maga a szavazat így hangzik, miután előre bocsátotta, hogy a magyar nyelv, a török szójárásokkal tett összehasonlítások után vagyis «egyoldalú tanulmányozás» mellett, határozottan a török szójárásokhoz tartozónak fog látszani» (NyK. VIII, 114):

«És mégis ki a magyar és finn-ugor nyelvek közti viszonyt némi figyelemre méltatja, meg fog győződni, hogy a török-tatár nyelvekbeli rokonság csak *második fokú* és hogy a magyar *első fokú* csak a finn-ugor nyelvekkel, még pedig a vogullal áll legközelebbi rokonságban?»

Okai pedig, melyekkel e nézet-vallásáról mintegy számot adott, a következők voltak:

«1. Az ugor nyelvek nyelvtani alakjaiban, a nyelv-hasonlítás ezen főtenyezőiben, több oly sajátság van, mely a magyar nyelv alakkincsében visszatükröződik, míg a török-tatár szójárások nyelvtanában kiányzik» (kiemeli a kétféle, tárgyi és alanyi igeragozást); — 2. «a szókinésben oly mozzanatok vannak, melyek megezőfolhatatlanul bizonyítják, hogy a magyar a finn-ugor törzsekhez áll legközelebbi rokonságban»

(úgy mint a számnevek, a testrészek meg a legnélkülözhetetlenebb természeti tárgyak elnevezései); — 3. «a magyar hangtani viszonyok már csak azért is közelebb állanak a finn-ugor nyelvtörzseihez, mivel ezek a *p, l, n, r, v* betűket mint kezdőhangokat használhatják, a mi a török szójárásokban igen nehéz, vagy pedig épen lehetetlen». Igaz, hogy Vámbéry e mellett a magyar és török nyelvek viszonyát is rokonságnak czímezi (t. i. másodfokú vagy fiatalabb rokonságnak), de azzal, hogy szerinte «e rokonsági viszony *későbbi* érintkezésnek vagy talán összeolvadásnak az eredménye az ugor néptörzsből már elkülönítve álló magyarok s a tiszta török elemek közt» — eléggé érthetően kijelenti, hogy a magyar nyelvben található tisztán török elemek abban egykor mint idegen vendégek honosodtak meg (vagyis kölcsönvételi viszony alapján kerültek be); sőt maga is mondja, hogy az olyan magyar-török szók, melyek török képzőkkel ellátva vétettek föl, meg vagy 60 az oszmánliból került szó kölcsönzöttnek tekintendő (u. o. 118. l.). Csak az altaji ősrökonság fölfogásával Vámbéry nincs egészen tisztában, a mennyiben «oly gyök- és tőszókról vagy nyelvalakokról» is szól, «melyek mint a turáni (értsd: altaji) nyelvcsoporthoz közös birtoka a törökben nagyobb és élénkebb rokonságot mutatnak, mint a finn-ugor nyelvekben» (t. i. a magyarhoz). De legalább még itt is csak azt vallja, hogy van az altaji nyelvcsaládnak bizonyos közös birtoka, a mely természetesen e családbeli nyelveknek az illető szorosabb csoportokon át való közös eredetére is utal.

Beh egészen másképen nézi most mind ezeket a «Magyarok eredete» szerzője, a ki pedig ugyanaz a Vámbéry, a kiről ez előtt 13 évvel szinte azt lehetett hinni, hogy majd magyar-ugor nyelvésznek áll be, mihelyt neki arra még egy kis otium kerül. A magyar nyelvben immár az ugorságból csak holmi «elemek» vannak, ezek pedig a világért sem eredetibbek, nem hogy számossabbak, mint a török elemek, sőt inkább ezeknél fiatalabbak, a nyelvbirtok vendégrészét tevők; nem kölcsönzők többé, hanem ősi tulajdon a magyarban a török képzőkkel ellátott szók is, sőt annál eredetibbek, minél törökösebbek; a magyar-török nyelvviszony megítélésében nem jöhet számba az altaji ősrökonságról való nézet (mely a legmerészebb phantasia szüleménye, — mert ez ősrökonság csak gyökűszókra terjedhet, nem pedig képzett szókra

— a mit, közbe legyen mondva, senki nem is állított). Mind ebből, t. i. ha ez mind igaz, a mint Vámbéry úr véli és vallja, önként az következik, hogy a magyar-ugor nyelvhasznítás eddigi munkálatai, mint a melyek egészen hibás alapon nyugosznak, nem egyéb kárba veszett erőszakos fáradságnál.

Megdöbbenve kérdeztük, mi okozta Vámbéry úr nézeteiben e nagy fölfordulást? Hiába találgattam, azt gondolván, hogy talán a magyar-ugor és magyar-török nyelvviszony tényei azóta lényegesen megváltoztak; hogy teszem egy új török nyelvet fedeztek föl, mely magyarabb volna a csagataj-töröknél vagy a jakutnál, vagy bár az állítólag «ugor elemekkel eltorzított» csuvasnál? Igaz, megismertünk azóta, azaz Vámbéry is csak azóta, az altaji-tatárral, a kirgiz-tatárral s a kazáni-tatárral Ilminszki, Radloff, Budagov, Bálint közléseiből, — de mind ezekben a magyarosságra nézve csak olyan nyelveket találtunk, a milyenek az előbb ismertek is; egy néhány külön adat, mely az új forrásokból került, a hasonlítás egészében számot sem tesz s ellenében áll az ugor nyelvismeret öregbedése, mely szintén nem egy új adatot nyújtott a magyar-ugor viszony részére. Mert fölteszem, hogy ez utóbbiról is vett Vámbéry úr tudomást, mint attól várható, a ki e két nyelvkör dolgában ítéletet akar mondani. Végre szerencsésen rá akadtam könyvének azon helyére, a hol egy szerény jegyzethen tudománybeli újjá születésének titkát maga fedezi föl. A 271. lapon ugyanis «helyre igazítja 12 év előtt tett nyilatkozatát. Akkor, úgymond, azon nézetben voltam, hogy a finn-ugor elemek qualitative és quantitative erősebbek a magyarban, s hogy a török hatás csak későbbi érintkezésből eredt a történelmi átalakulás alatt. De e nézetemet megczáfolták későbbi tanulmányaim, különösen pedig Budenz összehasonlító szótárának negatív eredménye».

Tehát voltaképen és főképen én — az én szegény magyar-ugor szótárammal vagyok a bűnös abban, hogy Vámbéry úr a magyar-ugor nyelvrokonság iránt minden hitét végképen elvesztette! Beh nagy balgaságot követtem el, hogy ezt a szótárt nagy fáradsággal megírtam s nem hagytam a «Magyar és finn-ugor nyelvekbeli szövegyezések»-et úgy a mint 1868-ban először kiadtam, teljes bizonyító s meggyőző erejűben. Talán még most is nézet-társunk volna V. úr s nem kellene vele hosszadalmasan vitatkozni.

De ez már megtörtént: a nagy bűnt elkövettem, s most kikaptam a sententiát. A magyar-ugor szótáram, mint a magyar-ugor nyelv-rokonság bizonyos részéről való kifejtése, annyira rossz, hogy az embert még el is riasztja azon rokonság elhívésétől, a melyet ki akar fejteni! Pedig legalább annyit hittem volt, hogy e szótáram, ha lesz is benne sok hiba és kivetni való, mégis csak valamicskével jobb mint a régi Szóegyezések, vagyis hogy az előbbi munkálathoz képest egy kis «haladást jelez.» S már azon voltam, hogy munkámnak ilyen igazán negatív eredménye miatt elszomorodjam, de segítségemre jött a Vámbéry (254. l.) szerint «ismeretes philologusi önhittségem», melynél fogva nem egy könnyen állok el szerzett nézeteimtől, a míg csak győzöm védeni; tudni kell ugyanis, hogy Vámbéry úr nyelvhasználata szerint *önhitt*-nek mondandó, a ki önmagában hiszen, — a ki erősen hiszi vagy valóban meghiszi is a mit állít; ez a tulajdonság pedig némileg hiba, mert a vele járó makacssággal esetleg a velünk vitázó jámbor feleknek könnyen alkalmatlanságot szerezhetünk; Vámbéry úr, úgy látszik, ajánlja is az ellenkező virtust, az *önhíttelenséget*, mely abban áll, hogy nem kell szükségképen meg is hinni, a mit állítunk (példáját is adja V. úr a *nyugod* czikk bírálatában, 539. l., ahol ő olyan török egyezést hoz föl, a melyet maga is hibásnak nyilvánít; vagy a *hárs* czikk alatt, 605. l., hol az én rossz egybevetésemet követve, valamit a törökségből is hoz föl párhuzamúl de «a nélkül, hogy akár az egyik akár a másik részen hinne a rokonságba»). Egyszersmind fölébredt bennem azon kételkedési hajlamom, a melyet Vámbéry úr munkája végén annyira megró, de a melyet sehogy meg nem tudok fékezni, mihelyt azt tapasztalom, hogy valaki, nem hogy gyarlóságból tévedésbe esett volna, hanem tévedést elkövetett. Ilyen esetet pedig már Vámbéry munkájának első részében találtam volt, hol (73. l.) e bolgár nevet: *Omortag* a keleti török *omortka* «tojás» szóval magyarázza, noha jól tudhatja s kétségnélkül tudja is, hogy «tojás» a keleti törökben nem *omortka*, hanem *jumurtka* v. *jomurtka*, a mint maga is közölte a szót «Csagataische Sprachstudien»-ben, valamint «Etymol. Wörterbuch»-jában; kell neki mint kiváló «turkologus»-nak azt is tudni, hogy e szó egy török dialectusban sem fordul elő kezdő *j* vagy annak æquivalense nélkül: oszm. *jumurta* (l. Vámbéry, Taschenwörterbuch s. v. «ei»), kazáni-t. *jo*

morka, azerb. *jumurta*, altaji *jimirtka*, kirgiz *žumurtká*, jakut *simít*, esuvas *šimarda*, kozjal *numurtká*, *numerka*.

S így bátor voltam V. úr által elítelt munkámnak valódi eredményén egyelőre még nem esni kétségbe, s inkább azt sejtteni, hogy a tisztelt bíró úr nem kellően részrehajlatlan és helyes eljárású vizsgálat alapján hozta anathematikus ítéletét. Hozzáfogtam tehát a motívumok tanulmányozásához, a melyeket V. úr munkája végén egy terjedelmes mellékletben közölt, a melyben szótáramnak hasonlító cikkeit a magyar-török nyelvrokonság szempontjából tüzetesen megbíralja. Az ebben a magyar-ugor egybevetésekkel szembe állított magyar-török egybevetések értékét mérlegelvéen (a mit V. úr többnyire elmulasztott, meglegedvén azzal, hogy a törökből általában csak fölhozhasson valamit, bár csak hang- vagy jelentésbeli «anklang»-ot), s a fölhozott török adatok hitelességét vizsgálván (a mi elég fáradságos, de szükséges munka volt, mert V. úrnak nem egy, bár mi módon keletkezett tévedését kellett constatálnom) s e mellett arra ügyelvéen, hogy mennyire követ V. úr elfogulatlan bírálati eljárást (különösen az ugor egybevetések összes adatainak és magyarázatuknak kellő számbavételére nézve): tapasztalásaim összegezése után azon megnyugtató meggyőződést nyertem, hogy az e bírálatban eléadott magyar-török nyelvrokonság a magyar-ugor szótár egybevetéseiben semmi nevezetes kárt nem teszen, s hogy e munka eredménye még mindig eléggé «positív» marad, nem is tekintve azon ugor egybevetéseket, a melyeket V. úr is bántatlanul hagyni magát kénytelennek érezte. Mindössze a szótáram cikkeiből néhány számot, talán 5-öt vagy 6-ot, vagy ha már liberalis akarok lenni talán 10-et, 12-öt fogok kivetni, a mennyiben az illető magyar szóokban török kölcsönszókat ismertem föl vagy az illető egybevetést egyelőre még némileg merésznek tartom, — s teszem ezt Vámbéry úr bírálati ellenvetései után, bár részben nem azok alapján. Ennyi veszteséget, ha ugyan az, talán mégis elbír a Magyar-ugor szótár, s a pótlására már elég más anyagot tartogatok.

Vámbéry úr bírálatának fölülvizsgálása azonban még más tekintetben is megvigasztalt. Észrevehető ugyanis e bírálaton, hogy korántsem az én szótáram, az ő «negatív eredményével», az oka annak, hogy Vámbéry úr a magyar-ugor nyelvrokonságot elismerő régibb nézetét oly gyökeresen megváltoztatta. El volt az már

ítélve, még mielőtt annak negatív eredményét constatálta volna; a bíráló csak utólag hajtotta végre, hogy a már megállapodott ítéletet valahogy motiválja. Könnyen meg is lehet sejteni, hogy miért nem kellett már V. úrnak a magyar-ugor nyelvrokonság, s ennél fogva annak egyik főrészeről való bemutatója, a Magyar-ugor szótár? Nyilván mert útjában állott az egy másnemű nézetének, mely időközben, hogyan hogy nem, V. úr elméjében «szikla szilárdságú» hitvallással erősödött, azon nézetének t. i., melynek kifejtése a «Magyarok eredete» cz. munka célját teszi, hogy a magyarok ethnikai eredetük szerint a török-fajta népekhez tartoznak. Minthogy pedig e nézetét részint nyelvészeti adatokból is merítette, mégsem illett, hogy a magyar nyelv alapjában tisztán ugor-féle nyelvnek tartassék, s a magyar-ugor nyelvrokonság sorsa egyszeriben el volt döntve: az ethnologus Vámbéry megparancsolta a nyelvész Vámbérynek, hogy őt ettől az alkalmatlan nyelvrokonságtól akárhogy is megszabadítsa.

Véleményemet a következő momentumok igazolják:

1. Vámbéry úr bírálataiban a m.-ugor szótárnak egy nem egészen csekély részét figyelembe sem vette: kerek számmal 300 cikket mély hallgatással mellőzött, azaz az ugor rokonságnak ugyanannyi tanúit az ügy tárgyalásából kirekesztette; pedig nem egyiknek közülük igen-igen fontos a vallomása (pl. a *lev-* «fieri, esse» igének; lásd alább a kirekesztettek jegyzékét). Úgy látszik, bíró úr belefáradt a «motivumok» kidolgozásába.

2. A bebocsátott tanukat is sokszor csak félfüllel hallgatta ki, azaz nem olvasta meg jól a bírált szótárcikkeket, különösen a fejtegető magyarázatokat (commentárokat), de néha még az egybevető főrovatot sem; azután pedig az adat vagy magyarázat mellőzésére építi a maga ellenvetéseit (pl. 642. l. *fagy* alatt a szótár szerzőjére fogja rá az «égni» és «fázni [és fagyni]» fogalmak egybetársítását, a mellett, hogy a mordvin *palì*-nak csak a «frieren» jelentését közölte, elhagyván a «brennen»-félét | 603. l. *gyors*: V. úr tagadja, hogy «erő» és «gyors mozgás» rokon fogalmak, pedig a commentár erre két igazoló példát hozott föl a finn és észti nyelvből). Ilyesmit csak olyan bíró miv. lehet, a kinek már eleve készen van az ítélete. «Gyönyörű példánya» a bírói vagy bírálói gondosságnak az is, hogy V. úr egyszer csupa véletlen figyelmetlenségből valamely finn szó fordításának főszavát elhagyván, az így meg-

csonkult s voltaképen érthetetlen fordítást egyszeriben megérti és megmagyarázza, s ennek alapján azután a szótár szerzőjére halhatlan badarságot fog rá: 606. l. *has* alatt, ezt adja a szótár: finn *kupsu* «vesica piscium natatoria», ő meg így írta ki: «piscium natatoria», s ez szerinte = «uszony» (a német kiadásban «flossfeder»)!

3. Vámbéry úr néha erőszakosan bánt az ugor tanukkal, hogy jobban az ő ohajtása szerint valljanak: 614. l. ő, nem a szótár, összebilincseli a *kosz* «grind» szót, melynek megint csak ő adja a «tulajdonképeni brand» jelentést, a *kozmas* szóval, s ezen alapszik azután az ő vádja, hogy a szótár szerzője a «kéreg» és «égés, hő» fogalmakat egymással egyezteteti (251. l.); tehát először ő készít badarságot, azután másnak a nyakába köti | 615. l. a szótárnak *kora* (*akkora*) és *kor* (aetas, tempus) czikkét megcsontítja a *kora* elhagyásával; mert az ő török egybevetése csak a *kor*-hoz illik, míg az ugor egybevetés, jelentésre nézve, jobban a *kora*-val egyező.

4. Vámbéry úr az ugor tanuktól megtagadja értéküknek bizonyos igazolását, a melyet azonban a török tanuknak megenged; más szóval: Vámbérynek szabad az ő török egybevetéseiben fogalom-egyeztetés végett indogermán analogiákra is hivatkozni (pl. *kéreg* alatt: tör. *kirag* «szél», v. ö. német *rand* és *rinde* | *szárny* alatt: kazáni-t. *jarun* vállapoczka: «v. ö. orosz *krilo* és *krilce*), de Budenznek az ugor szóhasonlításban nem szabad (251. l. «tehát ismét az árja példákra való természetellenes és végzetes hivatkozás!»).

5. Vámbéry úr a kihallgatott vallomásokot összegezván valamiképen (lásd alább) úgy intézi az osztályozást és összeadást, hogy kifogástalan ugor tanukat az általa kifogásoltakkal egybe fog, s így velük is a szótár úgynevezett «negatív eredményét» kihozatja; így pl. a m. *hal-* «mori» mellett a finn *kuole-*, vog. oszt. *kol-*, *çal-*, melynek török ellentanuja *öl-*, segíti a magyar-ugor nyelvrokonság alaptalan voltát bizonyítani! Ez eljárás, azt meg kell engedni, fogásnak igen jeles, de valami különös igazságszeretet bizony nem látszik ki belőle.

Mind ezekből Vámbéry úrnak elszánt törekvése látszik ki, hogy a magyar-ugor szótár tanuságát, akármiképen, török-szakad, semmisnek tüntesse föl. Hiszen buzgóságában még arra is elra-

gadtatta magát a nyelvész Vámbéry, hogy nem csak a szótárnak megokolt véleményeit, hanem még adatokbeli tényeket is a számbavételből kirekesztszen : mert hiszen a kívánt «negatív eredmény» csak így volt elérhető; és pedig e mellett is csak úgy, hogy az akárhogy is kihozott votumok ponderálásától, újmagyarosan mondva, teljességgel «eltekintett.» Pedig hogy voltaképen az igazság megállapítására ez is szükséges, egy kicsit maga is sejtette, azt mondván a 252. lapon, hogy az ő észrevételei «egyelőre inkább a rokonság quantitativ, mint [sem] qualitativ fokára vonatkoznak».

De végre mit ért el Vámbéry úr a M.-ugor szótár «negatív eredményének» föltüntetésével? Megdöntötte-e már a magyar-ugor nyelvrokonságot is? Hiszen e szótárnak nem is czélja a magyar-ugor nyelvrokonság bizonyítása, noha az e bizonyításhoz tartozó adatoknak egy bizonyos része abban bennfoglaltatik. De nem valamennyi adat. Ott van még a grammatikai alakok egyezése, a melyeket V. úr egykor «a nyelvhasznítás főtenyezőinek» ismert el. Miért nem részesítette most V. úr ezeket is oly tűzetes tárgyalásban mint a szóegyezéseket? Az nem lehet mentsége, hogy a magyar-ugor alaktant még nem találja kényelmes rendszeres kézikönyvben, hogy azt lehetőleg könnyű szerrel tanulmányozhassa; a ki az ugor nyelvek dolgában érvényesen itélni akar, annak e nyelveket valamennyire csak ismernie is kell; s ha ugyan kereste volna V. úr, számba vehetett volna legalább több az ugor alakhasznításra vonatkozó dolgozatot, mely Hunfalvy «Vogul föld és nép» cz. munkája (1864) óta jelent meg; sőt az ugor szótár commentárjaiban is talált volna ide vágó részleteket, a szóképzést illetőleg, ha t. i. e munkát nem csak a «negatív eredmény» szempontjából tanulmányozta volna. — Végre tudja azt is V. úr, hogy lehetnek jellemző hangtani sajátságok is a nyelvrokonság megítélésére nézve fontosak; sőt 1869-ben még azt hitte, hogy csak ilyenek is eléggé bizonyítják a magyar nyelv finn-ugor jellemét. S csakugyan tárgyalja is V. úr újabb munkájában a «hangviszonyt», czéljához képest alaposan — a miről máskor még alkalammal lesz tűzetesen szólni.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1882. nov. 20-kán tartott ülésén.)

I.

A magyar-ugor Szótár mérlege. — A magyar testrész-szók.¹⁾

A Magyar-ugor szótárnak pedig azért «negatív az eredménye», mert sokkal nagyobb számmal van benne olyan szóhasználat vagy szóegyeztési cikk, melyet Vámbéry úr kisebb-nagyobb fokú rosszallással elvetendőnek tart, mint az olyan a melyet ő is

¹⁾ **Rövidítések.** Nyelvek: **alt.** = altaji-tatár; **azerb.** = azerbajdsáni (t.); **bask.** = baskir (t.); **csag.** = csagataj (keleti-török); **cser.** = cseremis; **csuv.** = csuvas; — **f.** = finn; **jak.** = jakut (t.); **kar.** = karagasz (t.); **kaz.** = kazáni (t.); **kirg.** = kirgiz (t.); **kojb.** = kojbal (t.); **lp.** = lapp; **m.** = magyar; **mong.** = mongol; **mord.** = mordvin; **oszm.** = oszmanli (oszmán-török); **oszt.** = osztják; **t. t.** = török-tatár («általában véve» V.); **tör.** = török; — **turkm.** = turkomán; **tob.** = tobolszki (t.); **ujg.** = ujugur; **vog.** = vogul; **votj.** = votják; **zürj.** = zürjén.

I d é z e t t m u n k á k : **Abuska,** csagataj-török szógyűjtemény: török kéziratból fordította Vámbéry Á. (Pest, 1862); **Altgr.** = Grammatika altajskago jazika (Kazán 1869); **Bál.** = Bálint G., Kazáni-tatár nyelvtanulmányok (Bpest 1875—77); **Bianch.** = Bianchi et Kieffer, Dictionnaire turc-français (Paris 1850); **Böhtl.** = Böhtlingk, Die Sprache der Jakuten (St. Petersburg 1851); **Budag. (Budg.):** Sravnitelnij Slovar turecko-tatarskich narécij (St. Petersburg 1868); **Csag. Spr. (v. Stud.)** = Vámbéry, Csagataische Sprachstudien (Leipzig 1867); **EtWb.** = Vámbéry, Etymologisches Wörterbuch der turko-tatarischen Sprachen (u. o. 1878); **Ilm.** = **Ilmingszki,** Materiali k izučeniju kirgizkago narécija (Kazán 1861); **KBil.** = Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku Bilik, Text mit Übersetzung und Wörterbuch, von H. Vámbéry (Innsbruck 1870); **MUGSz.** = Budenz, Magyar-ugor szótár (Bpest 1873—81); **N.** = Vámbéry «a magyarok eredete» cz. munkájának Német kiadása (Ursprung der Magyaren, Leipzig 1882); **NyK.** = Nyelvtudományi Közlemények; **Osztroum.** = Osztroumov, Slovar narodno-takarskago jazika [kazanskago] (Kazán 1876); **Pavet d. C.** = Pavet de Courteille, Dictionnaire turc-oriental (Páris 1870); **Radloff** = W. Radloff, Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens (St. Petersburg 1866—72); **Stud.** = Vámbéry, Csagataische Sprachstudien;

helyesel. Ezek a rossz magyar-ugor szó-egyezések ugyan nem egyformán rosszak; van köztük egy egész csapat, mely szinte jónak mondható, sőt a melyet maga Vámbéry úr is annyira jónak talált, hogy az illető szó-egyezések még «a török-tatár nyelvekben is helyeselhetők». De ez a fölös helyeselhetőség csakhamar szegényeknek vesztükre vált: kettősen helyesek levén, úgy tüntek föl Vámbéry úr szemében, hogy egyszersmind kétesen helyesek, vagyis hogy kétesek, a mi már félig-meddig =rossz. A mint így egyszer rossz hírbe keveredtek, aztán menthetetlenül ugyanabba a pokolba kerültek, a melyben már a rosszabbak és legrosszabbak azon vakmerőségükért bűnhődtek, hogy magyar-ugor nyelvrokonság bizonyítóíul világgá támadtak. Vámbéry úr ugyan is a Magyar-ugor szótár birálatában számbavett magyar-ugor szó-egyezéseket négy csapatba (kategóriába) osztja, a melyeket röviden így jellemez:

Első kategória (505. l.): «avagy olyan szóegyezések, melyek mind a finn-ugor, mind a török-tatár nyelvekben egyaránt helyeselhetők» (243. l. így: «az összes ural-altaji nyelvkincsben levő közösségi szellemnél fogva helyeselhetők»). — Nem értjük ugyan mindjárt, miképen legyenek a Magyar-ugor szótárban foglalt szó-egyezések, azaz magyar és ugor nyelvekbeli szóegyezések még «nyelvekben» s jelesen «a török nyelvekben is» helyeselhetők, de a birálatnak illető részén végig nézve könnyen megsejthetjük, mit akart Vámbéry úr idézett szavaival voltaképen mondani; nyilván ezt: «olyan magyar-ugor szóegyezések, a melyek amúgy helyesek, de a melyek ellenében az illető magyar szókra vonatkozó ugyanoly jó (v. helyes) magyar-török szóegyezések is hozhatók föl.»

Második kategória (559. l.): «avagy olyan szóegyezések, melyek a speciális finn-ugor hangtani viszony következtében a török nyelvben nem, vagy igen ritkán találhatók» (244. l. «melyek... következtében a török nyelvekben nem találhatók, vagy, ha megvannak is a törökben, a finn-ugor rokonság erősebb és praegnansabb jelei miatt azonnal föltűnnek»). Ertsd: «olyan

Trojanszki: Slovar tatarskago jazika (Kazán 1833); **TWb.** = H. Vámbéry, Deutsch-türkisches Taschenwörterbuch (Constantinopel 1858); **Vullers** Lexicon Persico-Latinum (Bonnae 1855—64); **Zenk** (v. **Z.**) = Zenker, Dictionnaire turc-arabe-persan (Leipzig 1866—76); **Zolotn.** = Kornevoj čuvašsko-russkij slovar (Kazán 1875).

magyar-ugor szóegyezések, a melyek ellenében, megfelelő magyar-török szóegyezések nem hozhatók föl, kivéve néhány kevés esetben, a hol azonban a fölhozható magyar-török egyezés nem egyaránt jelesnek mutatkozik.» Megjegyzem, hogy a «specialis finn-ugor hangtani viszony»-val való megokolást el kellett volna hagyni a kategoria jellemzéséből, mert elég olyan magyar-ugor szóegyezést sorozott Vámbéry úr e kategóriába, a melyen semmi specialis ugor hangalaki sajátság nem nyilvánul.

Harmadik kategoria (582. l.): «avagy olyan szóegyezések, melyek a finn-ugor nyelvekben nehézkesek és erőszakosak, a török-tatár nyelvekben pedig természetesek és szembe-tünőbbek» (246. l. «melyek épen úgy a hangtani, mint a fogalmi viszony kellő méltatása mellett, a finn-ugorban részint nehézkeseknek, részint erőszakoltaknak és helyteleneknek mutatkoznak, ellenben a török-tatárban sokkal jobban kielégítik a részreahajlatlan ítélőt»). Vámbéry talán ezt akarja mondani: «olyan magyar-ugor szóegyezések, a melyek hangalaki vagy fogalom-egyeztetés tekintetéből kifogás alá esnek (s ennél fogva helytelenek) s a melyek ellenében minden tekintetben kielégítő magyar-török szóegyezések hozhatók föl.»

Negyedik kategoria (641. l.): «avagy olyan szóegyezések, melyek sem a finn-ugor, sem a török-tatár nyelvek terén hozott analógiák által nem igazolhatók, tehát mindenkép hibások» (248. l. «és a melyeket, csak fölhevült etymologiai phantasia productumaiúl kell tekintenünk»; v. ö. 253. l. «phantasticus etymologiai»). — Ez is furcsa definitio, a mennyiben magyar-ugor szóegyezéseket, a melyek amúgy is hibások volnának (hiányozván az ugor nyelvekben a kellő «analógiák», azaz Vámbéry úr műnyelve szerint «egyezés»), csak az által váltak «mindenkép hibásokká, hogy az illető magyar szókra nem találunk az török nyelvekben «analógiákat», azaz «egyezéseket».

Egyelőre még nem is kutatva, hogy helyesen ítélte-e meg Vámbéry úr a kifogásolt magyar-ugor szóegyezéseket vagy csakugyan igazán egyértékű magyar-török egyezéseket hozott-e föl a magyar-ugorok egyik része ellenében, már az ő bírálatának imént jelzett négyes fölosztását egy kissé furcsának kell találnom. Ő az én magyar-ugor szótáramról azon hízogó véleménynyel van, hogy az a magyar-ugor szókinccs-egyezésnek ez idő szerint legbehatóbb

tárgyalását vagy fejtegetését foglalja magában, a miért is ő abban a magyar-ugor nyelvrokonságnak e részben kiváló bizonyítását találja. De egyszersmind észre vevén, hogy a benne állított magyar-ugor egyezéshez «még szigorú kritika fér, a mi által a bebizonyítottoknak tartott tények mennyisége jelentékenyen alá száll», ő meg akar róla győződni, hogy csakugyan mi és mennyi van benne, a mit a szigorú kritika el nem fogadhat. Az e végett intézett vizsgálat az egyezéseknek csak két osztályát fogja kihozni: *a)* helyes vagyis kifogástalan egyezések; és *b)* ilyen vagy olyan alapos okból helytelen vagyis elfogadhatatlan egyezések. Ha azután a helyes egyezések csapatja csakugyan, kivált tartalmilag is, oly jelentéktelennek mutatkoznék, hogy az e nyelvek eredeti rokonságát (azaz hajdani nyelvegységét) nem is bizonyíthatná, hanem ez egyezések létre jötte akár más okból is magyarázható volna, a bírálat helyességét és alaposságát föltéve, helyesen mondhatná a Magyar-ugor szótár bírálója, hogy annak «negatív az eredménye». Minek neki tehát a helytelenek (III. kategória) mellett még leghelytelenebbeket is (IV. kategóriában) hozni föl, mintha bizony ezek jobban ártanának meg a magyar-ugor rokonságnak, mint a csupán «helytelenek»? S a mely magyar-ugor szóegyezés egyszer helyes, az nem lehet kevésbé helyes a miatt, hogy az illető magyar szóval akár török szó is helyesen egyező; ez utóbbi körülményben csak problema bukkan elé, a két felé való egyezés eredetét illetőleg. Hogy az említett négyes föl-osztásnak nincs igazi ratiója, maga Vámbéry úr mutatja meg az által, hogy fölvelt kategóriáinak kriteriumait nem tudja következetesen alkalmazni, s sokszor a kriteriumok fölismerésében és megítélésében tétovázik. A II. kategoriabeli («helyes») magyar-ugor czikkekhöz is néha odavet m.-török egyezéseket, a melyek természetesen szintén helyesek, mert különben föl sem hozta volna: pl. 560. l., *éj*-hez: tör. *e, len*- késni | 561. *ujj*-hoz: alt. *öle* ujj, *üje* íz, tag | 562. *bök*-hez: kaz. *bökö* dugasz | *csikland*-hoz: oszm. *gizikla*- | 564. *fü*-hoz: csag. *bala* gyermek, oszm. *pala* liba | 562. *csíp*-hez: csag. *čimda*- kneipen | 564. *fészek*-hez: tör. *büzek* lyuk | 565. *háj* és *híz*:- alt. *kazi* háj | 567. *jelen*: tt. *jil*, *jal*, *jil* fényleni | 567. *jó* fluvius: t. t. *oguz*, *okuz* folyó (Oxus) | *kerek*, *kör*: csag. *gürüng* beszélgetés, ujj. *küren* kör, tábor | 568. *könnyü*: t. t. *kine*, *gine* (kicsinyítő képző) | 572. *nász*: alt. *naji* barát, *társ* | 573. *picziny*: k. k. *pitä*-,

bitä kicsiny, kevés (*bië-metszeni*) | 574. *pödör*: t. t. *bögre* görbiteni, csavarni | 576. *savanyú*: alt. *ëegen* savanyú tej | *só*: kirg. *šur* sós terület | 577. *sötét*, *szégyen*: t. t. *sög* szidni | 578. *szív* cor: t. t. *süj*-, *sev*- szeretni | *szupolyka*: t. t. *süvri*, *sivri* hegyes | 579. *tolvaj*: t. t. *tala*- rabolni | 580. *vál*:- csag. *bol*- lenni | 581. *vív*:- t. t. *baj* erő, gazdagság. Mind ezeket tehát az I. kategóriába kellett volna tennie. Egy két esetben (t. i. a II. kat. tárgyalásában) meg épen jobbnak tartja az ő török egybevetését: 560. *ijed*-hez: t. t. *ajil* forogni | 565. *göz*: t. t. *kizi* hőség | 568. *kész*, *készt*: t. t. *kist*- ösztönözni. Ezek tehát voltaképen a III. kat.-ba tartoznának. Sőt egyszer «merésznek» találta a magyar-ugor egybevetést (573. l. *nyir*-fa) a nélkül, hogy törökséget tudott volna hozzá csapni, s mégsem utasította a IV. kat.-ba (különös kegyelem!) Kétszer meg az a furcsaság esett meg Vámbéry úron, hogy ugyanazt a magyar-ugor szóegyeztést mind az I. mind a III. kategóriában tárgyaltá, azaz «helyesnek» is «helytelen»-nek is ítélte, a nélkül, hogy az utóbbi kárhóztató ítéletét külömb török adatokkal támogatta volna! Lásd: *háború*-hoz (I.) 521. l.: csag. *kaburti*, *kabaruk*, *kabar*, meg (III.) 604. l.: csag. *kabarti*, *kabar*, *kabaruk* | *jó* bonus-hoz (I.) 528.: csag. *jak* (*jakši*, *jaur*), *sag*, *ong*, meg (III.) 612.: csag. *jak* (*jakši*, *jağum*, *jağul*), *ong*. Már most melyik az igaz-ítélet? — Szintígy, ha V. úr könyvében akár az I. akár a III. categoria czikkein végig nézünk, nem egyszer fogjuk csodálkozva kérdezni, hogy hogyan és miért ítélhette V. úr a bizonyos m.-török egyezéseket a m.-ugorokkal egyaránt jóknak és helyeseknek, illetőleg ezeknél jobbaknak vagyis ellenükre helyeseknek? Szerinte pl. 507. l. a m. *által*-hoz csak úgy illik a csag. *öte óta*, túl, azután, mint az oszt. *ulti* trans | 523. *hal*-«mori»-hoz: tör. *öl*- halni = finn *kuole*-, mord. *kulo*-, cser. *kol*-, oszt. *çal*- | 525. *hólyag*-hoz: tör. *kovuk* = finn *kuula* | 526. *hosszú*-hoz: tör. *uzun*, *usun* hosszú, *uzak* messze = vog. *kosä*, cser. *kužo* hosszú | 527. *húz*:- csag. *oz*-, *uz*- hosszabbítani, nyújtani (?), előremenni = oszt. *χűš*- ziehen | 531. *kő* (*köve*): tör. *kaja* szikla, *kő* = finn *kive*, oszt. *kevi*, cser. *kü* stein | 534. *mar*-ni: alt. *mura*- gyöngülni, fogyni = finn *murta*- frangere | 538. *nyer*-ni: csag. *jeng*- legyőzni! = oszt. *nerem*- wegnehmen, vog. *nür*- herausziehen | 547. *szigorú*: tör. *sik* szük (tkp. dicht, épais), *sikarak* szűkebb = cser. *šeger* angustus | 549. *talp*: csag. *jalpak* lapos = lapp *tuolpa* flach, planus | 555. *vaj*: tör. *maj* = finn *voj*, mord. *vaj*, oszt. *voj*, vog.

vaj fett, butter | *velő* : tör. *bejin*, *mejin* = oszt. *velim*, vog. *valem* | 558. *zár-ni* : csag *tagar* takaró, földél (tkp. zsák) = oszt. *töyr-*, *tugor-* zuzschiessen. || 640. l. a magy. *vol-*, *val-* «esse»-hez jobban illik : tör. *bol-*, *ol-* lenni [azaz «fieri, esse»] — mintsem a finn *ole-*, liv *vol-*, zürj. *vil-*, vog. *ol-*, oszt. cser. *ul-* «esse» (csak mord. *ule-* sein, werden) [még pedig «a kezdő» lábialisnál fogva] egyezik jobban a török alak : vagyis *vol-*-hoz hasonlóbb a *bol-*, mintsem maga a *vol!* | 612. *jut*-hoz jobban illő : tör. *jit*, *jet*, — mintsem : vog. *jojt-* | 636. *tő* (*töve*)-hez : csag. *tüb*, *tib* — mintsem : finn *tyve* | 587. *ásít*-hoz : tör. *esne*- *ásítani* (*asna-* nincs meg) — mintsem : vog. *uosint-*, votj. *vušil-* | 590. *bog* : tör. *bogun* bog, *bag* kötél, *bogol* boglya — mintsem : zürj. *bugil'* hervorstehendes, buckel, beule, eszt. *pung*, f. *puka* tuber, buckel | 593. *csap*-hoz : tör. *čap-* — mintsem : lapp. *čuppe-*, votj. *čapki-* (hiszen a vocalis-szinezetbeli eltérést V. úr másutt nem veszi számba : pl. *dug-* : tör. *tik-*, *karika* : tör. *kur* stb.) | 594. *csün-*, *sinl*-hez : tör. *sün-* elfogyni, elmúlni (tkp. *extingui*), *čunak* nyomorék — mintsem : zürj. *čün-*, *čin-* verlust erleiden, abnehmen | 601. *fúl*-, *fojt*-hoz : oszm. *boul-* megfúlni (tkp. *bozul*, ettől : *boz-* *suffocare*), alt. *puula* megkötni (nem «fojtani»; *puula-* = tör. *bagla-*) — mintsem : lp. *puve-*, mord. *pova-* *strangulare*, *suffocare* | 602. *gyalog*-hoz : csag. *jajag*, oszm. *jajan* gyalog — mintsem : mord. *jalga* pedibus, gyalog, finn *jalka* (*jalga*), cser. *jol* pes | 603. *győz*-ni : tör. *jauz* (nem *jevüz*) dühös, erélyes, kitartó — mintsem : finn *jaksaposse* | 605. *hárs*-hoz : csag. *arča* hárs (tkp. «fichte») — mintsem : zürj. *kirs'*, finn *kuore* baumrinde | 608. *ín*-hoz : tör. *sinir* (tkp. *siñir*) — mintsem : f. *suone*, zürj. *sön*, vog. *tän* | 619. *nyes*-ni : tör. *ješi-* *nyesni*, gyalulni — mintsem : cser. *nűž-*, lapp *naske-* | 619. *nyír*-ni : csag. *jir-* kiásni, elvágni — mintsem : oszt. *ńogor-* hobeln | 625. *selyp* : kirk. *šalpi* ütő, verő (?), csag. *čalpi* *selyp* (?) — mintsem : lapp *šolba* *blaesus* | 626 *serdül*-ni : kirk. *sirek-* (olv. *sirak*) hosszúlábú, magasra nőtt, *serk-* felnőni (?) — mintsem : észt. *sirgu-* sich strecken, wachsen, *sirge-* dehnen, mord. *serä* wuchs | 627. *sor* : alt. *sür-* vonalozni, *čür* és csag. *čigir* barázda (tkp. oszm. *čigir* fusspfad) — mintsem : oszt. *šur* furche, votj. *šures* weg, f. *suora* *rectus* | 628. *sül*-disznó : csag. *sül* *sül* (?), tövis (csag. Stud. *söl* faser, haar, stachel : t. i. der ähre), oszm. *sülük* pióca — mintsem : finn *siili*, mord. *sejel* igel | 629. *szál* : csag. *tal* egyes fa, jak. *salā* ág — mintsem : finn *salko* *pertica longior*, észt. *sale* dünn, schlank, zürj. *šol'*

spitzer pfahl | 631. *szök-ni* : tör. *sek-* szökni, ugrani — mintsem : oszt. *sik-* sich stürzen, lp. *čäkke-* effugere | 631. *szörnyü* : alt. *süreen* schrecken, staunen — mintsem : oszt. *serim-* sich verwundern, finn *hirmu* terror | *szük* : tör. *sik* (mélyhangú) szük, szoros, tömött, gyakori (tkp. csak : dicht, häufig) — mintsem : finn *soukka* angustus.

Emezekből eléggé látható, hogyan itéli meg Vámbéry úr az «egyenlő helyességet» meg a «helyesebbséget», s hogyan tudja alkalmazni a maga kategoriáit. De ha nincs is igaz alapja a négy-kategoriás fölosztásnak, van ám mélységes vagy ha tetszik magasztos czélja! Mert hogy ne volna magasztos czél a magyar-török rokonsági theoriának «major gloriá»-ja? Ezért lehet minden eszközt, még a jó fortélyt is megpróbálni.

Vámbéry úr a M.-ugor Szótár czikkein, azaz voltaképen csak a cikkek összes számának mintegy két harmadán (= 663 czikken) a maga módja szerint «szigorú» s természetesen «alapos és részre hajlatlan» vizsgálatot hajtván végre (a miről még alább lesz szó), hogy a helyeseknek meg a helyteleneknek itélt magyar-ugor szóegyezések érték-arányát is megállapítsa, a legegyszerűbb és legkényelmesebb módhoz folyamodott: megolvasta a darab-számot. Hiszen ha szám szerint jóval több rossz egyezés van mintsem jó, akkor az egész munka is «rossz», s vele együtt a magyar-ugor nyelvrokonság alaptalan — quod erat demonstrandum. Vámbéry úrnak talán sejtelve sincs róla, vagy ha van, nem akarja magának bevallani, hogy egy-egy nyelvnek szókincsének egyes darabjai nem mind azon jegyű és értékű pénzek, főképen ha a szókincs tanuságát nyelv-eredet kérdésében akarjuk fölhívni, s hogy e szerint a szóegyezések fontossága ugyancsak a nyelv-eredet kérdésében különböző, az illető szók fogalmi fontosságához képest. Hogy pl. az *ágy, bogyc, csik, díj, dob, ék, fék, fü, hárs, ij, nyíl, kengyel, nyög, orsó, piszok, rüh, süil-disznó, szalag, szösz, tegez, ház, ár* (subula), *eb, egér, ón, ostor, bagoly, háló, holló, hüvely, lependék, liba, liszt, lúd, nyél, nyuszt, rög, só, szén, tetű, varjú, vas, ászok, arasz, féreg, kanál, kutya, ló, nyárs, kés, sarló, süly, szeg* (clavus), *szú, tör gladius, üszö, var, fene*; *szegény, gazdag, kém, ör, isten, ín* (inas), *úr, böjt, eskü, szín* (color), *ár* (pretium) — (közel 70) magyar szóknak vannak-e másai a többi ugor nyelvekben vagy nincsenek, az a nyelvrokonság kérdésében nem nagyon érdekel; ha vannak is, az annyit sem nyom, mint pl. a *fej, szem, kéz* szók

ugor volta vagy akár az egy *lev-* (lenni) ige a *vol-* mellett, a mind-egyiknek megfelelő ugor igékkal. No, de Vámbéry úrnak nincs ínyére, hogy még a szóknak és szóegyezések különböző fokú értékeit is mérlegelje; elég hogy 663 cikket végig bírált; megolvassa az eredményt: 100 több mint 50, épen kétszer annyi mint 50, ezt belátja és tudja minden iskolás gyerek, s így bizonyosan a t. nagy közönség is. Csak hogy még sem elég a csupa darab-megolvasás; a számokkal is kell még bánni tudni, kivált mikor még ők sem fejezik ki határozottan és megdöbbenően a kívánt eredményt: és V. úr tud velük bánni.

Megolvastván a megbíralt 663 m.-ugor szóegyezési cikkeknek helyesét és helytelenét V. úrnak azt kellett találnia, hogy «helyes» van 427 cikk, 236 «helytelen» cikk ellenében (t. i. az I. és II. kategóriában tárgyalt cikkek száma, a III. IV. kategória ellenében): vagyis majdnem kétszer annyi a helyes, mint a helytelen. Így szólt a számok nyelve még a kategóriák föltalálása előtt. Tehát épen az ellenkezője annak volt az eredmény, mint a mit óhajtott. Szörnyűség; ez lehetetlen; így nem silányul tönkre sem a Magyar-ugor szótár, sem a végzetes magyar-ugor rokonság! Le kell csökkenteni a «helyes» egyezések számát: és megszületett az I. kategória. Finom érzékkel kitalálta Vámbéry úr, hogy azok az amúgy «helyes» magyar-ugor szóegyezések még sem egészen helyesek, ha azok mellett szintén «helyes» magyar-török egyezések hozhatók föl. Ezek tehát először is *indifferens* egyezéseknek voltak tekinthetők, a melyeket nem is kellett számba venni. Újra megolvasta; kijött, hogy már csak 210 «egészen helyes» áll 236 «helytelen» ellenében. Hála istennek: már le van győzve a Magyar-ugor szótár, a magyar-ugor rokonság. Csakhogy a győzelem még sem látszott eléggé fényesnek, megdöbbenő nagyságúnak. Ekkor még az is juthatott V. úrnak eszébe vagy egy bizonyos belső hang súgta meg neki, hogy még sokat ki is felejtett a számból: a M.-ugor szótárnak bírálatlanul hagyott cikkeit, vagy 300-at. Hátha ezekből valaki kiszedi a javát s velük a «helyesek» amúgy sem sokkal fogyatékos számát kiegészítvén, azt magasabbra emeli a helytelenek számánál? Sőt talán arról is megemlékezett egy kicsit, hogy hiszen ő maga is, könyvének egyéb helyein, a félrehagyott m.-ugor egyezések közül sokat helyeselt. A már megnyert győzelmet tehát tökéletesebbé kellett tenni: egy végső sújtó míve-

lettel. S ez nem sokba került. Akár azt mondjuk, így okoskodott V. úr, hogy bizonyos m.-ugor szóegyezések «nem egészen helyesek», akár azt, hogy «egészen nem helyesek» avvagy hogy «helytelenek»; az körülbelül egyre megy. Dictum, factum: összefogta az I. kategoriabelieket a helytelenítettekkel, s ime nagyszerű az eredmény: 453 (I. + III. + IV. kat.) «helytelen egyezés» csupán csak 210 «helyes» ellenében! Több már nem kellett.

Megpróbáltam valahogy elképzelni, hogy mily úton jutott Vámbéry úr a M.-ugor szótárról való számadásának meglepő eredményéhez. De megengedem, hogy az egész dolog még rövidebb úton is mehetett véghez. Vámbéry úr ugyanis már bírálati működésének első stadiumában azt tapasztalhatta, hogy a m.-ugor szóegyezések közül aránylag sokat kell helyeselnie, s ezért, hogy célja elérése biztosítva legyen, már akkor is találta ki az I. kategória, vagyis a «kérdéses és kétése» (noha amúgy «helyes») egyezések expediensét, a II. és III. kategória úgyis magától ajánlkozott; a IV. meg az előbbi kategoriáknak a törökség egybevetetőségét néző meghatározásából következett. Így azután a M.-ugor szótár czikkeit csak bele kellett bírálnia a már kész kategoriákba, lehetőleg sokat az I-be és a III-ba, — addig míg elégnék nem látszott az óhajtott eredmény biztosítására. Ily föltevés mellett érthetővé válik, hogy hogyan tudott V. úr két ízben ugyanazt a m.-ugor szóegyezést két kategoriában (I. és III-ban) is megbírálni (I. fentebb), a mi a végeredményre nem tett különbséget, sőt a rossz ugor egyezések számát 2 darabbal nevelte. Érthető így az is, hogy a M.-ugor szótárnak nem valamennyi czikkein hajtotta végre szigorú bírálatát: már beérte kevesebbrel is, s talán egy kicsit már bele is fáradt az elítélés nehéz munkájába, a mely hogy legalább látszatja legyen, tényleges «okok» kifürkészését is megkívánta.¹⁾

¹⁾ Vámbéry úrnak régibb (1869. NyKözl. VIII.) «Magyar-török szóegyezéseiről» írt Jelentésében (NyKözl. X.) magam is négy szakaszra osztva tárgyaltam az ő szóegyezéseit: 1. Helyes vagy egyelőre helyeselhető egyezések; 2. Látszatos egyezések («a melyek első tekintetre elfogadhatónak látszanak ugyan, de a melyek egyik-másik tekintetből nehézségekbe ütköznek, úgy hogy mégsem helyeselhetők»); 3. Helytelen egyezések («melyek helytelensége jóformán szembetűnő»); 4. Jelentéktelen egyezések. De

Látni való, hogy Vámbéry úr számadása a M.-ugor szótárról — nem tekintve, hogy a darabszám-olvasás nyers elvénél fogva merőben tudománytalan, csak fortélyoskodó hiú tüntetés, a melyet pedig ezenfelül csak egy nagyszerű elhallgatás vagy ignorálás alapján tudott megalkotni. Vámbéry úr azt a közönséget, a melynek ő a maga könyvét szánta, nagyon együgyűnek tartja, midőn egyazon lapon arról értesíti olvasóit, hogy Budenz magyar-ugor összehasonlító szótárában van 996 m.-ugor szóegyeztési cikk; de egyszersmind bevallja, hogy ő csak 663 cikket bíralt meg, és pedig nagyobb részét rossznak, kisebb részét meg helyesnek találta, és mégis követeli a t. olvasó közönségtől, hogy, az ő szavára, az egész (996) cikkszámából csak annyit higyen igazolhatónak, a mennyit ő 663 cikk közül helyesnek talált! Valóban szép fogalma van V. úrnak a t. közönség ítélő tehetségéről! Pedig a t. olvasó, ha V. úr munkáját figyelmesen átnézte, tudja azt is, hogy V. úr a számba nem vett cikkeket korántsem tartja mind végig, csak úgy per sundam bundam, rosszaknak, mert sokat közülök másutt egyenesen helyesnek nyilvánít (pl. számnevekre, testrésznevekre vonatkozó cikkeket); belátja tehát, hogy V. úr olyas valamiről hallgatott, a miről okvetetlenül meg kellett volna emlékeznie.

De lássuk immár, melyek a M.-ugor szótárnak azon cikkei, a melyeket V. úr a nagy számadásába bele nem fogadott, — azt kérdezve, hogy csakugyan mind olyan jelentéktelenek-e, hogy ő lelkiismerete nagy furdalása nélkül mellőzhette? E cikkeknek imitt következő jegyzékében még kitüntettem azokat, a melyek V. úr bírálatában legalább mellékesen megérintett.

nem hihető, hogy valahogy ezen «rossz» példám is hatott volna V. úr kategoriáinak keletkezésére. Mert az én szakaszaimban csak helyes (v. helyesíthető) és helytelen (nem helyesíthető) egyezések vannak megkülönböztetve; czéluk semmiféle «ügyes» összegezés, hanem csak a könnyebb áttekintés; számát sem vettem a helyteleneknek, s csak a helyeseltékét (I. szak.) olvastam meg, és pedig csak azért, hogy constatáljam, mi és mennyi van köztük olyan, a melyet kölcsönvételen alapulónak kellett tekintenem, s mi és mennyi meg olyan, a melyet az ugor-török ősrököntséghez tartozónak ítéltem.

3. sz. kall-, kallód-	74. kuttog-	193. tág
5. kanyarod-, -rül-	76. kuvad-, hovad-	196. támad-, támo-
11. kast, kastos	78. küszöb	log-
12. kecs eget-	85. görög-, gördül-	206. távol, távoz-
13. kéd (ek-kédig)	39. hajadon (h. fő)	207. te, tí (tu, vos)
15. kegy, kegyelem,
kegyed-ni.	49. hajlék	211. tekint-
22. kenyér	97. hajt- flectere,
hajol- (v. ö.	213. tél hiems
27. kesa (seditio),
kesálkod-	kajács: V. 612).	215. teleped-
29. keskeny	104. halovány	216. tép-, tépász-
31. két, kettő	106. hám, háml-,
háncs	217. tér
34. kéz	108. hány-	218. tér-ni, terel-
35. kezd-	109. hanyatt	219. terem-, teremt-
36. ki (quis, qui)	111. három	220. terjed-, terít-
38. kis- (pavere)	116. hat (sex)	222. tetem (knochen)
42. kofa	118. hát (tahát)	224. tev- (tenni)
43. kólul-; kóldus;
kódorog-	119. hattyú	228. tíz (decem)
44. komor	124. híd	233. tol-ni
45. konya, konyúl-,
kunya	121. hív-ni (l. kíván-:
V. 624).	236. tosz-, taszít-,
tusakod-
48. kórász (l. karika:
V. 613).	131. hol- nap, holval,
hold	239. töl (-tól, -tól)
50. kísza, kószál-	135. homlít-	247. tulajdon
51. kótorog-; kotród-	137. homorú-, -rod-ni	258. dévaj, déványos
52. kovad-, kovál- (l.
kopács: V. 531).	139. hoporcs	259. diadalom, divat
53. kozmás (l. kosz:
V. 614).	143. hovad-	261. dísz, díszle-
61. körmed-, körmöz-	146. hugy stella	263. dob-ni
64. köszvény	147. hull-	267. dörzsöl-, dör-
göl- (l. töröl-:
V. 551)
66. követ-	149. hurtszol-	277. szánt-, száml-
69. kullog-	150. hús	285. szék medulla
70. kúm, kun- (l.
húny-: V. 526).	152. hab spuma	298. szíj
71. kurgat-	161. hét septem	299. szilaj
72. kúsz-	162. híj, hézag	300. szilánk, szilony,
szívó-kés, sziat
	164. hoz-ni	302. szírom, szírony
	175. jonh, joh	323. szurdok, -dék
	187. gyapon-	325. szurtos (l. szu-
rok: V. 549).
	190. gyermek, gyerek	

330. <i>szégyen</i> (l. <i>sötét</i> :
V. 577)	412. <i>czirmos, szur-
mos</i>	551. <i>fitít-, fitogat-</i>
331. <i>zaj, zajog-</i>	414. <i>nád</i>	553. <i>fizet-</i>
332. <i>záp, áp</i>	420. <i>négy</i>	557. <i>fok</i> (létra-f.)
334. <i>zavar-, zabar-</i>	421. <i>nehéz</i>	558. <i>foly-</i>
349. <i>sér-, sérelem,
sért-</i>	422. <i>neki</i> (-nek,
-nak)	561. <i>farag-, forgács</i>
356. <i>sivány, sivó</i> (s.
homok)	423. <i>nép</i>	567. <i>fösvény</i>
361. <i>sovány</i>	433. <i>nyaláb</i>	570. <i>fulánk, fuldal-,
furdal-</i>
362. <i>sőre</i>	435. <i>nyárla-, nyá-
rasod-</i>	572. <i>furkó</i>
363. <i>sörény</i>	443. <i>nyest</i>	573. <i>fut-</i>
365. <i>sövény</i>	449. <i>nyolcz</i>	575. <i>függ-</i>
366. <i>sudár</i>	460. <i>nyüst</i>	576. <i>fül auris</i>
367. <i>sugár radius</i>	465. <i>pirkot, pirinyó,
parányi</i>	577. <i>fül-, füt-</i>
370. <i>súly</i>	469. <i>poľfad-, pöľfed-</i>	580. <i>fűz-</i>
376. <i>sülyed-</i>	470. <i>pohos</i>	582. <i>vádol</i> (el-v.)
377. <i>sürög-, sürget-</i>	473. <i>puđva, pođva</i>	586. <i>váj-ni</i>
379. <i>zsugorod-, zsu-
gori</i>	474. <i>puha</i>	595. <i>varr-</i>
381. <i>csatangol-</i>	475. <i>pukkad-</i>	597. <i>vastag, vaskos</i>
382. <i>csegély</i>	476. <i>baglyas</i> (b. haj)	598. <i>véd-</i>
387. <i>cseter-</i> (l.
gyötör-: V.
603).	478. <i>bal</i>	606. <i>verő, verejték</i>
394. <i>csók, csolk</i>	479. <i>bán-, bánt-</i>	615. <i>víg, vigasz-,
vigaszt-</i>
396. <i>csomoszol-</i>	480. <i>bámúl-</i>	616. <i>vigyáz-</i>
397. <i>csótolog-</i>	481. <i>bandsa, bandsít-</i>	618. <i>virág, virít-</i>
398. <i>csovad-, suvad-</i>	490. <i>bojt</i>	619. <i>virrad-</i>
399. <i>csöcs, csecs</i>	502. <i>bú, bús</i>	620. <i>viszont, vissza</i>
400. <i>csödül-, cselleg-</i>	503. <i>bucz, buczkó</i>	624. <i>vizsgál-</i>
401. <i>csög</i>	505. <i>bujt-, bujtat-</i>	628. <i>ma hodie</i>
402. <i>csök-, csökken-</i>	506. <i>bunkó</i>	631. <i>maga</i> (demaga)
405. <i>csurka</i>	523. <i>fász</i>	634. <i>majd</i>
407. <i>csücsül-</i>	536. <i>felesel-, felel-</i>	636. <i>mál</i> (mell)
408. <i>csülk, csülök</i>	540. <i>fény, féml-</i>	637. <i>mar, marj</i>
410. <i>czelleng-</i>	542. <i>fér-</i>	640. <i>marad-</i>
411. <i>czipel-, czipál-</i>	546. <i>fest-, föst-</i>	641. <i>mart</i> (part)
	548. <i>fesztít-, feszes</i>	645. <i>maszat</i>
	549. <i>figyelem</i>	646. <i>még</i>
		650. <i>méltó</i>
		657. <i>mér-, mérték</i>

661. mezej-telen	738. lát-ni	831. éber, ébred
662. mi (quid, quod)	739. lázad-, lázong-	837. egy, eggy
663. mí, mi nos, én
ego	741. lé, leves	838. egyenes
664. mind	745. legyint-	844. elég
666. mohó	746. leh-, leheg-,
lehell-	845. elegy stb.
667. mohód-	748. lék, rék	846. ell-
670. monnó	749. lel-ni	853. éhelyeg-
671. mórágy	753. lép-ni	854. émen, émett
672. mórrikál-	756. lép- (lenni)	858. enyész-, enyeget-
676. most, mostan	758. lézeg-	861. eped-
677. motoz-	760. liget, ligetes	865. ered-, ereszt-
678. motyó	763. lobog-, lóbál-	867. érez-
688. rajt, reá, ról	764. lógg-, lóg-	870. ért-
690. rándúl-, ránt-	765. lohad-	872. esedez-
691. ráz-ni	766. lok (hom-lok)	875. ester
692. ránt-, rátt-	767. lom pruina	877. ev, eves
695. rég, régi (l. reg :
V. 645).	768. lót-, lódúl-,
lohog-	878. év- (enni)
697. reked-, rekken-	773. lugas	880. év-, ív-, éved-
698. remek	775. lusta	882. ez, itt ; té-tova
(l. az : V. 588).
699. remül- (moveri)
remeg-	778. ácsorog, áncso-
rog-	884. ideg
700. rémül-, rémít	785. áhít-, ajojt-	886. ifjú, é-fjú
706. réül-, rüt, rejt ;
röjtök	787. ajang-	893. ill-, illeg-
712. rohan-, rokkan-	788. ajánl-, ajándék	897. íny
714. rombol-, ron-
csol-, ramasz	796. áldoz- (le-á.),
alkonyod- (l.
áld- : V. 584).	898. inog-, indúl-
715. roml-, ront-	797. alél-, ájúl-	899. ingerel-
724. rúg-ni	798. alít-, alajt-	904. írt-, ort-, ritt-
727. láb (l. le : V.
568).	803. ámbolyog- ;
andalog-	905. irtóz-
728. lább-, lábbog-	804. ámúl-, álmúl-,	909. iszonyú
729. lágy	808. apad- (l. apró :
V. 585).	911. iv- (inni)
731. lak-, lakoz-
(edere)	819. árva	912. ivad, évad
734. lankad-	827. av-, avat-	914. íz membrum
		916. izgat-
		922. ólálkod-
		924. old-
		926. olta, óta, ölte
(l. utó : V.
554).

928. olvas-	957. öt quinque	990. bolog-, bölint-
929. oml-, ont-	980. kebel	991. vakar-
936. óv-, oltalom	981. gémbered-	992. verem
938. öblít-	982. heged-	993. vergőd-, verhőd-
940. öklel-, ökl-, ötl-	984. gyer-, jer-	994. verseng-
944. ölt-	987. töjked-, töked-	995. vidék
945. öml-, önt-	988. sandal, sandít-	996. vöz (id-vöz):
	összesen 315 cikk.	

E jegyzék a M.-ugor szótárnak külön számozott cikkeiből csak 315-et sorol föl, a melyek V. úr bírálatából kimaradtak. Ez onnan van, hogy ő többször két etymologice egybetartozó cikket egy azon szám alatt tárgyalt. De le kell vonnunk még azon cikkeket is, a melyeket itt-ott bírálata egyik-másik számában legalább megérintett (=15); marad tehát épen 300 számba nem vett cikk. Talán bizony elég sok, hogy csak valamennyire gondos bírálónak ki ne kerülje a figyelmét! De ne vélje senki, hogy én, midőn V. úrnak e részbeli mulasztásának (ugyancsak az ő számolvasó hajlamához alkalmazkodva) számbeli nagyságát constatálom, ezzel a M.-ugor szótárnak V. úr által megingatott értékét föl akarom támogatni. Nem az a fődolog, hogy V. úr a M.-ugor szótárnak ennyi meg ennyi cikket mellőzte, hiszen ezeknek egy részét a fenforgó kérdésre nézve kevésbé fontosnak tarthatta (noha ezt ő nem mondja, a mint általában érték-becslésbe bele sem bocsátkozik; de kijelentem magam, hogy a jelzett 300 cikkeknek egy részét, bátran mellőzhette, tessez vagy 50 cikket, mint más tárgyaltakkal szorosabban egybetartozókat); lényegesb baj ennél az, hogy V. úr ezek közt számos oly magyar-ugor szóegyeztést rekesztett ki, a melyek a rokonsági kérdés tárgyalásában nagyon is fontos adatoknak mutatkoznak — s a melyek elitélése, azaz a IV. III. I. kategoriák valamelyikébe való belebírálása V. úrnak talán mégis némi fáradságába került volna (noha meg kell vallanom, hogy nagy az ő bíráló mestersége, s a kinek pl. sikerült, hogy a m. *hal-mori* ellenében csak oly jónak nézhesse a tör. *öl-t* mint az ugor *kol-, chol-t*, az hogy ne nézhetné a m. *öt* ellenében is a tör. *biš, beš-et* is ép oly jó egyezésnek vagy akár még különbnek is mint az ugor *vete* és vog. *ät*?). Íme milyen jelentéktelen (?!, szókra vonatkozó cikkek vannak a mellőzettek között:

a) Igék: *lév-* (lenni), *tév-* (tenni), *év-* (enni), *iv-* (inni), *lél-*, *old-*, *varr-*, *fest-*, *foly-*, *fut-*, *mér-* (messen), *tép-*, *dob-*, *tosz-*, *sér-* (*sért-*), *kegy-* (*kegyed-*, *kegyelm*), *kall-* (*kallód*), *kúsz-*, *hull-*, *csök-* (*csökken-*), *bán-*, *ránt-* (*rándúl-*), *ráz-*, *réül-* (*röjt-*), *leh-* (*lehell-*), *év-* (*iv-*, *éved-*), *szánt-*, *oml-*, *ölt-* || *olvas-*, *ajang-*, *ámúl-*, *alél-* (*ájúl-*), *virít-*, *virrad-*, *vizsgál-*, *vakar-*, *sandít-*, *bandsít-*, *fuldal-* (*furdal-*, *fulánk*), *farag-*, *fitít-*, *felesel-*, *bámúl-*, *zsugorod-*, *zavar-* (*zabar-*), *terjed-* (*terít-*), *hurtszol-*, *heged-*, *lobog-* (*lóbál-*), *lázad-*, *lankad-*.

b) Névszók: *egy*, *két*, *három*, *négy*, *öt*, *hat*, *hét*, *nyolcz*, *tíz*, *húsz* || *kéz*, *íz* *membrum*, *íny*, *ideg*, *fül*, *fasz*, *tetem* *csont*, *lok* (*csont*: *hom-lok*), *szék* *medulla*, *jonh* (*joh*), *csöcs*, *mar* (*marj*) | *név-mások*: *ki*, *te* (*ti*), *mi* *quid*, *mi* (*nos*, *én* *ego*) | *-neki* (*-nak*, *nek*), *rajt* (*reá*, *ról*), *vissza* (*viszont*) | *keskeny*, *komor*, *halovány*, *sovány*, *fösvény*, *hajadon* (*h. fő*), *tulajdon*, *záp*, *nehéz*, *puha*, *bal*, *vastag*, *ester*, *ifjú* (*é-fiú*), *vöz* (*id-vöz*), *árva*, *éber* | *hám* (*háncs*), *hoporcs*, *hugy stella*, *hab spuma*, *híj* (*hézag*), *nyaláb*, *nyár* (*nyárasod-*, *nyárla-ni*), *nyüst*, *pudiva*, *bú*, *fény*, *gyermek*, *tél*, *szírom* (*szirony*), *csolk* (*csók*), *csög*, *csurka*, *ém-* (*émen*, *émett*), *ev* (*eves*), *vidék*, *lé* (*leves*), *lék* (*vék*), *liget* (*ligetes*), *lom pruina*.

Jeles számadó vagy mérleg-készítő ügyességét bemutatta Vámbéry úr még egy másik példával: munkájának 329. és 330. lapjain egybeállította a magyar + finn-ugor + török-tatár testrészelnevezéseket, szám szerint 32-t, s kiderítette: «*hogya körülbelül 16 (magyar testrészsó) föltűnő analogiát (= egyezést) mutat a finn-ugor nevekhez, 16 pedig ugyanoly fokú hasonlóságot török-tatár példákhoz; mind a két oldal felé a szoros etymologicus kapcsolat kétségen kívül áll, úgy hogy sem az egyik sem a másik résszel való általános vagy túlnyomó rokonságról szó sem lehet, és hogy e szerint a testrészek elnevezése a magyarban nem e nyelv finn-ugor eredetét, hanem még e kezdetleges fogalmakban is nyilvánuló keverék voltát bizonyítja.*»

Vámbéry úr ugyanis tudja, hogy egyebek közt a testrészek elnevezésére használt szók egyezésével is a nyelvrokonságot szokták bemutatni, a mennyiben e névszó-osztályban tapasztalás sze-

rint csak nagyon ritkán akadunk kölcsönvételre; sőt talán azt is tudja, hogy az e szóknak tényleg tapasztalható egyezése egyszerűsmind a nyelvrokonságnak bizonyos szorosabb fokát indicálja, a mennyiben azt láttatja, hogy az illető nyelvek még nem folytattak oly régóta külön életet, hogy ezen elnevezésekre más-más synonymumokat kifejthettek és alkalmazhattak volna (lásd: NyK. XVI. 144. l.) Vámbéry tehát természetesen meg nem nyughatik azon, hogy «eddig közönségesen elterjedt hit szerint, a testrészekre vonatkozó szókat kizárólagosan finn-ugor eredetűeknek tartották» — noha 1869. még maga is e nézetet vallotta (Nyelvt. Közl. VIII, 114. 115. l.); azután így folytatja: «Igaz, nem lehet tagadni, hogy az ide vonatkozó (magyar) elnevezéseken a finn-ugor nyelvek uralkodó hatása meglátszik; azonban másrészt azt tartjuk (t. i. V. úr tartja), hogy az összehasonlításban, mely eddigelé ezen a területen történt, nem jártak eléggé tárgyiasan, nevezetesen nem vizsgálták az illető szókinccset egész terjedelmében.»

V. úr menten hozzá is lát a «tárgyias eljáráshoz», vagyis az «egészen terjedelmes vizsgálathoz» — még pedig a finn-ugor csoportnál Budenz J.-nek bizonyos dolgozatára támaszkodva, — a mi nagyon is furcsa, mert hiszen Budenz is egyike «az eddigelé nem eléggé tárgyiasan eljártaknak.» Budenznek e bizonyos dolgozata, e cím alatt: «A főbb testrészek elnevezései az öt altaji nyelvcsoporthoz» (Nyelvtud. Közl. XVI, 144—152) mindössze 22 testrésze vonatkozó szókat állított össze, az összes altaji nyelvekből, — a mennyire bírta összekeríteni; a mint címe hirdeti, nem is ígérte, hogy a valamennyi testrésze, főbbekre és nem-főbbekre való szókat fogja közölni. Vámbéry úr azomban ebből a «hiányos» dolgozathoz válogatván ki a finn-ugor adatokat, ezt mégis olybá veszi, mintha abban már minden, testrész-szót illető magyar-ugor egyezés is benne foglaltatnék, úgy hogy a felsoroltakon kívül más magyar testrész-szóra nézve már nem is számba jöhetne a finn-ugor nyelvek szókinccse, hanem csak a török nyelveké. Talán sok volna a «turcologus» és magyar-ugor-töröktatár «ethnologus» Vámbérytól megkivánni, hogy a jelen kérdés «egészen terjedelmes» tárgyalása végett az ugor nyelvek szókinccseit is tanulmányozta legyen; de annyit csak meg lehet jogosan követelni Vámbérytól, mint a M.-ugor szótár bírálója és elítélőjétől, hogy legalább azt

tudja, a mi e kérdésre vonatkozólag ebben a szótárban is található. S mily könnyen tehetett volna szert e tudásra! Hiszen vannak a M.-ugor szótárnak indexei, s csak a magyar indexen kellett volna végig nézni, hogy megtudja, mely magyar testrész-szók vannak a szótárban tárgyalva. Megtalálta volna a «föbbszen» kívül még a következőket, az ugor nyelvekbeli rokonsággal együtt: *agy, ajak, áll, arcz (orcza), boka, bél (belek), csöcs, csipő, ér, fan, fasz, far (fark, farcsok), gyomor, háj adeps, haj crinis, has, hón-al, homlok, ideg, ín, íny, íz membrum, jonh (joh), kar, köldök, könyök, köröm, lép milz, mony, nyak, oldal, öl, öldök (szem-ö.), pofa, pocz (poczak), sark, segg, szár (láb-szár), szirt, szőr, talp, tarkó, tügy, vese = 44* testrésze vonatkozó szót, félre is hagyva még néhány csak az állatok testéről használt szót: *begy, taraj* (v.ö. *tarkó*), *húr* (tik-húr), *szügy* (v. ö. *tügy*), *toll, szárny, szarv, marj*. Látni való, hogy V. úr a maga kívánta «terjedelmes» vizsgálatával legalább két annyi anyagot ölelhetett volna föl, a nélkül, hogy neki a finn-ugor rovat kitöltése valami különös fáradságot okozott volna. De ő megint az ignorálás hatalmas elvét alkalmazva, ez úttal kevesebb «tárgyiassággal» is beérte. Tudni kell ugyanis, hogy V. úr, midőn a testrész-szók mérlegét készítette, a M.-ugor szótár bírálatával már elkészült: hiszen már a 253-ik lapon közölte annak negativ eredményét föltüntető számadását. Megemlékezhetett tehát arról is, hogy a mellőzött magyar testrész-szóknak egy jó részét a II. kategóriában ugor-eredetűeknek ismerte el; egy másik részét az I. kategóriában legalább csakoly jól ugor mint török-eredetűeknek; s hogy a III.-ban aránylag nem sokat állított határozottan török-eredetűeknek (t. i. 9-et, ha ugyan megoldvasta.¹) Így tehát a mérlegnek óhajtott végeredményét könnyen veszélyeztette, ha teljesebb «tárgyiasságra» igyekszik, — hacsak össze nem tud kériteni elégendő számmal kizárólagosan magyar-török testrész-szóegyezéseket is (a milyenek *szakál = sakal, bajusz: bijik, derék: tör. tirek tkp. «balken, pfosten, pfeiler, mast»*).

¹) A II. kat.-ban találhatók: *áll, arcz, öl, bél, fan, far, háj, hon, könyök, lép, mony, pocz, pofa, sark, segg, szár, szőr, vese (=18)*; — az I.-ben: *boka, csipő, epe, gyomor, haj crinis, homlok, köröm, oldal, szirt, talp (=10)*; — a III.-ban: *agy, ér, húr, ín, kar, köldök, nyak, öldök, tügy (=9)*; — a IV.-ben semmi; egészen mellőzve: *iz, íny, ideg, fasz, jonh, csöcs.*

Vámbéry úr tehát a Budenz-féle bevallottan hiányos (csak 22 számra terjedő) testrész-szó-összeállításra támaszkodva, ezt is oly gondosan fölhasználta, hogy mindjárt a 2-dik számot, mely a kéz szóról való, egészen kifelejtette; szintígy kimaradt nála az utolsó előtti is, az *epe* száma; az «os (bein, knochen)» czikkben két magyar szót találván (*csont* és *tetem*), csak egyet, t. i. a *csont*-ot vette föl, mert ezzel véli egyezőnek a tör. *söngék* («esetleg *songak*») szót, míg a fölhozott ugor (azaz lapp) *takte* a kihagyott *tetem*-hez sorakozik. Az így 22 helyett csak 20 számból álló magyar rovat-hoz, melynek finn-ugor rovat is megfelel, hozzá adta, saját válogatása szerint a törököt, ebben egyszersmind a magyar-török nyelv-rokonságról való nézeteit érvényesítvén: jelesen a «caput»-ra fölhozza nem a közismeretes tör. *baş* szót, hanem: *bej*, mely szerinte e jelentésben «avult» szó; a «dorsum»-ra sem a közönséges *arka*-t, hanem *kat* (azaz ujj: *kat*, *katin* hátul). De ennyiben még mindig nagyon meglátszott «a finn-ugor nyelvek uralkodó hatása»; ő tehát még hozzá told, finn-ugor rovat nélkül, összesen 12 magyar testrész-szót a megfelelő törökséggel, t. i. a következőket: *kar*, *köldök*, *bőr*, *bajusz*, *nyak*, *boka*, *talp*, *gerincez*, *homlok*, *derék*, *köröm*, *szakáll*. Ez utóbbiak természetesen csakis török rokonságra vallanak, s ha így az előbbi húszból «körülbelül» 4-et szintén török eredetre vagy inkább török mintsem ugor eredetre mutatónak tekintünk (alkalmasint ezeket: *hát*, *orr*, *csont*, *térd*, *?fej*): megvan a kívánt végeredmény, t. i. 16 ellen 16 = tökéletes egyensúly ugor és török rokonság közt: «mind a két oldal felé a szoros etymologicus kapcsolat kétségen kívül áll». Csak azon csudálkozom, hogy a magyar-török theoria, a M.-ugor szótár negatív eredményének szerencsés kivívása után, ez esetben csak ilyen fakó gloriával tudott megelégedni.

Ámde az egész testrész-szó-mérleghez meg egy kis «szigorú kritika fér», a mint V. úr szokta mondani.

Mindenek előtt ki kell emelnem, hogy az egész testrész-szó-megegyezésnek csak úgy van azon bizonyos nyelv-rokonság-bizonyító vagy helyesebben mondva nyelv-rokonságmutató ereje, ha annak egyes tételei csakugyan testrész-szó-egyezések s nem csupán egyszerű szóegyezések, azaz ha az illető szók mind a két egybevetett nyelvben vagy nyelvkörben, nem csak az egyikben hanem a másikban is, tényleg testrészek elnevezésére használtatnak. Minden

valamely külső tárgynak «elnevezésére» szolgáló szónak van eredetibb etymonja, azaz a szó voltaképen a tárgynak valamely jellemzőnek látszó ismertető jegyét jelentette, akár tudjuk vagy sejtethetjük ez etymont, akár nem. Valamely szónak névül való alkalmazása, melynél fogva az eredeti etymonhoz az elnevezett tárgynak egyéb ismertető jegyei is hozzáértődnek (annyira, hogy maga az etymon könnyen el is felejtődik), a nyelv életében egy-egy «történeti» momentum, mely nem szükségességből, hanem ugyancsak történetességből áll be. Nevezetes dolog tehát, ha két vagy több nyelvben ilyen történeti momentumoknak közössége mutatkozik; mert az, ha t. i. olyan, hogy a véletlen találkozás (a vak eset) fölvételét meg nem engedi, az illető nyelveknek bizonyos természetű történeti viszonyaira utal. E szerint a testrészszókbeli egyezések csak úgy érnek valamit az említett specialis czélra, ha mind a két részen megvan egyezőleg a specialis alkalmazásbeli történeti momentum is; az egyik nyelvbéli testrész-névvel nem lehet egybevetni a másik nyelvnek bár azonos szavát, ha ennek jelentése még csak az eredeti etymonban áll vagy ha egészen más nemű tárgy elnevezésére alkalmaztatott. A «F ö b b testrészek elnevezései» közé csakis igazán «elnevező» szókat vettem föl, a csak etymon szerint megfelelők kirekesztésével: pl. a «caput» czikknek ugor rovatában nem vettem föl m. *fej*, finn *pää* mellett a lapp *paije*-t is, mert ez, bár egyező szó, nem «caputot» hanem «supernus, fölső-t» jelent. Szintígy fogom majd itt alább a magyar-ugor és magyar-török testrész-szó-megegyezés kérdését ily szigorúbb fölfogás szerint tárgyalni, úgy hogy pl. föl sem hozom a m. *gyomor* = oszt. *úumír*, vog. *úamr* egyezést, mert ez utóbbiak egyike csak etymon («rund»), a másik meg másnemű elnevezés («ovum»).

A mondottak szerint V. úr összeállításában el nem fogadható: m. *hát* = ujj. *kat*, mely V. úr szerint «hátat» meg «nyugatot» jelent, de a V. úr kiadta Kudatku Bilik-ben csak így fordul elő: *kat* «nach, hinten», *jer kati* «das untere der erde», *kata* «hinunter, zurück», *katin* «rücklings, unten, hinten; der west» (*meningdin katin nach mir, jer katin unter der erde*); a közönséges tör. testrész-szó «dorsum»: *arka*; különben kellene ugor részről a vog. *kute* «mögé»-t is számba venni (MUgSzót. 92. l.); sőt lehetne is a mord. *kutmere*-t, a mely compositumnak látszik (*kut-mere*) || m.

fej = tör. *bej* (a Német kiadásban: *bej*, *böj*): a *bej* (*beg*) csak bizonyos «fő embert (hercezeget, fejedelmet)» jelent, a miből korántsem következik az elavult «caput» jelentés; így akár a m. *nagy-ra* is rá lehetne fogni, hogy elavult «caput» jelentése van, mert van *had-nagy*, *fol-nagy*; a köztörök «caput»-szó: *baš*. — Vámbéry NyK. VIII, 115. maga utasítja vissza a *fej* = tör. *bej*, *beg* egybevetést, melyet Hunfalvy fölvett volt; most megint pártolja, az «elavult» «caput»-jelentést azzal támogatván (332. 516. l.), hogy egy állítólagos *bejtaš* szó, mely egyszersmind a m. *pajtás*-nak mása volna, tkp. ezt jelentette volna «fej-társ», úgy mint *jol-daš* út-társ, *karin-daš* has-társ (testvér) stb. De ennek nincs igaz alapja. A törökben (az oszmanliban) nincs *bejtaš*, hanem van *beñ-taš*, *beñ-daš*, a mit *beñ-deš*-nek is ejtenek, s a mely ezt teszi: «hasonló (pareil, semblable, ressemblant; подобный, похожий: lásd Bianchi, Zenker, Budagov szótárait). A *beñ-daš* csakugyan olyan mint *jol-daš*, de a *beñ* előrészt csak nagyon is «fölhevült képzelet» foghatja rá a «caput» jelentést. Hiszen megvan a *beñ* «flecken auf der haut, muttermal» jelentéssel (oszm. *beñ*, csag. *menk* [Csag. Spruchst.], *ming* [Budag.] jak. *māñ*), s e szerint *beñ-daš* tkp. «jegytárs» vagyis «azon-jegyű»; hiszen látnivalólag a *beñ*, *miñ*-hez tartozik: *beñz* «gesichtsfarbe, gesicht» (csag. *mengiz*) és *beñze*- «ähnlich sein, ressembler» (v. ö. csag. *mengizlik* «ähnlich, gleich»). Hiába hivatkozik V. úr, mint analogiára a *kafa-dar* (nem is *kafa-daš*) szóra, melyet «koponya-társ»-nak fordít. Ezen arab + persa szó tkp. «der einem folgende, zum gefolge gehörige, gefährte»; a *kafa*, mely ugyan «koponyát» is jelent, ez összetételben a «hinterkopf, hinterteil» jelentéssel van véve || *ujj* digitus: tör. (alt.) *ölü*, *elü* (meg *barmak* digitus); az alt. *ölü*, *elü*, melynek fölhozására V. urat alkalmasint csak az ugor rovatbeli (vog.) *tule* indította, nem egyszerűen = «digitus, палець», hanem mértéket jelent: «fingerbreite, ширина пальца» (v. ö. zoll, hüvelyk); v. ö. kaz. *ille* «fingerbreite»; egyébiránt a szó nem más, mint a tör. *ilik* (oszm. *el*) «kéz». || A m. *boka*-val egybevetett tör. *bogun* v. *bogum* is csak Vámbéry «Csagat. Sprachst.» szerint jelent egyebek közt «knöchel»-t: V. «knöchel, gelenk, knoten, knorre»; Budagovnál csak: «knoten (an pflanzenstengeln), gelenk v. verbindung (von knochen), glied», de nem épen: «лодыжка, knöchel»; ennek török szava: oszm. *topuk*, kaz. *topik*, vagy: tob. *ašik* (Giganov: лодыжка) || *derék* = tör. *tirek*,

terek — még akkor sem fogadható el, ha *tirek* csakugyan, mint V. úr állítja, nem csak «támasztékot, oszlopot», hanem «középdarabot» is jelentene (Ném. kiad. «mittelstück»); V. Csag. Sprachst. így fordítja a *tirek*-et: «säule, pfeiler, mitte oder stützpunkt eines gegenstandes»; Budagov-nál még «mitte v. stützpunkt»-ról sincs szó (csak: подпора, подставка, столб — a *tire*- «stützen» igétől; oszm. *direk* «pfosten, pfeiler, mast»); — a «derék»-nak török szava: *bil* || m. *homlok* ellenében ki nem elégit, hangalak tekintetében, a tör. (alt.) *kamak*, mely így is van: *kabak* «szemöldök, homlok»: (бровь, лобъ); v. ö. csag. (V.) *kabak* «augenlid, deckel, vorderteil, stirne», koib. *kamak* stirn, kar. *kabak* augenbogen; — szóba sem jöhet az esetleges (azaz V. úr alkotta) tör. *komluk* «pars protrudens», melynek alaprésze *kom, kam* «domb, dombszerű emelkedés» tőszótag (Német. kiad.: stammsilbe) volna (v. ö. Vámbéry, Et. Wbuch 97.); megjegyzendő, hogy tényleg előforduló ilyen tör. *kom* szó van: csag. *kom* «höcker des kamels» V., нагорбникъ (art kamelsattel aus filz) Budag. = alt. *kom* ирмо | alt. *kom* волна, welle; még az is megjegyzendő, hogy a tör. *luk* képző, testrészszókhöz járulván, az illető testrészre valót (pl. ruhafélét) jelent: *arkaluk, bašlık, ağızlık*.

Másféle tekintetekből meg el nem fogadhatom V. úr magyar-török testrészsó-egyezéseiből a következőket: m. *bőr* = tör. *baru*; ez utóbbi, helyesen *paru*, csag. szónak «bőr» jelentése tévedésen alapszik; nem is török, hanem perzsa szó = «lapát» (lásd ennek kimutatását: Ny. Közl. XVII, 324) || m. *nyak* = tör. *jaka* «nyak hátsó része»; az egész törökségben a «nyak, collum» *bojun (mojun)*, a *jaka* meg «kragen (gallér, воротникъ)», nem tekintve alapjelentését «rand (ufer, берегъ»: oszm. *deñiz jakası* tengerpart, *öte jakada* tulsó parton); lásd Budagov II, 335; v. ö. jak. *saça*: kragen, esuv. *šoga* воротникъ, kaz. *jaka* kragen, alt. *jaka* воротникъ, берегъ, окраина, stb. (a mongolban is a megfelelő *zaça* «ufer, kragen»). Vámbéry úr maga is 618. így fordítja a szót: «külső felső vég, szél, gallér», de Csag. Sprachst. már így közölte: *jaka* «der nacken, der kragen»; könnyen érthető, hogy itt a «nacken (la nuque)» jelentés csak hirtelen abstrahálásképen került, olyan szólásokból, a melyekben a «gallér» szót a «nyak» szavával is lehet fölcserélni (pl. «galléron fogni»; v. ö. *jakala-* beim kragen packen, хватить за шиворотъ; *iakalaš-* sich einander beim kragen packen V.) || ge-

rincz = tör. *geri*, ebben: *tauk gerisi* «a tyúk hátrésze» Budagov II, 175. — Igaz, az oszm. *geri* jelent hátrészt, *tauk gerisi* куриная рыбка («bürzel» des hühnes); de *gerincz* nem amúgy «hát, dorsum», hanem a *hát* szóval jelezve (*hát-gerincz*) = «spina dorsi», s csak a jelzőnek újabb elhagyása után jelent maga a *gerincz* is «spina dorsi»-t. De meg nem is eredeti (azaz az altajiságból eredő) magyar szó; *gerincz*, *geréncz* (e h. *gerbencz*) = szláv *grebenec* (Mikl. гребеньца) «pecten», tekintve, hogy a *-c* végképző nélkül való szláv *greben* (гребень) szó «pecten» és «spina dorsi» értelemmel használtatik (lásd: Miklosich, Lexicon 142. l.); v. ö. *hegy-gerincz*, *ház-gerincz* s az oroszban: гребень горъ, гребень кровли || m. **talp** = tör. *tapan*, *taban*; — voltaképen csak *taban*, s az alt.-ban még *taman* is (подошва); alább 549. l. V. is csak *taban*-nak írja; de a fölvett *tapan* sem segít az alaki eltérésen.

A m. **térd** szóhoz is meg kell jegyezni, hogy nem a köztörök *tiz*, hanem csak a csuvas *čir*, illetőleg annak fölveendő régibb *tir* alakja mutatkozik hasonlóknak, t. i. a *tér-d* alaprészéhez; de ugyane *tér*-nek másául még az ugarságban is tekinthető az oszt. Irt *teñer*, (oszt.B. *lankir*, *langir*) szó, noha ez nem térdet, hanem «vállat» jelent (t. i. így a dim. *-d* képzős *tér-d* tkp. «kis-vállat», azaz a «váll-hoz hasonló» jelentene, a mi a rendesen kiálló hajlatnak értett «genu»-hoz nagyon is illő elnevezés) || **orr** (*orro-t*) = tör. *borun*, *burun*-hoz megjegyzendő, hogy az utobbinak csupán alaprésze *bor*, *bur* nem magyarítja meg a m. *orro*-nak kettős *rr*-jét; de még a teljes *born*, *burn* sem, minthogy sem a magyarban sem a törökben *rn* nem assimilálódik *rr*-vé (az utóbbiban inkább *nn* válik belőle: jak. *munnum* e h. *murnum* «orrom», csuv. *kine* e h. *kirne* «bement»); jobban megmagyarítja a m. *orro* alakját az ugor egyezés: *t,rb*, (finn *turpa* e h. *turba*, mord. *turva*: l. MUgSz. 842. l.) || m. *bajusz*-val egybeveti V. úr a tör. *bijik*-on kívül a *bujut* alakot is, nyilván azt vélvén, hogy ennek vég *t*-je a *bajusz*-nak *sz*-jéhez közelebb áll, mintsem a *bijik*-beli *k*; ámde ily *t*-vel csak oly alak fordul elé, melynek középső consonansa *r*: csag. *burut* schnurrbart (V. Csag. Sprachst.), kirg. *murt*, kaz. *mirt* (Budagov II, 224); — a *bajusz*-beli *sz* magyarozatára akár még alkalmasabb a finn *viikse* (plur. *viikset*) || m. **csont** ellenében, legalább csakoly jól mint a tör. *söngök* (s «esetleg» azaz fölvetelképen: *songak*) vagy *süjek*, fölhozható az ugarságból: ész. *koñt* (gen. *koñdi*, tő: *konti*)

«knochen», finn *kontti* «lábszárcsont» || a m. kar-nak nem csak török, hanem ugor mása is van: a votj. *gír* (*gír-puñ* ellenbogen) és lapp *gar*, *kar* (*garínel*, *kardínel* ellenbogen) | s még a köldök-hez is kell a tör. *kindik* mellett (csak V. úr olvassa *köndük*-nek) a cser. *kelemde*-nek is számba jönni.

E kis revisio után, még kijebb sem terjesztve a nyomozás alapját, a magyar testrészsóknak mennyire ugor vagy török voltát illetőleg egészen más eredményhez jutunk, mint a milyent V. úr-nak 16:16-féle mérlege tüntet föl. Megjegyzem, hogy még számba sem veszek minden a m.-török egybevetés ellen tehető kifogást.

Láttnivalólag ugor eredetűek: *fej*, *láb*, *ujj*, *váll*, *mell*, *velő*, *szem*, *fül*, *száj*, *fog*, *nyelv*, *torok*, *szív*, *máj*, *tüdő*, *vér*, *homlok* = 17.

Több-kevesebb bizonyossággal török eredetűek: *bajusz*, *szakál*, *térd* (*), *köldök* (*), *boka* (*) = 5.

Mind két felé mutatók, egyelőre még határozatlan eredetűek: *kar*, *köröm*, *csont* (v. ö. *tetem*), *orr*.

Az eddigi egybevetés szerint, a tárgyalásból kirekesztendők: *hát*, *bőr*, *nyak*, *talp*, *gerincz*, *derék*.

Azaz: ugor eredet 17: török eredet 5 = 3:1, vagyis háromszor annyi ugor mintsem török eredetű testrészsó. Ez arány megmarad, ha a *kar*-t akár török szóznak vennők (17:6 inkább = 3:1, mintsem = 2:1); mert az *orr*-t is akár az ugor csapathoz számíthatnók, s a *boka* is szinte kirekesztendőnek tartható.

De még az így megigazított testszó-mérleg sem valami nagyon helyes, mert aránylag csekély számú tételen alapszik, a minél fogva az arány könnyebben a vakeset hatását is megérezheti. Nincs abban semmi igazság, hogy a «barba»-nak két specialis faja, a «*bajusz*» és «*szakáll*» olyan két külön egyenlő fontosságú tétel legyen, mint pl. *szem*, *fül*. De minthogy igen nehéz lenne, egyazon szorosabb fogalmi osztálybeli szókra nézve biztos súlymérő kriteriumokat megállapítani, kénytelen vagyok magam is ez úttal a Vámbéry úr initiálta darabszám-olvasáshoz ragaszkodni, s az igazság lehető megközelítése végett úgyn. nagyobb «tárgyiasságra» törekedni, a melyet V. úr igen helyesen megkövetelt — másoktól, de egyszersmind igen kényelmesen — önnönmagának elengedett. E tárgyiasság pedig megkívánja, hogy az ugor eredetű 17 magyar testrészsókhöz még hozzá számítsuk a következőket (a melyeknek ugor nyelvekbeli másai, szintén testrészsóként használva, a

M.-ugor szótárban vannak kimutatva): *kéz, epe, ér, tetem, lép, vese, ín, íny, hón-al, könyök, húr, áll, haj crinis, szőr, fan, far (farcsook), fasz, oldal, öl, arcz (orcza), agy, csöcs, csipő, háj adeps, has, ideg, pocz, tarkó (=28)*. A jelentés szerint megfelelő török testrész-szótakat merőben különbözőknek találjuk; legfeljebb hogy *ín (ina-)* hoz némileg hasonlít a tör. *siñir* (jak. *iñir*; *sinir* csak oszm. alak, v. ö. V.608. l), de a melynek az *r*-es végrésze elválaszthatlan (v. ö. *siñir*-ből: kar. *sīr*, alt. *širi*) | meg *könyök*-höz: alt. *čaganak, čaančik* локоть, jak. *toñonoz* ellbogen, koib. *tėganak*, kar. *tähänäk* (szoj. *tenäk*). V. úr maga is helyeselte az ugor egybevetést ezeknél: *áll, arcz,öl, fan, far, háj, hón, könyök* (bizonyosan kikerülte figyelmét a kojb. kar. *tėganak, tähänäk*), *lép, szőr, vese*; a többinek egy részére tett kifogásai általában gyarlóknak bizonyúlnak. Így pl. az *epe*-hez 514. l. fölhozott tör. *öpke* tkp. «lunge» s csak tropice «zorn», a mit igaz «epe»-féle szó is jelenthet, de szintén csak tropice; így hiszen jelentheti akár «szív»-féle szó is | *ér*-hez: 599. tör. *ir, jir* «tér, hely, térbeliség, űr» (tkp. «terra, locus»)! meg: kirc. *or* «csatorna, árok, üreg»! (Budagovnál: канава, яма, ровъ) | *húr*: kirc. *kur* «kötél, öv», *kuruk* «húr, lazzo» (Német kiad. «schlinge, lazzo», tehát nem «húr», hanem «hurok», a mit csak V. úr a *húr*-val egybefog); megjegyzendő, hogy Budagov szerint a kirc. csag. *kur* egyszerűen «попсы, gürtel», szintígy az alt. kojb. jak. *kur*; a *kuruk*-nak «schlinge» jelentéséről is hallgat maga V. úr Et. Wbuch-ja 86., a helyett ezt adván: «umzäunung, tiergarten, vorratskammer» (lásd Csag. Sprachst.); — meg hiába tagadja V. úr, hogy a m. *húr* tkp. «darm»: v. ö. *tik-húr* hühnerdarm, *hurka* és *csurka* | *haj crinis*-hez: 523. tör. *kil*; — nyilván közelebb áll a zürj.-votj. *si (sij-a)* hajás és f. *hiukse* (e h. * *h₂ju-kse*) | *oldal*-hoz: 540. tör. *jandak, jandaj* «zur seite stehend» — nem mérkőzhetik a vog. *añtil* «rippe, seite» szóval; egyébiránt a kaz. *jandak, jandaj* (Budagov II, 343) nem is «zur seite stehend», hanem покатый, пологий (sanftgeneigt, schräg, abhängig); ezenfelül a m. *oldal* kezdő vocalisa épen nem utal eredetibb *ja-ra* | *agy*-hoz: 585. csag. *oj* «gondolat, ész»! — *agy* caput, cranium = oszt. *oç, og* (e h. *ang₂*) «caput» | *csipő*-hez: 511. tör. *sap* «több tárgynak alsó vastag része, pl. növény tőkoesánya, fegyver fogantyuja stb.»; tkp. «stiel, stengel, handhabe, griff»! | *has*-hoz: 606. csag. *kaš*, alt. *kaš* «domb, emelkedés»; — megigazítandó így: csag. *kaš*, alt. *kažat*; jelentés szerint nem is testrész-szó. || A követ-

kezőket meg V. úr a M.-ugor szótár bírálatából kihagyta : *kéz, íny, ideg, tarkó, csöcs.*

Másodszor : hogy a semlegesek (a mind a két felé mutatók) rovatába iktassuk még ezeket : *szár, íz, szirt*, a melyek mellett török elnevezések is számba jönnek : *szirt*-hez fölhozza V. (547. l.) a tör. *sirt* (tkp. *sirt*) «rücken» szót | *íz*-hez állítható : kojb. kar. *tüs, tüş* «gelenk», jak. *süsüöz* id. (csudáalom, hogy V. úr «tárgyas eljárásában» ezt nem vette észre) | *szár*-hoz : kaz. tob. *sijrak* lábszár, schienbein (Budagov I, 654. *ролень*; Bálint : Kazáni-t. nyelvt. II. 137; Osztroumov, Словарь 117 : *sijirak* «czomb» бедро, ляжка); kirg. *sijrak* «szárcsont» (Budagov); csag. *sigrak* «das schienbein des rindes» (Vámbéry, Csag. Sprachst. 301. l.); — hogy V. úr meg ezt sem vette észre, annival inkább csodáalom, mert az ő saját csag. szótárában is fordul elé e török szó.

Végre a török eredetűeket is még megtoldom a mivel lehet, noha azt kellene hinnem, hogy V. úr ezek eléteremtésére az ő kimutatásában minden lehető úgyis már megtett. Számba veszem, a mit másutt ide vonatkozót állított. NyK. VIII, 185. *vajnak* vagy *vajnok* (székely szó : «vállcsont küpüje» Tájszótár; de «vakszem» vagyis «halánték» Kriza) : oszm. csag. *ojnak* «csukló, ízület»; — oszm. *ojnak* csakugyan «gelenk» (tkp. «stelle wo ein glied sich bewegt», *ojna*-«spielen» igétől; így is : *ojnak jeri* «o. helye»; azonban a m. *vajnak* jelentésére nézve kétféle tudositás áll egymással szemben, s a Krizáét mégis tekintélyesebbnek kell tartanunk; de ha csakugyan helyes is a «váll küpüje» jelentés, lehet e szóval akár a vogul *vañn, ujn, vojn* «achsel, schulter»-t is egybevetni; e szerint a *vajnak* mégis csak a semlegesekhez valónak látszik | NyK. VIII, 185. *üstök* : tör. *üst-tüg* «felső haj?» — V. maga is csak kételkedve állította egyezőnek e tényleg nem létező összetételt; nem is illik a m. szó jelentéséhez a tör. *tük* (*tüg tüj*) «szőr, pehelytoll» | a m. *szin*-vel bátran össze lehetne állítani a tör. *sîn* szót (kaz. *sîn* szépség, csuv. *sîn* «arcz, arczvonások, kép» Zolotn.), ha amaz igazán «arczot» jelentene | NyK. VIII, 160. *koponya* : csag. *kapa*, oszm. *kafa* «koponya» (csag. Sprachst. *kapa* haupt); — a tör. *kafa* (csag. ejtéssel *kapa*) «occiput, caput, cranium» arab szó || De hátra van még néhány csak az állati testről használt szó : *szárny* : kaz. *jarun, jarin* «vállapoczká» V. 629. l. — (még egybevetendő : csuv. *šorim* hát, jak. *sarin* váll | *csék* v. *csök* (bika-csék):

csag. *čük, čök* penis (NyK. VIII, 135) (Budagov *čük*, kaz. *čügäj*) | *szügy, szegy*: csag. *čöge* bust des kamels V. 632. és NyK. VIII, 176; — de v. ö. MUGSz. 326. sz. | *sörte, serte*: csuv. *širt serte* NyK. VIII, 171; hozzá: kaz. *širt* id. — Ámde ezeket fölvevén, meg az ugor eredetűekhez is hozzá kell még foglalnunk a következőket (állati testre vonatkozókat): *szarv, mony* (ovum, testiculus), *bégy, toll, marj* (lásd a MUGSzótárt; a V. 550. a m. *toll* mellett fölhozott csag. *tüle* «madár-toll» tévedésen alapszik, l. alább).

Ha már most újra számot vetünk, kitűnik, hogy van magyar testrész-szó:

a) ugor eredetű: $17 + 28 + 5$ (*szarv, mony, bégy, toll, marj*) = 50.

b) török eredetű: $5 + 4$ (*szárny, szügy, csék, sörte*) = 9.

c) semleges: (*kar, köröm, csont, orr, szár, íz, szirt, vajnak*) = 8.

Vagyis az igazi testrész-szók szembetűnő egyezése által mutatott ugor eredethez áll a török eredet = 50-hez : 9 (vagy tegyük bár 10) = 5 : 1, a mi nagyon különbözik az 1 : 1-féle aránytól, a melyet V. úr állít. S e mellett még számba jön, a mit nem lehet számmal kifejezni: hogy némely magyar-török egyezés ellen tehető kifogástól «eltekingtünk»; meg hogy az elnevezések belső fontossága határozottan az ugor részen túlnyomó. Így tehát a magyar testrész-szók, a mennyire ugor vagy török nyelvekbeli testrész-szókkal összehasonlíthatók, mint a nyelvrokonság indiciuimai, nem mutatnak más irányt vagy tájat, a hol a magyar nyelv közvetlen rokonságát keresni kell, mint a melyet egy másik csapat mutató szó, t. i. a számnevek csapatja is mutat; mind a két szócsapat vallomása határozottan az ugor-ságra utal. Hogy milyen úton módon támadt e mellett azon egynéhány magyar-török testrészszó-egyezés, a melyeket fentebb elfogadtunk, a többi magyar-török szóegyezés tüzetes tárgyalásához tartozik.

(Olvastatott a M. T. Akadémia április 9-kén tartott ülésén.)

II.

Vámbéry úrnak török nyelvújítása

(avagy: nyelvészeti célra alkalmasbított töröksége).

Kellene most már Vámbéry úrnak a Magyar-ugor szótár czikkein végrehajtott szigorú birálatának részletes és tüzetes méltatásához fognom, azt vizsgálván, hogy mit «nyomnak» is magukra e birálatnak egyes tételei, a melyeket V. úr a maga módja szerint oly ügyesen tudott összegezni. De előbb kell még egy különös jelenséget fejtegetnem, a melyben külömben a méltatás munkája minden lépten nyomon megakadozna, a miért is jobbnak látom, hogy annak tüneteit összefoglalva külön szakaszkepen tárgyaljam. Tapasztaljuk ugyanis, hogy V. úr birálatában valamint munkájának egyéb részeiben is, a fölhozott török nyelvi adatoknak egy jó része, hol a szónak alakjára hol jelentésére nézve, a törökség eddigi ismeretétől többé-kevésbé eltérő és pedig úgy hogy ezen eltérés által mindig az illető adat a magyar nyelvvel való egybehasonlításra alkalmasabbá vált, mintsem az eddigi ismeret szerint volt. Sőt néha még azt is tapasztaljuk, hogy egyazon török szónak más-más alakja van, a szerint a mint ehhez vagy ahhoz a magyar szóhoz hasonlítandó: pl. a tör. *bök*, *bük* (illetőleg *bök*-, *bög*-) «hajlítani» mutatkozik *bok*-, *bong*-nak a m. *bonyolód*- mellett (509. l.), de *mög*-, *möng*-nek a m. *menül*- mellett 535. l., végre *pök*- (altaji alakkal) a m. *feküsz*- mellett (517. l.) | a m. *hév*, *hő* mellett megjelen mint altaji-tör. szó *köö* *hő* (524), de a m. *gyúl*-, *gyújt*- mellett van: alt *güjri*. (Ném. kiad. *güjre*-) megégetni, verbrennen (604 l.) | a m. *bogyó* mellett: kirk. *mug*, *muk*, *bug* 590 l., de a m. *mag* mellett csak: kirk. *muk* bogyó, mag, szem (617. lap).

Ezek furcsa tünetek, a melyekben egy valamennyire megújított török nyelv nyilvánul. Ez a török nyelvkör ismere-

tében kétség nélkül olyan haladást jelez a régi elavúlt tradícióhoz képest mint a hasonlító nyelvtudományban a gyarló magyar-ugor theoria ellenében a dicső magyar-török theoria.

Megjegyzem, hogy V. úr az összes törökségnek a következő változataiból vagyis a következő egyes török nyelvekből vagy hatetszik dialectusokból hozza föl adatait: oszmán-török (oszmanli), csagataj (= keleti-török, néha még különösebben: khivai, meg kasgari vagyis khinai tatár), kirgiz, kazáni-tatár, altaji-tatár, turkomán, csuvas, jakut, tobolszki-tatár, kojbal és karagasz, ujur. Ezek közül ismeri V. úr saját hosszabb-rövidebb tapasztalásából is, az oszmán-törököt meg a keleti-törököt, s ezek szókincseinek ismeretéhez közölt is adalékokat tapasztalása és szöveg tanulmány alapján valamint meglevő régibb lexicographiai anyag fölhasználásával; legkiválóbb műve e tekintetben a «Csagataische Sprachstudien»-beli szótár (1867); kevésbé jelentős az oszmanlira nézve: «Deutsch-türkisches Taschenwörterbuch» (1858). Szintén ő fejtette ki az ujur nyelv szókincsét néhány nyelvemlék, jelesen a nehéz olvasású Kudatku-Bilik szövegének tanulmányából és magyarázataiból, többnyire a többi törökség összehasonlítása alapján határozván meg a szók alakját és jelentését — miszerint mind az, ami ez úton nem igazolható, jóformán nem is számítható a törökség biztosan ismert vagy ismerhető anyagához.¹⁾ A többi török nyelvekre vonatkozó adatokat (legfeljebb néhány azerbejdáni, turkomán és kirgiz adatot kivéve, a melyek «Csag. Sprachstudien»-beli szótárában is előfordulnak) mind kész szótári munkákból kellett merítenie, s merítette is, a mint idézetei s a fölhozásnak bizonyos részletei is mutatják; jelesen a kazáni-tatárra nézve rendszeres kutforrása Budagov szótára, s e mellett (noha ritkábban) a Bálint kazáni-t. nyelvtanulmányaibeli meg Osztroumov szótára; a

¹⁾ Uigurische Sprachmonumente und das Kudatku-Bilik. 1870. — Nyelvészeti értékét maga V. úr sem becsülheti valami nagyra, ezt mondván az Előszóban: «Wo der autor den text oft ahnen, die übersetzung erraten muss, dort darf der beurteiler keine besonderen ansprüche auf kritische genauigkeiten machen. Keine variante stand mir zur verfügung, um mit ihr den text zu confrontiren, kein wörterbuch, aus dem ich den fehlenden wortschatz hätte schöpfen können. Wenn ich daher bei entzifferung so manchen wortes . . . in einen irrthum verfiel, oder dessen übersetzung verfehlte, so soll das niemand tadeln».

kirgizre szintén rendszeresen Budagov munkája szolgál forrásául, valamint a tobolszkira is; de gyakran még csagataj szót is hoz föl ugyancsak Budagov szótárából; az altaji-tatár szókinés egyedüli forrásául a Грамматика алтайского языка-t használja; szintígy a jakutra meg a kojbal és karagaszra a Böhlingk meg Castrén-féle glossariumokat, a csuvasra Zolotniczki Корневой словарját. A Radloff-féle textusokat, a melyekhez még nincs szótár, mindössze egyszer vagy kétszer idézi. E szerint már most azt vélhetnők, hogy a fentjelzett újabb-féle török nyelvismeret, a melynek mégis kellene, hogy némi tényleges alapja is legyen, V. úrnak csak azon adataiban mutatkozik, a melyeket a saját tapasztalása ügyében volt török nyelvekből hozott föl (pl. az oszmanliból, a keleti-törökből), miszerint az új tudást és tanítást eddig elhallgatott tapasztalásából eredőnek hihetnők. Pedig az nincs úgy. Fölhoz ő nem egy olyan szót is, a melyet tudva levő forrás-munkából kellett kiszednie, alkalmasan «újított» alakkal vagy jelentéssel: pl. a m. *kengyel* másául fölhozott altaji *kangaj* «koresolya» szónak ezen újított alakja is van: *kengej*, a melyről a Gramm. alt. jaz. semmit sem tud | a m. *szö-* ige mellett (548. l.) fölhozott kaz. *čeg-, čig* «szőni (weben)» szó, mind alak mind jelentésre nézve «újítva» van: Budag. I, 508. *čik-* «varrni, kivarrni (arannyal)», Bálint szerint is *čik-* «beszegni, kivarrni (einsäumen, ausnähen)»; csak tovább következő vocalis előtt áll be a *g*: pl. nom. ag. *čigeüče* | a m. *szok-* intransitiv igéhez 631 l.: tör. tat. *sok-* «bemenni, bejutni, belekeveredni, belebotlani (Ném. kiad. «eingehen, hineingelangen, hineingeraten)», hivatkozva Budagovra I, 710; ámde Budg. azt mondja, hogy *suk-, sok-* «beleverni, beletenni» (вбивать, вклотить, вложить во что) | m. *fül-, fojt-* hoz, 601. l.: alt. *puula* «megkötni, fojtani (binden, erwürgen)», pedig Gr. alt. j. csak ezt adja: *связать, привязать*, azaz: «binden, zusammen binden, anbinden» (s V. úr is tudhatná, hogy ez a *puula-* nem más mint a tör. *bagla-* nak alt. alakja) | m. *szúr* igéhez, 548. l.: kirg *súr-, sór-* «beledugni (hineinstecken)»: Budg. I, 646. *sugur-, saur-*, alt. *suur-*, kirg. tob. *suur-* «herausziehen, reißen (выдернуть, т. i. schwert aus den scheide)»; szintígy Csag. Spr. *sogur-* «herausziehen, ausreißen (schwert aus der scheide ziehen); itt tehát már az «újított» jelentés épen ellenkezője a réginek. Sőt van eset olyan is, hogy az újított török szó a keleti-törökből való s most már magának V. úrnak tapasztaláson

alapuló régibb közlésével sem illik össze; ilyen pl. (a m. *kanál* mellett, melyet a MÜgSz. «merítő»-nek magyarázott, s a vog. *kōn*- «meríteni» igéhez kötött): csag. *kumgan* «merítő edény, veder» 529. l., pedig Csag. Sprachstud. így adja: «grosse kanne aus erz» | *piszok* mellett: csag. *peček* «folt (fleck)»; Csag. Sprachst. pedig: *peček* «zuckerl (sucrerie), eine grasgattung» és *béček* «zierat». Ilyenekből látható, hogy a török «nyelvújítás» egészen független a tapasztalástól, s méltán gyaníthatjuk, hogy eredetét főképen azon magasztos czélnak köszöni, a melynek szolgálatában áll. Nem is törődünk már vele, hogy honnan vette V. úr az újításra való vocatiót s milyen lehetett fejlődésének menete. Érdeünkben csak az áll, hogy megtudjuk különböztetni az egyszerű igazságot a czélzatos tüntetéstől.

Következik immár a török nyelvújítás ismertetése.

1. §.

Az új-törökségnek első, alig észrevehető, de mégis már bizonyos naivsággal fölmosolygó csiralevelei azon csekély hangbeli eltérésekben találhatók, a melyek amúgy egyes török dialectusok közt, ritkábban egyazon dialectuson belül előfordulnak, tehát magukban lehetségesek is, de az illető egyes esetekben nem documentálhatók. Ilyenek jelesen az *o* és *u*, *ö* és *ü*, *e* (*ä*, *e*) és *i*, *e* és *ö* vocalis-külömbségek, a melyekre ugyan V. úr eddigelé még egyes török nyelv leírásában sem nagy ügyet vetett, többnyire úgy válogatván az egyik vagy a másik hangzót, a mint épen eszébe jutott. Hogy e tekintetben esetleg a hasonlító magyar szó hangalakja is némi hatással volt a következőkből látható:

509 (Ném. kiad. 470) l. *bonyolód*-mellett: tör. *bončuk*, *monžuk* — de Stud. *bunžuk*, *munžuk* (oszm. *bunžuk* Zenk. Bianch. Budg.); 571. l. *monžuk* és *munžuk*.

512. m. *él* acies: oszm. *bile*, *bele* schleifen (Ném. kiad. 471. csak *bile*); v. ö. TWbuch *bili*- schleifen, *bileji* (*bilegi*) *taši* schleifstein, csag. *bile*- точить, Stud. *bileö* schärfe.

512 (N. 471). m. *elő*, *elé*: csag. *eli* (Stud. *ilej*, v. ö. Budg. I, 205).

524 (N. 478). *hév*, *hő*: alt. *köö* (Altgr. *küj*- brennen, гореть).

527 (N. 479). *húz-*: csag. *oz*, *uz* (Stud. *oz-* anwachsen, über-treffen, Budg. *oz-* проходить).

531 (N. 481). *kovad-*: t. t. *kobul-* (Budg. *kubul-* és *kül-*, Altgr. *kubul-* elváltozni).

541 (N. 487). *oszol-*, *oszt-*: csag. *oš*, *uš* gyökből *ušak* (Stud. Budg. *ušak* stb.).

542 (N. 488). *örvény*, *öröl-*: csag. *ögür*, *ügür*, *öür-* fordítani (Stud. *ügür-*, Budg. szintígy).

542 (N. 488). *ös*: csag. *iski*, *üski* régi (Stud. Budg. csak *iski*).

543 (N. 489). *renyhe*: kirg. *iren-* faul sein (Budg. I, 191. *erin-*) (azomban kaz. *iren-*).

552 (N. 494). *ún-*, *undok* (*undor*): csag. *undor* (Stud. *ondur* frevelhaft, hässlich).

552 (N. 494). *úr*: t. t. *our*, *uur* védelem (Stud. *our*, *ogur* glück, schutz; oszm. *ogur* Budg. Zenk.).¹⁾; 556 (N. 496). *vár-* mellett ugyane szó csak *our* alakban.

560 (N. 497) *ijed-*: t. t. *ajil-*, *ijil-* forogni (Stud. *ajlan-* sich umdrehen, *ajla-* umringen; EtWb. 31. sem hoz fel *ijil-*féle alakot).

304 (N. 285). *irha* (sämischleder): tör. *jarguk*, *jirgak* (Budag. II, 304. csag. kaz. *jargak*, kirg. *žargak* bőr-kaftán; kaz. «замма sämischleder»; v. ö. Stud. *jarkak* oberkleid aus pelz, haarloses fell).

293 (N. 274). *túzok* trappe: tör. *túdak* (csag. *togdak* és *tojdkak* trappe Stud.; v. ö. kar. *tōdak* feldhuhn).

591 (N. 525). *borúl-*: t. t. *bor-* borítani (Stud. *buru-*; oszm. *buru-*, *bur-* bedecken).

597 (N. 528). *ék* cuneus: t. t. *ek*, *ik* közbeiktatni (Stud. csak *ik-* einschalten).

599 (N. 530). *erő*: csag. *erik*, *irik* Budag. I, 188 (de itt csak *irik* van; kaz. *irek* Bál.).

601 (N. 531). *fű*: t. t. *buj*, *bűj* das griechische heu (Stud. *bűj* gras, EtWb. 205. *boj*, *böj*).

¹⁾ Előbb, a 333 (=N. 313) lapon V. úr altaji-nak jelezte az *uur* alakot («védelem, védő» jelentéssel); azaz valahogy emlékezett, hogy van az alt.-ban egy *uur* szó, a mely azonban, fájdalom, nem «védelmet», hanem «lopást, tolvajságot» jelent; sőt van még egy másik alt. *uur* is: «nehéz, bajos».

607 (N. 534). *idő, üdö*: alt. *öj, üj* (Altgr. csak: *öj* время).

613 (N. 537). *karika, kórász*:- *kor, kur* öv, sövény (Stud. Budg. csak *kur*).

615 (N. 538). *kor*: csag. *kor* zeit, *koron* zur zeit (így, egészen magyarosan, már Stud.: *koron*, de megjegyvezvén, hogy *kurun* is van; Budg. *kur, kurun*).

616 (N. 539). *kutat*:- ujj. *kot, kut* alatt, mélyen (KBil. csak *o-val*: *koti, kotu* herab, hinunter).

621 (N. 542). *orom*: csag. *orun* emelkedés, trón (Stud. Budg. *urun*).

623 (N. 543). *ör*: t. t. *öür, ögür* körüljárni (Stud. *ügür-* abwenden, *ügürül-* sich herumwenden; Budg. *ügür-*).

625 (N. 544). *rokon*: csag. *urukon* rokon; de Ném. kiad. *urukun* (v. ö. 574. l. *urukun* az *uruk* adverbiumi alakja).

628 (N. 546). *sül-disznó*: csag. *sül* tövis (Stud. *söl* faser, stachel).

632 (N. 548). *szösz*: kaz. *sös* len, kender (Bál. Budg. *süs*).

639 (N. 553). *üt*:- csag. *küt*- ütni, megverni (Stud. *köt*-, v. ö. Budg. II, 144.).

286 (N. 267). *ünö* junge kuh: tör. *ünek, inek* (NyK. VIII, 185. Vámb. csak így: oszm. *inek*, csuv. *inä*; v. ö. alt. *inek*, jak. *inaž*; de EtW. 54. Vámb. már így: *ünek*, egyszersmind az *ünle*- «ächzen» igéhez kötve: «kuh = die ächzende, stöhnende»; Vámb., Prim. Cult. 188. l. megint: *ünek* oder *inek*, vgl. magy. *ünö*).

307 (N. 288). *ümög* v. *ing, üng* hemd: t. t. *küjnek, gümlek* (az utóbbi oszm. alak volna, a melyet TWb., sőt még EtWb. 74 *gömlék*-nek írt).

320 (N. 300). *kölyü*: tör. *kölük, kölünk* klotz (NyK. VIII, 161. Vámb. csak így: oszm. *külünk*; szintígy Budg. I, 161.).

640. *vél*:- t. t. *bil-, bel-* tudni (N. 553. csak *bil-*; Stud. csak *bel-*, de nyilván csak sajtóhibából); rendes alak a *bel-* a kazániban, de nem t. t.-ban.

512 (N. 471). m. *csuk*- mellett: *tik-, tuk-* bedugni, bezárni, (szintígy 244. *üik, tuk* dugni), de 596. m. *dug* mellett csak: t. t. *tik, tika* «dugni» (Stud. *tik*-mak verstopfen, zustopfen; Budag. I, 361. *tik-, tig-*; oszm. *tika-* stopfen TWb., kaz. *tik-* bedugni Bál.)

285 (N. 267). *ökör* ochs: tör. *öküz, ököz* (oszm. *öküz* TWb., *öküz* és *ögüz* EtWb. 223; még a kaz.-ban sem *ököz*, hanem *ügez* Bálint).

299 (N. 280). *sátor* zelt: tör. *čatır*, *čatOr*, *šatOr* (EtWb. 86 csak *čatır*; a *šator* kezdőconsonansánál fogva kirgiz alak volna, s adja is ez alakot *š* vel Budag. I, 454. *شانر*, a mi Ilm.-nél így van: *šatır*).

2. §.

Jelentősebbek már az újított törökségnek olyan szóalakjai, a melyek a vocalisok hangrendjével (mély- v. magashangúságra nézve) magyar szókkal való egybevetésre alkalmasbakká váltak.

534 (N. 483) I. *lep*- mellett: t. t. *jap*, *jep* befödni (V. úr EtWb.-jában még csak *jap*-nak hangzik; Budag. *jap*-, *jab*-, meg az oszm. szótárak; alt. *jap*-, jak. *sab*- bedecken; még a kazánitatórban is csak *jab*- Bál., pedig itt kezdő *ja*- többször *jä*-re változott, pl. *jaj* és *jäj* nyár, *jäs* fiatal, *jäser*- rejteni).

520 (N. 476). *gyüöl*-: csag. *jau* ellenség, *jaula* ellenkedni, anfeinden; kirg. *jeü*, *jeüle* id. (Budagov II, 332. a *jag*, *jau* «hostis» kirgiz alakját nem *jeü*-nek, hanem *šau*-nak adja; a *jaqla*- *воеварты* igét még így: *šaula*-; az alt.-ban van: *ju* és *jüla*-; a kazáni-tat. alak is csak: *jau* Bál. Budag., *šau* Osztroumov).

599 (N. 529). m. *ép*, *épit*-: csag. *jepü* épület (Stud. *japü* «gebäude» nyilván sajtóhiba *japu* helyett, v. ö. *jap*- herrichten; Budag. II, 320. *japu* здание; EtW. 131. csag. *jap*- és *japi* gebäude). — 316 (N. 296). I. V. úr az alt. *jepsel* «waffe, fegyver» (Altgr. rüstung, gerät, zubehör) szót a «*jep* elkészíteni» igétől származtatja; a *jep*- tehát, föltéve, hogy a származtatás helyes, csak kifejtetett alapszó volna; de már Budg. II, 348 utalt a mong. *zebe* és *zemsek*, olv. *zebsek* [Kowal. 2311] szókra, Kowalewski meg a jak. *süb* e h. *jüb*-re [«werkzeug, gerät»].

603 (N. 532). *gyöz*-: oszm. *jauz*, *jevüz* dühös, erélyes Budag. II, 345. (Budagov kétféle írásmódját közli e szónak, t. i. *ياروز* és *ديوز*, de csak egyféleképen olvassa: *jauz*; a kaz. alak *jauiz* Bál.; v. ö. Stud. 351. oszm. *jauz*).

619 (N. 541). *nyes*-: t. t. *ješi*-, *ješ*- nyesni, gyalúlni Budag. II, 355. (Budagov ezt adja: tob. *ješu-mak*, mélyhangú; kirg. *چشومق* átírás nélkül, jelentése: schaben, hobeln, reiben, glätten; a magashangú csag. *jis*- mást jelent: Budg. II, 388.).

597 (N. 528). m. *éh*, *éhes*: t. t. *až*, *ač*, *ež*, *eš*, kirg. *as*, *es* éhes

(Budg. csag. kaz. *ač*, azerb. *aŝ*, kirgiz *aš* [nem is *as*]; Stud. csag. *ač*; oszm. *aŝ*, *ač* EtW., TWb.

613 (N. 538). m. *kengyel*: alt. *kangaj*, **kengej** korcsolya (Altgr. csak *kangaj* лыжи).¹⁾

595 (N. 527). m. *derü*: csag. *sara*, **sere** világos, tiszta (Stud. csak *sara* klar, rein; Budg. I, 624. Stud.-ből vette át).

624 (N. 544). m. *ösvény*: t. t. *aš*, **eš** lépni, átlépni (schreiten, überschreiten) (Budg. I, 52. *aš*-, kirg. *as*- *восходить* stb., oszm. *aš*- monter sur..., saillir, passer, franchir — hinübersteigen, überschreiten; v. ö. EtW. 24; az *eš*-alak eredetére utal V. úr megjegyzése, hogy «a magy. *ösvény*-hez közelebb áll a tör. *ašgan*, esetleg [eventuell] *ešgen* = a ki átlép»).

512 (N. 471). m. *elő*, *elé*: csag. *alin*, **elin** előre (EtWb. 11. csak *alin* «zuvor, vorderer teil, stirn»; v. ö. Budg. I, 88. *alin* *передъ, лобъ*; van ugyan, legalább Stud. szerint, csag. *eld*- is = csag. kaz. *ald* *передъ* Budg. Bál., de az *n*-végű *alin*-nak nincs *e*-vel való mellékalakja).

639. m. *ügy*: csag. *ud*, **üd** kötelesség, tartozás [pflicht, schuld] Budag. I, 118. (Budagov így: *ud* *заемъ, долгъ*).

554 (N. 495). m. *üszö*: alt. *uj*, **űj** tehén (Altgr. csak: *uj* *корова*).

567 (N. 505). *kerek*, *kör*: csag. *gürüng* beszállgatás (Stud. *körüng* és *gürung*, kezdő *z*-val írva; Budg. I, 773. *guruñ*).

587 (N. 523). l., m. *ásít*: t. t. *asna*-, *esne* ásít (oszm. *esne*-gähnen TWb., Budg. stb., kaz. *isne*- Bdg. Bál., alt. *este*).

265 (N. 245). m. *ás*- mellett: tör. *aš*, **eš** «graben» (587, N. 523. l. csak: *eš*- piszkálni, kaparni; v. ö. Stud. *eš*-graben, schürren, reiben; Budg. *iš*-, oszm. *eš*- *рыть* stb., alt. *eš*- *грести* *всломъ*; kaz. *iš*-rudern Bál.).

633. (N. 549). m. *tár*:- t. t. *tara*, **tere** «völgy» (V. EtWb. 176. csak. *tere*, oszm. *dere* «thal»; a 595 [N. 527]. lapon ugyane szó a m. *derü*-hez hasonlítva csak *tere*, de *terek* mellékalakkal s ily fordítással: «széles, kiterjedt, nyílt», a melyhez alkalmasint

¹⁾ Előbb, a 324. lapon V. úr még nem kínálta a *kengej*-t tényleges adatúl, így hozván föl azt: «*kangaj*, esetleg (N. 304 eventuell) *kengej*;» csak a jelentésén segített egy kicsit: «schneeschlittschuh, — bügel aus eisen oder holz zum laufen auf dem schnee.»

köze van a Stud.-ben előforduló *seri*, *serik* «ausgebreitet, eben, flacher ort» szónak).

353 (N. 332). *völgy thal* («régibb alak: *vuelge*, *velghe*): tör. *balga*, **belge** ásni, kivájni [graben, aushöhlen] (Pavet d. C. *balg*-mak creuser, fouiller; Budag. I, 267 *balga-mak* копать, рыть; — ezenkívül van a *bil*, *bel* «hacke, grabscheit» szótól: oszm. *belle*-v. *bele*-graben, umgraben [kapával: «kapálni»] Budag. I, 303).

550 (N. 493). m. *toll*: t. t. **tuj**, *tüg* toll; a Ném. kiadásban meg így: *tuj*, *tug* feder — s így nem tudjuk, mit állít voltaképen V. úr, mert látni való, hogy sajtóhibával van dolgunk. De azt akarta-e, hogy a magyar kiadásban szintén *tuj*, *tug* legyen? vagy azt, hogy *tüj*, *tüg* legyen? (A szónak egyébiránt eddig csak magashangú alakja ismeretes: oszm. *tüj*, csag. *tüg*, *tük* Stud. Budg., kaz. *tök* Bál., alt. *tük*, jak. *tü*). — Ugyane cikkben fölhozza Vámbéry úr mit alt. szót: *tolo* «tollasodni», a melynek alapja egy könnyen észrevehető sajtóhiba Budagov transcriptiójában: Budag. I, 403. *تولامك*, *تولامك* kir. *туломеркь*, alt. *толомогь* линиять azaz «vedleni», nem «tollasodni»; az Altgr.-ban, a honnan Budg. ezt átvette, így áll: *түле*, kond. *түлө*, kirk. *түлө* «линять»; *ك* is mutatja, hogy magash. szót akart kiírni.

532 (N. 482). m. *kutya*: csag. **kučuk**, *küçük* kutya kölyke (Stud. csak: *küçük* der junge hund, Budg. kaz. *küçük*, Bál. *köçök*; de van alt. *kučuk* щенок).

317 (N. 297). *tör falle*, *schlinge*: tör. *tor* és **tör** (N. *tür*) netz zum fangen der vögel und fische (Stud. csak: *tor* netz; Budg. I, 387. *tor* netz, *schlinge*; Budg. csak a *torla*-*تورلامق* «verwickeln [umgarnen]» igére nézve se j t i, hogy *türle*-nek is olvasható volna, minthogy az = *tür*-*تورمك* «zusammenrollen, einwickeln, aufschürzen».

346 (N. 326): tör. *kujaš*, **küješ** sonne (szófejtés kedvééért: «a tör. *küj*-égni igétől); meg «*küješ*-ből az oszm. *güneš*, eredetileg *günješ* sol származott»; pedig Stud. csak *kujaš*, Budg. II, 98. *kujaš*; EtWb. 116. még csak: *kojaš*, *kujaš*).

296 (N. 277). *sör*, *ser* bier: tör. *sira*, **sera** (csuv. kaz. alt. *sira*: Zolotn. Bál. Budg. Altgr.)

515 (N. 473). m. *év* annus: t. t. *il*, *jil* (az *il* csak azerb. alak: *ایل*; közönséges tör. alak *jil*, nem *jil*, és másai; de meg kell jegyezni, hogy V. úr a mélyhangú *i* kiírásában általában igen kö-

vetkezetlen, sőt többnyire egészen elhanyagolja, csak *i*-t írván mélyh. szókban is | szintilyen 554 (N. 495). m. *üszög* : csag. *issik*, *issig* (Ném. kiad. *issig*); de 508 (N. 469). m. *asz-* : t. t. *issik*, meg 527 (N. 480) m. *izzó* mellett: csag. *isig*, oszm. *issi*.

353 (N. 333). *sziget* Insel: tör. *sig* sekély vizű hely, zátony [seichte stelle, untiefe] (626 l. *sekély* mellett: oszm. *sig* sekély szintígy Z., Budg. I, 700).

3. §.

Hogy a török nyelvújítás már a szók consonansai-
ban is czélszerű változásokat bírt eléidézni, mutatják a következő példák:

A)

635 (N. 550). l. m. *tegnap*, *tege* mellett: oszm. *dün*, csag. *tün* tegnap, *tüne-gün* tegnapi nap: «a törökben levő nasalis véghangot a magyarban rokon *g* képviseli», t. i. *n̄*-t, a melyet az oszmanli immár *n*-nek ejt, írásban pedig a kazáni és keleti törökség arab betűs *ng*-vel jelöl, (a melyet némely transcriptio meg is tart, pl. V. úré az Abuskában, Stud.-ben, s másutt), az oszmanli meg *g*-vel, illetőleg pontos *g*-vel (sagır nun : ڭ); e mellett van az oszmanliban eredeti *n* is, mely a többi törökségben is *n* (a fölhozott szó eddig így ismeretes: oszm. *dün*, ered. *n*-vel, valamennyi szótár szerint, Budag. is így; csag. Stud. *tön* nacht, *töne-gün* gestern, Budag. *tün* nacht, kaz. *tön* : *tönä-kön* tegnap, alt. *tün* ночь, jak. *tün* nacht, kar. *tün* nacht, gestern).

632 (N. 549). m. *szün-*: tat. *sun* szünés, vég, oszm. *soñ* (inkább az utóbbit írhatta volna V. úr *son*-nak; Stud. csag. *song* ende, Budg. oszm. kar. *soñ*, *sung* ende, kaz. *suñ* Bál., alt. *soñ*, kar. *soñ*).

533 (N. 482). m. *láng* : t. t. *jan-* és *jañ-* égni (Ném. kiad csak : *jan* brennen), és 597 [528]. l.: t. t. *jang-* flagrare (oszm. *jan-*, ered. *n*-vel, valamennyi szótár szerint; kaz. *jan-* Budg. Bal., kirg. *žan*-ropъ Ilm.; csak Stud. csag. *jang-* brennen, lodern; — a *jañ-* alak tehát nem mondható t. t.-nak).

605 (N. 533). m. *hang* : csag. *oñ*, *ong* beszéd, hang; oszm. *oñ* beszéd, szó (Stud. *on* laut, ton; Budg. I, 160. oszm. csag. *ön*,

kirg. *en*, голосъ, звукъ, alt. *ün*; oszm. *ön* اَوْنِ voix, bruit; — 514 (N. 472). m. *ének* mellett így találjuk: csag. *ön*, kirg. *en*, alt. *ün* hang).

598 (N. 529). m. *enged-*: t. t. *en-*, **eng**-alászállni, herabkómmen (oszm. *en-*, *in-* Budg. I, 214., kojb. *in-* abwärtsgehen; EtW. 35. csag. *en-*, oszm. *in-* absteigen, herabkommen, jak. *äniü* abhang eines berges; — de van csakugyan *iñ-* is, nem *eng-*, t. i. kaz. *iñ-* Bál.).

608 (N. 534). m. *igen*: oszm. *eñ*, **eng** igen, nagyon; t. t. *engen* igen, sok, nagy (oszm. *eñ* ejtve *en*, «partikel des superlativs» EtWb. 63; kaz. *iñ* id. Bál.; oszm. *enen* весьма Budg. I, 74., Zenk. *eñen* très-fort).

509 (N. 469). m. *bonyolód*: t. t. *bok*, **bong** összefonni, gombolyítani (Ném. kiad. *bök*, *böng* flechten winden), hivatkozással Budagovra: I, 286. بومق (Budagov nem مق, hanem مك végű magash. szót írt: بومك *bükmek* v. *bökmek*; e mellett kitette még a بكم alakot is, s nyilván ezen alapszik V. úr *böng*-je illetőleg *bong*-j». De Budagov ezzel csak a *bög*-alakot különbözteti meg a *bök*-féléől. V. úr is tudhatná, hogy Budagov a *š*-vel korántsem csak «sagír nunt» jelöl, s hogy azt nem csak oszmani szók kiírásában használja; amúgy *ö g* értékkel használja (*k* ellenében) s az esetleges *n* (illetőleg *n*) értéket rendszeren a mellékelt transcriptióban tünteti föl).

535 (N. 488). m. *menül* : t. t. *mög*, **möng** hajlítani (*möng* csak az előbbi *böng*-, illetőleg *bong*-nak kezdő *m*-vel való változata).

637 (N. 551). m. *tönk*: csag. **tönk** «a fának legalsóbb része, vég, tő» (Stud. *töng* «grund, boden eines gefässes, stamm»).

B)

597 (N. 528). m. *egész* mellett: csag. **egis** magas, felnőtt (Stud. *igiz*, *egiz* hoch, erhaben, vollkommen; Budag. I, 202. csak Stud. -ból vette át, de hozzá tevén: vajjon nem csag. *ediz*-ből?).

614 (N. 538). m. *kosz* mellett (melynek V. úr «brand» jelentést tulajdonít): csag. *kiz*, **kis** hőség, tűz (Stud. *kiz*, كيز «wurzelbedeutung»: eifer, feuer, wärme; Budag. II, 55. csak *ige*: *kiz*-mak).

558 (N. 497). m. *vesz*-ni: t. t. **bosz**, *buz*-rontani (Stud. csag. *boz*-, *poz*-verwüsten, Budg. csag. oszm. *boz*-, kaz. *boz*-törni, rontani, TWb. oszm. *boz*-verderben; az alt. *pus*-пазертотъ nem lehet a *bos*-alak t. t.-ságának bizonyítéka, mert az Altgr. az ígató

végconsonansát általában szóvégi alakkal teszi ki, s így egyáltalában *s*-vel azokat is, a melyek másutt csak *z* vel valók, pl. *ses*- érezni, *kas*- ásni, *as*- eltévedni = *siz*-, *kaz*-, *az*- stb.).

624 (N. 544). m. *ösze*: t. t. *ez*, **es** összenyomni (Stud. *ez*, *iz*-drücken, pressen; oszm. *ez*-; Budg. I, 192. kaz. *iz*-, oszm. azerb. kirk. *ez*-; csak tob. *is*- Budg.).

542 (N. 488). *ősz* herbst: t. t. **kös**, **küs**, *güz* herbst (Budg. csag. kaz. *küz*, oszm. *güz*, TWb. *güz*, kaz. *köz* Bál., alt. *küs* [v. ö. imitt fent alt. *pus*-ról]).

548 (N. 491). m. *szö*. (vog. *süy*-): kaz. **čeg**, **čig**- «szöni» (Bál. Budg. I, 508. *čik*- einsäumen, ausnähen; csak további vocalis előtt áll be *čig*-: n. ag. *čigeüče*).

561 (N. 499). m. *iparkod*: t. t. *iv*, **ib**-sietni (oszm. *iv*-, *ev*-eilen; Budg. oszm. csag. *iv*-, *ev*-; Stud. *ivrik* schnell, eilig).

602 (N. 531). m. *gyáva*: t. t. *jaba*, **java** «gyáva», haszontalan (Stud. *jaba*, *žaba* nutzlos, wertlos, schwach; v. ö. Budg. I, 431. oszm. *žaba* даромъ, TWb. *žaba* umsonst).

636 (N. 551). m. *toj*-, *tojás*: t. t. **toj**-, *tog*- «tojni, szülni» sic! (NyK. VIII, 180. még csak így hozta föl V. úr, szintén m. *toj*- mellett: csag. *tog*-, oszm. *dogh*- [azaz *doγ*-] «szülni»; v. ö. EtWb. 194. csag. *tog*-, oszm. *dog*- entstehen, geboren werden; Budg. I, 748. *tog*-, *dog*-; kirk. alt. *tuu*-; Bál. kaz. *tü*-, *tu*- geboren werden); — a 343 (N. 343.) lapon, m. *szokás* mellett a t. *toka* «gebrauch» [?] szónak etymonját találja V. úr ugyanezen *tog*- igében, csakhogy itt **toK**- az alkalmas alakja: *tok*- «felkelni, felkerekedni: aufstehen, aufkommen».

296 (N. 277). *hagyma*, *hajma* zwiebel: alt. *sogono*, **sojno** (Altgr. csak így: *sogono*).

330 (N. 310) m. *talp* mellett: **tapan**, *taban* talp (oszm. *taban* TWb., kaz. *taban* Bál. Budg., alt. *taman*).

384 (N. 362). *kanta* kuruzsló, quacksalber (?) : alt. *kamta*- «kamot [sámánt] működtetni, magát bűvös mondással gyógyíttatni [einen *kam* fungiren lassen, sich durch zauberspruch heilen lassen] (Altgr. *kamda*- шаманить, камлать: zauberei treiben, hexen, besprechen).

570 (N. 508). m. *maj*: t. t. **bajir** máj (329: 309. lpon *bagir*, *bair* máj, 508: 469. kirk. *bagir* has; Stud. *bagir* leber, kaz. *bauir*, oszm. *bagir* [baγir] eingeweide, alt. *puur*); ellenben

620 (N. 541). *nyúl-* mellett: t. t. **jaíl-, jajíl-** sich ausbreiten, holott csak *jajíl-* a pontos alak, mint a *jaj-* «ausbreiten» passivuma.

305 (N. 286). *fürt* locke (*hajfürt*): *bürtek* v. *bürček* «a turkómánoknál varkocs a fül mögött [hinter den ohren zwei lange zöpfe]» (Stud. meg EtWb. 227 csak: *börček, bürček* locke, gekräuselttes haar; Budg. I, 252. Kaz. *bürček*; Pavet d. C. *bürček*).

C)

618 (N. 540). m. *magas* mellett: t. t. **moj, boj** «hosszuság, magasság, növés (länge, höhe, wuchs)» (617. m. *maga* mellett: csak *boj* «test, növés, hosszúság: körper, wuchs, länge»; némely török szóban váltakozik kezdő *b* és *m*, az egyes nyelvek szerint, úgy, hogy az oszm. alak rendszeren *b*-vel való, pl. oszm. *buz* jég = csag. kirk. *muz*, alt. *mus*, jak. *mūs*; oszm. *bejin* velő = kaz. *mej*, jak. *māji*; stb.; de ezek közé eddig a *boj* szó nem tartozott, a mely a különben *m*-kedvelő nyelvekben is *b*-vel való: kaz. *buj* Bál., csag. *boj* Stud., kirk. *boj* Ilm., alt. *poj*; így más szók is kizárólagosan csak az egyik kezdőhangzóhoz ragaszkodnak: *baš* fej, *bil-* tudni, *biš* öt: sehol sem így: *maš, mil-, miš*).

288 (N. 269). *csikó* füllen: tör. **čigin, čikin** «Abuska» (Abuskában így: *žigin*).

517 (N. 474). *féreg*: t. t. **pürge, pire** bolha (Stud. csag. *bürge*, oszm. *pire*; Budag. csag. *bürge, bürgü*, kaz. *börčä* Bál.).

312 (N. 292). *sereg* heer: tör. **čerig, šerik** (EtWb. 182. *čerig, čerik*; Budag. I, 476. oszm. *čeri*, csag. *čirig*, alt. *čerü*; a netalán kirk. *šerik* alakot Budg. nem ismeri).

308 (N. 289). *saru* schuh: tör. **čaruk, šaruk** (oszm. *čarik, čaruk*, Stud. *čaruk* art grober schuhe; Budg. I, 456. csakis *č*-vel való alakot hozott föl).

335 (N. 315). *sír* grab: tör. **čigir, čir** v. **siri**, N. **siri** «grube, furche» (az utóbbit V. úr talán *siri, siri*-nek akarja olvastatni; a 593 [N. 526] l. *csik* mellett ezt adja: oszm. *čigir* furche, a 627 [N. 546] l. *sor* mellett ezt: alt. *čir*, csag. *čigir* furche; — mindössze ez található: oszm. *čigir* [čirir] «seitenweg, fusspfad»).

550 (N. 493). m. *tom-, töm-* mellett: tör. **töm, čöm** leguggolni, alámerülni [sich ducken, untertauchen] (EtWb. 192. csak *č*-vel: csag. *čum-*, alt. *čom-*, azerb. *čöm-*, oszm. *čim-*, csuv. *čum-* = sich baden, sich untertauchen; — v. ö. Stud. *čöm-* és *čömel-* baden,

sich untertauchen; Budg. I, 500. csag. *čum-*, alt. *čom-*, oszm. *čim-*, azerb. *čüm нырнуть, окунуться въ воду*; Zolot. csuv. *čum- id.*)

595 (N. 527). m. *derü*: csag. *tere, terek* széles, terjedt, nyílt; csag. *terkin-* terjedni, megnyilni; (v. ö. fent a 2. §-ban *tara-* alatt: *tere*, oszm. *dere* «thal»); Stud. csak *serik, seri* «ausgebreitert, eben, flacher ort», v. ö. oszm. *ser-* ausbreiten; első nyoma egy csag. *tere-, terki-* igének, melynek *terkin-* a passivuma, található EtWb. 176. sz. «*tere-, terki-* ausbreiten, *terkin-* sich ausbreiten, meg: *terki* tuch oder platz zum ausbreiten der waare»; mert más a csag. Stud. *terge-* «ausweichen, vermeiden [c. abl.]»; találkozik azonban még a *terki* névszó az uigurban a KBil. szótárában: *tergi, terki* «tisch, platz, wo etwas ausgebreitet wird», s minthogy ezzel *ser-* igétől való oszm. *sergi* «ausgebreitertes (teppich, tisch)» egyezőnek mutatkozott, ebből egyszersmind egy megfelelő csagataj (!) ige látszott V. úrnak fölvehetőnek. Én legalább más alapját nem találom, s így a csag. *tere-, terki-* igét csak a török nyelvújítás szüleményének kell tartanom, míg csak V. úr az igazi alapot hitelesen ki nem mutatja.

D)

302 (N. 283). m. *szö-, szöv-* (weben) mellett: tör. *sok-*, *sou-* mint alt. szó (a 548:491 lapon mégis csak alt. *sok-* «szöni» van fölhozva; Altgr. csak *sok-*, de magára «бить, ударить schlagen»-vel fordítva: csak *keden sok-* így: *ткать, weben, tkp. «leinwand schlagen»*; vö. kaz. *suk-* schlagen: *kinder s. weben, vásznat szöni, tkp. «hanf schlagen»*).

288 (N. 269). *kancza stute*: kurg. *konači* «harmadfű kancza [stute im 3. jahre]» (Budag. II, 95. a *konan* cikkben így adja az e jelentésű szót: kir. *konažun* кобыла съ третьей весны; van nála csag. *kunači* is, de így: «2-jähriges kalb od. junger stier»; v. ö. Stud. *konačün* kuh im zweiten jahre, és: *konan* pferd im dritten jahre).

377 (N. 356). *személy* «person, individualität»: alt. *söne*, esetleg (!) *süne, sünej*: «az Altgr. kiadói ezt így fordítják: *svoistvennaja duša*, azaz tulajdonképen való lélek [die eigentliche seele]» (dehogy van így az Altgr.-ban, a hol ezt olvassuk: *süne* душа, свойственная челоуькy, живущая и по смерти челоуька = seele, dem menschen eigen, die auch nach dem tode des menschen lebt;

— V. úr mellőzte a *celoveku* szót, pedig csak ezzel együtt érthető a *svoistvennaja*).

275 (N. 253). *agyag lehm*: kel. tör. *alčik lehm*, thon, oszm. *alči* (Stud.-ben nincs meg e szó; Budag.-nál mint oszm. szó: *alči* gyps; Pavet d. C. *alči plâtre*; — van ugyan csag. *alčik*, de «spion» jelentéssel Budg., Pav., EtWb. 13; V. úr az ő *alčik*-ját alkalmasint a tör. *balčik* «lehm, koth» szóval tévesztette össze).

290 (N. 271). *macska katze*: csag. *möšük*, *müske macska* (Stud. *mišik katze*; Budg. II, 263. *müšük katze*; más a kirc. *müškö* «nicht schöne, aber gut milchende kuh» Bdg.).

4. §.

Az új törökségben immár a szók jelentései is közelednek a magyarsághoz, a rokonság utját egyengetvén. Érdekes szellemi mozgalom szemlélhető, melynek első stadiumában némely szóknak eddigi másodrendű vagy épen csak átviteles jelentései fölkerekednek első- és főjelentésekül, az eddigi első helyen állott társaikat hátrább tolván vagy egészen a feledtség ürébe taszítván. Egészen új s a r j a k is erednek a meglevő jelentésekből, a melyektől azonban még teljesen el nem szakadtak.

505. lap, m. *ad-ni* mellett: csag. *ada* «ad ni, ajándékozni, igérni (N. 467. geben, spenden, schenken, geloben)», meg: *adag*, *adak* «adomány, ajándék, rész, évszak és sziget (gabe, spende, teil, jahreszeit und insel).» Mindenek előtt megjegyzem, hogy V. úr *adag*, *adak* «rész, teil» jelentését csak a régibb magyar-török szóegyezéseiből vette át (NyK. VIII, 125: csag. *adak* «ajándék, rész, adag»), s nyilván csak az új magyar *adag* «portion» szó teljes hangbeli egyezése csábította e jelentés fölvételére (már az Abuska fordításában: «adakozás, ajándék, adag»). Mert Stud.-ben csak így közölte volt az *adak*-ot: «gelübde, gabe, geschenk»; Pavet de Courteille, a kire most V. úr hivatkozik, szintén nem tud «teil, rész» jelentésről («voeu; saison»), sem Budagov (1. darbringung, gabe, geschenk, offer, gelübde, versprechen [приношение, даръ, жертвоприношение, обѣтъ]; 2. zeit, jahreszeit [время, время года]). Egyébiránt Pavet d. C. meg Budagov csak az Abuskához ragaszkodnak,

ki így adja ez *adak* oszman-török magyarázatát: 1. نذر (*nezr* = «action de vouer ou de consacrer qu. ch. [à dieu]; voeu; chose consacrée, offrande, sacrifice»), 2. وقت و موسم (zeit és jahreszeit, saison). De nem is értem, hogy mért vitatja V. úr az *adak*-nak «rész, darab» jelentését, mely fennforgó czéljához (t. i. annak megmutatásához, hogy *adak* voltaképen «donum», s csak azután «votum») a legkevesebb segítséget sem nyújt, valamint nem az *adak* egyébféle jelentései («évszak; sziget»), a melyeket V. úr elég furcsán ugyanazon «donum v. votum»-féle *adak*-nak jelentéseinek tart, holott látni való, hogy itt több homonym *adak*-val van dolgunk, a melyeket csak a szótárak (Pavet d. C., Budagov, Abuska) egy cikkben tárgyaltak. Különben V. úr még egy jelentéssel állhatott volna elé: Stud. *adag* «rollwägelchen der kinder beim gehenlernen». — Szó lehet itt tkp. csak arról, hogy a csag. *adak*-nak نذر-féle magyarázatából mit kell értenünk, első és fő jelentésképen: «votum»-e vagy «donum»? Pavet d. C. és maga Vámbéry úr (a csag. Sprachstudien-ben) úgy értik a نذر (*nezr*) szót, illetőleg ennek alapján az *adak*-ot, hogy elsőben «votum»-ot tesz («voeu, dont on s' acquitte par des aumônes»; Stud. «gelübde; gabe, geschenk»); Budagov meg első helyen hozza föl a «darbringung, gabe, opfer» jelentést, s csak azután a «gelübde, versprechen»-t. De látni való, hogy Budagov azért halmozza a magyarázó szókat, mert nem akar a даръ (gabe, geschenk) szón akármiféle «donum»-ot értetni, hanem «weihgabe, opfergabe»-félét. Hogy e szerint tulajdonképen mégis csak a «voeu, gelübde, обѣтъ» az igazi és első jelentés, a melyhez a bizonyos «donum»-féle csak fogalomtársulásnál fogva csatlakozott, támogatja még az *ada*- ige is, mint a melynek az *adak* a származéka. Ez korántsem jelent egyszerűen «adást» (geben), a mire a törökségben a *bir*-nek ige szolgál, hanem: Vámbéry úr szerint is (Stud.) «geloben, weihen, schenken», Budagov szerint csak is ezt: «gelübde tun, versprechen geben (дать обѣтъ); v. ö. oszm. *ada*- «faire voeu» (és *adak* v. *nezr* «gelübde» TWb.; ellenben «schenken» *başıſla*); v. ö. még kaz. *adarin*- «ein gelübde tun» Bál. (дать богу обѣщание, обѣтъ Ostroum.). E mellett számba sem jön, hogy helyes-e vagy sem Budenznek egykori véleménye, (NyK. X, 93), hogy az *ada*-nak «geloben» (azaz «igérni») jelentése annak az *at*, *ad* «név» szótól való származásában gyökeredzik (a mint a cseremiszbén van *lim*- «név»-től *limde*- «igérni»).

510 (N. 470). *büz*: csag. *pis* «büdös, piszkos (stinkend, schmutzig)»; *pis koku* rossz (büdös) szag; — Stud. *pis* weisse krätze, aussatz; Budg. проказа (anssatz), meg: дурной, злой, гадкий (schlecht, widrig, ekelhaft); — tehát *pis* magában még nem «büdös», a mint a *pis koku* «übler geruch» is mutatja; ez utóbbit V. úr NyK. VIII, 134. oszmanlinak jelezte: v. ö. NyK. X, 115.

510. *csepp, csöpp*: t. t. *ëöb, ëöp* «apró darabokká vagdalt vagy tördelt test: N. 470. Körper in kleingehacktem, zerbrockeltem zustande». (585. l. oszm. *ëöb* szemét, hulladék, kis darab); — Stud. *ëöb* «rute, kleiner stock, holzstückchen, holz», oszm. *ëöp* «holz, holzstück, stock, splitter, spänchen, auskehricht»; kaz. *ëüb* mist, kehricht.

510. u. ahhoz: csag. *ëöprek* kis darab (kleines stück); — Stud. *ëübre* «fischgräte», *ëüberik* «fetzen»; Budg. kaz. *ëüprek*, alt. *ëëberik* lumpen, fetzen, altes zeug (meg: охлопокъ flocke [wolle], werg, парля hede, werg).

511. *csipő*: t. t. *sap* «több tárgynak alsó vastag része (pl. növény tőkocsánya, fegyver fogantyúja): N. 471. der dicke untere teil (stengel, griff)»; v. ö. NyK. VIII, 187. m. *záp* mellett; oszm. *sap* «töve, markolata, alsó vastag része valami testnek»; — oszm. *sap* «stiel, stengel, handhabe, griff; strohhalm» Zenk.; szintígy Budg. I, 685. v. ö. TWb. «stiel, griff, stengel».

511. *csomó*: t. t. *čuma* «dögvar (N. 471. pestb e u l e), pestis»; — *čuma* (oszm.) egyszerűen «pestis» Budg., úgy mint az oroszban is чума «pest, seuche».

511. u. ahhoz: csag. *čumak* «buzogány, g ö m b (N. knauf)»; meg 274 (N. 254): kel. tör. *čomak* «knaul». — Budg. I, 500. «keule», Zenk. «keule, eiserner stab; grosser küchenlöffel».

512. *csuk-*: csag. *tik-, tuk-* (l. fent 1. §.) «bedugni, bezárni, verstopfen, verschliessen»; — Stud. *tik-mak* «verstopfen, zusto-pfen», Budg. *tik-* «hineinstecken, stopfen, zusto-pfen»; (V. 596. *dug-* mellett, így: *tik-, tika-* «dugni».)

471. (Ném. kiad.) *él* acies: csag. *bileö* «schärfe»; — Budg. *bilegi, bileü* «schleifstein», oszm. *bilegi (bileji)* id.

514. *epe*: csag. *öpke* «harag, epe: N. 472. zorn, galle (kép-leges értelemben)»; — Stud. *öpke* «lunge; zorn, grimm, mut»; v. ö. Budg. I, 108. id.

514. *erdő*: csag. *or* «duzzadás, áradás: N. 473. anschwel-

lung); — Stud. *ur* höhe, Budg. id.; oszm. *or* «drüsengeschwulst, kropf» Z., *ur* id. — V. úrnak «sokaság»-féle értelem kellett.

515. *ész, esmer-*: oszm. *ismarla-* «ajánlani, esz é b e juttatni: N. 473. empfehlen, in sinn bringen», meg 609: 535. l. *ismarla-* «elmejébe verni, im sinne (sic!) einprägen»; — oszm. *ismarla-* «recommander, commander, donner une commission: einem übertragen, empfehlen, überlassen.» Zenk., Bianch. Budg. I, 55. id. (поручить stb.)

516. *fed-*: kirk. *büten* «idegen, ismeretlen (betakart?): N. 473. fremd, unbekannt (verhüllt?)»; — Budag. I, 272. *büten* иной, другой, посторонний: anderer, fremd (nicht zugehörig, anderweitig: *büntenler* другие, прочие: die anderen, die übrigen.)

516. *fehér*: csag. *bor* «fehérség, kréta: N. 473. weisse, kreide»; — Stud. *bor* «kreide»; kaz. *bur*: *ak-bur* (fehér-*bur*) «kreide» Bálint.

516. *fekete*: uig. *pek* «fekete: N. 474. schwarz»; v. ö. mong. *beke* «feketeség, schwärze»; — KBil. uig. *bek, pek* «schwärze, tinte, der moor»; a mong. *beke* sem jelent «feketeséget» mint tulajdonságot vagyis «fekete színt», hanem (Schmidt 105., a kire pedig V. úr is hivatkozik): «tinte, schwärze» (or. черная краска, fekete festék).

517. *feküsz*: alt. *pükte-* «meghajlítani, lefektetni: N. 474. umlegen, niederlegen»; — Altgr. *pükte-* свернуть, сложить, согнуть, azaz: «zusammenrollen, -wickeln; zusammenlegen, falten; zusammenbiegen». Igaz, a сложить ige jelenti még ezt is: «ablegen, niederlegen (pl. ein amt)»; de a свернуть és согнуть-val való összefogása meg a *pük-* alapigének сбить jelentése semmi kétséget sem hagy, hogy az Altgr. milyen értelemben vette itt a сложить igét.

517. *fogy-* (decrescere): alt. *püt-* «tönkre menni, elfogyani: N. 474. zu ende gehen, ausgehen»; — Altgr. *püt-* совершиться, сдѣлаться, вырасти; зажить (o ранѣ), зарости: vollendet, vollbracht werden, (festig werden), aufwachsen; verheilen (von einer wunde), verwachsen; — V. úr szerint a *fogy-*hoz csak a *p-*vel való alt. *püt-* illik, mintha ez nem is volna mása a köztörök *büt-, bit-* (kaz. *bet-*)-nek. Ennek a *büt-*-nak korántsem egyedüli jelentése «zu ende gehen, ausgehen, zu grunde gehen, a mint V. úr 589: 524 l. a *beteg* cikkében is fölveszi, hanem ez is:

«fertig v. ganz werden»: vö. Stud. *böteö* ganz, vollkommen, *büt-wachsen*, endigen; Budg. I, 243. «zustande kommen, vollendet werden, sich endigen, ganz werden, verheilen, wachsen»; kirg. *bitik* *цбылүү, хоромиүү* (ganz, unversehrt, in gutem zustande: pl. kenyér, gyümölcs).

519. *füst*: oszm. *pus* «szárazköd, füst: N. 475. höhenrauch, rauch»; — oszm. *pus* «bruine, brume, brouillard: nebel, thau, staubregen» Zenk., *изморозь, туманъ, мелкий дождь* Budg.; v. ö. csag. Stud. *bus* «nebel»; — meg is engedve, hogy a Lehčei Osmaninak ezen magyarázata: «a levegőnek a föld színére. elterjedő *duman*-ja (nebel, dunst-ja)» csakugyan a «höhenrauch»-ra értendő (a melyet az orosz is *сухой туманъ*, száraz köd-nek nevez), ebből még korántsem következik, hogy *pus* egyenesen és általában «füst»-öt jelentene.

519. *gazdag*: t. t. *kazan*- «nyerni, meggazdagodni: N. 575. gewinnen, sis bereichern»; — oszm. *kazan*- «profiter, gagner»; Budg. II, 14. *kazan*- (csag. *kazgan*-) *приобрѣсти, выиграть*; Stud. *kazkan*- gewinnen (gagner, profiter).

519. *gugg*:- t. t. *ök*- «leülni, ülni», *ökük* «a mi ül (épületről: was sich setzt)»; — Stud. *ök*- «niederfallen, niederhocken, *ökkek* dem einsturz nahe, fallend»; Budg. *ök*- *опуститься, осѣться* (von gebäuden: sich setzen); kaz. *ök*- sich setzen, sinken Bál., oszm. *ök*- sinken, einsinken, fallen.

521. *hab unda*: kirg. *kompaj* «áradni, fölbuzogni: N. 476. anschwellen, aufwallen»; — Budg. II, 93. *вдуться (отъ вѣтра)*, azaz: «aufgeblasen v. angeblasen werden, sich aufblähen (vom winde)».

521. *háború*: csag. *kabar*- «tódulni, áradni: N. 476. auflaufen, anschwellen», *kabaruk* «csődülés, áradás: auflauf, anschwellung»; — Stud. csak: *kabur*- «lärmern, toben, streiten»; Budg. *kabar*- *вдуться, распухнуть* (sich aufblähen, aufschwellen), *kabarik* *вдувшийся, aufgebläht*; v. ö. csag. Pavet d. Court. *karar*- «enfier, se tuméfier» és oszm. *kabar*- «schwellen, anschwellen, sich heben (pl. teig), gross werden.»

523. *hely*: oszm. *il, el* «hely, ország, tartomány: N. 478. ort, land, provinz»; — Zenk. *el, il* *tribu, peuple, contrée, province*; Budg. «volk, volkstamm, einwohnerschaft, (oszm.) gegend, pro-

vinz» (страна, провинция); v. ö. Stud. *el, il land, reich, il volk, stamm, menge*.

525. *hiv-, hü*: t. t. *güven-* «bízalommal lenni, bizni: N. 478. zutrauen haben, vertrauen»; — oszm. *güven-*, «sich rühmen, prahlen, sich verlassen auf», Budg. *güven-, gügen-* хвастать, гордиться (gloriar).)

526. *ip*: ujb. *übej, übeke* (esetleg *öpe, öpeke!*) «ip: N. 479. schwiegervater»; 332 (N. 312). l. meg így: tör. *übe, üpe, az ujb. übeke* alakban (ebből: *übe + eke*): — KBil. nem hozza föl ez ujb. szót, sem Klapr.; de van Budag. I, 107. csag. *öbege* дядя («onkel», a melyet Berezin így ért a mong. *abaga* után) és ujb. *ebüge* дядь, grossvater; v. ö. Stud. csag. *abaga* «oheim, freund.»

527. *húz-*: csag. *oz-, uz-* «hoszszabbítani, nyújtani, előremenni: N. 479. verlängern, in die länge ziehen, vorausgehen»; Stud. *oz-* anwachsen, übertreffen, einholen; Budg. *oz-* проходить, миновать, опередить, — tehát még semmi nyoma a «hosszabbításnak.»

529. *kanál*: csag. *kumgan* «merítő edény, veder: N. 480 gefäss zum schöpfen, eimer»; — Stud. «grosse kanne aus erz»; Budg. *kumgan* és *komga* кувшинъ, рукомойникъ (krug, waschbecken; v. ö. fent 453. l.

529. *kel-*: t. t. *kel-, gel-, kil-* «jönni, menni, közeledni: N. 481. kommen, gehen, herannahen»; — tudvalevő, hogy a török nyelvekben *kil-* «kommen» (a beszélő helyéhez), s «menni»: *kit-* (elmenni) és *bar-* (oda menni); v. ö. Stud. *kil-* «kommen, ankommen, gelangen»; Budag. при-vel: приходить, прибыть, приѣхать; v. ö. csuv. *kil-* id., jak. *kil-* kommen.

530. *kéreg*: t. t. *kirag* «külső oldal, külső, szél: N. 481. aussenseite, rand»; — Stud. *kirak* grenze, rand, ufer, aussenseite»; Budg. *kirag* берегъ, край, граница (ufer, rand, grenze); kaz. *kirij* oldal, széle valaminek (seite, rand) Bál.

530. *kés*: csag. *kiser* «kés, fejsze», lásd Budag. II, 177; — Budagov nem szól késről: топоръ, тесло «axt, beil»; v. ö. oszm. *keser* petite hache, herminette (beil, zimmeraxt, haue); — a 320 (N. 300). Iapon V. úr meg így adja a tör. *keser*-t: «fűrész, faragó kés: säge, schnitz-messer», s csakugyan elé is fordul Stud.-ben: *كيسر keser* «messer», de ezt a csag. *keser*-t is Pavet d. C. így fordítja: «hache de charpentier.»

530. *kevés*: alt. *kem* «hiány, szűkség: N. 481. fehler, mangel»; — Altgr. *kem* порокъ, ошибка, вредъ, azaz «fehler [den man begeht]»; вредъ pedig «schaden, nachteil»; Altgr. megjegyzi, hogy *kem* = mong. *gem* порокъ (Schmidt 197. *gem* übel, schuld, unrecht, vergehen.)

531. *kigyó, kilgyó* serpens (MUGSz. szerint etymonja «glatt, kahl»): csag. *kel* «kopasz, tar: N. 481 kahl, glatzköpfig»; meg 615 (N. 539). *kölyök* mellett: t. t. *kel* «kopasz, hajatlan: glatzig, haarlos»; — már EtWb. 126 is: oszm. *kel* «kahl, glatzköpfig»; — Budg. II, 132 oszm. *kel* парша, паршивый (grind, räude; grindig), Bianch. «teigne, teigneux»; Z. «flechte, grind, räude, meg: grindig, kahl in folge grindes»: V. úr TWb.-jában: *kel-lik* «grind».

533. *lak*-habitare: csag. *lakla-* «lakni, letelepedni: N. 482. wohnen, sich niederlassen»; — Stud. nem hozza föl; Budag. II, 186. *lagla-* (a kalkuttai szótár után) занять мѣсто, помѣститься, azaz: «einen platz einnehmen, sich placiren, platz finden.»

533. *láp*: csag. *lapa* «pép, moesár: N. 483. brei, morast»; — Stud. *lapa* «brei, schlamm», oszm. «brei, suppe»; Budagov «suppe».

533. *lassú*: csag. *jašun* «titkos, elrejtett, lassu: N. 483. heimlich, verborgen, sachte»; — Stud. *jašun-* sich verbergen, Budg. *jašun-*, *jašurun-* id.; meg: *jašun*, alt. *jaždin* (*jažidin* Altgr.) verborgen, geheim (тайно, скрытно).

534. *legény*: t. t. *jengi, jangi* «fiatal, új: N. 483. jung, neu»; — Stud. *jengi* «neu, jung»; — Budg. kaz. *janga*, csag. alt. *jangi*, azerb. *jengi*, oszm. *jeni* «новый, недавний (novus, recens); oszm. «neu, frisch», kaz. *jaña* új, alt. *jañi* id.; jak. *saña* neu, csuv. *šine* id.

534. *mar-*: alt. *mura-* «fogyni, gyengülni: N. 483. abnehmen, schwach werden»; — Altgr. *mura-* слабѣть, туснѣуть (schwach w., trübe w., von d. augen).

536. *metsz-*: kirk. *meče* «levágott (barom v. ennek egy része): N. 484. geschlachtetes (vieh od. ein teil desselben)»; — Budag. II. 213. kirk. *mče* «teil eines geschlachteten viehs; schenkel, schulterbein» stb.; v. ö. Stud. *müče* das glied, bein.

537. *nő-ni*: csag. *en* «szélesség, vastagság: N. 485. breite, dicke»; — Budg. oszm. *en* breite (ширина, Z. breite, weite; TWb.

enli «breit» (de «dick»: *iri, kalın, šiřman*); v. ö. alt. *een* weit, breit (*een jer*), *eendü* широкій, breit.

538. *nyıl-, nyit-*: t. t. *jail-, jajıl-* «szélesbedni, kinyúlni, nyíl ni»: N. 486. sich verbreiten, sich ausdehnen, sich öffnen»; — Budg. *jaj-* «ausbreiten, entfalten, verbreiten (разстлать, развернуть, распространить), Stud. «ausbreiten, ausdehnen»; *jajıl-* pass. «ausbreitet werden v. sich ausbreiten» stb.

540 (N. 487) *okád-* (vomere): csag. *ok* «dobás, lövés: wurf, geschoss», *okla-* «dobni: werfen»; — tudva levő, hogy *ok* az egész törökségben egyszerűen «pfeil»; (így Stud., TWb. is), de EtWb. 7. már: «schuss, pfeil, wurf»); *okla-* is voltaképen «sagittare» (Budg. стрѣлять стрѣлюю).

540. *oldal*: t. t. *jandak, jandaj* «(oldalához) mellé álló: N. 487. zur seite stehend», von *jan* oldal; — Budg. II, 343. kaz. *jandak, jandaj* покатый, пологий, azaz: «abschüssig, abhängig, geneigt, schräg.»

541. *orr*: csag. *burut* «*orrmány, bajusz*»: N. 487. schnauze, schnurrbart»; — Stud. *burut* schnurrbart; Budg. kirk. *murt, kar. mirt* id.; — talán a német «schnauzbart» szerezte a csag. *burut*-nak a «schnauze» jelentést?

542. *ős*: alt. *eski* «az öreg: N. 488. der alte»; — Altgr. *eski* старый, прежний; изношенный, azaz: «alt, ehemalig, vergangen; abgetragen.»

542 *ős* (ahne): alt. *ozo* «életkor, a múlt: N. 488. alter, vergangenheit»; — Altgr. *ozo* прежде, начатокъ, древность; ezek közül древность ugyan = «alter», de «antiquitas» értelemben; az «életkor» tehát csak a Ném. kiadásbeli «alter»-nek eltévesztett fordítása; — 610 (N. 536). azonban V. úr még másképen fordítja az alt. *ozo*-t: «tör.-tat. [sic] *ozo* előljáró, öreg: vorderer, alter», a minék szintén nincs alapja az Altgr.-ban (*ozogi* прежний, древний: früher; ehemalig); — szintígy Ném. kiad. 313 l., míg a Magy. kiadásban 333 l. helyesen «előbbi kor.»

542. *ősz*: alt. *aksu* «fehéres, ősz: N. 488. weisslich, grau»; — Altgr. *aksu* бѣловатый, weisslich.

545. *szab-* (schneiden, verschneiden, zuschneiden): t. t. *sap-* «bevágni, bemetszeni», N. 490. einhauen, einschneiden»; — v. ö. EtWb. 153. csag. *sap-* einschlagen (einen, weg), einrammen (einen pfahl); Stud. *sap-* propfen, anstückeln (vom holze), *sapak*

seitenweg; — Budag. I, 683. oszm. *sap-* (t. i. *joldan*) свернуть съ дороги, vom wege ablenken, *sapažak jer* ort wo man vom wege ablenkt; Zenk. Bianch. *sap-* se détourner (du droit chemin), diverger, dévier (*joldan sapmak*); — jelesen a «b e m e t s z e n i, e i n s c h n e i d e n» jelentés tehát, a mely a m. *szab*-hoz leginkább illenek, nincs tudva az oszm. *sap-* igére nézve; a «bevágni, einschlagen»-felét legfeljebb a német «weg einschlagen» különös szóhasználattal lehetne támogatni (a mint támogatta is V. úr NyK. VIII, 173: osz. *sap-* bevágni, pl. *jol sapmak* utat bevágni!), de ezzel még az sem fér össze, hogy a török az «út» szó ablativusával használja a *sap* igét (*joldan sapmak*, v. ö. NyK. X, 124); az «einschlagen, bevágni, beverni» jelentést tulajdonítja ugyan V. úr a csag. *sap-* igének, EtWb-jában («einen pfahl einrammen»), de ennek sincs nyoma sem Stud.-ben sem Budagovnál, ki e jelentéssel nem a *sap-*, hanem az oszm. *sapla-* igét hozza föl (вонзить, воткнуть, проколоть, Z. percer, ficher, enfoncer, empaler, Bianch. id.); végre az alt. *sap-* (v. ? *sabi-* Altgr.) бить нагайкой (mit der peitsche schlagen), s az e mellett Altgr.-ban fölhozott kirk. *saba-* сильно бить (stark schlagen) csak a «schlagen» jelentést igazolják, t. i. az alt. és kirk.-re nézve (a mi mellett meg számba kell venni, hogy a csag. *sapa-* «mit einem stocke ausklopfen» szerint ez igét a *sap* «stiel, stengel»-hez tartozó denominális igének kell tekintenünk, a minek veszi is Budag. I, 682). — V. úr 654 l. a t. t. *sap-* ige «schneiden» jelentésének igazolására az alt. *sabi* «töredék, szakasz (N. 563. bruchstück, abschnitt)» szóra utal, a melyben a «metszés, elvágás (schneiden, abschneiden)» fogalma tisztán ki van fejezve. Az bizony lehet hogy ki van fejezve, de az is hogy nincs. Altgr. így: *saba* v. *sabi* «часть, доля, количество: teil; menge, masse, anzahl» (pl. *kiziler-diñ kör sabazi* большая часть людей, ein grosser teil der menschen).

545. *szakad-, szak:* csag. *čak* «mérték, fölosztás, óra (mint a nap része): N. 490. maass, einteilung, stunde»; — Stud. *čag* zeit; *čaklig* im werte von . . ; Budg. *čak, čag* время, количество, мѣра azaz: «zeit, quantität, maass»; *ol-čakda* akkor, *ol-čakli* annyi, tantum; Budagov I, 458. azt is említi, hogy *čag*-nak nevezték az ujugurban a nagy órát is, azaz az éj-nap-nak 12-ed részét, Ulug-Beg szavai szerint, a melyeket Vámbéry is EtWb. 74. l. idézett, így fordítva: «Die chinesischen und ujugurischen sterndeuter haben den tag in 12 teile geteilt und jeden einzelnen mit *čag*

bezeichnet»; v. ö. mong. *cak* «zeit, jahreszeit, doppelstunde» (Schmidt 318., Kowalewski 2105. l.); — megjegyzem, hogy az «óra, stunde» jelentésből még korántsem következik az illető szónak (pl. itt *čag-nak*) «rész, (teil, abschnitt)»-féle etymonja is, noha ilyen etymon magában véve lehetséges; jelesen a *čag-nak* egyéb használatát tekintve, az ujgur 12 nap-*čag*-jában, a mi a szó-jelentést illeti, csakis «tages-z e i t-eket láthatunk. — Szinte megfoghatatlan, hogyan mondhatja V. úr a 250 (N. 230) lapon, hogy a tör. *čag* [*čak*] szónak Budenz «hibásan tulajdonítja a „quantitas“ mellékjelentést (sic) s egyszersmind az „idő“ kifejezését, pedig az csak „részt és töredéket“ jelent!»!

548. *szö-, szöv-*: kaz. *čeg-, čig-* «szöni: N. 491. weben»; — v. ö. fent 3. §.; Budg. I, 508. *čik-* пить, вышивать золотомъ (nähen, ausnähen v. sticken mit gold); Bál. *čik-* beszegni, kivarni (einsäumen, ausnähen). — A Német kiadás még ezt is hozza: kirg. *seg* «weben». Ez sem Budagov sem Ilminszki szótárában nem található; úgy látszik, nem egyéb ez, mint az amúgy sem helyes kaz. *čeg*-nek kirgizre való átfordítása, a mely annyiban rosszul sikerült, hogy a szókezdő kaz. *č*-nek a kirgizben nem *s*, hanem *š* felel meg.

549. *tart-*: csag. *tart-* «tartani, megtartani (másodlagos jelentés: húzni, vonni, vezetni): N. 492. dauern, anhalten (secundärbedeutung: ziehen, leiten, führen)»; — Stud. *tart-* (1) ziehen, (2) dauern, wahren (*jillargaže tartadir* dauert mehrere jahre); Budg. I, 722. *tart-* тянуть, водить, привести (ziehen, führen, herbeiführen); тянуться, продолжаться (sich hinziehen, fort-dauern) (c. dat.); kaz. *tart-* (1.) húzni, vonni Bál.; alt. *tart-* (1) тянуть; *tartiš-* sich herumzerren, streiten; *tartin-* sich ziehen, sich weigern (vonakodni); csuv. *tort-* ziehen, schleppen, führen; jak. *tard-* ziehen; — ezekből nem az látszik ki, hogy «ziehen» a *tart*-igének «másodlagos» jelentése.

549. *talál-* (finden): alt. *talda-* «kitalálni: herausfinden»; — Altgr. *talda-* «выбрать, отобрать: aussuchen, auswählen» (meg: *taldap* по выбору, nach auswahl; *taldama* отборный, ausgewählt, auserlesen).

550. *toll-*: alt. *tolo-* «tollasodni: N. 493. federn bekommen»; — helyesen *tölö* (l. fent 2. §.); Altgr. *tüle-* (kond. *tölö-*, kirg. *tülö*) линиять (о шерсть), Budag. 1, 403. линиять, azaz: «sich mausern, sich haaren = die federn v. haare verlieren».

551. *tom-, töm-*: kirg. *tompa-* «megtelni, dagadni: N. 493 sich anfüllen, anschwellen»; — Budg. 1, 753. *tompaj-* (nem *tompa-*) надуться (как мѣхъ) «aufgeblasen werden, anschwellen (wie ein schlauch).

552. *ún, undok* [*undor*]: csag. *undor* «undok, undorító: N. 494. ekelhaft»; — Stud. *ondur* (nem *undor*) frevelhaft, hässlich (*vicieux, criminel, laid: hiç ondur isi jok* hat keinen fehler); Budag. csak Stud.-böl.

552. *úr*: t. t. *our, uur* (l. fent, 1. §.) «védelem, védelmező: N. 494. schutz, beschützer»; — Stud. *our, ogur* «glück, gutes loos, schutz, wache»; Budg. oszm. судьба, случай, предзнаменование, счастье (Z. glücksfall, glück, gutes zeichen); — 556: 496. l., m. *vár-* mellett így: oszm. *our* «oltalom, védelem, őrzés: schutz, hut, wache».

556. *vég*: oszm. *eñ* «leginkább, legvégső (superlativus képzésére szolgáló particula): N. 496. zumeist, äusserst»; — v. ö. 608: 534. l. *igen* mellett: oszm. *eñ* «igen, nagyon».

557. *vés*: t. t. *bič-* «vágni, bevésni: N. 497. schneiden, einschneiden»; — v. ö. 536: 514. l. *metsz-* alatt: «*meč-* (!), *bič-* vágni, metszeni»; — a *bič-* ige jelent ugyan mindenféle «schneiden»-t (jelesen «sarlóval, kaszával, sőt fűrészszel, és ollóval valót), de a különösebb «bevésés»-féle értelméről nem emlékeznek meg török szótáraink; erre még külön ige is van: oszm. *oj-*mak «einschneiden» TWb., graver, sculpter, ciseler Z., вырѣзывать, ваять, чеканить Budg.

567. *kerek, kör*: csag. *gürüng* «beszélgetés, tkp. társaság, kör: N. 505. gespräch (eig. gesellschaft, kreis)»; — Stud. *körüng* és *gurung* wort, unterredung, beratung, gesellschaft, conferenz, abendunterhaltung; Budg. 1, 773. id.

574. *peder-*: t. t. *bögre-* «görbiteni, tekerni, csavarni: N. 513. krümmen, winden»; — Stud. *bögre-* krümmen, biegen; Budg. csag. *bögre-* согрбиться, согнуться вдвое (sich krümmen, einen buckel machen, sich zusammenbiegen).

578. *szív, szü*: t. t. *sü-, süj-, süv-, sev-* «szeretni, szívelni: N. 516. lieben, herzen»; — Stud. *süj-, süv-* lieben, gerne haben, küssen; oszm. *sev-* lieben.

582. *vív*: t. t. *baj* «erő, gazdagság, vagon: N. macht, reich-tum, vermögen»; — Stud. *baj* der reiche mann, herr, prinz; wol-

habend, reich; Budg. 1, 239. *baj* «reich; herr»; (kirg.) férj (*bajim* férjem, az uram).

582. *ág*: csag. *tal* «fa: N. 520. baum»; — Stud. «stamm, baum, jeder lange, dünne körper, zweig» (*bir tal jigač* ein baum, a mit V. úr 629. l. *szál* alatt így fordított: «egy szál fa; ein baum, ein stück baum»; — tudni kell, hogy V. úr a csag. *tal* «fa» = oszm. *dal* «ág»-féle egyezést azért hozta föl, hogy a tör. *agač* «arbor, lignum (fa)» szónak a m. *ág* «ramus»-val való egybevetését igazolja; pedig látni való, hogy a *tal* nem épen azt jelenti, a mit az *agač*; — v. ö. Budg. csag. *tal* *стволь дерева, вѣтвь* (baumstamm, zweig).

583. *ajtó*, *aj*: t. t. *aja* «nyitott kéz: N. 521. offene hand»; — Stud. *aja* «flache hand» (*kol ajasi*); Budg. csag. oszm. *aja* *ладонь руки* (van *ajak ajasi*, láb *aja*-ja is = *подопыва ноги*, fuss-sohle).

584. *áld*- (benedicere): oszm. *and* «eskü, áldás: N. 521 schwur, segen»; — eddig az *and*-nak csak «schwur» jelentése ismeretes (*and içmek* schwören), v. ö. Budag. I, 102, ki a kaz. csag. azerb. törökből is fölhozza; fentebb a 379 (N. 358) lpon V. úr is csak «schwur»-nak fordította.

584. *áll*-. oszm. *ol*- «lenni, létezni, valahol lenni: N. 521. sein, sich befinden»; — tudva levő, hogy oszm. azerb. *ol*-, mely a többi törökségben *bol*-nak hangzik, nem csak «sein, sich befinden», hanem ezt is teszi: »werden (feri)«, sőt hogy inkább ez a főjelentése, mintsem «esse» (a melyre még az *ir*- és *tur*- igék, meg *bar*-v. *var-dır* is valók); — v. ö. TWb. «werden» és «sein» *olmak*, Stud. *bol*- «sein, werden, fertig werden, geschehen»; — 580:518. l. *vál*- mellett már így fordította az *ol*-val azonos *bol*-igét: «valamivé lenni: zu etwas werden».

592. *botkos* (nodosus): t. t. *butak* «böttyök, csomó, kinövés: N. 525. knorre, ast, auswuchs»; — a tör. *butak* (oszm. *budak*) tudvalevőleg tkpen és főképen «ramus (ast)»-ot jelent, a mely jelentést V. úr a Ném. kiadásban még meg is tartott; Budg. 283. kaz. az. *butak* *вѣтвь, сукъ, лоза виноградная* (weinrebe); csag. kirg. *рукавь: рѣки* (folyóág, flussarm); az oszm. *budak* meg jelent «ramus»-on kívül, nem akár milyen «nodus»-t, hanem különösen: «ast, knoten im holze» (másképen *butrak*); v. ö. TWb. *budaklı* «knorrig»; — még egyszer hozza föl V. úr e szót alt. alakjában

(m. *pota* mellett) a 624 (N. 544) lapon így: alt. *puda* kinövéés, böttyök: au-wuchs, knoten», pedig Altgr. ezt így közli: Altgr. *pudak* (nem *puda*) «zweig, schössling, ast» (вѣтвь, отрасль, сукъ); látni való, hogy «ast» mellett «ast-knoten, knorren» a *butak* szón csak mellékes jelentés (szintígy pl. az orosz сукъ «ast» és «ast-knorren in brethern»).

585. *apa* (vater): csag. *aba* «atyai részről való нагуара: N. 522 grossvater vom vater»; — Stud. *apa*, *epe* tante, ältere schwester; *abaga*, *abaka* oheim, freund; Budg. I, 2. *aba* дядя съ отц. стороны «oheim von väterlicher seite», *abaga* дядя (братъ отца) «oheim (vatersbruder); — meglehet hogy V. úr az orosz дядя szót összetévesztette дѣдъ-vel.

595. *ár*, *árad* - : csag. *art* - «áradni: N. 552. überfluten» (*artub eksilme* dagály és apály); — Budg. I, 25. *art*- прибавляться, прибывать, превышать, излишествовать (zunehmen, wachsen, sich vermehren, übertreffen, zu viel v. überflüssig sein).

587. *árt*-ingerere, immiscere: (t. t.) *arala*- «immiscere *aralat*-közlekedni vkivel: N. 523. immiscere, és: verkehren mit jmd»); — Stud. *arala*- dazwischen gelangen (être mélé, venir au milieu); Budg. Bál. *arala*-kaz. közeket hagyni (дѣлать промежутки), közbenlépni, közbenjárni; *aralat*- csak az *arala*-causativuma; de *aralaš*- имѣть обращеніе съ кѣмъ (umgang haben mit jmd).

591. *borúl*- procidere: t. t. *bur*- «fölbörülni: N. 525. umstürzen»; — Stud. *bur*- wenden, umkehren, drehen, schrauben; oszm. *bur*- tourner, tordre stb.; Budg. I, 276. *bur*- вертѣть.

• 593. *csik* streifen: oszm. *čigir* «barázda: N. 536. furche»; meg a m. *sor*-hoz 627 (N. 546): *čir*, csag. *čigir* «barázda, rovátka: furche»; a 335 (N. 315). lapon meg a m. *sír* (grab) mellett fölhözva: t. *čigir*, *čir* «verem, barázda [grube, furche]»: — oszm. *čigir* seitenweg, fusspfad Z., проселочная дорога Budg.; Stud. csag. *čigir* »rad einer irrigationsmaschine» nyilván nem ide tartozó; — oszm. TWb. szerint «furche»: *čizgi*, *iz*, *evlek*.

593. *csiszol* - : csag. *čizik* «csiszolt, vonalzott: N. 526. glatt, liniert»); — Stud. *čizik* «zeile, schrift»; Budg. I, 476. *čizik*, *čizig* чепра, межа (strich, linie, grenze).

595. *dij*: csag. *tegiš*, *tigiš* «érték, becs: N. 527. wert»; — Stud. nem hozta föl; Budg. I, 419. *tigiš* сколько достаточно,

достаточное количество (soviel als genug, genügende menge); v. ö. Abuskában *tikiš* «beérendő, elegendő mennyiség».

599. *ér* ader: t. t. *ir*, *jir* »tér, hely, térbeliség (!), úr: N. 529. raum, platz, räumlichkeit»; — tudva levő, hogy a tör. *jir* (*jer*) «terra» és «locus»-t jelent, az utóbbin akár «raum»-ot is értve; hogy itt az «ür» is fölmerül, jóformán onnan van, hogy V. úr a m. *ür* (*üres*)-vel is a tör. *jir* szót veti egybe (lásd 639: 552. l.).

599. *erő*: csag. *erik*, *irik* «erő, tehetség, szabad akarat; N. 530. kraft, macht, freier wille», *erikli* «erős, hatalmas: kräftig, mächtig» (Budag. I, 188); — Budagov így: *irik* воля, власть, могущество, свобода, azaz: «wille (freier w.), macht, freiheit»; *irikli* вольный, самовластный, державный (frei, unabhängig, mächtig) | kaz. *irek* wille, freier w., verfügungsrecht Bál., *irekle* freiwilling; csuv. *irik* wille, freiheit, einwilligung.

600. *fáj* : oszm. *bagir* «kiáltani, jajszót ejteni: N. 530. schreien, klagerufe ausstossen»; — oszm. *bagir* laut rufen, schreien, brüllen stb. Z., Budg. (különösen «klage»-ről nincs szó).

600. u. ahhoz: kirk. *vajim* «fájdalom, fájás: N. 530. schmerz, weh» Budag. II, 294; — Budagov e szót interjectiónak tünteti föl: *uaim* печаль, забота!

602. *gyáva* : t. t. *jaba*, *java* [l. fent 3 §.] «gyáva, hasznatalan»: N. 531. csak «unnütz»; — Stud. *jaba*, *žaba* nutzlos, wertlos, schwach; v. ö. Budg. I, 431.

602. *gyáva* : alt. *jabiz* «alázatos, békés: N. 531. untertänig, friedlich»; — Budg. *jabis* низкий (ростомъ), azaz: niedrig (von wuchs); Altgr. *jabis* низкий.

608. *íj*, *ív* : t. t. *ejgi* «hajlás, görbület: N. 534. bug, biegun» Budg. I, 202; — Budg. oszm. *ejegü*, *egi*, csag. *ejegü* ребро, бокъ, Z. *ejegü* «rippe, seite».

612. *kajla*, *kajsza* : csag. *kajik* «hajolt: N. 537. gebogen» Budag. II, 34; — Budagov így: *kajik* загнутый назадъ, отороченный, azaz: «zurückgebogen, mit band eingefasst».

U. ehhez: alt. *kaji* «hajlás, szegély, karima: bug, saum»; — Budg. így: оторочка на полахъ одежды, опушка, окраина, azaz: «saum, einfassung (mit band, an den kleidrändern), verbräunung, rand». — Ugyanitt V. úr a csag. *kajil-* igét így fordította «hajolni, sich biegen» (= Stud. «sich biegen: se plier, fléchir, se cambrer»), mint a *kaj-* (Stud. «herabsenken, neigen, biegen:

abaisser, plier, courber») passivumát; Budagov pedig csag. kaz. igéül hozza föl: *kaji-*, *kaju-* загибать, строчить, тачать, вышивать (= ein- v. umbiegen, zurückschlagen; abnähen, steppen, sticken); v. ö. kaz. *kaji-* «ausnähen, sticken» Bál.; v. ö. csag. Stud. *kajir-* «umbiegen, umlegen, einsäumen».

613. *karika*, *karing-*: csag. *kor*, *kur* «kör, öv, sövény: N. 537. gurt, umzäunung»; meg: *kuria* «nád-s ö v é n y: rohr-z a u n»; — Stud. *kur* gürtel, einfassung, umzäunung; *kurja* ärmliche wohnung, rohr-h ü t t e.

614. *kisért-* (mely V. szerint «versuchen, begleiten»): csag. *kecirt-* «kisért (azaz maga mellett elmenni hagy): N. 538. begleiten (d. h. vorbeigehen lassen)»; — Budag. II, 116. *kicirt-* mint a *kicir-* ige causativuma (nem «szenvedő alakja» mint V. úr nevezi) «заставить или дать провести stb.» (überführen, vorüberführen lassen).

617. *maga*: alt. *maka* «maga, egyedül: N. 540. selbst, allein) (*maka katittar* magok az asszonyok: die frauen allein);¹⁾ — Altgr. *maka* одни только (без примеси других предметов) = nur allein, ohne beimischung anderer gegenstände), pl. *maka kadittar* одна только женщины (nur allein die frauen).

618. *magas*, *magasztal-*: t. t. *mak* «magasztalás, dicséret: N. 540. lob, verherrlichung»; *makta-* magasztalni, exaltare»; — Budg. II, 197. *makta-* хвалить, славить (loben, rühmen, preisen, verherrlichen) (= mong. *makta-*); alt. kirk. *mak* хвала, слава (lob, ruhm, ruf: *adi magi cikti* «neve *mak*-ja kelt» = прославился, elhíresedett; e szerint *at* és *mak* olyan két synonymum, mint a m. «név és hír»: pl. »híres-neves»).

618. *nagy*: alt. *naj* «nagyon, erős, sok, nagy: N. 540. sehr, stark, viel, gross»; — Altgr. csak így: *naj* очень, azaz: «sehr, nagyon».

619. *nyargal-*: alt. *jorgolo-* «nyargalni: N. 541. galopieren»; csag. *jorgala-* «gyors lépésben lovagolni: reiten im schnellen

¹⁾ Érdekes V. úrnak megjegyzése a 235 (N. 215). lapon: «Ide tartozik még az alt. *maka* ,maga, egyedül' de a mely visszaható névmáskép itt csak feltételesen használtatott» s ennek némileg eltérő német szövege: «hierher gehört noch das alt. *maka* ,allein, selbst', das aber als pron. recipr. (!) nicht gebraucht wird».

schritt»; — alt. *jorgo* иноходь (pass-gang) és *jorgolo-* бѣжать иноходью (im passgang laufen); v. ö. Stud. *jorgala* «im pass gehen, gut einherschreiten», Budg. II, 372. *jorga* иноходець, passgänger, *jorgala-* бѣжать иноходью; v. ö. mong. *žiruga* иноходь.

619. *nyes-*: t. t. *ješi-, ješ-* «nyesni, gyalúlni: glätten, hobeln»; — l. fent 2. §.; — Budg. II, 355. tob. *ješu-*, kirk. جشومق скоблить, стругать, тереть, гладить (schaben, hobeln, reiben, glätten).

621. *ok, oktat-* (lehren, unterweisen): csag. *okut-* «tanítani, oktatni, vmire szoktatni: N. 542. lehren, angewöhnen»; — Stud.-ben nincs meg az *oku-* «verstehen, begreifen; lesen» igének causativuma *okut-*; Budag. I, 144 *okut-* заставитъ читать, учить «lesen lassen, lehren» (szélesebb értelemben való «lehren» ige, mely egyszersmind «gewöhnen [abrichten, dressiren]» a törökben: *ögret-*).

621. *orom*: csag. *orun, orn* »emelkedés, lapos fedél, trón: N. 542. anhöhe, plattform, thron, erhöhte lagerstelle»; — Stud. *urun* hügel, thron, erhöhter platz; *orn* ort, platz, stelle; Budg. I, 129. *urun* ort, platz; bestimmter platz beim khan (*ulug urun* thron); kaz. alt. *orun* bett, lagerstatt, bank | v. ö. kaz. *urin* platz, stelle, bett, land Bál.; jak. *orun* stelle, *oron* schlafbank, sitzbank, bett; csuv. *virin* ort, bett, thron.

622. *öldök*: tör. *el, il* «elöl, fennt: N. 543. *el, öl* vor, oben»; — tör. *il, el* (nem *öl*)-nek ismeretes az «elő» jelentése (v. ö. *elő*-hez V. 512; v. ö. oszm. *ileri* voraus, *ilk* erster, kaz. *eleke* első stb.), de a «föl, oberes»-féle értelme csak itt merül föl, hogy tör. *el + tük* «fölső haját» jelenthessen.

623. *öröm*: csag. *irim* «vidámság: N. 543 fröhlichkeit»; — Stud. *irim* hoffnung, erwartung, einbildung, aberglaube (pl. *zatun irimi* weiber-berglaube, leeres geschwätz); Budg. I, 33. kaz. *irim, irim* vorbedeutung, aberglaube; v. ö. Pavet de C. *irim* augure bon ou mauvais (példamondatokkal); — de van, a mit V. úr föl nem hozott: Budg. I, 191. kaz. *irmek* забава, утѣшеніе (kirk. пустое занятіе), alt. *ermek* разговорь.

624. *össze*: t. t. *ez-*, «összenyomni, összekötni, szétzúzni: N. 544. zusammendrücken, -binden, zerquetschen, zerdrücken»; — Stud. *ez-, iz-* «drücken, eindrücken, pressen, treten» (oszm. *ezquetschen, ausdrücken*); — V. úr itt egyszersmind a kirk. *ezgen*

baó-t így fordította «egyesítő kötelék, vereinigungsband», de ezt Budagov (I, 192), illetőleg Ilmínszki így közölte: *izgan* (*izgan*) *bau* завязка сшитая, а не изъ тесмы = genähtes band, nicht aus тесма (gewebtes band).

624. *piszok*: t. t. *pis* «*piszok*, tisztátlan: N. 544. schmutz, unrein»; *pisle-* «*bepiszkolni*: beschmutzen», Budag. I, 316; — I. fent *büz* alatt; Budagov így: *pisle-* охуждать, осуждать (tadeln, bekritteln; verurteilen, verdammen).

625. *rokon*: tat. *rug rokon*, nemzetség: N. 544 anverwandt, geschlecht»; kaz. *ruvun*, kirk. *uruvun* «*rokon*: verwandt»; csag. *urukon* «*rokon*, egy nemzetségből való: N. anverwandt, von einem geschlecht sein»; v. ö. Budag. I, 128; — Budag. *urug*, *uruk* (rövidítve) *rug*, kaz. *ruv* родъ, родство, кланъ, поколѣние, фамилия (geschlecht, verwandtschaft, nemzetség, familie, v. ö. Stud. *uruk* familie); csag. *urugandin*, kirk. *uruvunnan*, kaz. *ruvunnan* изъ рода (такого то) = «nemzetségből (valakinek)»; — tudva levő, hogy *uruvunnan*, *ruvunnan* e h. való *uruvundan*, *ruvundan*, s hogy *uruvun* v. *ruvun*-nak vég *n*-je még a 3. személyraghoz tartozik, s hogy tehát *uruvun* v. *ruvun* még *urukon* korántsem szótó; tudja ezt természetesen V. úr is, ki 575: 512. l. legalább annyit vall be, hogy *urukun* az *uruk*-nak «adverbiumi alakja (adverbialform)».

625. *rüh*: tat. (tob.) *ürü* «kiütés, kinövés: N. 544. ausschlag, auswuchs» Budag. I, 128; — Budagov így: tob. *ürüv* желвакъ, азаз: «beule».

625. *sajnál-*, *sajla-*: t. t. *sajla-* «meggondolni, figyelembe venni: N. 545. erwägen, in betracht ziehen»; — Stud. *sajla-* aussuchen, ausklauben, wählen; Budg. 1, 694. выбрать.

627. *sík*: alt. *éige* «*sima*, egyenes, *sík*»: N. 546. glatt, grade, eben»; — Budag. 1, 507. alt. *éige* прямой (grade: pl. *é. ajtmak* говорить прямо): Altgr. *éike* прямой (pl. говорить прямо).

627 (N. 546). *sík* (glatt): kirk. *sij-* «gleiten, simítani(!)», *sijdir-* «gleiten lassen: simittatni»; *sijdirtib jazdim* = [a tollat] megsimítva (die feder gleiten lassend) írtam: Budag. I, 654; — ámdé Budagov idézett helyén csak így van ez: *sidir-* [nem *sijdir-*] поспѣшно ѣхать «eilig fahren, v. reiten», *sidirtib jazdim* скоро писалъ «ich schrieb schnell»; *sij-* gleiten [v. simítani!] alapige nincs fölhözva.

629. *szalag*: t. t. *sallak* «a lecsüngő: N. 547. das herabhän-

gènde»; — v. ö. EtWb. oszm. *salla-* bummeln, herabhängen, *sallat-* schaukeln; *salak* «penis (das herabhängende)»; oszm. Z. *salla-* tenir en équilibre, balancer, agiter, remuer, *sallan-* se balancer stb., *salak* penis; — tény az, hogy *salak* (nem *sallak*) «penis»; vélemény, hogy e szó etymon szerint = «lecsüngő».

630. *szó*: csag. *sorak* »szó: N. 548. wort»: — Stud. *sorak* nachricht, erkundigung; v. ö. jak. *suraz* nachricht, gerücht.

632. *tügy* (V. = euter, wange; alapjelentés: «emelkedés, dagadás»): csag. *töge* «hegy, emelkedés, daganat: N. 549. berg, anhöhe, geschwulst»; — Stud. *tüge* grabhügel, das grab; v. ö. EtWb. *töge* «hügel (als rundung)»; Budg. I, 401. *tüge-baş* steinplatte auf dem grabe.

632. *szük*: t. t. *sik* «szűk, szoros, tömött, gyakori: N. 549. eng, dicht, bedrängt, häufig»; a 547 (491). lapon, m. *szigorú* mellett: t. t. *sikarak* (sic!) «szűkebb, mehr eng». — Budg. oszm. azerb. *sik* частый, нередкий (häufig, dicht, nicht selten, nicht schütter), Z. «dicht, gedrängt, häufig»; v. ö. EtWb. 164. csag. *sik* dicht, fest geschlossen; — az «eng, angustus» szava a törökben: *tar*.

634. *taraj*: t. t. *tarak* «taraj: N. kamm»; — igaz, hogy a tör. *tarak* «kamm»-ot jelent, de csak «fésű» értelemben (*tarak* «kämnen» igétől), nem pedig a madarak «kamm»-ját vagyis «taraj»-t; ezt félig bevallotta még V. úr NyK. VIII, 178., így fordítván a *tarak*-szót: «fésű, taraj»; még nem is vonta kétségbe TWb.-ban: «kamm» *tarak*, de «hahnen-kamm» *ibik*; «kämnen» *taramak*; sőt jelen munkájának 273 (N. 254) is, talán tévedésből(?), a m. *taraj* mellett csak «fésű»-nek fordította a tör. *tarak*-ot.

634. *tarol* (V. szerint tkp. «kahl machen»): csag. *taz*, *tas* «tar, kopasz, sima: N. 550. kahl, glatzig»; — Stud. *taz* kahl (in folge grindes), grind; szintígy Budg. I, 332.

634. *tát*:- alt. *tagin-* «terjeszkedni, stb.: N. 550. sich ausbreiten etc.» — nem tudom, mi rejtőzhetik még a «stb. etc.» alatt, mert az Altgr. csak ez egy jelentését adja a *tagin-* igének: «пустить крылья = die flügel ausbreiten.

636. *tetsz*:- t. t. *tatla-* «jelölni, megjelölni: N. 561. markiren, bezeichnen», Budg. I, 329.; — Budagov így: sziberiai *tat. tatla-* пачкать, мараť, azaz: «besudeln, beschmieren»; — a *tat* ugyanis így van nála «пятно, знакъ, признакъ (fleck, zeichen,

merkmal)», de a denom. ige történetesen csak a *пѣтно* jelentésre vonatkozik.

637. *töpöröd-*: csag. *čoporuš-* «összeállani, egyesülni»: N. 551. sich zusammenstellen, sich vereinigen»; — Stud. *čoporoš-* zusammenlaufen, einen auflauf verursachen (faire un tumulte); Budg. I, 491. *čüprüš-[mek]* hinter einander her gehen (гусемъ, im gänsemarsche); v. ö. Pavet de C. *čuprus-[mak]* marcher à la suite l'un de l'autre; — v. ö. kirg. *šubur-* id. Ilm.

638. *üt*: alt. *ütte-* «keresztülhatolni»: N. 522. durchdringen»; — Altgr. *ütte-* просверлить, azaz: «durchbohren» (az *üt* «öffnung, loch, nadelöhr» névszótól, melyet V. így fordított: «torkolat, hasadék: öfönung»).

236 (N. 217). *gyanánt* («statt»): tör. *janinda* «módjára: nach art» [sajtóhibából: «neue art»], megjegyezvén: *jan* «mód»-től: von *jan* «art u. weise»; — a tör. *jan*-nak e jelentését hiába keressük: eddig úgy tudta V. úr is, hogy *jan* «seite», *janinda* «bei ihm, neben ihm» l. EtWb. 123, és TWb. «seite, bei, neben» alatt.

265 (N. 245). *foly* (fluere): tör. *buol-* «folyani, fließen»; a 353 lpon (csak a Magy. kiadásban): jak. *buol-* «fliessen, lefolyni, elfolyni»; — mintha V. úr nem tudná, hogy ez a jak. *buol-* nem más mint a köztörök *bol-* (oszm. *ol-*) «feri, esse»; igaz, Böhlingk a jak. *buol* fordításába («werden, sein, stattfinden, verweilen» mellett) fölvette a «verfliessen»-t is, de hozzá téve «von der zeit»; de ez nem jogosítja föl V. urat, hogy ez igét olyan színben tüntesse föl, mintha akár a «víz folyásáról» is használatnék (353. m. *foljó* «fluvius» mellett).

273 (N. 253). *tanúl-* (lernen): tör. *tani-* «lernen»; — 633 (N. 549). *tani-* ige: «ismerni, tudni: kennen, wissen»; EtWb. 181, szintígy: «kennen, erkennen; wissen»; — de a 633 (549) lapon V. úr a *tani-* causativumát *tanit-* ige fordítja: «tanítani, lehren».

4. §-hoz: Jegyzet.

Némely esetben Vámbéry úr a török szójelentéseknek meghagyta ugyan fogalmi tartalmukat, de változtatott grammatikai jellemükön, vagyis a jelentésnek mintegy alakí részével bánt el kénye kedve szerint (a mint épen a magyar-török hasonlítás czéljából alkalmasnak látszott). Így pl. elcsereéli az igejelentésnek transitív és intransitív jellemét:

510 (N. 470). m. *cseleked-* mellett (melyet MUGSz. a finn *hääli-* «operosum discusare»-val állított össze): t. t. *čalka-* «mozdúlni, mozogni, sietni: sich rühren, sich bewegen, sich sputen»; — pedig: oszm. *čalka-* «rühren, schütteln, hin und herwerfen» Z., Budag. I, 463. *трясти, двигать, полоскать*; maga V. úr EtWb. 149. még így: *čalka-*, *čalkala-* «schütteln, schaukeln».

512 (N. 471). m. *csuk-* claudere: csag. *tokta-* «feltartóztatni, akadályozni: hemmen»; — pedig: Stud. *tokta-*, *tozta-* «stehen bleiben, aufhören, innehalten, stillhalten»; Budg. I, 749 *tokta-* *остановиться, стоять, перестать* stb.

516 (N. 474). m. *feküsz-* liegen: alt. *pök-* (sic) «lehajolni, meghajtani magát: sich bücken, sich beugen»; — pedig: Altgr. *pük-* (nem *pök-*) «сгибать, бiegen» (nem *сгибаться*).

517 (N. 474). m. *forog-* sich drehen, kreisen: t. t. *bor-*, *bur-* «fordítani, keringeni: winden (sic), kreisen»; — pedig: Stud. *bur-* «wenden, umkehren, drehen, schrauben»; szintígy Budg. I, 276; oszm. *bur-* *tourner, tordre* stb., kaz. *bor-* drehen (csak *borol-* sich wenden, sich abkehren).

518 (N. 475). m. *főz-* coquere: tt. *püş-*, *piš-* «főzni, sütni, főni, megérni: kochen, braten, sieden, reif werden»; — tudva levő, hogy *piš-* csak «coqui (főni) stb.», s csak causativuma *pišir-* «coquere (főzni)»; szinte úgy látszik, hogy V. úr magyar czikkében a «főzni, sütni» és «főni» csak fordítása a kétértelmű német «kochen, braten»-nek.

520 (N. 476). m. *gyér:* t. t. *sire-* «ritkítani, gyériteni: dünn, undicht machen»; — úgy látszik, V. úr maga fejtette ki ezt a *sire-* igét a *sejrek*, *sirek* «gyér: selten, undicht» szóból, meg nem nézvéen Budagovot (I, 654—5): *sejre* *редеть*, «undicht werden».

540 (N. 487). *olvad-* liquescere: jak. *ular* «olvadni, liqueferi»; — Böhtl. *ullar* (nem *ular-*) «zum schmelzen bringen».

627 (N. 546). *sok* multus: csag. *čok-* «egyesíteni, gyűjteni: vereinen, sammeln»; — ugyanez, a 594:526 lpon, így: *čok-* gyűlni, összegyűlni, csoportosúlni (de itt meg a német szöveg transitív jelentéssel: «sammeln, versammeln, anhäufen»); — Budag. I, 495. *собираться, sich sammeln*.

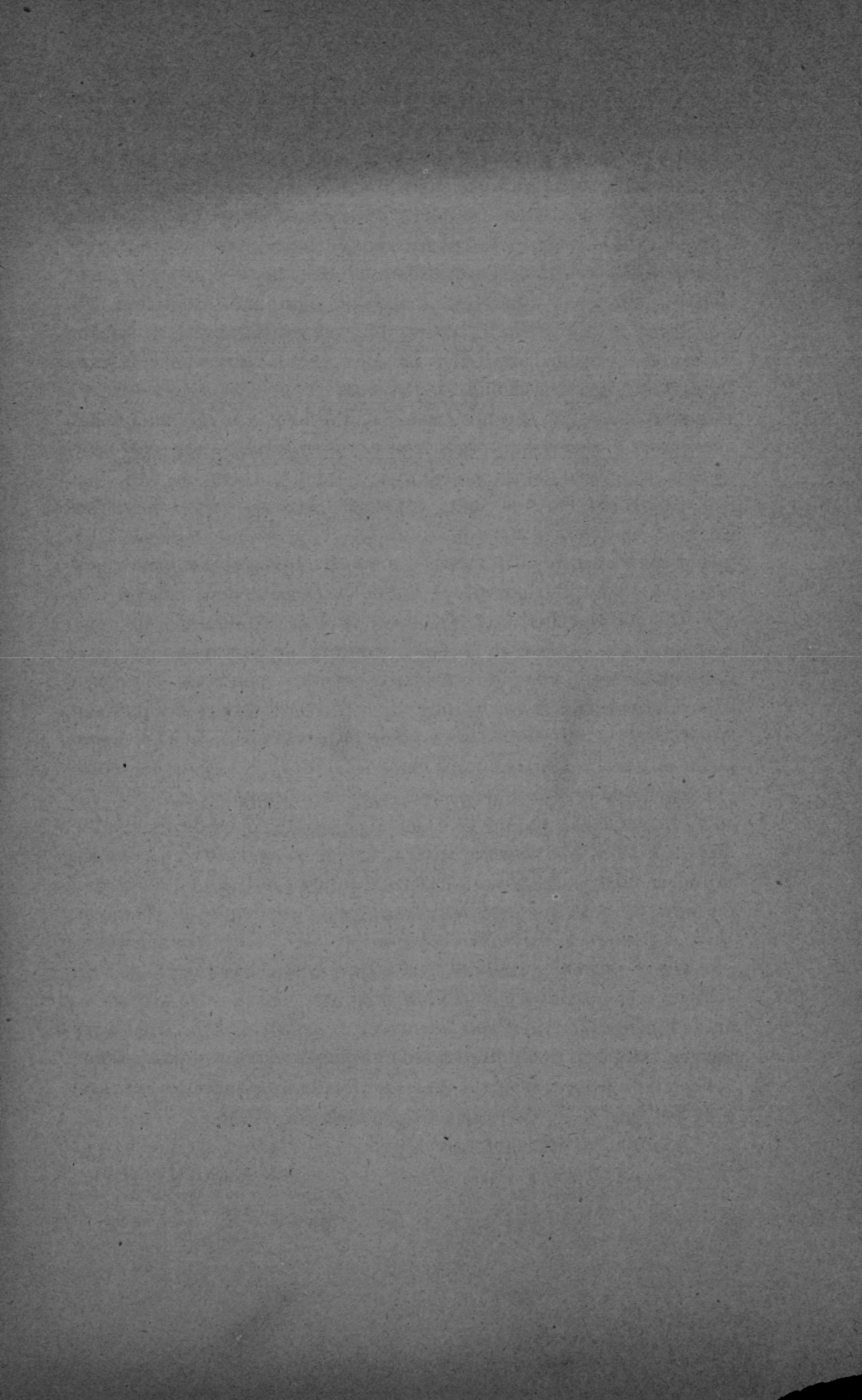
628 (N. 546). *sül-* backen, braten (intr.): alt. *tül-* «elfőni: verkochen»; — Altgr. *tül-* *сварить* «kochen, fertig kochen (t. i. coquere), pl. das fleisch».

636 (551) *toj-* eier legen, ova parere: t. t. *toj-*, *tog-* «tojni, világra hozni, szülni: gebären, zur welt bringen»; — *toj-ra* nézve, fent 3. §; — hogy a *tog-* ige t. t.-ban, azaz törökség szerte, = «parere, gebären (szülni)» V. úr először NyK. VIII, 180 állította: «csag. *tog-* szülni, oszm. *dogh-* szülni»; Budenznek azon megjegyzésére NyK. X, 111), hogy ez intranszitiv ige = «nasci, oriri», ő most ezt feleli a 654:564 lpon: «[Budenz] elfeledi, hogy e tőszótag [*tog-*] konkrét jelentése: „föllállani, emelkedni: erstehen, aufstehen, (pl. *kün togdî* a nap felkelt, die sonne ist aufgegangen)». Mintha bizony ez kevésbé intranszitiv jelentés volna mint «nasci», vagy ebből valahogy a *tog-*-nak transzitiv «parere, gebären» jelentése bizonyúlna!! — A *tog-*-nak «nasci», illetőleg «oriri» jelentésére nézve: oszm. *dog-* (*dog-*) «geboren werden» TWb., csag. *tog-* «entstehen, aufgehen (sonne), geboren werden»; Budg. I, 748. kaz. *tog-*, azerb. oszm. *dog-*, kirg. alt. *tuu-*, kaz. *tu-* (*tü-*) родиться (nasci), восходит (aufgehen: sonne).—V. úr azomban hivatkozhatott volna valamire, a mit észre nem vett: Budagov azon megjegyzésére, hogy a tatárban a *tog-* ige néha causatívuma (*togdur-*, *toguz-*) helyett használtatik «родить, szülni» értelemmel, de *togu-* alakban (*bala togumagan çatun* женщина не родившая дѣтей) s hogy az Altgr. a *tuu-* igét transzitiv «szülni, родить» jelentéssel adja. De meg kell jegyezni, hogy a «родиться, nasci» értelem sem ismeretlen az altajiban: v. ö. Radloff textusaiban, I, 113. *tügan jürim* (der ort wo ich geboren bin); 16. 184. *pir ül tügan* (es wurde ein sohn geboren).

Egyébfélék, pl. névszói jelentés helyett ige-féle és megfordítva: 502 (N. 476) *gyomor*-hoz: t. t. *jumru* kerek, kerekíteni: »rund, runden»; — *jumru* kugelrund | 526 (480) *jó* bonus: csag. *jak* «jó, illő: gut, schicklich»; — Stud. *jak-* wol tun, behagen, Budg. нравиться, быть угодно | 531 (N. 481) *kevés* gering, wenig: ujj. *kemís* «kevés, gering», *kemís*-mek «geringschätzen»; — KBil. csak az igét hozza föl | 534 (N. 483) *makaçs* halsstarrig: alt. *mukan* «a ki buslakodik: der sich härt»; — Altgr. *mukan*, *mugan* мучиться, маяться «sich quälen, sich abplagen» | 551 (493) *tüz* feuer: t. t. *kiz* «melegség, hőség, tűz: «wärme, hitze, feuer»; — *kiz* csak ige: Budag. II, 55. согрѣваться, горячиться, stb.

(Befejezése a XVIII. köt. I. füzetében.)

BUDENZ JÓZSEF.

A M. T. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

Kaphatók a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalánál Budapesten (Akadémia-épület) s minden hazai könyvárúsnál:

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.; szerkeszti Budenz József, XV—XVII. köt. 1862—1882. Ára egy 17 kötetből álló teljes példánynak 33 forint. Egy-egy kötetnek különvéve 3 frt. Az I-ső és X-dik kötet külön nem adatik.

NYELVEMLEKTÁR. Régi Magyar Codexek és Nyomatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1864—79. 8-adrét.

Egyenként:

I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi: Volf György (XXX. és 381 l.) Ára 2 frt.

II. kötet. Weszprémi C. — Peer C. — Winkler C. — Sándor C. — Gyöngyösi C. — Thewrewk C. — Kriza C. — Bod C. Közzéteszi: Volf György. (XVIII és 406 l.) Ára 2 frt.

III. kötet. Nagyszombati C. — Szent Domonkos C. — Virginia C. — Közzéteszik: Komáromy L. és Király P. (IV. és 345 l.) Ára 2 frt.

IV. V. kötet. Erdy Codex 2 kötetben. Közzéteszi Volf György. 1876—77. I. fele. XIX és 487 lap. — II. fele. 532 lap. Ára 4 frt.

VI. kötet. Tihanyi Codex. Kazinczy Codex. Horvát Codex. Közzéteszi: Volf György. 1879. XVIII és 359 lap. Ára 2 frt.

VII. kötet. Ehrenfeld Cod. — Simor C. — Cornides C. — Sz. Krisztina élete. — Vitkovics C. — Lányi C. — Közzéteszi Volf György. 1878. LX. és 388 lap. Ára 2 frt.

VIII. kötet. Sz. Margit élete. — Példák könyve. — A sz. apostoloknak méltóságáról. — Apor C. — Kulesár C. — Közzéteszi Volf György 1879. XLII. és 418 lap. Ára 2 frt.

RÉGI MAGYAR NYELVEMLEKEK. I. Halotti Beszéd, Régi Biblia. Buda, 1838. 5 frt. — II. Kinizsi Pálné imakönyve. Vegyes m. iratok. Buda, 1840. 2 frt. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok. 1842. 2 frt. — IV. 1. Guary-codex. Buda, 1841. Ára 1 frt.

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA. (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet Codexbeli versmaradványok. Ára 2 frt.

II. kötet: XVI. századbeli magyar költők. Ára 2 frt.

III. kötet: Tinódi Sebestény összes művei 1881. Ára 2 frt.

CODEX CUMANICUS bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel és glossariumokkal kiadta gr. Kun Géza. Nagy 8-rét. Ára 5 frt.

UGOR FÜZETEK. Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatóványok. 8-rét 60 kr.

III. szám. Halász J. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 8-rét. Ára 60 kr. (Különnyomatok a «Nyelvtud. Közlemények»-ből).

RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy Ferencz Ára 2 frt.

REGULY ÁNTAL HÁGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál. Ára 2 frt.

MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR. Irta Budenz József. Teljes Ára 5 frt.

A MAGYAR IGEIDŐK. Irta Szarvas Gábor. Ára 1 frt.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI. Irta P. Thewrewk Emil. Ára 1 frt.

A MAGYAR NYELVJUITÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor. Ára 1 frt.

KALEVALA. A finneken nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.

SIMONYI ZS. A magyar köztöszók, egyuttal az összetett mondat elmélete.

I. kötet. (A mellérendelő köztöszók.) Jutalmazott pályamunka. Ára 1 frt 20 kr.

II. köt. Az alárendelő köztöszók. I. fele. Ára 1 frt 20 kr.

KAZÁNI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK. Irta Sz. Bálint Gábor. I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 8-rét. 1875. 170 lap. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 8-rét. 1876. 178 lap. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 8-rét 1877. Egy-egy füzetnek Ára 1 frt.

ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL. Kiadja a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár.

I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 20 frt 20 kr. IX. köt. (1—12 szám) 1882. Ára 3 frt 20 kr. X. köt. (1—13 szám) 1882—1883. Ára 4 frt.

VÁMBÉRY ÁRMÁN. A magyarok eredete. Ethnologiai tanulmány. Első teljes kiadás. Nagy 8-rét. Ára 5 frt.